

अथ

मालतीमाधवं नाम प्रकरणं

महाकविश्रीभवंभूतिप्रणीतं

जगद्भङ्गतटीकया समयेतं

॥मैरिकाभरतखण्डवर्तिपण्डितसमाजैर्भरतखण्डराजाधिराजेन चाभिकाविरुर्व-
रुपस्कृतेन

भाण्डारकरोपाभिधेन

गोपालसूनुना रामकृष्णेन

संशोधितं

निर्मितविषमपदविमर्शिन्या टिप्पण्या च मण्डितम् ।

संघ

मुम्ब्यापुरवार्त्तिराजकीयप्रन्थशालाधिकारिणा

प्रकाशितम् ।

दशरान्दाः १८२७ । विस्तान्दाः १९०९.

मूल्यं सपादकगवचतुष्टयम् (४) ।

मुम्बश्याम्।

एज्युकेशन सोसायटी मुद्रणालये मुद्रितम्.

DEDICATED TO
THE MEMORY OF
E. I. HOWARD, Esq.,

SECOND DIRECTOR OF PUBLIC INSTRUCTION, BOMBAY,

BUT FOR WHOSE ENLIGHTENED ENCOURAGEMENT AT A TIME WHEN
SANSKRIT DID NOT FORM PART OF THE REGULAR COURSE
OF INSTRUCTION IMPARTED IN OUR COLLEGES, THE
EDITOR WOULD, IN ALL PROBABILITY, NEVER
HAVE STUDIED THE SACRED LANGUAGE
OF HIS COUNTRY.

PREFACE.

I.

a, Edition of 1876.

This edition of Bhavabhūti's *Mālati-Mādhava* is based on the following copies:—

. The Calcutta edition of 1866 by Kailāśachandra Datta. The text of this differs very little, if at all, from that of the first print brought out at the same place. My object in this edition was to bring together the various forms of the text which prevail in different parts of India. An edition based on a number of Mss., however large, is by no means satisfactory if the Mss. come from the same place or country. I have, therefore, taken this Calcutta print as a fair representative of the original text, and collated it along with the other Mss.

. A Ms. from the Library of Anand Sāstri Āgās'te of Nagpur. Unfortunately, the last sheet of this, containing a few lines at the end, is lost. A Ms. of the *Vikramorvas'ī* from the same Library, which I have lent to my friend Mr. Shankar Pandit, appears from the colophon to have been transcribed in Benares about sixty years ago. In external appearance, this resembles B. so much, that both were undoubtedly written by the same person and at about the same time. B. therefore is not sixty years old, and may be taken to be a representative of the Benares text.

. From Nāsik, copied for the Government of Bombay under the superintendence of Dr. Bühler and deposited in the Elphinstone College.

This is accompanied by the commentary as it comes down

to about the middle of Act VI. It belongs to the same collection as C and is a recent copy. This also is from Nâsik.

E. This belongs to the Library of the Elphinstone College, and is one of a valuable collection which appears to have existed in the Library almost since the foundation of the College. These Mss appear to have been copies made for somebody upon a uniform plan, for all of them are of the folio size. They do not seem to have been used by any Sâstris. There is a S'loka at the end of E which gives the date when the Ms was copied, in these words — वसुगगनरसेलासदिदेई क्षयाख्ये : e, in the year Kshaya, 1608 of the Saka Era, corresponding to 1686 A. D. But this could hardly be the date of the Ms, wherefore the S'loka appears to have been copied from the original of which our E is a transcript.

G. This was procured by Mr. Ganes'a Bhatkaji Gunjkar, B. A. from a Gujarâti Brahman and kindly lent to me. The last sheet containing but a few lines is wanting, so that if it contained a date at all, it is not available. But the Ms does appear to be very old.

N. This is a Ms. written on Tala leaves in the Talûnga characters and kindly lent to me by Mr. Narasimmyengar of Bangalore. It represents the southern text of the play.

For this edition A, C, and N have been collated throughout, and B up to the middle of Act X for the reason given above. N was received after 168 pages had been printed off. Its readings, therefore, for the first four Acts and 68 lines of the fifth, have been given in an Appendix. D could be used only up to the middle of Act VI, and after that E which is similar to it in many respects was put in its place. I got G when the seventh Act was being printed off. It has therefore, been used in the eighth Act at a place where there is a lacuna in L and in the tenth after B breaks off. G however,

was frequently consulted when I had to choose a reading for the text, and some of its variations are noticed in the explanatory notes.

All these Mss are independent of each other, and there is no such resemblance between any two as to entitle them to be classed together as belonging to one family. Still, however, in cases of difference, A and D agree with each other oftener than with any of the others, and so do B, and C. Hence A and D bear a distant relationship to each other which points to a common origin at some remote time, and so do B and C. I have, in such cases, generally chosen the reading of B and C as representing an ancient redaction of the text prevailing in the country between Benares and Nasik, and given the other in the footnotes. E bears to A the same relationship that D does. Hence, it was chosen to supply the place of D in the later Acts. N, though it very often stands alone, agrees more with B and C than with any of the rest. When B and C do not agree, the reading of the majority has been adopted in the text. And this, I believe, is the proper thing to do when Mss from different parts of the country, so independent of each other, are collated. These are the general principles observed in this edition, but in some cases they were departed from, when a good reading could not be obtained by strictly adhering to them. The readings of B, C and of the majority are in these cases, thrown into the footnotes. I have not considered myself bound to adopt Jagaddhara's readings. Even in his time separated as it was from that of the poet by about eight hundred years, as will be shown hereafter, the text of the play was unsettled and not unfrequently he himself gives *variae lectiones*. His text appears generally, though not invariably, to agree with A. In the last two Acts, however the agreement is not so great and often his reading is the same as that of B or C. He seems to have voted upon a Ms representing

the relation prevalent in his own country. If he was a native of Mithilâ, as is not unlikely, since his grandfather lived, according to Dr. Hall, at Videhanagara, that circumstance explains why his text should agree so much with A. which represents Bengal and the adjacent provinces. The fact that he is nearer to the poet than our Ms. by more than three hundred years, does not signify much under the circumstances I have stated. And, I think a reading, as to which even modern Mss. representing the text prevalent in different parts of India agree, is more likely to be the reading of the poet than that given by a single Ms. more than three hundred years old, which pretty closely agrees with a recent one containing the prevailing text of a certain province only. Besides, the reading of our commentator cannot be determined with certainty, in a good many cases, since he often gives only a paraphrase and passes over large portions of the prose passages. Where it could be, it was duly considered in framing the text of this edition.

For the commentary of Jagaddhara I had the following Mss. :—

1. From Dr. Buhler's collection for the Government of Bombay. It is complete, but there is hardly a line in it which is not full of blunders.

2. From the Library of the late Dinamanis'ninkara S'âstri of Surat, complete.

3. That which accompanies D. incomplete.

4. From Gujârât, incomplete—containing the commentary on the first four Acts only.

All these were procured for me by Dr. Buhler.

5. A fragment, containing the exposition of the first Act from Anpâ S'âstri Agâs's Library at Ratnâgiri.

6. A fragment, containing the commentary on the sixth Act, copied out for me at Sâvantavâdi.

It will thus be seen that for the seventh and subsequent Acts, I had only Nos. 1 and 2, but as No. 1 was almost useless, Dr.

Buhler sent me another (No 7) which, though very old, was only a faithful copy of No 2, and hence not of much use. However, after a careful comparison of Nos 1 and 2, I was able to make out Jagaddhara's words to my satisfaction.

b. The Present Edition.

For this edition the following additional Mss have been collated:—

Bh A Ms. in the collection belonging to the late Dr Bhau Daji, deposited in the Library of the Bombay Branch, Royal Asiatic Society. At the end we have the following words giving the date स १७६६ नम-स्यामावास्याया पुरित ॥ The Ms is therefore about two hundred years old. From what place it was procured I have not the means of ascertaining, but it has not struck me as a good Ms.

K1 & K2 are the two Kas'mir Mss written in the Sārada characters noticed by Dr. Buhler in his Kas'mir Report, p 64, and marked as Nos 162 and 163 in the catalogue. No 163 is incomplete, ending with l 84 of Act X, p 444. These Mss are, of course, of great value.

O. This is a Ms obtained from Olpād, a town near Surat. It was purchased by me for Government, and is No 386 of the collection of 1884-87. The portion of the colophon giving the date runs as follows —सवत् १७१५ वर्षे शाक १५८० प्रवर्तमाने वलिनायनगते श्रीसूर्ये भाद्र पदमासे शुद्धपक्षे चतुर्विंशत्या मन्वाखरे उर पत्तनस्थितोर पत्तनज्ञातयिभ विधनाथ सुतनाथवेनेव मालतीनाथवपुस्मिकमलेखि ॥ So that this Ms is two hundred and forty six years old. The first leaf, however, has a recent look and was probably written when the original was lost or lost. This is an excellent copy.

The collation of all these nine Mss has been a work of great trouble and took a long time, especially since the object was to give all the variants. As I cannot read the S aradā characters, the two Kas'mir

Ms. had necessarily to be put into the hands of Prof. Shridhar R. Bhandarkar who, while my Assistant in the Deccan College, had to acquaint himself with that form of the Nagari alphabet to be able to look after Dr. Bihler's collection properly. But since the collation work could not be conveniently divided, the whole was made over to him. I had, of course, to read the proof which, especially in the case of the Prākṛit passages, was a very troublesome work.

All the nine Mss. are independent of each other, and no two are copies of the same original or closely connected with each other. Hence, when two or more agree, the reading acquires a certain authoritative character. In the last edition B C and A D constituted two pairs, and I had to choose between the readings of the one or the other. Here we have two more, K1 K2 and N O. When these last two agree, they yield a good reading. But larger groups have shown themselves also. K1, K2, N O constitute one and A B Bh C D another, and in a good many cases I have accepted the reading of the former. In a large number of cases, however, the agreeing Mss. do not form such groups, but one of them agrees with one at one time and with any other at another at random. Looking to the fact that the groups give readings which are intelligible enough and often equally good, though a shade of difference can be discovered, which renders one preferable to the other, the conviction forced itself upon me that these changes were made by the poet himself at different times, and some Mss. have preserved the earlier form and others the later. Of course, some of the differences in individual Mss., or even in those agreeing with each other at random, may have been due to the mistakes of ignorant scribes or to the ingenuity of learned readers.

The manuscript material for such a play as *Malati Mādhava* is so ample and so satisfactory that the idea of restoring the text by making conjectures, as if it were hopelessly corrupt, which a certain critic has started, must be entirely condemned. Even in the case of corrupt texts conjectural restoration ought to be resorted to only in

cases in which the conjecture is happy and carries conviction with it. European scholars, I am sorry to say, indulge too frequently in it especially in Vedic literature, when often they are not in circumstances to make a happy conjecture. It is not to be denied that some of the conjectures are striking and hit at the truth, but there are others which are simply gratuitous and provoking.

For Jagaddhara's commentary, I got from Dr. Bhanu Daji's collection two Ms. In one of them the date is given at the end in the following words सधत् १७६४ भावनकृत्याष्टम्या रसुक्ताया पूरिता राधाकृष्णेन मोहनरायस्य कृते. The Ms, therefore, is about two hundred years old, and was written a year before the copy of the original marked Bh, and is in the same handwriting. The other Ms is but a mere copy of this. This Ms. of the commentary was frequently compared with the printed text of the first edition, and in several cases its readings have been adopted.

III.

Bhavabhūti was descended from a family of Brāhmins sur-
named Udumbaras residing in Padmapura, in the country of the
Vidarbhas, the modern Berars. They were followers of the
Taittiriya Sakhî of the Yajurveda, and belonged to the Kâ-
s'yapa gotra. They were pious Brāhmins, regularly worshipping
Agni and sometimes performing the higher sacrifices such as
Vâjapeya. Even at present, there are families of Marathî and
Telanga Taittiriya Brāhmins in and about the country where
the Udumbaras lived.* The name of *Bhavabhūti's* father was
Nilakantha, of his mother, Jitûkarnî, and of his grandfather,
Bhatta Gopala. He was the fifth in descent from one Mahākavi,
who was a great sacrificer. *Bhavabhūti* was a man of learn-
ing. He knew the Vedas, the Upanishads, and the Sâmkhya
and Yoga systems of philosophy. He has given indications of his

* See explanatory notes Act I, l 31

acquaintance with the *Yoga* in *Mulati Mâdhava* and the *Viracharita*,* and in the *Uttararamacharita*, has, in two or three places, alluded to the chief doctrines of the *Aupanishada* or *Vedanta* system, which appears to be somewhat different from that elaborated by *Śaṅkarāchārya* † The name of his *guru* or teacher was *Jñānānandī*, which looks like one assumed by persons when they enter into the fourth or *Śaṁyasa* order and devote themselves to the study and-*contemplation* of the *Brahman*, and that *Jñānānandī* was the best of *Parivrahamsas* or ascetics of the highest order we are told in the first half of the stanza in the *Viracharita*. He probably initiated our poet into the secrets of the *Vedānta*.

In the Introduction to his Edition of the *Gaṇḍavaho*, Mr S P. Pandit states that in the colophon of the third Act in a Ms of *Mâlâti Mâdhava*, received from a friend, he found it mentioned that the play was "composed by a pupil of *Bhatta Kumârila*," and in that of the sixth that it was "composed by *Saimat Uinvekachârya*, who acquired his literary power (*Vidyasâhâra*) through the favour of *Sri-Kumârila-avamin*." The conclusion drawn by him is, of course, that *Bhavabhūti* was a pupil of the great *Kumârilabhatya*. The statement in the colophon is certainly curious, and chronologically does not conflict with any known fact. But *Kumârila* was a great *Mīmāṃsaka*, and *Bhavabhūti* does not, in the Introduction to his plays, speak of *Mīmāṃsâ* as a subject which he has *lâta* in, though he makes mention of the other branches of knowledge mentioned above. In his works he brings in, as above remarked, his knowledge of the *Vedānta* and the *Yoga*, but there is no allusion to any thing that may be regarded as peculiar

* M. M. Act V, 3. The beginning of Act III.

† Act II. *संन्यासव्यवहारात्* (संन्यासेनेति) Act V. VI. *विद्यायां ज्ञानेन* Act. Six. *सोऽनुते* Act. I. *सोऽनुते* according to *Śaṅkarāchārya* is a *criticism* while according to *Bhavabhūti* it is a *Parivrah*.

‡ See Int. to Act. I. to the *Viracharita* and the reading of *व. ३. ३१* in the Introduction to the present play.

to the *Mīmāṃsā*. Again, in the nine Ms collated by me and in G. representing as they do the text prevalent in different parts of the country from Kas'mīr to Maisur, some of them very old and in others consulted by other editors there is no trace of the statement contained in Mr Pandit's Ms. Bhavabhūti does give the name of his Guru Jñānanidhi, and, if he really owed his *Tagrasāhita* to Kumāra, it is wonderful that he should not have mentioned the fact himself. Still I am not disposed to reject the statement entirely, but its verification must be left to future research.

Bhavabhūti is the author of three dramatic plays, the *Vīra charita*, *Malatī Mādhava* and the *Uttararāmcharita*. Saṅga-dhara, in his *Paddhati* attributes two stanzas* to him which are found in none of these three. But the first of these is given by Jahlana in his *Sūktimuktavali* as if belonging to an author named *Malatī Mādhava*, from whose work six more stanzas are quoted by him†. The reference is made at the end in the usual way by the expression *Mālatī Mādhavasya*. The second of the two stanzas and another have been attributed to Bhavabhūti in another anthology‡. Another of the seven stanzas quoted by Jahlana is given by Saṅga dhara but not ascribed to anybody§. Jahlana is the earliest compiler of an anthology known to us since he lived in the time of Krishna of the Yadava dynasty of Devagiri who reigned from 1247 A D to 1260 A D, and consequently the information derived from him is more reliable. It appears, therefore that there was a poet who was called *Malatī Mādhava*, probably

* निरवधानि पद्यानि यदि नाद्यस्य का वृत्ति ।

निभुक्छादिनिश्चिन किमिभुर्नारगो भवेत् ॥ pad 6 * Stanza 146 in Peterson's † †

अलिपटनेरनुपानो &c Stanza 791 &

† See my Report on the search for Ms. for 1888-91 p. xi

‡ विरुदि in the *Nirayāsaṅgar* Ed. of the play

§ दामोदरमुद्रादिनभुवन यो वृत्ति &c Report for 1888-91 p. xi and Peterson's Ed. of *Sārn.* Pt. II 62

from his having had something to do with Bhavabhūti's work of that name, just as some others were called Nidridaridra, Utprekshā-vallabha, Sitkhararatna, &c, from their using certain modes of expression. In later times his existence was forgotten, and when his name was found connected with certain stanzas, they were taken to be from the famous play of Mālatī Madhava and attributed to Bhavabhūti. So that the occurrence in the later anthologies of the name of Bhavabhūti after certain Ślokas not found in his known works, is not a just ground for inferring that he must have written another.

The Viracharita seems to have been Bhavabhūti's first attempt, for it does not exhibit that power and felicity of expression and insight into the human heart that the other two display, and is often heavy and uncouth. Mālatī Madhava must have been his second work, and the Uttararāmscharita, the last. In the benedictory stanza at the end of this, the play is represented as the production of his mature intellect. * And this is confirmed by internal evidence and the traditioary judgment of the Panthis, among whom a verse declaratory of Bhavabhūti's "having in the Uttararamacharita excelled" Kālidasa, been current † These two poets are frequently compared with each other and regarded as the leading dramatists in the language. The ordinary belief among the Panthis is that they lived at the same time and a characteristic anecdote is told with regard to them. Bhavabhūti took his Uttararāmscharita, after he had composed it, to Kālidasa and asked him to give his judgment on it. Kālidasa was at that time engaged in the game of Śāras, and told Bhavabhūti to read out the play for him. Bhavabhūti did so. All the while Kālidasa was deeply engaged in the game, and when Bhavabhūti had finished and asked him what he thought

* कालिदासो नवः परिलसत्सर्वं कर्मिणाम् ॥

† "नदी शयनस्यैव मयस्मिन्निदिवन्ति ॥

about the work, he said that "it was a very good production, better than his own works, and that the only fault he could discover was a superfluous dot or anusvāra in the last line of one of the S'lokas" The line meant was अविदितगतपामा तन्निरेव व्यरगीम् । Act I and the superfluous dot, that on एव, Kālidāsa thinking that it should be एव, as we find it in our text Undoubtedly, एव is much better than एवम् the anecdote, however, can have no historical foundation But though Kālidāsa could not have lived long enough to be thus consulted by Bhavabhūti, there can be little doubt that he was our poet's favourite author, and was admired by him The loves of Sakuntalā and Dushyanta and of the Apsaras and Pururavas, mentioned by Kumandaki in the second Act of the present play, may, very reasonably, be understood to be allusions to the Abhijñāna-Sakuntalā and Vikramorvasī And in the ninth Act, Mādhava's idea of using a cloud as a messenger to his beloved, and even his manner and mode of addressing it, seem to have been suggested by the Meghadūta

Bhavabhūti is a poet of great merit. He shows a just appreciation of the awful beauty and grandeur of Nature enthroned in the solitudes of dense forest, cataracts and lofty mountains He has an equally strong perception of stern grandeur in human character, and is very successful in bringing out deep pathos and tenderness. He is skilful in detecting beauty even in ordinary things or actions and in distinguishing the nicer shades of feeling He is a master of style and expression, and his cleverness in adapting his words to the sentiment is unsurpassed The genius of Bhavabhūti was, however, more of a lyric than of a dramatic nature Notwithstanding the originality of conception involved in the plot of Malati Mādhava the poet does not show such a skill in the arrangement of his incidents and in the denouement as is displayed by the author of the Urichchhskati or even of the Mudrarākshasa The incidents subsequent to

the scene in the cemetery look like clumsy appendages and not like parts of a whole. Kapâlakundalâ is represented to have taken away Mâlâtî, simply to give an opportunity to the poet to display his power of depicting the feelings of a man in *viraâha*, and the incident appears by no means to harmonize with, or to arise naturally out of, the previous story. Neither is the poet very skilful in the portraiture of varied character. In this also he is surpassed by Sâdraka. Bhavabhûti had not the power of putting himself mentally into various situations, of forgetting one and becoming quite a new man in another. But as the poet of Nature and of human passion and feeling generally, he occupies a very high rank among Sanskrit authors. Kalidâsa, as Prof. Wilson remarks, has more fancy. He is a greater artist than Bhavabhûti. The former *suggests* or *indicates* the sentiment which the latter *expresses* in forcible language. The characters of the latter, overcome by the force of passion, often weep bitterly, while those of the former simply shed a few tears, if they do so at all. In the language of Sanskrit critics Kalidâsa's *râsa* is conveyed or *abhivyakta* by the *lakshya* or *vyangya* sense of words, while Bhavabhûti's is conveyed by the *vâchya* sense. The excellencies and shortcomings of Bhavabhûti's genius are fully seen in the Uttara-râmâcharita. The incidents in that play are but few. There is very little movement. But the description of the forest scenery of Janasthana in the second Act, and the portraiture of the griefs of Sîtâ and Râma in the third, are unrivalled. Uttara-râmâcharita is more adapted for the hall than for the stage. It is more a *Sravya* than a *Drîsya kârya*, while the beauties of Sakuntala are more perceptible when acted than when read. The merits of the poet are also observable in Mâlâtî Madhava, but not in such a developed form as in the other play, while to his usual faults, must be added the use of long prose speeches containing bewildering compounds. Such a thing

can never succeed on the stage. Perhaps in this as in several other respects, Bhavabhūti was carried away by the conventionalism which had begun to prevail and the rules laid down by the critics, and the free play of his genius was obstructed. Long compounds constitute the poetic excellence called *ojas*, and this *ojas* is according to Dandin the very soul of prose *

The scene of the drama is laid at Padmāvati situated at the confluence of two rivers named the Parā and the Sindhu. Of the identification and position of the town and the rivers, I have spoken in another place †

According to the Rājataranginī, Bhavabhūti was patronized by Yasovarman, king of Kanauj. This Yasovarman was subdued by Lalitāditya, ‡ king of Kas'mir, who acquired by his conquests a paramount supremacy over a large part of India. The mention of this circumstance enables us to fix the date of Bhavabhūti. But the exact date of Lalitāditya or Muktapīda, as he was also called, is still a matter of dispute. Kalhana, the author of the Rājataranginī, gives the duration of the reigns of the kings noticed by him, and mentions the year 25 of the *Laukika* or Saptarshi Era as the date of the completion of his work. He began the work in 24 *Laukika*, corresponding to 1070 Saka. According to the method of turning a *Laukika* into a S'aka year, given in my Report on Mss. for 1883-84 (p. 84), the *Laukika* 25 corresponds to 1071 S'aka *passed* and 24 to 1070 *passed*. The sum of the durations of the reigns from Lalitāditya to Jayasimha, who had been on the throne for 22 years when Kalhana finished his work, has been given by Mr. S. P. Pandit as 455 years, 7 months and 11 days. This being subtracted from 1071, we have Saka 615-4-19 as the date of Lalitāditya's accession, corresponding to 693 A. D. Cunningham, in his original calculation, gives the same but

* अोज समासभूयस्त्वमतप्रपस्य जीवितम् ।

† See explanatory notes, Act I, ls. 88-89.

‡ कविनाकरतिराजधीभवभूत्यादिषेवित ।

जितो ययौ यशोवर्मा महणस्तुतिरदिताम् ॥ Ra) Stein's Fdn. IV. 144

Mr Pandit somehow arrives at 695 A. D., and this is the date given by M. Troyer also. But the total of the durations given above includes a reign of seven years (*sapta vatsarān*) assigned to Sungrāmāpīḍa, one of the successors of Lalitāditya, in two of the Mes. of the work, while a third gives him a reign of seven days only (*sapta vāsarān*). This will bring the date of the accession of Mukṭāpīḍa, with whom we are concerned, to 700 A. D. Considering the arguments urged on both sides, it is difficult to decide which of the two readings is correct, but I am inclined from the context to regard *sapta vatsarān* as the correct reading. Lalitāditya Mukṭāpīḍa thus reigned from 693 A. D. to 729 A. D. or 700 A. D. to 736 A. D. But a comparison with Chinese chronology throws a doubt on the correctness of this date. The Chinese annals represent Chandrapīḍa, brother of Mukṭapīḍa, who reigned before Tarapīḍa, another brother and the immediate predecessor of Mukṭāpīḍa, to have sent an embassy to the Chinese court in the year 713 A. D. and to have received the title of "king" at his request from the Chinese emperor in 720 A. D. while, according to Kālhana's chronology, Chandrapīḍa died in 689 A. D. As Chinese chronology has always proved accurate there must be a mistake of about 31 years in Kālhana's chronology of the period supposing Chandrapīḍa to have died soon after receiving the title. Lalitāditya himself is represented to have sent an embassy to China some time after 736 A. D.* which he could not have done if he died in 729 A. D. or in even 736 A. D. according to Kālhana's chronology. If, therefore we apply the correction of 31 years Lalitāditya-Mukṭāpīḍa's date will have to be understood to be 724-750 A. D. or 731-767 A. D. Yasovarman, therefore, must have been subdued by Lalitāditya after 724 A. D. or 731 A. D. And a still closer approximation has been arrived at by Prof. Jacobi. In stanzas 827-831 of Mr Pandit's edition of the *Gandavadhā* are given the portentous events which took place in

* Dr Stein's transl. of the *Rājatar* Intr., p. 67

the world as mentioned in stanza 832 on the occasion ' when the corner of Yasovarman's eye became twisted in consequence of a momentary shaking of his (kingly) position " Prof Jacobi justly takes this to be a reference to Lalitaditya's invasion * And certainly Yasovarman's loss of his position was momentary, for the Kasmir prince does not appear to have annexed his kingdom, but simply to have gone away after he had received his submission and concluded an alliance Among the portentous occurrences, one was the assumption by the disk of the sun, when "it was pierced through by Keta, of the form of an anklet as it were of the Lakshmi (glory) of the three worlds, dislocated from her foot when she thrust it forth violently in anger " (Stanza 829) Evidently what is alluded to here is an annular eclipse of the sun, and this, according to astronomical calculations, occurred as stated by Prof Jacobi † and was visible at Kanauj on the 14th of August 733 A D It was in that year, therefore, that Yasovarman was attacked by Lalitaditya A king of Central India of the name of Icha fon mo is mentioned by Chinese authors as having sent an embassy to China in 731 A D ‡ This Icha fon mo has, I think, been properly identified with Yasovarman, and here we have the date of Bhavabhūti's patron from another source The ambassador of Muktapiḍa who was sent to the Chinese court some time after 736 A D, is represented to have claimed the king of Central India as his master's ally He is in all likelihood Yasovarman himself and, if so Dr Stein thinks that Lalitaditya must have subdued Yasovarman after the date of the embassy, i e long after 735 A D § This goes against the date arrived at from the annular eclipse, but the fact appears to be that as stated above Muktapiḍa did not annex the territory of Yasovarman to his kingdom, but kept him on the throne and formed an alliance with him and hence the latter was represented as the ally of the Kasmir prince

* Gott. gel. Anz 1858, nr 2 p. 67

† *Ib.* p. 68

‡ Dr Stein's transl. *Rājatar. Intr.* p. 89 and note on IV 131

§ Transl. *Rājatar. Intr.* p. 89

From Jaina sources, if they are to be trusted, we arrive at an approximate date for the death of Yas'ovarman, which is consistent with those given above. Rajas'ekhara, the author of the Prabandha-kośa, tells us that a Jaina saint of the name of Bappabhāṭṭi converted to Jainism. Āmarāja, the son and successor of Yas'ovarman of Kanauj. Bappabhāṭṭi was initiated as a monk in 807 of the Vikrama era. Soon after that event he met Āmarāja, who lived as a voluntary exile in Gujarat. After he had succeeded his father, Bappabhāṭṭi was, at his suggestion, raised to the dignity of Śōri. This occurred in 811 A. V. Between 807 A. V. and 811 A. V., corresponding to 751 A. D. and 755 A. D., i. e., about the year 753 A. D., therefore, Yas'ovarman died.

The Rājataranginī mentions another poet of the name of Vākpati-rāja, who also was in the service of Yas'ovarman. * The Gaudavādha alluded to above is the work of this poet, and in it also, he mentions the fact † 'There was,' he says about himself, "nothing interesting about him, but he derived his importance by resorting to the feet of Kamalāyudha †." Kamalāyudha was a poet, from whose work or works quotations are made by Jahlana and other anthologists. He was thus a contemporary of Vākpati-rāja. Then he tells us how, "in his rugged compositions, there still shine certain excellencies as if they were the drops of the poetic nectar churned out of the ocean in the shape of Bhavabhūti." ‡ Herein he speaks of his indebtedness to Bhavabhūti, from his connection with whom he derived some poetic conceptions or modes of expression. From the manner in which the statement is made, Bhava-

* St. 11—114 quoted before

† Stanzas 797 of Paṇḍita's Edn.

‡ St. 798

St. 799—नयभूतज्ञाननिर्गमवश्यामपरमकणा इव कुरन्ति ।

जस्तु विवेका भङ्गये विपदेषु करानिर्वेसेषु ॥

Com.—नयभूतज्ञाननिर्गमकणापुत्रमकणा १६ सुप्रतिपद्य विवेका अणुनि
विपदेषु रूपनिर्वेसेषु । निर्वेसेषु १३ अणुपाठ ॥

bhūti appears to have lived long before he wrote this / Since Vakpa-
tirāja mentions the annular eclipse of August 14th 733 A D not
as a recent event, he must have written his work a pretty long time
after 733 A.D., and before 753, the approximate date of Yasovar-
man's death. We may, in general terms therefore, state that the
poet flourished in the second quarter of the eighth century and
Bhavabhūti in the first

The date thus determined agrees with all that is known of the
chronological relations of Bhavabhūti with other writers. In the
first place, Bana's omission of his name from the long list given
by him at the beginning of his Harshacharita is now intelligible. Bana
flourished in the first half of the seventh century. A verse
from Bhavabhūti is quoted in Kshirasvamin's commentary on the
Amarakośha.* Kshirasvamin is mentioned in the Rajatarangini as
the teacher of Jayapīḍa,† the grandson of Lalitāditya who reigned
from 752 A D to 783 A D according to Kalhana's Chronology.
But as Kshirasvamin notices Bhoja as a grammarian and lexicogra-
pher it is highly doubtful whether the author of the commentary was
the same as Jayapīḍa's teacher. Supposing the Bhoja referred to was
the same as the famous prince of Dīra of that name Kshirasvamin
will have to be placed between about 1040 A D and 1141 A D
the latter being the year in which Vardhamana wrote his Ganar-
atnamahodadhī, in which he mentions Kshirasvamin.‡

Bhavabhūti is also quoted by Vamana in his Kāvyaśamkara-
vṛtti. Quotations from this work occur in the Kavyaprakāśa and
in a work of Abhinavagupta who wrote in the beginning of the

* दशत कुहराजामत्र Prof. Aufrecht's paper on *Commentare Zur Amarakosha*
in the *Journal Germ. Or. Soc.* for 18 & Prof. Aufrecht, however traces
the verse wrongly to the Kirātārjunīya

† श्रीशिविधाचन्द्रवियोपाध्यायान्नाभूतपुत्र ।
सरययै ईरि स जयपीठपण्डित ॥ IV 439

‡ See Prof. Aufrecht's paper referred to above. The year of Vikrama
in which Vardhamana wrote is given as 1197

11th century. He is, therefore, in all likelihood, the same as Jayāpīda's minister of that name Bhavabhūti is quoted by Rājās'ekhara, the dates of whose patron, Mahendrapāla, king of Kanauj, are 898, 899, 903 and 907 A.D. He is also quoted by Somadeva, the author of the *Yas'astilaka*, who wrote the work in 881 Śaka, corresponding to 959 A.D. in the reign of the Rāshtrakūta prince Kṛishna III, by Dhanika, the author of the *Das'arūpakāvaloka*, and brother of Dhanañjaya, the author of the *Das'arūpaka*, who lived at the court of Muñja of Malwa (974-995 A.D.), and in the *Sarasvatīkanthābhāṣana* attributed to Bhoja of Dhārā, who reigned in the first half of the eleventh century. Bhavabhūti is also quoted by Vardhamāna mentioned above and by Mammata, the author of the *Kāvyaaprakāśa*. Verses from his work occur in Jahlana's anthology noticed above and in Ś'ārngadhara's *Paddhati* and similar works written in later times.

III.

Jagaddhara, the author of the commentary which accompanies the text, was, as he himself tells us, the son of Ratnadhara and Damayantī. Ratnadhara was the son of Vidyādihara, and grandson of Gadādihara. This last was the son of Rāmes'vara who was the son of Deves'a, son of Chandres'vara. Chandres'vara appears to have obtained from some king or chief the grant of a village of the name of Suragrāma. All his ancestors, except perhaps his father, were Mimāṃsakas. He or his father appears to have been a judicial functionary to some chief. His grandfather resided, Dr Hall states, probably on the authority of Jagaddhara's other works, at Videhanagara in Mithlā. Our scholar gives, in some cases, vernacular equivalents for Sanskrit words, but the reading is often so corrupt and uncertain that it is not possible to find out from these what his own vernacular was.

But none of the facts mentioned by him enables us to determine the period when he lived. All that can be done is to arrive, if possible, from the authors and works quoted or mentioned by him, at a date before which he could not have lived. In his present work, Jagaddhara refers to Amara, the Dharani, the S'â-s'vata, the Hârâvali, the Utpalini, the Vis'va or Vis'vaprakâs'a,* the S'abdaprakâs'a, the S'abdabheda, † the Anekârtha, the Nânârtha, the Ratnakosha, the Medini, the Amaramâlî, the Amaralâtî, ‡ the Dhâtasamgraha, the Dhâtupradîpa, the Nyâsa, Bharata, Dandin, the Sarasvatikanthâbharana, the Meghadûta, Mâgha, and Naishadha. § Of the lexicons quoted by him the date of the Vis'vaprakâs'a is known. It was composed, as the author himself informs us in a S'loka at the end of his work, in Saka 1033 corresponding to 1111 A. D. ¶ Jagaddhara furnishes us with another clue. At the beginning of the seventh Act, after explaining that the root वृत् with अङ् signifies to "take one's leave finally," or to "bid adieu" he tells us that the same root occurs in the Meghadûta || and is explained by the commentator in the same way. A great many commentaries on his poem, besides that of Mallinîtha, are mentioned in Prof. Aufrecht's *Catalogus Catalogorum* none of which, however, is well known. And since Jagaddhara speaks of one commentator only

* What is often called the Vis'va is really the Vis'vaprakâsa of Mahesvara. I looked for some of the verses quoted by Jagaddhara from the Vis'va in the two copies of the Vis'vaprakâsa in Dr. Bühler's collection, and found them in both.

† The S'abdaprakâsa and the S'abdabheda are one and the same work and identical with the S'abdabhalaprakâsa which is an Appendix to the Vis'vaprakâsa. I looked for the passages quoted by Jagaddhara in the copy in Dr. Bühler's collection and found them there.

‡ Amaramâlî and Amaralâtî appear to have been two names of the same book, or the latter is a mislection.

§ Dr. Hall gives some more names from the other works of the scholiast—the Gitagovinda, the Uttaratantra, Ratnâvali, Vala and Vin-dhyavâsin, and Mattanâga.

¶ See Prof. Aufrecht's *Oxf. Cat.* p. 188. I do not, however, find the S'loka in the MSS. in Dr. Bühler's collection.

|| See p. 250.

without giving his name, he must be understood to have been aware of one commentary only, so well known as to render a mention of the author's name superfluous. I, therefore, take it he alludes to Mallinātha who, in his scholia on the poem, does explain the root in the same way as Jagaddhara Mallinātha, therefore, lived before our scholiast. Now Mallinātha, according to Prof Aufrecht, flourished after the thirteenth century,* since he quotes from a work of Bopadeva in one of his commentaries. Bopadeva was a contemporary of Hemādri who was a counsellor to Mahadeva † and Rāmadeva, kings of Devagiri, and consequently flourished at the end of the thirteenth century. Mallinātha wrote a commentary on the Ekāvālī, a work on Poetics, and the prince, who is panegyrised in that work, ruled over Orissa till the first decade of the fourteenth century. That is the date of the Ekāvālī, but the commentary must be later by about fifty years if not more ‡. Another circumstance which indicates Mallinātha's priority to Jagaddhara is that while the latter quotes from the Medinī every now and then, the lexicon is never referred to by Mallinātha. § If the Medinī were composed before Mallinātha, we might certainly expect quotations from it somewhere in his vast commentaries. Medinīkara, therefore, very probably lived after Mallinātha and certainly before Jagaddhara.

We should make a further advance in the present inquiry if we could determine the age of this lexicographer so often quoted by our scholiast. In the introduction to his vocabulary, Medinīkara mentions Madhava. If this Madhava is the same

* Oxf. Cat. p. 113a

† Early History of the Dekkan, pp. 116 & 117

‡ See my Report on MSS for 1887-91, p. 121x, and note in the Introduction to Mr. Trivedi's Ed. of the Ekāvālī

§ See Oxf. Cat. p. 113 and Appendices to Mr. Pandit's Ed. of Raghuvamsha. Prof. Aufrecht has observed one quotation from the lexicon in the commentary on Māgha, but it is a later interpolation. (See the Preface to his Ed. of Ujjvaladatta p. xiv note⁴)

as the great Minister of Bukka and Hanhara, kings of Vijayanagara, the Medini must have been written in or after the fourth quarter of the fourteenth century * In Rāyamukuta's commentary on the Amarakosha, there are many quotations from this lexicon Rāyamukuta wrote his work, as he himself incidentally tells us, in 1353 Saka and in 4532 Kalyuga,† corresponding to 1431 A. D. Medinikara, therefore lived after about 1375 A. D. and before 1431 A. D. But, if the Madhava alluded to by him was another person, we must determine his date with reference to that of Mallinātha instead of Madhava, and Rāyamukuta, but the result is about the same, as Mallinātha must have flourished, as stated above, after the middle of the fourteenth century. Probably Medinikara lived about the same time as Mallinātha. Jagaddhara, therefore, lived after the fourteenth century, but how long after, we have not the means of determining. A manuscript of his commentary on the present play noticed above was written as we have seen in the year 1764 Vikrama, corresponding to 1708 A. D., so that his latest limit is the end of the 17th century.

Jagaddhara's commentary is very valuable. His interpretation of his author is generally correct and proper but after having given an explanation which alone is plain and sensible, he often attempts several others which are fanciful and far fetched probably to show off his learning and acumen. In a few places he is positively wrong. I have considered all these cases in the explanatory notes. His quotations from Bharata and other authors and the information that he gives on several points are of very great use, especially to the University student.

Besides the present commentary Jagaddhara wrote others on the Venisambhara, Vasavadatta, Meghaduta, Bhagavadgita and Devi mahātmya.

* See Jour. B. B. R. A. S. Vol. IV. p. 107. The date of Madhava's grant is 1313 Saka = c. 1391 A. D.

† इदानीं च शकाब्दा १३५३ इति शकाब्दादधिक्यञ्च [शत ?] वधानरचन महत्त्ववर्षाणि कलितं याया भूतानि ४५३२ | Ray on Am I, I 3, 22

मालतीमाधवं

नाम

प्रकरणम् ।

सानन्दं नन्दिहस्ताहतमुरजरवाहूतकौमारवाहिन-
त्रासान्नासाग्ररन्ध्रं विशाति फणिपतौ भोगसंकोचभाजि ।

चञ्चच्चन्द्रिकगन्ध्रनारुकुसुमो माद्यज्जटापल्लवो
दृष्यहारुणदन्दशूकमाणिमांस्तत्पञ्चशाखालयः ।
स्याणुर्मे फलदो भवत्यतितरां गौरीमुखेन्दुद्रव-
त्पीयूषद्रवदोहदादिव दधहेवद्रुमत्वं सदा ॥

नत्वा गुरुन्गुणगुरूनवलोक्य टीकां
विश्वादिकोपभरतश्रुतिशब्दविद्याम् ।
छन्दांस्यलंकरणमर्यगतिं विचिन्त्य
श्रीमाञ्जगद्धरकृती वितनोति टीकाम् ॥
श्रीकण्ठकण्ठविलुठत्पटुनाटकेस्मि-
ष्टीका मयाल्पमतिनापि वितन्यते यत् ।
हासाय दुर्जनगणस्य भवेन्न चैत-
दुचैः पदं यदमिकाङ्गति सर्व एव ॥

१-४. इह ताद्यददपदां नान्दीं विदधान एव काविरप्रत्युहमी-
हितसिद्धिमनुरुध्य प्रचण्डचण्डीपतेरकाण्डताण्डवाटम्बरेण लम्बोद-
रोत्कीर्तनरूपं मङ्गलं प्रकरणादौ निवध्नाति । सानन्दमित्यादि । वै-

१ अचिच before सानन्दं and this stanza after the second, i e , after जटा
पटाः Bl. K1.

गण्डोद्गीनालिमालामुखरिनककुभस्ताण्डवे शूलपाणेः-

नायक्यो वदनविधुतयधिरं चः पान्तु गजाननानननालनानि युग्मान्व-
 तुकालं रक्षन्वित्यर्थ इति श्रोतृन्सामाजिकान्कविराशास्ते । पदन-
 विधूने कारणमाह । फणिपतौ वासुकिनामे नासाधरन्ध्रं नासि-
 कामधिवरं सानन्दं विशति सति । नासात्र विनायकस्यैव । अस्तस्य
 क्षाटित्यधरन्ध्रप्राप्त्या जीवनमत्याशयानन्द इति भावः । अत एव
 प्रवेशानन्तरमानन्द इति कथं क्रियाविशेषणमिति शेषानवकाशः ।
 अधरन्ध्रस्य शीघ्रं प्राप्त्यैवानन्दातिशयात् । यथा भीतस्य शीघ्रं च-
 नादिप्राप्तौ हर्षः । यद्वा । सानन्दं यथा तथा पान्त्विति योज्यम् ।
 यद्वा । सानन्दमित्याहताविशेषणम् । सापेक्षत्वेपि गभकत्वात्समासः ।
 क्रियाविशेषणत्वादेव सानन्दमित्यत्र कर्मत्वैकत्वस्वीकृतानि । इह
 नासाधरन्ध्रमिति वक्तव्येप्रमहणं तस्य क्षाटिति प्राप्त्या हर्षसूत्रनाय ।
 यद्वा । रन्ध्रप्रवेशेप्रवेशस्यार्थसिद्धस्यापि शब्देन कीर्तनादुक्तिपोष
 एवायमलंकारः । यदाह वण्डी ।

उक्तिपोषः ।

काचिदाक्षेपलब्धस्य साक्षाच्छब्देन कीर्तनात् ॥ इति ।

कीदृशे फणिपतौ । भोगः फणा कायो वा तस्य संकोनोर्विक-
 सस्तं भजतीति भोगसंकोचभाक् तस्मिन् । विवरानुसरणे भोगिभो-
 गसंकोच इति जातिनियमः । तदनेन महाकायस्य नासाधप्रवेश-
 योग्यतोक्ता । प्रवेशे हेतुमाह । शूलपाणेः शिवस्य ताण्डवे नृत्ये
 सति नन्दी गणभेदस्तस्य हस्तेनाहतस्य ताडितस्य मुरजस्य मर्दलस्य
 रयेण शब्देनाहतो यः कौमारवर्ही कार्तिकेयमयूरस्तस्य त्रासाद्भयात् ।
 अत्र नन्दिहस्ताहतत्वेन मुरजस्य गभीरताररवशालिता दर्शिता ।
 मयूरस्य भुजंगभोजित्वेन त्रासकत्वम् । विधुतयः कीदृश्यः । गण्ड

वैनायक्यश्चिरं वो वदनविधुतयः पान्तु चीत्कारवत्यः ॥

उद्गीनाभिरूर्ध्वं गताभिरलिमालाभिर्भ्रमरपाङ्क्तिभिर्मुखरिताः शब्दीकृताः
 ककुभो दिशो याभिस्ताः । तथा चीत्कारो भीतकरिणां त्रासंध्यानस्त-
 त्सहिताः । विनायकस्य गजाननत्वात् । इह साहित्यमात्रं मत्वर्थः । तथा
 न भयान्मुखे विधूननचीत्कारौ युगपद्दृत्ताविति भावः । जातिरलंकारः ।
 विधुतेरचेतनत्वेपि देवतानुभावादेव रक्षणकर्तृत्वम् । [अत एव त्रस-
 स्यापि तत्कर्तृत्वम् ।] इह गम्भीरमुरजरवभ्रुतिक्रुटमयूरभयेन फणिनां
 विवरानुसरणं जलदकालचिह्नम् । अत एव जलदकालमनुभाव्यै-
 वैतत्त्वकरणवृत्तान्त इति ध्वनितम् । तथा च वक्ष्यति । धारासिक्तव-
 सुंधरासुरभय इत्यादि । मुरजाघातेन वाद्यमलिमालया दिशां मुख-
 रीकरणेन गीतं वदनविधूननेन नृत्यं सूचयता तीर्थत्रिकमुक्तम् । ची-
 त्कारेण नृत्यतः प्रत्यक्तपात्रोपि सूचितः ॥ कुमारः क्रौञ्चदारण इत्य-
 मरः ॥ कुमारस्येदं कौमारम् ॥ तस्येदमित्यण् ॥ मयूरो वार्ष्णिपो
 वर्ष्नी नीलकण्ठो भुजंगभुगिल्यमरः । नासा नाशा तु नासिकेति शब्द-
 भेदः । भोगः सुरे छ्यादिरवावहेथ फणकाययोरिति विश्वः ॥ उ-
 द्गीन इति उत्पूर्वाङ्गीङ्धातोः क्तः । ओदितश्चेति चकारान्तत्वम् ॥
 प्रदीनोद्गीनसंटीनान्येताः खगगतिक्रिया इत्यमरः । दिशस्तु ककुभः
 काष्ठा इति च । ताण्डवं नटनं नाट्यं लास्यं नृत्यं च नर्तनमिति च ।
 विनायको विघ्नराजइमातुरगणाधिपा इति ॥ विनायकस्येयं वैनाय-
 की ॥ तस्येदमित्यण् । टिट्टागञ्जिति डीप् । विधुतिरिति विपूर्वाद्भुञ्जः
 धियां क्तिन् ॥ नाटकादी प्रवृत्तिः प्रेक्षाप्रतां सप्रयोजना । यदाह भग्नतः ।

न तज्ज्ञानं न तच्छिन्त्यं न सा विद्या न ताः उदाः ।

नासौ नयो न तत्कर्म नाटके यत्र दश्यते ॥

अपिच । चूडापीडकपालसंकुलगलन्मन्दाकिनीवारयो
 विद्युत्प्रायललाटलोचनपुटज्योतिर्विमिश्रत्विपः।
 पान्तु त्वामकठोरकेतकशिखासंदिग्धमुग्धेन्दवो
 भूतेशस्य भुजंगवह्निवलयसङ्घज्जूटा जटाः ॥

नाटके विघ्नविघातायादी नान्दी कार्या । यदाह भरतः ।

यद्यप्यङ्गानि भूयांसि पृथ्वरङ्गस्य नाटके ।

तथाप्यवश्यं कर्तव्या नान्दी विघ्नप्रशान्तये ॥

नान्दीलक्षणं च भरते ।

देवद्विजनुपादीनामाशीर्षचनपूर्वका ।

नान्दी कार्या नुधैर्यत्नात्तमस्कारेण संयुता ॥

गङ्गा नागपतिः सोमः स्वधानन्दो जयाशिशुः ।

एभिर्नामपदैः कार्या नान्दी कविभिरङ्किता ॥

प्रशस्तपदविन्यासा चन्द्रसंकीर्तनान्विता ।

आशीर्षादपरा नान्दी योज्येयं मङ्गलान्विता ॥

काचिश्रादशपदा नान्दी काचिदष्टपदा स्मृता ।

सूत्रधारः पठेदेनां मध्यमं स्वरमास्थितः ॥

चन्द्रसंकीर्तनं यत्र तदधीनो रसोत्तमः ।

श्रीते चद्रमति स्कीता रसश्रीमिति भाव्यि[स्तु]किः ॥

तत्र केचन पदं विभक्त्यन्तमास्थियत्न । केचित्तुरीयं पद्यस्य भागमू-
 निरे । तद्विद् द्वितीयपक्षनिक्षेपेण पद्यद्वयेनाष्टपदा नान्दीति ॥

५-८. मह्यिमिन्द्राङ्गुया तत्राद्याय पुनर्मङ्गलमानरचाष्टपदां नान्दीं

१. Dh. Kl. om. अतिव

२. विद्या for पुत्र N.

३. केतक for केतक N.

८. चूडा for चूडा Kl.; A adds.

अपिच । पञ्चमीदिग्दर्शय कच इव तादिता परे कृत्वा मयू

एतद्व्यङ्ग्यत्वेन परिपन्थितवृत्ते कालपञ्चा मुत्तार ।

कविनिष्पद्यशास्त्रिणैस्तुभुजंगवह्निवलयसङ्घज्जूटादीनां

कर्तव्येण पुनरेव पदवत्पुनःपुनः कथं नान्दीति ५. ॥ N. adds the

same, but his लकीरे for लकीरे

नान्यन्ते सूत्रधारः । अलमतिविस्तरेण ।

निर्वाहयति । चूडापीडेत्यादि । भूतेशस्य हरस्य जटास्त्रां सभाप्रधानं पान्तु । कीदृश्यः । चूडायां शिखायां य आपीडस्तिर्यङ्गुद्धमाला तस्याः कपालैः शुष्कशिरोस्थिपिण्डैः संकुलं व्याप्तमत एव गलन्मन्दाकिनीवारि गङ्गाजलं यासु ताः । माला चेह कपालानामेव । [यद्वा । येषां कपालानि तेषामन्यैर्जङ्घान्वान्वाद्यस्थिभिराभरणार्थं तिर्यङ्गाला तत्संबन्धानि कपालानीत्यर्थः ।] तथा विद्युत्प्रायं विद्युच्चिभं यल्लाटलोचनपुटं ललाटस्थनेत्रसपुटं तत्तेजसा विमिश्रा मिलिता त्विट् प्रभा यासां ताः । अत्र पुटमध्यस्थस्य समस्तनेत्रभागस्य तेजोमयता पुटपदेनोक्ता । तथा-कत्रोरया कोमलयासंपूर्णया वा केतकशिखया केतकीकुसुमामेण संदिग्धः संशयितो मुग्धो रम्यो बालो वेन्दुर्यासु ताः । हरशिरसि किं केतकशिखेयमित्यनौचिती । तदयं संशयोप्यनौचित्यमूलक एवेति भावः । तथा भुजंगाः सर्पा एव बल्लद्यो ललास्ता एव बलया मण्डलाकारेण स्थिताः स्रजः पुष्पमालास्ताभिर्नद्धो बद्धो जूटो जूलको निबद्धस्रज ऊर्ध्वभागो यासु ताः । तदनेन जटाजूटस्यास्थान-कपिशस्यापि भुजङ्गनद्धतया तिरोहितरूपत्वेनातिशयामत्वेन मेघोद-यमत एव सर्पविहरणसूचनं गङ्गाजलगलनेन वर्षणं कपालमालया बलाकावलिं ललाटनेत्रत्विया विद्युदुद्योतं शिशुशशिना च केतकशि-खायत्त्वं दर्शयता मदनमदोषीपनमुदिरमेदुरधनसमयसूचनेन शृङ्गार-रसशालिताप्यस्य प्रकरणस्य कटाक्षिता । अचेतनाया जटाया रक्षकत्वं देवतानुमानादनुभेयम् । यल्लियलयल्लगित्यत्र रूपकनामालंकारः । यत्र मियोपेक्षा तत्र अपिचेति प्रयुज्यत इति व्युत्पत्तिः ॥

९-११. नान्यन्तेति । उक्तलक्षणं नाटकाद्य[पद्य]नान्दी । आशी-र्योगादिना नन्दयतीति नन्दः ॥ पताद्यच् ॥ नन्द ण्य नान्दः ॥ प्रज्ञादि-स्यादणप्रत्ययः । टि ट्ठान्ति ३१५ ॥ नान्दी । सूत्रधारलक्षणं च भरते ।

१० पुरतोवलोक्य । अये उदितभूयिष्ठ एष भगवानशेषभुवनदी-
पदीपस्तपनः । तदुपतिष्ठे ।

नाट्यस्य यदनुष्ठानं तत्सूत्रं स्यात्सवीजकम् ।

रङ्गद्वैवतपूजाकुत्सूत्रधार उदीरितः ॥ इति ।

ननु नान्द्यन्ते सूत्रधार इत्यसंगतम् । न हि नान्दीपाठानन्तरं
सूत्रधारो रङ्गभूमिं प्रविशति । किं नु प्रविश्य पठति । नचान्येनैव
पठनीया । सूत्रधारपठनीयत्वेनैव नान्द्या उक्तत्वात् ।

सूत्रधारः पठेन्नान्दीं मध्यमं स्वरमास्थितः ।

इति वचनात् । उच्यते । नान्दीं पठित्वा सूत्रधारः प्रविशति
[प्रविश्य?] पठति वा । नान्द्यन्ते सूत्रधारस्यैव श्रुतत्वेनेयमपि तेनैव
पठनीया । प्रथमं च सूत्रधारः प्रविशतीति नोक्तम् । मङ्गलार्थं देव-
तानमस्कारोदरेव विधानात् । यद्वा । नान्दी तावद्रङ्गप्रवेशानन्तरं
सूत्रधारेणैव पठनीया । नान्द्यन्ते सूत्रधार इति सूत्रधारसाम्यास्थापके
प्रयोगः । यदाह भरतः ।

नान्दीं प्रजुज्य निष्क्रामेत्सूत्रधारः सदानुगः ।-

स्थापकः प्रविशेत्पश्चात्सूत्रधारगुणाकृतिः ॥

पूर्वरङ्गं विधायार्थं सूत्रधारे विनिर्गते ।

प्रविश्य तद्द्वपरः काव्यनास्याप्येवढः ॥

अत एव केचिन्नान्द्यन्ते स्थापक इत्येवं पठन्ति । ननु प्रस्तावनायाः
पूर्वं ग्रह्णन्ति नाट्याङ्गानि सन्ति तानि किमिति नोक्तानि । यदाह भरतः ।

रङ्गप्रसादमधुरैः श्लोकैः काव्यार्थसूत्रकैः ।

कृतुं कंचिदुपाहार्यं भारतीं युक्तिमाश्रयेत् ॥

१० पार्श्वम् N. पुरी Bb K1. for पुरतः, समुदित for उदित N, ० सुविष्टः ए भग
K1., एव for एव B. N. 0

११. श्लोकः A, Bb. om. तपन, समुदिते A D. तदनम् B. अश्वत्थमणि for
अश्व-तम N.

पण्य कल्याणानां त्वमसि महसां भाजनं विश्वमूर्ते,
 धुर्यां लक्ष्मीमथ मयि भृशं धेहि देव प्रसीद ।
 यद्यत्पापं प्रतिजाहि जगन्नाथ नम्रस्य तन्मे
 भद्रं भद्रं वितर भगवन्भूयसे मङ्गलाय ॥

१९

भेदैः प्ररोचनायुक्तैर्वाचीप्रहसनामुखैः ।

सूत्रधारो नटीं व्रूते मारिषं वा विदूषकम् ॥

स्वकार्यं प्रस्तुताक्षेपि चित्रोक्त्या यत्तदामुखम् ॥

अत एवाहालमिति । अयमाशयः । पूर्वोक्तान्यङ्गानि न भवन्ति किं तु
 परिपदोभिमुखीकरणानि । सा चेत्ययमेव कृतावधाना नवनाटकवि-
 लोकनोक्ता च तदन्यत्पयुज्यमानमपि रसभङ्गाय परं भवतीति कृतं
 तत्प्रणयनेन । अन्यथा सभाया रसविच्छेदो भवेदिति निष्कलतेति ।-

अथे इति निपातो व्यासङ्गादिनानाकलितस्याकलनेन संभ्रमया-
 चकः । अरुस्मात्सूर्योदयाकलनात् ।

ततः शोकं पदेदेकं गम्भीरस्वरसंयुतम् ।

देरस्तोत्रं पुरस्कृत्य यस्य पूजा प्रवर्तते ॥

इति भरतमतमनुमत्य माङ्गलिकतया रङ्गहारपाठ्यं शोकमुत्था-
 पयति । उदितेति । उदितं भूयिष्ठं बहु यस्य सः । अस्य बहुतरभाग
 उदितः किञ्चिदेवोदयायासशिष्यत इति भावः । अत्र नेक्षेतादित्य-
 मुद्यन्तामिति निषेधादुदितभूयिष्ठ इत्युक्तम् । भगं ज्ञानादिमर्षास्त-
 ह्यान्भगुरानित्यर्थः । उपतिष्ठे शोकेनेति शेषः ॥

१२-१९. तदेवाह । कल्याणानामित्यादि । भो विश्वमूर्ते सर्वमय
 देव । दीप्यतीति देवो श्रुतिमांस्तावृश हे । कल्याणानां महसां
 माङ्गलिकानां मेजसां त्वं भाजनं पात्रमसि । अतः प्रसीद प्रसन्नो

११ N om. पण्य, त्वमह for त्वमसि Bb K1. O., रं, र for म्रय Bb
 K1. O., लं विपते for विश्वं Lb C. K1. O.

१२ १९ B, Ph. O., रं for म्रय K1. O., रं for रं Bb K1. N. O.

नेपथ्याभिमुखमवेलोक्य । मारिय सुविहितानि रङ्गमङ्गलानि
संनिपतितश्च भगवतः कालप्रियनाथस्य यात्राप्रसङ्गेन नानादि-
गन्तवास्तव्यो महाजनसमाजः । आदिष्टश्चास्मि विद्वज्जनपरि-
पदा यथा केनचिदपूर्वप्रकरणेन वयं विनोदयितव्या इति ।

२० तत्किमित्युदासते भरताः ।

भव । मायि मद्रियये । धुर्यां नृत्यपुरंधरां लक्ष्मीं संपत्तिमपि भृशम-
तिशयेन धेह्यारोपय । अय शब्दः संमुच्यार्थः । धेहीति स्थाने देहीति
पाठे ददस्वेत्यर्थः । तथा हे जगन्नाथ भुवनपते यद्यत्पापमारब्धविरुद्धं
नम्रस्य मेस्ति तत्पतिजहि नाशय । यद्यदिति धीप्सया कायिकवाचि-
कमानसिकरूपं पापत्रयमुक्तम् । धीप्सा तु न तच्छब्दे कृता धीप्सित-
स्यैव तच्छब्देन परामर्शात् । तथैव व्युत्पत्तेः । काचित्पद इव तत्प-
देपि धीप्सा । यथा यां यां प्रियः प्रैक्षतेत्यादौ । भद्रमदोषं भद्रममीष्टम् ।
वितर देहि । यद्वा । भद्रं भद्रमतिशयेनाभीष्टं देहीत्यर्थः । किमर्थम् ।
मङ्गलायाशंसनीयकर्मार्यम् ॥ तादर्थ्ये चतुर्यां ॥ मङ्गलाय मङ्गलं
कर्तुमिति या । कीदृशाय । भूयसे प्रचुराय । तदिह हरिहरादीनपास्य
भानोरुपस्थानेन प्रकरणनायकस्य द्वादश्यां सूचितम् । अत एव दे-
हीति द्वादश्यागोचिता प्रार्थना । सर्वशुद्धसत्त्वस्यहेतोः प्रभातरयादरेण
प्रकरणकथावीजसूचनमपि । तथाहि । यद्यदिति धीप्सया शार्दूलाघो-

१७. देवस्य for माथस्य O.; नानादेशगतो महाजन° O.

१८. अयं after वारतन्व्ये N., Dh. K1. om. मरा; समुहः for सम्राजः B. Dh.
C K1. तन्निमित्तम् as in l. 20, Dh. and तन्निमित्तं परीक्षते N. after सम्राजः; O.
has here after सम्राजः the passage, lines 49-52, probably by mistake;
आरुणोपम for आदिष्टोस्मि O.; Dh. N. om. च; विद्वज् for जन N.; before
नृ N. Dh., and before विद्वज् K1.

१९. °दूर्ध्वं मयोगेन वयं विनोदयीषा N.; O. om. इति.

२०. Dh. N. om. तत्कि—भरता here.

प्रविश्य पारिपार्थकः । भाव परिपत्रिर्दिष्टगुणं प्रबन्धं
नात्रगच्छामः ।

रघण्टाविमर्दसूचनम् । पापप्रतिघातानन्तरं च भद्रं भद्रमिति वीप्सया
स्वस्य मालतीलाभेन मकरन्दस्य च मद्यन्तिकालाभेनेष्टसिद्धिः सूचि-
ता । भूयो मङ्गलपदेन कपालकुण्डलापकृतमालतीलाभो विद्यालाभा-
दिकं च सूचितम् ॥

१६-२०. नेपथ्यं रङ्गभूमिः ॥ नेपथ्यं रङ्गभूमौ स्यादिति विश्वः ।
मान्यो भावेति वक्तव्यः किञ्चिन्न्यूनस्तु मारिप इत्यमरः ॥ मारिप एव
मर्पणान्मार्पः । सूत्रधारोक्तनिर्वाहसहिष्णुरित्यर्थः । सुविहितानि भक्ति-
श्रद्धाकृतानि । रङ्गो नृत्यं तदर्थं मङ्गलानि लोकपालपूजादीनि ॥ रङ्गो
नृत्ये रणक्षिताविति विश्वः ॥ संनिपतितः सर्वत आगत्यैकत्र मिलितः ।
कालप्रियनायस्य तद्देशदेवभेदस्य । यात्राप्रसङ्गेनेति नृत्यकालसूचनम् ।

इदं ध्वजमहः श्रीमन्महेन्द्रस्य प्रवर्तते ॥

इत्यभिधानात् । वास्तव्यो वासी । महाजनसमाजो विद्वज्जोटी ।
उदासत उदासीना भवन्ति । भरता नटाः ।

२१-२४. पारिपार्थिकलक्षणं भरते ।

सूत्रधारस्य पार्थे यः प्रवचन्कुरुतेर्धनाम् ।

काव्यार्थसूचनालापं स भवेत्पारिपार्थिकः ॥ इति ।

भाय मान्य नट् । परिपदा प्रेक्षकेन निर्दिष्टो गुणो यत्र नं प्रबन्धं
प्रकरणम् । प्रेक्षरुस्तु ।

यस्तुष्टे तुष्टिमायाति शोके शोकमुपैति च ।

क्रुद्धः क्रुद्धे भये भीतः स नाट्ये प्रेक्षरुः स्मृतः ॥

११. N. om परिपार्थिकः । भाय, पारिपार्थिकः A, तत्परिपार्थिकः Bh N

१२. नाभिमन्त्राय A D, N om. न

सूत्र० । मारिषं कतमे ते गुणास्तत्र-यानुदाहरन्त्यार्यविद-
ग्धमिश्रा भगवन्तो भूमिदेवाश्च ।

२५ नटः । भूम्ना रसानां गहनाः प्रयोगाः
सौहार्दहृद्यानि विचेष्टितानि ।

इति भरतोक्तः । पूजावाक्यगर्भं प्रथमाह । कतमं इति ।

गोत्रं नाम च बधीयात्पूजावाक्यं च सर्वतः ॥

इति भरतः । कतमे कियन्त इत्यर्थः । आर्याः सुकुलादिसंपन्नाः ।
यदाह भरतः ।

कुलं शीलं दया दानं धर्मः सत्यं कृतज्ञता ।

अद्रोह इति येभ्येतत्तानार्यान्संप्रवक्षते ॥

विदग्धाश्रुतःपष्टिकलावेदिनः । मिश्रा वेदान्तवेदिनः । भगवन्तः स्मृ-
तिधराः । यदाह ।

देवाश्च लिङ्गिनश्चैव नानास्मृतिधराश्च ये ।

भगवानिति ते वाच्याः पुरुषाः स्त्रिय एव च ॥ इति ।

यद्वा । आराद्याता दूरं गता ग्राम्यत्वादिदोषेभ्य इत्यार्याः । विदग्धाः का-
प्यरसवशमनसः । मिश्राः पूज्याः । पूज्ये मिश्रपदे नित्यं बहुवचनान्त-
म् ॥ मरीचिमिश्रैर्दक्षेणेति विष्णुपुराणात् ॥ भगवन्तो ज्ञानादिसंपन्नाः ।
भूमिदेवा ब्राह्मणाः । इह तत्रोदात्तरूपा प्रस्तावना । यदाह भरतः ।

अमतीतिं विस्मृतं वा यत्र कार्यं प्रकाशयते ।

तदुदात्तकमित्याहुः प्रश्नोत्तरमनोत्तरम् ॥ इति ।

२९-३०. प्रबन्धे गुणानाह । भुञ्जेति । यत्र प्रबन्धे रसानां शृङ्गा-
रादीनां भूष्ठा प्राचुर्येण गहना गम्भीराः सहृदयहृदयमात्रमास्याः प्रयोगाः
सन्ति । एतेनास्य रसमयत्त्रमुक्तम् । यत्र प्रबन्धे विचेष्टितानि माल-

२९ भविष्य नटः for मृग^० N.; A. D., om. मरिष, मात्र for मारिष N; N om.
नट, पाण्डुपत्रेभ्यो भगवन्त आर्यविदग्ध N.; आर्या विदग्धा मिश्रा A., आर्या विदग्ध D.;
२४. N., om भग-वाश्च.
२५ मृश्री. for नट. N.

औद्दत्यमायोजितकामसूत्रं . . .

. चित्रा कथा वाचि विदग्धता च ॥

सूत्र० । स्मृतं तर्हि ।

नटः । भाव क इव ।

३०

✓ सूत्र०१ । अस्ति दक्षि गापये विदर्भेषु पद्मनगरं नाम नगरम् ।

तीमाधवादेः परस्परव्यापाराः सौहार्देन प्रेम्णा हयानि मनोज्ञानि ।
यत्रौद्दत्यं नायकनायिकासखीभृत्यादिगुणमाहात्म्यमस्ति । कीदृशम् ।
आयोजितं विहितं कामसूत्रमनङ्गप्रयोगो यत्र तत् । यद्वा । औद्दत्यं
निजोत्कर्षपुरःसरमन्यावज्ञाविष्करणम् । तच्चायोजितस्य समन्तात्का-
याभिमुखीकृतस्य कामस्य मन्मयेच्छायाः सूत्र सूचकम् । सूत्रं संभो-
गः पटारम्भकस्तन्तुर्वा । अनेनात्र कामोद्दीपकतयौद्दत्यं गुणाय ।
स्वाभाविकस्य तस्य भूषणत्वमिति दर्शितम् । यत्र चित्राधर्यजनि-
का कथा कल्पितकथत्वात् । रसमयत्वाच्चाभर्यम् । यानि वनने
विदग्धता परिपाको निर्दोषत्वं वक्रता च यत्र । एतेनान्यनाटकाद-
स्याधिकगुणवचमुक्तम् । तं प्रबन्धं नर्तितुमादिशन्ति मित्रा इति
शेषः । किमिव [क इव] किं स्मृतमित्यर्थः ।

३१-३४. अधुना . . .

एगद्धि रोदसी वास्य यावत्कीर्तिरनश्वरी ।

तावात्किलायमध्यास्ते सुकृतं वैबुधं पदम् ॥

इति निजनामादिकयनफलमनुरुध्य तदास्ति । अस्तीत्यादि । दक्षि-
णदेशाम्य शृङ्गाररसवशातया [शृङ्गारसर्वस्वतया] तद्देशजत्वेन, स्यस्य

१८ विनाः B. U. D. O, विविधता for विदग्धता U

१९. N has before this line नटः । भाव कतमादिमपकारणे, रक्षामिभिरीय Bh
विधिन्य N. before एतेन, N om तर्हि.

२० किमिव A. O, N omits नट । भाव and lacks इ इत to एतेन

११ दक्षिणस्थ A. O, N. om. विदर्भेषु, पद्मनगरं नाम B. C. D. पद्मनगरं O

तत्र केचित्तैत्तिरीयिणः काश्यपाश्वरणगुरवः पङ्क्तिपावनाः पञ्चा-
मयो धृतव्रताः सोमपीथिन उदुम्बरनामानो ब्रह्मवादिनः प्रति-
वसन्ति ।

तदुभयरसवर्णनशक्तिरुक्ता । विदर्भेष्वित्यनेन वैदर्भरीतिपरिचय-
चातुरी दर्शिता । पद्मनगरं पञ्चावती । नाम प्रसिद्धौ । न तु नामप-
दमभिधानार्थम् । तदा प्रकृत्यादित्वात्तृतीया स्यादित्यवधेयम् । तैत्तिरी-
यिशस्तैत्तिरीयकनामशाखाविशेषपाठिन इत्यर्थः । काश्यपाः कारयप-
गोत्राः । श्वरणगुरव इति । श्वरणशब्दः शाखाविशेषाध्ययनपरैकताप-
न्नजनसंघवाची । तत्र समूहे ते गुरवः क्रियां कृत्वा वेदाध्यापयितारः ।

स गुरवः क्रियां कृत्वा वेदमस्मै प्रयच्छति ॥

इति स्मृतेः । यद्वा । चरणैः कलापादिभिर्गुरवो महान्तः । पङ्क्तिपा-
वनाः पङ्क्ति भोजनादिगोष्ठ्यां पावना अपभोजिनः पवित्रा वेत्यर्थः ।
यद्वा ।

यजुषां पारगो यस्तु साक्षां यश्चापि पारगः ।

अयमशिरसोधेता ब्राह्मणः पङ्क्तिपावनः ॥

इति लक्षिताः । पञ्चामयो दक्षिणाग्निगार्हपत्याहवनीयसभ्यावसथ्यस्ते-
पाग्निपञ्चकोपासकाः । धृतव्रताश्चान्द्रायणादिव्रतयोगिनः । सोमपी-
थिनः सोमो रताविशेषो हुतशेषो वा तत्पाथिनः । अनेन सोमयाग-
यानित्वमुक्तम् । उदुम्बरनामानो उदुम्बरमुत्कर्षसूयकां कुलनाम येषां
ते । यद्वा । उदुम्बरं प्रसिद्धं नाम येषां ते ॥ प्रसिद्धौ उदुम्बरं विदु-
रिति विश्वः ॥ ब्रह्मवादिनो वेदज्ञा इत्यर्थः ।

१२. ब्राह्मणः after तत्र N.; तैत्तिरीयाः N. तैत्तिरीयिणः K1; यायाया [क?] पा.
in fore पञ्चामयो N.

१३. पीथिनः Dh.; उदुम्बर A औदुम्बरं Db. for उदुम्बर; पीथिनो ब्राह्मणग्रंथं
A.; प्रतिविश्वः K1.; A. B. C. D add इय after प्रतिविश्वः

ते श्रोत्रियास्तत्त्वविनिश्चयाय भूरि श्रुतं शाश्वतमाद्रियन्ते । ३
 इष्टाय पूर्ताय च कर्मणेर्यान्दारानपत्याय तपोर्थमायुः ॥
 तदामुप्यायणस्य तत्रभवतः सुगृहीतनाम्नो भट्टगोपालस्य

३५-३६, त इत्यादि । ते कथितरूपाः । श्रोत्रियाश्छन्दोध्येता-
 रः । जन्मादिसंपन्ना ब्राह्मणा वा । भूरि प्रचुरम् । शाश्वतं सार्व-
 कालिकम् । श्रुतमध्ययनमाद्रियन्ते श्रद्धयति । यद्वा । शाश्वतं नित्या-
 गमं वेदाख्यमाद्रियन्ते । कीदृशम् । भूरि श्रुतं बहुभ्यो बहुधा बहुभि-
 सन्नाभ्यस्तम् । किमर्थम् । धर्मस्य कर्तव्याकर्तव्यरूपस्य विनिश्चयाय
 निर्णयाय । वैदिककर्मणि निर्णयादेव प्रवृत्तेरिति भावः ॥ श्रोत्रियं-
 छन्दोधीत इति पाणिनिसूत्रम् ॥

जन्मना ब्राह्मणो ज्ञेयः संस्कारैर्द्विज उच्यते ।

विद्यया याति विप्रत्वं त्रिभिः श्रोत्रिय उच्यते ॥

इति स्मृतिः ॥ शाश्वतमित्यत्र कालाहुञ्चं [तञ्चं?] बाधित्वा शाश्वते प्रतिषे-
 ध इति भाष्यवचनादण् ॥ तथा तेर्यान्धनान्याद्रियन्ते । इष्टाय कर्मणे या-
 गादिकार्यार्थम् । पूर्ताय कर्मणे खातादिकार्यार्थम् । यागादीनां धनसाध्य-
 तया तेषां तद्वादरे न तु भोगार्थेति भावः । दारान्पत्नीराद्रियन्ते । अपत्या-
 य संतत्यर्थं न तु कामायेत्यर्थः । त आयुर्जावनमाद्रियन्ते । तपोर्थं तपश्चर-
 णार्थं न तु व्यसनार्थम् । क्लेशबहुलं धर्म्यं कर्म तपः । तदनेन तेषां सर्वगुण-
 यत्त्वं दर्शितम् ॥ भूयिष्ठ [स्कारं?] भूयश्च भूरि चेत्यमरः । अथ क्रतुकर्मैः पूर्तं
 खातादिकर्मणि । दाराः पुं भूयश्च ॥ विनिश्चयायेत्यादौ तादर्थ्यं चतुर्थी ॥

३७-४१, अत्र कुले जात आमुप्यायणः । तत्रभवतः पूज्यस्य ।
 सुगृहीत शोभनोच्चारणं चलिकर्णादियन्मद्गन्त्यं नाम यस्य । भट्ट-
 तुःशाखाभिज्ञः । पवित्रां पुण्यां कीर्तिर्यस्य । तस्यात्मसम्भूतः पुत्रः ।

पौत्रः पवित्रकीर्तेर्नीलकण्ठस्यात्मसंभवो भट्टश्रीकण्ठपदलाञ्छ-
 नो भवभूतिनामा जातूकर्णोपुत्रः कविर्निसर्गसौहृदेन भरतेपु-
 ४० स्वकृतिमेवंप्रायगुणभूयसीमस्माकमर्षितवान् । यत्र खल्विव्यं
 वाचोयुक्तिः ।

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवशां

जानन्ति ते किमपि तान्प्रति नैप यत्नः ।

श्रीः सरस्वती कण्ठे यस्य स श्रीकण्ठः । तद्वाचकं पदं लाञ्छनं
 चिह्नं यस्य सः । नाम्ना श्रीकण्ठः । प्रसिद्ध्या भवभूतिरित्यर्थः ॥
 [श्रीवैशरजनाशोभाभारतीसरलद्रुष्यति मेदिनीकरः ॥] जातूकर्णगोत्र-
 प्रसूता जातूकर्णी तस्याः पुत्रः । निसर्गसौहृदेन साहजिकसौहृदेन ॥
 [ननु हृद्भगसिन्ध्वन्ते पूर्वपदस्य चेत्युभयवृद्ध्या सौहार्दमिति स्यात् ।
 उच्यते । हृदित्यादौ प्रतिपदोक्तस्य षहणाद्दृढस्य हृद्वेति हृदादे-
 शस्यदिवृद्धिः । यद्वा । संज्ञापूर्वको विधिरनित्य इति वचनादुभय-
 पदवृद्धेरनित्यत्वम् । यद्वा । सुहृदुर्दौ मित्रामित्रयोरिति निपातस्य
 सुहृच्छब्दस्याययवो हृच्छब्दस्तदन्तोत्तरपदवृद्धिर्भवति ॥] एवंप्रायगुण-
 भूयसी भूष्ठा रसानामित्यादिमायैर्गुणैरुपचितामर्षितयान्प्रयोगतोर्ध्वतंश
 संक्रमितवान् । खलु प्रसिद्धौ वाक्यभूषायां वा । वाचोयुक्तिर्वचनर-
 चनम् ॥ [षान्दिकपरयद्भक्षो युक्तिदण्डहरोप्यिति पञ्चचलुक ॥]

४२-४५. संपतिः स्वकौशलवलेन सगर्वमाह । ये नामेत्यादि ।
 इह तावज्जिषिषाः पुरुषाः । केचिदज्ञा पय । केचिद्वैतमतमममनसः
 काव्यरसविरमाः । इतरे संकथ्यहृदयामोदिकाव्यमव्यरसभररसिकाः ।
 तत्राप्यान्मत्याह । ये केचिदज्ञा मोस्माकम् । इह प्रवन्धेः । अवशा-

४०. विधिवन्नीर्निलं O.; आत्मन्ध for आत्मसंभवः N.; Bh. N. om. भट्ट; पदवा-
 नप्रमाणतो before भवभूति N.; भवभूतिनाम N. O.

४१. N. om. जातूकर्णपुत्रः; सौहृदेन for सौहृदेन N.

४२. गर्वमान before हाकृतिम् K]. N. O.; प्रायगुण for प्रायगुण N.; Bh. om. पाय;
 तत्र for यत्र ll., सरप करे: for यत्र O.

उत्पत्स्यतेस्ति मम कोपि समानधर्मा

कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ ८

मवधीरणम् । प्रथयन्ति ख्यापयन्ति । नाम संभावनायाम् । संभाव्यत इदं न तु वास्तवमित्यर्थः । ते किमपि किञ्चिदल्पं जानन्ति । तान्प्रति ताँदृक्षीकृत्य मम नैष यत्नः । नहि बधिरे गीयते । यद्वा । किं-शब्द आक्षेपे । ते किं जानन्ति किं तु न जानन्तीत्यर्थः । द्वितीया-न्यत्याह । ये नाम निधये वैषयिकसुखाविमुखा मुमुक्षव इहावधी-रणामाचरन्ति ते किमपि वाङ्मनसागोचरं परं ब्रह्म जानन्ति । ते नमस्यास्तान्प्रति मम नैष यत्नः । न हि सम्राजमधिकृत्य कौपीनं सूच्यत इति भावः । अन्त्यान्यत्याह । मम समानधर्मा तुल्यगुणः कोपि जन उत्पत्स्यते जन्माप्स्यत्यस्ति विद्यते वा तं प्रत्येष यत्न इति भावः । इहाल्पज्ञत्वेन साधर्म्यमनौद्धत्याय । बहुज्ञत्वेन साधर्म्यं कदर्य-दुर्जनविवर्जनायेत्युभयत्र विवक्षा । अथेदानीमनुत्पन्नस्य कथमुत्पादो-त्रानुपलम्भस्य वा कथमुपलम्भ इत्युभययोग्यत्वामाह । काल इति । यतः कालोयं निरवधिर्विपुलावसानः । विपुला महती च पृथ्वी भूमिः । तथा च तस्येदानीमनुत्पन्नस्य कालान्तर, उत्पाद इहानुपलम्भस्य दे-शान्तर उपलम्भश्च स्यादिति भावः । इह प्रथमार्थं बहुज्ञत्वेन प्रयोगो द्वितीयार्थं एकत्वेन प्रयोगश्च न दोषः । भिन्नवाक्यार्थत्वात् । एकवाक्यार्थत्वे तादृक्प्रयोगस्यायोग्यतया दोषत्वात् । तथैव ध्युत्पत्तेरित्यवधे-यम् । [यद्वा । अवज्ञाप्रथमावसरेहकारेणात्मनो गौरवाद्बहुत्वं निज-समतावसरे शान्त्यात्मन्येकत्वम् । यद्वा । जाल्यभिप्रायमेकवचनम् ।]

१४. °स्यते मम च कोपि N.; समानजग्मा G.

१५. Between this stanza and the following, O. has कविवर्जनं च प्रति तेनैवमुक्तम् ।

गुणे सतां न मम को गुणः प्रख्यापितो भवेत् ।

पथार्थनामा भगवान्यस्य ज्ञाननिधिर्गुहः ॥

N. also has this, but it reads प्रति तु for च प्रति, एव for एवं, and मम न for न मम. K1. has this with मम यथा कोष for सतां न मम को. N has also the following passage before कविवर्जनं &c.:—तदुच्यता तमख्यापनाय सर्वं कुशीलवा यथा सगीतरूपयोगे शक्तिपारिग्रहे च वनंश्रमिति ।

अपिच । यद्वेदाध्ययनं तथोपनिषदां सांख्यस्य योगस्य च ।
 ज्ञानं तत्कथनेन किं न हि ततः कश्चिद्गुणो नाटके ।
 यत्प्रौढस्वमुदारता च वचसां यच्चार्यतो गौरवं
 तच्चेदस्ति ततस्तदेव गमकं पाण्डित्यवैदग्ध्ययोः ॥

४६-४९. अधुना निर्जगुणगरिमोपदेशनेन निजग्रन्थे विदग्धादर-
 माह । यद्वेदेत्यादि यत्र खल्वियं वाचोयुक्तिरित्यत्राप्यनुपज्यते ।
 अद्वैतप्रतिपादको वेदभाग उपनिषत्तज्ज्ञानम् । योगः पातञ्जलशास्त्रम् ।
 तयोरध्ययनज्ञानयोः कथनेन किम् । अपि तु न किमपीत्यर्थः । यतस्त-
 तो वेदाध्ययनादेर्नाटके कश्चिद्गुणो नास्ति । तेषां नाटकेऽनुपयोगात् ॥
 तत इति ल्यप्लोपे पञ्चमी ॥ तान्माप्य नाटके न कश्चिद्गुण इत्यर्थः ।
 ययं सर्वमेव विज्ञानज्ञानया पुनस्तदत्र न निवृद्धमिति भावः । तर्हि च
 कवेर्वेदादिज्ञानज्ञापनं किमर्थमत आह । यदिति । वचसां यत्प्रौढत्वं
 वाक्यार्थं पदं पदार्थं वाक्यं तच्छ्रुतिः । यथा न देवीयं किं-तु भागु-
 पीत्यर्थं निमेषयती । चन्द्रवदित्यर्थं नयनसमुत्थं ज्योतिरत्नेरि[वे?]-
 ति । यदाह दण्डी [वामनः?] ।

पदार्थं वाक्यवचनं वाक्यार्थं च पदाभिदा ।

। प्रौढित्वात्समासौ च सामिप्रायत्वमस्य च ॥ इति ।

यद्य वचसामुदारता विकटत्वं यस्मिन्सति पदानि जनो नृत्यन्तीयेति
 भ्रम्यते । यद्वा । उदारतालंकारादिदोषशून्यत्वम् । यद्वा । उदारता
 गुणभेदः । यदाह दण्डी ।

उत्कर्षवान्गुणः कश्चिदुक्ते यस्मिन्प्रतीयते ।

तदुदाराभ्रयं तेन सनाथा काव्यपन्दरिः ॥ इति ।

यच्चार्यतो गौरवमनर्घ्यार्थता । यद्वा । स्वल्पं वचनमर्थसार्थप्रसरसमर्थ-
 मित्यर्थः । तद्यदि नाटकेऽस्ति सतस्तदेव पाण्डित्यवैदग्ध्ययोगमकं

अतो यदस्माकमर्पितं प्रियसृहदात्रभवता भवभूतिनाम्ना ५०
प्रकरणं स्वशक्तिमालतीमाधवं नाम तदेव तलभवतः काल-
प्रियनाथस्य पुरतः प्रयोगेण प्रख्यापयितुमुद्यंताः । तस्वै कुशी-
लवाः संगीतप्रयोगेण मत्समीहितसंपादनाय प्रवर्तन्ताम् ।

नटः । स्मृत्वा । एवं क्रियते युष्मदादेशः किं तु या यस्य
युज्यते भूमिका तां खलु तथैव भवेन सर्वे वर्ग्याः पाठिताः । ५५

बोधकम् । पण्डितो वेदाध्ययनादिकुशलस्तस्य भावः पाण्डित्यम् ।
वैदग्ध्यं रसादियोगिप्रबन्धवन्धनकौशलम् । अनेन ग्रन्थे सर्वगुण-
वत्त्वमुक्तम् । तत्कर्तृत्वेनात्मनः सर्वपथीनमतिमत्त्वमप्युक्तम् । नृत्तक
इति । ननु नाटक इत्युक्तम् । अयं प्रकरणत्वात् । प्रकरणनाट-
कयोर्भेदात् । मैवम् ॥ नट नृत्तावित्यस्य घञि स्वार्थे कनि नाटक-
मिति ॥ तथा च नाटके नाटय इत्यर्थात् ।

५४-५६. भूमिका व्याजप्रवेशः । यदाह भरतः ।

अन्यरूपैर्यदन्यस्य प्रवेशः स तु भूमिका ॥ इति ।

चर्ये मवा वर्ग्याः । नटमेलकस्या इत्यर्थः । सौगतस्य बौद्धस्य जरत्य-
रिमाजिका वृद्धा भिक्षुकी । एतादृशी दौत्ये प्रशस्ता । यदाह भरतः ।

५०. ततो A. for अतो, यदस्माकं Bh; °दा तत्रभवता कारयेन भव० Bh.
तत्रभवता भव० K1.

५१. भाषणेन before प्रकरणं Bh; कृत A. कृते B for कृति, तदेतदेव A तदस्मि
नेव Bh. for तदेव, भगवतः for तत्रभवतः Bh.

५१. कालप्रियनाथस्य मत्समीहितसंपादनाय विधा-मवाः मूर्धस्य पुरतो यथाभगणेन
Bh.; भवभूतिनाम्ना Bh. K1.; सर्वैकुर्षी° A. Bh.

५१. संगीतक Bh. C. D. K1; यथाह before संगीतक Bh., 'प्रयोगेन K1.,
भूमिकाकरणेन च before नट Bh.

५०-५१. N. O om this passage.

५४. नदिय before नट O एवं after स्मृत्त Bh नट K1 Bh O नट ॥
एव N. for एव, नाटयिका सर्वैः for किं तु—एव N

५५. नदिव before सर्वैः Bh K1 O, °दा तत्र भव, Bh om एतत्

सीगतजरत्प्रव्राजिकायास्तु कामन्दक्याः प्रथमां भूमिकां भाव
एवाधीते तदन्तेवासिन्यास्त्वहमवलोकितायाः ।

सूत्र० । ततः किम् ।

विषवेक्षणिका दासी भिक्षुकी शिल्पकारिका ।

प्रविश्य चाशु-विश्वासं दूतीकार्यं च विन्दति ॥ इति ।

वृद्धत्वं चास्या रूपशून्यत्वसर्वदृश्यत्वप्रगल्भत्वमूचकम् । यदाह ।

लज्जितं नाधयन्तं वा रूपिणं वा तयातुरम् ।

दूतं याप्यथ वा दूतीं न तु कुर्यात्कथंचन ॥

अन्तेवासिनी निकटशिष्या । अहं भूमिकामधीय इत्यन्वयः । ततः

किमिति । एतावदुस्त्या किमिति विरतोसीत्यर्थः । प्रकरणलक्षणं भरते ।

१ आत्मशक्त्या काविर्यथ कथां नायकमेव च ।

१ औत्पत्तिक प्रकुरुते तद्धि प्रकरणं विदुः ॥

इहं न शुद्धम् । यदाह भरतः ।

द्विधा प्रकरणं तच्च शुद्धं संकीर्णमेव च ।

कुलखीरदितं शुद्धं संकीर्णं वैश्यया कृतम् ॥

अत्र नाटके यादृशे नियमस्तादृशः । नायकलक्षणं भरते ।

नेता विनीतो मधुरस्त्याभीं दक्षः प्रियंरदः ।

रक्तलोकः शुचिर्वाग्मी रूढवंशः स्थिरो युवा ॥

धृत्युत्साहस्मृतिप्रज्ञाकलामानसमान्वितः ।

शूरो दृश्यश्च तेजस्वी शास्त्रचक्षुश्च धार्मिकः ॥

११ परिव्राजिकाया for प्रव्राजिकाया A N, च for तु N., A. om जरत्, मधम-
भूमिका A D.

१२ एको for एव Bh ३ च for तु O, दक्षि at the end, Bh K1, K2 O)

१८. Bh. om the speech, तत for किम् N,

नटः । ततः प्रकरणनायकस्य मालतीवल्लभस्य माधवस्य
वर्णिकापरिग्रहः कथम् ।

विनयः शीलसंपत्तिर्मधुरः प्रियदर्शनः ।

व्यागः सर्वस्वदानं स्यादक्षः क्षिप्रकरो मतः ॥

प्रियंवदोनुक्तवाक्सस्नेहो लोकरञ्जकः ।

मितप्रस्तुतवाग्वाग्मी नित्यकर्मरतः शुचिः ॥

ख्यातवंशो रुढवंशः षोडशार्जिशको युवा ।

वाङ्मनःकर्मभिर्यश्च न चलः स स्थिरो मतः ॥

धृतिः सर्वेषु या प्रीतिरुत्साहोग्लानिरेष च ।

स्मृतिः कालान्तरज्ञानं प्रसा तीक्ष्णमतिर्मता ॥

कलाश्चात्र चतुःपटिर्मानश्चित्तसमुच्चतिः ।

शूरः संप्रामनिपुणो रूपवान्दृश्य उच्यते ॥

आतिप्रतापस्तेजस्वी शास्त्रचक्षुष्ययीपरः ।

आत्मवत्सर्वभूतानि यः पश्यति स धार्मिकः ॥ इति ।

ननु मालतीवल्लभत्वं माधवस्य न योग्यं माधवेन वसन्तेन समं
वर्षाकालीनाया मालत्या जातेः संबन्धाभावात् । मैवम् । अपूर्वमेव
हि पदार्थसार्थं योगिनीप्रभावात्संपन्नमासाद्य सद्दयदृढयत्रमत्कार-
कारिणीं धैर्यधीमेव कविरयमुत्प्रेक्षितवानित्यदोषः । माधव इति
नाम्ना शृङ्गारमयतोक्ता । वसन्तस्य शृङ्गारमयत्वात् । शृङ्गारमयत्वे-
न च विष्णुदैवतत्वमपि कटाक्षितम् । यदाह भरतः ।

शृङ्गारो विष्णुदैवतः । इति ।

अत एवास्य श्यामत्वमपि वक्ष्यति कुवलयदलश्यामोयमित्यादिना ।

श्यामो भवेत्तु शृङ्गारः । इत्यपि भरतः ।

सूत्र० । कलहंसमकरन्दप्रवेशावसरे तरसुविहितम् ।

अयममात्यत्वान्दीरोदान्तो नायकः । यदाह भरतः ।

सेनापतिरमात्यश्च धीरोदात्तौ प्रकीर्तितौ ॥ इति ।

मालती नायिका । तदक्षय्य भरते ।

स्वान्यसाधारणस्त्रीति तद्गुणा, नायिका त्रिधा ।

स्वकीया तत्र वक्तव्या मुग्धा मध्या प्रगल्भिका ॥

शीलार्जुनादिसंयुक्ताकुटिला च पतिव्रता ।

लज्जावती नापरुषा निपुणा च श्रियंवदा ॥

साधारणस्त्री गणिका कलाप्रागन्भ्यधौर्त्ययुक् ।

रूपकेषु च रक्तैव कर्तव्या महसं त्रिधा ॥

अन्यरी द्विविधा प्रोक्ता कन्यकोटा तथापरा ।

स्ते प्रधाने कर्तव्या नान्योटा नाट्यवेदिभिः ॥

रुन्यानुरागभिच्छानः कुर्यादङ्गाङ्गिसंश्रयम् ॥ इति ।

अन्यतपि प्रसङ्गाद्गुन्यते । तथा हि ।

नाटके वृत्तयः प्रोक्ताश्चतस्रो नाट्यवेदिभिः ।

भारती कैशिकी चैव सात्त्वत्यारभटी तथा ॥

तत्र गुह्यारी कामकलासञ्ज्ञौ व्यापारः कैशिकी ।

त्रिप्रोक्ता सात्त्वती मत्प्रशौर्यव्यामार्जनादिभिः ।

मायेन्द्रजालमट्टाभसोर्धोशान्तादिनेदितैः ।

मनेदारभटी नाम नाट्ये निरस्तु वृत्तयः ॥

भारती शब्दवृत्तिः स्याद्रसे रोद्रे च युज्यते ।

गुह्यारे कैशिकी शीरे सात्त्वत्यारभटी पुनः ॥

नटः । तेन हि तत्प्रयोगादेवात्र भवतः सामाजिकानुपास्महे ।

एवमङ्गानि कार्याणि प्रधानस्याविरोधतः ।
 आदौ विष्कम्भकं कुर्यादङ्गवाक्यार्थयुक्तितः ॥
 अपेक्षितं परित्यज्य नीरसं वस्तुविस्तरम् ।
 यदा संदर्शयेच्छेषं कुर्याद्विष्कम्भकं तदा ॥
 यदा तु सरसं वस्तु मृत्वादेव प्रवर्तते ।
 आदावेव तदाङ्गः स्यादामुखाक्षेपसंश्रयः ॥
 प्रत्यक्षनेतृचरितो विश्वव्यापिपुरःसरः ।
 अङ्गो नानाप्रकारार्थसंविधानरसाश्रयः ॥
 अनुभावविभावाभ्यां स्थायिनो व्यभिचारिभिः ।
 गृहीतमुक्तैः कर्तव्यमाङ्गिनः परिपोषणम् ॥
 न चातिरसतो वस्तु दूरधिच्छ्रितां नयेत् ।
 रसं वा न तिरोदध्याद्वस्त्वलंकारलक्षणैः ॥
 एको रसोद्गी कर्तव्यो वीरः शृङ्गार एव वा ।
 अङ्गमन्ये रसाः सर्वे कुर्यान्निर्वहणेद्भुतम् ॥
 शृङ्गारहास्यकरुणरौद्रवीरभयानकाः ।
 वीभत्सोद्भुत इत्येवमदौ नाट्ये रसाः स्मृताः ॥

यथापि

अविकारस्थितिः शान्तः शान्तस्तु नमो रसः ।

इत्यस्ति तथापि स न सर्वसंमतो न वा नाट्यविषयधेति न पृथ-
 गुक्तः । स्थायिभावभावात्तस्य नाट्यविषयता न संभवतीति दिक् ।
 नायिका च मालव्युदात्तनिभृता । कुलखट्वात् । यदाह भरतः ।

६२ K2 om नटः, तदेहि for तेन हि K2, तर्हि तत्प्रयोगादेव A तर्हि तदङ्ग-
 गादेव D पतिवध (E) B। प्रतिबद्धपदवत् O पदवध N after तत्, गादेव तत्र-
 गीत K1.

सूत्र० । वाढम् । एषोस्मि कामन्दकी संवृत्तः ।

नटः । अहमप्यवलोकिता । इति परिक्रम्य निष्क्रान्तौ ।

६५ प्रस्तावना ।

ततः परिवृत्य रक्तपट्टिकानेषथ्ये कामन्दक्यवलोकिते प्रविशतः ।

काम० । वत्से अवलोकिते ।

उदात्तनिमृता चैव भवेत्तु कुलजाङ्गभः ॥ इति ।

वर्णिका मपी ।

६३-६६. वाढं दृढम् । कामन्दकी संवृत्तः कामन्दकीरूपः । एतेन सूत्रेणैव काव्यार्थसूचनं कार्यमिति मतमनुमत्य कामन्दकीसूत्र-
नमपि सूत्रसूचनमेव वृत्तमिति दर्शितम् । यद्वा । अत्रे सकरन्देन माल-
तीरूपं कर्तव्यमिति पुनः स्त्रीत्वापच्यात्र सूचितम् । कामन्दको नीति-
पन्थभेदस्तं वेत्तीति कामन्दकी ॥ तदधीत इत्यण्डीप् च ॥ अनया
नामव्युत्पत्त्या नीतिवेदिताबोधनेन प्रकृतसिद्धिहेतुतोक्ता । तदन्तेषा-
सिन्यवलोकिता दृष्टिरिति कार्यसिद्धिदृष्टेरपि कार्यसिद्धिहेतुतोक्त्य
तदुत्तेजमिरेति । निष्क्रान्तौ सूत्रधारनटाविति शेषः । प्रस्तावनेति
निवृत्तेति शेषः । एतलक्षणं भरते ।

नटी द्विरूपको घापि पारिपार्थिक एव या ।

सूत्रधारेण सहिताः संलापं यत्र कुर्वते ॥

आमुखं नाम तस्यैव सैव प्रस्तावना मता ॥ इति ।

परिवृत्य पुनरागत्य । रक्तपट्टिका लोहितपट्टिका नेषथ्यमलंकारो ययोस्ते ।

११ Bh N om वाढम्, एष एवास्मि Bh

१२ K2 om अति, Bh, om: परिक्रम्य निष्क्रान्तौ A ; for इति—प्रविशतः. N. has रक्तपट्टिकानेषथ्ये दृष्टिरे प्रविशतः । प्रस्तावना । ततः प्रविशति कामन्दकी ।

१३. "विद्वान् रक्तपट्टेन कृतनेषथ्या कामन्दक्यवलोकिता च B मत. प्रविशति रक्तपट्टे-
पथा &c as in B, C K1. K2, रक्तपट्टिककृतनेषथ्ये उभे प्रविशत Bh, परिभृ-
रनपट्टिककृतनेषथ्यापुभापुगदिदो O for तत —प्रविशत.

अव० । आणवेदु भवदी । (६)

काम० । अपि नाम तयोः कल्याणिनोर्भूरिवसुदेवराताप-
त्ययोर्मालतीमाधवयोरभिमतः पाणिग्रहः स्यात् । वामाक्षिस्प-
न्दनं सूत्रयित्वा सहर्षम् ।

विवृण्वतेव कल्याणमान्तरज्ञेन चक्षुषा ।

स्फुरता वामकेनापि दाक्षिण्यमवलम्ब्यते ॥

(क) आह्लापयतु भगवती ।

१९-७१. अधुना कामन्दकी समस्तप्रकरणोपयुक्तमुपक्षेपमाह ।
अपीत्यदि । यदाह ।

काव्यार्थस्य समुत्पत्तिरूपक्षेपः स्मृतो बुधैः ।

यदा । उन्मूलितः ससौरिस्वपि कृष्टोः कल्याणः । अत्रिः स-

७१-८३. मामेति वीप्सात्यन्तनिषेधे । यन्मामित्यादि । सभ-
ान्पूज्यो भूरिवसुर्धन्मां विधेयविषये नियोज्यगोचरे नियुक्ते नियो-
यति तस्नेहस्य धीतेः कलं स ह्यस्माकं प्रेमपात्रमिति भावः । असौ
नियोगः प्रणयस्य भ्रमस्य सार उत्कर्षो निर्यासो वा । यदि मर्दिनेः
प्राणैरथ वा मदीयैस्तपोभिः सुहृदो मित्रस्याभिमतं याञ्छितं कृत्यं कार्यं
घटेत तदा तत्कार्यं कृतं स्यान्मत्प्राणादिभिरपि भवेदित्यर्थः । यद्वा ।
कृदोभिमतमिदं यदि घटेत निष्पद्येत तदा मर्दिनेः प्राणैस्तपोभिर्वा
कृत्यं कृतं स्यात् । अघटने तु सर्वमिदं व्यर्थं । एतेनावश्यक-

७३-७३. विवृण्वतेति । अपिरवधारणे । तेन वामकेनैव वामे-
नैव चक्षुषा दाक्षिण्यमवलम्ब्यते । कीदृशेन । स्फुरता स्पन्दवता ।

१८. भववरी O.

१९. N. O. om. तयोः and have कल्याणिनोरनयोर्भूः, Bh. has both

७७-७१. स्पन्द for स्पन्दन K1 K2 Bh.; अभिनय for सूत्रयित्वा D. N. om.

१. वामा-यित्वा, Bh. om. सहर्षम्

सूत्र० । बाढम् । एषोस्मि कामन्दकी संवृत्तः ।

नटः । अहमप्यवलोकितः । इति परिक्रम्य निष्क्रान्तौ ।

६६

प्रस्तावना ।

ततः परिवृत्य रक्तपट्टिकानेपथ्ये कामन्दक्यवलोकिते प्रविशतः ।

काम० । वत्से अवलोकिते ।

उदात्तनिभृता चैव भवेत्तु कुलजाङ्गना ॥ इति ।

वर्णिका मयी ।

६३-६९. बाढं दृढम् । कामन्दकी संवृत्तः कामन्दकीरूपः । एतेन सूत्रेणैव काव्यार्थसूचनं कार्यमिति मतमनुमत्य कामन्दकीसूचनमपि सूत्रसूचनमेव वृत्तमिति दर्शितम् । यद्वा । अपे मकरन्देन मालतीरूपं कर्तव्यमिति पुंसः स्त्रीत्वापत्त्यात्र सूचितम् । कामन्दको नीतिग्रन्थभेदस्तं वेत्तीति कामन्दकी ॥ तदधीत इत्यण्डीप् च ॥ अनय्य नामव्युत्पत्त्या नीतिवेदिताबोधनेन प्रकृतसिद्धिहेतुतोक्ता । तदन्तेवासिन्यवलोकितः दृष्टिरिति कार्यसिद्धिदृष्टेरपि कार्यसिद्धिहेतुतोक्त्य तदुत्तेजमिकेति । निष्क्रान्तौ सूत्रधारनटाविति शेषः । प्रस्तावनेति निवृत्तेति शेषः । एतल्लक्षणं भरते ।

नटी विदूषको वापि पारिपात्रिक एव वा ।

सूत्रधारेण सहिताः संलापं यत्र कुर्वते ॥

आमुखं च समस्तैश्चैव प्रस्तावना मता ॥ इति ।

१० पाणभर्ता A. पाणभुवि Bh; पाणभर्त D. पाणभर्त N. पाणभर्त O. १००० all but Bh. K2. N, संति Bh. C; इति O. आगतो Bh. अति १०१; इतिगु आयासेगु N; गिच्छेदि B. विभ्रजेदि N. गिभ्रजेदि K1.

११ क्यु B. एत् O. च Bh. for अ, A. C. D. om अ, उच्छिदि Bh. १०२. दिद K2. भवत्तदिद K1 उच्छिदि O. for उच्छिदिद, १०३. वग्मदि Bh. C. K1 K2. N. O.; रि after १०३. दि for रि Bh. A. om (1), गि (2) अदि N. O. गिभ्रजेदि अदि K1 K2 पच्छिदि B.

भव० । आणवेदु भववदी । (क)

काम० । अपि नाम तयोः कल्याणिनोभूरिवसुदेवराताप-
त्ययोर्मालतीमाधवयौरभिमतः पाणिग्रहः स्यात् । वामाक्षिस-०
न्वर्न सूत्रयित्वा सहर्षम् ।

० — त्रिवृष्वतेव कल्याणमान्तरत्नेन चक्षुषा ।

स्फुरता वामकेनापि दाक्षिण्यमवलम्ब्यते ॥

(क) भाष्यापयनु भावती ।

९९-५१. अधुना कामन्दकी समस्तप्रकरणोपयुक्तमुपक्षेपमाह ।
अप्रीत्यादि । यदाह ।

काव्यार्थस्य समुत्पत्तिरूपक्षेपः स्मृतो बुधैः ।

यदा [उन्मूलितः ससोरि...]

७९-८३. मामेति वीष्वात्यन्तनिवेशे । यन्मामित्यादि । सम-
ान्पूज्यो भूरिवसुयन्मां विधेयविषये नियोज्यगोचरे नियुक्तेः नियो-
यति तस्नेहस्य प्रीतेः फलं स ह्यस्माकं प्रेमपात्रमिति भावः । असीं
नियोगः प्रणयस्य प्रभयस्य सार उत्कर्षो निर्यासो वा । यदि मर्द्वयैः
प्राणैरथ वा मदीयैस्तपोभिः सुहृदो मित्रस्याभिमतं वाञ्छितं कृत्यं कार्यं
घटेत तदा तत्कार्यं कृतं स्यान्मत्प्राणादिभिरपि भवेदित्यर्थः । यदा ।
सुहृदोभिमतमिदं यदि घटेत निष्पद्येत तदा मर्द्वयैः प्राणैस्तपोभिर्वा
पत्कृत्यं कृतं स्यात् । अघटने तु सर्वमिदं व्यर्थमित्यर्थः । एतेनावश्यक-
तव्यतोक्ता ॥ [प्रणयः प्रेम्णि विश्वासे याञ्चाप्रभययोरपीति विश्वः ॥]

८४-८९. भूरिवसोः स्वीकारबीजमेवंविधप्रभयोपपत्तिमाह । किं

७९. N. om मदी

८०. भगवान् for सभगवान् O

७९ अति for अपि, K1 K2 O; Bb N om अति, पदैक नो K1 R2
पदैक नो Bb पदैक नो N O

सूत्र० । वाढम् । एपोस्मि कामन्दकी संवृत्तः ।

गटः । अहमप्यवलोकिता । इति परिक्रम्य निष्क्रान्ती ।

६९

प्रस्तावना ।

ततः परिवृत्य रक्तपट्टिकानेपथ्ये कामन्दक्यवलोकिते प्रविशतः ।
काम० । वत्से अथलोकिते ।

उदात्तनिभृता चैव भयेषु कुलजाङ्गना ॥ इति ।

वर्णिका मयी ।

६३-६६. वाढं दृढम् । कामन्दकी संवृत्तः कामन्दकीरूपः ।
एतेन सूत्रेणैव काव्यार्थसूचनं कार्यमिति मतमनुमत्य कामन्दकीसूच-
नमपि सूत्रसूचनमेव वृत्तमिति दर्शितम् । यद्वा । अपे मकरन्देन माल-
गत्राणकारणत्वमस्या नाम च सूचितम् । युक्तं चैदम् ।

नासूचितं विशेषात्रम् ।

इति भरतः । एवमन्यत्रापि सूचितस्यैव प्रवेशः । आन्वीक्षिकी न्याय-
शास्त्रम् । तत्र तर्कच्छलादिनिष्ठबुद्धेन तदभ्यासान्माधवस्य चौरिका-
विवाहे कौशलमुक्तम् । भ्रवणं पाठः । कुण्डिनपुरं विदर्भनृपराज-
धानी । ग्रहिण्वता प्रस्थापयता । सु विहितं शोभनं कृतम् ।

९०-९१. अपत्येत्यादि । देवरातेन पुत्रं ग्रहिण्वतापत्यसंबन्ध-
विधिप्रतिज्ञा विवाहप्रतिज्ञा प्रियस्य सुददः प्रीतभिवस्य भूरिचसोः ।
सुददः शोभनचित्तस्य वा । स्मृतिं स्मरणं नीता प्रापिता । अलोक-

६९. N. om. वाढिनी, वाढिनोः K1. वाढिन्ये K2 वरतप्य Bb. दिग्गतागतानां O;
तदैवम् N. O. Bb. K1. K2.; *स्मरन्तेवाढिनीर्षिता* K2.

६९. प्रुनेयं Bb

६९. *रात्रस्य मरिगा N.

७९. पूर्वा after पणवर्षी O; हलुं O; सुविहितं विहितं B. C. D. Bb. K1. K2.

९०. वृत्त before भगवत् N; विररय नीता O

९१. गत पणाम्भ्य K2.

अव० । आणवेदु भअवदी । (क)

काम० । अपि नाम तयोः कल्याणिनोर्भूरिवसुदेवराताप-
त्ययोर्मालतीमाधवयोरभिमतः पाणिग्रहः स्यात् । यामाक्षिस्प-
न्दनं सूत्रयित्वा सहर्षम् ।

विवृण्वतेव कल्याणमान्तरज्ञेन चक्षुषा ।

स्फुरता वामकेनापि दाक्षिण्यमवलम्ब्यते ॥

(क) आजापयतु भगवती ।

६९-७१. अधुना कामन्दकी समस्तप्रकरणोपयुक्तमुपक्षेपमाह ।
अपीत्यदि । यदाह ।

काव्यार्थस्य समुत्पत्तिरूपक्षेपः स्मृतो बुधिः ।

इह तु मालतीमाधवयोर्विवाहनिर्वाहः काव्यार्थः । अपि नामेति । नाम
संभावनायां तेन भवेदपीत्यर्थः । निधये वा नाम । तेन निधितमेव
त्यवेदित्यर्थः । कल्याणिनोरित्यनेनादांसनीयकुशलतयानुपाद्यत्वमुक्त-
म् । भूरिवसुर्मालतीपिता । महाधनिककन्याया आवश्यकी यराता-
निति नामतात्पर्यम् । देवरातो माधवपिता देवराद्राति दत्ते ॥ रा
योजने कर्तरि क्तः ॥ देवरातः । तथा च जनां दानरि विवाहत इति

१. २. फिक्वद्दान्यत्यप्रमुत्सादियोयिनोनुष्प एव प्रायः पुत्र इति वरे
नन्द्याकाहूत सूत्रनं नामानुनयेन । एवं च योग्ययोर्ग्य एव सवन्ध
नाम्न भावः । पाणिग्रहो विवाहः ।

१. २. ३. ४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

१. २. रिभदे A रिभेण O, मयदे O मयरी A. D; शरोपदे Bb. व्योपरी
C. लारदे K1 K2 मारदे O

३. मरीपथ ॥ D

४. मयरी A मयरी Bb मयरी O. मय A. C N for ६, कन्दि
मयरी O

५. विररररर O विररररर K1 K2 N, लरररर O

काम० । संवरणं हि तत् ।

विशेषतस्तु बालत्वात्तयोर्विवृतभावयोः ।

१०० तेन माधवमालत्योः कार्यः स्वगतिनिह्ववः ॥

अपिच । अनुरागप्रवादस्तु वत्सयोः सार्वलौकिकः ।

श्रेयोप्यस्माकमेवं हि प्रतार्यौ राजनन्दनौ ॥

पश्य । वहिः सर्वाकारप्रगुणरमणीयं व्यवहर-

न्पराभ्यूहस्थानान्यपि तनुतराणि स्थगयति ।

९८-१००. संवरणं संगोपनम् । विशेषत इत्यादि । तेन भूरि-
वयुना तयोर्वत्सयोर्विशेषेण स्वगतिनिह्ववः कार्यो निजज्ञानगोपनं कर्त-
व्यम् । बालत्वाच्छिशुत्वेन प्रकाशिताभिप्राययोः । यथा तावपि प्रकृतं
न जानीतस्तथा कृतं तेनेति भावः । युक्तं चादः ।

नादेशे नाकाले नापरिपक्वेन्द्रिये न गुणहीने ।

कथयति हि कथां स्वगतां न तथास्य कथा भवति घन्था
इति नीतेः ।

१०१-१०२. अनुरागेत्यादि । तयोरनुरागप्रवादः सर्वलोकविदितः
सन्नस्माकं [भियानस्तीति वा पाठः] श्रेयो श्रेयोलम्भी । यत एव
सति राजा नन्दनभोभौ वञ्चनीयौ । तयोरन्योन्यानुरागादेव परिणयो
वृत्तो न मया कारित इति वक्तव्यमेवेति भावः ॥ [सार्वलौकिक इत्यत्र
सर्वलोकावृत्त् ॥] अन्योन्यानुरागेण गान्धर्वविवाहोपि सूचितः ।

१०३-१०६. वहिरित्यादि । विहान्सुबुद्धिरेकः श्रेयोद्वितीयो वा
सकलं जनं कर्पटैरभिसंभाय वञ्चयित्वा स्वानर्थान्स्वप्रयोजनानि सं-
पादयति । मौनगभाषणं भजते च । विधिनिषेधपरं वचो न वदतीत्यर्थः ।

१८ N om fi

१०१. KI K२ O om अपिच, °प्रवाद K२.

१०३ प्रयानस्तां D N. श्रेयो वदतां KI. K२ O श्रेयो वदतां Bh.

१०४ तनुतराणि ३

जनं विद्वानेकः सकलमभिसंधाय कपटै- १०५
स्तटस्थः स्वानर्थान्पटयति च मौनं च भजते ॥'

अव० । मए वि तुह्यवअणादो तेण तेण वअणोवण्णासेण
भूरिवसुमन्दिरासण्णराअमग्गेण माहवो संचारीअदि । (क)
काम० । कथितमेव नो मालतीधालेय्या लवङ्गिकया ।

(क) मयापि पुष्पद्वचनात्तेन तेन वचनोपन्यासेन भूरिवसुमन्दि-
रासन्नराजमार्गेण माधव- संचार्यते ।

अत एव तटस्थ उदासीन इवानभिच्यक्तव्यापार इत्यर्थः । कथम् ।
सर्वाकारेणोद्भितादिना स्वभावसुन्दर यया भवति तथा बहिः प्रकटं
व्यवहरन्नतिसूक्ष्माप्यपि पराभ्यूहस्यानानि परस्य तर्कस्यानानि स्थग-
यति पिदधाति । अविर्भिन्नक्रमः ॥ अभिसंधिर्वञ्चनार्थ इति धातुसंपहः ।
केवलश्रेष्ठयोरेक इति धरणिः ॥

१०७-१०८. अत्रोपन्यासो व्याजेन कार्योद्भेदः । राजमार्गेण-
त्यनेन सर्वसाधारण्यान्माधवस्यानौद्धत्यमद्वितीयवेद्यता च सूचिता ।
संचारणं च तद्दर्शनेन मालत्या अनुरागायेति भावः । अत्र कामन्द-
क्यावलोकितायामेवमनुक्तत्वात्कथं तव वचनादिति घटत इति न
देशम् । प्राणैस्तपोभिरित्यादिना तदभिधानात् ।

१०९-११३. धात्रेय्युपमानसुता । एतेन बाल्यात्प्रभृति सकलचे-
ष्टावेदित्वं धरनितम् । तथा च लवङ्गिका मालतीगतं यत्कथयति तत्प्रमा-
णमेवेत्येवकारव्यङ्ग्यम् । अनेनास्याः सखीत्वमप्युक्तम् । यदाह भरतः ।

कारुर्दासी च धात्रेयी प्रतिवेश्याय शिल्पिका ।

बाला प्रव्रजिता चेति नायिकानां सखीजनः ॥ इति ।

१०५ मतिराधाय N

१०७ भभवदि मर वि Bh मए वि K², वण्णादो O, K² om. one तेण, B
om वअण वण्णोरे O वअणोव K²

१०८ राजमार्गेण O संचारीयदि Bh

१०९ कथितमिष K1 K²

११० व) भूयो भूयः सविधनगरीरथ्यया पर्यटन्तं
दृष्ट्वा दृष्ट्वा भवनवल्भीतुङ्गवातायनस्था ।

न इति बहुवचनेनात्मनि लवङ्गिकाद्दयजागस्कबहुमानेन वञ्चक-
तानिरासः सूचितः । भूय इत्यादि । मालत्यङ्गकैस्ताम्यति खिपत
इति कथितमेव लवङ्गिकयेत्यन्वयः ॥ अङ्गकैरित्यत्राल्पायै कन् ॥
अल्पता मृदुत्वेन । बहुवचनात्सर्वाङ्गमुक्तम् । तथा च मृदुभिः सर्वा-
ङ्गैरित्यर्थः । कीदृशैः । तं माधवं दृष्ट्वा दृष्ट्वा पुनः पुनरवलोक्य
गाढोक्तपठया दृढकाङ्क्षया लुलितलुलितैरतिम्लानकान्तिभिः । ललि-
तलुलितैरिति पाठे पूर्वं ललितै रम्यैरधुना लुलितैर्म्लानैरित्यर्थः ।
कीदृशम् । सविधनगरीरथ्यया मालतीगृह्निकटराजमार्गेण भूयो भूयः
पुनः पुनः पर्यटन्तं गच्छन्तम् । इह राजमार्गीपन्यासेन माधवस्य
निःशङ्कः संचारो मालत्याश्च तद्दर्शने पराधितकार्त्तभावः सूचितः ।
गमने पौनःपुन्येन दर्शनं मति वाच्यमुक्तम् । दर्शने च पौनःपुन्येन
तस्या उत्कण्ठातिशय उक्तः । यद्वा । प्रथमवीप्सया दर्शनं दृष्ट्वातु-
बृत्त्या प्रथमं सम्यक्स्तुनमत्कारेण तत उद्दिद्यमानानुरागनशङ्कुरेण
नेत्रप्रीतिर्युज्यते । द्वितीयवीप्सया सहचरीभिरप्पश्चात् नयनप्रीति-
रुक्ता । नगरीपदेन रथ्याया अनेककौतुकाधारतोक्ता । तथा घेतस्मा-
तोनेककौतुकदर्शनतरलितत्वेन माधवस्य सम्यग्दर्शनसंपादकनिकटा-
र्थकसविधपदनिर्गम्य उक्तः । पश्चात्प्रत्ययेन चानन्तरमाविद्विदल-
ताया विषयान्तरसंचारेणापि व्यवधानस्थापादानादत्यन्तानुरागीद्वेदः
सूचितः । कथमन्तःपुरस्या सा ददर्शेत्यत आह । भवनेति । भवनस्य
मात्मादादेर्या यत्प्रभुपरिकुटी तस्यां तुङ्गमुच्यं यद्वातायनं यद्वाक्षस्त-
परया । तुङ्गतया यथाकाङ्क्षं दर्शनमुक्तम् । वातायनेत्यनेन वातस्या-
गनं गमनं यत्रेति ह्युत्तरया घर्मादिनापघनी गर्भारसमीरपरिशील-
नार्थं यतीति प्रतीयेण निरर्थकमास्या गमनं तत्रेति सूचितम् । यद्यपि
सौधोपरिकुटीं यत्तमीं निद्रुरिति भवनपदमत्रगतार्थं तथाप्युक्तिपोषाण-

साक्षात्कामं नवमिव रतिर्मालती माधवं य-
द्वाढोत्कण्ठा ललितलुलितैरङ्गैस्ताम्यतीति ॥

अव० । वाढं । ताए वि-अत्तणो विणोदणिमित्तं माहवप-
डिच्छन्दअं आलिहिदं तं लवङ्गिआए अज्ज मन्दरिआए ११
हत्थे णिहिदं दाव । (क)

(क) वाढम् । तयाप्यात्मनो विनोदनिमित्तं माधवप्रतिच्छन्दक-
मालिखितं तल्लवङ्गिकयाद्य मन्दारिकाया हस्ते निहितं तावत् ।

कारद्योतनार्थं भवनपदम् । यद्वा । भवनरूपा बलभी मालतावसतिःसौ-
धोपरिकुटीत्यर्थः । एतेनास्या निजगृहाद्वलभीगमनं किमर्थमित्यन्या-
शङ्कापरिहारो निरर्गलं च तद्दर्शनं भवतीति ध्वनितम् । यथा रतिः
कामकान्ता नवं दाहानन्तरमुत्पन्नं साक्षात्प्रत्यक्षं कामं दृष्ट्वाङ्गैस्ताम्य-
ति तथेत्यर्थः । मालती रतिर्माधवंथ काम इति तयोर्वहललोकसं-
कुलेपि पथि रागसागरोन्योन्यं बवृध इति भावः । यद्वा । कामोनङ्ग-
तयाप्रत्यक्षो बवृध । अत्रोत्प्रेक्षा विशिष्टस्यैव । साक्षात्प्रत्यक्षं नवं
काममिवेत्यर्थः । ताम्यतीत्यभेनोद्देशे उक्तः । यदाह भरतः ।

चिन्तानिःश्वासखेदेन हृदाहाभिनयेन च ।

अथाङ्गोपाङ्गचेष्टाभिरुद्देशाभिनयो भवेत् ॥ इति ।

११४-११६. वाढमतितरामनुरक्ता मालतीत्यर्थः । विनोदः क्रीडा

११२. सा for पत्तु N.

११३. टुलितलुलिते? A. Bh. O. N. K2. (1)

११४. जदो D. अं A. तदो N. before वाढं; तए Bh. A. D, वाढं अह य ताए
O.; O. om. वि, वि for वि K2.; A. N. O. om. अत्तणो, A. B. N. add उक्कण्ठा
O. उक्कण्ठा before विणोद; विणोय O.; विणोदकालं N.; साहवप K1.; पडिच्छन्दयं N
पडिच्छन्दयं O.

११५. आलिहिदं. D N. लिहिदं O.; N. om. तं ज for त O.; हत्थे लिहिदं
तए वि before अज्ज Bh, N. om. अज्ज. मन्दरिआ for मन्दारिआ K2. O. N.

११६. अत्थे for हत्थे K1. K2.; निमित्तं N.

काम० । विचिन्त्य । सु विहितं लवङ्गिकया यतो माधवा-
नुचरः कलहंसकस्तां विहारदासीं मन्दारिकां कामयते । तदनेन
तीर्थेन घटेत तत्प्रतिच्छन्दकमुपोद्धाताय माधवान्तिकमुपेया-
११० दित्यभिप्रायः ।

अव० । माह्वो वि कोदूहलमुष्पादिअ मए पउत्तमअणमहू-
सवं मअरन्दुज्जाणं पभादे अणुप्पेसिदो तत्थ किल मालदी
गमिस्सदि तदो अण्णोण्णदंसणं भोदु त्ति । (ख) -

(ख) माधवोपि कौतूहलमुत्पाद्य मया प्रवृत्तमदनमहोत्सवं
मकरन्दोद्यानं प्रभातेनुप्रेषितस्तत्र किल मालती गमिष्यति ततो-
न्योन्यदर्शनं भवत्विति ।

हर्षो वा । प्रतिच्छन्दकं प्रतिरूपकम् । तावत्पदेन मन्दारिकाहस्तनि-
धानस्य प्रकृतकार्योपक्रमः सूचितः । अत एव कामन्दक्या सु विहि-
तमित्युक्तम् ।

११७-१२०. विहारः सौम्यतपत्राजिकान्तमालयः । तत्र ध्यापृता
दासी विहारदासी । एतेन प्रकरणवाद्यत्वमुक्तम् । यदाह दण्डी ।

शकारः कुट्टिनी दासी धर्मशास्त्रवह्निकृता ।

विटचेटादयो नित्यं बाह्याः प्रकरणे मताः ॥

तीर्थेन द्वारा । उपायेन वा ॥ तीर्थमुपायद्वारेमन्त्रिष्विति विश्वः ॥

उपोद्धातेन प्रसङ्गेन । अभिप्रायस्तावदिति याद्विन्यास्तथेति शेषः ।

११७ N. om. विचिन्त्य, सुविहित वि K2 ; N. om. यतो.

११८ °इतरतां N ; N. om. मन्दारिकां, इत्यनेन for तदनेन A. D.

११९ A. D. N. om घटेत, घटते Bb, यत् for तत् B ; A. D. om. कोदूहलमुष्पादि.
दपीदातेन K2. Com ; C om मभ°—शयः O. puts it in and scores it out.

११९ वि for वि K2 ; उपायिद O, मयण O, मपूषव Bb, महोत्सवं N.

११२० मअरन्दुज्जाण K2 मअणुज्जाण A. O K1. मयणुज्जाण O.; अउत्त before
पभादे D K1, पभादे O. पहादे N., चेतिदो K1. पतिदो K2 ; तर्हि for तत्र A., O.
om किल

111 सेट B O. हरि N.

काम० । साधु वत्से साधु । अनेन मत्प्रियाभियोगेन स्मर-
यसि मे पूर्वशिष्यां सौदामिनीम् । १२२

अव० । भवति सा सौदामिणी अहुणा समासादिदञ्चरि-
अमन्तसिद्धिप्यहावा सिरीपव्वदे कावाल्लिजव्वदं धोरेदि । (क)

काम० । कुतः पुनरियं वार्ता ।

अव० । अत्थि एत्थं णअरीए महामसाणप्पदेसे कराला
णाम चामुण्डा । (ख) १२०

(क) भगवति सा सौदामिन्यधुना समासादिताश्चर्यमन्त्रासिद्धि-
प्रभावा श्रीपर्वते कापालिकव्रतं धारयति ।

(ख) अरूपत्र नगर्या महाश्मशानप्रदेशे करालानामचामुण्डा ।

१२२-१२८ अत्र ॥ कौतुकं तु कुतूहलमित्यमरः ॥ मदनमहो-
त्सवेन वसन्तकालः सूचितः । तस्य च वैवाहिकत्वम् । यदाह ।

शरत्सङ्ग्रामविषये विवाहे ज्येष्ठमाधर्या । इति ।

किल प्रसिद्धौ । इति हेतौ । अनुप्रेषणे तत्र किलेत्यादेहेतुत्वम् । अन्योन्य-
दर्शनेनोभयानुरागे विवाहनिर्वाहः । प्रिये प्रीतिविषये कार्यभियोग
आसङ्गः । अत्र कपालव्रतं महाव्रतम् । कुत इत्यादिना श्मशा-
नाङ्कसूचनम् ।

१२४. वत्से साधु माधु B

१२५. मत् for मे N.

१२६. D adds वत्सु, Bh. तु, O. दागी after सा, N om सौदामिनी अहुणा, सौ-
दामिनी all but Bh. O ; वं for अहुणा O ; °सादिदञ्चरि N ; अह्वरीभ K1. k2.
अह्वरीभ Bh अह्वरीभ A. अह्वरिय O.

१२७ B, om सिद्धि प्यहावा Bh K1, k2, सिद्धिमन्त्रे A सिद्धिपव्वदे O
K1. K2 Bh., कावाल्लि O कावाल्लिभा K2 कावाल्लिभापद N.

१२८. णअरीए O णअरे A C K2, कराला O कराली C

१२९. नाम K2

काम° । अस्ति या क्विल विविधजीवोपहारप्रियेति साह-
सिकानां प्रवादः ।

अव° । तर्हि क्वसु सिरीपञ्चदादो आभदस्स रत्तिविहारिणो
णादिदूरारणवासिणो साहअस्स मुण्डधारिणो अधोरघण्टणा-
१३९ मधेअस्स अन्तेवासिणी महाप्पभावा कवाल्कुण्डला णाम
अणुसंज्झं समाअच्छदि तदो इअं पउत्ती । (क)

(क) तत्र खलु श्रीपर्वतादागतस्य रात्रिविहारिणो^१ नातिदूरारण्य-
वासिनः साधकस्य मुण्डधारिणो^२ घोरघण्टनामधेयस्यान्तेवासिनी महा-
प्रभावा कपालकुण्डला नामानुसंध्यं समागच्छति तत इयं प्रवृत्तिः ।

१३१-१३२ किल प्रसिद्धौ । विविधा नानारूपा जीवा मानुषा-
दय उपहारा बलयः प्रिया यस्याः सा । अनेन मालत्युपहारः सूचितः ।
आत्मनिरपेक्ष कर्म साहसं तेन वर्तन्ते ते साहसिकाः । प्रवादः
प्रसिद्धिः । इह प्रियेत्यस्यानन्तरमिति पदं देयमन्यथा पूर्वापरानन्वयात् ।
तथा च प्रियेत्यनेनाकारेण साहसिकानां प्रवाद इत्यर्थः । अत एव
वाक्यार्थकर्मादादितेरध्याहारः ।

१३३-१४० इह खलु प्रसिद्धौ । तस्याधामुण्डाया नातिदूरेणा-
त्यासन्ने वस्तुं शीलं यस्य तस्य । एतेन देवकुलस्य लोकसंकुलतया

१३१ सा for या B Bh, C om य, साधकानां O

१३२. तं D O तत्त्व Bb D for तर्हि, खलु O लु K1 K2 for क्वसु, Bh om
क्वसु, तिदि A Bh C D K1 K2 O, आभदस्स Bh O, रत्ति for रत्ति K1 ;
अदो O एत्थ N for रत्तिविहारिणो, णिणो तस्स K2.

१३९ सावभस्स B Bb C साहकस्स K2 O. साहसिभस्स N. for साहअस्स,
मुण्डमालधारिणो O

१४० धेयस्स O हेअस्स D N for धेअस्स. अन्तेवासिणि N, महाप्प° Bb,
प्यभावा B Bb D N महाप्रभावा O

१४१ संसं Bb D O, C adds णअरे before समाअ°, समागच्छदि O आभच्छ°
, ण N for समाभच्छदि, इयं Bh O पउत्ती O

*Com inserts तथा before नातिदूर°.

का० । सर्वं सौदामिन्यां सभाध्यते ।

अव० । अलं दाव एदिणा । भवदि सो वि सहअरो
माहवस्स वालमित्तं मअरन्दो णन्दणस्स वहिणि मदअन्तिअ
जइ समुव्वहदि तं पि माहवस्स दुदीअं पिअ किदं भोदि ।(क) १५०

काम० । नियुक्तैव तत्र मया तत्प्रियसखी बुद्धरक्षिता ।

(क) अलं तावदेतेन । भगवति सोपि सहचरो माधवस्य वालमित्र
मकरन्दो नन्दनस्य भगिनी मद्यान्तिकां यदि समुद्ब्रहति तदपि माध-
वस्य द्वितीय प्रिय कृतं भवति ।

किंचिद्विप्रकृतं साधकसस्थानमुक्तम् । साधकस्य योगिन । मुण्डधा-
रिणः कापालिकस्य । अघोरघण्टेति ।

कापालिकास्तु घण्टान्तनामानः समुदाहृताः ॥

इति भरतः । अघोरोविमृश्यकारीति नामव्युत्पत्तिः । अनुसध्य स-
ध्यायाम् । प्रवृत्तिर्योर्त्ता । सर्वमघोरघण्टनाशनमाधवरक्षणादिकम् ।
अत्रैतेन कापालिकादे. कथनेनाल निष्फलमधुनानुपयोगात् । वालमिति
भावप्रधान तेन बाल्यान्मित्रमित्यर्थे । समुद्ब्रहति विवहति ।

१४१-१४७ बुद्धरक्षितेत्यनेन भिक्षुकीत्व सूचितम् । अत एव *

१३० सर्वं हि B Bh C N O, तत्सौदा० सर्वं D ०या Bh O D

१३८ भयवदि O णो A D k1 N O, एतो वि k2, सहयरा O

१३९ बाल Bh मित्रो A D k1 k2, महरन्दो k2 मयरन्दो O A adds
णान after मअरन्दो, ०रस्य k1, वहिणिभ k2 वहिणिआ Bh k1 णन्दणमशर्णि N,
मदयन्तिय O ०अन्तिअं A B Bh O D k1.

१५० जपि O यदि समुव्वेदि N समुदाहृदि k1, तं वि N, A k1 k2 add
णाम after वि, दुदिय O दुदिभ B C अदिभ N for दुदीभ, थियं O, कदं Bh
C D N O om किदं, होदि N

१५१ हि तत्र D हि सा N k1 k2 read तत्र after ०सखी, मत् B D तस्य
N for तद्, O om तद्

अव० । सु विहिदं भवदीए । (क)

काम० । विचिन्त्य । तदुत्तिष्ठ माधवप्रवृत्तिमुपलभ्य माल-
तीमेव पश्यावः ।

१४५

उभे उत्तिष्ठतः ।

काम० । विचिन्त्य । अत्युदारप्रकृतिर्मालती । तन्निपुणं निसृ-
ष्टार्थदूतीकल्पः सूत्रयितव्यः । सर्वथा

शरज्ज्योत्सना कान्तं कुमुदामिव तं नन्दयतु सा
सुजातं कल्याणी भवतु कृतकृत्यः स च युवा ।

(क) सु विहिदं भगवत्या ।

दौत्ये नियुक्ता ॥ उत्तिष्ठेत्यत्रोर्ध्वकर्मत्वान्न तद् । अत्युदात्ता गभीरा
प्रतिपन्नार्थासंबादिनी प्रकृतिर्यस्याः सा तथा । निसृष्टार्थेति । नायि-
काया नायकस्य वा मनोरथं ज्ञात्वा स्वमत्या कार्यं साधयति सा
निसृष्टार्था दूती तस्याः कल्पो व्यापारः प्रस्तावनीय इत्यर्थः । दूती
च विविधा । यदाह ।

निसृष्टार्था मितार्था च तथा शासनहारिका ।

सामर्थ्योत्पादिताहीना दूती तु विविधा मता ॥ इति ।

१४८—१५२ शरदित्यादि । सा मालती तं माधवं नन्दयतु
श्रीणानु । यथा शरच्चन्द्रिका कुमुदं नन्दयति । यथा चन्द्रिकाकुमु-

१४२ भवदीए O, A B Bh add किद्, h1. h2 कद् after भवदीए
१४३ B Bh N om. विचिन्त्य Leaf 6 of K2 containing काम० । विचिन्त्य
(l 143) : 10 वपय माधव (l 167) wanting.

१४४ पश्याव B

१४५ A D K1 insert इति after उभे, इति for उभे N O

१४६ भगवत्या Com, N om नद्. इति for तद् O, B om नियु

१४७ सजायितव्य A h1 N कल्पयितव्य D, सूत्रयितव्यः Bh

१४८ शरदित् K1

वरीयानन्येभ्यप्रगुणगुणनिर्माणानिपुणो
विधातुर्व्यापारः फलतु च मनोज्ञश्च भवतु ॥
इति निष्क्रान्ते विष्कम्भकः ।

१५०

दयोर्नित्यं प्रीतिस्तस्या तयोरप्यस्त्रिति भावः । कीदृशम् । कान्तं
रम्यम् । सुजातं शोभनजन्मानम् । शोभनता च गुणवत्त्वेन । यद्वा ।
कान्तमन्यस्त्रीभोगचिह्नशून्यम् । यदाह भरतः ।

अन्यस्त्रीभोगसंभूतं चिह्नं यस्य न विद्यते ।

देहे वाप्यधरे वापि स कान्त इति कीर्तितः ॥

सा कीदृशी । कल्याणी निरवद्या । न च युवा कल्याणी विवाहकल्या-
णयोगी संस्तां प्राप्य कृतकृत्यः कृतार्थो भवतु । युवैत्यनेन कन्यायां
मदनमदोद्दीपकतायोगित्वमुक्तम् । एवं सति विधातुः प्रयत्नः सफलो
भवतु मनोहरश्च भूपनन्दनाविरोधेन सर्वावर्जकोस्तित्यर्थः । कीदृशः ।
अन्योन्यं कामिनोः प्रगुणा अनुरूपा ये गुणास्तेषां निर्माणे कुशलोत
एव वरीयाञ्छ्रेष्ठः गरीयान्गुरुर्वा । यद्वा । अन्योन्यं प्रगुणा उत्कृष्टा
ये गुणास्तेषां निर्माणे कुशलः । निष्क्रान्ते कामन्दक्यवलोकिते ।
विष्कम्भक इति ।

कुतोपि स्वेच्छया प्राप्तः सबन्धेनोभयोरपि ।

विष्कम्भकः स विज्ञेयो यस्तु [सम्यक्] काव्यार्थमूचकः ॥

विष्कम्भस्तु द्विधा सोयं शुद्धः संकीर्ण एव च ।

शुद्धो मध्यमपात्रेण संकीर्णो मध्यमाधमैः ॥

इति भरतः ।

ततः प्रविशति गृहीतचित्रोपकरणः कलहसः ।

कल० । कहि दार्णि तुलिदमअरुद्भावलेअरूअविठभभाव-
१५५ किखत्तमालदीहिअअमाहृप्पं णाहमाहवं पेक्खिस्स । परिक्रम्य । प-
रिस्सन्तोहि जाव इमस्सि उज्जाणे मुहुत्तं विस्समिअ मअरुन्द-
णन्दणं णाहमाहव पेक्खिस्सं । (क) इति प्रविश्योपविशति ।

(क) कुत्रेदानी तुलितमकरध्वजावलेपरूपविभ्रमावक्षित्तमाल-
तीहृदयमाहात्म्यं नाथमाधवं प्रेक्षिष्ये । परिश्रान्तोस्मि *यावदस्मिन्नु-
द्याने मुहुत्तं विश्रम्य मकरन्दनन्दनं नाथमाधवं प्रेक्षिष्ये ।

१५३-१५७ उपकरणमुपढीकनम् । अत्र तुलितो मकरध्व-
जस्य कामस्यावलेपो गर्वो येन रूपविभ्रमेण सौन्दर्यविलासेन तेना-
वक्षिप्त तिरस्कृतं मालतीहृदयस्य भाहात्म्यं गाम्भीर्यं येन तम् ॥ अव-
लेपः स्मृतो गर्व इति शाश्वतः ॥ मकरन्दस्य नन्दनं हर्षकम् । कल-
हंसो राजहसः स च शरदि विराजमानोपि योगिनीप्रभावाद्दसन्ते
मिलित इति नामाभिप्रायः ।

१५३ O om तत, °चित्रफलकहस्त for गृहीत-णः O °चित्रफलक C,
°हसक Bb

१५४ कइ Bb, तुलिअ D तुलिय O K1 om तुलिद in text but gives
तुलित in छाया, मपरुद् O, °रुज B O, °दजावलेव रूप° O, °दमरूभाव° A
B D, रूप Bb रूप N, C om रूप, K1 om अवलेअ in text but reads
°अजावलेपरूप in छाया °आवलेअ B C °लेववि° A, विभ्रमा° O

१५५ आखिखत्त B N O °मावपिन A D, दिवय O, C om णाह, पेक्खि
स्स O

१५६ °सन्तोहि Bb °स्सतधि C, जइव (छाया यावत्) K1, ता for जाव O इह for
इमस्सि A, D K1 N O, जण N मुहुत्तअ B मुहुत्तय O, वेसमिअ K1 वीसवि
O वीसमिअ Bb विसमिअ B O, मकरुद् Bb मपरुद् O

१५७ सहवरे O °सहअर A N सहाअ K1 नन्दन Bb for णन्दण, B
Bb C K1 O om णाह, N om णाहमाहव पेक्खि° N पेक्खिअहस O, Bb
O om इति N om इति शति, परिक्रम्य for परिवय B Bb D O

*तावद् Com

ततः प्रविशति मकरन्दः ।

मक्र० । कथितमवलोकितया मदनोद्यानं गतो माधव इति ।
भवतु तलैव गच्छामि । परिक्रम्यावलोक्य च । दिष्टचार्यं त्रयस्य १६०
इत एवाभिवर्त्तते । निरूप्य । अस्य तु

१६०—१६५ दिष्टचेत्यव्ययं हर्षे । माधवस्य वसन्तस्य मकरन्दः
पुष्परसः सहचरो युज्यत एव । इत एवात्रैव । इह शृङ्गारो द्विवि-
धः । यदाह भरतः ।

संभोगो विप्रलम्भश्च शृङ्गारो द्विविधो मतः ।

संभोगोपि विप्रलम्भपूर्वक एव स्वदत्ते । यदाह ।

न विना विप्रलम्भेन संभोगः पुष्टिमर्हति ।

कपायिते हि वज्रादौ भूयान्त्वागोभिजायते ॥

स च दशारम्भः । यदाह भरतः ।

अप्राप्ररातिभोगस्य नखीरागजन्मनः ।

दश स्थानानि कामस्य काममन्तार्विसर्पतः ॥

अभिलापोत्र प्रथमे द्वितीये चिन्तनं तथा ।

अनुस्मृतिस्तृतीये च चतुर्थे गुणकीर्तनम् ॥

उद्देशः पञ्चमे ज्ञेयो विलापः षष्ठ उच्यते ।

उन्मादः सप्तमे प्रोक्तो भवेद्याधिस्तयाष्टमे ॥

नवमे जडता प्रोक्ता दशमे मरणं भवेत् ॥ इति ।

१५० कथितमेव° KI N कथित मेव° C Bh, B Bh C D KI.
insert यथा before मदने°.

१६० N. om तलैव, B om एव; इति तदि° N, इहा for अवलोक्य A KI,
A KI om दिष्ट्य, D om भा

१६१ इति निरूप्य N

गमनमलसं शून्या दृष्टिः शरीरमसौष्ठवं
श्वसितमधिकं किं न्वेतरस्यात्किमन्यदितोय वा ।

तर्दिहानुस्मृत्यवस्थो नाधयो मकरन्देन कथ्यते । गमनमिति । अस्य
गमनमलसं मन्दं न तु शरीरं हस्तादेराकुञ्चनप्रसारणात् । भन्तरा-
न्तरा विलम्बस्यात्यन्तासक्तिवशाज्जायमानत्वाच्च । इदमनुस्मृतिवि-
ह्वम् । यदाह

मुहुर्मुहुर्निःश्वसितैरधोमुखविचिन्तनैः ।

प्रद्वेषादन्यकार्याणां कथितानुस्मृतिर्यथा ॥

तथा यतो मामपि न पश्यति ततोन्तःकरणं कापि लग्नम् । तथा च
चिन्तासंततिपरतया ध्यानावधानेन शून्या बाह्यार्यामाहिणी दृष्टिरस्य ।
यदाह ।

शून्या दृष्टिः स्मृता चिन्तासंमोहप्रणयादिषु ।

शून्यदृष्टिलक्षणमप्याह ।

निश्चला समनारा च ध्यानाद्वाह्यमगृह्णती ।

तथा समपुटेपिता शून्या दृष्टिरुदाहता ॥

तथा मनस्तापवतो ग्दानिः । सा च क्षीणकपोलतादिनोन्नोयने । अत
उक्तं शरीरमसौष्ठवं विकलम् । इष्टजनात्तामभावनार्थमाह श्वसित-
मधिकम् । एतद्विकं नु स्यात् । पतदलसगमनत्वादिकं रोगजं कामकृतं
येति वितर्क इत्यर्थः । रोगलिङ्गाभावादनङ्गलिङ्गसङ्गाच्च निश्चयमाह
किमन्यदिति । अथ वा पक्षान्तरे । इतः कामात्किमन्यन्नान्यदित्यर्थः ।
किशब्दो निषेधे । अत्र पांशुप्रीडनात्मभृत्यनुभूतमाधवशरीरे तत्तद्वि-
कारदर्शनात्तर्कविद्याविदो मकरन्दस्य परिच्छेदो युज्यत एवेति ।

भ्रमति भुवने कन्दर्पाज्ञा विकारि च यौवनं
ललितमधुरास्ते ते भावाः क्षिपन्ति च धीरताम् ॥ १६८

ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो माधवः ।

मा० । स्वगतम् । तामिन्दुसुन्दरमुखीं सुचिरं विभाव्य
चेतः कथं कथमपि व्यपवर्तते मे ।

निश्चयलिङ्गमोह । भुवने कन्दर्पाज्ञा भ्रमति सर्वं जनमास्कन्दति ।
विकर्तुं शीलमस्येति विकारि । पूर्वदशात्यागेन दशान्तरयोगो विकार-
रस्तयोगि यौवनम् । अयं तु युदेत्यर्थः । अत्र भ्रमतिपदेनानव-
च्छिन्नक्रियता तद्वारा सर्वकालता । भुवनपदेन सर्वदेशता । आज्ञा-
पदेन युक्तिजिज्ञासां विना स्वीकारः । विकारिपदेन माधवाङ्गीका-
रिता च ध्वनिता । ललिताः सुन्दरा मधुराः परिभाव्यमानास्ते ते प्र-
सिद्धा भावा रमणीवदनत्रिभ्रमादयो धीरतां धैर्यं क्षिपन्त्यपनयन्ति ।
तदनेनकामकृतमेतदुन्नीयत इति भावः । प्रकृतिमधुरा इत्यपि पाठः ।
तत्र प्रकृत्या स्वभाषत एव मधुरा मनोहराः ।

१६६-१७० माधवप्रवेश इह द्विपदिकया । यदाह ।

शोकविभ्रमयुक्ते तु व्या [आ] धिचिन्तासमाश्रिते ।

श्रुतवार्तादिवैरूप्ये योज्या द्विपदिका बुधैः । इति ।

स्वगतमिति ।

यत्तु भाष्यं न सर्वस्य स्वगत तदिहोच्यते ॥

इति भरतः । अनुस्मृतिमाह । तामित्यादि । ता नायिकामचिरमभुनैव
धिचिन्त्य कथं मम नेतः ॥ कर्तुं ॥ कथमपि महता कष्टेन व्यपवर्तते
ध्यावर्तते नागच्छति या । तस्यां लभ तामेव धावतीत्यर्थः । किं कृत्या ।

१६८ पङ्क्तिमधुरा notice 1 by Com

१६९ पञ्चम माधव for तत —मा० । O N om यथानिर्दिष्टो

१७० N O om माधव स्वगतम्

लज्जा विजित्य विनयं विनिवार्य धैर्य-
मुन्मथ्य मन्यरविवेकमकाण्ड एव ॥

१७०

आश्चर्यम् । यद्विस्मयस्तिमितमस्तमितान्यभाव-
मानन्दमन्दममृतप्लवनादिवाभूत् ।

वालत्वेन फुलीनत्वेन च या लज्जा तामकाण्ड एवाप्रस्ताव एव वि-
जित्य । रभसकाल एव हि लज्जाद्यभावप्रस्ताव इति भावः । विनयं
मनोमलक्षालनोपदेशं दूरीकृत्य । महानायकतया साहजिकं धीरत्व-
मुन्मथ्य । कीदृशम् । मन्यरो मन्दो विवेक इतिकर्त्तव्यता यत्र तत् ।
क्रियाविशेषणं वा । कीदृशीम् । इन्दोश्चन्द्रात्सुन्दरं मुखं यस्यास्ताम् ॥
वैयधिकरण्येपि गमकत्वात्समानः ॥ इह तामित्यनुस्मृतिरिन्दुसुन्दरेति
गुणकीर्तनं विभाव्येति चक्षुःप्रीतिः कथमपीत्युद्देशो लज्जां विजित्येत्यु-
न्मादो मन्यरविवेकमिति जडतेत्यनेकावस्थोक्ता ।

१७१-१७४ यदित्यादि । तत्संनिधौ यन्मदीयं हृदयं विस्मयेना-
द्भुतरसेन स्तिमितं निश्चलम् । एतेन स्वम्भ उक्तं । अत एवास्तमितो
नाशं प्रापितोन्यो भावो विस्मयातिरिक्तो धर्मो यत्र तत् । अनेन ज-
डतोक्ता । यदाह ।

इष्टं वानिष्टं वा सुखदुःखे वा न वेत्ति यो मोहात् ।

सूष्णीकः परचशमः स भवति जडसंज्ञकः पुरःपः ॥

आनन्देन निरन्तरसुखेन मन्दं मन्यर चाभूत् । अमृतप्लवनादिव सु-
धासेकादिव । अथ च योगाभ्यासेन कुण्डलिन्याचरणेनामृतसेकादि-
वेत्यर्थः । तत्रापि परमानन्दसंदोहो भवत्येव । एतेनाद्भुतनायिकादर्श-
नजातभावभरमन्यरता दर्शिता । तद्दृश्यमधुना तद्वियोगेद्भारचुम्बि-
नमिवाङ्गारावस्पृष्टमिव व्यथमान पीडायुक्तमास्त इत्याश्चर्यम् । न च

१७१ आश्चर्यं thrice N

१७२ आनन्दमान्द B D , *प्राश्व KI N , *दिगोत् N

तत्सनिधौ तदधुना हृदय मदीय-
मद्भारचुम्बितमिव व्यथमानमास्ते ॥

मक० । सखे माधव इत इत ।

१०

माध० । परिक्रम्य । कथ प्रियवयस्यो मम मकरन्द ।

मक० । उपसृत्य । सखे ललाटतपस्तपति घर्मांशु । तद-
स्मिन्नुद्याने मुहूर्तमुपविशाव ।

माध० । यदभिरुचित वयस्याय । इत्युभावुपविशत ।

कल० । दृष्ट्वा । कथ मअरन्दसहअरो इद ज्ञेय्व गालवउलु-^{१०९}
ज्ञाण अलकोरेदि माहवो । ता दसेमि से मअणवेअणावि-

प्रियासङ्गे सुख तद्वियोगे दुःखमिति दृष्टचरमेव तत्कथमाश्चर्यमिति
वाच्यम् । अननुभूतरसस्य तस्य शिशुत्वेन किमिदं यदकाण्ड एव
व्यथेति तत्समवात् ।

१०५-१८३ इत इत इहागच्छेत्यर्थं ॥ भाद्यादित्वात्तसि ॥ एतेन
माधवस्य बाह्यार्थमिहान्निभादर्शनं सूचितम् । ललाट तपति ललाट-
तप ॥ [असूर्यललाटयोरिति खश् भत्यय । खित्वान्मुम् ॥] माधवीय-
मन्मथोन्मादमपह्नोतुकामस्येदं वचनम् ॥ वयस्यायेति रच्यर्थानां प्री-

१०५ K1 om इत N om मक० ।—मम मकरन्द । (176).

१०६ B Bh O add दद्या K1 दृष्ट्वा च after परिक्रम्य Bh O om प्रिय से
for मम Bh K1 O

१०७ C om उपसृत्य B. Bh O add माधव after सखे, मास्यन् O तपन
B Bh C for घर्मांशु B Bh add इय च ते गरीरावस्था

१०८ यथा प्रियवयस्याय उपसृत्य A N O om माध० गत Bh om इति

१०९ N om इहा कहं Bh कहं N मयारद O मअलद \ सहपति O इम
B Bh C. इद D for इर N om इदं ज्ञेयम् अल Bh ज्ञेय O Bh. om बाल
बाहवाहुज्ज्ञान O \ B om बाल बाहवाहुज्ज्ञान K1

११० B D N prefix ताह to माहवे C D K1 insert कि after ता
A D K1 have this से after अणगा N om से मयन् O वाणवेअणा O

ञ्जुरन्तमालदीलोअणसुहावहं अचणो पडिच्छन्दअं । अहवा
विस्सामसोक्खं दाव अणुभोदु । (क)

मक० । तदस्यैव तावदुच्छ्रिसितकुसुमकेसरकपायशीतला-
१८६ मोदवासितोद्यानस्य काञ्चनारपादपस्याधस्तादुपविशावः । त-
या कुरुतः ।

मक० । वयस्य माधव । अथ किल सकलनगराद्भनाजनप्र-

(क) कथं मकरन्दसहचर इदमेव बालबकुलोद्यानपर्यङ्करोति
माधव । तद्दर्शयाम्यस्य मदनवेदनाखिद्यमानमालतीलोचनसुखाव-
हमात्मनः प्रतिच्छन्दकम् । अथवा* विश्रामसौख्यं तावदनुभवतु ।

यमाण इति संपदानता ॥ अत्र मकरन्देन पुष्परसेन सहचरो माधवो
पसन्तो बालबकुलमलेकरोतीति ध्वनिरप्युन्मिपति । मुहुर्वै चेत्यत्र
सुस्थिते वित्ते यत्कं युक्तमिति भावः ।

१८४-१८५ उल्लुङ्गपुष्पाणा ये केसराः किञ्चत्कास्तैः कपायो
ल्लोहितः शीतलश्च १, १८५ इस्तेन वासितं सुगन्धीकृतमुद्यानं येन त-
स्य ॥ कपायः सुरमौ लोहितेन्यवदिति मेदिनीकरः ॥ कपायादिसं-
बन्धेन सौरभस्यातिगंभीरयोक्ता । आमुद्यतेनेनेत्यामोह इति । कपाया-
दिसंपदे काञ्चनारेत्युक्तम् ।

१८५-१९० प्रवर्तितः कृतः । अभिरामेति यात्रान्ययि । इह
मकरन्दवचनेन गर्भरूपा प्रतिमुखसधिरुक्ता । यदाह ।

१८१ विधुर N विरमान A D. विमूर्त्त Bb विदुरत O for विदुरत

१८२ B Bb C N insert मद्रवे and A, D मुहुर् after अथवा, शीतल
Bb K1, O, शोभ्य O, दावर् O, °होदु B. Bb N O

१८४ N om प्प

१८५ काञ्चन for काञ्चनार A C N, तावद् before उपविशाव K1

१८६ N om माधव, अथैव तावत् A, D K1 अथैवावत् K2, for अथ किल,
N O om किल, नगराद् B1 ; N om जन

* Com adds इहर्तं वेद after अथवा.

वर्तितमहोत्सवाभिरामकामदेवोद्यानयात्राप्रतिनिवृत्तमन्यादृशं
भवन्तमवधारयामि । अपि नाम मनागवर्तीर्णोसि रतिरमणवा-
णगोचरम् ।

११७

माधवः सलज्जमधोमुखस्तिष्ठति ।

मक^० । विहस्य । नत्किमवनतमुग्धमुखपुण्डरीकः स्थि-
तोसि । पश्य

अन्येषु जन्तुषु रजस्तमसावृतेषु

विश्वस्य धातरि समः परमेश्वरे च ।

११८

शृङ्गारार्थं त्रपाकारि वाक्यं गोष्ठीषु नर्म तत् । इति ।

अपिः समुच्चये । नाम संभावनायाम् । इदं संभाव्येतापीत्यर्थः । म-
नागल्पम् । रतिरमणः कामः ।

१९२-१९७ मुग्धं किंकर्तव्यताशून्यम् । पुण्डरीकं सितपद्मम् ।
विरहधूसरत्वेन मुखस्य पुण्डरीकसाम्यम् । तस्य लज्जयाकथनमां-
शङ्क्याहान्येध्वित्यादि । माधव तवापह्नुतिर्लक्ष्यः । कथंचिदपि मा भूत् ।
लज्जयापह्नवं मा कृथाः । एवमप्रतीकारः स्यादिति भावः । खलु य-
तः सोयं चित्तजन्मा कामः प्रख्यातपौरुषः । चित्तोन्मायविषय इति
भावः । कीदृशः । विश्वस्य धातरि जगत्क्षष्टरि परमेश्वरे हरेन्येषु

१८८. महोत्सव^० Bh. ; मदनेषान् A. D. K1, K2. ; पात्रातः O ; अभिनिवृत्त
for प्रतिनिवृत्त A. D. K1, K2. ; दशमिव Bh. K2. N. O.

१८९. अपि न त्वमवतीर्णोसि O. ; अपि त्वमवतीर्णो N.

१९०. गोचरताम् N.

१९१. माधव महि महि for माधव-^०शक्ति N. ; लज्जया for सलज्जम् A. D. K1, K2.

१९२. N. om. विहस्य, नत्किमिति नक्षमुद्य O नत्किमिव नक्षमुग्ध N नत्किमिव नत-
मुद्य^० K2 ; K1 om. मुग्ध, रीकं B^१. O ; तिष्ठति for स्थितोसि A. D. K1 K2.

१९३. Bh. N. O om. पश्य.

१९४. अतिस्तमसा B. न परतमसा^० N

१९५. परमेश्वरेति B. N

सोयं प्रसिद्धविभवः खलु चित्तजन्गा
मा लज्जया तव कथंचिदपह्नुतिर्भूत् ॥

माध० । वयस्य किं न कथयामि श्रूयताम् । गतोहमवल्लो-
किताजनितकौतुकः कामदेवायतनम् । तत्रेतस्ततः परिक्रम्या-
२०० वलोक्य च परिश्रमादुल्लसितमदिरामोदमधुरपरिमलाकृष्टसक-
लमिलदलिपटलसंकुलाकुलितमुकुलावलीमनोहराभरणरम-
णीयस्याङ्गनभुवो बालवकुलस्यालवालपरिसरे स्थितः ।
जन्तुषु मानुषादिषु च रजस्तमोगुणप्रधानेषु समस्तुल्यव्यापारः । य-
द्वा । अन्येषु मानुषादिषु रजस्तमसावृतेषु च तिर्यग्योनिषु विश्वस्य
धातरि ब्रह्मणि परमेश्वरे हरे च सम इति भिन्नमेव योज्यम् । अतो
लज्जां त्यक्त्वा कथयेति भावः ।

२००-२०७ परिश्रमात्स्थित इत्यन्वयः । परिश्रमात्स्थितोऽहं न तु
साकाङ्क्षत्वादिति भावः । मदिरामोदयन्मनोहरो यः परिमलः शुभग-
न्धः ॥ स्याच्छुभगन्धे परिमल इति विश्वः ॥ मिलन्मिलितम् ।
'सकुलेन व्याप्याकुलित' या वकुलमुकुलावली विकासोभिमुत्सक-
लिकाराजिः सैव मनोहरमाभरणेन रमणीयस्य । यद्वा । म-
दिरामोदेन मधुर इति समासः । तेन मदिरामोदस्य वकुलपुष्पोद्गमं
प्रति दोहदत्वमाह । अङ्गनभुवोऽङ्गनस्थस्य । अनेन निकटवर्तिनः सेवा-

१०६ किल for खलु A

१०८. N om श्रूयताम्, ते after कथयामि N, अय गतो O.

१०९ कौतुक for कौतुक B इतस्तत् for तत्रेतस्तत N, तव चे० A D
k.1 k.2 परिश्रम्य O

२००. K2 N om अवलोक्य च, परिश्रमात् K1 प्रमात् B for परिश्रमात्, मधु
रामोदोदपरिमल C N., मधु' K2 परम O. मनोहर B for मधुर कृष्टसकल
K2 'आकुलमिलिदपटलसंकुल B

१०१ सफलकलमिलद० N, A D add वकुल before मुकुल, K2 वकुल for मुकुल

२०१ 'मण्डप रमणीयाद्गव' N, 'रयाद्गव Bb O, K2 om बाल, वकुलमुकु-
लरयात् k.2

सा रामणीयकनिधेरधिदेवता वा
सौन्दर्यसारसमुदायनिकेतनं वा ।

२१० तस्याः सखे नियतमिन्दुसुधामृणाल-
ज्योत्स्नादि कारणमभून्मदनश्च वेधाः ॥

वा । उदारो महति दक्षिण इति शाश्वतः ॥ परिजनदाक्षिण्यं सांनि-
ध्यामयनेन ज्ञेयम् । तत एव तत्रैव ।

२०८-२११ तद्गुणकीर्तनमाह । सेत्यादि । सा स्त्री रामणीयकस्य
मनोहरनाया निधेरधिदेवताधिष्ठात्री देवता । यद्वा । रामणी-
यकनेत्र निधिस्तस्याधिष्ठात्री रत्निका देवता । सौन्दर्यसारसमुदायस्य
कान्तिनिर्यासपुरस्य निकेतनं गृहं वा । निकेतनस्याजङ्घिङ्गत्या
सामानाधिकरण्यम् । मनोहरत्वं कान्तिमत्त्वं च तत्रैव दृष्टमिति भावः ।
वा समुच्चये । यद्वा । वा विकल्पे तत्र निर्णेतुं न शक्यत इति विक-
ल्पार्थः ॥ यद्वा । वेवार्थे रामणीयकनिधेर्देवतेवेत्यर्थः ॥ वा स्याद्विक-
ल्पोपमयोरिद्वयार्थेपि समुच्चय इति विश्वः ॥ यद्वा । रामणीयकं रू-
पादिसंपत्तिस्तान्निधेरधिदेवता । अनेन शोभोक्ता । यदाह ।

रूपयोवनलावण्यैरुपभोगोपबृंहितैः ।

अलंकरणमङ्गानां शोभिति परिकीर्तिता ॥

सौन्दर्येत्यादिना कान्तिरुक्ता । यदाह ।

शोभैव कुसुमाख्येण पूरिता कान्तिरुच्यते ।

अतोऽनयोर्भेदः । अत्यन्तविलक्षणां तामालोक्योत्प्रेक्षते । नियतं नूनं
तस्याः कारणं समवायिकारणमिन्दुसुधामृणालज्योत्स्नादिकमभूत् ।
नन्द्रो मुखस्य सुधाधरस्य मृणालं भुजयोज्योत्स्ना लावण्यादीनामिति
भावः । आदिपदेन पद्मौ पादयोः किसलयौ चरणयोरिति माहम् ।

सा रामणीयकनिधेराधिदेवता वा
सौन्दर्यसारसमुदायनिकेतनं वा ।

२१०

तस्याः सखे नियतमिन्दुसुधांमृणाल-
ज्योत्स्नादि कारणमभून्मदनश्च वेधाः ॥

या । उदारो महति दक्षिण इति शाश्वतः ॥ परिजनदाक्षिण्यं सांनि-
ध्यानयनेन ज्ञेयम् । तत एव तत्रैव ।

२०८-२११ तदुण्क्तिर्नमाह । सैत्यादि । सा स्त्री रामणीयकस्य
मनोहरताया निधेराधारस्याधिदेवताधिष्ठात्री देवता । यद्वा । रामणी-
यकमेव निधिस्तस्याधिष्ठात्री रक्षिका देवता । सौन्दर्यसारसमुदायस्य
कान्तिनिर्यासपूरस्य निकेतनं गृहं वा । निकेतनस्याजहल्लिङ्गतया
सामानाधिकरण्यम् । मनोहरत्वं कान्तिमत्त्वं च तत्रैव दृष्टमिति भावः ।
वा समुच्चये । यद्वा । वा विकल्पे तत्र निर्णेतुं न शक्यत इति विकल्प-
व्यर्थः ॥ यद्वा । चेवार्थे रामणीयकनिधेर्देवतेत्यर्थः ॥ वा स्थावरे ।
ल्योपमयोरिवार्येपि समुच्चय इति विश्वः ॥ यद्वा । रामणीयकं रू-
पादिसंपत्तिस्तान्निधेराधिदेवता । अनेन ज्ञोभोक्ता । यद्वाह ।

रूपयौवनलावण्यैरुपभोगोपबृंहितैः ।

सा रामणीयकनिधेरधिदेवता वा
सौन्दर्यसारसमुदायनिकेतनं वा ।

२१०

तस्याः सखे नियतमिन्दुसुधामृणाल-
ज्योत्स्नादि कारणमभून्मदनश्च वेधाः ॥

या । उदारो महति दक्षिण इति शाश्वतः ॥ परिजनदाक्षिण्यं सांनि-
ध्यानयनेन श्रेयम् । तत पय तत्रैव ।

२०८-२११ तद्गुणकीर्तनमाह । सेत्यादि । सा स्त्री रामणीयकस्य
मनोहरताया निधेराधारस्याधिदेवताधिष्ठात्री देवता । यद्वा । रामणी-
यकमेव निधिस्तस्याधिष्ठात्री रक्षिका देवता । सौन्दर्यसारसमुदायस्य
कान्तिनिर्यासपूरस्य निकेतनं गृहं वा । निकेतनस्याजहलित्तया
सामानाधिकरण्यम् । मनोहरत्वं कान्तिमत्त्वं च तत्रैव दृष्टमिति भावः ।
वा समुच्चये । यद्वा । वा विकल्पे तत्र निर्णेतुं न शक्यत इति विक-
ल्पार्थः ॥ यद्वा । वेदार्थे रामणीयकनिधेर्देवतेवेत्यर्थः ॥ वा स्मादिक-
ल्पोपमयोरिवाप्येपि समुच्चय इति विश्वः ॥ यद्वा । रामणीयकं रू-
पादिसंपत्तिस्तान्निधेः

संतापसंततिमहाव्यसनाय तस्या-

मासक्तमेतदनपेक्षितहेतु चेतः ।

प्रायः शुभं च विदधात्यशुभं च जन्तोः

सर्वकषा भगवती भवितव्यतैव ॥

२२५

। वयस्य माधव । स्नेहश्च निमित्तसव्यपेक्षश्चेति
प्रदमेतत् । पश्य ।

३-२२६ संतापेत्यादि । ममैतच्चेतस्तस्यां विषय आसक्तं सं-
स्रमस्तीत्यर्थः । संतापपरंपरैव महाव्यसनं तदर्थम् ॥ तादर्थ्ये
॥ संततिपदेन मालतीलाभमन्तरेण यावज्जीवमविच्छेदस्तद-
साणहानिश्चोक्ता । कीदृशम्
महत्तमानां स्मितं मतन् ॥

ते भरतः । स्वस्यादृष्टचरत्वेन संभावनायामिहेवशब्दः । अवलोऽप्येति
ललिता वृष्टिरियम् । यदाह ।

ममिच्छित्तारा च सभ्रूक्षेपा च मस्मिता । श्वमाख्यानं
समन्मथकारा च वृष्टिः सा ललिता ।

इह तु हर्षादिचिता । यदाह । धृतौ हर्षे च ॥
सेत्यनेन मेतिमपि कटाक्षितम् । प्रत्यभिज्ञैकमाना ।

एधम् एवाकारः सोयमिति । नाम संभ्रावसर एव पद्मादयाः
धरन्ति अभिज्ञाया अस्मभवादिनि भावः । विरासीत्यकटीभुतम् ।
निध तन्मान्मथ

२२५. N. om. रगतम् ; स्थितो before महतः B ; महत उत्तु Bb. ; प्रियातु-
for प्रागुत्तरागस्य N. ; स्थितः after वृष्टे Bb

२२७. Bb. om. N. O. om. भाक-वं, कथं A. K1 एतल N. for कथ, ए-
२२८. ०मितेव नाम N. O. N. for एमीभा ; 'तीभण' K2.
२२९. भ-पे-पमेव चतुरेण B. C.
२३०. इनासादा C.
२३१. Bb. N. om. अभिज्ञायेति N.
२३२. एतद्वचनका for उतवन्मथः B. N.

एवमहं तु तस्याः सर्वाकारहृदयंगमायाः संभाव्यमानस्नेहर-
सेनाभिसंधिना विधेयीकृतोपि पारिप्लवत्वमात्मनोपनिहोतुकामः
प्राक्प्रस्तुतस्य वकुलदात्रो यथाकथंचिदवशेषं प्रथितवानेव ।
अपव्यधेरत्यन्तासङ्गवाचित्वादिति भावः । पीतमात्मायत्ततां नीतम् ।
अनेन संकल्प उक्तः । मानसव्यापारस्यात्मनश्चत्वादिति भावः ।
उन्मूलितमित्यनेन विषयनिवृत्तिः सूचिता । अशरणमित्यनेन चित्तापह-
रणादिनिवारकाभाव उक्तः । नायिकाया निरवस्थरूपता च सूचिता ।
अलसेत्यनेन निद्रोद्भेदः । वलित इत्यनेन व्रपानाशः । मुग्धत्वेन
मधुरता । क्षिग्धत्वेन साभिलाषत्वम् । अभिलषणीयस्य ज्ञेहविषयत्वात् ।
निष्पन्दतया निकोचवैमुख्यम् । मन्दस्येन सहर्षत्वम् । अधिकेत्यादिना-
न्तर्विकासिनी स्मेरतारा चेत्युक्तम् । एवं चालसवलितैरपहतम् । योपि
हि चौरादिः किंचिदपहरति स मन्दं मन्दं चलत इति भावः । मुग्धैः
सहजरूपदर्शानामोहवद्भिः क्षिग्धैर्मद्विषयस्नेहसूचकचेष्टावद्भिरपविद्धं
क्षिप्रं पराभूतमिति यावत् ॥ विद्वक्षिप्रेरिताः समा इत्यमरः ॥ अनेन
चेतसोनायचिर्दर्शिता । ननु चित्तावक्षेपनिवार्यंदा च तद्व्यतिरेक-
ध्यानादिकं किमिति न क्लृप्तमिदं जायतापयोर्न विरोधः । तदुभ-
यान्नैकवस्तुनोभायनाशङ्क्याह । कोपि विशिष्यानिर्वचनीयः परि-
च्छेदमित्यामतीतोतिक्रान्तो निर्वक्तुमशक्यथ । यः पुनरस्मिञ्चन्म-
न्यनुभवपथं न गतवान् । अत एव परिच्छेत्तुं निर्वक्तुं चाशक्य इति भावः ।
तांमते तदनुभवेन तद्वयं किमिति न क्रियत इत्याशङ्क्याह । विवेकप-
थंसात्प्रशस्तज्ञानाभावादुपचितमहामोहेन गहनः संकटः । तदानीं
विवेकाभाव इति भावः । अनेन जडता दर्शिता ।

१. २७१ विषयाणाम् K2 करणानाम् N for वचनानाम्

२. २७२ पदे for पथं O

३. २७३ संतापयति (ज) for ताप च कुरुते Bh

ततो मिलितवेलशस्त्रपाणिवर्षवरप्रायपुरुषपरिवारा गजवधूमा-
रुह्य नगरगामिनं मार्गमिन्दुवदनालंरुतवती ।

तदा च । यान्त्या मुहुर्वालितकन्धरमाननं त-

दावृत्तवृन्तशतपत्ननिभं वहन्त्या ।

दिग्धोमृतेन च विपेण च पक्षमलाक्ष्या

गाढं निखात इव मे हृदये कटाक्षः ॥

अपदेपि प्रेम्णोनिटाशङ्कित्वादिति भावः । अभिसंधिरभिप्रायः । यथाक-
यंचिदिति । चेतसस्तदपहतत्वादिति भावः । वर्षवराः क्लीबास्तत्याया-
स्तत्प्रधानाः । यद्वा ।

विनीताः सर्वसत्त्वाथ क्लीबाश्चैव स्वभावतः ।

जात्या न दोषिणश्चैव ते वै वर्षवरा मताः ॥

इति परिभाषिता वर्षवराः । हस्तिनीसमारोहणादिना महावंशजत्वेन
तत्परिभाषित्वं सूचितम् । यद्वा । हस्तिनीसमारोहणेनात्युच्च-

यमुद्देगावस्या यदाह तत्रापि मन्थरगतिसूचनाय हस्तिनी-

ने शयने यापि न तिष्ठति न तुप्यात तन्मभयं चिरं

य भवेन्नित्यमुद्देगस्थान एव च ॥

भ्रमति च स्वल्पत्वात् । किमपि मनोर-
नेनोन्मादावस्थोक्ता ।

इशीकृतः । अपिः संभावनायाम् । नाम

१. २ O , भवि for भाव K. I.

† Bh. K1. K2. Or, रूप विपेणो O अवरयो

Dh O जेव K1. K2. एव N. for जेव;

एवमहं तु तस्याः सर्वाकारहृदयंगमायाः संभाव्यमानस्नेह-
 सेनाभिसंधिना विधेयीरुतोपि पारिप्लवत्वमात्मनोपनिह्योतुकामः
माक्मस्तुतस्य वकुलदाज्ञो यथाकथंचिद्वशेषं ग्रथितवानेव ।
 अपध्यधेरत्यन्तासङ्गवाचित्वादिति भावः । पीतमात्मायत्ततां नीतम् ।
 अनेन संकल्प उक्तः । मानसव्यापारस्यात्मवशत्वादिति भावः ।
 उन्मूलितमित्यनेन विषयनिवृत्तिः सूचिता । अशरणमित्यनेन विज्ञापह-
 रणादिनिवारकाभाव उक्तः । नायिकाया निरवशरूपता च सूचिता ।
 अलसेत्यनेन निद्रोद्धेवः । यतित इत्यनेन त्रपानाशः । मुग्धत्वेन
 मधुरता । स्निग्धत्वेन साभिलाषत्वम् । अभिलषणीयस्य ज्ञेहविषयत्वात् ।
 निष्पन्दतया निकोचवैमुख्यम् । मन्दत्वेन सहर्षत्वम् । अधिकेत्यादिना-
 न्तार्थिकासिनी स्मेरतारा चेत्युक्तम् । एवं चालसवलितैरपदतम् । योपि
 हि चौरादिः किंचिदपहरति स मन्दं मन्दं वलत इति भावः । मुग्धैः
 सहजरूपदर्शनातिमोहवद्भिः स्निग्धैर्महिषयस्नेहसूचकचेष्टावद्भिरपविद्धं
 क्षिप्रं पराभूतमिति यावत् ॥ विद्धक्षिमेरिताः समा इत्यमरः ॥ अनेन
 चेतसोनायत्तिर्दाशिता । ननु चित्तावक्षेपनिवारयंदा च तद्व्यतिरेक-
 ध्यानादिकं किमिति न, क्लृप्तभेदेन जाद्यतापयोर्न विरोधः । तदुभ-
 योरुभयवस्तुनोभावमाशङ्क्याह । कोपि विशिष्यानिर्वचनीयः परि-
 च्छेदमियत्तामतीतोतिक्रान्तो निर्वक्तुमशक्यश्च । यः पुनरस्मिन्नन्त-
 न्यनुभवपर्यन्तगतवान् । अत एव परिच्छेत्तुं निर्वक्तुं चाशक्य इति भावः ।
 सांपत्तं तदनुभवेन तद्वयं किमिति न क्रियत इत्याशङ्क्याह । विवेकप्र-
 ध्वंसात्प्रज्ञास्तजानाभावादुपचितमहामोहेन गहनः संकटः । तदानीं
 विवेकाभाव इति भावः । अनेन जडता दर्शिता ।

१. २०१. विषयाणाम् K2 करणानाम् N for वचनानाम्

२. २०२. ०पदे for पर्यं O

३. २०३. संतापयति (य) for ताप क् २०३ DL

ततो मिलितवेलशखपाणिवर्षवरप्रायपुरूपपरिवारा गजवधूमा-
रुह्य नगरगामिनं मार्गमिन्दुवदनालंकृतवती ।

तदा च । यान्त्या मुहुर्वालितकन्धरमाननं त-
दावृत्तवृन्तशतपत्तनिभं वहन्त्या ।
दिग्धोमृतेन च विषेण च पद्ममलादया
गाढं निखात इव मे हृदये कटाक्षः ॥

अपदेपि प्रेम्णोनिटाशङ्कित्वादिति भावः । अभिसंधिरभिप्रायः । यथाक-
थंचिदिति । चेतसस्तदपहतत्वादिति भावः । वर्षवराः क्लीबास्तत्याया-
स्तत्प्रधानाः । यद्वा ।

विनीताः सर्वसत्त्वाश्च क्लीबाश्चैव स्वभावतः ।

जात्या न दोषिणश्चैव ते वै वर्षवरा मताः ॥

इति परिभाषिता वर्षवराः । हस्तिनीसमारोहणादिना महावंशजत्वेन
तत्कल्पित्वं सूचितम् । यद्वा । हस्तिनीसमारोहणेनात्युच्च-
यमुद्देशावस्था यदा च तत्रापि मन्यरगतिच्छचनाय हस्तिनी-
ने शयने चापि न तिष्ठति न तुष्ट्या न च्छभयं निरं-
भवेन्नित्यमुद्देशस्थान एव च ॥

धमति च स्वल्पत्वात् । किमपि मनोर-
ानेनोन्मादावस्थोक्ता ।

इतीकृतः । अपिः संभावनायाम् । नाम

१. २ O, भवे for भव K. 1.

१ Bh. K1. K2. Or, रूप विपुले O अशहते

Bh O जेय K1. K2. एव N. for जेय;

मक० । स्वगतम् । अहो अभिष्वङ्गः । तर्किक निषेधयामि
सुहृदम् ।

अथवा । मा मृमुहत्खलु भवन्तमनन्यजन्मा
मा ते मलीमसविकारघना मतिभूर्त् ।
इत्यादि नन्विह निरर्थकमेव यस्मा-
त्कामश्च जृम्भितगुणो नवयौवनं च ॥

प्रकाशम् । अपि वयस्येन विदिते तदन्वयनामनी ।

माध० । सखे भूयताम् । अथ तस्याः करेणुकारोहणसमये

यत्तु भ्राव्यं न सर्वस्य स्वगत तदिहोच्यते ॥

इति भरतः । अभिष्वङ्ग आसक्तिरूपो मनःपराभवः ॥ आक्रोश-
शापाभिभवेष्वभिष्वङ्गपदं विदुरिति शाश्वतः ॥

२८३-२८७ मा मृमुहदिति । अनन्यजन्मा कामः खल्वत्यर्थे
मा मृमुहन्न चित्तविप्रवसहितमजीजनदेवं च ते मतिर्मलीमसविकारेण
कामजेन घना निबिडा मा भूदित्यादि निषेधवाक्यमिहानर्थकमेव ।
ननुपदमनन्वये । यतः कामो जृम्भितो बलयितो गुणो ज्या यस्य
सः । जृम्भितगुण उपचितव्यापारो वा कामः । नवयौवनं च जृम्भि-
तगुणम् । प्रकाशितरूपादिकमस्तीत्यर्थः । अतस्तत्पराधीनोयं न निषेद्धुं
शक्य इत्यर्थः । प्रकाशमिति ।

यत्तु सर्वजनभ्राव्य प्रकाशं तदिहेष्यते ॥

इति भरतः । अन्वयो वंशः ।

२८८-२९५ करेणुका हस्तिनी । अन्यतमान्या ॥ स्वार्थे तमप् ॥

२८१. महान् before अभिष्वङ्ग B Bh, अभिषङ्ग for अभिष्वङ्ग N. O.

२८५. यस्मिन् for यस्मात् C. N O

२८७. नाम्नी K1.

२८७. नत for अथ Bh, O, करणकरेणुका Bh.

एव महतः सखीकदम्बकादन्यतमा वारयोपिद्विलम्ब्य बाल-
वकुलकुसुमावचयक्रमेण नेदीयसी भूत्वा प्रणम्य कुसुमापी- २९
डव्याजेन मामेवमुक्तवती । महाभाग सुश्लिष्टगुणतया रमणीय
एष वः सुमनसां संनिवेशः कुतूहलिनी च नो भर्तृदारिका

यद्वा । एकपर्यायोयमव्युत्पन्न एवान्यतमशब्दः । वारयोपिद्विगुणिका ।
तस्या ईदृक्त्वादुपादानमिह । विलम्ब्यैकाकिनी भूत्वा । नेदीयसी
निकटस्था च भूत्वा । उभयत्र पुष्पत्रोटनक्रमेणेति योज्यम् । कुसु-
मापीडव्याजेन पुष्पदामच्छलेन । अभ्यर्थनाभङ्गभयेन च्छलेन मामा-
हेति भावः । अथ च कुसुमेनापीडयति कुसुमापीडः कामः । तद्व्या-
जेन मां प्रणम्येत्यर्थः । महाभाग महाभाग्य ॥ भागो भाग्यार्थयोर-
पीति विश्वः ॥ सुश्लिष्टगुणतया सुलभसूत्रत्वेन । संनिवेशो रचना-
भेदः । कुतूहलिनी पुष्पदासि कौतुकवती । भर्तृदारिकेत्यनेन कन्या-
त्वादर्शनौत्सुक्यमुक्तम् । यद्वा । भरतेन कन्याया विस्मम्भपात्रत्व-
स्वीकारादिह कन्यात्वेन तत्सूचनम् । अभिनवो लोकोत्तरो विचित्रो
बह्वप्रकारः । कुसुमेषु पुष्पेषु ध्यापारो रचनाप्रबन्धः । एतेन माल्य-
प्रयनकुशलाद्भुतकौशलकुतूहलिनी सेत्युक्तम् । वैदग्ध्यस्य प्रयनचा-
तुर्यस्य । कृतार्थना कृतप्रयोजनता । विदग्धप्रियसीप्रशसयेति भावः ।
फलतु सफलास्तु । विदग्धजनाय दानात् । सरस एवाम्लान एव
स्रक्संनिवेशः । महार्घतां बहूमूल्यताम् । पक्षे । वो युष्माक संनि-

२८९ तत before महत Bh, कश्चित् N तत O for महत, खी for सखी B.
Bh C, कदम्बद् for कदम्बकाद् B. C O अन्या for अन्यतमा N, C K1.
K2 N om बाल

२९० K1 K2 om कुसुमावचय° —पणम्य, °मावचाप° O

२९१. अभिहितवती for उक्तवती O महानुभाव for महाभाग C O 1

२९२ N. om व सपनसा, संनिवेश सुमनसा O

वर्तते । तस्यामभिनवो विचित्रःकुसुमेपुव्यापारः । तद्भवतु कृतार्थता वैदग्ध्यस्य । फलतु निर्माणरमणीयता विधातुः । समासादयतु सरस एष भर्तृदारिकायाः कण्ठावलम्बनमहार्घ्यतामिति । मक० । अहो वैदग्ध्यम् । अनुरा३
माध० । तथा च मदनुयुक्तया समाख्यातमियममात्यभू-

वेशः संयोगः परस्परानुरूपादिना रमणीयः क्रीडाहोर्हणीय एव । इह व इति युष्मदो गुरावेकेषामिति गौरवे बद्धवचनम् । कुतूहलिनी दूतसमाजे साकाङ्क्षा । अभिनयोभूतपूर्वः । त्वदेकासक्तत्वात् । विचित्रः साधुः । विविधविकारकारित्वेनाधर्यजनको वा । कुसुमेषोः कामस्य व्यापारो मोहनम् । वैदग्ध्यस्य सकलकलाभिज्ञतायाः सार्थकत्वम् । विदग्धप्रीतिजनकत्वात् । निर्माणरमणीयता घटनसौन्दर्यम् । फलतु । अनुरूपजनसंसर्गात् । नो चेदिदं सर्वं व्यर्थमिति भावः । सरसः गृङ्गारो नुरागो वा । कण्ठावलम्बनमालिङ्गनं महार्घ्यता दुर्लभत्वम् । तदिह श्लिष्टपदेन नायकव्युत्पत्तिमभिप्रायं च ज्ञात्वा दूतीव्यापारः प्रसरतीति ध्वनितम् ।

२९६-२९९ वैदग्ध्यं श्लिष्टपदप्रयोगादिति भावः । अनुयुक्तया

२९३ B. om वर्तते, च after वर्तते O, तथा for तस्याम् B C.

२९४. अन्व after कृतार्थता N, B, Bli C. insert च after फलतु, गुणनिर्माणरमणीयताया B निर्माणरमणीयताया N सरतनिर्माणरमणीयता O for निर्माणरमणीयता B N, om विधातु अन्व for विधातु O, आतादयतु for समासादयतु A D k1 k2

२९५ O. om सरस एष, एष for एष Co n. नो after एष N., दारिकायां A., कण्ठावलम्बनं for कण्ठावलम्बन k1 k2, महार्घ्यतामिति A, अहोति दातु भवतु after इति O

२९६ अभियुक्तया for अनुयुक्तया Bli युक्तयाख्यातं for युक्तया समाख्यातं Bli, \ O

रिवसोः प्रसूतिर्मालती नामाहं च प्रसादभूमिर्भर्तृदारिकाया
धात्रेयिका लवङ्गिका नामेति ।

कल० । सहर्षम् । किं णाम मालदि ति । दिष्टिआ विलसिदं
कखु भअवदा देवेण कुसुमाउहेण । जिदं अहेहि । (क)

मक० । अमात्यभूरिवसोरात्मजेत्यपर्यातिर्बहुमानस्य । अपि
च । मालती मालतीति मोदते भगवती कामन्दकी । स्वगतम् ।
तां च किल राजा नन्दनाय प्रार्थयत इति क्विदन्ती श्रूयते ।

(क) किं नाम मालतीति । दिष्ट्या विलसितं खलु भगवता देवेन
कुसुमायुधेन । जितमरमाभिः ।

पृष्टया । प्रसूतिरपत्यम् । प्रसादभूमिर्दिश्यासस्थानं तस्याः । तत्र च
प्रसादभूमिरनुकम्पापात्रं मालादानात् ।

३००-३०२ अत्र विलसितं विजृम्भितम् । अनयोरन्योन्या-
नुरागादिति भावः । बहुमानस्य गौरवस्यापर्याप्तिरनवाधिकत्यम् । अन-
भियोज्यत्वरक्षणत्यादियोगादिति भावः ।

३९८ एकापर्ययत्वं for प्रसूति N , नाम मालता for मालती नाम K2 , इति
after नाम N , भर्तृदारिकाया प्रसादभूमि Bh O

३९९ धात्रेयी for धात्रेयिका N , Bh om इति

३००. N om सहर्षम् नाम for णाम O मालती A , दिष्टिआ K1 दिष्टिअ N
दिष्टिया O for दिष्टिआ , जिदं for विलसिदं N

३०१ N, O om वलु, K1 om वलु भअवदा खु for वलु Bh K2 , भय
वदा for भअवदा O , देवेण for देवेण K2 O देवेण भअवदा N ता before जिद
A, D K2 , इति नृत्नगति after अहेहि C

३०२. C D. om om मालती, हि after मोदते O । B Bh

K2 O, om स्वगतम् नत माधपर्यय for माध०

३०४ याचते for प्रार्थयते N प्रसादम् । तत्रतत्र -- रूपम् N for प्रतिच्छन्दकम्

कल० । जेण जेव्व से हिअअं अवहरिदं । (क)

मक० । अपि मालत्या ।

कल० । अध इं । (ख)

माध० । वयस्य मकरन्द प्रसन्नप्रायस्ते वितर्कः ।

मक० । कलहंसक कुतोस्याधिगमः ।

कल० । मम दाव मन्दारिआहत्यादो ताए वि लवङ्गि-
आसआसादो । (ग)

मक० । अथ किमाह मन्दारिका माधवलिख्यप्रयोजनं
मालत्याः ।

(क) येनैवास्य हृदयमपहृतम् ।

(ख) अध किम् ।

(ग) मम तावन्मन्दारिकाहस्तात्तस्या अपि लवङ्गिकासकाशात् ।

३२३-३२७ अत्र येन जनेनापहत यन्निबन्धनोस्य कामविकार
इति भावः । मालत्या लिखितमित्यर्थः । अथ किं स्वीकारे । वितर्क
ऊहः । अधिगमः प्राप्तिः ।

३२३ जेण for जेण Bh , एव N जेव O for जेव , जेणत्र for जेण जेव K२ ,
हियप for हिअअ O अवहरिदं for अवहरिद Bh

३२५ अथ k२ अह N O for अध

३२६ तर्क for वितर्क B N

३२७ B N om कलहंसक , कलहस for कलहसक K२ , सत्य before एतो
B O

३२८ मह N मए A B Bh C D K1 K2 for मय , B Bh C. om. दाव,
मन्दारिआण for मन्दारिआ A C D K1 K2. , इच्छानो for हत्यादो K1. , ताए for
ताण Bh , B. N O om ति

३२९. लवङ्गिआण for लवङ्गिआ° K२.

३३०. *मालख्येन for *मालेएय N.

कल० । उक्कण्ठाविणोदो ति । (ख)

मक० । वयस्य माधव सर्वथा समाश्वसिहि ।

या कौमुदी नयनयोर्भवतः सुजन्मा

तस्या भवानपि मनोरथवन्धवन्धुः ।

तत्संगमं प्रति सखे न हि संशयोस्ति

यस्मिन्विधिश्च मदनश्च कृताभियोगः ॥

द्रष्टव्यस्वरूपा च भवतो विकारहेतुस्तदत्रैव लिख्यतां
मालती ।

माध० । यदभिरुचितं वयस्याय । तदुपनय चित्रफलकं ३५
चित्रप्रतिकाश्च । मकरन्द उपनयति ।

(ख) उक्कण्ठाविनोद इति ।

३३२-३४० उक्कण्ठाविनोद इति । माधवानुरक्ता मालती तमन-
नुप्राप्तवती चित्रवित्पितालोकनेनापि रमत इति भावः । येत्यादि । हे सखे
तत्संगमं प्रति नैव संशयोस्ति । भवतो नयनयोर्या कौमुदी ज्योत्स्ना ।
आनन्दकारित्वात् । तस्या मनोरथवन्धवन्धुरभिलापनिबन्धनाय प्रियः
शोभनजन्मा भवानपि । ननु परस्परानुरागेऽपि विधिकामवैमुह्याच्च
सिद्धिरत आह । यस्मिन्संगमे विधिमदनौ कृतप्रयत्नो चक्षुष्मिण्या काम
एतद्देशानयनाद्विधि- कृताभियोग इत्यर्थः । अभियोगाच्च कन्यालाभः ।
यदाह ।

३३२ उक्कण्ठा० for उक्कण्ठा० K2, विणोदो for विणो दो N

३३३ N om माधव

३३५ तस्य for वन्ध noticed in marg of O

३३७. कृताभियोग K1 K2 कृताभियोगी B

३३८ इत्यत्र for इत्यत्र K1, स्था for स्था Bh K1 K2 N O O om.

च तदभारतो B अपभारतो O for भारते, अलिख्यताम् for लिख्यताम् O

३३९ N. om मालती

३४० अभिमनं for अभिमनित B, कन्देतर after वपस्थय D, Bh C N.

O om तदु— उपनयति उपनय for उपनय K2

३४१ विधिश्च for विधिश्च B, उपनयति for उपनयति K2

माध० । लिखन् । सखे मकरन्द

वारं वारं तिरयति दृशोरुद्रमं वाष्पपूर-

स्तत्संकल्पोपहितजडिम स्तम्भमभ्येति गालम् ।

सद्यः स्त्रियत्रयमविरतोत्कम्पलोलाङ्गुलीकः

पाणिर्लेखाविधिषु नितरां वर्तते किं करोमि ॥

अभियोगाद्धि कन्याया लाभो निश्चित एव च ॥

चित्रेण माधवचित्तानुरागमुद्दीपयति । द्रष्टव्येति ॥ वयस्यायेत्यत्र रुच्य-
र्थानां प्रीयमाण इति संप्रदानता ॥

. ३४३-३४६ अधुना मनःसङ्गे हर्षात्सात्त्विकभावमाह । वारं
वारमित्यादि । अयं मम पाणिर्लेखाविधिषु चित्रनिर्माणेषु नितरामत्वर्थं
वर्तते एव न तु लिखति । अत्र किं करोमि । यथा तथा लिखामीत्यर्थः ।
न तरामिति पात्रे नैव वर्तते इत्यर्थः । यतो वाष्पपूरस्तदनुध्यानादानन्दा-
श्रुतवाहो वारं वारं दृशोरुद्रमं पचारं तिरयति च्छादयति । तस्याः
संकल्पेन चिन्तनेनोपहितो जडिमा सर्वकार्याप्रतिपत्तिर्यस्य तद्वात्रं
शरीरं स्तम्भे निश्चलत्वमभ्येति ।

हर्षभयरोगविस्मयाविपादमद्दोषसंभयः स्तम्भः ॥

इति भरतः । कीदृशः । सद्यो लिखनोपक्रमकाल एव स्त्रियत्रयार्त्राभवन् ।
अविरतोत्कम्पेनाधिकचलनेन लोलाङ्गुली यत्र सः । अङ्गुल्या लिखनहे-
तुतया तच्चापल्यादलिखने सूचितम् । तादेहाश्रुस्तम्भस्वेदकम्पा उक्ताः ।
रोमाश्चादिकं च नोक्तम् । तेषां लिखनाप्रतिकूलत्वात् । सर्वमिदं
मात्त्विकं हर्षान् । यदाह ।

३४३ Bh om माध० । इति विलिखन् for लिखन् Bli.

३४३ दृशावुद्रतो for दृशोरुद्रमं D N O

३४४ उपनत for उपहित N

३४५ अविरली० for अविरतो० C. D K1 K2

३४६ ०लिधिः for मिधिः K1 K2, न तरा for नितरा noticed by Com

तथापि व्यवसितोस्मि । चिरादालिख्य दर्शयति ।

मक० । विलोक्य । उपपन्नस्तावदत्रभवतोभिष्वङ्गः । सकौ-
तुकम् ।

कथमचिरेणैव निर्माय लिखितः श्लोकः । वाचयति ।

३५०

जगति जयिनस्ते ते भावा नवेन्दुकलादयः
प्रकृतिमधुराः सन्त्येवान्ये मनो मदयन्ति ये ।

क्रोधभयहर्षलज्जादुःखभ्रमरोगतापपीडाभ्यः ।

व्यायामसाध्वसादेः स्वेदः स्यात्पीडनेनापि ॥

शीतभयहर्षरोधस्पर्शजरारोगजः कम्पः ॥ इति ।

३५१-३५४ अधुना मालती चित्रं द्रक्ष्यतीति सानुगगोपालम्भं
श्लोकं लिखति । जगतीत्यादि । ते ते नवेन्दुकलादयो भावाः पदार्था
जयिनो मदजनने सर्वत्राप्रतिहताः स्वभावतो मनोज्ञा अन्ये सन्त्येव
ये मनो मदयन्ति । मम पुनर्न मदहेतवः प्रत्युत दाहहेतव एवेति
भावः । अत्र जयिन इत्यनेन कालविशेषे देशविशेषे च जयशालिन
आनन्दसंदोहदा इत्युक्तम् । भाव्यन्ते भावनामर्हन्ति सुन्दरतयेति
भावाः । मालतीभिन्नाः सहृदयदयाह्लादकाः । ते त इति वीप्सया
चन्द्रादयो देवादयश्च प्रसिद्धा एवेति दर्शितम् । सर्वनाम्ना च ये यत्र
चेतःप्रतिष्ठास्ते तत्र गृह्यन्ते इति ध्वनितम् । तुशब्देनान्येषां तथात्वं
तत्संप्रतिपत्तिद्वारेत्युक्तम् । कस्तर्हि मदहेतुरत आह । मम पुनरियं
नित्रलिखिता मालती नयनयोज्योत्सवा यन्नेत्रगोचरं प्राप्ता स एवैकोत्र
जन्मनि महोत्सवः । अत्र किं पुनः संभोगादिकमित्यनुरागः । स एव
महोत्सवः । अनुरागो भवतु मा या भूदित्युपालम्भः । एतेनात्यन्ता-
नुरागो मालत्यां दर्शितः । एकपदेनान्येषामाधिभावेपि नानन्दकत्वम् ।

३५० अत्रितोदिम for अत्रितोदिम N, अत्रिलिख्य for अत्रिलिख्य A D K1
K2 O; प्रदर्शयति for दर्शयति A D. K1 K2

३५८. Bh N om विलोक्य, अभिषङ्ग for अभिषङ्ग N

३५०. रचितः Bh लिखितम् N for लिखितः, श्लोकं लिखित for लिखितः
श्लोकः C, N, om श्लोकः K1 N om वाचयति

मम तु यदियं याता लोके विलोचनचन्द्रिका
नयनविषयं जन्मन्येकः स एव महोत्सवः ॥

५५ प्रविश्य सत्वरं मन्दारिका । कलहंसञ्च पञ्चाणुसारेण उव-
लद्धोसि । माधवमकरन्दौ विलोक्य सलज्जम् । कथं एदे वि
महाणुभावा इध ज्जेव्व । उपसृत्य । पणमामि । (क)

(क) कलहंसक पदानुसारेणोपलब्धोसि । कथमेतावपि महाणु-
भावाविहैव । प्रणमामि ।

अत एव स एवेत्यनेन तत्पोषः । जन्मनीति सामान्यनिर्देशेन समस्त-
जन्मनि मालतीतुल्या नास्तीति व्यज्यते । वाचिकोयं रसः । यदाह ।
रसानुरूपैरालापैः श्लोकैर्वाक्यैः पदैस्तथा ।

नानालंकारसंयुक्तैर्वाचिको रस उच्यते ॥ इति ।

इह प्रकृतिमधुरत्वेपि मालत्या एव मदजननाद्यतिरेकालंकारः । प्रिया-
ख्यानात्प्रियोलंकारः । विलोचनचन्द्रिकेति रूपकम् । न चात्र नवे-
न्दुकला प्रतिपञ्चन्द्रकला सा च न मदहेतुरिति याच्यम् । यतो नूयत
इति नयः । प्रशस्तेन्दुरित्यर्थः । यद्वा । नयं नूतनमिन्दुकलादिकं
चेति हन्धः । यद्वा । नयः सागरादुत्थितमात्रः । पूर्ण एवेत्यर्थः ।

३५५-३५६ यत्र पटीक्षेपेण प्रवेदास्तत्र प्रविश्येत्युक्तिः । अ-
नुसारोनुसरणम् । एते हि ये नित्रफलके लिखिताः । इह गौरवादे-
कत्वे बहुवचनम् । द्वित्वे या बहुवचनम् ।

३५३ जाता for याता Bh., मन्दारिक् for मन्दारिका Bh.

३५५. K1 K2. om. सत्वरं पञ्चाणुसारेण N. सत्वरं O. for सत्वरम्; कलहंस
twice Bh. K1. K2. पारथ N कलहंसय twice O. for कलहंसय; पाता K2.
एवम् B. Bh पदा A K1. N पदा O for पदा, Bh C N. O. om. इव
इव for इव K1 K2.

३५६. N. om. माधवमकरन्दौ इव for विलोक्य A K1 K2.; सत्वरम् for
सत्वरं N. करं for कथं N O, एतं K2 ते for एदे K1. O.

३५७. मण्डलम् K1 K2 मण्डलम् N for मण्डलम्; इ B D O
इ K2. एव N. for इव, इव B O जेव्व A B C. D एव N. for उज्जेव्व.
N. om. इववचनम्; पणमामि A. K1. K2. N. एवमामि O for एवमामि.

* Com uses the Plur.

उभौ । मन्दारिके इत आस्यताम् ।

मन्दा० । उपविश्य । कलहंसभ उवणेहि मे चित्तफलं । (क)

कल० । गृहीत्वा । गेह एदं । (ख)

३१०

मन्दा० । विलोक्य । कलहंसभ केण किणिमित्तं वा एत्थ
मालदी आलिहिदा । (ग)

कल० । जो जेव्व जंणिमित्तं मालदीए । (घ)

मन्दा० । सहर्षम् । दिट्ठिआ दंसिदफलं दाणि विष्णाणं पआ-
वड्डणो । (ङ)

३१५

(क) कलहंसभ उवनय मे चित्तफलम् ।

(ख) गृहीत्वा* ।

(ग) कलहंसभ केन किंनिमित्तं वात्र मालत्पालिपिता ।

(घ) य एव यन्निमित्तं मालत्पा ।

(ङ) दिष्ट्या दार्शनफलमिदानीं विज्ञानं प्रजापते ।

३६३-३६७ अभिलिखित इति शेषः । तथा च मालत्या विनो-
दाय माधवो निहितस्तेनापि सा तदर्थं लिखितेत्यर्थः । अत्र विज्ञानं शि-
ल्पिकौशलम् । अनुस्वानुरागादनयोरिति भावः । अविनयं सत्यम् ।

३६८ मरु० for उभौ B N.; इह for इत A. D K1 K2.

३६९ कलहंसभ B1 कलहंस twice k1 k2 कलहंस N कलहंस O. for
कलहंसभ, उवणेहे for उवणेहे K2, मे for मे K2, O, om मे, कलहंस B1 कलहंस O
३७०. C om. एद, इमे for एद N. O, विल after एद B

३७१. गृहीत्वा before विले वा N, निष्ठा for विनोदाय O N om कलहंसभ,
कलहंसभ for कलहंसभ O; after वेण A D K1 k2 अलि उव, कलहंस for कि
B, किणमित्तं K2; B. B1 C. om वा.

३७२. अभिलिखित D N. लिखित O. for अभिलिखित

३७३. K2 om. कल० 1 जं — ०६७, उवण A O उव K1 उव N for उवण, B.
B1 D. K2 om उवण, उव किणित्तं for उव निमित्तं B B1 D K2.

३७४. सहर्षम् after सहर्षम् O; दिट्ठि K2, दिट्ठि N. दिट्ठि O, द वेदं भव-
णो मरुतं for दंसिदफल दंसि N, विष् before विष्णाणं B B1. पआ० for पआ० O.

३७५. पआवड्डा for पआवड्डा B N.

* ०६६ विष्कलम् Com.

मक० । मन्दारिके यदत्र वस्तुन्येष ते वल्लभः कथयत्यपि
तथा तत् ।

मन्दा० । महाभाअ अध इं । (क)

मक० । क पुनर्मालती माधवं प्राग्दृष्टवती ।

३७० मन्दा० । लवङ्गिआ भणादि वादाअणगदत्ति । (ख)

मक० । वयस्य नन्वमात्यभवनासन्नरथ्यैव बहुशः संच-
रावहे तदुपपन्नमेतत् ।

मन्दा० । अणमणन्तु मं महाणुभाआ जाव एदं भअवदो
देवस्त मअणस्त सुचरिदं पिअसहीए लवङ्गिआए णिवेदेमि । (ग)

(क) महाभाग अथ किम् ।

(ख) लवङ्गिका भणति वातायनगतेति ।

(ग) अनुमन्येतां मां महानुभावौ* पावदेतद्भगवतो देवस्य मदन-
स्य सुचरितं प्रियसख्या लवङ्गिकाया निवेदयामि ।

३६८ एवमेतन्मालत्यैव माधवमतिच्छन्दकं लिखितमित्यर्थः ।

३७० दृष्टवतीत्यर्थः ।

३७४-३७८ लवङ्गिकया द्वारा माधवानुरागो मालत्यामस्त्व-

३६९ सखि before मन्दारिके Bb N, अचित्तय for मयि तथा D. Com.

३६९. तत्तथा for तथा तत् O.

३६८. महाभाय for महाभाअ O., तद् तद् N. तथा O. for महा—इं.

३६९. K2. om प्राग्.

३७० कणादि for भणादि N; यदा K2 अथा O. before वादा०; वादाअणं N.
वादाअण O for वादाअण०, गतति K2 गतेति N for गदत्ति.

३७१. N. om. ननु; B. om बहुश.

३७० एव before एतत् N.

३७१. मणान्तु for मणन्तु N माधवाभा B. महाणुभायां N. महाणुभाया O. for
महाणुभाआ, एअ for एदं \ D K1; N. O. om एदं, मयवदो for भअवदो O.

३७१ देवस्त D K1 देवस्त A for देवस्य मयणस्त for मअणस्त O; B. Bb.
C om सु, सुच.देअं K2 आअरिद N. for सुचरिदं, पिभावीए K2. मयवदीय O.
for पिअसहीए; लवङ्गी K1

* Com uses the Plur.

मक० । प्राप्तावसरमेतद्भवत्याः । मन्दारिका त्रिव्रफलकं गृही- ३७५
त्वा निष्क्रान्ता ।

मक० । वयस्य खरतरकिरणोयं भगवान्सहस्रदीधितिर्ल-
करोति मध्यमहस्तदेहि संस्त्यायमेव गच्छावः । उत्थाय परि-
क्रामतः ।

माध० । एवं हि मन्ये ।

धर्माम्भोविसरविवर्तनैरिदानीं

मुग्धाद्याः परिजनवारसुन्दरीणाम् ।

त्यर्थः संस्त्यायो गृहम् ॥ संस्त्यायः संनिवेशे च संधानेपि च हृदयत
इति मेदिनीकरः ॥

३८१-३८४ धर्मेत्यादि । मालत्याः परिजनवारसुन्दरीणां कपो-
लकुङ्कुमानि प्रातर्विरचितविचित्रपञ्चावलीत्रैदम्यं यत्तदधुना मध्याह्ने
जहति त्यजन्ति । कैः । धर्माम्भसो विसरस्य समूहस्य विवर्तनैर्विधि-
जलकगोः करणैः । अनेन नायिकायाः शुकुमारतया निःसहस्यमुक्तम् ।
मालत्याः कन्यात्वेन पञ्चावलयभावात्परिजनेत्युक्तम् । माद्गल्यतया
प्रातरेव कुङ्कुमेन पञ्चावलीलिखनम् । अत एव वसन्तकालस्य शीतत्वा-
त्कुङ्कुमेन भूषाकरणमिति मतमपास्तम् । धारासिक्तयसुंधरासुरभय

३७५ विष B, विषभण्ड D K1 K2, for विषफलकं

३७६, उत्थाय before निष्क्रान्ता C O, निर्गत for निष्क्रान्त K2

३७७ K1, om. वयस्य; मध्यमो वर्तते for खरतर—मध्य N O, कर० for कर-
त० B, Bh., K1, K2 om. अयं.

३७८ संस्त्यायनम् B Bh संस्त्यायम् O for संस्त्यायनम्, प्रविशति for गच्छावः
N, O.; इति before वयस्य A, C, D K1

३७९, °क्रामति for °क्रामत O

३८० K1 om. इ.

३८१, परिषर for परिजन० K1, सुन्दरीणै C K1 K2 O

तत्पार्तविहितविचित्रपत्रलेखा-

वैदग्ध्यं जहति कपोलकुङ्कुमानि ॥

५ अपि च । उन्मीलन्मुकुलकरालकुन्दकोश-

प्रथ्योतह्वनमकरन्दगन्धवन्धो ।

तामीपत्प्रचलविलोचनां गताङ्गी-

मालिङ्गन्पवन मम स्पृशाङ्गमङ्गम् ॥

इत्यभिधानाद्वर्षाकालप्रस्तावात् ॥ समूहनिग्रहव्यूहसंदोहविसरप्रजा
इत्यमरः ॥ इहोन्मादावस्या । अत एवात्र तत्संबद्धा कथा । यदाह ।

तत्संबद्धां कथां युक्ते सर्वायस्यागतामिह । इति ।

३८५-३८८ उन्मीलदिति । हे पवन । उन्मीलन्मुकुलेन विकच-
कोरकेण करालाद्विपमात्कुन्दगुच्छात्क्षरत्रिविडमकरन्दश्च गन्धध त-
योर्वन्धो । मकरन्दस्य यो गन्धस्तद्वन्धो तत्सहचरोति वा । ईदृशोपित्वं
मे न घृणाय किं तु तापायातस्तां मालतीमीपदालिङ्गन्मगाङ्गमङ्गं
प्रत्यङ्गं स्पृश । अमृतमयतदङ्गसङ्गशीतस्त्वं मम तापशान्तये भवि-
ष्यसीति भावः । यद्वा । तदीयतापशान्तिर्भवत्वित्यनुरागात्तामालि-
ङ्गचित्युक्तम् । तां कीदृशीम् । प्रचलनेत्राम् । विरहे पवनस्य दुःसहत्वेन
भयादितस्तवः क्षिप्रनेत्राम् । अत एव नश्रीभवदङ्गां च । इह विषमकु-
न्दकोशसंचरणेन गतिप्रतिबन्धान्मान्यं मकरन्दसङ्गाच्छैत्यं गन्धव-
न्धुतया सौगन्ध्यं च वायोरुक्तम् । [ईपदालिङ्गन्नित्यनेन पुरभिपदेना-
भिघातनिःसहर्षं मालत्यामुक्तम्] ॥ करालो दन्तुरे तुङ्ग इत्यमरः ॥

५८३. °रेषा for °लेषा N.

५८४ °कुण्डलानि for कुङ्कुमानि C.

५८५ °कोशात् Bh °गुच्छ° K2. for °कोश°.

५८६ प्रथ्योतद् K1 K2 N, प्रथोतद् Bh O for प्रथ्योतद् ; °वन for घन K1.

५८७. °ललित for °प्रचल B ; °प्रचलितलोचनाम् O.

मक० । स्वगतम् ।

अभिहन्ति हन्त कथमेव माधवं

सुकुमास्कायमनवग्रहः स्मरः ।

अचिरेण वैकृतविवर्तदारुणः

कलभं कठोर इव कूटपाकलः ॥

तदल भगवती कामन्दकी नः शरणम् ।

१९०

३८९-३९४ माधवस्यानङ्गदुःसहत्वमाह । अभिहन्तीत्यादि ।
एष स्मरोनवग्रहः प्रतिरोधशून्यः कोमलकायं माधवं कथमाचिरेणै-
वाभिहन्ति । हन्तानुकम्पायाम् ॥ हन्त हर्षेणुकम्पायामित्यमरः ॥
कीदृशः । विकृतस्य भावो वैकृतं तस्य विवर्तोन्यथावस्थानं तेन
दारुणो दुःखदः । यथा कलभं करिवालकं मृदुकायं कठोरो दुः-
सहः कूटपाकलो हस्तिवातज्वरोचिरेण हन्ति तथेत्यर्थः । सोप्यनव-
ग्रहोप्रतिकरणीयो विकृतिविवर्तदारुणश्च भवति ।

गजं वातज्वरो हन्ति तथा वै कूटपाकलः ॥

इति चैद्यकम् । इदं स्वगतम् । स्वयमनध्यवसायादाह तदत्रेति । अत एव
भगवती ज्ञानसंपन्नेह शरणं रक्षिका । द्वितीयाङ्गावतारोयम् । यदाह ।

अङ्गावसाने यत्रैव भाविनोङ्गस्य सूच्यते ।

वस्तुबीजमुपोद्घातैः सोङ्गावतार इष्यते ॥

३८९. K1. om. मक० ; all but C N. om स्वगतम्.

३९३. विवर्णं for विवर्तं B.

३९३ पालक for पाकलः B C.

३९४ तदभवती B4 K2. O. तदभवती N. for तदल भगवती.

माध० । स्वगतम् । आश्चर्यम् ।

पश्यामि तामित इतः पुरतश्च पश्चा-
दन्तर्बहिः परित एव विवर्तमानाम् ।
उद्बुद्धमुग्धकनकाञ्जनिभं वहन्ती-
मासक्ततिर्यगपवर्तितदृष्टि वक्त्रम् ॥

३९५-३९९ इदानीमुन्मादावस्थोद्भावनावलात्तन्मयत्वमाह । प-
श्यामीत्यादि । तामेकामेव विवर्तमानां प्रपञ्चरूपां परितः सर्वत्र पश्या-
मीत्याश्चर्यम् । विवर्तमानत्वमेवाह । इत इत उभयपार्श्वे । पुरतोमे ।
पश्चात्पृष्ठे । अन्तर्मनसि । बहिस्त्वग्भागे । अनेन तदावेशात्सर्वत्र
तन्मयत्वमुक्तम् । यदाह ।

यो येन भावेनाविष्टः सुखदेनेतरेण वा ।

स तदाहितसंस्कारः सर्वं पश्यति तन्मयम् ॥

परित इत्यत्र पर्यभिभ्यां चेति तसिः ॥ कीदृशीम् । वक्त्रं वहन्तीम् ।
उद्बुद्धं विकसितं मुरधं कान्तं यत्सुवर्णपद्मं ततो निरतिशया भा दीप्ति-
र्यस्य तत् । तनिभं तत्तुल्यमिति वा । एतेन गौरीत्वमुक्तम् । आसक्तान
मय्यासक्त्या तिर्यगपवर्तितता दृष्टिर्यस्य तत् । यथा यान्त्या तयाहं
दृष्टस्तथैव तां पश्यामीति भावः ।

३९५ आरमगतम् for स्वगतम् N N om आश्चर्यम्

३९६ इतश्च परार्थं B इतश्च पुरश्च K² N, for इत पुरतश्च, परितश्च for पुरतश्च O.

३९७ बहिश्च परितश्च for बहिः परित एव B, पुरत for परित O, च वर्तमानाम्
for विवर्तमानाम् B, C N.

३९८. वहन्तम् for वहन्तीम् k1

३९९ °मासक्त° N °मासक्ति O for °मासक्त°, °वर्तित for °वर्तित B

प्रकाशम् । वयस्य मम हि संप्रति

४००

प्रसरति परिमाथी कोप्ययं देहदाह-
स्तिरयति करणानां ग्राहकत्वं प्रमोहः ।

४००-४०६ अधुना सर्वाकारेण पीडामाह । प्रसरतीत्यादि ।
मां पश्य संप्रति मम कोप्यनिर्वचनीयस्वरूपो देहदाहः प्रसरति व्या-
मोति । अत एव परिमाथी तर्बते मयनशीलः । करणानामिन्द्रियाणां
ग्राहकत्वं मे प्रमोहस्तिरयति पिदधाति । सर्वेन्द्रियसंमोहो ममेत्यर्थः ।
मम गात्रं शरीरम् ॥ कर्तृ ॥ रणरणकस्य वियोगतरोर्बुद्धिमुपचयं
विभ्रदाघर्ति भ्रान्त्यदस्ति । यद्वा । रणरणकः कामस्तस्य विवृद्धिमधि-
काधिकदशागामिह्वम् ॥ मारो रणरणः कामो विषय इत्युत्पलिनी ॥
तथा मम हृदयम् ॥ कर्तृ ॥ अन्तर्दहति ज्वलतीत्यर्थः । तन्मयत्वं मालती-
मयत्वं च धत्ते । ईदृशी मम दशा सद्य एव विपत्तिमादधाति । तदत्र
यथावच्चमाचरेति भावः । अत्रायतीति व्याधिः । ज्वलतीत्युद्देशः ।
तन्मयत्समित्युन्मादः । हृदयस्य तु तन्मयत्वधारणेन दुःसहदशाया-
मपि जीवनाशा दार्शिता ॥ करणं क्षेत्रगान्देन्द्रियेष्वपीत्यमरः ॥ नि-
ष्क्रान्ता इति । वीजार्थं युक्तं कृत्वा निष्क्रमो भवति । यदाह ।

(वीजार्थं युक्तियुक्तं च कृत्वा कार्यं यवारसम् ।
निष्क्रमं तत्र कुर्वीत सर्वेषां रङ्गयार्तनाम् ॥ इति ।

बकुलवीथीति ।

। नानारससमायुक्ता सविद्ययन्निभूयिता ।
अर्थप्रकृतिभिः पूर्णा स्यादेकाशा तु वीथिका ॥

रणरणकविवृद्धिं विभ्रदावर्तमानं
ज्वलति हृदयमन्तस्तन्मयत्वं च धत्ते ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ इति वकुलवीथी नाम प्रथमोऽङ्कः ॥

त्रिभिः पात्रैः प्रयोज्येयमुत्तमाधममध्यमैः ।

कर्तव्या नायिका चात्र शृङ्गारद्वयसंयुता ॥

इति भरतः ॥

मास्तु यं रत्नधरो गुणाढ्यो गुणाढ्यरूपा दमयन्तिका च ।

जगद्धरं तत्कृतटिप्पण्डो गतोयमाद्यो रसरजराजी ॥

॥ इति प्रथमोऽङ्कः ॥

४०२. भावति गानं for भावतेमानं A. D. K2. and Com.

४०४. ज्वलित for ज्वलति Bh.

४०६. B. O. om. इति-नाम ; Bh. C. K1. K2. om. इति ; मालतीमाधने
before वकुल Bh. C. ; श्रीममालतीमाधकीयनाम्नि नाटके for वकु^०-नाम N.
वेथी for ^०वीथी K2.

द्वितीयोङ्कः ।

सतः प्रविशतश्चेद्यौ ।

प्रथमा । हला संगीदशालापरिसरे अवलोइदादुदीआ तुमं
किं मन्तअन्ती आसी । (क)

(क) हला संगीतशालापरिसरेवलोकिताद्वितीया त्वं किं मन्त्रय-
न्त्यासीः ।

अधुना बकुलमालामादाय लवङ्गिका गता तां प्रतीक्षमाणा मालती
सौधारूढा तन्मार्गं पश्यति मकरन्दश्च कामन्दकी नः शरणमित्युक्त्वा
तां प्रति तत्कथनाय गत इति स्थिते चेद्यौः प्रवेशः । चेटीभाषा
सौरसेनी । यदाह ।

नायिकायां च चेद्यौ च सौरसेनी प्रयुज्यते ।

न च नाटकप्रकरणयोरङ्काः कार्याः प्रत्यक्षनायका इति भरतादिह
माधयप्रवेशाभावात्कथमङ्कावतार इति देश्यम् । मालत्या नायकत्वेन
तत्प्रत्यात् । यदाह ।

गुरुः पुरोहितोमात्यो नायको नायिकापि च ।

सार्धवाह इति प्रोक्ताः पश्येते नायका बुधैः ॥ इति ।

२-१३ अत्र हला सखि । परिसरे निकटे । अत्र वृत्तान्तो वार्त्ता ।

१. च after प्रविशत. K1.

२. एका for प्रथमा Bh. K1. K2. N. O. , सहि for हला D. K1. N. ; संगीत
K1. K2. संगीदम Bh. संगीत O. for संगीद ; शाला for शाला O ; °लोइआ K1
°लोपिता O °लोकिआ K2 for °लोइदा °दुदिआ Bh. °दुदीया O for °दुदीआ, कि
तुम K1. भवभट्टी कि नि N. for तुमं कि , K2. om तुम.

३. कियेप for कि K2 अक्षि for अक्षी A. Bh. K1 K2. N.

द्वितीया । सहि तेण किल माह्वपिअवअस्सेण मअरन्देण
५ सअलो जेव्व मअणुज्जाणवुत्तन्तो भअवदीए णिवेदिदो । (क)

प्रथ० । तदो किं । (ख)

द्विती० । तदो भट्टिदारिअं दट्टुकामाए भअवदीए पउत्तिणि-
मित्तं अवलोददा अणुप्पेसिदा । मए वि ताए कधिदं जघा
लवङ्गिआदुदीआ विवित्ते भट्टिदारिआ वट्टदि त्ति । (ग)

(क) सखि तेन किल माधवप्रियवयस्येन मकरन्देन सकल एव
मदनोद्यानवृत्तान्तो भगवस्यै निवेदितः ।

(ख) ततः किम् ।

(ग) ततो भर्तृदारिकां द्रष्टुकामया भगवत्या प्रवृत्तिनिमित्तमवलो-
कितानुप्रेषिता । मयापि तस्यै कथितं लवङ्गिकाद्वितीया विविक्ते
भर्तृदारिका वर्तत इति ।

भर्तृदारिका मालती । प्रवृत्तिर्वात्ता । विविक्तं विजनम् । इह मकर-
न्दाज्ज्ञातमाधवात्रस्यया कामन्दक्या प्रकृतसिद्धयेवसरज्ञानार्थं माल-
तीवात्तां ज्ञातुं महितावलोकितेति भावः । अत्र केसरो वकुलः । अव-

४. हि for किल N., पियअ A. पिय O. for पिय, मअरन्देण for मअरन्देण O.
५. मयलो for सअलो O., N. O. om. जेव्व, जेव्व A. Bh. C. N. जेव्व D. जेव
K1. जेव्व K2. for जेव्व, मअरन्दु° Bh. मयणु° O. for मअणु°, णुज्जाणा C.; वुप-
न्तो A. वुत्तन्तो K2 for वुत्तन्तो.

६. N. om प्रथ०—कि. K1. K2. om. प्रथ० । द्विती० । (1. 7)

७. मह° for भट्टि° Bh. O., दारिआअ K2. दारिय O. for दारिअं; रिदा
K1 रिदु K2. for दट्टु°, N. om. मअवदाण, मअवदीए for मअवदीए O.; एउ° for
पउ° A. D. O

८. णु for अणु° Bh. प्पेसिदा O. अणुपेसिता K2 for अणुपेसिता; वि for वि
K1. तव for ताए N., कधिद for कधिदं K1. K2. N. O.; जघा B. O. जह N.
for जघा

९. ददिआ Bh. दुदांया O. for दुदांया, N. om. विविक्ते; मह° for भट्टि Bh. O;
दट्टिअन्द before दट्टि N, ति for ति k2, K1 O, om. वि.

प्रथ० । हला लवङ्गिआ क्खु केसरकुसुमाइं अवचिणोमि १०
त्ति मअणुज्जाणादो जेव्व णागदा ता किं संपदं संपत्ता । (क)

द्विती० । अथ इं । तं क्खु परावट्ठन्तीं जेव्व हस्ते गेल्लिअ
पडिसिद्धपरिअणा भट्टिदारिआ उअरिअलिन्दअं समारूढा । (ख)

प्रथ० । णूणं तस्स महानुभावस्स संकथाए अत्ताणं विणो-
देदि । (ग)

१९

(क) हला लवङ्गिका खलु केसरकुसुमान्यवचिनोमीति मदनो-
द्यानादिव नागता* तर्किं सांप्रतं संप्राप्ता ।

(ख) अथ किम् । तां खलु परावर्तमानामेव हस्ते गृहीत्वा प्रतिषि-
द्धपरिजना भर्तृदारिकोपर्यलिन्दकं समारूढा ।

(ग) नूनं तस्य महानुभावस्य संकथयात्मानं विनोदयानि ।

चिनोमि त्रोटयामि । इति हेतौ । अत्र परापतन्ती सत्वरमागच्छन्ती ।

१०. N. om. प्रथ०—ममारूढा (l. 13), सदि for हला B Bh. K1. K2. O ;
ए for क्खु K1. K2. O ; °माइ for माइं O., °चिणोमि for °चिणोमि O

११. मअणु० O. मअनो० K1. मअणो० K2. for मअणु०, °ज्जाणाओ O. °ज्जाणं मदा
K1. K2 for °ज्जाणादो; B. K1. K2. om. जेव्व ; उजेव O उजेव्व C. D. N.
for जेव्व; अणागदा for णागदा B.; संपदं for संपदं O, संपत्ता for सपत्ता O.

१२. णा for तं C.; खु for क्खु Bh. K1 K2. O, °वचन्ती O. °वुमि० Bh.
°वट्ठन्ति (पतन्तीम् in छाया) K2. °वट्ठन्ति K1. for °वट्ठन्ती; उजेव्व B. N. उजेव्व K1.
उजेव Bh. C. O. for उजेव; पेत्तुण O भट्टिअ K1 for गेल्लिअ.

१३. सिद्धि for सिद्ध Bh.; पडि० for परि० O; °वगा for °अगा O, Bh. om.
भट्टिदारिआ, भट्ट for भट्टि C. D. K2. O., दािया for दारिआ O, उअरि for उअ-
रि Bh. K1. K2. O., °वदस् B. °वदस् K2. °वदयं O for °वदये.

१४. ण K1. नूणं for णूण O., महानु० for महानु० K1 °आभम्म B. D. °भावस्स
N for भावस्स; संगम for स N., °कथाए N. °कथावे K1. K2. for °कथाए;
अत्ताणं for अत्ताण Bh.

१५. °देइ B °दि O for °देदि.

* नायाता Com † परापतन्तीम् Com.

द्विती० । निःश्वस्य । कुदो से आसासो । एदिणा अज्ज सवि-
सेसदंसणेण अदिभूमिं क्खु ताए अहिणिवेसो गमिस्सदि ।
अण्णं च । णन्दणस्स कारणादो महाराओ भट्टिदारिअं पत्थअन्तो
अमच्चेण विण्णत्तो । (क)

२० प्रथ० । किं त्ति । (ख)

(क) कुतस्तस्या आश्वासः । एतेनाद्य सविशेषदर्शनेनातिभूमिं खलु
तस्या अभिनिवेशो गमिष्यति । *अन्यच्च । नन्दनस्यां कारणान्महारा-
जो भर्तृदारिकां प्रार्थयमानोमात्येन वित्तप्तः ।

(ख) किमिति ।

कृतकार्यत्वेन सत्त्वरमागमनं भूतधर्मः । उपर्यलिन्दकं बाह्यपट्टशा-
लाया उपरीत्यर्थः ।

१७-२० अत्रातिभूमिमुत्कर्षम् । अभिनिवेश आसक्तिः । कल्पः
प्रातः । कल्लीति पाठे कल्लिशब्दो देशी पूर्वदिनवाचकः । अत एव
कल्लि पल्लीनिवासिन इति । किं विज्ञप्रमित्यर्थः ।

२१-२७ इदमभूताहरणं वाक्यम् । यदाह ।

अभूताहरणं तत्स्याद्यद्वाक्यं कपटाश्रयम् ॥

१६. निःश्वस्य for निःश्वस्य K1. ; N. om. निःश्वस्य ; खु before से N. ; आसासो
for आसासो A. ; B. Bh. om. स.

१७. खु for क्खु Bh. K1. K2. O. ; गदो before ताए K1. K2. ; शिणिवेसो for
अहिणिवेसो K1. ; भविस्सदि for गमिस्सदि K1. K2. ; ति after °स्सदि B Bh. O.
K2. O.

१८. अज्जच्च कल्पमेव C. कल्पमेव K1. कल्पमेव K2. कण च (margin अण्णं च)
O. for अण्णं च , अ for च N. , णं before णन्द° Bh. ; कारणादो for कारणादो
N. , °राभा for °राभो A. , भट्ट for भट्टि B. Bh. K1. O. ; दारिअं K1. K2.
N. दाटिय O. for दारिअं ; पत्थयन्तो K2. पत्थयन्तो O. पत्थयन्तो A. °पत्थन्तो
C. अम्पत्थन्तो D. पत्थयन्तो K1. for पत्थयन्तो.

१९. विण्णत्तो for विण्णत्तो Bh.

२०. किंति Bh. K2. किंति K1. for किंति , ति for ति O.

* Com. om. अयमप and has कल्पमेव. † कारणेन Com.

द्विती० । पहवदि णिअस्स कण्णआजणस्स महाराओ त्ति । ता
जादो आमरण क्खु मालदीए हिअअसहं माहवाणुराओ त्ति
तक्केमि । (क)

प्रथ० । अवि णाम भअवदी किं पि भअवदित्तणं एत्थ दंस-
इस्सादि । (ख)

२९

द्विती० । अइ असवद्धमणोरहे एहि । (ग)

इति परिक्रम्य निष्क्रान्ते । प्रवेशकः ।

(क) *प्रभवति निजस्य कन्यकाजनस्य महाराज इति । †तज्जात
आमरण इख्लु मालत्या इहृदयशल्यं माधवानुराग इति तर्क्यायि ।
(ख) अपि नाम भगवती किमपि भगवतीत्वमत्र दर्शयिष्यति ।
(ग) अपि असंवद्धमनोग्थे एहि ।

वाक्यतत्त्वमज्ञात्वाह [तज्जात इत्यादि] । अत्र दुःखदत्त्वेन शल्य-
मिव शल्यम् । अजहसिद्धम् । अत्रापि नाम सभावनायाम् । भगव-
तीत्व ज्ञानादिवैभवम् । निष्क्रान्ते चेट्चौ । प्रवेशक इति वक्तव्य-
स्य च बहुत्वात्प्रसभङ्गप्रसङ्गेनान्योक्त्या प्रवेशकः । यदार ।

२९ अ before पहवदि D O , पहवदि for पहवदि O , णिअस्स for णिअस्स
O ; महाराओ B महाराणेआ C for महाराओ , तादो for ता D N O

२९. जादो A O for जादो D om जादो; पु for पु Bh k1 k2 N O
B N om क्खु, क्खु सक् मालदीए भाविरग्गदि माह° for क्खु माह° D , ताए before
जात° N , C k1 om हिअअ; हिअए for हिअअ K2 O , °राह for °तओ Bh

२९ भअवदी for भअवदी° O , किं किमि ए for किं पि k2 वि for पि N भगव-
दित्तणं Bh भअवदीण A for भअवदिण एत्थ भअवदिण° O एत्थ भअवदिण k1
for भ—ए; k2 om एत्थ इत्थेदि for एत्थइत्थेदि N

२९ विरग्गदि for °रहग्गदि k2 , णि after °रहदि D

२९ K2 om the Prakrit अह—एहि and gives its लक्ष only with गण्णार;
after एदि, अयि for अइ k1 O, C om एहे; गण्णए after एहे A D. k1

२९ k1 k2 N om एदिक्कथ्य

* एत्थम° Com † ता Com. ‡ Com om पु § इत्थे दम्भम् Com

ततः प्रविशत्युपविष्टा सोत्कण्ठा मालती लवङ्गिका च ।
मालती । हुं सहि तदो तदो (क)

३० लवङ्गिका । तदो तेण महाणुभावेण उवर्णीदा मे इअं वड-
लमाला । (ख) इति मालामर्षयति ।

(क) हुं सहि ततस्ततः ।

(ख) ततस्तेन महानुभावेनोपनीता म दयं वकुलमाला ।

यत्तु प्रयोगबाहुल्यादङ्गैर्यो न समाप्यते ।

बहुवृत्तान्तोत्तरकथैः स विधेयः प्रवेशकैः ॥

अङ्गानामन्तरालेषु संक्षिप्तार्थप्रयोजनैः ।

भृत्यवर्गे कथाबद्धो विज्ञेयोयं प्रवेशकः ॥

२९-३५ हुं प्रश्ने । लवङ्गिकाकथितवकुलमालाप्रार्थनापर्यन्त-
भुतार्थार्था मालत्यादिमार्ताकर्णनोत्कथा पृच्छयत इत्यर्थः । विर-
होत्कण्ठितेयम् । यदाह ।

अनेककार्यसंयुक्तो यस्या नागच्छति प्रियः ।

तदनागमदुःखार्ता विरहोत्कण्ठिता तु सा ॥

प्रियकथापरत्वे मोहायितभावोयम् । यदाह ।

भुत्वा कथां प्रियजनस्य सखीमुखेभ्यः

कर्णोदरस्थितचलत्तनुतर्जनीकम् ।

यत्साङ्ग भङ्गमिह जृम्भितमङ्गनानां

मोहायितं तदुदितं कविभिः पुराणैः ॥

२८. N O om उपविष्टा

२९. K1. K2. om. मालती, Bh C. N. O. om हुं, N. om. सहि, C. om.
one तदो

३०. सहि केण for तदो तेण N °भाएण A. °हाण्ण B °हावेण N. for °भावेण
°र्णता for °र्णीदा K2, N. om मे, B O. om इअं; इय k1. एता Bh C. for
इअं, वड° Bh. वडु° k1. K2. for वड°.

३१. B. Bh C. K1. N. O. om. इति मालाम्, K2. om. मालाम्, समर्षयति for
अर्षयति K2. O.

माल० । गृहीत्वा सहर्षं निर्वर्ण्य । सहि एकपासविसमपडिवद्धा
क्वु एसा विरअणा । (क)

ठव० । एत्थ दाव अरमणीअत्तणे तुम जेव्व अवरज्झसि । (ख)

माल० । कथ विअ । (ग)

ठव० । जेण सो मुद्ददुव्वासामलङ्गो तथा विहत्थीकिदो । (घ)

(क) सखि एकपार्श्वविषमप्रतिबद्धा खल्वेषा विरचना ।

(ख) *अत्र तावदरमणीयत्वे त्वमेवापराभ्यसि ।

(ग) कथमिव ।

(घ) येन स मुग्धदूर्वाश्यामलाङ्गस्तया विहस्तीकृत ।

प्रतिबद्धा घटिता । मालती माधवचेष्टाकर्णनाकाङ्गयाजानतीप्राह ।
कथमिव । कथ ममापराध इत्यर्थः । अत्र दूर्वेत्यादिना शृङ्गारित्वे ता-
त्पर्यमुक्तम् । तथानिर्वचनीयप्रकारेण । विहस्तो व्याकुलः ।

३२ कुदो after सहि N एक० for एक० h1 K2 O फास A वास B Bh
पास h1 K2 for पास विसम for विसम N , पडिवद्धा O वडिवद्धा h2 for
पडिवद्धा

३३ Bh N om क्वु सु K1 K2 क्वु O for क्वु इअ for एसा A
Com N , विरअणा for विरअणा O

३४ सहि before एत्थ Bh , K1 h2 N om दाव दाणि for दाव O एदाए
before अरम० h1 h2 रमणीयत्तणे h2 रमणिज्जयद O for अरमणीअत्तणे, O
om तुम जेव्व जेव्व C D h1 h2 जेव्व A एव्व N for जण, °रज्झसि K1.
h2 N रज्झसि O for °रज्झसि

३५ कथ Bh कथ B h1 K2 N O for कथ विअ for विअ O

३६ N, om मुद्द, मुद्धा h1 मुद्द for मुद्द O B K2 O om दव्व दव्वु
for दुव्वा h1 , तथा B K1 K2 तदा D ता N तथा O for तथा, विहत्थ०
for विहत्थी० h1 , कदो for किदो Bh h1 h2

* Com adds सखि † Com om सुप

माल० । पिअसहि लवद्धिए सव्वधा आसासणसीलासि । (क)

लव० । सहि काएत्थ आसासणसीलदा । णं भणामि सो वि

पिअसहीए मन्दमारुदुव्वेत्तन्तप्पफुल्लपुण्डरीअविम्भमेहि पढ-

४० मारद्दवउलावलीविरअणावदेससंजमिदवलामोडिअवित्थरन्तेहि

(क) प्रियसखि लवद्धिके सर्वथाश्वासनशीलासि ।

(ख) सखि कात्राश्वासनशीलता । ननु भणाधि सोपि प्रियसख्या मन्दमारुतोद्वेत्तत्पुण्डरीकविभ्रमाभ्यां प्रथमारन्धककुलावलीविरचनापदेशसंयमितवलात्कारविस्तृताभ्यां लोचनाभ्यां विजृम्भमाणवि-

३८-४३ अत्र स त्वयापि विलोचनाभ्यां पश्यन्प्रत्यक्षीकृतो वृष्टपवेत्यन्वयः । अपिर्भिन्नक्रमः । उद्वेत्तत्कम्पमानम् । विभ्रमो विशिष्टा भ्रान्तिः सोयमित्याकारा । सादृश्यं वा विभ्रमः । माधवस्य पुण्डरीकाक्षत्वात् । विरचनापदेशेन घटनव्याजेन यः संयमोन्यादर्शनं तं प्राणिताभ्यां बलामोद्या बलात्कारेण विस्तरं गच्छद्द्रव्याम् । बलामोडिर्बलात्कारे देशी । यद्यप्यवलोकयन्नित्यनेन लोचनाभ्यामिति प्राप्तं तथापि विशिष्टलोचनप्रतिपादनार्थं तदुक्तम् । विजृम्भमाणो वर्धमानः । स्ति-

३७. O. om. पिअसहि, N om. पिअ, सव्वधा K2, सव्वधा Bh. सव्वहा K1. N. for सव्वधा.

३८. K1. K2, om. एत्थ, सीणदा or सीलदा K1 ; णु for णं K2.; O. om. वि, K1 om सो वि पिअसहीए

३९. प्पिप for पिअ O., मारुअपव्वहत्थ B Bh. C मारुदपव्वहु K1 मारुदोद्वेत्तत् K2. मारुअप्पचलिअ N मारुपदोत्थिअ O for मारुदुव्वेत्तन्तप्पफुल्ल O. प्पफुल्ल A. B, पफुल्ल the rest; विम्भमेहि Bh. O. अंमेहि C. for विम्भमेहि; पुढमा .N. पढमा O. for पढमा.

४० °वद्द for °रद्द A Com, वडलमालावली K1 K2 वडलमालावली C. वडलावली O. for वडलावली; विरअणा for विरअणा O, संजमण for संजमिद O, मोडि A Bh D, K2 O °लोडिअ C. for °मोडिअ, वित्थरिदेहि for वित्थरन्तेहि N.

* Com. om. स्वद्धिके. † Com. adds after शीलासि, यथा । आसासनशीलासि. ‡ विलोच° Com.

लोअणेहि विअम्भमाणविम्हअत्यिमिददीहपेरन्तपरिअत्तणावि-
लासतण्डविदभूलदाविडाम्बिदाणङ्गसारङ्गविब्भमविअडुं अव-
लोअअन्तो पच्चक्खीकिदो जेव्व । (ख)

एवयस्तिमितदीर्घपर्यन्तपरिवर्तनाविलासताण्डवितभूलताविडाम्बितान-
ङ्ग शारङ्गविभ्रमविदग्धमवलोकयन्प्रत्यक्षीकृत *एव ।

मितः क्षिग्धो दीर्घपर्यन्तमतिदीर्घम् । परिवर्तना पुन.पुनर्गमनं तत्र
विलासो विशिष्टदृष्टिव्यापारस्तेन ताण्डवितया नर्तितया भूलतया वि-
लम्बितः समीकृतो नङ्ग शारङ्गविभ्रमः कामधनुर्विलासस्ततो विदग्ध-
मिति क्रियाविशेषणम् ।

गमनासनपाणिपादचेटा सविशेषं नयनभ्रुवां च कर्म ।

दयितोपगमे यदप्रयत्नातिक्रयते नूनमय धितास उक्तः ॥

इति भरतः । शारङ्गरङ्गत इति प्रयोगाच्छारङ्गेति भिन्नो रेफः ॥
शारङ्गं धनुषि स्मृतमिति शान्धत ॥ ततस्त्वडवलोकनविकलता
मात्तारम्यत्वे हेतुरिति तात्पर्यमिह ।

११ नोयणेहि for लाअणेहि O . विअम्भ° N वियम्भ° O for विअ-
म्भ°; आण for °माण A ; विअडुं O विदग्ध KI for विदग्ध, वियमिअ N विदग्धदि
h.1 for विमिद, पेरन्त for परन्त O परिअत्तणा B Bh N परियत्तणा C. O
for परिअत्तणा

१२ विलासुअविभ्र for विलासतण्डाविद N ताडविद Bh h.२ तण्डविभ्र KI
तण्डविय O for तण्डाविद कय for तया °भ वेदा N °डम्बिता K२ °डम्बिता O
for °डम्बिता, °नङ्ग for °णङ्ग K२ तारतरय for शारङ्ग N, विग्गयेहि O विग्गयेहि
Bh, O KI h.२ for विग्गय, विग्गय B. सुवेभदु C सुविभट Bh सुटभट KI
K२ विग्गदु O for विग्गदु

१३ अरलोअण Bh अरलोअणो B. C D KI h.२ आलोअणो N अरलो
कयणो O for अरल अरलो; तुए after आणन्तो B K२ पणवर्द्ध° for पणवर्द्धो
O कटो for कितो Bh C, एण N उणेए O उणेए A C D उणए
Bh for उण

* एवय after °तो कपन् Com

मात० । लचङ्गिकां परिष्वज्य । अम्मो पिअसहिं कि दाव
 ४५ तस्स महाणुभावस्स साहाविआ जेव्व मुहुत्तसंणिधाइणो जणस्स
 विप्पलम्भइत्तआ विलासा आदु जहा पिअसही संभावेदि । (क)

तव० । विहस्य सासूथमिव । तुमं वि सहावेण जेव्व तस्सि अव-
 सरे असंगीदअं णचाविदासि । (ख)

(क) अम्मो प्रियसखि किं तावत्तस्य महानुभावस्य स्वाभाविका
 एव मुहूर्तसंनिधापिनो जनस्य विप्रलम्भपितृका विलासा आहोस्वि-
 यथाप्रियसखी संभावयति ।

(ख) स्वयमपि स्वभावेनैव तस्मिन्नावसरेसंगीतकं नर्तित्वासि ।

४४-४६ आमिति गदुक्तस्वीकारे । अम्मो इति पाठे अम्मो
 हर्षे वितर्के वा । विप्रलम्भितो विप्रलम्भं प्रापितः ॥ तारकादित्वादि-
 तच् । ततः स्वार्थे कः ॥ आदुशब्दोत्राहोस्विद्वाचकः । शीलस्य
 बहुकालपरिचयेतया मुहूर्तमात्रसंनिधाने विप्रलम्भचिन्ता । किमिदं
 नयनविकारादि स्वाभाविकमानुरागिकं वेति ज्ञानुं न शक्यत इति
 भावः । विप्पलम्भइत्तका इति पाठे विप्रलम्भचिन्तका इति श्लेषम् ।

४७-५४ अत्र मन्मथेनेति शेषः । असंगीतकं निमृतनृत्यं यथा

४७. आम् C D. भा Bh. आम N. O. for अम्मो, प्रिय for पिअ O, आम
 before कि N

४५. N. O. om. महाणुभावस्स, महानु^० for महाणु^० K1., भावस्स for भावस्स A.
 B, साहाविआ D. साहाविआ O for साहाविआ, जेव्व A C D. O. जेव्व K1 जेव्व
 K2, एव्व N3. for जेव्व, ते before मुहुत्त O, मुहुत्तं for मुहुत्त K1. K2,
 संनिधापिनो K1 K2 संनिधापिनो N संनिधापिनो O. for संनिधापिनो

४६. हेतुमा A. भा N. इत्तका O for इत्तका; अहया C K1. K2 हेतु N.
 इत O. for अदु, जहा for जहा B, प्रिय for पिअ O

४७. तुमं for तुमं K2. वि for वि O., वेण for वेण जेव्व N., B. Bh. om.
 जेव्व, जेव्व A C D K 2 जेव्व O for जेव्व

४८. संगीतकं B. D. असंगीतं K1 असंगीतं N असंगीतं O. for असंगीतं,
 अहया A. अहया B. एव्व N अहया B. अहया D for अहयादसि.

* विप्रलम्भइत्तका, विप्रलम्भितका; विप्रलम्भपितृका Com

माल० । सलज्जम् । हुं तदो तदो । (क)

लव० । तदो पडिणिअत्तमाणजजाजणसंकुलेण अन्तरिदे ५०
तस्सिं मन्दारिआए धरं उवगदहि । ताए कखु चित्तफलअं
पभादे हत्थीकिदं आसी । (ख)

माल० । किणिमित्तं । (ग)

लव० । तं कखु माहवाणुअरो कलहंसओ णाम कामेदि सा
तस्सदंसइस्सदि त्ति । तदो पिअणिवेदिआ मन्दारिआ संबुत्ता । (घ) ५५

(क) हु ततस्ततः ।

(ख) ततः प्रतिनिवर्तमानयात्राजनसंकुलेनान्तरिते तस्मिन्मन्दारि-
काया गृहमुपगतास्मि । *तस्याः खलु चित्रफलकं प्रभाते हस्तीकृतमा-
सीन् ।

(ग) किनिमित्तम् ।

(घ) तां खलु माधवानुचरः कलहसको नाम कामयते सा तस्य

तथा नृत्यं कारितासीत्यर्थः । सासूयं परद्वेषसहितम् । हुमिति प्रणय-
कोपे । अत्र तस्मिन्माधवे । खलु हेतौ । हस्तीकृतं न्यासीकृतम् ।
अत्र कामयत इच्छति ।

५०. सलज्जा for सलज्जम् C , एव after सलज्जम् Bh , विहस्य before हुं Bh.
C K1 *K2 N O , K2 om हु, Bh C. om one तदो.

५० णिठ जमाण B C. णिवत्तमाण N नियजमाण O for णिअत्तमाण, B Bh N
O om. जजा जणदा for जण N , संकुले B सकुले N for संकुलेण, "णा तं" for
"ण अन्तं" K2 , N om. अन्तरिदे

५१. जणे after तास्सिं A. C D. K1, K2 णिआ for णिआए N , उपं
A उपं Bh D for उपं, N K1, K2 om नखु, ख्यु for कखु O , *फलहस
Bh फलयं O for फलअ

५१. पभादे D पभादे O for पभादे इत्थे for इत्थीं K1 , कद for किद Bh. C
D. K1 K2 , आसि for आसी A. B Bh

५२. निमित्तं for किमित्तं. K2

५४ एद for तं N , खु Bh K1 N O हु K2 for ख्यु *अरो A B K1
K2 यरो O for *अरो, *हंसो N. *हंसो O for *हस ओ; Bh K1 K2
om णाम, तदो before सा B , सो for सा C K1 K2 O.

५५ सदत्तं for दत्तं D , दग्गद for दत्तस्सदि K2 पिय for पिअ O , *वेदइणआ
N. *वेदइणिया O. for *वेदिआ स K1 मय K2 मे A Com after
*वेदिआ मन्दारिआ for मन्दारिआ O

* तया for तया Com

माल० । स्वगतम् । पूणं तेणावि कलहंसएण तं पडिच्छ-
न्दअं अत्तणो पहुस्स दंसिदं भविस्सदि । प्रकाशम् । सहि किं
दाणिं दे पिअं । (क)

लव० । एदं क्खु संदाविदस्स संदावआरिणो दुल्लहमणोर-
६० हावेसदूसहाआसदज्झन्तचित्तस्स क्खणमेत्तणिव्वावअं तुह
पडिच्छन्दअं । (ख) इति चित्रं दर्शयति ।

दर्शयिष्यतीति । ततः प्रियानेवेदिका मन्दारिका संवृत्ता ।

(क) नूनं तेनापि कलहंसकेन तत्प्रतिच्छन्दकमात्मनः प्रभोर्दर्शितं
भविष्यति । साखि किमिदानीं ते प्रियम् ।

(ख) एतत्खलु संतापितस्य *संतापकारिणो दुर्लभमनोरथाविशदुःस-
हायासदह्यमानचित्तस्य क्षणमात्रनिर्वापकं तव प्रतिच्छन्दकम् ।

५९-६८ अत्र दुर्लभायां त्वयि मनोरथाभिनिवेशस्तेन यो दुःस-
हायासस्तेन दह्यमाने चित्ते क्षणमात्रनिर्वापकमिति । अत्रानासद्गोना-
श्वासः । लवङ्गिका स्वयं लिखित्वा माधवल्लिखितत्वेन बोधयतीति
भावः । सदृशमिति । मधुरतया निर्माणस्य सवृशं वचनमित्यर्थः ।

५९. तेणापि K2. तेणावि N. तेण O. for तेणादि, °हसयेण for °हसएण O.; O. om
सं; पडिच्छ° for पडिच्छ° K2.

६०. °दयं for °दधे O.; णाहस्य A. B. K1. K2. O. णाधस्य Bh. पहुणो
N. for पहुस्स, हविस्स° N. हुविस्स° D. for भविस्स°; णि after °स्सदि B.; तदो
before प्रकाशम् B.

६८. ते for दे K2 N.; पिये O. पियं B. for पिअं.

६९. सु for वपु K1. K2. O.; तस्य after °विदस्य O.; °कारिणो B. K1.
K2. O. °हारिणो Bh. for °आरिणो.

७०. °वस for °वास O.; जुच Bh. वज्जन्त C. K1. भज्जन्त K2. धज्जन्त N.
उज्जन्त O. for वज्जन्त, हियसस्य for विजसस्य O.; कण Bh. K1. K2. वण
O for वण, गिण्णावय O. गिण्णस्साया K1. for गिण्णावधे.

७१. प्पडि° N. परि° K1 | for पडि°, °ददधं K2 N. °उदयं O. for °उदरं;
B. Bh. C. N. om. इति; णि for इति O.; विषयलक° for विषं C.

* मन्संताप° Com.

माल० । सहर्षं निर्वर्ण्य । अहो दाणिं पि हिअअस्स मे अणा-
सद्दो जेण एव्वं पि आसासण विप्पलम्भो चि संभावेमि । कथं
अक्खराइं पि । (क) । इति याचयति ।

जगति जयिनस्ते ते भावा नवेन्दुकलादय इत्यादि पूर्वोक्त १९
पठित्वा सानन्दम् । महाभाअ सरिअ क्वु दे णिम्माणस्स वअण
मधुरदाए लक्खीअदि । दसणं उण तक्कालमणोहर परिणामदी-

(क) अहो इदानीमपि हृदयस्य मेनासद्गो येनेवमप्याश्वासन
विप्रलम्भ इति सभावयापि । कथमक्षराण्यापि ।

(ख) महाभाग सदृश एतु ते निर्माणस्य वचनं मधुरतया लक्ष्यते* ।

तवाकृतिर्मधुरा यथा तथा वचोपि मधुरमित्यर्थः । यस्त्येदृश वचस्तस्य
कथमेव दर्शनमित्युपालम्भपूर्विका पृच्छा । यदाह ।

१९ लोच्युत A सहर्षेण्यारं K1 K2 N O for सहर्षं चित्रं A चित्रं C K1
K2 O before निर्वर्ण्यं, N om निर्वर्ण्यं स्वगतं after निर्वर्ण्यं O B Bh. K1
O om पि, वि for चि C D K2 N, मे हिअअस्स O मे हिअअस्स K1 K2 for
हिअअस्स मे

२१ अणासदो B. Bh D K1 O अनाभासः C अणासालो N अणासन्दो K2
for अणासद्दो, एव A Bh. C एव K2 एदं D O N for एव्वं, वि for पि N
सण for ँण B लम्भ for लम्भो N N om चि सभावोदे K2 O सभाषीअदि
N for संभावेभि क्व B N O क्वि K2. for कथं, एअ before अक्ख० N, K1.
has a lacuna between जेण and राइं पि

२४ अक्खराइं N O for अक्खराइं, वि for पि D N, O om चि दिस्सदि
after चि N, Bh K2 O om इति तत्कृतमाभित्य for इति—ति N

२५ N om तते—दय K1 K2 om नवेन्दुकलादय, the whole S'loka
in B Bh C. O, Bh O om इत्यादि पूर्वोक्तं पठित्वा; K1 K2 om अदिपूर्वोक्तं,
N om पूर्वोक्तं

२६ पठति for पठित्वा N. महाभाअ for महाभाव O; सरिअ for सरिअ K2,
ए for क्वु Bh K1 K2 O; निम्मा० for णिम्मा० K2, वअणं O विअणा० A
for वअणं

२७ मधुर० for मधुरं D K1. K2 N, K1 K2 N O om लक्खीअदि,
मण० for मणो० O

* Com om लक्ष्यते

हंसदावदारुणं । धण्णाओ क्खु ताओ अम्मकाओ जाओ तुमं
ण पेक्खन्ति पेक्खअ वा अत्तणो हिअअस्स पहवन्ति । इति
०० रोदिति । (ख)

लव० सहि किं एत्वं पि दे णत्थि आसासो । (क)

माल० सहि कर्ध । (ख)

दर्शनं पुनस्तःकालमनोहरं परिणामदीर्घसंतापदारुणम् । धन्याः खलु
ताः कन्यका* यास्त्वां न प्रेक्षन्ते प्रेक्ष्य वात्मनो हृदयस्य प्रभवन्ति ।

(क) सखि किमेवमपि ते नास्त्याश्वासः ।

(ख) सखि कथम् ।

यत्र भावनयोपेतमात्मानमथवा परम् ।

पृच्छन्निवाभिधत्तेथे सा पृच्छेत्यभिधीयते ॥

नाटचधर्मत्वेन परोक्षस्यापि प्रत्यक्षीकरणम् । यदाह ।

परोक्षेपि च वक्तव्यो नार्या मत्यक्षवत्प्रियः ॥

अम्मकाशब्दः स्त्रियां कन्यायां वा देश्मि ।

७३-७८ अत्रोत्खलितं छिन्नम् । वन्धनं वृन्तशाखासंयोगः ।

कङ्केक्षिरशोकः । निःसहाक्षमा । परिखिद्यते परिहीयते । एतेन का-

१८. अवि B. अवि अ Bh. अ C. K२. मणहरं अ N. after दारुणं, अण्णा N.
धण्णा B. for धण्णाओ; N. om. क्खु; लु for क्खु Bh. K१. K२ O.; D. om. क्खु
ताओ; N. om. ताओ, कण्णकाओ O. कण्णजाओ A. C. K१. K२. कण्णकाओ Bh.
इत्थिआओ N. for अम्मकाओ; जाओ Bh. for जाओ.

१९. पेक्खन्ति O पेक्खन्ति K१. for पेक्खन्ति, ण्ति । अवि नाम अत्तणो A. ण्ति ।
अवि नाम अत्तणो O for ण्ति-अत्तणो, अविनाम before पेक्खअ K१. K२.; N.
om. वा; हियवस्स for हिअअस्स O, वा न after 'अस्स N.; पभवन्ति Bh. K२.
पभवन्ति O. for पहवन्ति

२०. N. om. किं; कि after पि instead of after सहि Bh., एवं for एत्वं Bh.
K२. O.; वि for (य N., K१, om. दे, दे before आसासो Bh.

२१. N om. सहि, कर्ध for कर्ध D. N.; विअ after कर्ध N.

* श्रियो Com

† मेधन्ते । अवि नामात्मनो Com.

लय० । जस्य कारणादो उक्त्वण्डिअन्धणं विअ कङ्केलि-
पल्लवं किलम्मन्तणोमालिआकुमुमणीसहा परिखिज्जसि सो वि
जाणाविदो भअवदा मम्महेण सदावस्स दूसहत्तण ति । (क) ७५

माल० । कुसलं दाणि तस्स महाणुभावस्स भोदु मम उण
दुल्लहो आसासो । सालम् । विसेसदो अज्ज पिअसहि । (ख)

(क) यस्य कारणादुक्त्वण्डित^१वन्धनमिव कङ्केलिपल्लवं काम्यन्धव-
मालिकाकुसुमानि सहा परिखिद्यसे सोऽपि ज्ञापितो भगवता मन्मथेन
संतापस्य दुःसहत्वमिति ।

(ख) कुशलमिदानो तस्य महानुभावस्य भवतु मम पुनर्दुर्लभ
आश्वासः । विशेषतोऽयं प्रियसखि ।

मावस्या तनुतेक्का । भस्सं नेवजलम् । सस्कृतमिति । आसवमरण-
तया प्रकृतिविपर्ययद्योतनाय खियाः सस्कृताभयणम् । यद्वा । मर-
णसमये प्राकृतस्मरणस्य हीनयोनिजन्मफलकत्वेन बोधनासत्काले
खिया संस्कृताभयणम् । यद्वा । वैदग्ध्यद्योतनाय तत् । यदाह ।

७१ कालणादो for कारणादो N, खुडिद O. उक्त्वण्डित K२ उक्त्वण्डिद K1
उक्त्वण्डिअ B उक्त्वण्डिअ Bh for उक्त्वण्डिअ, वधण for व धण Bh, अण for विअ
O, N. om. विअ, ककणि Bh ककलि k२ ककली N for कङ्केलि

७५ विअ विअअ धीरिती N जीविद कथ वि धारयती तुयं O after ७५व, किलिपत
O कलिसन्त K1 किलिस्सन्त A किलित C किलणत D किलन N किल Bh for
किलम्मन्त, किलिमणव^२ for किलम्मन्त k२, णव for णो k२ O, मालिया for
मालिआ K1 O; तुम कुमुमावहेण after णीसहा N, परिखिज्जसि k१ k२ O परि
खिज्जिअसि D परिलक्खिअसि Bh C. परिखिज्जसि N for परिखिज्जसि

७५ K२ om भअवदा (but has its translation in the छाया), भयवदा for
भअवदा O, B. om संदावस्स, सतावस्स for सदावस्स Bh, B Bh C K1. k२
om. ति

७६ सहि before कुसल N दाणी for दाणि A, महाणु^३ for महाणु^३ K1, ०भा-
गरस B भाअरस Bh O K२ O ०हारस N for ०भावस्स, हेदु for भोदु B N
O, मण for मम N

७७ मुदुक्^४ for दुक्^४ D O, आसासो A आसासा C. for आसासा, B om सा
सम, मण before विसे^५ B, N. O om विसे—सहि

* उक्त्वण्डित Com

संस्कृतमाश्रित्य ।

मनोरागस्तीव्रं विषमिव विसर्पत्यविरतं
प्रमार्थी निर्धूमो ज्वलति विधुतः पावक इव ।

हिनस्ति प्रत्यङ्गं ज्वर इव गरीयानित इतो

न मां त्रातुं तातः प्रभवति न चाम्वा न भवती ॥

त्वम् । एवं जेव्व पञ्चकखसौख्यदाडणो परोकखदुक्खदूसहा

(क) एवमेव प्रत्यक्षसौख्यदायिनः परोक्षदुःखदुःसहाः* सज्जनस-

संस्कृतभाषावाचः प्रायो नाट्ये खलु स्त्रियाः श्लाघ्याः ।

क्वचिदपि विदग्धतायाः प्रबोधनार्थं प्रशस्यन्ते ॥

७९-८२ मनोराग इत्यादि । प्रियसखि मामद्य त्रातुं न वातः
प्रभवति न वा माता न वा त्वम् । कुतः । मनोराग आधिरविरतं प्रमार्थी
क्षोभकारी यथा तीव्रं विषं तथा विसर्पति व्याप्नोति । यथा धातुत्वगा-
दिषु विषं व्याप्नोति तथाङ्गानि म उद्देग इत्यर्थः । यद्वा । सविशेषद-
र्शनाच्चित्तानुराग इच्छाभेदस्तीव्रं यथा तथा मनो विसर्पति व्याप्नोति
दाहकारित्वाद्दिषमिव । तथा विधुतः संधुक्षितोमिर्यया ज्वलति विधूनं-
नान्निर्धूमं यथा तथा स एव रागो ज्वलति ज्वालामालाकुलीभवति ।
इत इतः सर्वत्र प्रत्यङ्गं हिनस्ति पीडयति गरीयाञ्ज्वर इव । तं

७९. रोम^० for राग^० N., तीवो for तीव्रं O, विसर्पन् for विसर्पति Bh. N.

८०. निर्धूम A. K1 K2. O. विधूम N. for निर्धूमो.

८१. वलीयान् for गरीयान् C, अत इतो for इत इतो N.

८२. तातस्त्रातु K1 K2, च नांवा च for न चाम्वा न N.

८२. एव for एवं Bh. K2. एदं N, जेव्व Bh K1. ज्जेव्व K2 and ज्जेव्व the rest, पचक्ख B. पचख Bh. पचखल O. for पचकल; सौख्य for सोक्ख O, दायिणो for दाडणो O., परोक्ख O परोक्ख B. वराक्ख N. for परोक्ख; दु सहाभासकारिणो for दुक्खदूसहा A; दुक्ख for दुक्ख O; दुक्ख after दुक्ख Bh; दुसहा for दूसहा K2.

* दु सहापसकारिण^० Com.

सज्जणसमाभमा होन्ति । अवि अ । जस्त वादाअणन्तरमुहु-
 त्तदसणेण सविसेससमिद्धहुदवहाअन्तपुण्णिमाचन्दोदआ णिक- ८५
 रुणकामध्वावारससड्दजीविदादे सरीरावत्था तस्स जेव्व सप-
 त्तसविसेसदसणा भविअ अज्ज सत्तप्पसि ति किं एत्थ
 भणिदव्व । ता पिअसहि सलाहणिज्ज दुल्लहमणोरहफल
 मागमा भवन्ति । अपि च । यस्य वातायनान्तमुहूर्तदर्शनेन सविशेष-
 मृदहुतवहायमानपूर्णमाचन्दोदया निष्करुणकामध्यापारसंशयित
 बीविता ते शरीरावत्था तस्यैव सप्राप्तसविशेषदर्शना भूवाद्यसंतप्य-
 सीति किमत्र भणितन्यम् । तत्प्रियसखि श्लाघनीयं दुर्लभमनोरथफलं
 त्यक्त्वा ममाधिस्त्वया समाधातु न शक्यत इति भाव । यद्वा । तात-
 खातु न शक्नोति नन्दननिरोधेन माध्याय मददानात् । अम्वापि न
 तथा । तयानुवर्तमानस्य तातस्यानिषेधात् । लवङ्गिकायाश्च तयो
 समशीर्षिकया गणन स्वाच्छन्देन स्वमतप्रकाशनाय ।

८४-९० अत्र भणितव्यं युज्यत एवेत्यर्थ । यस्याव्यक्त दर्शन

८४ अतअस after दहा Bh असज्जण for सज्जण O समागमा Bh C
 K1 K2 for समाभमा; हादि for होति N अपि अ K2 अवि य O for
 अवि अ विअसहि after अवि अ N वादायण for वादाअणन्तर O णि दए for ण
 न्तर N येन after मुहुत्त A C

८५ दसणे O संदसणेन N for दसणेण, वि after णेन N Bh N O om
 सविसेस मु before सामद्ध Bh N O हुतावहा^० हुअवहा^० Bh D K1 K2 for
 हुदवहा^० येत^० अमाण C for अत्त पुण्ण before पुण्णिमा K1 पुण्ण C
 N O पुण्णिमा Bh for पुण्णिमा यदादया O औदोदआ C वादादया K1 K2
 for वादादअ अदि before गिक्क^० D निक्क^० for गिक्क^० O

८६ आक्राम for काम Bh वात्ता B C D K1 K^० N for वात्ता
 ससाइद for ससइद Bh दीसइ before दे B एव्व N जेव्व K1 K^० जेव्व Bh
 O and the rest उज्ज

८७ सद before सपत्त Bh सपत्ते C K1 K2 सपह N for सपत्त दसगादा for
 दमणा N भविप for भविअ O; A Bh N om भविअ Bh om अज्ज इति
 for ति K2

८८ एत्थ for ता N om विअसहि इविअहि for पिअसहि O, सरी for सहि
 A सिलाह for सलाह N

जीअलोअस्स गुरुआणुराअसरिसं महानुभाअवल्लहसमाअमो
१० त्ति एत्तिअं जाणीमो । (क)

माल० । सहि दइदमालदीजीविदे साहसोवण्णासिणिअवेहि ।
सासम् । अहवा अहं जेव्व वारं वारं पलोअअन्ती दुक्ख-
व्ववत्थाविदधीरत्तणावट्टम्भेण अत्तणो हिअण्ण दूरविज्जम्भ-
दीवलोकस्य गुरुकानुगगसदृशं महानुभाववल्लभसमागम इत्ये-
तावज्जानीमः ।

(क) साहि दयितमालतीजीविते साहसोपन्यासिनि अपेहि ।
अथवाअहमेव वारं वारं प्रलोकयन्ती दुःखव्यवस्थापितधीरत्वावष्टम्भे-
चन्द्रस्यामित्वं जीवितसंशयं च कुरुते तस्य व्यक्तं दर्शनं त्वदुपन्य-
स्तप्रकारं तापं कुरुत इति किमत्र चित्रम् । चन्द्रेमित्वेन ज्ञानाच्चि-
द्राच्छेद उक्तः । सुकुमारायामस्यामतिपीडाकारित्वेन निष्करुणत्वम् ।
व्यापारो दशायस्यः । किमत्र कर्तव्यमित्यत आह । तदिति । तथा
च गुरुतरानुरागस्यैतत्फलं यत्सखीद्वारा वल्लभसमागमः कारयितव्य
इति भावः ।

११-१४ अत्र दयितं प्रियम् । महाकुलकलङ्कशङ्कया साहसम् ।

८९. जीव for जीभ K1. K2. N.O; जं after °अस्स N.; गरुया° O गरुगा°
K2. गहअ° C. D. K1. N. for गुरुआ°; °आनु° for °आणु° K1.; °राय O. °रा-
अस्स N. for °राअ, सरिस A. Bh. D. O. सरिसो N. for सरिसं, महामाअ B.C.N.
महाभाय O. for महानुभाअ; समागमो for समाअमो A. C. D. K2. O.

९०. एत्तिये for एत्तिअं O; जाणामि A for जाणीमो.

९१. K2 K1. om. सहि, दयिद O Bh. दइअ B. for दइद; मालती° for माल-
दी° K2.; °जीविते for °जीविदे O.; °सोवण° for °सोवण्णा° K1. K2.; °सिणि for
°सिणि N., अपेहि for अवेहि°.

९२. C. om. सासम्, जेव्व K2. ष्व N. जेव्व A. C. D. O. Bh. for जेव्व;
विलोअन्ती Bh. पलोअन्ती O. विलोअदी N. अपलोअन्ती B. for पलोअअन्ती°;
दु रत्तववत्था° O. दुक्खववत्था° Bh. दुक्खववत्था° N. दुरत्तवत्था° K1. दुक्ख-
वत्था° B K2. for दुक्खववत्था°.

°९३. विरत्तणा° for धरत्तणा° K1.; °वयमेण Bh. °रत्तमेण O. for °वट्टम्भेण, मे for
अत्तणो C.; हिअण्ण for हिअण O., दूर for दूर° N.; विलज्जतलज्जत्तणेण Bh-

माणदुष्चिणञलहुण एत्थ अवरज्झामि । तथा विपिअसहिं(क)

भूयः संस्रुतमाभित्य ।

१९

ज्वलतु गगने रात्रौ रात्रावखण्डकलः शशी
दहतु मदनः किं वा मृत्योः परेण विधास्यति ।
मम तु दयितः श्लाघ्यस्तानो जनन्यमलान्वया
कुलममालिनं न त्वेवायं जनो न च जीवितम् ॥

नात्मनो हृदयेन दूरविजृम्भमाणदुर्विनयलघुकेनात्रापराध्यामि । तथापि प्रियसखि ।

अत एव रोदनम् । तथा च त्वमपेक्षपगच्छ । प्रियभाषिणीं त्वां कि-
मधिक्षिपामि यदहमेवात्र वाच्येत्याह । अद्यवेति । अत्र क्षणं क्षणमा-
लोकनाकुलत्वाहुः खव्यवस्थापितं यद्दीरत्वं तस्यावटम्भोविद्यमानमे-
वैतदारोपस्तेनेत्यर्थः । लघ्वी लघुतां गता । अहमत्रापराध्यामीति येन
वचैतादृशसाहसोपन्याम इति भावः । तथापि प्रियसखि ।

९६-९९ अधुना साहसकरणं इति निधाय सनिर्वेदमाह ।
ज्वलत्वित्यादि । प्रतिरात्रं पूर्णधन्वो ज्वलतु तापयतु । तथापि न
साहसं करोमीति भावः । गगन इत्यनेनाप्राप्यत्वाद्नुपागमनीयतोक्ता ।
तर्हि कामस्त्वां पीडयिष्यतीत्यत आह । मदनो दहतु मृत्योर्मरणात्परं
स किं करिष्यति । मरणे सति दुःखस्यापि त्यागादिदमेव तदिति

विलसत् O. विलीभमाणलज्जा N. विलसज्जन्त A. विभलिलदलज्जेण D. विलज्जन्त-
लज्जन्तणेण C. विलसत् K2. विविलविज्जन्तलज्जन्तणेण Kl. for विज्जम्भमाण°.

९७. दुष्चिणय° for दुष्चिणयम् O K2., लहु N लहुइ A. Bh D. लहुइ O. for
लहुण, अवरज्झामि K2. अवरज्झामि N O अवरज्झामि Kl. for अवरज्झामि, तत्र N तत्र
B. O. K2. तद् D तदा Kl. for तथा; N om. वि, पिय° O. for पिअ°.

९६ Bh. O N. om. भूय

९७. मगरे for गगने K2.

९८ विधास्यत for विधास्यति N

९९. यदयं for दयित Bh.

- १०० लव० । स्वर्गतम् । एत्थ दाणिं की उवाओ । (क)
 अय नेपथ्यार्धप्रविष्टा प्रतीहारी । एसा भअवदी कामन्दई । (ख)
 उमे । किं भअवदी । (ग)

- (क) अत्रेदानीं क उपाय-।
 (ख) एसा भगवती कामन्दकी ।
 (ग) किं भगवती ।

भावः । परेणेति ॥ प्रकृत्यादिभ्य उपसख्यानमिति तृतीया ॥ इह
 नायिकायाः सस्वजधैर्यम् । यदाह ।

चापलेनानुपहत चित्त धैर्यमुदीरितम् ॥

ननु दुःखहानाय माधवानुसरणमेव वरमत आह । मम पुनस्तातः
 पिता दयित इष्टः । कीदृशः । श्लाघ्यः सर्वश्लाघाधिषयः । अमलवशा
 मातेष्टा । निर्मल कुल चेट्टम् । अय हृदिस्थो जनो माधवो नैवेष्ट ।
 साहसक्रिययेति शेषः । तर्हि कथं जीवनमत आह । न न जीवि-
 तमिष्टम् । अत्र जीवितद्वेषादुद्देशेगावस्था । यदाह ।

प्रहेषः प्राणितग्ये यः स उद्वेगः स्मृतो बुधैः ॥

१००-१०७ उद्वेगनाशोपाय चिन्तयन्ती लवङ्गिकाह । अत्रेदानीं
 क उपायः । प्रतीहारी । एसा भगवती कामन्दकी । मालतीजीवनो-
 पाय इति भावः । प्रतीहारीत्यनेन सबन्धघटन सूचितम् । यदाह ।

१०० दाणीं for दाणिं A D ; उवाओ for उवाओ Bh.

१०१. K2 which gives the Sanskrit rendering immediately after the
 Prakrit reads only अत्रेदानीं भगवती कामन्दकी between उवाओ and उमे ।
 102 Bh O N kl om अय नेपथ्यार्ध for नेपथ्यार्ध Bh , दाणिं after एसा
 Kl भयवदी for भअवदी O , कामन्दकी for कामन्दई Kl

१०२ भगवती Bh भयवदी O भअवदी N for भअवदी

प्रती० । भट्टिदारिभं दद्रुकामा आभदा । (क)

उभे० । तदो किं विलम्बीअदि । (ख)

प्रतीहारी निष्क्रान्ता ।

१०५

मालती चित्रं प्रच्छादयति ।

लव० । स्वगतम् । सुसमीहितं कखु जादं । (ग)

ततः प्रविशति कामदक्मवलोकिता च ।

काम० । साधु सखे भूरिवसो साधु । प्रभवति निजस्य कन्य-
काजनस्य महाराज इत्युभयलोकाविरुद्धं वचनमुपन्यस्तम् । ११०

(क) भर्तृदारिकां द्रष्टुकामागता ।

(ख) ततः किं विलम्बयेत् ।

(ग) सुसमीहितं खलु जातम् ।

संधिदिग्महसंवन्धनानाचारसमन्वितम् ।

निवेदयन्ति याः कार्यं प्रतीहार्यस्तु ता मताः ॥

प्रतीहारीत्यत्र बहुलवचनान्मनुष्येपि दीर्घः ॥ उभयोर्वाक्ये । किमर्थ-
मागतेत्यर्थः । अत एवाग्निमवाभये तद्यापारकथनम् । सुसमीहितं
खलु जातम् । इदानीं यत्कामन्दक्यागमनमिति भावः ।

११०-११५ उभयेति । इहलोकाविरुद्धं साक्षादप्रतिषेधेन राज-
कोपाजननात् । परलोकाविरोधस्त्वात्स्मीयस्य कुमारीजनस्य प्रभुर्न

१०३. भग० काम० before भट्ट D, भट्ट० for भट्टि० B. C D O., दारिभं for
दारिभं K1. O ; द्रु for दद्रुकामा B. C, आगता for आभदा B O. Bh K2.

१०४. विलम्बे० for विलम्बी० N. O Bh

१०५. चित्रफलकम् for चित्र A. Bh, छादयति O आच्छादयति A K1. N. Bh,
K2 for प्रच्छादयति.

१०७. सुसमीहितं C. सुसमीहितं K1 for सुसमीहितं, ख for खलु K1. O Bh, एदं
for जादं Bh

१०९. N. K1 om. सखे, निज० for निजस्य B C N, कन्या० for कन्यका०
A. K1.

११०. वचनमुप० for वचनमुप० Bh. N. K1. K2 O.

अपि च । अद्य मन्मथोद्यानवृत्तान्तेन भगवतो विधेरनुकूलताम-
वगच्छामि । वकुलावलीचित्रफलकव्यतिकरसंविधानकौतुकम-
द्भुतं प्रमोदमुष्णसयति । इतरेतरानुरागो हि दारकर्मणि परार्थ्य
मङ्गलम् । गीतध्यायमर्योद्गिरसा यस्यां मनश्चक्षुषोरनुबन्धस्त-
स्यामृद्धिरिति ।

अव० । एसा मालदी । (क)

काम० । निर्वर्ण्य ।

निकामं क्षामाङ्गी सरसकदलीगर्भसुभगा
कलाशेषा मूर्तिः शशिन इव नेत्रोत्सवकरी ।

(क) एसा मालती ।

परस्येति साधारणोक्त्यासत्यानुदीरणादित्यर्थः । व्यतिकरो मिलनं
तद्रूपं संविधानम् । दारकर्मणि परिणये । परार्थ्यं श्रेष्ठम् । अनुबन्धो
रतिः । ऋद्धिरुपचयः ।

११८-१२१ निकाममित्यादि । इयं कल्याण्यस्माकं मनो रम-
यति । कुतः । अत्यर्थं क्षीणाङ्गी । सरस आर्द्रोपर्युषित इति यावत् ।

१११. मदने० for मन्मथो० N, O. om. भगवतो, K1. om भगवतो-कौतुकम्,
विधेरप्यनु० for विधेरत् D. O.

११२. अध्वगच्छामि C. अप्यवगच्छामि K2 for अवगच्छामि, वकुलमाला० for
वकुलावली० N., अपि C N. O कर्मणि K1 Bb K2. ममापि N किमपि B
before अद्भुतम्, संविधानक तु K2. संविधान तु N Bb. संविधानकम् B. for
संविधानकौतुकम्

११३. अद्भुत for अद्भुत O, N. om. प्रमोदम्; "तराण्यनुरागिणोर्हि for "तरानुरागे
हि B, Bb om हि, परार्थ्यं for परार्थ्य A

११४. अद्भुत for मङ्गलम् K2, O. N. om अद्भिरसा, वाह before मनश्च० A,
अनुराग K2 विवक्षा N. for अनुबन्धः

११५. मृद्धिरिति for ऋद्धिरिति O

११६. मती० for मत० K1. K2, एसा for एसा h1 K2, मालती for मालदी O.

११७. एसा before निर्वर्ण्य B. Bb. निर्वर्ण्य for निर्वर्ण्य O

अवस्थामापन्ना मदनदहनोद्वाहविधुरा-

मियं नः कल्याणी रमयति मनः कम्पयति च ॥

अपि च । परिपाण्डुपांसुलकपोलमाननं

दधती मनोहरतरस्वमागता ।

रमणीयजन्मानि जने परिभ्रम-

हूलितो विधिर्विजयते हि मान्मथः ॥

नियतमनया संकल्पनिर्मितः प्रियसमागमोनुभूयते । तथा
ह्यस्याः

नीवीबन्धोच्छ्रसनमधरस्पन्दनं दीर्घपादः

स्वेदश्चक्षुर्मसृणमधुराकेकरस्निग्धमुग्धम् ।

कदल्या गर्भो मज्जा तद्द्रव्या क्षीणत्वपाण्डुत्वाभ्याम् । इह गर्भपदेना-
तिपाण्डुत्वं कोमलत्व चोक्तम् । कलाशेषा शशिनो मूर्धिरिव द्वितीया-
घन्त्रलेखेव । अत एव प्रस्तुतकार्यसपादकत्वेन रमयति । उद्वाहेनोत्क-
टदाहेन विब्रलां दशामापन्ना सती मनः कम्पयति । अतिपीडनादनि-
ष्टाशङ्कित्वादिति भावः । इह तनुतारया कामदशा सूचिता ।

१२२-१३१ परीत्यादि । पासुलं रूक्षम् । पाण्डुरुक्षकपो-
लवदनापीयं रम्या । यतो मनोज्ञजन्मानि जने बलन्कामस्य विकारो
यादृशस्तादृश ईप्सितः सन्विजयी भवति । सकल्पो मनोव्यापारः ।
नीवीत्यादि । जघनवल्लयन्धनं नीवी । तस्या बन्धस्य मन्थेरुच्छ्रसन
शिथिलता । वासभ्रयतानुरागादपि । यदाह ।

१२० 'नोमाद' N 'नोराम' B C for 'नोराह'

१२२ पाशुल for पासुल Bh

१२४ परिस्फुरत् for परिभ्रमत् K2

१२६ A B C D insert अपव before नियतं, कृत before सकल्प° K1
K2 कल्प° for सकल्प° Bh निर्मित° for निर्मित N, अतो for तथा O

१२९ स्वेदध° for स्वेदध° K1 सुकुलाकेकर Bh O सुकुलाकेसर N for मधुरा-
ककर. तार for 'मुग्धम्' A

११०

गात्रस्तम्भः स्तनमुकुलयोरुत्प्रबन्धः प्रकम्पो
गण्डाभोगे पुलकपटलं मूर्च्छना चेतना च ॥
इत्युपसर्पति ।

स्वेदोरुवेपथुस्तम्भाः श्रयता जघनच्छदे ।

आविर्भवति नारीणामनुरागयशात्मनाम् ॥

अधरस्पन्दनमधरकम्पनम् । एतच्च स्फुरितचुम्बने । यदाह ।

रदने विशन्तमोष्ठं महीतुं या समिच्छति ।

निजोष्ठः कम्पते यच्च स्फुरितं चुम्बनं मतम् ॥

दोर्वेषादो बाह्वोर्निःसहत्वम् । आलिङ्गनसौख्यात् । स्वेद आयासात् ।

मसृणं कोमलम् । मधुरं ललितम् । संकल्पलब्धस्य दुरालोकत्वादा-

केकरम् । शृङ्गारात्किग्धम् । सुखभावनया मुग्धम् । चक्षुः । संकल्प-

मात्रलब्धतया प्रियेस्ययायोगाज्जिह्वा दृष्टिः । जिह्वा दृष्टिरस्ययाम् ।

यदाह ।

ललिताकुञ्चितपुटा शनैस्तिर्यग्भिसर्पिणी ।

निगूढागूढतारा च जिह्वा दृष्टिरुदाहृता ॥

लम्बे सति धृतिहर्षाभ्यां ललितम् । तद्गक्षणं तूक्तमेव ।

आकेकरा घनालोके विच्छेदे प्रोवितेषु च ।

आकुञ्चितपुटापाङ्गसंगतार्धनिमेपिणी ।

मुहुर्व्यावृत्ततारा च दृष्टिराकेकरा मता ॥

दोर्वेषा भुजा भुज इति शब्दभेदः । गात्रस्तम्भः शरीरनिधत्तता ।

अतिहर्षात् । यदाह ।

अतिहर्षभयरोपरागेभ्यः स्तम्भसंभवः ॥

मुकुलाकारत्वात्स्तनादेव मुकुलौ । तयोरुत्प्रबन्धो विच्छेदरहितः

कम्पः । प्रियस्य गाढालिङ्गनात् । गण्डाभोगे गण्डमण्डले पुलकपटलं

११० कलशयो^० for मुकुलयो^० O, वस्तवधः for उत्प्रबन्ध C.

१११ O Bh N om इति

लवङ्गिका मालतीं चालयति । उभे उत्तिष्ठतः ।

माल° । भवद्वि वन्दामि । (क)

काम° । महाभागे समीहितफलभाजनं भूयाः ।

११९

लव° । सुविहिदं आसर्णं । एत्थ उवविसदु भवद्वी । (ख)

सर्वा उपविशन्ति ।

माल° । कुसलं भवद्वीए । (ग)

(क) भगवति वन्दे ।

(ख) *सुविहितमासनम् । अत्रोपविशानु भगवती

(ग) कुशलं भगवत्याः ।

रोमान्चतंत्रः । प्रियचुम्बनसंक्रल्पात् । आत्यन्तिकत्वार्थं पटलप्रह-
णम् । मूर्च्छना मोहः । निरतिशयानन्दयोगात् । यदाह ।

सस्तता यपुषि मीलनं दृशोर्मूर्च्छना च रतिलाभलक्षणम् ॥

रतिविलाससंकल्पेनान्तरा चेतना च ।

१३४—१४४ बौद्धानां प्रव्रजितं प्रति वन्दामीति नतिसंप्रदा-

यः । यद्वा । वन्दामि वन्द इति सामान्यत एव । मालतीचित्तवि-
नोदाय स्वस्य च तद्विषयावष्टम्भदर्शनायाह । भाजनमिति । कपटमेव
नाटकम् । अत्र बाष्पं नेत्रजलम् । स्तम्भः प्रतिवन्धः । मन्यरितो मन्दी-

१३३. चालयित्वा for चालयति A. B. Bh. C. K1. K2.; मालदि इदा after चा-त्वा A.

१३४. भवद्वि O. भगवदि K2. for भवद्वि.

१३५. निःशस्य after काम° O, वत्से महाभागधेयजन्मतायाः फलस्य N.; महाभागजन्मतायाः फलस्य O. for महाफल°; अभिमत° for समीहित° A., फलस्य for फल° D. K1. K2.

१३६. एदं A. एदं पवित्रं N. विविच O. for सुविहिदं; N. om. एत्थ-वदी; उव-
विसदु for उवविसदु O.; भवद्वी for भवद्वी O

१३८. भय° for भय° O., D. om. भवद्वीए,

* दशमासनम् C. om.

काम० । निःश्वस्य । कुशलमिव ।

१४० लव० । स्वगतम् । पत्यावणा कखु एसा कवडणाडअस्स । प्रकाशम् । गुरुभवाहृत्यम्भमन्थरिदकण्ठपडिलग्गणीसासं अण्णारिसं जेव्व भअवदीए वअणं । ता कि दाणिं उव्वेअकारणं भविस्सदि । (क)

काम० । नन्वयमेव चीरचीवरविरुद्धः परिचयः ।

१४५ लव० । कथं विअ । (ख)

काम० । अयि त्वमपि किं न जानासि ।

इदमिह मदनस्य जैत्रमखं सहजविलासनिबन्धनं शरीरम् ।

(क) प्रस्तावना खल्वेषा कपटनाटकस्य । गुरुकवाप्यस्तम्भमन्थरिदकण्ठप्रतिलग्रनिःश्वासमन्या दृशमेव भगवत्या वचनम् । तत्किमिदानीमुद्देशकारणं भविष्यति ।

(ख) कथमिव ।

कृतः । तादृशकण्ठे प्रतिलग्रो निःश्वासो यत्र तत् । परिचयो मालत्य-
मिष्वङ्गः । उद्देशकारणमिति शेषः ।

१४७-१५२ इदमित्यादि । मालत्या इदं शरीरं विफलगुणाति-
शयं भविष्यतीति त्वं किं न वेत्सि । अनुचितजामातृसंबन्धशोचना-

१३९ निःश्वस्य for नि श्वस्य Bb

१४० पत्यावणा for पत्थावणा O, क्खु for कखु Bb K2, O, °नाडअस्स Bb नाडअस्स O, for °णअअस्स

१४१ गडअं B K2 गहय O for गुरुभ, वासं for वाहं K2, वाहभरअथम् for वाहन्यम्भ N, परिलग्गणिसासणिग्गमं K1 K2, परिलग्गणिग्गमं Bb, O, प-डिलग्गणिग्गमं N for पडि-सान, निस्ससं for णीसास B C

१४२ अणारिस for अण्णारिस K1 K2, जेव्व A, B C, D, O विअ N for जेव भयं for भयं O, वअण for वअण O, दाणिं A, D ति एत्थ O, for दाणिं उव्वेय for उव्वेय O कालण for कारण N

१४३ इविस्सदि B इविस्सदि N for भविस्सदि ; I see after °स्सदि O

१४४ N om ननु

१४५ कह for कथं D K2 N O, विअ for विअ O

१४६ B t Om त्वमपि ; K2 A, om कि, वेत्सि for जानासि A.

अनुचितवरसप्रयोगशोच्यं विफलगुणातिशयं भविष्यतीति ॥

मालती वैचित्यं नाटयति ।

लव० । अन्धि एद णरेन्दवअणाणुरोहिणा अमच्चेण णन्द- १५०
णस्त पडिबण्णा मालदित्ति सअलो जणो अमच्चं जुगुच्छेदि। (क)

माल० । स्वगतम् । कथं उवहारीकिदम्हि राइणो तादेण। (ख)

(क) अस्यैतन्नरेन्द्रवचनानुरोधिनामात्येन नन्दनस्य प्रतिपन्ना
मालतीति सकलो जनोमात्यं जुगुप्सते ।

(ख) कतमुपहारीकृतास्मि राज्ञस्तातेन ।

वहम् । यतः । इह जगति यत्कामस्य जीत्र जयनशीलमर्घं सहजवि-
लासस्य निबन्धनं कारणं च । एतेनैव सहजविलासा जायन्त इत्यर्थः ॥
वरो जामातरि भेठ इति विश्वः ॥ वैचित्यं विमनस्कत्वम् । नाटयति
करोति । पितृनिन्दैव पूर्वश्लोकार्थं इति शीतयति लवङ्गिका । [अस्ये-
तदिति] । अत्र जुगुप्सते निन्दति । अत्रानुपहरणोपाप्युपहारीकृतेत्य-
नेन च्ययर्थेन पितृगुणानभिज्ञत्व सूचितम् । उपहारश्च मरणभरण-
श्रद्धागादिः क्रियत इति मरणतुल्यतास्य दर्शिता । इह पथात्तापनामा
नाट्यालंकारः । यदाह ।

अनुतापातिरेकस्तु पथात्ताप उदाहृतः ॥ इति ।

१४२ वैचित्यं for वैचि-य O N

१५० एव for अन्धि N अ after एद V णरेद for णरेद० O , वयणा for
अणा० O , णरेदवअणोनुरोहेण for णरे-णा KI , 'णानु' for 'णानु' Bh 'रुधिण N
'रुधिण O for रोहिणा णरणस्त अमच्चण for अम-णस्त O HI V om अमच्चेण

१५१ पडिबण्णा B C KI K2 पडिबण्णादा N पडिबण्णा O for पडिबण्णा ;
'दीति for 'दिनि K2 सयला for सअलो O ; एव D एव KI K2 after सअला,
B om अमच्चं, जुगुच्छेदि O जुगुच्छेदि KI K2 जुगुच्छेदि N जुगुच्छेदि Bh for
जुगुच्छेदि

१५२ KI om माल-तादेण B Bh om स्वगतम्, कथं for कथ D K2 N ,
वयं for उव० O 'कदम्हि for 'किदम्हि Bh K2 तातेण for तादेण K2

काम० । आश्चर्यम् ।

गुणापेक्षागून्यं कथमिदमुपक्रान्तमथ वा
कुतोपत्यस्नेहः कुटिलनयनिष्णातमनसाम् ।

इदं त्वैदंपर्यं यदुत्त नृपतेर्नर्मसचिवः

सुतादानान्मित्रं भवतु स हि नो नन्दन इति ॥

माल० । स्वगतम् । राजाराहणं क्खु तादस्स गुरुअं ण उण
मालदी । (क)

१६० लव० । एवं जथा भवदीए आणत्तं । अण्णधा तस्सि वी

(क) राजाराधनं खलु तातस्य गुरुकं न पुनर्मालती ।

(ख) एवं यथा भगवत्याज्ञप्तम् । अन्यथा तस्मिन्वरे दुर्दर्शनेति-

१५३-१६० बालत्वात्स्नेहाच्च तातस्य गुणानभिज्ञत्वं मालती न जानातीत्याशयेनाह । गुणेत्यादि । इदं कार्यं गुणनिरपेक्षममात्येन कथमारब्धम् । रूपादिमति पुरजने सति तद्रहितनन्दनाय मालतीदानं कथमुपक्रान्तमिति भावः । अत एवाश्चर्यम् । अथवा पक्षान्तरे । कुटिलनये परवञ्चननीतौ कुशलचित्तानां कुतोपत्यस्नेहः । नैवेत्यर्थः । स्नेहस्य निरुपाध्युपकारेच्छारूपस्य नृपानुरञ्जनादायुषाधावभावादित्यर्थः । इदं यदुपक्रान्तं तदैदंपर्यमिदंपरम् । एतदभिप्रायकमिति यावत् ॥ चतुर्वर्णादित्यादिदंपरशब्दे ष्यञ् ॥ उत निश्चये वितर्के वा । यच्चृपतेर्नर्मसचिवो नन्दनः कन्यादानावस्माकं मित्रमनपकारी भवत्वित्येवमुपक्रान्तम् ॥ निष्णात इत्यत्र निनदीभ्यां स्नातेः कोशल इति पत्यम् ॥ उत निश्चयवितर्कयोरिति धरणिः ॥ कामोपचरणं नर्म । यदाह ।

१५१. अश्चर्यम् twice for आश्चर्यम् K1, K2, N.

१५० सचिवो Bh स मशान् N. भगवान् O. सचिवान् C. for सहि नो; मे for नो A.

१५८. B, O. om. स्वगतम्, सु for वलु K1, K2, O.; वृमदं Bh. वृमदं B. C. D. K1, K2. गुरुम O. for गुरुअं; नो for ण N.

१५९. एवं A. D. सचं N. for सचि; जहा for जथा B. Bh. C. O.; N. om. जथा, ममदीए K1. ममदीए O. for ममदीए, अण्णदा K1. अण्णदा N. O. अण्णदा Bh for अण्णदा.

दुःसणे अदिक्कन्तजोष्वणे किं त्ति ण विआरिदं अमचेण । (ख)
माल० । स्वगतम् । हा इदम्हि समुत्थिदाणत्थवज्जपडणा
मन्दभाइणी । (क)

लव० । ता भअवदि पसीद परित्ताहि इमादो जीविदमरणादो
पिअसाहिं तवावि एसा दुहिदा जेव्व । (ख)

११६

काम० । अयि सरले किमत्र मया भगवत्या शक्यम् । प्रभवति

क्रान्तपौवने* किमिति न विचारितममात्येन ।

(क) हा हतास्मि समुत्थितानर्थवचपतना मन्दभागिनी ।

(ख) तद्भगवति प्रसीद परित्रायस्वास्माज्जीवितमरणात्प्रियसखीं
तवाप्येषा दुहितैव ।

उपचारः स्त्रीपुंसयोर्मनोजन्मनिबन्धनः ।

स एवात्र परिज्ञेयो नर्मसंज्ञः प्रयोक्तृभिः ॥

इति भरतः ।

१६१-१७० इतीति दुर्दर्शनादिकम् । अत्र जीवितमपि निष्फ-
लत्वदुःखबहुलत्वाभ्यां मरणकल्पं जीवितमरणम् । उक्तप्रबन्धेन माल-
तीनैराद्यं विधायाह । अयीति ॥ भगवत्येति कृत्यानां कर्तारि वेत्ति तृतीया

१६१. दुःसणे K1. K2. दुःसणे Bh for दुःसणे; जोवणोत्ति Bh. °जोवणोत्ति
B. °जोवणे K1. K2. for जोवणे; किन्ति K2. किन्ति O. किन्ति Bh. K1. for किन्ति
A. om. ति; विआरितं Bh. विआरिअं A. विआरिदं D. for विआरिदं; O. om. अमचेण.

१६२. समुत्थिदाणत्थ° A. K1. K2. समुत्थिदत्थ° B. समुत्थिदं अणत्थ°
Bh. समुत्थिदाणत्थ° D. समुत्थिदाणत्थ° N. समुत्थिदाणत्थ° O. for समुत्थिदाणत्थ°;
°पडणा A. N. °वेदना B. वडणं Bh. °वडणा C. K1. K2. O. for °पडणा.

१६३. °भाइणीए for °माइणी Bh.; अहं after °भाइणी. B.

१६४. K1. om. हा; पसीदु भअवदी A. N. पसीद भअवदि Bh. पसीद भअवदी
O. for मभ°—सीद; पसीद twice for पसीद K1. K2.; परित्ताहि N. परित्ताहि O.
for प—हि; अध K1. अज्ज K2. before इमादो; N. om. इमादो; एतो for इमादो
O.; जीवण A. जीव N. जीवण O. for जीविद.

१६५. पिय° K1. पिय° O. for पिअ°, सखीं for °सहिं A. B. K1. K2.; तयादि
K1. K2. O. तुहावि N. for तवादि, दुहिद Bh. O. दुहिदिआ K1. K2. for दुहिदा;
जेव्व A Bh. C. D. O. जेव्व B. एव्व N. for जेव्व.

१६६. अयि for अयि C. D.; भवत्या मया for म—त्या Bh.; D. K1. K2.
N. O. om. मया; भवत्या K1. K2. भगवत्या O. for भगवत्या.

* °पौवने इति Com.

प्रायः कुमारीणां जनयिता दैवं च । यच्च किल कौशिकी शकुन्त-
ला दुष्यन्तमन्तराः पुरुरवसं चकम इत्याख्यानविद आचक्षते
वासवदत्ता च संजयाय राज्ञे पित्रा दत्तमात्मानमुदयनाय प्राय-
१०० च्छादित्यादि तदपि साहसाभासमित्यनुपदेष्टव्य एवायमर्थः ।
सर्वथा

राज्ञः प्रियाय सुहृदे सचिवाय कार्या-
इत्वात्मजां भवतु निर्वृतिमानमात्यः ।

न तु पठी । अशक्यमित्यकारप्रश्लेषसंभवात् ॥ गान्धर्वविवाहे कन्यावरी
प्रभवत इति प्रायःपदतात्पर्यम् । जनयितेति । न राजेति भावः । माध-
वविवाहे भूरिवसुरेव तानुग्रहः । अत एव सरल इत्युक्तम् । किल
प्रसिद्धौ । कौशिकी कुशिकवंशजा । चकमे कामयते स्म । आख्यानं
पुरावृत्तम् । इहाख्याननामा नाट्यालंकारः । यदाह ।

आख्यानं तु तदुद्दिष्टं यत्पुरावृत्तकीर्तनम् ॥ इति ।

निदर्शननामा नाट्यालंकारोपि । यदाह ।

कथनादन्यचेष्टानां साध्यसिद्धिर्निदर्शनम् ॥ इति ।

कल्पपदेनोपदेष्टव्यत्वसूचनम् ।

११७. D. om. प्रायः ; मापशः Bh. हि Kl. K2. for प्रायः ; तद्वत्तम् Kl.
तद्वत्तम् K2. before दैवं, N. om. किल.

११८. °न्तमुर्वशी वापश° D. °न्तमुर्वशी वापश° Kl. K2. for °न्तमन्त° °च्छा-
दयेतीं पुरु° for °परा पुरु° O.; °नारमतेत्य° for °चकम इत्या° N.

११९. Kl. om. च; प्रदत्तम् Bh. C. दत्ताम् D. for दत्तम्; दत्ता भार्या G.
दत्तमात्म्या° Kl. K2.; D. om. आत्मानम्.

१२०. D. Kl. om. तदपि; साहसिदयम् A. Kl. K2. साहसकल्पम् D. N.
for साहसकल्पम्, N. Kl. om. इति; °देष्टव्यकल्प° A. °देष्टव्यकल्प एवायमर्थ° Bh.
°देष्टव्यपेतत् D. °देष्टव्येतत् Kl. K2. °देष्टव्येतत् N. देष्टव्यकल्पोयमर्थः O. for °देष्टव्य-
पेतत्°

१२१. Kl. K2. om. सर्वथा.

१२२. भाषा for कार्यं द C.

दुर्दर्शनेन घटतामियमध्यनेन

धूमघट्टेण त्रिमला शशिनः कलेव ॥

१०५

माल० । साधं स्वगतम् । हा ताद नुमं पि मम णाम एव चि
सध्वधा जिदं भोअतिहाण । (क)

अ० । चिराइदं भअउदीण । णं भणाग्नि अस्मत्थमरीरो
महाभाओ माहवो चि । (ग)

काम० । इद गम्यते । वस्से अनुजानीहि माम् ।

१०६

(क) हा तात त्वमपि मम नाभेयधिने संस्था क्षिने भोगतृणया ।

(ग) चिरायितं भगत्या । ननु भणाम्यग्रम्भक्षरिणि महाभागो

माधर इति ।

१७२-१८४ अधुना साहसेपि न्युत्स्यर्थं मालत्यनुशयाय
पितुर्वरस्य च दोषमाह । राग इति । कार्यादाराधनार्हेन स्वदृढार्थमि-
त्यर्थः । अनेन सचियेन । चार्थक्यात्कौरुष्याद्य दुर्दर्शनेन । धूमघट्टेण
राहुणोत्पातधूमघट्टेण वा । पीडाकारित्याहुर्दर्शनेन वा । ग्रहण मह. ।
मालती जानानुशयाह । [हा तातेति] एव निःस्पृह इत्यर्थः । भोगेति ।
स्वभोगाय स्वमेवं करोषीत्यर्थः । अत्र चिरायितं घट्टकालमागतम् ।
इतीति । अत. शीघ्रं गम्यतामिति भावः । जनान्तिकमिति ।

उक्तस्याश्रयण कार्यात्पार्थस्यैः स्वाज्जनान्तिकम् ॥

१०५ N O om माह, k1 k2 om. स्वगतम् दि for वि N B om मम
मह for मम N, णाम मम for मम णाम Bh, एअति Bh एव ति O for एव नि
ति for चि k1.

१०६ महाहा for सध्वधा N भोग for मोभ K1, k2 O निक्षेप C तिहाण
K1. for तिहाण

१०८ चिरायिदं for चिराइदं k2 O भयवश्या k2 भयवदीए O for भयवदीए
माहवो before ण instead of before चि N अमु-य A. अत-य B Bh C D
k1 k2 for अस्तत्थ, शिनो for सरितो N वसु D सो k1 k2 N
b. for महा

१०९ णुभाओ N ०भाओ O for ०भाओ

१०९ A om इद, k2 om व स गमनाय after माम C D k1 k2 N

लव० । जनान्तिकम् । सहि मालदि संपदं भवदीसआसादो
तस्स महाणुभावस्स उग्गमं जाणीमो । (क)

माळ० । सहि अत्थि मे कोदूहलं । (ख)

लव० । प्रकाशम् । को एसो माहवो णाम जस्स भवदी
सिणेहगुरुअं अत्ताणं धारोदि । (ग)

काम० । अप्रास्ताविकी महत्थेपा कथा ।

(क) सखि मालति सांप्रतं भगवती*सकाशात्तस्य महानुभाव-
स्योद्गमं जानीमः ।

(ख) सखि अस्ति मे कौतूहलम् ।

(ग) किं एष माधवो नाम यस्य भगवती स्नेहगुरुकमात्मानं
धारयति ।

इति भरतः । लवङ्गिका मालतीं साकाङ्क्षयति [सखि मालतीत्यादि] ।
उद्गममुत्पत्तिम् । अस्तिमे कुतूहलम् । तत्पृच्छेत्यर्थः । अत्र [लव०
वा०] यस्य कृत इति शेषः ।

१८६-१९० सकृन्निभावहित्यमाह । अप्रास्ताविकीति । अयमा-

१८१. N. om. संपदं; संपदि for सपदे O.; भवदीए A. Bh. D. N. भवदी
O. for भवदी०; सासादो for सासादो O.

१८२. ०णुभाअस्स A. Bh. C. K1. ०भाअस्स D. ०णुहायस्स N. for ०णुभाअस्स.

१८३. अदवार्प before सहि B. C.; तद्देव before सहि B.; तद्देव अत्थि सहि
for सहि अत्थि Bh.; एत्थि for सहि K2.; एत्थ before मे N.; कुदूहलं for
कोदूहलं K2.

१८४. K1. om. लव०; भवदि A. भवदि O. before को; एस for एसो O.;
O. om. णाम; जोअं (जाया-यस्य) K1. अं K2. जरिअं N. जेण O. for जस्स; भवदी
for भवदी O.; एत्थ after ०वदी N.

१८५. सणेह for सिणेह K1. K2.; गरुअं B. Bh. C. D.; ददुअं K1. गरुअं O.
for गुदुअं; अणायअं Bh. C. D. अणायअं K1. K2. for अणायं.

१८६. अनस्ताविकी A. C. D. K2. अनस्ताविनी Bh. अनस्तावनीया N. for
अनस्ताविकी; एव after महती D.

* भगवत्याः Com.

† Com. follows A.

लव० । तथावि आचक्खदु भअवदी । पसादं करेदु । (क)
 काम० । श्रूयताम् । अस्ति विदर्भाधिपस्य नरपतेरमात्यः सम-
 प्रधुर्यपुरुषप्रकाण्डचक्रचूडामणिर्देवरातो नाम यमशेषभुवन-
 महनीयपुण्यमहिमानमात्मनः सतीर्थं पितैव ते जानाति ११०
 योसौ यादृशश्चेति । अपि च ।

व्यतिकरितदिगन्ताः इवेतमानैर्यशोभिः

सुकृतविलसितानां स्थानमूर्जस्वलानाम् ।

[क] तथाप्याचष्टां *भगवती । प्रसादं करोतु ।

शयः । माभवगुणस्तुतावुपाधिमाशङ्क्य मालत्या धनादरे मम तद-
 स्थता न घटेत । अतः सानुबन्धं पृच्छत्यिति सानुबन्धमियमप्या-
 हेति । समप्रः सपूर्णः । धुरि कार्यभारे साधुर्धुर्यो मन्त्री । प्रकाण्डं
 प्रशस्तम् । चूडामणिरिव चूडामणिः श्लाघ्यः । सर्वमन्त्रिप्रधानमि-
 त्यर्थः । महनीयं पूज्यम् । पुण्यं प्रशस्तम् । यद्वा । महनीयौ पुण्यमहिमानौ
 यस्य तम् । सतीर्थं एकगुरुः । समान तीर्थमुपाध्यायो यस्य । तीर्थं
 इति [समानतीर्थं वासीति?] यत्प्रत्ययः ।

११२-११५ व्यतिकरितेत्यादि । इह जगति कथमपि शापादिना
 तादृशाः स्वर्गिणः सभवन्ति । कीदृशाः । यशोभिर्व्याप्तदिक्स्वरूपाः ।

१८० तथावि B K२ तथावि D N तथावि K१ for तथावि चक्खदु B अक्खदु
 Bh आवक्खेदु K१ आचक्खेदु K२ आचक्खिअदु N करेदु O for आचक्खदु मे
 before भअवदी A B Bh, भपवदी for भअवदी O, मे after पसादं B, करेदु-
 पसादं for पसादं O, करोदु for करेदु K२

१८८ 'धिपतेरमा' for 'धिपस्य नरपतेरमा' A D N, स after 'रमात्य' K१
 १८९ समस्तं for समप्रं B D K१ K२ O B Bh C N O om धुर्यं,
 N om धक

१९०. B om आत्मन सतीर्थं स्वतीर्थ्यान् for सतीर्थं N

१९१ D om योसौ तादृश after यादृश B Bh * कथयतु Com

अकलितमहिमानः केतनं मङ्गलानां
कथमपि भुवनेस्मिस्तादृशाः संभवन्ति ॥

माल० । जनान्तिकम् । सहि तं खलु भवदीगाहिदणाम-
हेअं सव्वदा तादो सुमरेदि । (क)

लव० । सहि समं किल विज्जाहिगमो किदो त्ति तत्कालवे-
दिणो मन्तअन्ति । (ख)

(क) सखि तं खलु भगवतीगृहीतनामधेयं सर्वदा तातः स्मरति ।

(ख) सखि समं किल विद्याधिगमः कृत इति तत्कालवेदिने
मन्त्रयन्ते ।

श्वेतमानैरिति वर्तमाननिर्देशेन तेषामभिनवयशोग्गित्वमुक्तम् । बल-
वतां पुण्यविपाकानां त एव स्थानम् । त एव महासुकृतिन इत्यर्थः ।
यद्वा । पुण्यविलासानां बलवतां च त एव स्थानम् । तथा च पुण्यवन्तो
बलवन्तश्च त एवेत्यर्थः । अत एवाधिकमहत्त्वाः । मङ्गलानामर्थसिद्धीनां
केतनं निवासः ॥ केतनं तु ध्वजे कार्ये निमन्त्रणनिवासयोरिति विश्वः ॥

१९६-१९९ अत्र नामाग्रहणं श्वशुरत्वेनाङ्गीकारात् । गुरोर्नाम
न गृहीयादिति स्मृतेः । तं देवरातम् । अत्र समं तुल्यं यथा तथा पाठः
कृतो देवरातभूरिवमुभ्याम् । मन्त्रयन्ते कर्णाकार्णिकया यदन्ति ।

१९६ अग्रवायं D. K1. for जनान्तिकं; A. B Bh C. K2. O. om. ज-
after माल०; एदे for ते K1., N. om. वलु, तु for वलु Bh. K1. K2. O.;
भवदीगाहिदणाम् for भवदीगाहिदणाम् O.; *वदीए for *वदी N.; गहिअ B. घहीद K2. गहीद O.
for गहिद *वेअं A. C D. K1. *वेयं Bh. K2. *देय O. for *देअं, सम्भय for
सम्भय N.; तादो for तादो K2.

१९७. गुमरादि for गुमरोदे K1.

१९८. B om किल, वलु A. तु K1. for किल; भवदीय तित्थवभासादो after
किल N.; विज्जाहि° B. Bh K1. K2 विज्जाहि° C. for विज्जाहि°, कदो for कदो
A. Bh. C D. K1. N.; सरेदिणो A. वेदी जणो B. Bh. C. वेदीणो K1. for वेदीणे.
*मन्तअन्ति A. O. मन्तअदि. B. Bh. C. मन्तन्ति K1. मन्त्रयन्ते K2. for
मन्त्रयन्ते.

काम० । तत उदयगिरेरिवैक एव

स्फुरितगुणद्युतिमुन्दरः कलावान् ।

इह जगति महोत्सवस्य हेतु-

नयनवतामुदियाय बालचन्द्रः ॥

लव० । जनान्तिकम् । सहि अत्रि णाम माहवो भवे । (क)

काम० । असौ विद्याधारः शिशुरपि विनिर्गत्य भवना-

दिहायातः संप्रत्यविकलशरच्चन्द्रमधुरः ।

(क) सखि अपि नाम माधवो भवेत् ।

२००-२०३ प्रकृतसिद्धयर्थं पितृगुणानुक्त्वा नायकगुणानाह तत इत्यादि । ततो देवरातादेक एव बालचन्द्र उदियाय । एको बालो जात इत्यर्थः । यद्वा । बालचन्द्र इव बालचन्द्रः । एकापत्यतया स्नेहाधिक्यस्य-
घनार्थमेकग्रहणम् । धरायामेकाधिपत्यकथनाय वा । कीदृशः । स्फुरिता व्यक्तीकृता गुणानां शीलादीनां या द्युतिरौज्ज्वल्यं तथा मुन्दरः । यद्वा । स्फुरितगुणद्युतिश्चासौ सुन्दरश्चेति । कलावांश्चतुःपष्टिकलायुक्तः । नायके वर्णयेद्वृत्ति कलावत्त्वं च रम्यताम् ॥

इति भरतः । नयनवतां चक्षुष्मतां महोत्सवस्य कारणम् । मेत्रप्रीति-
जनकत्वात् । यथोदयगिरेरेको बालचन्द्रोभिनवदाशुदेति सौपि स्फु-
रितगुणोन्मीलनैर्मल्यादिका या द्युतिः प्रभा तथा सुन्दरः कान्तः
कलावाग्नेवानन्दहेतुश्च भवति ।

२०५-२०९ बालत्वादितस्तदनागमनमाशङ्क्याह । असाधि-
ल्यादि । असौ शिशुरपि बालोपि संप्रतीहागतः । अस्तीति शेषः ।
कीदृशः । विद्याधारः । त्रयीतदद्ग विद्याविन् । बालः पञ्चदशवर्षवयस्कः ।
बालो वाप्यूनपोडश इति वचनात् । भवनाद्विनिर्गत्य बहिर्भूय । अनेन

यदालोकस्थाने भवति पुरमुन्मादतरलैः
कटाक्षैर्नारीणां कुवलयितवातायनमिव ॥

अत्र बालसुहृदा मकरन्देन सह विद्यामान्वीक्षिकीमधिगच्छति । एष माधवो नाम ।

माल० । सानन्दं जनान्तिकम् । सहि सुदं तुए । (क)

लव० । सहि कुदो वा महोदहिं वज्जिअ पारिजादस्स उग्गमो त्ति । (ख)

(क) सखि श्रुतं त्वया ।

(ख) सखि कुतो वा महोदधिं वर्जयित्वा पारिजातस्वोद्गम इति ।

पथिकत्वमपास्तम् । यौवनमाह । अविकलः पूर्णो यः शारदशशी तस्मान्मनोःस्तद्वद्वा मनोःस्तः । यहृदिविषये पुरं नारीणां कटाक्षैः संजातनीलनलिनगवाक्षमिव भवति ॥ कुवलयितमित्यत्र तारकादित्वादितच् ॥ कीदृशैः । उन्मादतरलैः कामावेशचपलैः । यदायं रथ्यया याति तदोन्मादान्विता युवत्यो वातायनेनैः पश्यन्ति । तत्तु तन्नयनैः संजातकुवलयमिव लक्ष्यत इत्याशयः । अनेन विद्यावस्त्वनूतनस्वरम्यत्यादिकमुक्तम् । विद्यामित्यनेन विद्यावशेनायात इत्यनौद्धत्यं संबन्धार्थदेवरातप्रस्थापनगोपनं च कृतम् ।

२११-२१३ सखि श्रुतं त्वया । एतेनाभिलाषं दर्शयति ।

१०९. मुहाम for मुन्माद N.

१०९. तद् for अत्र N.; एव after अत्र O.; N. om. सह, अधीते for अधिगच्छति K1. N. O.

११०. स before एष Bh., K1. K2. O.; एव for एष A. O.; इति after नाम A. N. O.

१११. लवगि after सहि D. K1. K2. N. O.; क्व महाडलपमूरो तो महाभाओ after सुदं N.; तुमए A. तर K1. for तुए; N. O. om. तुए.

११२. जनान्तिक before सहि N.; तद् उजेव B. तथैव Bh. त एव K1. before सहि K1. om. वा, दधि C. O. °अहि K1. N. for °दहि, वज्जिअ B. वज्जिय O. for वज्जिअ, °आअस्त A. Bh. C. K1. °आअस्त N. °जायस्त O. for °जादस्त; आअमो B. आगमो C. for उग्गमो.

११३. K1. N. om. ति. * Com. om. सखि.

नेपथ्ये शङ्खध्वनिः ।

काम^० । अहो कालातिपातः । संप्रति हि ।

२१५

क्षिपन्निद्रामुद्रां मदनकलहच्छेदसुलभा-
मवासोत्कण्ठानां विहगमिथुनानां प्रथमतः ।
दधानः सौधानामलयुषु निकुञ्जेषु घनता-
मसौ संध्याशङ्खध्वनिरनिभृतः खे विचरति ॥

वत्से सुखं स्थीयताम् । इत्युत्तिष्ठति ।

२२०

लवङ्गिकैतद्द्वयति । [कुतो वेति] । अनेन महाकुलीनत्वं न तु
कामन्दक्याः कल्पनेति दर्शितम् ।

२१६-२१९ कालातिपातः कालक्षेपः । क्षिपन्तित्यादि । संप्रति

नैयं संध्याशङ्खध्वनिः संध्याकालसूचकः शङ्खशब्दो विचरति भ्रूयते।
कुर्वन्विहगमिथुनानां चक्रद्वन्द्वानां प्रत्यासन्नविरहात्सोत्कण्ठानाम्।
एव मुद्रा। सभापणप्रतिरोधात्। तां प्रथमतः क्षिपन्हरन् । कीदृशीम्।
मदनकलहः सुरतं तस्य च्छेदोवसानेन सुलभाम् । यद्वा ॥ मदनक-
लहश्छिद्यतेनेनेति घञ् । पुंसि संज्ञायामिति वा घः ॥ मदनकलहच्छेदो
रतं ततः सुलभाम् । सुरतभ्रमजनितामित्यर्थः । संप्रति धवलगृहाणां
महत्सु गह्वरप्रदेशेषु प्रतिध्वनितो घनतां दधानः । अत एवानिभृतः
प्रौढः सन्विचरति । यद्वा । प्रथमतः खे विचरति तदनु दिवाकेलिकलह-

२१४ K1 N om. नेप^०—ति

२१५ वेला^० for काला^० D.

२१६ हरन् for क्षिपन् K1., मुभगा^० for सुलभा^० Bh.

२१७. मुपात्तोत्कण्ठानां N. मुपात्तोत्कम्यानां O for मवासोत्कण्ठानाम्

२१९. अतिभृत for अनिभृत A.

२२० तदुचिष्ठाम् for वत्से ताम् A B Bh C D K2, Bh om इति, C N.

'om इत्यु ति, उचिष्ठति for उचिष्ठति A D K1.

माल० । अपवार्यं । कथं उवहारीकिदम्हि रादणो तादेण राआ-
 राहणं कखु तादस्स गुरुअं ण उण मालदी । सासम् । हा ताद
 तुमं पि णाम मम एव्वं त्ति सच्चधा जिद भोअत्तिहाए । सानन्दम् ।
 कथं महाकुलप्पभवो वि सो महाभाओ । सुभणिदं पिअसहीए
 २१ कुदो वा महोदहिं वज्जिअ पारिजादस्स उग्गमो त्ति । अवि णाम
 तं पुणो वि पेक्खिस्स । (क)

(क) *कथमुपहारीकृतास्मि राज्ञस्तातेन राजाराधनं खलु तातस्य
 गुरुकं न पुनर्मालती । हा तात त्वमपि नाम ममैवमिति सर्वथा
 जितं भोगतृष्णया । कथं महाकुलप्रभवोपि सांमहाभाग । सुभणितं
 प्रियसख्या कुतो वा महोदधिं वज्रयित्वा पारिजातस्योद्गम इति । अपि
 नाम तं पुनरपि प्रेक्षित्ये ।

एतेदात्सौधसमोपतरुनिवासकलविड्ढमिथुनानां निद्रामुद्रां क्षिपन्विचर-
 ति । ते हि प्रबलशत्रुध्रानिनिबोधिताः कलकलं कुर्वन्तीति भावः ।

२२१-२२२ अपवार्यं निभृतम् ।

निगूढभावसंयुक्तमपवारितकं भवेत् ॥

२२१ सानन्द स्वगत for अपवार्यं N, सास सहि after अपवार्यं D, N om कथ-
 —सानन्द (l. 223), कथ for कथ D, कदम्हि for किदम्हि A. Bh. D K1 K2,
 D om तादेण, परा° for राआ° K1

२२२ एधण for एराहण K1, सु for कखु K1. K2 O, गुरुअं B. Bh D
 K1 बहुमदं K2, गदय O for गुरुअं, न for ण O., मालती for मालदी Bh D
 K2 om सास

लव° । अवलोइदे इदो इदो एदिणा सोवाणेण ओदरम्ह । (क)
काम° । अपवार्य । साधुसंप्रति मया तटस्थथैव मालतीं प्रति
निसृष्टार्थदूतीवृत्तस्य लघूकृतो भारः । तथा हि ।

वरेन्यस्मिन्द्वेषः पितरि विचिकित्सा च जनिता

२३०

पुरावृत्तोद्धारैरपि च कथिता कार्यपदवी ।

(क) अवलोकिते इत इत एतेन सोपानेनावतरावः ।

इति भरतः । अधुना मनःप्रविष्टसाहसवाञ्छया व्रूते [कथं महाकुले
इत्यादि] । [लव° वा°] संजननेनेति पाठे संजननं सोपानमेव । तटस्थ-
तया घटितकल्हेन साधुत्वम् । निसृष्टार्थेति ।

खिप्तुंसयोरशयमादधाना स्वयं च कार्यं प्रतिपादयन्ती ।

सृष्टार्थिका सा परदारयोगे दूती नियोज्या बहुधा सुधीभिः ॥

इति भरतः । मालतीं प्रतीत्यनेन मदयान्तिकां प्रति विद्यत एवेति भावः ।

२३०—२३५ प्रकृते निष्पन्नं स्वव्यापारमाह । वर इत्यादि । अन्य-
स्मिन्वरे नन्दने द्वेषः कारितः । पितरि निन्दा जनिता । पुरावृत्तोद्धारैः
शकुन्तलादीनां पितृनिरपेक्षात्मदानकथनैः कार्यपरिपाटी कथिता ।

२२९. अव° for लव° N. ; Nom. अव-इदो इदो; A. K1. K2. om one इदो;
एहि before एदिणा A. C. K1. K2. O ; पदेण for एदिणा N. , संजननेण K1
सञ्जननेण K2. सोपानमणेण N. for सोवाणेण , उदरम्ह Bh. ओदरम्ह K1 अवपरम्ह
O. for ओदरम्ह.

२२८. अवलोकिते before साधु N.

२२९. दूतीकृतस्य A. दूतीकृतस्य C. O. शैत्यस्य N. for दूतीवृत्तस्य, लघु°
for लघु° D. ; Bh. K1. K2. O om. तथाहि; कृत. for तथाहि N.

२३०. कृतो for वरे N. , तु for च K1

२३१. वृत्तोद्धारै° G वृत्तोद्धारै° N. वृत्तोद्धारै° O for वृत्तोद्धारै°.

स्तुतं माहाभाग्यं यदभिजनतो यच्च गुणतः
प्रसङ्गाद्वत्सस्येव्यथ खलु विधेयः परिचयः ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ धवलगृहो नाम द्वितीयोद्गः ॥

माहात्म्यं महत्त्वं तस्य स्तुतं यत्कुलाद्यद्य गुणात्तदपि । इति हेतोः । अनन्तरं वत्सस्य परिचयः समागमो विधातुः कर्तव्यः । एतेनाङ्कावतारोपि सूचितः । प्रसङ्गाद्व्याजादन्यापदेशादिति सर्वत्र योज्यम् । धवलगृह इति धवलगृहोपलक्षित इत्यर्थः ॥

अस्तुतं यं रत्नधरोनवद्योनिवद्यरूपा दमयन्तिका च ।

जगद्धर तत्कृतटिप्पणेद्भोगमद्वितीयो रसराशिवासः ॥

॥ इति द्वितीयोद्गः ॥

२१२ तन्माहात्म्यं for माहाभाग्यं A. B. Bh C. D

२१३. विधि for खलु A. B. Bh C. D.

२१४. परिचय after इति B Bh C, सर्व. for सर्वे D.

२१५. इति मालतीमाधवे A मालतीमाधवे Bh C, before धवल, K1. K2 N. O. om ध—म, एह Bh. एह C for एहो.

तृतीयोऽङ्कः ।

ततः प्रविशति बुद्धरक्षिता ।

बुद्ध° । आकाशे । अवलोक्षदे अवि जाणासि कर्हि भवव-
दिति । (क)

प्रविश्य । अवलोकित्वा । उपसृत्य । बुद्धरक्षित्वादे किं पमुद्धासि ।
को विअ कालो भववदीए पिण्डवादवेल वज्जिअ मालदीं ९
अणुवट्टमाणाए । (ख)

(क) अवलोकिते अपि जानासि क्व भगवतीति ।

(ख) बुद्धरक्षिते किं प्रमुग्धासि । कोप्यकालो [क इव कालो]
भगवत्या पिण्डपातवेलं वज्जयित्वा मालतीमनुवर्त्तमानाया ।

परिचयस्यान्योन्यदर्शनालापादिरूपसमागमात्मकतया तदारम्भस्य
प्रतिज्ञातत्वेन तन्निर्वाहिकाया मद्यन्तिकायाः सूचनाय तत्संबन्धाद्बुद्ध-
रक्षिताप्रवेशः । यद्वा । नियुक्तैव मया बुद्धरक्षितेत्यनेन प्रथमाङ्के
द्वितीये च मालती प्रति लघूकृतो भार इत्यनेन सूचितो बुद्धरक्षिताया-
प्रवेशः ।

४-९ अत्र प्रमुग्धा प्रस्मृता । पिण्डपातः सौगताक्षम् ।

१ K2 om तत , the portion of the leaf of K2 containing two
letters corresponding to विसति बु° torn off, it probably read प्रविश्य for
प्रविशति

२ K2 om बुद्ध°, K1 om आकाशे before परिक्रम्य आकाशे A B Bh C D
अवलङ्ग for अव-दे K1, आकाशे इदो २ before अवि K1 B om अवि मम N. ७
O after अवि, जानासि for जाणासि K2, कह for कर्हि Bh गदा after कर्हि K2

३ मय° for मम° O, °वदी A B K2 °भादि K1 for °वादि

४ अवलोकित्वा twice Bh K1, A K1 N om उपसृत्य रक्षिते for
रक्षित्वादे Bh K2 किं सि पमुद्धा K1 किं वि तुम पमुद्धा O for किं—सि पमु° A
पमु° Bh for पमु°

५ वि A N विअ O for विअ आलो for कालो A मय° for मम° O
पाद D पाण N for वाद; वेल for वेल K2 वज्जिअ B वित्ज्जिअ O for
वज्जिअ, मालदीं for मालदीं A C D K2

६ वत्° for वट° A Bh O K1 K2

बुद्ध० । हुं तुमं उण कहिं पत्थिदासि । (क)

भव० । अहं कस्य भवदीए माहवसआसं अणुप्येसिदा ।
संदिट्ठं अ तस्स संकरघरसंबद्धं कुसुमाअरं णाम उज्जाणं
१० गदुअ कुज्जअणिउञ्जपेरन्तरत्तासोअगहणे चिट्ठ ति । गदो अ
तत्थ माहवो । (ख)

(क) हुं त्वं पुनः कुत्र प्रस्थितासि ।

(ख) अहं खलु भगवत्या माधवसकाशमनुप्रेषिता । संदिष्टं च
तस्य शंकरगृहसंबद्धं कुसुमाकरं नामोद्यानं गत्वा कुञ्जकनि-
कुञ्जपर्यन्तरक्ताशोकगहने तिष्ठेति । गतश्च तत्र माधवः ।

कोप्यकालो निषिद्धकालः । तथा च सदैव मालतीसमीपे भगवती
वर्तत इत्यर्थः । हृमनुमतौ स्मरणे वा ।

१०-२० अत्र कुञ्जकं कुआ [कआ कह्यआ पाठान्त०]
इति ख्यातस्तरुविटपः । कुञ्जकव्याप्तरक्ताशोकवनस्य दुःसंचार-
त्वाद्भिजनत्वं सूचितम् । पर्यन्तो मध्यम् ॥ काननं गहनं वनमित्य-

७. स्मरणे before हुं K1.; N. om. हुं, तुवं for तुमं K1.; पुण for उण Dh.
K1; गया आसि K1, गच्छसि N. प्पत्थिदासि O. for प-सि.

८. ए for वल्लु Bh. K1. K2. O.; माधव K1. माहवस्स N. for माहव; सयासं
for सआसं O., पुणो पेसिदा O. Bh. अणुप्येसिदा D. for अ-दा.

९. संदिट्ठं for संदिट्ठं K1, K2, B. N. om. अ, च D. K1. य O. for
अ, भवदीए after च or अ D. K1. K2.; तप for तस्स Bh.; B. D. om.
तस्स, माहवस्स after तस्स O.; जधा after तस्स A.; हर Bh. D. पुर K1. K2.
N. for घर Dh. C. D. K2., अहज्जाणं N. अहज्जाणं O. for अर-ण.

१०. गदुय for गदुअ O.; कुञ्ज A. C. कुञ्ज B. कुञ्ज Bh. K1. N. कुञ्ज
K2. कुञ्जय O. for कुञ्जाअ, निकुञ्ज for निवुञ्ज K2, पेरत्तासो for पेरत्तरत्ता-
सो Bh; चिट्ठु A. चिट्ठु Bh. तिट्ठु D. चिट्ठु E1. चिट्ठेहि N. चिट्ठ O. for
चिट्ठ. A. om ति, ति for ति K1., गदो य for गदो अ O.

* तथा for तस्य Com.

बुद्ध° । किं चि तर्हि माहवो अणुप्येसिदो । (क)

अव° । अञ्ज कसणचउइसिचि भअवदीए समं मालदी सकरघरं गमिस्सदि तदो एवं किल सोहग्गं वड्ढदि चि देव-
दाराहणणिमित्तं सहत्थकुसुमावचअं उइसिअ लवड्ढिआदुदीअ १५

(क) किमिति तत्र माधवोनुप्रेषितः ।

(ख) अद्य कृष्णचतुर्दशीति* भगवत्या समं मालती शकरगृहं गमिष्यति । तत एवं किल सौभाग्यं वर्धत इति देवताराधननिमित्तं स्वहस्तकुसुमावचपमुद्दिश्य लवङ्गिकाद्वितीयां मालतीं भगवत्येव

मरः ॥ अत्र किलालीके सौभाग्यवृद्धिप्रयोजनस्य व्याजत्वात् । एवमिति । स्वहस्तत्रोटितपुष्पैर्देवताः पूजयेत्यर्थः । भानेप्यतीति । मालतीमाधवयोरतर्कितदर्शनेन विजने तयोर्नुरागो वर्धतामिति भगवत्या आशय इति भावः । भत्रामन्त्रिताहूता । गच्छामि मदयन्तिकास्थानमिति शेषः ।

१२ अवलोद्दे after बुद्ध° । Bh. D K1. K2 N , किञ्चि Bh किञ्चित् किञ्चित् K1 K2 for किञ्चि, ति for भि O , माहवो तस्य for त-वो K1. K2 तस्य for तर्हि B Bh D N.; अणुप्येसिदो माहवो for मा-दो O , अणुप्येसिदो. B Bh K2 गभो N for अणुप्येसिदो

१३ कसण for कसण N. O ; °इसी for °इसि A C , तस्य A तर्हि K1, तेहि K2. after चि, अणणीए for भअवदीए B Bh N , अणणीए before भअ° O अ after °दीए O

१४ B om सक—रं, उरं for घर K1 K2. N. O , नि after °स्सदि Bh. C D O . किञ् एद for ए-ल O , B Bh C om एव एव K1. N एव K2 for एवं सोहण K1. सोहण K1 for सोहण वड्ढि B N O वड्ढि C, वड्ढि K1. K2. for वड्ढि, ति for चि K1 K2

१५ °राधन for °राहण D K2. O , °नअं for °न B Bh C , स्वहत्थ for सहत्थ K2 , °मावचप Bh K2 °मावआय O for °मावचअ, उइसिअ K1. K2 उइसिअ G for उ-अ °इका for °इआ K2 , इदिआ A इदिअ B Bh C द्वितीया K2 for दुतीअ

* तत्र before भग° Com † Com adds तति

मालदि भवदी जेव्व कुमुमाअरुज्जाणं आणइस्सदि तदो
अण्णोण्णदंसणं भोदु त्ति । तुमं उण कहिं पत्थिदा । (ख)

बुद्ध^० । अहं वखु संकरघर जेव्व पत्थिदाए पिअसहीए
मदअन्तिआए आमन्तिदा । तदो भवदीए पाअवन्दणं कदुअ
२० तहिं गच्छामि । (क)

कुसुमाकरोद्यानमानेप्यति ततोऽन्योन्यदर्शनं भवत्विति । त्वं पुन
क प्रस्थिता ।

(क) अहं खलु शंकरगृहमेव प्रस्थितया प्रियसख्या मदयन्ति-
कयामन्त्रिता । ततो भगवत्या पादवन्दनं कृत्वा तत्र गच्छामि ।

२१-२३ [अव० वा०] मकरन्दमदयन्तिकापरिणये किं वृत्तमिति
भावः । अत्र विस्मयो विश्वासः । ईदृशास्तादृश इति मकरन्दगुण-
प्रकाशनमित्यर्थः । तस्या मदयन्तिकायाः । त मकरन्दम् । [साध्विति]
त्वया भगवतीभारो लघुकृत इति भावः ।

१९ °लदि for °लदि A. C D K1 K2 ०, भवदि Bh भगवदी K2
भवदी O for भवदी, B om. भवदी, त after °वदी K1, D om जेव्व; उजे-
व्व Bh C उजेव्व K2 O एव्व N for जेव्व, °करु K2 °यरु O for °अरु;
अणइस्सदि Bh आणइस्सदि K2 आणइस्सदि N for आणइस्सदि; त्ति after
स्सदि D K1 K2, O om तदो

२० अण्णोण for अण्णोण K1, होदु B. C होदि N for भोदु; पत्थिदात्ति N
पत्थिदा O for पत्थिदा

२१ अवलोददे before अर, C om अर, खु for वखु K1 K2 O, इत्
Bh उर K1 K2. O पुर N for पर, उजेव्व B O उजेव्व C एव्व N. for
जेव्व (एव्व and the three varieties of writing जेव्व occur throughout they
will not be noticed hereafter) पत्थिदाए for पत्थिदाए O, पिय for पिअ O

२२ °यन्तिदाए for °अन्तिआए O, आमन्तिदा for आमन्तिदा O, अदो for तदो
N, भग् K2 भव O for भग्, B Bh C om. पाअ, पाद for पाअ A K2
O कदुय for कदुअ O

२३ जेव्व after तहिं A D K1, K2, गच्छामि for गच्छामि O

अव० । तुमं क्खु भअवदीए जस्सि पओअणे णिउत्ता तव्य
को वुत्तन्तो । (क)

बुद्ध० । मए क्खु भअवदीए समादेशेण तासु तासु वीसम्भ-
कथासु ईरिसो तारिसो त्ति मअरन्दस्स उअरि पिअसहीए मद-
अन्तिआए दूरं आरोविदो परोक्खाणुराओ । एसो अ से मणो- २६
रहो अवि णाम तं पेक्खामि त्ति । (ख)

(क) त्वं खलु भगवत्या यस्मिन्प्रयोजने नियुक्ता तत्र को वृत्तान्तः ।

(ख) मया खलु भगवत्याः समादेशेन तासु तासु विस्त्रम्भकथा-
स्वीदृशस्तादृश इति मकरन्दस्योपरि प्रियसख्या भद्रपत्निकाया* दूर-
मारोपित परोक्षानुरागः । एष च तस्या मनोरथोपि नाम तं प्रेक्ष इति ।

३१-३६ तथेत्यादि । तथा तेन प्रकारेण विनयनश्रानुद्धताकार-
तया नम्रा मालती कतिपयदिनैरुपायाच्छकुन्तलादिकथया मया सख्या-
मिव विश्वासबुद्धिप्रवर्तनेन सेव्यतां शालीनत्यादिपरिहारं नीता ।
अत्रापिशब्द एवार्थे । यद्वा । अविनयनश्रापीत्यकारप्रत्येयः ॥ कति-
पयाहोभिरित्यत्राहो जातिपरतया न समासान्तावेधिः ॥ सखीचिह्नं

३१. सु for क्खु Bh K1 K2. O, भव० for मअ० O, तस्सि for जस्सि O,
पओअणे N पयोअणे O. for पओअणे, उत्ता for णिउत्ता K1.

३२ उत्ततो for वुत्तन्तो K1 K2. N.

३३ सु Bh. O वि D. K1. K2. for क्खु, भव० for मअ० O, देशेण for देशेण
K2; K1. om one तासु, विस्त्रम्भ A. Bh. D K1. N. विस्त्रम्भ K2 for
वीसम्भ

३४. कथासु B N. सक्थासु Bh for कथाम, for ईरिसो तारिसो for ईरिसो तारिसो
K1 K2 N, तस्स after वि D. K1 K2, मय० for मअ० O, उअरि for उअरि
K1. K2 N O, पिय for पिअ O, B Bh K1 K2 om मद—ए

३५ ०य तियाए for ०अन्तिआए O, परोक्खाणुराओ तह त्तिदूर आरोविदो for दूर ए
ओ N, हिअभ for दूर D, परो before पो० Bh ०दोअणु० for ०क्खणु
K2, ०रापो for ०राओ O, पि after ०राओ B Bh C, जह for एतो अ N,
B Bh D K1 K2 om अ, वि for अ O, अजेअ for अ C

३६ ०एय० for ०रहो K2, णामि for णाम K1, जय after त Bh पोक्खस्स
for पेक्खामि A, ति for त्ति K1

* Com om

भव० । साहु बुद्धरक्खिदे साहु । (क) .

बुद्ध० । एहि गच्छम्ह । (ख)

इति परिक्रम्य निष्क्रान्ते । प्रवेशकः ।

३०

ततः प्रविशति कामन्दकी ।

काम० । तथा विनयनम्रापि मया मालत्युपायतः ।

नीता कतिपयाहेन सखीविसम्भसेव्यताम् ॥

संप्रति हि । व्रजति विरहे वैचित्यं नः प्रसीदति संनिधौ
रहासि रमते प्रीत्या वाचं ददात्यनुवर्तते ।

(क) साधु बुद्धरक्षिते साधु ।

(ख) एहि गच्छावः ।

दर्शयति । व्रजतीत्यादि । संप्रति यतोस्माकं विरहे दौर्मनस्यं गच्छति
नः संनिधौ प्रसन्ना भवति । विजने रमते मया सहेति शेषः । प्रीत्या
दायं सोऽङ्गुष्ठनमुत्तरं ददाति । यद्वा । दायं कर्पूरादिवेद्यं ददाति ।
गमनसमये मामनुवर्ततेनुगच्छति । ततः कण्ठे लम्बा सती पुनःपुनर्नि-
रुध्य मां शपथैः प्रणम्य तत्क्षणमेव प्रत्यावृत्तिं पुनरागमनं याचते च ।
सख्योप्येवं कुर्वन्ति । अतः सखीत्वं गता सा मे मनोगतं करिष्यतीति
भावः ॥ देये दाने च दायः स्यादायः सोऽङ्गुष्ठभाषण इति मेदिनीकरः ॥

२७. साधु for साहु in both places A. D. K1. K2. N.; बुद्ध for बुद्ध Bh.;
साधु for second साहु O.

२८. बुद्धरक्खिदे for बुद्ध० । K1.; सहि for एहि N.; गच्छम्ह Bh. O. गच्छामि N.
for गच्छाम्.

२९. D. K1. K2. N. om. परिक्रम्य.

३०. K1. K2. N. O. om. ततः ; प्रविश्य for प्रविशति A. D. K1. K2. N. O.

३१. O. om. काम०

३२. °पारोभिः for °पाहेन A. D. N.; विभंम for विसम्भ Bh. O.

३३. य K1. K2; A. B. Bb. C. D. om. हि after संप्रति.

३४. रहासि for रमते O. रहा for रमते A. B. C. D.

ततः प्रविशति मालती लवङ्गिका च ।

माल० । कथं उवहारीकिदम्हि इत्यादि पूर्वोक्तं पठति ।

लव० । सहि एसो कखु मधुरमधुरसोद्धोल्लमञ्जरीकवलणके-

(क) सखि एष खलु मधुरमधुरसार्द्रार्द्रमञ्जरीकवलनकेलिकल-

४४-५० अत्रैष खलु कुसुमाकरोद्यानमारुतस्त्वां परिष्वज-
तीति संबन्धः । कीदृशः । अतिमधुरमधुरसेनात्यार्द्राया मञ्जरी-
कवलने भक्षणे केलिः क्रीडा तथा कलमध्यक्तध्वानं यत्कोकिलकुल
तस्य कोलाहलेनाकुलितादतिमुरभिचूतशिखरादुड्डीनधडुलो मनोज्ञो
यो भ्रमरसमूहस्तस्य संपर्केण विकसितपुटस्यात एव करालस्य वन्तु-
रस्य चम्पकस्याधिवासेन गन्धेन मनोहरः । एतेन शैत्यसौगन्धे
दर्शिते । सहकारमञ्जरीणां कोकिलाकुलत्वं भ्रमरस्य तत्त्यागे हेतुः ।
मरालो हस्ती हंसो वा तस्य मांसलजघनपङ्गिणाहोद्बहनेन मन्यराव-
लसौ यावुरू । त्रदीयाविति भावः । तयोर्गौरवेण विसृष्टुल विषमं

४२. D K1. K2 om तत, प्रविश्य for प्रविशति K1.

४३ A Bh C add स्वगतम् after माल०, °कदम्हि for °किदम्हि A Bh C.
D, the whole speech in B C instead of इ-ति, also in N with the read-
ings already noticed except पुणो here for डणो, also in Bb up to
°मो नि with the readings already noticed, but with सखि-°ल्लए omitted,
मालर्या as in text, कथ not omitted, वि only omitted, महाशु° for महा°, also
in K1 up to °मोनि with the readings already noticed, but with रा-
भाराहण as in text, सखि-°ल्लए omitted, कथ as in text, वि omitted,
सुधु for म, कुदा वा as in text, °आहं omitted, °जदम्स as in text,
also in K2 with the readings already noticed, but with रङ्गो
as in text, तातेण for तादेण गहभ for गहभ, सखि-°ल्लए omitted कथ as in
text, पद्दो for प्पमवो, वि omitted, सुधु for सु, °दहि as in text, उदरगमो for
उगमो, त as in text, पुणरवि for पुणो वि, पोक्खसि for पेक्खम्स, also in O up
to °मो नि with the readings already noticed but with कहं for कथ, किदा
for किदम्हि, with सयिणो for सयिण, राय° for राया°, ण as in text, पुण for
उण, with सखि-°ल्लए omitted, वि omitted, महाशुभावो, for महाभाभो, °दहि
as in text

४४ K1 K2 om सहि, पेक्ख B Bh. C. पेक्ख O after सहि, सु for सु
K1. K2 O, °मोल for °मोल Bb K1 K2 O, कवल for कवलण C D O

लिकलकोइलउलकोलाहलाकुलिदसहआरसिहर्द्वीणचडुलच-४५
 च्वरीअणिअरव्वइअरइलिददलकरालचम्पआहिवासमणोहरो
 मरालमंसलजहणपरिणाहुव्वहणमन्थरोरुभरविसंहुलक्खलिद-
 चलणसंचारमसिणगमणोवणीदसेअसीअरसुहाविन्दुइज्जन्तमु-
 द्दमुहअन्दचन्दणाअमाणसीअलफंसो तुमं परिस्सअदि कुसु-
 माअरुज्जाणमारुदो ता पविसम्ह । (क) परिक्कम्य प्रविशतः।^{१०}

कोकिलकुलकोलाहलाकुलितसहकारशिखरोद्दीनचडुलचञ्चरीकनि-
 करद्वपतिकरोहलितदलकरालचम्पकाधिवासमनोहरो मरालमांसलज-
 घनपरिणाहोद्वहनमन्थरोरुभरविसंहुलस्खलितचरणसंचारमसृणगम-
 नोपनीतस्वेदशीकरसुधाविन्दूयमानमुग्धमुखचन्द्रचन्दनायमानशीत-
 लस्पशस्त्वां परिष्वजति कुसुमाकरोद्यानमारुतस्तत्प्रविशावः* ।

यथा तथा स्खलितस्य चरणस्य संचारेण मसृणं मन्दं यद्रमनं

४५. कलरकुविद for कल O.; इत्ता for इत्त Bh.; इत्ताकुलिद for इ-लिद O.; B. Bh. C. D. K1. K2. om. उल, कुल for उल N., कलकला for कोला-
 हला N.; कुलिअ for कुलिद B.; आग K1. पार O. for आर; इीन for डीण K1.; चडुल for चडुल A. C. O.

४६. रीय for रीथ O.; अर् K2. यर O. for अर; वडअर् Bh. N. वडअर् K2. च्वरिपह O. for च्वरिअरु; उकुलिद B. D. रुरलिअ N. for रुरलिद; O. om. दल; दर for दल C. K1.; काहि B. आवि D. K1. काधि K2. पधि O. for आवि; मणहरो for मणोहरो N.

४७. O. om. मराल; मराल for मंसल K2.; N., om. मंसल; जघन for जहण D.; विसंहुल Bh. विसंहुल C. D. विसंधुल K1. विसंधुल K2. for विसंहुल; पलिद A. D. रुरलिद K1. स्खलिद K2. स्खलिअ N. for. स्खलिद.

४८. K2. om. चलण—शब्दा; चलण for चलण C. N. O.; विमिषियपरिस्सयो for मसि—यो O.; N. om. संचारमसिण; चाल for चार K1; संचारो for ग-
 मणो N.; जोर B. Bh. D. जोवर C. कुग्ग K1. for जोर; तेद for तेअ B. Bh. K1. K2. O.; शोअर Bh. शीयर O. for शीअर, मुहा for मुहा Bh. C. D. K1. K2. O.; विदुअरलंत Bh विदुअरलंत C. K1. K2. (noticed in the margin of O.) विदुअरलंत D. विदुअरलंत N. for विदुइज्जन्त.

४९. मुहअन्द A. मुहयद O. for मुहअन्द; मुहअन्द for मु-ण K2. च्वर for च्वरि K2. O.; मरिद B. Bh. O. K1. मरिद K2. शीयत O. for मरिद; पवरसो A. पवसो D. K1. K2. पविसो N. for पवो; रसअदि K1. रसअदि K2. मज्जदि N. रसअदि O. for रसअदि; रिअ before कुग्ग N., कुग्ग for कुग्गअरु Bh.

५०. यर for अर O.; पदि C. इदो N. after ता; परिक्कम्यो N. पविशत O. for पविशत; इति before पविशत A. B. Bh. C. D., विषयत K1. विदिते O. for विदितः.

ततः प्रविशति माधयः ।

माध० । सहर्षम् । हन्त परागता भगवती । इयं हि मम
आविर्भवन्ती प्रथमं प्रियायाः सोच्छ्वासमन्तःकरणं करोति ।
संतापदग्धस्य शिखण्डियूनो वृष्टेः पुरस्तादचिरप्रभेव ॥

५१ दिष्ट्या लवङ्गिकाद्वितीया मालंत्यपि ।

आश्चर्यमुत्पलदृशो वदनामलेन्दु-
सांनिध्यतो मम मुहुर्जडिमानमेत्य ।

तेनोपनीतेन स्वेदशीकरेणाभृतविन्दुसदृशे मुग्धमुखचन्द्रे । अर्थात्तव ।
चन्दनायमानः शीतलस्पर्शा यस्य सः । अनेन मान्द्यं शैत्यमपि
धनितम् ॥ सहकारोतिसौरभ इत्यमरः । चञ्चरीकोलिगीतयोरिति
धरणिः । करालो दन्तुर इत्यमरः । मरालो हंसगजयोर्मरालो विस्तृते
शुभ इति विश्वः ॥ तेन मरालस्य विस्तृतस्य शुभस्येति वा योज्यम् ॥
मसृणं चिक्रणं सममित्यमरः ॥

५२-५४ हन्त हर्षे । परागतायाता । आधिरित्यादि । इयं
भगवती प्रियायाः पुरस्तादाविर्भवन्ती प्रथमं मम चित्तं सधिकारं
करोति । कीदृशस्य । संतापदग्धस्य कामाग्निदग्धस्य । यथा विशु-
वृष्टेः पुरस्तादाविर्भवन्ती मयूरतरुणस्य चित्तं सोच्छ्वासं करोति
निदाघतप्तस्य । युवप्रहणमुन्मादहेतुशोतनाय ॥ प्रियाया इत्यत्र
पष्ठचतसर्थप्रत्ययेनेति पठ्ठी ॥ अत एव प्रियायाः प्रथममिति न योजना ।
प्रथमपदयोर्गे पष्ठचभावात् । अनेन प्रियाप्यागमिष्यतीति सूचितम् ।

५५-५९ मालतीत्यत्रापिशब्दो गौरवे । निपातानामनेकार्थ-
त्वात् । आश्चर्यामित्यादि । अस्याः पद्माक्ष्या मुखनिर्मलचन्द्रसंनिधौ

५२ K1 K2. om माध० ।

५५ ईष्टा । अये for दिष्ट्या A. B. Bh. C. D.

५९ पुनर् for मुहुर् B

जात्येन चन्द्रमणिनेव महीधरस्य
संधार्यते द्रवमयो मनसा विकारः ॥

संप्रति रमणीयतरा मालती ।

१०

ञ्ज्वलयति मनोभवाम्निं मदयति हृदयं कृतार्थयति चक्षुः ।

वारंवारं जाडिमानं सर्वकार्याप्रतिपत्तिरूपं प्राप्य जाड्येन जाडिसा
करणेन मम मनसा विकारः स्वरूपान्यथाभावः संधार्यते । कीदृशः ।
द्रवमय इव द्रवमयः । हृदयद्रवीकरणात्स्वेदादिमत्त्वाच्च । अन्यस्याः
समागमाद्द्रवमयो विकारोऽस्यास्तु सांनिध्यादेवेति कर्मातिशयदर्शना-
दाश्चर्यम् । यदाह भरतः ।

कर्मातिशयनिर्वृत्तो भवेद्विस्मयसंभवः ।

सिद्धिस्यानेष्वसौ साध्यः प्रहर्षपुलकादिभिः ॥

ययामलेन्दुसंनिधौ जाडिमानं शैत्यमासाद्य शैत्येनैव चन्द्रकान्तेन
शैलस्य द्रवमयो विकारः द्रवत्वं संधार्यते । अत्र महीधरसादृश्येन
माधवस्य धीरत्वादिगुणावष्टम्भसंभार उक्तः । जात्येनेति पाठे जात्येन
जातिमता । उत्कृष्टेनेति यावत् । चन्द्रकान्तेनेत्यस्य परं विशेषणं
द्रष्टव्यम् । यद्वा मनोविशेषणमपि । जात्येनाभिजनवतापि । अत्रापि-
रध्याहार्यः । अत एवाश्चर्यम् ।

६०-६२ संप्रतीति । पुरा कामवेगस्याङ्कुरावस्थया रमणीया ।
अधुना तु तस्य पल्लवितत्वेन रमणीयतरा । इदमेव स्फोटयति ।
ञ्ज्वलयतीत्यादि । संप्रति मालत्यङ्गैः कामाभिमुद्गीपयाति । चित्तं

६८. जाड्येन for जात्येन A.

६९. संधार्यते K1. संधार्यते K2. for संधार्यते; द्रवमयो for द्रवमयो C., मनसो for
मनसा A. Bh, Bh. om. विकार .

६०. हि after संप्रति K1. K2.

परिमृदितचम्पकावलि विलासलुलितालसैरङ्गैः ॥

माल० । सहि इमस्सि कुञ्जअणितञ्जे कुसुमाई अव-
चिणुम्ह (क)

६५ माध० । प्रथमप्रियावचनसंश्रवस्फुर-

त्पुलकेन संप्रति मया विडम्ब्यते ।

(क) सखि*अस्मिन्कुञ्जकनिकुञ्जे कुसुमान्यवचिनुव* ।

सोन्मादं करोति । नेत्रं कृतप्रयोजनं विधत्ते । ममेति शेषः । कीदृशैः ।
परिमृदितचम्पकमालावद्विलासैर्ललितैश्च । अलसैर्मन्दैर्लज्जया निभृ-
तत्वेनेति भावः ।

यानस्थानासनादीनां नेत्रवक्त्रादिकर्मणाम् ।

उपयातविशेषो यः स विलासो मतो बुधैः ॥

इति भरतः ।

हस्तपादाङ्गविन्यासभ्रूनेत्रोष्ठप्रयोजितम् ।

सुकुमारविधानेन ललितं तन्निगद्यते ॥

इति भरतः । यद्वा । परिमृदितचम्पकमालाविलासानि म्लानानि ।
ललितानीतस्तवः क्षिप्तानि । अलसानि मन्दानि । तत्रस्त्रिपदकर्मधारयः ॥
ललधातुश्चाञ्चन्यार्थेऽपि । धातोरनेकार्थत्वात् ॥ लुलितालसैरिति पाठे
लुलितानीतस्तवः क्षिप्तानीत्यर्थः ।

६५-७० प्रथमेत्यादि । संप्रति मया मेघमालानवजलसेचनेन

६२ °मलित for °मृदित O (मृदत noticed in margin), °काली for °का-
वलि C, ललित for लुलित D. K1, °लकै° for °लकै° K1

६३ कुञ्ज A B कुञ्ज Bh C. K1 K2. N कुञ्जय O for कुञ्जअ, वि-
रजय B, निटजे K1, for णितञ्जे

६४. °चिणुम्ह B C K1. K2 O चिणिणुम्ह Bh for चिणुम्ह

६५. प्रथम for प्रथम B O, संस्तव for संश्रव K1 K2, Bh. om. स्फुर°

६६ मयावल्म्ब्यते for मया विडम्ब्यते D N. *पतास्मिन् Com

घनराजिनूतनपयःसमुक्षण-

क्षणवद्धकुट्टलकदम्बडम्बरः ॥

लव० सहि एवं करेम्ह । (क) पुष्पावचयं नाटयतः ।

माध० अपरिमेयाश्चर्यमाचार्यकं भगवत्याः ।

माल० इदो वि अण्णस्सि अवचिणुम्ह । (ख)

काम० मालतीं परिष्वज्य । अयि विरम निःसहासि जाता ।

(क) सखि एवं कुर्व ।

(ख) *इतोऽप्यन्यस्मिन्नवचिनुव ।

क्षणवद्धकलिकनीपस्य डम्बरः साम्यं प्रपञ्चो वावलम्ब्यते । कीदृशेन ।
प्रथमप्रियायचनसंभवणाद्यक्तरोनाच्चेन । संस्तवेति पाठे संस्तवः परि-
चयः । तदनेन वृष्टान्तेन सर्वाङ्गीणं पुलकं तस्य च स्थैर्यमुक्तम् ॥
घनजीमूतमुदिरेत्यमरः ॥ अपरिमेयेत्यादि । पुष्पत्रोटनकाले मालतीस्त-
नमुकुलादिदर्शनादानन्दसंदोहेन माधवस्य संतोषप्रकाश इति भावः ।

७२-७७ अज्ञातमाधवसंनिधानां मालतीं भ्रमोपन्यासग्याजेन
कामन्दकी छिद्यनर्मवचनमाह । अयीत्यादि । निःसहा परिभ्रान्तासि
त्यमतो विरम त्यज खेदमिति शेषः । यद्वा । विरम पुष्पावचयात् ।
उपविशेति भावः । पक्षे निःसहा कामाद्गुणा त्वं जातासि ततो वि-

६९. समुक्षत् B. Bh C. K1. K2 समक्षण D for समुक्षण

१८. मतिवद्ध for क्षणवद्ध D K1. K2 O

६९. B C. om सहि, एम्ह for एवं Bb K1, करुस for करेस K2, इति
after करेम्ह C D O.

७१. सहि before इदो O, वि for वि K2, अण्णस्सि Bb अस्सि D अवस्सि K1
अवस्सि K2. N. for अण्णस्सि, ण्चिणुम्ह Bb ण्चिणुम्ह K1 K2 O for चिणुम्ह

७२. अयि K1 K2. आ N. for अयि, विरम for विरम K1, K1 K2
om जाता. * सखि इतोपरस्मिन् Com.

तथाहि ।

स्खलयति वचनं ते संसयत्यङ्गमङ्गं
जनयति मुखचन्द्रोद्भासिनः स्वेदचिन्दून् ।
मुकुलयति च नेत्रे सर्वथा सुधु खेद-
स्त्वयि विलसति तुल्यं बल्लभालोकनेन ॥

मालती लज्जते ।

लव० । सोहणं भवद्दीए आणत्तं । (क)

(क) शोभनं भगवत्पात्रपम् ।

शेषेण रमस्व ॥ आशंसायां लोट् ॥ स्खलयतीत्यादि । हे सुधु शो-
भनभूयुते बल्लभालोकनेन समं यथा तथा त्वयि खेदो विलसति स्वव्या-
पारं कुर्वते । यथा बल्लभालोकनं तथा खेद इति भावः । पक्षे बल्ल-
भेनावलोकनं खेदश्च । अत एव सर्वथेति तुल्यत्वम् । तदेवाह । खेदो
वननं तत्र स्खलयति । प्रत्यङ्गं संभयत्याश्रयति । संसयतीति पात्रे
शायिलयति । आस्यशशिनो निःसरत्स्वेदकणाञ्जनयति । नयनद्वयं
मुकुलयति च ।

रतान्ते च श्रमे चैव सुखसंभोगभावेन ।

गन्धे स्पर्शे च हर्षे च मुकुला दृष्टिरिष्यते ॥ -

इति भरतः । बल्लभालोकनेष्येवं भवति । इह बल्लभालोकनं त्वयि
वर्तत इति भावः ।

७२-९४ [आज्ञापमित्यत्र] विरम्यतामिन्याशयः । निमुक्-

७२. Bh D, N O. om. तथाहि, यत्र for तथाहि K1, K2.

७४. सप्रयति for संसयति A, B Bh, C D, K1, K2, O.

७५. °उद्भासि° for °न्द्रेद्भासि° K1, K2.

७६. गत्र for सुधु O

७७. °स्त्वयि for °स्त्वयि O तुभ्यं Bh, त्वयि K2. for तुभ्यं.

७८. लज्जं नाटयति for लज्जते N.

७९. सोभण for सोहण D, भय° for मअ° O, आणत्तं K2. भगिद O, for आणत्तं.

माध० । हृदयंगमः परिहासः ।

काम० । तदास्यतां किञ्चिदाख्येयमाख्यातुकामास्मि ।

सर्वा उपविशन्ति ।

काम० । मालत्याश्विबुकमुन्नमय्य । शृणु विचित्रमिदं सुभगे ।

माल० । अवहिदम्हि । (क)

काम० । अस्ति तावदेकदा प्रसङ्गतः कथित एव मया माध-
वाभिधानः कुमारो यस्त्वमिव मामकीनस्थ मनसो द्वितीयं
निबन्धनम् ।

लव० । सुमरामो । (ख)

काम० । स खलु मन्मयोद्यानयात्रादिवसात्प्रभृति दुर्मना-
यमानः परवानिव शरीरोपतापेन ।

यदिन्दावानन्दं प्रणयिनि जने वा न भजते

व्यनक्त्यन्तस्तापं तदयमतिधीरोपि विषमम् ।

(क) अवहितास्मि ।

(ख) स्मरामः ।

मधरतलावयवमुन्नमय्योत्तोल्य । सुभग इत्यनेन माधवचित्तार्कषणेन
त्वमेव सौभाग्यवतीति ध्वनितम् । कुमार इत्यनेन विस्मय उक्तः ।
निबन्धनमालम्बनम् । परवानस्वनन्त्रः । यदित्यादि । शरीरोपतापेनायं

११. तदा तस्यां for तदास्यता Bh., B. om आख्येयम्.

१२. K1. K2. om. सर्वा.

१३. चुबुकम् for निबुकम् N.; K2. om शृणु-परिहासि, विचित्रं for विचित्र-
मि° Bh.

१४. °देकत for °देकदा K2., प्रसङ्गात् for प्रसङ्गतः B.; D. N. om. मया
माधानो मया for म-न K1. K2.

१५. धान for धानः A ; D. om कुमारो, नाम after कुमारो B. Bh.; °कीन
for °कीनस्य K1. K2, °तीपनिव Bh. तीप इव K1. °ता 1 K2. for °तीयं.

१६. धनं Bh. बधन N. for निबन्धनम्.

१७. मदवो° for मन्मयो° N.; B. om. दिवसात्.

१८. स्मरस्यते° for स्मरीतेर° O., तथाहि after °तानेन B.

प्रियञ्जुश्यामाङ्गमरुतिरपि चापाण्डुमधुरं
वपुः क्षामं क्षामं वहति रमणीयश्च भवति ॥

- १५ लव० । एदं पि तस्सि अत्रसरे भअवदि तुवरावन्तीए अव-
लोइदाए उदीरिदं आसी अस्तत्थसरीरो माहवो त्ति । (क)
काम० । यावदगृणत्रं मालत्येवास्य मन्मथोन्मादहेतुरिति ।
ममापि स एव निश्चयः ।

(क) "एतदपि तस्मिन्नवसरे भगवतीं त्वरयन्त्यावलोकितयोदीरि-
तमासीदस्वस्यशरीरो माधव इति ।

परवानिव । यद्यस्माद्यन्त्रे प्रणयिनि जने वानन्दं प्रीतिं न भजते न
लभते । तत्तयार्ये । तथाति धैर्ययुक्तोप्यय दुःसहमन्तस्तापं प्रकाशयति ।
फलिनीश्यामशरीरस्यभावोप्यापाण्डुमधुरमीपत्याण्डुमनोहरमतिक्षीणं
वपुर्वहति च यथा यथा तथा तथा रम्यश्च भवति । अपिर्वित्तमये ।
चकारः समुच्चये । अपिचेति समस्त एव समुच्चये वा । तदिह रागा-
वस्थायां ययोचित विधेहीत्याशयः ॥ प्रियञ्जुः फलिनीत्यमरः ॥

१७-१०२ यावदवधारणे । मालत्येव हेतुरित्येवागृणवमित्यर्थः ।
अगृणवमश्रौषम् । अनुभवमित्यादि । अयं वदनेन्दुरस्य महात्मनो

१७ क्षामश्च^० for क्षाम क्षा^० Bh K2 N O, च मनोशुभ for रमणीयश्च B

१८ एव for एव A B C D, वि for वि N, Bh om पि, एदस्सि for तस्सि
B, मय^० for मय^० O, 'वदं' B C K2 'वदी' K1 for 'वदं, तुवरावन्तीए B तुवरावन्तीए
Bh तुवरअत्ताप K2 तुवरावन्तीए A C D K1 तुवरावन्तीए O for तुवरावन्तीए

१९ 'रितं' B C K2 'रिअ' N 'रिय' O for 'रिदं आसि for आसी A Bh
C D K1 K2, जथा CD K1 K2 O जह N after आसी or आसि, Bh
om अस्त-न्ति, अस्तथ for अस्तथ K2, शरीरो for शरीरो O, 'माध' for माह^० K^०

२० अहं after यावद् N, तावन् before माल^० B Bh C; 'श्री' माथ Bh O
'श्री' माथे C D 'थत्ताप' K1 K2 for 'थे' माद

२१ हि after 'पि' K1 K2 O, कुत after विभय N

* एव Com

अनुभवं वदनेन्दुरुपागम-

न्नियतमेव यदस्य महात्मनः ।

१००

क्षुभितमुत्कलिकातरलं मनः

पय इव स्तिमितस्य महोदधेः ॥

माध०।अहो उपन्यासशुद्धिः।अहो महत्वारोपणे यत्नः।अथवा

शास्त्रेषु निष्ठा सहजश्च बोधः

प्रागल्भ्यमभ्यस्तगुणा च वाणी ।

१०१

कालानुरोधः प्रतिभानवत्त्व-

मेते गुणाः कामदुषाः क्रियासु ॥

निश्चितमेवानुभवमुपागमदुपागतः । यत्कारणादस्य स्तिमितस्य स्थिर-
स्य मनो विचलितम् । तदेवं ममापि स एव निधयः । किं भूतम् ।
उत्कण्ठाचपलम् । यया स्तिमितस्य निश्चलस्य महात्मनो गाधस्य
समुद्रस्य चन्द्रानुभवात्कल्लोलचपलं जलं क्षुभयति ॥ कथितोत्कलि-
कोत्कण्ठाहेलासलिलवीचिध्विति मेदिनीकरः ॥

१०३-१०७ शुद्धिरङ्गिष्ठता । दूतीगुणानाह । शास्त्रेष्वित्यादि ।
निष्ठेदमित्यमेवेति निर्णयः । तत्र सहजो बोधो नैसर्गिकं ज्ञानम् । ज्ञाने
सति प्रागल्भ्यं वाक्शुक्ता । अभ्यस्ता गुणाः ज्ञेयादयो यत्र तादृशी
वाणी । यद्वा । अभ्यस्तमभ्यासस्तदनुगुणा वाणी च । कालावबोधः

१००. अनुपपन्नं for अनुपपन्नं K2.

१००. ०मेव for ०मेव A. D.

१०१. शुद्धिः C. विशुद्धिः K1. K2. N. for शुद्धिः; मयि after अहो N., महत्या^०
for महत्या^० B.; ०रोपणे for ०रोपणे K2.; शुद्धिः B. प्रयत्न K1. K2. O. for यत्न.

१०४. शास्त्रे प्रतिष्ठा for शास्त्रेषु निष्ठा h1. K2. N.

१०५. ०लावबोध. ५^० C. D. K1. ०तानुरोधप्र^० N. for ०तानुरोधः प्र^०.

१०७ दुहाः for दुषाः Com.

काम० । अतस्तेन जीवितादुद्विजमानेन दुष्करमपि न
किञ्चिन्न क्रियते । असौ हि

धत्ते चक्षुर्मुकुलानि रणत्कोकिले बालचूते
मार्गे गात्रं क्षिपति बकुलामोदगर्भस्य वायोः ।
दाहप्रेम्णा सरसविसिनीपत्रमात्रान्तराय-
स्ताम्यन्मूर्तिः श्रयति बहुशो मृत्यवे चन्द्रपादान् ॥

समयज्ञानम् । प्रतिभानमनुरूपं तात्कालिकस्मरणं तद्योगित्वम् । एते
गुणाः सर्वकर्मसु प्रकरणाहूतीकृत्येषु वा कामदुहोभिलपितप्रदाः ।
तत्र शास्त्रनिष्ठया पटुत्वं प्रागल्भ्येन धाट्यं प्रतिभानवच्येनेद्वितशत्वं
दूतीगुण उक्तम् । यदाह ।

पटुता धृष्टता चेतीद्वितशत्वं प्रतारणम् ।

देशकालज्ञता चैव दूतीकृत्ये गुणो मताः ॥

कामदुह इत्यत्र सत्स्वत्यादिना क्लिप् ॥

१०८-११३ जीवितादुद्विजमानेनेति प्रहेषः प्राणितव्येद्विति मर-
तानुसरणम् । न क्रियत इति पाठे नः शिरथालने । दुष्करमेवाद ।
धत्त इत्यादि । तेन दुष्करं क्रियते । यस्मादयं तत्रापि कलिकायुक्तं
ध्वनत्कोकिले मृत्यवे मरणाय नेत्रं धत्ते । बकुलगन्धबन्धोर्वातस्य
वर्त्मनि शरीरं क्षिपति स्यापयति । अत्र मार्गपदेनानागतेन वायुना
येन पथा समागन्तव्यं तत्सूचितम् । बकुलामोदपदेन स्वकार्यक्षम-

१०८ यत B, Bh O तत K1 K2, for गत, B om, न; K1, K2, om,
न किञ्चिन्न.

१०९ किञ्चन for किञ्चिन्न. D; A. om न; तथा for असौ N.

११० रयन् for रयत् Bh

१११ दाह for दाह K2, पद्यपत्रा for पत्रमाषा K1; मात्रातरीय for
मात्रातराय N

माध० । अन्य एवाक्षुण्णः कथाप्रकारो भगवत्याः ।

माल० । स्वगतम् । अदिदुष्करं करोति । (क)

११

(क) अतिदुष्करं करोति ।

ता । गर्भपदेन बाह्यान्तरभावनादृढतोक्ता । दावप्रेम्णा वनवह्निप्रीत्या चन्द्रकिरणान्वारंवारं श्रयति । एतेन चन्द्ररश्मीनां दाहकत्वमुक्तम् । अत्र प्रेमपदेन नायिकानुरागस्य च विरोधिविमर्शश्च्युत्पत्वं तृतीयया पाङ्गसङ्गहेतुत्वं च ध्वनितम् । कीदृशः । सरसपद्मिनीपञ्चमात्रान्तरितो ग्लायमानकायः । सर्वत्र मृत्यव इति योज्यम् । तथा च मरणाय कृतोद्यम इति भावः । यद्वा । अन्तरायो मरणे विघ्नः । तत्र पद्मिनीपञ्चहेतुत्वम् । तद्विह चन्द्रपादादीनां कामोद्दीपकतयानर्धहेतुत्वेन विप्रलम्भस्योत्कर्षः सूचितः । किं च मनोधिकार इन्द्रियजन्य इत्यनेनेन्द्रियाणां शान्तिः कृता । नवचूतदर्शनेन नेत्रस्य । चूतैरानन्दत्यमुकुलितत्वाभ्यामतिदुःखदत्वम् । कोकिलरवाकर्णनेन श्रोत्रस्य । बकुलगन्धसंबन्धेन घ्राणस्य । वायुचन्द्रकरयोः स्पर्शेन त्वच इति ।

११४-११७ अक्षुण्णोन्याननुभूतः कथाप्रकारः कथनक्रमः ।

[अतिदुष्करं करोति] बालचूतदर्शनादेरतिपीडाकरत्वेन मालत्यापि ज्ञानादेवमुक्तमिति भावः । अन्यत्रेत्यादिना त्वय्येव प्रथममनुरक्तो-
यमिति दाशितम् । तपस्व्यनुकम्प्यः ॥ तपस्वी तापसे चानुकम्प्ये
चेति विध्वः ॥ अनेन धैदेशिकोयं वराक इति मयैतदुच्यते न तु
कारणादित्युक्तम् । दाभ्यमिति । तथा च त्वमनुरागिणी भवेत्यर्थः ।

११४. N. om. ५५० ।— भगवत्याः ; अयम् after एष K1. K2. O.; पद्मी for पद्म्याः Bh.

११५. O. om. अरे, अति for अदि Bh. K1. K2. N.: दुष्करं for दृष्टं Bh. K1. K2., त before करोति K1. K2.

काम०। तदेवं प्रकृत्या सुकुमारः कुमारः कदाचिदप्यन्यत्रा-
परिक्रिष्टपूर्वस्तपस्वी यतोधुना शक्यमनेन मरणमप्यनुभवितुम्।

माल०। जनान्तिकम् । सहि अत्तणो कारणादो तस्स सब्वलो-
आलंकारभूदस्स किं पि आसङ्गन्तीए भअवदीए भीदाविदहि ।

१२० ता किं दाणि एत्थ पडिवज्जिस्सं । (क)

माध०। दिष्टयानुकम्पितोस्मि भगवत्या ।

(क) सखि आत्मनः कारणान्तस्य सर्वलोकालंकारभूतस्य किम-
प्याशङ्कमानया भगवत्या भीतायितास्मि। तत्किमिदानीमत्र प्रतिपत्स्ये।

११८-१२१ अत्रात्मनो मम । किमपीत्यमङ्गलतयावचनीयं
मरणमित्यर्थः ॥ भीतायितेत्यत्राचारे क्यङ् ॥ किमिति । तच्चीवनाय
ममापि तत्रानुराग इति वक्तुमुचितमपि कुमारीत्वेनानुक्तमतस्त्वं
वदेति भावः । कामन्दकीं प्रति जनान्तिकमिदम् । माधवश्च गुप्तः ।
स-श्रुत्वाह दिष्टचेत्यादि ।

११८. B. D. N. om. कुमारः; B. Dh. K1. K2. O. om. अपि.

११९. B. Dh. K2. om. यत; अनुकंपनीयः after 'पस्वी N.; तदिदम् for यतः
N.; B om. अपि.

११८. विभ before सहि K1. K2.; अत्तणो for अत्तणो K2.; N. om तस्स;
सर्वे K2. मथ O. for सथ.

११९. °काल for °आलं K1. K2.; भूतस्य for भूदस्य O.; सुहृगज्जम्पतापरसापि
K1. सुहृगज्जम्पताहस्तापि K2. after °दस्स; तस्स before किं N.; वि for पि N.; भा-
यंकेती भूदाविडा विभ ञ आणामि किं पडिवज्जिस्सदीत्त for आस-उज्जस्सं N.; पिद-
न्तीए for आसङ्गन्तीए D.; ll. om. भअवदीए; मय° for मम° O, भीतिय अकि
ll. भीतिरदिहि D. भाविदहि O. for भीदाविदहि.

१२०. ञ आणामि किं एत्थ for ता-एत्थ K1. K2.; भीदा विय ञ पाणमि किं
पडिवज्जिस्सं नि for ता-उज्जस्सं O; दाणीं for दाणिं D.; ll. Bh. om. एत्थ, अत्रिस्सं
for पडिवस्सं K2.

१११. B. K1. K2. O om. भगवत्या.

लव०। भवदी एवंवादिणिति आचकलीअदि । अम्हाणं पि
भट्टिदारिआ भवणासण्णरच्छामुहमुहुत्तमण्डणस्स तस्स ज्जेव्व
वहुसो अणुभूददंसणा भविअ रविकिरणासिलिट्ठमुद्धकमलिणी-
कन्दसुन्दरावभवसोहाविभाविदाणङ्गवेअणाधिअदररमणीआ वि १२५

(क) भगवत्पेवंवादिनीत्याख्यायते । अस्माकमपि भर्तृदारिका
भवनासन्नरथ्यामुखमुहूर्तमण्डनस्य तस्यैव बहुशोनुभूतदर्शना भूत्वा
रविकिरणाश्लिष्टमुग्धकमलिनीकन्दसुन्दरावपवशोभाविभावितानङ्ग-
वेदनाधिकतररमणीयापि परिजनं दुनोति । नाभिनन्दति कैलिकलाः

१२२-१२९ अत्र एवंवादिनीत्यत्र कामावस्था गुरुजने लज्जया
घक्तुमनर्हापि मालतीनिमित्तमाधवावस्थाभवणात्सापि तन्निमित्ता क-
थ्यत इति भावः । अस्माकं भर्तृदारिका परिजनं दुनोतीत्यन्वयः ।
आश्लिष्टं स्पष्टम् । मुग्धो बालः । कन्दं विसम् । बालकमलिनीमूलं
मृदुतरं रविकरस्पर्शान्म्लानं च भवति । तदनेन वृष्टान्तेन निःसह-

१२२. भयं for भयं O.; °नी नि for °णि नि A. D.; आचकलीअदि A.
भवलीअदि Bh. आयस्तीअदि O. for आचकलीअदि, वि for पि A. C. D. N;
Kl. om. पि.

१२३ भट्ट for भट्टि B. Bh. C. D. Kl. O.; भवणास for भ—अ K1.; रथ्या
B. K2. रथा Bh. for रथ्या; D. N. om. मुह; °मुहत्त for मुहुत्त C.

१२४. बहुसो for बहुसो Bh.; अनु for अणु K1.; हूद for भूद Bh.; ददंसणा C.
दंसणा K2. for दंसणा, भविअ for भाविअ O.; रइ for रवि K2, किरणासिलिट्ठ B. Bh.,
D. Kl. किरणासिलिट्ठ C. किरणाश्लिष्ट K2. अहासिलिट्ठ N यासिलिट्ठ O for किरणा-
सिलिट्ठ; °लिनी for °लिनी R1. O.

१२५. °वयं for °वयं K1. K2. O.; साहा for सोहा Bh.; विहारिदा° C. भा-
विदा° K1. विभाविभा° N. विहाविदा O. for विभाविदा; वेयणा° for °वेअणा,
O.; °णाधिअदर K2. °णाधिअदर N. नाधिअदर O. for °णाधिअदर; °णीया for
°णीया O.

परिअणं दुम्मेइ । णाभिणन्ददि केलिकलाओ केवलं कमलाअ-
 न्तकन्तहृत्यपन्हृत्यगण्डमण्डला दिअसं गमेदि । अविअ । विअः
 सिआरविन्दमअरन्दणीसन्दसुन्दरेण दरदलितकुन्दमाअन्दमहु-
 विन्दुसंदोहवाहिणा भवणुज्जाणपेरन्तमारुदेण उत्तम्मदि । (क)

केवलं कमलायमानकान्तहस्तपर्यस्तगण्डमण्डला दिवसं गमयति ।
 अपि च । विकसितारविन्दमकरन्दनिःस्पन्दसुन्दरेण दरदलितकुन्दा-
 कन्दमधुविन्दुसंदोहवाहिना भवनोद्यानपर्यन्तमारुतेनोत्ताम्यति ।

त्वतनुत्वे अवयवानामुक्ते । तदशायामपि सौन्दर्यद्योतनाय सुन्दरपदम् ।
 अधिकतररमगीयापीत्यनेन कामालिङ्गितकायस्य कान्तिप्रकर्ष उक्तः ।
 अत एवापिर्विस्मये । अतिक्रान्तस्य सुखजनकत्वनैयत्येन दुःखजन-
 कत्वे चित्रात् । दुःखप्रकारमाह । नाभीत्यादि । अत्र यत् इत्याध्या-
 शयम् । केलिः क्रीडा । कलाधतुःपटिः । यद्वा । केलीनां कलांश-

जं च तस्मिन् जत्तादिभेदे णिअमहूसवाभ्युदअदंसणपडिव-११०
ण्णरूवस्स भअवदो कामस्स विअ कामकाणणालंकारआरिणो

(क) यच्च तस्मिन्यात्रादिवसे निजमहोत्सवाभ्युदयदर्शनप्रति-
पन्नरूपस्य* भगवतः कामस्येव कामकाननालंकारकारिणस्तस्य विवि-

मात्रम् । कथं तर्हि दिनानि गमयतीत्याह । केवलमित्यादि । कम-
लायमानं प्रसारितम् । इदं भरतानुमतम् । यदाह ।

अप्राप्ते च प्रिये कार्यः स्त्रीभिर्गण्डान्वितः करः ॥

पर्यस्तं क्षिप्रम् । निःस्यन्दः क्षरणम् ॥ ईपदर्थे दराव्ययमित्यमरः ॥
दलितं विकसितम् । माकन्दधूतः । पुष्पपरमत्र ॥ माकन्दः सह-
कारेस्तीति मेदिनी ॥ एतेन वायोद्वैगुण्यमुक्तम् ।

१३०-१३१ यच्च प्रियसखया यात्रादिने तस्य दर्शनसुखं स-
मासादितं तत आरभ्य सा कमलिनीव प्रम्लायतीत्यन्वयः । प्रतिप-
न्नरूपस्य कृतदेहपरिग्रहस्य । कामस्यानङ्गत्वात्पुरातनत्वाच्च । महो-
त्सवदर्शनार्थमिदमुक्तमिति भावः । अद्भुतप्रतिपन्नरूपस्येत्याहिता-
ग्न्यादिः । विविधविलासैरभिरामम् । यद्वा । विविधभ्रमणमभिरा-

१३०. अण्णं च B. जेज्ज C. अण्णं च N. for ज च ; N. om. जत्ता, दिअसे K1
K2. दिअसे O. for दिअसे [O. has in the Prakrit य, व, &c., almost all
throughout for the vowel which remains after the dropping of a
consonant. Readings differing from the text only in this particular will
not be further noticed.]; *वाम्भुदय* A B. *वमहूसुदय B. *वभुद
य D. *वभुदय N. *वभुदय O. for *वभुदय; K2 N. om. दसणं णडे for
पडि K1.; *अण्णं for वण्णं K1. K2.

१३१. रूपस्स B. K2. N. हिअमरस्स D. for रूपम, अस्त before. भमं K1,
N. om. भअवदो कामस्स, कामदेवस्स for कामस्स K2, K2. om. विअ, विअका
for कामका B. B. C. कामणा for कामणा K2 ; लकारिणो for *लंकारआरिणो
K2. N.; *कारिणो for *आरिणो B. K1. O.

* Com., i. e., the Chhārvā in the Com. agrees with the text, but Jag-
dhara's reading appears to be *महोत्सवदर्शनाद्भुतप्रतिपन्नरूपस्य

तस्स विविह्विबभमाहिरामं अणुरूआणुराआणुबन्धमहग्घीकिं-
 दजोञ्जणारम्भं अण्णोण्णदिट्ठिविणिवादवञ्चनावसरजूरविदचि-
 त्तनुवरन्तकोदूहलं समुल्लसिदसद्दसत्थम्भमन्थरावभवपडिल-
 १३५ ग्गसेअपुलअवक्कम्पसुन्दरं आणन्दिदसहीअणं पिअसहीए पर-

धविभ्रमाभिराममनुरूपानुरागानुयन्धमहाघोंकृतयौवनारम्भमन्योन्पदु-
 छिविनिपातवञ्चनावसरखिलमानचित्तत्वरमाणकौतूहलं समुल्लसि-

मोभिरतिर्यत्र तत् । वञ्चना दर्शनाभावः । त्वरमाण शीघ्रमुपजाय-
 मानम् । कथं पश्यामीति कुतुकं तयोश्चित्तेभवदित्याशयः । आन-
 न्दितसलीजनं कामसंपत्त्येति भावः । विजृम्भमाणो वर्धमानः ।
 उद्दामो मलान् । दारुणो भयंकरः । मरणशङ्कयेति भावः । दशा-
 फानावस्था । यथा क्षगमात्रमात्रचन्द्रोदया कमलिनी म्लायति तयो-
 यमपि प्राप्तपूर्णचन्द्रोदया म्लायति । चन्द्रकरमपि सोढुमक्षमेति भावः ।
 यद्वा । यथा प्राप्तचन्द्रोदया पद्मिनी म्लायति तथा प्राप्तदर्शनसुखेयं

१३२. भववदो मअणुरत्त before तस्स N.; विभ्रमा^० for विभ्रमा^० N. O.; ^०गित्तयं
 for ^०हिरामं A. B. Dh. D. K1. K2.; N. om. ^०हिरामं अणुरूआ^०; O om. ^०गुल्लमा
^०गुल्लमा^० B. ^०गुल्लमा Bh. for ^०गुल्लमा^०; क्कवा^० for गुल्लमा^० Bh.; C. om. ^०गुल्लमा^०
 मरुधाविध Bb. पदद्विन्द. C. D. for मरुघीकिद.

१३३. उज्जोण्णं O उज्जोण्णा^० K1. for उज्जोण्णा^०; ^०एवा for एव Bb.; अण्णोण्ण
 for अण्णोण्ण K2; पद^० fo विवि^० K1. K2.; पद K1. K2. पाभ N. for पद
^०विविज्जत B. D. ^०दसत्थम्भ K1. K2. ^०दसत्थम्भ N. for ^०दसत्थम्भ.

१३४. तुभारत्त K1. K2. ^०तुदत्त O for तुदत्त; एतत्तुदत्त^० B. इत्तं उज्जोण्ण^०
 K1. K2. O. इत्तं उज्जोण्ण^० N. for इत्तं उज्जोण्ण^०; ^०गित्तयं for ^०गित्तयं N.; मलान् B.
 Bb. N. O. मलान् K1. K2. for मलान्; ^०वदवो K1. ^०वदव K2. O. for वदवः
^०पदे for पदे O.

१३५. ^०दिविभ्रमा for ^०दिविभ्रमा N.; ^०दिविभ्रमा for ^०दिविभ्रमा O.; ^०दिविभ्रमा वद^० K2. ^०दिविभ्रमा^० B.
 for ^०दिविभ्रमा वद^०; ^०दिविभ्रमा for ^०दिविभ्रमा अण्णदि^० N.; ^०दिविभ्रमा for ^०दिविभ्रमा K2. N.;
 वद^० for वद^० K1. K2. N.; ^०दिविभ्रमा for ^०दिविभ्रमा O.

परावलोभणसुहं समासादिदं तदो पद्भुदि सविसेसदूसहाआस-
विअम्भमाणुद्दामदेहदाहदारुणं दसापरिणामं अनुभवन्ती मु-
हुत्तमेत्तसंपत्तपुण्णचन्द्रोदया विअ बालकमालिणी पम्मला-
अदि । (क)

• तसाध्वसस्तम्भमन्थरावयवप्रतिलप्रस्वेदपुलकोत्कम्पसुन्दरमानन्दितस-
र्षीजनं प्रियसख्या परस्तरावलोकनसुखं समासादितं तव प्रभृति
सविशेषदुःसहायासविवृम्भमाणोद्दामदेहदाहदारुणं दशापरिणाम-
यनुभवन्ती मुहूर्तमात्रसंप्राप्तपूर्णचन्द्रोदयेव बालकमालिनी प्रम्लायति ।

म्लायतीत्यर्थः । ननु चन्द्रेण विरोधात्पद्मिन्या म्लानिर्युक्ता । अस्या-
स्तु माधयानुरागात्तद्दर्शने कथं म्लानिरिति । मैवम् । यथा शीत-
स्पर्शत्वेन चन्द्रः क्षणं पद्मिनीं सुखयति तथा माधवो मालतीमिति
विरसितत्वात् । यद्वा । मुहूर्तपदेनेह प्रथमचन्द्रोदय उक्तः । एवं
चाभिनवोदितं चन्द्रं रक्ततया सूर्याभं दृष्ट्वा भ्रान्त्या मुहूर्ते पद्मिनी
तिष्ठत्यय प्रम्लायति तथेयमपीत्यर्थः ।

१११ परावगा° for परवगा° Bh समादित K2. समासादिभ N for समासादित;
पद्भुदि for पद्भुदे O, °सवि° Bh. k1 K2 O. सप्तमभृति° N for °सप्तमभृति°

११०. विभ्रमणम्° A. विभ्रमणम्° Bh C विभ्रमणम्° \ विभ्रमणम्° O for विभ्रमण-
मणु°, Bh. k1. k2 \, O om देह, Dh D K1 K2 N O om दाह, दारुण
for दाहणं K2, परिणाम A विनाह K1 k2. for परिणाम, अणु Dh K2 N O.
अद्या k1. for अणु, षीको for भवती N.

११८. K1. N om मेघ. सप्त (?) for सप्त K1, पुण for पुण C D.
K2, अदो° B. Dh पदो O for अदो°, K1 K2 om वेध बल for बाल k1;
°लिनी विभ्र व° A K2, °लिनी इयं व° C °लिनी इयं व° D °लिनी विभ्र व° K1 for
°लिनी व°; पम्मलभदे A पम्मलभदि B Bh पम्मलीभदे. परिमाभदे K1. परिमला-
भदि K2 प्मिनाभदि N. पम्मपदि O. for पम्मलाभदि

* ए after कमानिनी Com

• तथापि अ मुहुत्तमेत्तहिअअविणिहिदणिम्माअन्तवल्लहस-
माअमा निव्वभरसलिलासारसिच्चमाणेव्व मेइणी सीदलाअदि
त्ति जाणामि ।-जेण पप्फुरिदकन्तदसणच्छदुच्छलन्तदन्तमु-

(क) तथापि च मुहूर्तमात्रहृदयविनिहितनिर्मायमाणव*ल्लभस-
मागमा निर्भरसलिलासारसिच्चमाणेव मेदिनी शीतलायत इति जानामि । येन प्रस्फुगितकान्तदशनच्छदोच्छलदन्तमुक्तिकावालिं कान्ति-

१४०—१४८ तथापि चेत्यत्रापि चेति भिन्नक्रमः । तथा शी-
तलायत इत्यपि जानामि चेति संबन्धः । निर्मायं मायारहितं सत्य-
मित्यर्थः । समागमेति भावनावलादिति भावः । मेदिनी शीत्माव-
सानकालीनेत्यर्थः । समागममेव द्रढयति । येनेति । येन हृदिस्थ-
कान्तसंगमेनैवं सा भवति तेन विदग्धसहचरीचित्तसंशयितकौमार-
भावा भवति । वैदग्ध्ययुक्ततया सहचरीसंवेनैवं संशय्यते यन्मत्प-
रोक्षेऽपि प्रियसंगतेयम् । कथमन्यथैतादृक्संस्थानमस्या इति भावः ।
दशनच्छदमधरम् । उच्छलन्प्रकाशमानः । अधरस्फुरणं भावनापित-
पियतमद्युम्बनात् । मुक्तिका मौक्तिकं मुक्तेति शब्दभेदः । निरन्तरेति ।
संकल्पकृतवल्लभसमागमोद्भूतसाक्षिकभावेनेत्याशयः । घूर्णमानं लस-

१४०. तद्वि B C. N. तथापि K1. O. for तथापि; N. om. अ; मेत K1. मेत्तं
O for मेत्त; गिदि° for विणिहि° D. N. O; °दिन for °दिद Bb. K1. O.; निम
A. निमाअन्त Bb निमाअअन्त K1. निणिअन्त N. निआवयिय O. for निम्माअन्त;
K2. om. निम्माअन्त.

१४१. °गमा A. °गमारम्भा Bb. C. °गमारम्भ K1. for °अमा; निम्भर Bb. K2.
निम्भर O. for निम्भर; सिच्च° for सिच° Bb. 1 मादेव्व मे° Bb. माणा मे° K1. K2.
माणव्व मे° O. for माणेव्व मे°. °दिणिव्व K1. K2. °दिणी O. for °इणी, सीअलादि
K2. सीयलायदि O. for सीदलाअदि.

१४२. पप्फुरिदि Bb. पपरिदि K1. प्पुडिदि O. पप्फुरन्त B. for पप्फुरिदि; K1.
K2 N. O. om. कन्त; दसन K2 वभण N. for दसण, °च्छदुच्छलन्त B. K2.
च्छदुच्छलन्तदन्त Bb. O. च्छदुच्छलन्तदन्त N. for च्छदुच्छलन्तदन्त, मोत्ति° D. K1.
N. O. मोत्त° K2. for °मुत्ति.

*निर्मायतत्त्वम् one MS Com. † मौक्तिकपट्टि Com.

त्तिभावलिकन्तिसविसेससोहिदं निरन्तरुल्लसिदपुलअपहल-
कन्तकवोलवोलन्तसंतदाणन्दवाहृथयअं ईसिविअसिअणिप्फ-
न्दमन्दतारुत्ताणमसिणमउलाअन्तणेत्तणीलुप्पलं अविरलुब्धि- १४५
णसेअजलविन्दुसुन्दरललाटपट्टणवचन्दलेहामणोहरं मुद्दमु-
संविशेषशोभितं निरन्तरोल्लसितपुलकपक्षमलकान्तकपोलघुर्णमानसंत-
त्तानन्दवाप्पस्तवकमीषाद्विकसितनिष्पन्दमन्दतारोत्तानमसृणमुकुलाय-
माननेत्रनीलोत्पलमविरलोद्विन्नस्वेदजलविन्दुसुन्दरललाटपट्टणवच-
मानम् । यद्यपि रोमाञ्चः सर्वाङ्गीण एव भवति तथापि रागातिशय-
द्योतनाय कपोलपुलक एव वर्ण्यते कविसंप्रदायेनेत्यवधेयम् । मन्द-
तारं किंचिच्चलत्तारकम् । उत्तानमूर्ध्वविस्तृतम् । भावनोपनीतप्रिये
लज्जादिदृक्षाभ्यामीषद्विकसितत्वम् । निष्पन्दता मौग्ध्यात् । मन्द-
तारता नखदशुनक्षतभावनया प्रियं प्रति सासूयत्वात् । उत्तानत्वं
मुखदिदृक्षया । मसृणत्वं स्नेहभावनया । मुकुलत्वं रतावसानभाव-
नया । यदाह ।

निश्चलत्वं तदा यातो मुकुलत्वं च लोचने ॥

१४१ °काशले K2. °अति N °वावली O for °आवलि, सोहिदं for सोहिदे N.;
निरन्तरं for निरन्तरं K2 O, °तसिअ for °लसिद N., मल Bh. पणुत्त O. for
पणुत्त.

१४२ A. D. K2 N. O om कन्त, कात for कन्त K1 ; कवोल B K1 N.
कवोल K2 for कवोल; पुण्यत for पोल्यत N, सददा A सददा D. सन्तत K2,
O for कतदा; जवभा K2. सेव O. for न्यवभे, ईस for ईसि K2, विअविद
A. विसम N. विअवेद O. for विअसिअ, निरमन्द A. नीहन्द B निरद K1.
K2 N O for निष्कन्द.

१४५. मंधर f r मन्द N, K2 om मन्द, ललण h1. तारको K2, तारपु° O.
for तार°, °स्वसि° for °ललणमसि° N ; मुहुला° h2 मुहुला° N. for महुला°;
जमण for जेन B ; जीपु° for जीपु° O. °लुभि° for °लभि° O.

१४६. किअर for °निष्पण K1, मुदल for मुदर h1, विद्वानवदु Bh. निदित-
वदु C निदालवद N. निदालववदलेह O. for ललाटपट्टणवच द, वदु for पट्टणव-
चद B, मण° for मणो° N, मुद for मुद K1.

हपुण्डरीअं उच्यहन्ती विअडूसहअरीचित्तसंसइदकोमारभावा
भोदि । (क)

किं अ । उद्दामससिमउहणिउरुम्बुच्चुम्बिदपउत्तणीसन्दचन्द-

न्द्रेखामनोहर मुग्धमुखपुण्डरीकमुद्गहन्ती विदग्धसहचरीचित्तस-
शायितकौमाभावा भवति ।

(क) किं च । उद्दामशशिमयूख^१निकुरुम्बुच्चुम्बितप्रवृत्तनि स्यन्द-

उद्भिन्नमुद्भूतम् । स्वेदेति । रतिभ्रमादयं स्वेदः । तदनेन प्रबन्धेन
गृप्तिरुक्ता । यद्वाह ।

रोमाञ्जो वेपथुः स्वेदो लुलिते च विलोचने ।

मज्जन्त्या इव देहेषु आश्लेषस्तृणिलक्षणम् ॥

तदिह यरीयं वल्लभसमागम न जानाति तदा कथमधरस्पन्दादिमती
स्यात् । कुमारस्य भावः कौमारं शैशवं तस्य भावोभिप्रायः कटाक्ष-
विक्षेपादिः संशयितो यस्याः सा ।

१४९-१५३ निशाचेटामाह । किं चेति । निकुरुम्बः समूह ।
चुम्बितेन चुम्बनेन प्रवृत्तनि स्यन्दः सजातक्षणः । छटा चउट [छल
पा०] इति यस्याः प्रसिद्धिः । दन्तुरित विपमीकृतम् । सवाह-
नमर्पणम् । विरचितोपनीतं विरचनेनाद्भूदत्तम् । अस्मिन्पदे पुरः

१४९ अ०दम् for पुण्डरीअं K1, उच्य for उच्य K1 विअडूस B वेअडू K2 for
विअडू ०चरी for ०अरी K2 B om चित्त ससिमउ D ससिमउ K1 K2 for
ससिमउ, कोमारी B Bh K1 कौमार K2 कुमारी C for कौमार

१४८ भोदि N होदि O for भादि

१४९ अ for अ B D K1 K2 N B D insert निशिर before लिते,
कर B मद्गह Bh K1 K2 for मद्गह; निअर before नि० K2 निउरम्ब
A Bh D O निअर K1 निकुरुम्ब K2 for निउरुम्ब चुम्बिअ N चुम्बिअ O for
चुम्बिअ, प्यउच्य for पउच्य O

* किशिरशाशिकर Com

मणिहारधारिणी पउरकपूरसविसेससिसिरचन्दणरसच्छडासा- १५०
रणिअरदन्तुरिदबालकदलीवत्तसंवाहणादिवावारतुवरन्तसह-
अरीसत्यविरडदोवणीदकमलिणीदलजलहासअणीए उण्णिहा
रअणीओ गमेदि । (क)

चन्द्रमणिहारधारिणी प्रचुरकर्पूर*सविशेषशिशिरचन्दनरसच्छटा†
सारनिकरदन्तुरिदबालकदलीपक्षसंवाहनादिव्यापारत्वरमाणसहच-
रीसार्यविरचितोपनीत‡कमलिनीदलजलार्द्राशयनीय उन्निद्रा§रज-
नीर्गमयाति ।

समूहः पूरणं वा । सविशेषपदेन शीतलकपूरसंस्पर्शादतिशीतलत्न-
मुक्तम् । कदलीपक्षस्य बालत्वेन शैत्यसौकुमार्ये उक्ते । कमलि-
नीदलमेव जलार्द्रार्द्रवत्त्वं तच्छय्यायाम् ॥ आर्द्रवत्त्वं जलार्द्रा स्यादिति
हारावली ॥ औन्निद्रेणोन्निद्रतया । आत्मनः सखीनां चेति शेषः ।
एतेन निद्राच्छेदोद्देगायुक्तौ ।

१५० हारिणी for धारिणी N, पउर for पउर O, A om पउर, कपूर for क-
पूर K1 K2, A Bh D K2 insert पूर after कपूर, रसविशेष for सविशेष D

१५१ छडा Bh O चडा K2 for चडा, रणर f r सार K2, सवण for निअर
O, दन्तुरिद K2 दन्तुरिअ N एरिद O for दन्तुरिद कयली for कदली O, वण
B पक्ष K1 K2 O दल N. for वक्ष; सअणा V सपणा O before स-^र, °वाहि-
णा° for °वाहणा° Bh; वावार A B O वावार Bh K1 K2 N for म्वावार;
तुवरत्त C. तुवत्त K2 for तुवरत्त.

१५२ सच्छ K1 सक्ष K2. for सत्थ, निररदा° K2 गित्दतो° N for निररदो°;
°दुम° D °दुम° K1 for °दोम°, °णत्त for °णत्त K2; कलत्त before कम° K2;
°लिनी for °लिनी K2 सपणने for सअणीए O, N° om सअणीए, °एवगिरा K1
°एवगिरा K2 for °ए उण्णिहा

१५३ जेअ D एअ N, एअ O after उण्णिहा; रअणिओ N रअणि B for
रअणीओ

* Some MSS Com have कर्पूर

† Some MSS Com have दोकर for निकर and one, for भासर.

‡ Com adds वात before कप°.

§ औन्निद्रेण रज्जि Com

कथं वि उवलद्धणिद्वासुहा सेअपञ्जरिदपादपल्लवुव्वन्त-
 १५५ पिण्डालक्तअरसा थरथराअन्तपीवरोरुमूलविसंवदिदणीवीवन्ध-
 णा उक्खुम्भन्ताहिअअन्तरत्तरंगणीसासविसमुच्चसन्तपम्हलप-

(क) कथमप्युपलब्धनिद्रासुखा स्वेदप्रसृतपादपल्लवोद्धान्तापिण्डा-
 लक्तकरसा थरथरायमानपीवरोरुमूल* विसवदितनीवीवन्धनोत्सु†-
 भ्यद्दयान्तरोत्तराणिःश्वासंविषमोच्छ्वसत्यक्षमलपयोधरोपरिनिहित-

१५४-१६२ निद्रैव सुखं निद्रासुखम् । उद्देगादिदुःखमयना-
 गरविपर्ययरूपत्यादिदम् । निद्रैथं चिन्तायशात् । यदाह ।

दीर्घल्यालस्यचिन्ताद्यैर्निद्रा स्यात्कथथापि चेति ।

यंलभसमागमसंकल्पजस्वेदेन प्रसृतधरणपल्लवेनोद्धान्तः पिण्डीभूताल-
 क्तकरसो यस्याः सा । अलक्तकच्छलेनानुरागमिवोद्भमतीति भावः ।
 अतिघनत्वार्थं पिण्डपदम् । थरथरायमानं कम्पमानम् । पीवरं महत् ।

१५४. कथं वि B. कथं विम C. कथं वि K1. कहं वि K2. N. O. for कथं वि;
 लर for लद्ध K2.; N. inserts अ, O. य after सुहा; N. om. सेअ; एतेअ O. मेग;
 पण्डुरिद A. K1. K2. भरिद Bh. पण्डुद D. पण्डुरालेअ N. for पण्डुरिद; पाअ for
 पाद D. K1. K2.; *बुधमंत B. Bh. C. बुधमन्त K1. °बुधमन्त K2. °वरमंत N.
 व्युमंत O. for °बुधमन्त.

१५५. लयलय for लक्तअ O; हरा° for थरा° Bh.; °भमाण K1. K2. °यंत O.
 for °अन्त; वरा A. गत Bh. O. वराण K1. पार्थ K2. पात N. after मूल; विसंकुलेद
 Bh विसंकुलेद C. संवादेद D. विसंवादे K1. K2. विसंभाडिअ N. for विसंवादिद;
 णीवि A. B. Bh. D. K1. नीवि K2. णीवी O. for णीवी; विन्धणा K1. वंधा N.
 वन्धणा.

१५६. उक्खुम्भन्त A. उक्खुम्भन्त K1. उक्खुम्भन्त K2. लुद्धंत O. for उक्खुम्भन्त;
 तुरंग Bh. °रुत्तंग D. for °रुत्तंग; B. inserts वरा after णीसास विसमवपुत्रमन्त
 A. Bh. विसमवपुत्रमन्त C. K1. विसमवपुत्रमन्त D. विसमवपुत्रमन्त K2. विसमवपुत्रमन्त
 N. विसमंत O. for विसमवपुत्रमन्त; पुलअ after °मन्त N.; पम्मल for मूल K1.
 O. om. पम्हल.

* Some MSS. Com. have वरा after मूल.

† उरलक्ष्यमान and उरलक्ष्यमान Com.

‡ विश्वासवज्ञविषम Com.

ओहरोवरिणिहिदवेवन्तभुजलदावेडवन्धणा इति पडिवोधवे-
लाविसाज्जिदुच्चिण्णदिद्विविणिवादविण्णादमुण्णसअणिज्जसंजाद-
मोहमीलन्तलोअणा ससंभमसहीअणयअत्तपडिवण्णमुच्छावि-
च्छेअसमअसंगलिद्दीहणीसाससेसजीविदा किंकादव्वमूढदाए १९०

धेपमानभुजलतावेष्टवन्धना इति प्रतिवोधवेलाविसार्जितोद्विमृष्टि-
शिनिपातवेत्तातशून्यशयनीयसंजातमोहमीलहोचना ससंभ्रमसखी-
जनप्रयत्नप्रतिपन्नमूर्छाविच्छेदसमयसंगलितदीर्घानिः श्वासशेषजीवि-

वशं संसक्तम् । विसंवदितं स्वलितम् । प्रियस्योर्वाक्रमणभावनया
प्रकम्पः । तदाकर्षणभावनया नीचीस्वलनम् । उत्खण्ड्यमानमुच्छ-
लत् । उत्तरंगो यातायातवान् । विषमं यथा तयोच्छ्रुत् । १६मलः
सरोमाश्रवः । वेष्टनं वेष्टः । इह इदयोत्खण्डनादिकं प्रियसंभोगव्या-
यामभावनया । उपरिवर्तिप्रियस्य भुजलताबन्धनमालिङ्गनभावनया ।
प्रियप्राप्त्या प्रसुद्धा । प्रवोधश्च स्पर्शादिना भवति । मोहेति । शून्य-
शय्यादिदर्शनान्मूर्छिभेत्यर्थः । ससंभ्रमः सादरः सावेगो वा । संगलितो

१९०. परिणिहित A. Bh. C. °परिणिहित B. K1. परिणिहिद K2. परिहिद N.
°परिणिहित O. for °परिणिहित; वेगन्त D. वेष्टन्त K2. for वेष्टन्त; लमा for तदा
K1. K2.; वेष्ट A. वेऽण D. for वेष्ट; प्यडि° for पडि° B. O.; कोर D. K2. कोर
K1. for कोष.

१९८. विसजि° for विसजिज्° K2.; °दुविग्ग A. K1. K2. °दुरिणिण B. °दुवेम Bh.
°भावणि N. for °दुविण्ण; Bh. K1. O. om. विणिवाद; वर A. C. विणिवादिद D.
विणिवाद K2. विणिवाभ N. for विणिवाद, विग्गास Bh. विग्गाद K1. for विग्गाद;
सअणीभ for सअणिज्ज K1. K2.; संक्रम for सक्रम N.

१९९. मीनेद for मीकन्त K1.; अण for अण K2.; N. O. om. अण; पत्त A.
पत्त K1. प्यवण O. for पत्तण; पदिवण C. D प्यदिवण O. for पडिवण; मुदा
for मुत्ता C.

१९०. पिडेद for पिडेभ O.; सपय for समभ O.; °इतिद K2. वेगलित N. for
संगलित; त्रिभर्जाविभासा for हेतजीविदा N.; कादग्गा A. D. N. कदम K2. for
कादम; विमूढदाए K2. मूढ° N O. for मूढदाए.

पढमप्यत्थिदणिजजीविदावसाणदुव्वारदेव्वविलसिदोवालम्भमे-
चव्वावार अम्हारिस जण करेदि । (क)

ता पेक्खदु भअवदी इमेसु दाव लावण्णभूइट्टणिम्माणपरि-
वेल्लेसु अद्देसु दारुणविजम्भिदस्स किञ्चिर कुसलावसाणदा

ता किंकर्तव्यमूढतया प्रथमप्रार्थितनिजजीवितावसानं दुर्वारदैवविल-
सितोपालम्भमात्रव्यापारमस्मादृशं जन करोति ।

(क) तत्प्रेक्षता भगवत्येषु* तावत्तावण्यभूयिट्टनिर्माणपरिपेल्लेव-
ल्लेषु दारुणविजम्भितस्य कियच्चिरं कुशलावसानता मन्मथस्य भवि-

नि सृत. । अनेन युगपन्नासापुटनि सरणमाह । मूर्छाविच्छेदे तथैव
श्वासप्रवृत्तेः । जीवितेति । मोहे सखीजनसेकादिना मूर्छापगमे दीर्घ-
नि श्वासेन जीवतीत्यवधार्यत इत्यर्थः । किंकर्तव्येति । जीविता
सती किं करोमीति न वेत्तीत्यर्थः । प्रथमेति । वयमेव प्रथम श्रि-
यामह इत्यर्थः ।

१६३-१७१ स्वयमनध्यवसायाह्वयङ्गिका कामन्दकी पृच्छति
तस्मात्प्रेक्षतां भगवतीति । पेल्लव कोमलम् । दारुणत्व देहदाहादि-

१६१ पुढम N प्यढम O for पढम पत्थिद A C D K1 पाउद Bb पत्थित
K2 प्थियअ N for प्थिद णिज for णिअ Bb O सान for साण K1 दुव्विल
सिदो C K1 K2 N दुव्विलसितो O for विलसिदो °पालम्भ for °वालम्भ D

१६२ वावार for व्यावार all Mas except O अम्हारिस K1 अम्मारिस K2
for अम्हारिस N om अम्हारिस सही before जण N त्याणं K1 जन K2 for
जण करेदि K1 करेइ N for करेदि

१६३ प्पखव for पेक्खदु O भववदि for भअवदी O, एसा for इमेसु N लावण
for लावण्ण A C D भूयिट्ट K1 भूयिट्ट O for भूइड, B om परि

१६४ वेल्लेसु B D K1 O पैल्लेसु N for वल्लेसु दारुण for दारुण K2 N
O विजम्भि B विजम्भि Bb विजम्भि N for विजम्भि, °अस्स N °एस्स O for
°दस्स कोवर A N किञ्चिरस्स B किञ्चिर Bb K2 O कियच्चिर C K1 for
किञ्चिर, तरस्स Bb तरस्स C after °पर °सादणा B °साजता Bb K2 for
°साणदा

मम्महस्त भविस्तदि कध अ इमाड रमणकेलिकलहकोवोवरा-१६५
 अपल्लविअकेरलीकपोलकोमलुध्वेल्लन्तविमलचन्द्रचन्दिओहाम-
 दलिदतिमिरावरणाइं विहावरीमुहाड । इमे अ उल्लसिददुद्धसि-
 न्धुपूरधवलुज्जलजोण्हाजलप्यक्खालिदगजणङ्गणा परिमलिद-

प्यतिकथचेमानिरमणकेलि कलहकोपोपरागपल्लवितकेरलीकपोलको-
 मलोद्वेल्लद्विमलचन्द्रचन्द्रिकोहामदलितनिमिरावरणानि विभावरीमु-
 खानि । इमे चोल्लसितदुग्धसिन्धुपूरधवलोज्जलज्योत्स्नाजलप्रक्षालित-
 गगनाङ्गना. परिमलितपाटलावकुलनिर्मथनवहलपरिमलोद्गारसंवल-

कारित्वात् । इमानि विभावरीमुखानि प्रियसख्याः कथमेवं भविष्य-
 न्तीत्यन्वयः । उपरागो लौहित्यम् । पल्लवितः पल्लवाकारीकृतः । केरली
 केरलदेशी । तस्या अतिगौरत्वेन लौहित्यार्थं ग्रहणम् । उद्वेल्लन्तन् ।
 उहामदालतमतिदारितम् । इह दृष्टकेरलीकपोलसाम्येनोदितग्रन्थेण
 निमिरावरणनाशे रात्रेरुपक्रमः कथितस्ततश्चन्द्रस्य दु सहाता माल-
 त्या ध्वनिता । परिमलित कृतम् । निर्मन्थनं मर्दनम् । उद्गार उ-

१६५ मम्म^० for मम्म^० K1, K1 K2 N om भविस्तदि, अण्ण for कध N
 च B. K2. वा D for अ, इवो^० for कोवो^० K2, पराअ for वराअ D

१६६ पमदिद for पमविअ Bb K1 K2 N O., लुध्वेल्लन्त B लुध्वेल्ल Fh
 लुध्वेल्ल h1 लोद्वेल्लत् h2 लुध्वन्नन् O for लुध्वन्नन्, h2 N om चद,
 उद्वेल्लोहाम K2 उद्वेल्लोहाम N उद्वेल्लोहाम O for उद्वेल्लोहाम, Bh C. om वराम

१६७ दलित Bh निरलिअ N. for दलित, विमा^० for विश^० A. Bh D K1
 K2 N ; गमेदि after मुहाड D K2, D om इमेअ, N om अ, उल्लसिअ for
 उल्लसिअ N, दुग्ध for दुग्ध h2

१६८. D om सिन्धु परिमलि Bh एदि C. परा K1 N O for सिन्धु
 लुज्जल K1 लुज्जल h2 for लुज्जल उज्जल for जे^०श Bh Bh K1 h2
 N. O om जल, पय्या^० Bh h1 h2. N विअ O for पय्या^० विअ for
 विअ A. N. गभणङ्गणा A गभणङ्गणा B गभणङ्गणा Bh. O उद्गारणा K1. गहा-
 द्रणाः h2 उद्गारणा N for गभणङ्गणा; मलिअ for मलिअ N

पाडलावउलणिम्महणवहलपरिमलुग्गारसंवलणमसिणमंसला-
 १०० अन्तमलअमारुदुद्धूमाविददहदिसामुहा वसन्तरअणीपरिणाहा
 अणत्थकारिणो भविस्सन्ति पिअसहीए त्ति । (क)

काम० । लवङ्गिके

यदि तद्विषयो नुरागबन्धः

स्फुटमेतद्भि फलं गुणज्ञतायाः ।

नममृणमांसलायमानमलयमासुतोद्धूमायितदशदिह्मुखा वसन्तर-
 नीपरिणाहा अनर्थकारिणो भविष्यान्ति प्रियसख्या इति ।

द्रमः । संवलनं मिश्रीभावः । मद्युषं मन्दम् । मांसलः पुष्टः । धू-
 मायितं धूमेनेवाकुलीकृतम् । परिणाह आभोगः ।

१७३-१७७ एवं भ्रुत्वा कामन्दकी तटस्थेवाह । यदीत्यादि ।
 यदि तद्विषयो नुरागस्तदा गुणज्ञतायाः प्रव्यक्तमेतद्विशिष्टं फलम् । तदा
 सैव गुणं जानातीत्यर्थः । एतद्धीति पाठ एतद्गुणज्ञतायाः फलमेवे-
 त्यर्थः । हिरवधारणे । इति नन्दितमानन्दं प्रापितमपि मे हृदयम-

१६९ पाटल A. पाटला C. D. पाटल N. for पाडला०, बहुल Bh मडल D for
 वडल, K1. om वडल, मुडल after वडल K2, निग्गहन्त Bh एसरन्त K2.
 निम्महत O for निम्महण, N. om बहल, महु० for महु० K1, ०क्कल K2 ०प्पीड
 N. ०प्पील O for ०ग्गार, सदलण C. संवलन K1. सकलण N O for संवलण, Bh.
 om. मसिण, मसर Bh मासलाअन्त K2 for मसलाअन्त.

१७०. ०अमाण D ०यमाण K1. ०यंत O for ०अन्त, मलय for मलभ K1. O,
 ०दधूमा० N. ०दुद्धूमा० O. for ०दुद्धूमा०, ०विद for ०विद K2, K1. om दह, दस for
 दह A. D. K2 N. O, दिहा for दिहा B Bh C, N. om वसन्त, रथणि for
 रथणी K1, रथणीपरिणाहा after ०त्ति instead of रथणीपरिणाहा after मुहा
 N., ०णामा for ०णाहा B

१७१ हँति N होअंति O for भविस्सन्ति; भवि before पिअ N., पिय for
 पिअ O, K1. om. ति

१७२. ननु before लय० Bh K2 O ; K1 om लवङ्गिके.

१७४ ०दिफल for ०दि फल D

इति नन्दितमप्यवस्थयास्या
हृदयं दारुणया विदीर्यते मे ॥

१७५

माध० । स्थान एव हृदयोद्वेगो भगवत्याः ।

काम० । अहो प्रमादः ।

प्रकृतिललितमेतत्सौकुमार्यैकसारं
वपुरयमपि सत्यं दारुणः पञ्चवाणः ।

१८०

चलितमलयवातोद्भूतचूतप्रसूनः

कथमयमपि कालञ्च्यारुचन्द्रावतंसः ॥

लव० । अण्णं च जाणिदं भोदु भवदीए । एदं माहवपडि-

(क) अन्यच्च ज्ञातं भवतु भगवत्या । एतन्माधवप्रतिच्छन्दकस-

स्या अवस्थया विदीर्यते । एतदवस्थतया मरणमप्यस्याः संभाव्यत
इति भावः । स्थाने युक्तम् । स्थानेशब्दोव्ययो योग्यवाची । इह्यासौ
हृदयशोषः ।

१७९-१८६ प्रकृतीत्यादि । अस्या वपुरिदं स्वभावसुन्दरं सौकु-
मार्यमेवैकः सारः स्थिरांशो यत्र तत् । एतत्सत्यं निधितम् । अयमेव
कामचरितानुभावात्कामोप्ययं निर्दयः । अहोपि सत्यम् । पञ्चवाण

१७९. °दुदर्य for हृदयं K1.; विदीर्यते for विदीर्यते A. Bh. K2 N. Com.

१७७. अहो before स्थाने N.; एतु for एव N.; O. om. एव; इह्यासौ A. K2.
Com. इह्यासौ K1. इदवस्थोक्तयो N. for इदयोद्वेगो; भगवत्या for भगवत्या B. C.

१७८. K2. O. om. काम० ।; प्रमादः for प्रमाद. Bh.

१७९. ललितं for ललितं D.; °दृश्य सारं for °सौकुमार्यं C.

१८१. वलित C. K1. ललित K2. for चलित, मयति. for मयत्. C.

१८२. °भातः for °ततः K1.

१८३. अण्णस for अण्णं च O., अ for च C. N.; भोदु for भोदु N. O.; एदं K2.
तं O. for एदं, च B Bh. C. O. अ K2. N. before माहव °पडि° for °पडि° O.

छन्दअसणाहं चित्रफलअं । मालत्याः स्तनांशुकमपनीय दर्श-
 १८५ यति । एसा वि तस्त ज्जोव्व सहत्थविरइदत्ति कण्ठावलम्बिदा
 वउलमाला जीवणं पिअसहीए त्ति । (क)
 माध० । सस्पृहम् ।

जितमिह भुवने त्वया यदस्याः

सखि वकुलावलि वल्लभासि जाता ।

नार्थं चित्रफलकम् । एषापि तस्यैव स्वहस्तविरचितेति कण्ठावलम्बि-
 ता वकुलमाला जीवनं* प्रियसख्या इति ।

इत्यनेनैकवाणापेक्षया दुःसहस्यमुक्तम् । अयमपि कालश्चलन्मलयानि-
 लकम्पितनूतपुष्पधारुचन्द्रभूषणश्च । कथमिति शिरश्चालने । हिमा-
 देरपगमाचारुचन्द्रत्वम् । तदीदृशेनर्थहेतौ कथमियं जीविष्यतीत्यहो
 प्रमादः । अत्र [ल० वा०] नाथपदेन चित्रगतस्यापि माधवस्य मा-
 लतीनाथत्वं ध्वनितम् । विरचितेति हेतोः । जीवितफलकत्वाज्जीवि-
 तम् । कार्यकारणयोरभेदात् ।

१८७-१९२ स्तनांशुकापनयनेन व्यक्तस्तनदर्शनात्सस्पृहम् ।
 जितमित्यादि । सखि वकुलमाले त्वयेह भुवने जितम् । यतः प्रौढ-
 मृणालदण्डपाण्डुरमनोहरस्तनविस्तारविलासपताकेवास्या मालत्या

१८५. छन्द for छन्दअ A, सणाहं for सणाह K2.; °फलअं for °फलअं Bh.
 K1.; °लती for °लत्याः K1, K2. om. मालत्या; K1, K2 N. om. दर्शयति

१८५. वि K2. य O. for वि, हत्त for हत्थ K1, °इदत्ति B. Bh C. °इदा इति
 K2 for °इदत्ति, कण्ठा° for कण्ठा° K1.; °विद K2 °विदमा N. for विददा.

१८६. जजिण B. जीविहं K1. O सजीवण N. for जीवन; पिय for पिअ O.
 K1 K2. N. om. ति, इति वकुलमाला दर्शयति after सहीय K1, N.

१८७ K2. om सरहम्

१८८. °विद for °विह A.; भुवन for भुवने N.

* जीवितं Com.

परिणतत्रिसकाण्डपाण्डुमुग्ध-
स्तनपरिणाहविलासवैजयन्ती ॥

१९०

नेपथ्ये कलकलः । सर्वे भाकर्णयन्ति ।

पुनर्नेपथ्ये । रे रे सकरघराधिवासिणो जणवदा एसो क्वबु
जोव्वणाग्म्भगव्वसंभरिददुव्विसहामरिसरोसवडअरवलामोडि-
अविहडिदुग्घाडिदलोहपञ्जरणिबद्धसिह्वलाणिरोहपडिभङ्गसक- १९५

(क) रेरेशंकरगृहाधिवासिनो जानपदा एष खलु यौवनारम्भगर्व-
संभृतदुर्विपहामर्पोपव्यतिकरवलात्कारविघटितोद्घाटितलोहपञ्जर-
निवद्धगृहखलानिरोधप्रतिभङ्गसंकलितनिजलीलाविलासोद्वेष्टद्वह-

वहभा जातासि । मालतीवहभत्वात्सखीत्युक्तम् । हृदयधारणेन वह-
भेत्युक्तम् । तथा च मालत्यालिङ्गन तत्र सपन्नं न ममेति भावः ।
कलकलः कोलाहलः ।

१९३-२०४ अत्रैव व्याप्तः क्रुद्धयमविलास कुरुते । सर्वे भक्षय-
तीत्यर्थः । मठाच्छात्रादिगृहान्निर्गत्य । कीदृशः । यौवनारम्भेण प्रवृद्धो

१९० दृश्यमाण्डुमुग्ध K2 O देवकीदपाडु N for काण्डपाण्डुमुग्ध

१९१ विशाल for विलास B Bh

१९५. N om पुन-थ्ये अरे अरे k1 अरेरे K2 अरे O for रेरे, °रहा° Bh
°रहा° K1 °रहा° h2 O राहिका N for °रघरा°, अधिवासिणो B Bh निवासिणो
k1 O वासिणो k2 N for अधिवासिणा, जानवदा Bh जण C D जणवदी K1
जणवदा N. जानवदा O for जानवदा, सो for एसो A, वु for क्वु h2

१९४ एव before जेष° k2 O जेष° for जेष° k1; D k1 k2 N om.
गव्व, °भरिडु° Bh °भरिभडु° N. °रावेद O for °भरिडु°, °भरिसि for °भरिस k1,
Bh C om सैस, एसर for रोस O म्भ° k1 म्भि° h2 for वा° °यपत्ता°
K1 °करवत्ता° h2 for °भरवत्ता°, °मदि A B Bh k1 O म्भन h2 for
°मोदिभ

१९५ विशर्दीरोदादि K2 विपदिभ N for विशदिदुग्घादि K2 om बद्धसिह्वना
परिभट्ट A बद्ध K1 परितग N. for विशद, N om सिह्वना° गेहपदिमद्,
सगतिद B C O हकुदिद D h2 सगतिभ N for सकतिद

* Com om गर्

† सिल-वपयन्तोदेवदुग्घरा° Com

लिदणिअलीलाविलासुवेह्लन्तवहलुत्तुङ्गलङ्गुलत्रिअडवेजअन्ति-
आडम्बरुहामसरीरसंणिवेशो मडादो अवक्कमिअ तक्खणसतिण्ह.
कवलिदाणेअदेहिदेहावअवमज्झणिटुरट्टिखण्डटकारकडकडाभ-
न्तकरवत्तकठिणदाढाकरालमुहकन्दरो पअण्डवज्जणिग्घाददा-

लोत्तुङ्गलाङ्गुलविकटवैजयन्ति*काडम्बरोहामशरीरसंनिवेशो मठाद
पक्रम्य तत्क्षणसतृण्णकवलितानेकदेहिदेहावयवमध्यनिपुरास्थिखण्ड-
टकारकटकटायमानकरपत्तकठिनदंष्ट्राकरालमुखकन्दरः प्रचण्डवज्र

यौ दु सहावक्षान्तिक्रोधौ तयोर्मिलनेन यो बलत्कारस्तेन विघटित त्य-
क्तवन्धीकृतमुद्घाटितं मोटित च यल्लोहपञ्जरं तत्र प्रतिबद्धशृङ्खला-
निरोधप्रतिभङ्गो विपरीतभङ्गस्तेन सकलिता मिलिता या निजलीला
तद्विलासपर्यन्त उद्देह्लत्कम्पमानोत एवोच्छलसूर्ध्वं गच्छन्त्यो बहलतु-
ङ्गलाङ्गुल. स्यूलोच्छ्रितलाङ्गुलस्तस्य विस्तीर्णवैजयन्तिकासदृशप्रपञ्चे-

१९१ गिज for गिअ h2 °मुञ्जेतवहलतुग B °मुञ्जेलतवहलतुग Bh K1
°सपेरतोञ्जेतवहलतुग D °सुञ्जेकम्पमाण K2 °सु-वेतवहलतुग N °सु-वेततुग O
for °सु-ङ्ग, लगड B लाङ्गुल K2 for लङ्गुल, वैज° for वैज° A B Bh C D
h1 K2 N

१९० °अतिका for °अतिआ K2, विडम्बरुहामर Bh विडम्बरुहामर C O
पडलविदसहामर D विडम्बरुहामर K1 विडम्बणाडम्बरोराम K2 विसमडामराम
N for डम्बरुहाम, षिवतो for संणिवेशो O मडादो B Bh h1 मडादो D O
मटदो K2 for मज्जरो, अव for अव N, °कमिद for °कमिअ O, सनद्ध C तिग्घा
D सतण्ण K1 सतिण्ण N सण्ण O for सतिण्ह

१९८ कवलिआ° D N कलिदा° K2 for कवलिदा°, °णअ for °णअ Bh, °हाव
अम° Bh °हावयवम° O for °हावयवम°, °रअत्थि A °रत्थि O °रत्थि D °रत्थि
h2 °रत्थि N O for °रत्थि खण्डण for खण्ड D K1, कडकडयत Bh कडाक
दाभन्त K1 कडकडयत h2 कटकटाभन्त N कडयउत O for कडकडाभन्त

१९९. दत्त before कर° B Bh h1, करपत्त for करपत्त D h1 N., कठिन
h1 कठिण K2 कठिण N for कठिण, पपण K2 पपण्ड O for पपण्ड, विमडरिई
भणुराम for पपण-ग्घाद N, °ग्घाअ A °ग्घाय O for °ग्घाद

* °कावलीभिनडम्बरोरामर Com

रुणचवेडामोडणपाडिदाणेअणरतुरंगजङ्गलुग्गारभरिदगलगुहा- २००
 गम्भभीरघग्घरोरल्लिगल्लूरणसद्वसंदम्भपडिरवाभोअभीसावि-
 दणट्टुविदाविदासेसजणणिवहो कठोरणहरकप्परकमणणिविअदा-

निर्वातदाणचपेटामोटन*पातितानेकनरतुरंगजाङ्गलोद्धारभरिदगल-
 गुहागम्भभीरघग्घरोरल्लिगल्लूरणशब्दसंदर्भप्रतिरवाभोगभीषितनष्टवि-
 द्वाविताशेषतननिवहःकठोरनखरकर्पराक्रमणनिर्दयदारितजन्तुगात्रा-

मोडामर उत्कटकठोरक्रियः शरीरसंनिवेशो यस्य सः । परगुणासाहि-
 ष्णुतामर्षः । रोषः क्रोध एव । यद्वा । स्थिरः क्रोध एवामर्षः ।
 यदाह ।

क्रोधः कृतापराधेषु स्थिरोमर्ष इति स्थितः ।

प्रतिकूलेषु तैक्ष्ण्यस्य प्रबोधः क्रोध उच्यते ॥

यद्वा । अमर्षोक्षान्तिः । तत्क्षणं सतृण्यं कबलिता येनेकपाणिशरीरावय-
 वास्तेषां मध्ये कठोरणि यान्यस्थीनि तेषां खण्डे खण्डने यदंकारो

२००. चवेडा K1. चवेडा N. चवेटा O. for चवेडा, मोडन K1. मोडिम N. मोटिद
 O. for मोटन; पडिदाणेक B. पाडिदामेअ C. कवलिदाणेअ D. K1. K2. पडिदमित्त-
 दाणेअ N. for पाडिदाणेअ; तुरंगजङ्गलुग्गार B. तुरंगगजङ्गलुग्गार Bh. तुरंगगजङ्गलुग्गार
 O. for तुरंग-जङ्गलुग्गार; अणर for अणर K1. K2.; भरिअ for भरिद N.

२०१. B. om. घग्घर; गग्गतो for घग्घरो K2. N.; रोतलिद Bh. रोति
 K1. for रोतलि; गग्ग C. गग्गण K1. गग्गण K2. for गग्गण, N. om. सार; D.
 om. संदम्भ; संदम्भ for संदम्भ B. Dh; पडिदगमभमल्लेभम for पडि-विद N.; पडि
 for पडि O.; रोम for रोम O.; भीसिद A. भिसिद O. for भीसाविद.

२०२. तुण for तुण C.; विदाविद A. विदाद D. निरविदाद K1. निरविद K2. निरा-
 विदविदाविद N. पडिद O. for विदाविद; निमरो K1. निमरो O. for निमरो; कठोर
 for कठोर O.; ल्लहार for कप्प-ण Bh; कप्प K1. कप्परा K2. for कप्परा, कोरो-
 तुं C. ररुम D. ररुम K1. ररुम N. रोतन्वसर O. for रोतन्वसर. निरतिभा-
 किं for निर-विद N., निरय for निरय K2. O.; श्लित D. श्लित K1. निरविद
 h2. कपरिय O. for दारिद.

* कवलिज Com

रिदजन्तुगत्तावअवप्यउत्तरत्तकइमिअगइवहो दुद्रुसहूलो कुविअ-
कअन्तलीलाइदं करोदि । ता रक्खध जधासन्ति पिअसहीए मदअ-
५ न्तिआए जीविदं त्ति । प्रविश्य बुद्धरक्षिता सत्रासम् । परिताअध

वयवप्रवृत्तरक्तकर्मितगतिपथो दुष्टशार्दूलः कुपितकृतान्तलीलापितं
करोति । तद्रक्षत यथाशक्ति प्रियसख्या मद्यन्तिकाया जीवितमिति ।

ध्वनिभेदस्तेन कटकटायमानाः करपञ्चवक्त्रिणा या दंष्ट्रास्ताभिः
करालो भीषणो मुखकन्दर आस्यकुहरं यस्य सः । टकारेण दुर्भे-
द्यत्वमुक्तम् । दुर्भेद्यप्रवृत्तौ दन्ताना कटकटाशब्दकरणं स्वभाव ।
विस्तीर्णत्वात्कन्दर इव कन्दरः । प्रचण्डवचप्रहारदाहणो यश्चपेटः
पाणितलप्रहारस्तेन यदामोटन चूर्णनं तेन कञ्चलिता आस्वादिता येने-
कनरास्तुरंगाश्च तेषां जाङ्गलं मांसं तस्योद्वारेण प्रपूरणेन भरितो यो
गलगुहागर्भस्तत्र गम्भीरो घर्घरो दीर्घमधुरो य उरद्विर्गलगर्भितं तेन
यो गह्वरपूरणशब्दस्तस्य सदर्भेण समूहेन प्रतिरचाभोगः प्रतिशब्दवि-
स्तारस्तेन भीषितो भय नीतो नष्टो विद्राणो निष्ठापितो निष्ठां पर्यन्तं

१०१ °जाणसतीर for गजावअय O गदा° for गजा° K२, °चावरेचित्तरेगिर
for °चाव-उल N, A D K1 om अवअय, °वयअ for °वअय K२, D om
प्यउत्त, पउत्त for प्यउत्त B Bh C K1 K२ O, कदाभिअ Bh. K1 करविद
K२ O, पसो for वसो D K1, सारलो A सट्णे K1 for सट्णे, Bh. D K1
K२ N O om कुविअ

१०४ किदन्त B. कदन्त K२ कियत O for कअन्त, °पिद for °इदं K२ O,
करोदि for करोदि K1, पडि N परि O before रक्ख°, रक्खद K1 रक्खद twice
K२ रक्खह N for रक्खध, K२ om जधासन्ति, K1 om जधा-आए, जहा for
जधः D N, सत्रासि A Bh C D O. सनिए N for सनि, A. Bh. N om
पिअ-आए, O om पिअसहीए, जीवितां मदपतिथ for मद-द O

१०५ अय A Bh अणो N before जीविदं, °विअ for °विद N, O om. नि.
°ई जधासन्ति for °इनि K२, सदा मभया भुञ्जति before प्रविश्य K२, संश्रिता
after प्रविश्य N K1 N O om सपाद्य, °अइ K1 °अध K२ °यअ O for
°अध, N om. परिताअध

परित्ताभध । एसा णो पिअसही अमच्चणन्दणस्स व्हिणिआ
मदअन्तिआ एदिणा दुट्टसङ्खलेण विणिहदविद्वाविदात्तेसपरिअणा
अभिभवीअदि । (क)

मात ° । लवङ्गिए अहो पमादो । (क)

माध ° । ससभ्रममुत्थाय । बुद्धरक्षिते कासौ ।

२१०

परित्रायध्व परित्रायध्वम् । एषा न प्रियसख्यमात्यनन्दनस्य भगिनी
मदयन्तिकैतेन दुष्टशार्दूलेन विनिहतविद्राविता*शेषपण्डिनाभिभूयते ।
(क) लवङ्गिके अहो प्रमाद ।

लम्बितोशेषजननिवहो येन सः । कठोरनखकर्पराक्रमणेन निर्दय दा-
रितं यज्जन्तुशरीर तत. प्रवृत्तरक्तेन सजातक्षधरेण कर्दमीकृतो ग-
तिपयो गमनघाटो येन सः । कर्पर इय कर्परः । निवृत्त्वात् ॥ उर-
ल्लिर्गलर्गर्जितमिति रत्नकोशः ॥

२१०-२१८ मदयन्तिकापरिरक्षणत्वस्याह । कासाविति । अ-
म्महे सभयहर्ष आधर्मे वा । एपोपीहस्य एष । अत्रार्पिर्विस्मये ।
यस्यायस्था भगवत्योक्ता यन्निमित्ता वा ममेयमवस्था स एष इति

२०९ A h1 om परिताभध °अध K2 °ता O for °अध, पिय for पिअ
O, नन्द° for नन्द° O, भङ्गी for व्हिणिआ ५

२१० मरप° for मदभ° O, K1. om एदिणा षेण for एदिणा K2, दुट्ट for
दुट्ट h2; सा° for सा° K2, O om विणिहद h1 ५ om विण° °हद for °हद
Bh, C om विराविदात्ते, विद्राविभ° A विराविभ K1 ५ विद्रविद O for विराविदा°,
B Bh h1 ५ O om असस

२१८ अहिहरीभदि A अविहरीभदि Bh अभिहरीभदि C अभिभूअदि D अहिहरी
भदि h1 अभिभूअदि h2 अहिहरीभदि O for अभिभूअदि.

२०९ सहि before लर° N B1 om लवङ्गिए; लवङ्ग h1 लवङ्गिके h2 O
for लवङ्गिए पमादा for पमादा A B C D O, नि after °मादो h2

११० B om सयं-य, l.h. h1 h2 ५ O om ससभ्रमय, कासौ twice Ph
C D h2 O

* निवृत्तित Com

माल० । माधवं वृद्धा सहर्षसाध्वसमात्मगतम् । अम्महे एसो
वि इहत्यो जैव्य । (क)

माध० । स्वगतम् । हन्त पुण्यवानस्मि यदहमर्तार्कितोपन-
तदर्शनोद्भसितलोचनयानया

२१५

अविरलमिव दाम्ना पौण्डरीकेण नद्दः

स्नपित इव च दुग्धस्रोतसा निर्भरेण ।

(क) अम्महे एषोषीहस्थ एव ।

भावः । स्प्रच्छन्दप्रियालोकनतुष्टस्य माधवस्योक्तिः । हन्तेत्यादि ।
अयं श्लोको गद्यादिः । हन्त हर्षे । अचिन्तितोपस्थितदर्शनानन्दित-
लोचनयानया चक्षुषा पौण्डरीकेणेव दाम्ना स्रजाविरलं घनं यथा
तथाहं नद्धो बद्धः । आवृत इति यावत् । कान्तालोकनेन सात्त्विक-
कभावाविर्भावात्स्वीयस्तम्भं ज्ञात्वा नद्द इत्युत्प्रेक्षितम् । अत्राविर-
लपदेन पौनःपुन्यं पुण्डरीकपदेन श्रेतभागविभावनं च ध्वनितम् । दु-
ग्धस्रोतसा दुग्धाम्भःप्रवाहेण निर्भरेण निरतिशयेन संतक्तेन वा क्षपित
इवाभुत इयाहम् । तथाविधालोकनजातरोमाश्चतया क्षपितत्वेनोत्प्रेक्षि-
तम् । अत्र निर्भरपदेन परिचयपर्यवसानतोक्ता । एवं च द्वाभ्यां नेत्र-
नैर्मन्यमुक्तम् । कृत्स्नो निःशेषोहं स्फारितेन विस्तारितेन चक्षुषा कव-
लित इव पीत इव । स्फारितत्वेन कवलनयोग्यतोक्ता । कवलने

२११. N om. माधव दृष्टा, A. om. माधव, सहर्ष साध्वस च for सहर्षसाध्वस Bh
K1 K2. N O.: N. om. आत्मगतम्; स्व for आरम् K1. K2., अम्महे for अ
म्महे Bh. K1. O

२१२. B. Bh N om. वि, अन्य A इह K1 K2. एत्थ N. for इहत्यो.

२१३. B. om. स्वगतम्.

२१४ °जातित° for °लक्षित° O, B Bh N. om. लोचन°, K1. om. अनया.

२१५ नद्द and दद्या interchange places in K1 K2, बद्ध for नद्द O

२१६. स्रोतसा for स्रोतसा B Bh. D; निर्भरेण C. निर्भरेण D. निर्भरेण K1.
for निर्भरेण.

कवलित इव कृत्स्नश्चक्षुषा स्फारिनेन
प्रसभममृतमेधेनेव सान्द्रेण सिक्तः ॥

बुद्ध° । महाभाभ उज्जाणबाहिरत्थामुहे । (क)

माधवः साटोपं परिक्रामति ।

२२०

काम° । वत्स अप्रमत्तो भूत्वा विक्रमस्व ।

(क) महाभाग उद्यानबाह्यरथ्यामुत्थे ।

बाह्यसंवेदनाभावात्प्रणय उत्प्रेक्षितः । सान्द्रेण निविडेन सुधामयज-
लधरेण प्रसभं बलात्सिक्त इवाहम् । भानन्दातिशयशालितयामृत-
सिक्तत्वेनोत्प्रेक्षा । तदिह माधवस्य परमनिर्वृत्तिसौख्यमुक्तम् । तत्र
च प्रथमपदेन तारकातरलता । द्वितीयेन गोलकचाञ्चल्यम् । तृतीयेन
पुटविस्तारो विलासश्च । चतुर्थेन चैतन्नयसपत्तौ पुण्यवत्तोपपादनम् ।
तत्रापि मेघपदेन सतापशान्तिः । अमृतपदेन स्तम्भसंभावना । प्रस-
भपदेन तत्संगतिरेव विपत्प्रतीकार इति सूचितम् । सेचनपदेन तस्मि-
न्दरालोकनेसंपूर्णता । सान्द्रपदेन तत्कालिकसकलकेशविलयः सूचि-
तः । स्रोतसां निर्झरेणेति पाठे निर्झरेण प्रवाहेणेत्यर्थः ।

११९-२२८ [बु° वा°] क्वासाधिति प्रश्रस्योत्तरमिदम् ।
साटोप सावेगम् । अप्रमत्त सावधानम् । क्रियाविशेषणमिदम् ।

११९ स्वीक्षण K1 स्वेक्षण K2 for चक्षुषा

२२८. वर्धणे° for मेधेने° A D N O

११९. °भाग for °भाभ k2, एषो खु N इदो O after °भाभ, °उज्जाण for °उज्जाण Bh, D om बाहि, बाहिर K1 O बाहिभ N for बाहि, रज Bh रज्जा k1, K2 N for रत्था

२२९ N om काम°-°मस्व, वत्स twice Bh, अप्रमत्त for अप्रमत्त K1 K2, O Com, K1 k2 O om भूत्वा परिक्रा° for विक° O

माल० । जनान्तिकम् । लवङ्गिण हृद्दी हृद्दी संसजो क्यु
जादो । (क) सर्वास्वरितं परिक्रामन्ति ।

माध० ॥ अग्रे दृष्ट्वा सवीभत्सम् । अहह ।

संसक्तत्रुटितविवर्तितान्त्रजाल-
व्याकीर्णस्फुरदपवृत्तरुण्डखण्डः ।

कीलालव्यतिकरगुल्फदघ्नपङ्कः

प्राचण्ड्यं वहति नखायुधस्य मार्गः ॥

(क) लवङ्गिके हा धिक् हा धिक् संशयः खलु ज्ञातः ।

रुधिरादिकं थीक्ष्य सवीभत्सं सघृणम् । अहह विस्मये खेदे घृणायां
च । संसक्तेत्यादि । नखायुधस्य व्याघ्रस्य मार्गः प्राचण्ड्यं रौद्रत्वं
वहति । कीदृशः । संसक्तः संलम्बत्रुटितच्छिन्नो विवर्तितः खण्डख-
ण्डीकृतोन्त्रजालमन्त्रसमूहस्तेन व्याकीर्णं व्याघ्रं सद्यो हतत्वात्स्फुर-
त्किञ्चिद्यलदपवृत्तमधोमुखं रुण्डखण्डं कबन्धरूपं शकलं यत्र सः ।
उरुबुक्तेति पाठ उरु महदुक्तमयमांसम् । कीलालव्यतिकरेण रक्तसंधिन
गुल्फदघ्नो गुल्फपरिमाणः पङ्कः कर्दमो यत्र । अत एव वीभत्सयोगि-
त्वम् ॥ कबन्धे रुण्डमखियामित्यमरः । कीलालं रुधिरं तांय इति
मेदिनीकरः ॥ प्रमाणे दघ्नच् ॥ पङ्कः पापे च कर्दम इति विश्वः ॥

१२२. N. O. om. जनान्तिकम्; हृद्दीहृद्दी लवङ्गिण for लवङ्गिण हृद्दीहृद्दी K1., १ङ्गिके
for १ङ्गिण K2. N. O.; N. om. हृद्दीहृद्दी. O. om. one हृद्दी; हा धिक् हा धिक् for
हृद्दीहृद्दी K2.; B. om. क्यु; क्यु for क्यु K2.

१२३. N. om. सर्वा-मन्ति; माधवमनुगच्छन्ति for परिक्रामन्ति K1. K2. O.

१२४. कामंदकीमाधवौ for माध०; N.; K1. K2. N. om. अग्रे दृष्ट्वा.

१२५. निवर्तितो for विवर्तितो C. D.

१२६. रुण्ड B. Bh. K1. रुण्ड K2. मुंड N. for रुण्ड.

१२८. प्राचण्डी for प्राचण्यं K1. वराति for वहति K2.

अहो प्रमादः ।

वयं बत विदूरतः क्रमगता पशोः कन्यका २१०
सर्वाः । हा मदअन्तिए । (क)

कामन्दकीमाधवौ । सहर्षाकूतम् ।

कथं तदभिपातितादधिगतायुधः पुरुषात् ।

कुतोपि मकरन्द एत्य सहसैव मध्ये स्थितः

इतराः । साहु महाभाअ साहु । (ख) २१५

कामन्दकीमाधवौ । सभयम् । दृढं च पशुना हतः

(क) हा मदयन्तिके ।

(ख) साधु महाभाग साधु ।

२३०-२३८ वयमित्यदिना दंष्ट्रायुधपर्यन्तेन पृथ्वीच्छन्दसा
श्लोकः स वाचनिकः । वयं तस्य व्याघ्रस्यातिदूरतः । पशोः क्रमग-
ताक्रमणं प्राप्ता । कन्यका मदयन्तिका । कथं मकरन्दः कुतोपि स्थानादे-
त्यागत्य शीघ्रं मध्ये व्याघ्रमदयन्तिकयोः स्थितः । तेन व्याघ्रेणावपाति-
ताहृहीतात्पुरुषाहृहीतखड्गःसम् । अत आकाङ्क्षितलाभः । अत एव सह-
र्षाकूतमित्युक्तम् ॥ पुरुषाः पुरुषा अपीत्यमरः ॥ पुरुषशब्दच्छन्दस्यैव
युज्यत इत्यद्देश्यम् । पूर्वपुरुषतपांसि जयन्तीत्यादिनैपधदर्शनाद्भा-
षायामपि तत्प्रयोगात् । मकरन्दः पशुना दृढं निहतो दृढमाहतस्ताडितो

२२७. N. om. अहो प्रमादः; K2. om. अहोः प्रमादः twice K2.

२३०. °एयाः for °एतः N.; गताः for गता B.; कन्यका for कन्यका B.

२३१. °यन्तिए for °अन्तिए K1. O.

२३१. सहर्षम् for सहर्षाकूतम् K1.

२३१. सदव° Bh. K2. N. O. च अवि K1 for तदभि°; °द्वगता° for °दधिगता°
K2.; °युधः for °युधः Bh.; संधनाह for पुरुषात् N.

२३२. स्थिते for स्थितः O.

२३५. साधु for साहु in both places K1. K2.; °भाय for °भाअ K2.; B. om.
2nd साहु.

२३६. N. O. om. सभयम्; पशुना for च पशुना K2.; इतो for हतः N. O.

इतराः । अच्चाहिदं अच्चाहिदं । (क)

कामन्दकीमाधयौ सहर्षम् । प्रमथितश्च दंष्ट्रायुधः ॥

इतराः । सानन्दम् । दिष्टिआ पडिहदं दुज्जादं । (ख)

(४०) काम ० । साकूतम् । कथं व्यालनखरमहारनिःसृतरक्तनिवहः
क्षितितलनिपक्तखङ्गलतावष्टम्भनिश्चलःसंध्रान्तमदयन्तिकाव-
लम्बितस्ताम्यतीव वत्सो मे मकरन्दः ।

(क) अत्याहितमत्याहितम् ।

(ख) *दिष्ट्या प्रतिहतं दुर्जातम् ।

वा । रक्तदर्शनेन सभयम् । अत्याहितं महाभयम् ॥ अत्याहितं म-
हाभीतिरित्यमरः ॥ व्याघ्रभयत्राणोपकारितया व्यवस्थितमदयान्तिका-
संबन्धात्सहर्षत्वम् । दंष्ट्रायुधो व्याघ्रः । प्रमथितो निहतः । अमुनेत्यर्थात् ।

२३९-२४७ दुष्टमुपक्रान्तं दुर्जातम् ॥ व्याघ्रे चैरे च
व्याल इति शाश्वतः ॥ स मकरन्दः क्षितितलनिपक्तखङ्गलतावष्टम्भेन
निश्चलः । इह मकरन्दक्षतेन रुजारूपः संधिप्रवेश उक्तः । यदाह ।

२३७. Bh. N. O. om. this line; अच्चाहिदं for अच्चाहिदं K1.; K1. om. one अच्चाहिदं.

२३८. Bli. N. O. om. काम-हर्षम्; व्यसुरसौ कृतधाम्ना for प्रम-युधः N. O.

२३९. K1. K2. N. O. om. सानन्दम्; राटु K1. विभविभं नः संवृतं K2. दिष्टिआ O. for दिष्टिआ; अच्चाहिदं जादं for दिष्टि-ज्जादं N., पिहदं for पडिहद K2.

२४०. व्याघ्र for व्याल K2. N.; नख for नखर K2. O.; निवृत्त K2. विनिवृत्त N. for निःसृत ; प्रवाहः A. निवह Bh. for निवहः

२४१. निश्चिक्त B. विष्क्त Bh. O. विविक्त C. D. निहित K1. for निवक्त; वासः (or वाम) before खड्ग K1.; खड्ग for खड्ग Bh.; निष्णः for निश्चलः B. Bh.

२४२. °वलंबितं ता° C. °वलम्बस्ता° K1. वलम्बितोयं ता N. for °वलम्बितस्ता°; N. O. om. इव; °नीति for °नीव Bh. K1.; B. N. om. मे; मे वत्सो for वत्सो मे K2. O.; °दकः for °द- B.

* Com. adds before this नियं विग न संवृणम्.

इतराः । हृद्दी हृद्दी गाढप्यहारदाए किलम्मदि महा-
भाओ । (ग)

माध० । कथं प्रमुग्ध एव । कामन्दकीं प्रति । भगवति मां २५
परित्रायस्व ।

काम० । अतिकातरौसि वत्स नन्वेहि तावत्पश्यामः ।

॥ इति परिक्रम्य निष्क्रान्ताः सर्वे ।

इति मालतीमाधवे शार्दूलविद्रावणो नाम तृतीयोऽङ्कः ॥

(ग) हा धिक् हा धिक् गाढप्रहारतया क्लाम्याति महाभाग * ।

रुजा प्रोक्ता प्रहारव्ययेति । अवष्टम्भनमवष्टम्भः । सभ्रान्ता विमुग्धा ।

प्रमुग्धो मोहं गतः । पश्याम इति दर्शनात्समाधास इति भावः ।

प्रासूत यं रत्नधरोतिमान्योतिमान्यरूपा दमयन्तिकापि ।

जगद्धरं तत्कृतटिप्पणेङ्कोगमत्तृतीयो रसरान्जिरम्यः ॥

॥ इति तृतीयोऽङ्कः ॥

२४३ O om one हृद्दी, अतिकातरा हि before गाढ K1 . पशारि° for प्यहार°
K2 किलिम्मदि Bh O कलिमदि K1 क्लिम्मदि K2 for किलिम्मदि, चि after
°मदि K2

२४४ °गुभाओ for °भाओ B

२४५ मुग्ध for प्रमुग्ध Bh , N O om कामन्दकीं प्रति, तट before भग° K1
K2 O

२४६. B om परि, परित्रायस्व twice Bh K2 , परित्रायस्व माम् for मा परित्रायस्व
K2. O

२४७ A D K2 om वत्स, वत्स अ सि for अ सि वत्स A B C D K2
तरे° for नन्वे° A, B Bh C D , N om. तावत्, पश्याव for पश्याम 1 Bh
D K2 O

२४८. B K1 K2 N O om परिक्रम्य

२४९ B K1 K2 O om इति नाम Bh om इति माधवीयनाधि नाटक for
माध-नाम N , °शकगह for शा-णो Bh समाप्त after °योङ्क k1

* Com adds मकरन्द

चतुर्थोऽङ्कः ।

तत प्रविशतो मदयन्तिकालवद्विकाभ्यामवलम्बितौ प्रमुग्धौ माध-
वमकरन्दौ सभ्रान्ता कामन्दकी मालती बुद्धरक्षिता च ।

मद ० । पसीद भजवदि परिचाहि परिचाहि मदअन्तिआणि-
मित्तससडदजीविद विवण्णजणानुकम्पिण महाभाअ । (क)

६ इतरा । हद्दी हद्दी किं दाणिं अम्हेहिं एत्थ पेक्खिदव्व । (ख)

(क) प्रसीद भगवति परित्रायस्व* परित्रायस्व मदयन्तिकानिमित्त-
संशयितजीवितं विपन्नजनानुकम्पिन महाभागम् ।

(ख) हा धिक् हा धिक् किमिदानीमस्माभिरत्र प्रेक्षितव्यम् ।

२-१० सभ्रान्ता व्याकुला । अत्रापन्नमापन्नम् । अम्महे हर्षे
आश्चर्ये वा ।

१ °ज्ञात for °ज्ञाता h.2. °त कामदकामदपतिका° Bh °तो लघ्वङ्गिकामदपतिका°
O for °तो-ङ्गिका° मालती° for लघ्वङ्गिका° N अ°वितौ for अवलम्बितौ B B
h.2 om प्रमुग्धौ मकरदमाधवौ for मा-न्दौ N

२ सभ्रान्ताअ for सभ्रान्ता K1 K2 O ततअ after सभ्रान्ता N, तवगिका for
मालती N, °रक्षिता for °रक्षिता h1 K2 O K1 K2 O om च

३ भजवदि पसीद for प दि h1 K2 पसीद for पसीद O °चावहि for °चाहि
in both places Bh N °चाअस्स h1 °चावस्स h2 for °चाहि B K1 K2
om one पारेत्तादि °यत्तिअ for °आत्ता K2

४ निमिन् for निमिन् C D N O °सदद K1 °सविद K2 for °सदद K1
om जीविद आवण्ण A O विण्ण K1 आपण्ण K2 for विवण्ण K1 K2 N O
om जण अण° for अणु° Bh K1 K2 O °सुभाअ K1 °सुभाअ K2 for °भाअ

५ O om one हद्दी B Bh D h1 om एत्थ पाक्खदव्व Bh. पेक्खिदत
K2 for पेक्खिदव्व

* Com follows B h1 K2

† आपन्न Com

काम० । उभौ कमण्डलूदकेन सिक्ता । ननु भवत्यः पटाञ्चलेन
वत्सौ वीजयन्तु । मालत्यादयस्तथा कुर्वन्ति ।

मक० । समाश्रयावलोक्य च । वयस्य कातरोसि किमेतत् ।
ननु स्वस्थ एवास्मि ।

मद० । सहर्षम् । अम्महे पडिबुद्धं दाणिं मअरन्दपुण्णअन्देणा(क) १०
माल० । माधवस्य ललाटे हस्तं दत्त्वा । सहि लवङ्गिण्ण दिट्ठिआ
वड्ढसि । णं भणामि पडिबुद्धो जेव्व दे पिअवअस्सो पडिवण्णचे-
अणो महाभाओ मअरन्दो त्ति । (ख)

(क) अम्महे प्रतियुद्धमिदानीं मकरन्दपूर्णचन्द्रेण ।

(ख) सखि लवङ्गिके* दिष्टया वर्षसें । ननु भणामि प्रतियुद्ध एव
ते प्रियवयस्यः प्रतिपन्नचेतनो महाभागो मकरन्द इति ।

११-२२ वर्षस इत्यनेन वर्धापनं याचमानोक्तिप्रकारः । शिरस्या-

१. K1. K2. om. उभौ; अभिषिष्य for सिक्त्वा B.; K1. K2. om. ननु; तत्र
before भवत्यः K1. K2.; °ञ्चलैः for °ञ्चलेन O.

२. Bh. C. N. om. वत्सौ; वत्सौ after वीज* instead of before, K1. K2.;
°यत् K1. K2. °यत् N. °यत्ता O. for यत्तु.

३. विलोक्य for अवलोक्य K1. K2.; अति K1. K2. O. अति N. after वयस्य;
°तरोसि B. तरस्वं K2. °तर O. for °तरांसि.

४. माध० 1 before ननु N.

१०. N. om. सहर्षम्; अम्महे for अम्महे Bh. K1. N. O.; °पाटि for पडि O.;
°तानं for °बुद्धं C.; पुण्णिमा A. पुण्णिम O. for पुण्ण; अन्देण K1. K2. N. यंदेन
O. for अन्देण.

११. D. K1. K2. N. om. सहि लवङ्गिण्ण; दिट्ठिआ for दिट्ठिआ O.

१२. वड्ढसि Bh. वड्ढसि K1. वड्ढसि K2. वड्ढसि O. for वड्ढसि, नं for नं O.;
Bh. K1. K2. N. om. पडिबु—भत्सो, O. om. विभ; पडिवण्ण K1. पडिवण्ण O. for
पडिवण्ण; देअणो for वेअणो B. Dh. C.

१३. °ततो for °अतो K2.; °माध B. °नुमाधे K1. °मम K2. for °माधो, मक०
for मम० K2.; Bh. C. K1. N. O. om. मअरन्दे; C. om. ति.

* Com. follows D, K1 K2. N.

माध० । आश्वस्य । वयस्य साहसिक एह्येहि । इत्यालिङ्गति ।

काम० । उभौ शिरस्याघ्राय । दिष्ट्या जीवितवत्सास्मि ।

इतराः । पिअपिअं णो संवुत्त । (क) सर्वा हयं नाटयन्ति ।

बुद्ध० । जनान्तिकम् । हला मदअन्तिए एमो जेव्व सो । (ख)

मद० । जाणिद जेव्व मए जहा एस माहवो अबं पि सो

जणो ति (ग)

बुद्ध० । अवि सच्चवादिणी अहं । (घ)

मद० । ण हु अण्णारिसेसु तुम्हारिसीओ पक्खवादिणीओ

(क) प्रिय प्रिय न संवृत्तम् ।

(ख) सखि मदयन्तिके एष एव स ।

(ग) ज्ञानमेव मया यथैप* माधवोयमापि स जन इति ।

(घ) अपि सत्यवादिन्यहम् ।

प्राणमायुर्वर्धनायेति वृद्धाः । हलेति सखीसबोधनम् । मकरन्दनामाग्रह-

१४ आश्वस्य Bh तमाश्वस्य K1 K2 निधस्य N for आश्वस्य N om वयस्य
पिसेवय for पिसिक B K1 N om इति, मकरद before आलिङ्गति k1 K2.,
पिसगत for पिसिङ्गति B

१५ जीवद् for जीवित k2 N O

१६ पिय for पिअ in both places, O, K1 k2 N om one पिअ, सर्वे
for सर्वा N O

१७ सहि for हला A k1 k2 N. O, सो for एसो K1 K2, एसो for सो
k1 K2

१८ तदेव A तथैव Bh तथैव C सहि N before जाणिद णिदो for णिद Bh,
A om जेव्व जहा K1 k2 N जहा O for जहा, B om जहा, K1 om एस,
एसो A N अबं B for एस, महाभाओ D हु O after एस, एस for अब B, वि
for पि N Bh om पि, पिओ for पि सो B

२० अइ B Bh C D सहि K1 अवि N for अवि, पिअ before सय K1,
वादिणी for वादिणी B k1 k2

२१ न्हु A णि हि Bh for हु, अण्णारि° D अण्णारि° K1 ण अण्णारि° (optional)
N अण्णारि° O for अण्णारि° णिसोओ for णिसोओ Bh, अल before पक्ख K1.,
पक्ख for पक्ख O वाइ° for वादि° B

* Com follows D

होन्ति । माधवमवलोक्य । साहि मालदीए वि रमणिज्जो इमस्सिं
महाणहावे अणुराअप्पवादो । (क)

पुनर्मकरन्दमेव सस्पृहमवलोकयति ।

काम० । स्वगतम् । रमणीयोजितं हि मद्यन्तिकामकरन्दयोर्देवा-^{२२}
दद्य दर्शनम् । प्रकाशम् । वत्स मकरन्द कथं पुनरायुष्मानस्मिन्न-
वसरे मद्यन्तिकाजीवितत्राणहेतुर्भगवता देवेन संनिधापितः ।

(क) न एत्लन्यादृशेषु युष्माद्दृश्य. पक्षपातिन्यो भवन्ति । सखि
मान्त्या अपिरमणीयो* स्मिन्महान्भावेनुगगप्रवादः ।

णेन स्यामित्यमभिप्रेति । संभावनायामपिशब्दः । न हि पक्षपातिन्य-
स्त्वादृश्यो मन्दं भद्रं वदन्तीति भावः ।

२५-३१ अङ्केशोपनतत्वेन रमणीयम् । शार्दूलनाशेनोपकार-
पूर्वमुत्पन्नत्वाद्भूजितं सातिशयम् ।

आयुष्मानिति वृद्धेन वाच्यो बालः शुभाशयः ॥

इति भरतः । उगद्ययुत्तान्तो मालतीप्रत्यक्षमुत्तरोपक्रमः । परापत-
नागन्तुम् । अयस्कन्दोतिप्रक्रमः । गोचरमित्यनहसिद्धतयान्वयः । अ-

२१ होमिति for इन्ति O अलोचय for अवलोकय N N om वि, षीभो B.
'विज्ज K1 K2 विभो N for विज्जो एव after 'विज्जो. D, इह for इमस्सिं
K1, K2.

२१. महा° for महाणु° B, N, 'आए B °भावे Bh C K1, K2 N O. for
'हावे, K1, K2, om. अणु राग for राम Bh K1 K2 ; पणरा B एणरा Bh.
एहाः K1. एणरा K2 for एणरा.

२२ K1, om the line, एति for पुनर N, O, एवेण for एणरा N O ;
एणराति for एणरावति K2, N, O.

२५ K2 om, वि; मकरन्दमरन्दिक° for मर-रन्द° Ph, O om. देर द.

२६ D, om अय मरन्देन for मरन्देन N, N om आयुष्मान

२७ वाग B अ K2 for अरित देतो for देयु A, D K1 K2 N O,
N om मणरा

मक० । अद्याहमन्तर्नगर एव कांचिद्दार्त्तामुपश्रुत्य माधवस्य
चित्तोद्वेगमधिकमाशङ्कमानस्त्वरितमवलोकितानिवेदितकुसुमा-
० करोद्यानवृत्तान्तः परापतन्नेव शार्दूलावस्कन्दगोचरगतामैताम-
भिजातकन्यकामभ्युपपन्नवानस्मि । मालतीमाधवौ विमृशतः ।

काम० । स्वगतम् । वृत्तेन खलु मालतीप्रदानेन भवितव्यम् ।
प्रकाशम् । वत्स माधव दिष्ट्या सुहृद्बुद्ध्या वर्धितोसि मालत्या
तदयमयसरः प्रीतिदायस्य ।

१५ माध० । भगवति इयं हि

यव्यालत्रणितसुहृत्प्रमोहमुग्धं

सौजन्याद्विहितवती गतव्यर्थं माम् ।

भिजाता कुलीना । तथा चाभिजात्येन मनुष्यकारं ज्ञास्यतीति भावः ।
आभिजात्येन ज्ञानं च तथाविधाकारादिना ॥ कन्यकेत्यत्रानुकम्पायां
कन् ॥ अभ्युपपत्तिः प्राप्तिः । विमृशतः । परस्परकेशकारिण्या शङ्क-
येति भावः ।

३४-३९ प्रीतिदायस्य वर्धापकदानस्य । यदित्यादि । व्याप्रख-
ण्डितसुहृत्प्रमोहेन संतप्तं मां सौजन्येन विगतकेशं कृतवती ततोत्यर्थं

२८ अथ for अथ Bh

२९. B om अधिकम्, त्वरिततरम् for त्वरितम् N

३० °चरता° B Bh D. °चरगमित° K1. °चरगता° K2 °चरता° N. for °पर-
गता°, इमम् for एताम् K1. K2 N. O.

३१ Bh N, O. om. अस्मि, स्वगत before विमृशत N.

३२. प्रवृत्तेन for वृत्तेन Bh, दानेन for प्रदानेन K1. h2

३३. K1 om. वत्स, Bh. N O om. सुहृद्बुद्ध्या, तद्बुद्ध्या K1. तद्बुद्ध्या K2. for
सु-बुद्ध्या, वर्धित° for वर्धित° K1, मालत्या for मालत्या A. Bh

३४. यद् D. सो K1 K2. N O. for तद्, दानस्य for शयस्य C. N. O

३५. एदेहि for भग-हि B, N. om. इय हि.

३६. म्याथ for म्याल D., प्रमोद for प्रमोह C.

३७ कारण्याद् for सौजन्याद् N. O, मय for स्वयं K2.

तत्काम प्रभवति पूर्णपात्रवृत्त्या
स्वीकर्तुं मम हृदय च जीवित च ॥

लव० । पडिच्छिदो वखु णो पिअसहीए अअ पसादो । (क) ४०
मद० । स्वगतम् । जाणादि महाभाअधेओ जणो अवसरे
रमणिज्ज मन्तिदु । (ख)

माल० । स्वगतम् । कि णाम मअरन्देण उव्वेअकारण सुद
भविस्सदि । (ग)

माध० । वयस्य का पुनर्ममाधिकोद्वेगहेतुर्दाता ।

४५

(क) प्रतीष्ट खलु न प्रियसख्या अपं प्रसाद ।

(ख) जानाति महाभागधेपो जनोवसरे रमणीयं मन्त्रायितुम् ।

(ग) कि नाम मकरन्देनोद्वेगकारणं श्रुतं भविष्यति ।

मम हृदयं जीवित च पूर्णपात्रवृत्त्या वर्धापकेन स्वीकर्तुमिय प्रभवति ।
त्व च प्रभवसीत्यर्थ । तदायत्ते मे हृदयजीविते इति भाव । यद्वा । चेरि-
काविवाहसपादनेन हृदयहारिता नोचेज्जीवितहारितेत्यर्थ ॥ वर्धापकं
यदानन्दादलकारादिकं पुन । आकृष्य गृह्यते पूर्णपात्र पूर्णानक च
तत् ॥ इति हारावली । पूर्णपात्र वर्धापकेपि चेति मेदिनीकरोपि ॥

४१-४९ गुरुकरमणीयं भोत्रसुखदम् । मकरन्देन काचिहार्त्ता-
मुपभ्रुयेति यदुक्तमेतच्छ्रुमान पृच्छति । वयस्येति । ज्यायाञ्ज्येष्ठ ।

३८ भगवति for प्रभवति B

४० पडिच्छिदो for पडिच्छिदो B K1 K2 लु for वखु K2 O ण for णो B
पिअ for पिअ O पसादो K1 K2 पसादो O for पसादो

४१ B om स्वगतम्, जाणादि for जाणादि K1, °हाभाअधेओ D °हाभाअधेओ N
for °हाभाअधेओ अअ before जणो N जणा for जणो K1 Bh K1 K2 N
O om अवसरे, गृह्य B गृह्य K1 K2 before रमणिज्ज

४२ पिअ B C D \ °णीअं Bh °णीय K1 °णयं K2 O for °णिज्ज

४३ मरु° for मभ° O मअरन्देण after उ-ण (instead of before) K1
आरण for कारण \ C

४५. N om the line °कोद्वेगिनी for °कोद्वेग O B K1 O om इत्

* Com om अवसरे and adds गृह्य

प्रविश्य पुरुषः । वत्से मदयन्तिके भ्राता ते ज्यायानमात्यन-
न्दनः समादिशति । अद्य परमेश्वरेणास्मद्भवनमागत्य भूरिवसो-
रुपरि परं विश्वासमस्मासु च प्रसादमाविष्कुर्वता स्वयमेव प्रति-
पादिता मालती तदेहि संभावयामः प्रमोदमिति ।

१० मक० । वयस्य सेयं वार्त्ता । मालतीमाधवौ वैवर्ण्यं नाटयतः ।
मद० । मालतीं सहर्षमालिङ्गय । सहि मालदि तुमं क्वसु एकण-
अरणिवासेण सहपंसुकीलणादौ पद्भुदि मे पिअसही आसी वहि-
णिआ अ । संपदं उण घरस्स मण्डणं जादासि । (क)

(क) सखि मालति त्वं खल्वेकनगरनियासेन सहपांसुकीडनात्प्रभृ-
ति मे प्रियसख्यासीर्भगिनिका च । सांप्रतं पुनर्गृहस्य मण्डनं जातासि ।

परमेश्वरो राजा । विश्वासमभेदम् । संभावयामः कारयामः । उत्सव-
पूर्वको हर्षः प्रमोदः ।

१३-१७ मद्भ्रातृवधूर्भविष्यसीति भावः । नोशब्दोस्माकमित्यर्थे

१६ B. om ज्यायान्

१७. सदिशति for समादिशति Bh, भुवन० for भवन० C., एत्य for आगत्य D,
अमात्य before भूरि० K2

१८. D. om पर पर before वसा० B, प्रतिपादिता after मालती (instead of
before) K1 O

१९. इति after लती Bh, याव for याम Bh C. N, प्रसाद for प्रमोद O

२० इय सा for सेय K1 O ; विचित्र्य before वैवर्ण्यं K1 K2, वैचित्र्य for
वैवर्ण्यं A.

२१ सहर्षमालती for मालतीं सहर्षं N ; K1. K2 om मालतीं, आश्लिष्य for आ-
लिङ्गय K1. K2 N O, सु for क्वसु Bh K1 K2. O, एव for एक B

२२ अर for अर K2, वासेण B अधिवासेण K1 K2 O अधिवासेण N. for
निवासेण, मुह for सह B, N om. सह, पायु for पसु K1. K2, कीलनादौ K1
कीलनादौ N. for कालनादौ, B Bh om पद्भुदि, पद्भुदि for पद्भुदि O, B. N om
मे पिपय for पिअ O आसि for आसी A Bh, K1 K2 N O om आसी, निव-
हिणिआ K2 नद्वी N for वहिणिअ

२३ K1 K2 N om अ, आसि before सपद K1 K2 N., सपय for सपद
O, सु for उण N, जो A Bh D. K1 मे K2, अज्ञान N before परस्स, सहि
after मण्डण K1, जादासि for जातासि N

* पुनर्गृहं Com

काम० । व्रत्से मदयन्तिके दिष्ट्या वर्धसे भ्रातुर्मालतीलाभेन ।

मद० । तुम्हाणं आसिसां पहावेण । सहि लवङ्गिए फलिदा ५९
णो मनोरहा तुम्हाण लाहेण । (क)

लव० । सहि अम्हाणं पि अत्थि मन्तिदब्बं । (ख)

(क) *युष्माकमग्निवां प्रभावेण । सखि लवङ्गिके फलिता नो
मनोरथा युष्माकं लाभेन ।

(ख) सखि अस्माकमप्यस्ति मन्त्रयितव्यम् ।

निषेधे च तुल्यरूप इति निषेधोप्यत्र स्फुरति । अत एव सौत्कण्डमाह ।
भ्रातुरित्यादि । उभयत्रोत्तरमाह । [युष्माकमिति] । भरिआ इति पाठे
भृताः पूर्णा इत्यर्थः । [ल० वा०] अयमभिसंधिः । यूय राज्ञः प्रण-
यिदो वयं सेवकाः । अतो युष्मत्संबन्धेन वयं पूर्णमनोरथा इति वच-
नमात्रम् । वस्तुतस्तु त्वत्संबन्ध एवास्माकं न भवितेति । माधनविवा-
हस्यावश्यकत्वात् । यद्वा । यदेतच्चया मन्त्रितमस्माक मनोरथाः पूर्णा
युष्माकं लाभेनेति वयमेव तद्दामः । तेन त्वं मकरन्देन परिणेतव्येति
मनोरथा अस्माकमेव पूर्णा भविष्यन्तीति गूढमुक्तम् । व्यक्तं तु यु-
ष्माकं राजमित्राणां लाभेन राजसेवका वयमेव पूर्णमनोरथा इति भावः ।
यद्वा । एतत्कामन्दक्याख्यं मन्त्रिरूपं द्रव्यमस्माकमप्यत्र विषये
वर्तते तेन प्रतिहतमेतत् ।

५९. भद्रं for व्रत्से K1 K2, N om दिष्ट्या

५९ मअवदि before तुम्हाण A. K2, O om आसिसा, अग्निवा B असिसा Bh
आसीलाण K1 K2 आसिसाण N. for आसिसा, पहावेण B. Bh K1 K2 N
पहावेण O. for पहावेण भावेण before फलिदा D, भरिआ K2 भरिआ N for
फलिदा (Com. notices भरिआ)

६० मे for णो K1 K2, *मनो for *मनो K1, तुम्ह for तुम्हाण O, लाभेण
Bh लाभेन K2. for लाहेण.

६० N om सहि, A B add किं, C किञ्चि after सहि, O om वि, नि N.
नि O for ति, N. O om. अन्वि, एद before मन्ति° K1 K2, *तत्र for
*दत्त K2

* Com follows A, आहा पहावेण (om) । णा for अन्त Com.

मद०। सहि बुद्धरखिखदे दाणिं विवाहमहूसवं संभावेम्ह । (क)
बुद्ध० । सहि एहि गच्छम्ह । (ख) इत्युत्तिष्ठतः।

• लव० । जनान्तिकम् । भवदि जहा एदे हिअअभरिदुच्चित्त-
विम्हआणन्दसुन्दरं अन्दोलाअन्तधीरत्तणमणोहरा पल्हत्थन्ति
मदअन्तिआमअरन्दाण दल्लिदकन्दोइदामसरिच्छा कडक्खवि-

(क) सखि बुद्धरक्षिते इदानीं *विवाहमहोत्सवं सभावयारः ।

(ख) सखि एहि गच्छाय ।

६०-६३ अत्र भरमितो भरितः ॥ शकन्ध्यादित्वात्पररूपम् ॥
यद्वा । भरण भरः संजातोस्य ॥ तारकादित्वादितच् । व्यवस्थितविभा-
पया वेद्भागेः ॥ अत एव वासवदत्तादौ भरितेति प्रयोगः । इदये भारि-
तौ पूर्णाबुद्धत्तावमान्तौ विस्मयानन्दौ ताभ्यां सुन्दराः । व्याघ्रनिपाताद्भु-
दयनिहितो विस्मयः । इष्टदर्शनादानन्दः । आन्दोलित परित्यक्त

६० एहि before सहि D, एहि for सहि A C O, Bh N om सहि, °रखिखए
for °रखिखदे N, एहि before दाणिं N, N om विवाह मगल before महूसव B,
ष्वम्ह Bh °वभावो K1 °वेम N for °वेह

६१. N om the line except उचित्त, A Bh C K1 O om एहि.

६० B om जनान्तिक, जहा A O जह N for जहा, N om एदे, °दुच्चित्त B
दुन्दरत्त Bh K1 K2 °दुच्चरत्त C °अडण्णदित्त N °युच्चत्तण O for °दुच्चित्त

६१ °याणद for °आणद K2 O, सुदत्त A D सुदर N. for सुन्दर, आन्दोलिद
A दोलाविअ Bh दोलाअत्त C K1 K2 आदोलाअत्त D घोलाविद N दोलाविद O
for अन्दोलाअत्त, °त्तणा B परत्त Bh परत्त N O for °त्तण, परत्त C परत्त K1.
परत्त K2 after °त्तण मण for मणो N O, °रहा for °हा B C पल्हत्तज्जित्त
K1 पक्कुलित्त K2 पल्हत्थन्ति N पल्हत्तन्ति O for पल्हत्थन्ति

६२ मक् for मक् K2 दर before दल्लिद A K2 om दल्लिद, सुंदर after
दल्लिद B, णिहुण्णत्त A B कुदोइ Bh कदोत्थ O for कन्दोइ, मत्तलच्छविणो
N मालाज्जणीओ O for दा°-च्छा सज्जा B सज्जाअ K1 K2 for सारच्छा,
दिदि for कडक्ख B N O, सवेअ N वियात्ता O for विवथिवा

* Com om विवाह

कखेवा तथा तक्केमि मणोरहणिव्वुत्तसंयन्धा एदेत्ति । (क)

काम० विहस्य । नन्विमौ विलोकनेन मानस मुहुर्मुहुर्मोहन-
मनुभवतः ।

६६

तथा हि ।

ईपत्तिर्यग्बलनविषम कृणितप्रान्तमेत-
त्प्रेमोद्रेदस्तिमितलुलित किञ्चिदाकुञ्चितध्रु ।

(क) भगवति यथैते हृदयभरितोद्धृत्तविस्मयानन्दसुन्दरमान्दो *
लापमानधीरत्वमनोहरा पर्यस्पन्ति† मद्यन्तिकापकरन्दयोर्दलितनी-
लोत्पलदामसदृक्षा ‡कटाक्षविक्षेपास्तथा तर्कयामि मनोरथनिर्वृत्तस-
न्ध्याप्रेताविति ।

यद्धीरत्व तेन मनोहरा । दलित विकसितम् । कन्दोद् नीलोत्पलम् । स-
दृक्षास्तुल्या० । कान्ता दृष्टिरियम् ।

६४-७२ मोहन धुरतम् । अत एव कामशास्त्रम् ।

मोहन नारभेत्तायद्यावन्नोत्कण्ठिता प्रिया ॥ इति ।

ईपदित्यादि । एतदनयोर्दृष्ट दर्शन व्यक्त शसति यदेतौ मानस मोहनम-
नुभवत इत्यन्वय । दृष्ट कीदृशम् । ईपन्मनाभितर्यग्बलितेन विषम म-

६१ तह for तथा A D h1 N मण N मणध O for तक्केमि °हर for °रह
Bh विवुन Bh h1 K2 O विद्विन C for वि वुन सभाभवा for तव°था N
एद ति Bh N for एदे ति

६४ N om विहस्य मम after विहस्य Bh तु for ननु Bh NO om विलो-
कनेन परस्पर before मान° \ मानस for मानस \ O om one मुहु N om
मुहुर्मुहु प्रमोद A C K1 K2 पाहगुण Bh समोहन N मोदमव O for मोहन

१० बलित for बलन A D h1 K2 कञ्चित for कणित A B

१८ °दापेनितम् A °दारैवित तु Bh h1 for °दा ध्रु

* Com follows A † Com परिवर्तने ‡ Com has दृष्टि for कटाक्ष.
Com inserts भाकेकरा before तथा

अन्तर्मोदानुभवमसृणं स्तम्भनिष्कम्पपक्ष्म

व्यक्तं शंसत्यचिरमनयोर्दृष्टमाकेकराक्षम् ॥

न्दम् । अनेन संकल्पसंगतानुद्गस्य पराभ्यूहशङ्कितेयं दृगित्युक्तम् । यदाह । शङ्कायां शङ्किता शैवेति । कुञ्चितप्रान्तमाकुञ्चितापाङ्गम् । मदयन्तिकाया जडत्प्रान्तमकरन्दस्यान्यदर्शनसास्रयत्वाज्जिघा दृष्टिः । यदाह ।

जिघा दृष्टिरसूयायां जडतालस्ययोस्तथा ॥ इति ।

दृष्टिद्वयेन सुरतप्रागयस्योक्ता । प्रेम्ण उद्वेदादतिपरिपाकारितमितं स्थिरं कुलितमर्धमुकुलितं च । अर्धमुकुलितेयं दृक् । यदाह ।

अङ्गादिप्रर्धमुकुला गन्धस्पर्शसुखादिषु ।

अर्धव्याकोपपक्ष्मामा मस्तार्धमुकुलैः पुटेः ॥

स्मृतार्धमुकुला दृष्टिः किञ्चिन्मीलिततारका ॥

अनेन रताभोग उक्तः । नखदशनक्षतादिशङ्कया मानं सूचयति । किञ्चिदाकुञ्चिते अनमिते भ्रुवौ यत्र तत् । एकस्या एव भ्रुव उत्क्षेपणं कुञ्चनमिह । यदाह ।

एकस्या एव उत्क्षेपो भ्रुवः कुञ्चनमुच्यते ॥

कोपे चास्य प्रयोगः । यदाह ।

कोपे वितर्के हेलायां लीलादौ सहजे तथा ।

दर्शने ग्रहणे चैव भ्रुवमेका समुत्क्षेपेत् ॥

मानस्याल्पत्वमूचनार्थमाङ्प्रयोगः । रतावसानमाह । हृदये हर्षानुभवेन मसृणं स्मिग्धं मन्दं वा । रतान्ते लज्जामाह । स्तम्भं लज्जान्प्रिततया पतितोर्धपुटत्वात् । कथं पुनः समभोगो भावीति चिन्तया निष्कम्पम् । शून्यतया निष्कम्प वा । तादृश पक्ष्म यत्र । तद्विच्छेदमाह । आकेकर-

पुरुषः । वत्से इत इतः ।

मद० । सद्भि बुद्धरक्षिते अत्रि पुणो वि दीसइ एस जीविदप्य-
दाई पुण्डरीअलोअगो । (क)

बुद्ध० । जइ देव्वमणुऊलं भविस्सादि । (ख) पुरुषेण
निष्क्रान्ते ।

माध० । अपवार्यं । चिरादाशातन्तुस्त्रुटुं त्रिसिनीसूत्रभिदुरो
महानाधिव्याधिर्निस्वधिरिदानीं प्रसरतु ।

(क) सखि बुद्धरक्षिते अपि* पुनरपि दृश्यत एष जीवितप्रदायी
पुण्डरीकलोचनः ।

(ख) यदि दैवमनुकूलं भविष्यति ।

मक्षि यत्र तत् । आकेकरा त्वरालोके विच्छेदे प्रोषितेषु चेत्याद्युक्तम् ।
तदिहाकेकरलक्षण आकुञ्चितेत्यादि प्रथमपदेनोक्तम् । द्वितीयेन मुहु-
र्व्यावृत्ततारैत्युक्तम् । तृतीयेन हार्थितार्थेत्याद्युक्तम् । अपि नाम संभा-
षनायाम् । अव्ययसमुदायत्वात् ।

७६-७९ करुणावस्थामाह । चिरादित्यादि । चिरशङ्कित आशा-
तन्तुर्मालतीपाप्याशास्वरूपहृदयावलम्बनं संप्रति भिद्यताम् । त्रिसिनीस्त्र-

७१. A om. वत्से.

७२. अपवार्यं after मद० । N ; K1. om. सद्भिः रक्षिते N. for बुद्धरक्षितेः नाम
after अत्रि A. D. K1. K2.; N. om. वि, दाव after वि A. Bh. C. D. O.;
दीसिदइ Bh. दीसीअदि K1. K2. दीसायिस्सादि O. for दीसइ, स K1. K2. एसे N.
for एस; विअ for विद N.

७३. एषो A. C. D. दायी K1. एषाई N. लवदाई O. for एषदाई.

७४. जदि for जइ K2. N.; दिव्व K1. K2. for देव्वं; कूलं A. Bh. C. उलं
K1. for उलं; उलइस्सादि N. कुलियस्सादि O. for उलं—स्सादि; A. B. C. D.
K1. add नि after स्सादि, K1. K2. N. O. om. एरुषेण, B. add सइ after
पुरुषेण.

७५. इति before निष्का० K1. K2.; निष्क्रान्ताः K1. K2. निष्क्रान्ति N. निः-
क्रान्ति O. for निष्क्रान्ते

७६. आधिष्या० for आधिष्या० B. C. O.

* Com. follows A. D., &c, and has दश्यते for दृश्यते.

प्रनिष्ठामग्याजं व्रजतु मयि पारिप्रवधुरा
त्रिधिः स्वास्थ्यं भक्तां भवतु कृतकृत्यश्च मदनः ॥

• अथ वा । समानप्रेमाणं जनममुलभं प्रार्थितवतो
विधौ वामारम्भे मग ममुधितैषा परिणतिः ।
तथाप्यस्मिन्दानश्रवणमगयेभ्याः प्रविगल-
त्प्रभं प्रातश्चन्द्रशुति वदनमन्तर्ददनि माम् ॥

यद्भित्तुरो भेदनस्यभायो यतः ॥ भिदेः कर्मकर्तरीति कुरन् ॥ मंभूय वृ-
ष्टितत्त्वेन मृणालतन्तुसाम्यम् । भैराद्यान्मरणमाह । आधिर्मनोव्यया
तद्रूपो व्याधिरनयश्चिच्छोत एव मदान्ध्यामोतु । इह महत्त्वनिरवधित्वा-
भ्यां मरणमाह । आशाच्छेदानन्तरं च मरणमुपितमेव । यदा ॥

सर्वैः कृतैः प्रतीकारैर्वदा नास्ति समागमः ।

कामाग्निना समाप्तस्य जायते मरणं ततः ॥

स्त्रीहेतुमत्णादधीरत्यमाशङ्क्यानुशोचरमाह । पारिप्रवधुरा चपलकक्षा
सत्यं सिधति मयि वध्रातु । अभीटलाभेन विधिर्निराकुलो भवतु । मालतीं
विना दुःसहषेदनादायी मनोभूः कृतकृत्यो भवतु । मरणादधिकं किं क-
र्तव्यमस्येत्यर्थः । एतदुपालम्भगर्भं वच उद्देशान् । यदाह ।

यदाहचिन्तानिःश्वासग्लानिलेदप्रजागरैः ।

रोदनैर्मन्दमणितैर्द्वेषोपात्तम्भनेन च ॥ इति ।

८०-८३ समानेत्यादि । वामारम्भे प्रतिकूले विधौ मगैषा परि-
णतिः पूर्वोक्ता युक्तैव । कीदृशस्य । तुल्यप्रीतिं दुष्प्रापं जनं याचितव-
तः । वामे हि विधौ सुलभमपि न लभ्यते किं पुनरसुलभमिति भावः ।

७८ निष्कञ्ज K1, K2 °म-पात्रा N for °मभ्याज; पुं for पुत K1, K2.

७९. भक्तां स्वास्थ्य for स्वा-तां U

८१. १दितैषा for १धितैषा K1

८२. यत् for यत् U

काम० । स्वगतम् । एवमतिदुर्मनायमानः पीडयति मां वत्सो
माधवो वत्सा मालती च दुष्करं निराशा प्राणिति । प्रकाशम् । ८५
पृच्छामि तावदायुष्मन्तम् । अपि भवानमंस्त यथा भूरिवसुरेव
मालतीमस्मभ्यं दास्यति ।

माध० । सलज्जम् । न हि न हि ।

काम० । न तर्हि प्रागवस्थायाः परिहीयसे ।

मक० । भगवति दत्तपूर्वेत्याशङ्क्यते ।

१०

दृष्टकारणस्यानुपलम्भाद्विधेर्बोमत्वम् । असुलभत्वं परतन्त्रत्वात् । यद्यपि
युक्तेर्ये खेदो नास्ति तथाप्यस्या मालत्यास्तादृशं मुखं मामन्तर्दहति ।
एतन्मुखं वीक्ष्य मनस्तापो मे भवतीति भावः । अस्मिन्दानभ्रवणसमये
नन्दनाय मालती दातव्येति श्रुत्वा खेदात्कान्तिशून्यत्वम् । अत एव
प्रातश्चन्द्रकान्तिं क्वापि विगतकान्तिं भवति । अथ च प्रातश्चन्द्रोपमया
रागध्वनेर्दीर्घिं प्रति मालतीकोपोपि सूचितः ।

८५-९९ दुष्करं यथा तथा प्राणिति जीवति । अमंस्त मन्यते
स्म । प्रागवस्था मालतीप्राप्तिलक्षणा । तदा तस्याज्ञानमिति भावः । दत्त-
पूर्वा पूर्वं दत्ता ॥ सुपृच्छेति समासः ॥ इदं च तापहेतुः । वागिति वाचि

८४. जनान्तिकं for स्वगतम् K1. O.; K2. om. स्वगतम् ।

८५. K1. K2. N. om माधवो, च after वत्सा K1. K2. N. O, K1. N. O. om. च after °लती; K2. N. O. om. प्रकाशम्.

८६. प्रकाशं alter °युष्मन्तम् K2. N. O, अथ किं for अपि N., K1. K2. N. O. om. यथा, B. om. एव.

८७. अस्मभ्यं मालतीं for मा-भ्यं K1. K2., न before दास्यति C., इति after °र्याति B. K1. K2. N. O.

८८. N. om. this and the next three lines; O. om. one नहि.

८९. Bh. om. काम०; A. Bh. om. न, किं for न O; °रथया for °र्याया Bh.

९०. माध० for मक० K1. K2., B. om. भगवति, अदन for दत्त B.; °दंकते for °शङ्कते B.

काम० । जानामि तां खलु वार्चाम् । उद तु प्रमिद्धमेव यथा
नन्दनाथ मालतीं प्रार्थयमानं भूरिवसुनृपतिमुक्तवान्प्रभवति
निजस्य कन्यकाजनस्य महाराज उति ।

मरु० । अस्त्येतत् ।

- १० काम० । अथ च स्वयं राजैव दत्ता मालतीति पुरुषेणावेदि-
तम् । तद्वत्स वाक्प्रतिष्ठानि देहिना व्यवहारतन्त्राणि वाचि
पुण्यापुण्यहेतवो व्यवस्था-मर्षेषां जनानामायतन्त इति । सा
च भूरिवसोर्वागनुतात्मिकैव न खलु महाराजस्य मालती
निजा कन्यका कन्यादाने च नृपतयः प्रमाणमिति नैवंविधो
१०० धर्माचारसमयस्तस्मादविर्माशितव्यमेतत् । कथं च वत्स माम-
नवधानां मन्यसे ।

सर्वं प्रतिष्ठितमिति भावः । अनृतात्मिकासत्या । धर्माचारसमयो धा-
र्मिकसिद्धान्तः ॥ समयः शपथाचारकालसिद्धान्तसंविद इति विश्वः ॥

११ k2 om काम० । जानामि for जानामि A C D k2, O, om ता, न
before ता C, न after ता K1 k2, ज्ञावत् for तु K1, K2. O

१२ किं तु before नद० N, नर० for नृ० O, एवम् before उक्तवान् C K2,
O, यथा before प्रभवति B Bh C O

१३ निज for निजस्य B Bh C K1 k2

१४ एव after अथ A, C om च N om राजा, मालती दत्तेति for द-ति K1
K2, N O सप्तत्येवं k1 सप्तत्येव k2 N after इति, अपेक्षित पुरुषेण for पु-तम N

१५ इति for वाक् A k1, A B C D add 'व-धानानि after 'ष्ठानि, 'रातराणि
for 'रतन्त्राणि K1 K2

१६ न after वाचि K1 k2 सर्वथा N for सर्वथा हेतवो व्यवस्थिता सर्वे च
वचनानामायच for हेतवो-इति A B Bh C D, N om इति

१७ अनृता B अनृतात्मिका N अनृतात्मिका O for अनृतात्मिका, मालती
निजमहाराजस्य k1 k2 मालती महाराजस्य O for महा ती, कन्यका मालती
for माल-का N

१८ निज for निजा C O K1 k2 om निजा, निज before क-या० N
क-या for कन्या B N K2 om क-या, ददाने for दाने A k1 k2
N O, K1 om च विषय for समय k1

१९ तद् for तस्माद् D, विमशितव्यं A D अमशितव्यं C विमशितव्यं K1.
विमशितव्यं k2 अप्यवहितं N अपविधिकिरम O. for अविमशितव्यम्, एव before
एव N न before वत्स k1, k2 om वत्स

पश्य । मा वा सपत्नेष्वपि नाम तद्भू-
त्पापं यदस्यां त्वयि वा विशङ्क्यम् ।
तत्सर्वथा संगमनाय यत्नः
प्राणव्ययेनापि मया विधेयः ॥

मक० । सुष्टु युज्यमानमादिश्यते युष्माभिः ।

अपि च ।

दया वा स्नेहो वा भगवति निजेस्मिञ्छिशुजने
भवत्याः संसाराद्विरक्तमपि चित्तं द्रवयति ।

१०२-१०५ निजावधानमाह । मा वेति । अस्यां मालत्यां त्व-
यि च यत्पापं विवाहानिर्वीहे मरणरूपं शङ्कनीयं विप्रयोगजन्यदुःखादि-
वा तच्छत्रुष्वपि नाम प्राकारये मा वा भूमैव भविष्यति । वाशब्द ए-
कार्ये । स्वकर्तव्यमाह । तदिति । तस्माद्युवयोः संबन्धाय सर्वप्रकारेण
जीवत्यागेनापि मया प्रयत्नः कार्यः । यदि बुद्धिकौशलेन न सिद्धिस्तदा
प्राणव्ययेनापि साध्यमित्यपेः स्वरसः । मरणादेरमङ्गलतया पापपदे-
नोपन्यासः । शत्रुष्वपि मा भूदिति लोकोक्तिञ्चायालंकारः ।

१०८-११२ दयेत्यादि । हे भगवति अस्मिञ्छिशुजने बालजने
माधये मालत्यां च दया करुणा स्नेहो ममता च संसाराद्विरक्तमपि भ-
गवत्याभित्तं द्रवयत्यार्द्राकरोति । भवत्या इति दयाशब्दव्ययि चित्तान्वयि
च । काकाशिगोलकवत् । वाशब्दौ चार्थे । अत एव चित्तद्रवणात् । प्रत-

१०२. वा for वा Bb. K1.; मा for तद् Bb.

१०३. षि शत्रुष्वम् for विशङ्क्यम् K1. K2 (in K2. षि written above षि).

१०५. सर्वं before सुष्टु N.; सर्वे for सुष्टु O ; सर्वं after सुष्टु K1. K2 , इद after

मानम् Bb.; पत्नीभिः for युष्माभि B.

१०८ अने for निजे O.

१०९ धेतो for विश B.

१०

अतश्च प्रव्रज्यासुलभसमयाचारविमुखः

प्रसक्तस्ते यत्नः प्रभवति पुनर्देवमपरम् ॥

नेपथ्ये । भगवदि कामन्दइ एसा भट्टिणी विष्णवेदि मालदिं
वेऊण तुरिदं आअच्छट्टु ति । (क)

काम० । वत्से उत्तिष्ठ । सर्व उत्तिष्ठन्ति ।

११५

मालतीमाधवौ सकरुणानुरागमन्योन्यमवलोकयतः ।

(क) भगवति कामन्दकि एसा भट्टिनीं विज्ञापयति मालतीं
गृहीत्वा त्वरितमागच्छत्विति ।

ग्रहणपूर्वकसर्वेषणानिवृत्तिः प्रव्रज्या । तस्यां सुलभोवदयंभावी समया-
चारोनुष्ठानविशेषो ध्यानादिविषयस्तत्र विमुखो निरुद्धो यत्नस्ते प्रस-
क्तोविच्छिन्नः सन्प्रभवति । च एवार्थे । कार्यासिद्धिरवृष्टविलम्बात् ।
तत्र न भवत्या दोष इत्याह । अपरं पुनर्देवं प्रभवति । ईश्वरस्त्रीपु-
राशीपदोपचारेण भट्टिनीत्युक्तम् । भरतोप्याह ।

राजस्त्रियस्तु संभाष्याः सर्वाः परिजनेन तु ।

भट्टिनी स्वामिनीत्येवं नाट्ये प्राट्टिविचक्षणाः ॥

११० समयसुलभा० for सुलभसमया० A. Bh. C ; समुदा० for समया० K1. K2.

१११. भगवति Bh. भगवदि K2. for भगवदि; कामन्दइ मयवदि for म-इ O ; विण० for विष्ण० K1.; A. B. Bh. C. D. add तथा after वेदि.

११२. लक्ष्मी A. D लक्ष्मी B. C. for लक्ष्मी; पेतूण B. पेतूण Bh. N. O. वेदिभ
K1. for वेऊण, तुरिदं for तुरिदं N.; भागटेति D. आअच्छट्टिणि K1. आअच्छट्टिणि
K2. आअच्छट्टि N. for आअ-ल.११३. उत्तिष्ठ twice B.; B. om. सर्वे-नन्त; सर्वा for सर्वे N.; इत्याह परिक्लामाति
for इतिवन्ति K1. K2. N. O.११४. रागी for रागम् K1.; K1. K2. om. अन्धोन्धम्; आलो० for
अवलोक० B.

माध० । स्वगतम् । कष्टमेतावती लोकयात्रा मालत्या समं मा-
धवस्य । अहो नु खलु भोः ।

सुहृदिव प्रकटय्य सुखप्रदः

प्रथममेकरसामनुकूलताम् ।

पुनरकाण्डविवर्तनदारुणः

प्रविशिनष्टि विधिर्मनसो रुजम् ॥

१२०

मात् ० । स्वगतम् । महाभाअ लोअणाणन्द एत्तिअं दिट्ठोसि । (क)

(क) महाभाग लोचनानन्द* एतावद्वृष्टोसि ।

११६-१२१ लोकयात्रा दर्शनादिकम् । अहो नु खलु भो इ-
त्यव्ययसमुदायो निर्वेदे । सुहृदित्यादि । एकत्रैव रसो रतिर्यस्यास्ताम् ।
यहा । एक एव रसः शृङ्गारो यस्यां ताम् । निरन्तरां वानुकूलता-
मानुकूल्यं प्रथमं प्रकाश्य सुखप्रदो विधिः पुनर्मनसो रुजं पीडां प्रवि-
शिनष्टतिशयितां करोति । कीदृशः । अकाण्डादकस्माद्विवर्तनेना-

११६ K1, K2, N O. om स्वगतम्, कथम् for कष्टम् K1 K2, O, हि after
वनी K2, N., माधवस्य मालत्या समं लोकयात्रा K1 O. मालत्या समं लोकयात्रा K2
माधवस्य मालत्या सह लोकयात्रा N. for लोक-वस्य.

११७. निर्वेदे before अहो K1.; Dh om. नु, मोहः for भो Bh.

११८ परां for पर N, O.

११९. प्रकटोन्व० for प्रकटय्य A, ० रसाद् for ० रसाम् K1, K2.

१२१ विधिरहो विशिनष्टि मनोदम for प्रवि-अम् A Bh. O D, परि० for परि०
K1, N, O.

१२२. अरथं for स्वगतम् K1 K2 N, O.; महानुभाव K1 महानुभाव N.
महानुभाव O for महाभाअ, लोचना० B. लोचना० K2. for लोचना०, ०णदम् B.
०णद O for ०णद; एत्तिकं for एत्तिम् K1.

* ०णदक एतावदेव Com.

त्व० । हृद्दी हृद्दी शरीरसंसं अं जेव्व णो पिअसही आरोविदा
अमघेण । (क)

२५ माल० । स्वगतम् । परिणदं मे दाणिं जीविदतिह्लाए फलं ।
णिक्खुहं अ णिक्करुणदाए तादस्स कावालिअत्तणं । पडिठ्ठिदो

(क) हा धिक् हा धिक् शरीरसंशयमेव नः प्रियसख्यारोपि-
तामात्येन ।

न्यथाभावेन विरुद्धवर्तनेन वा दारुणो दुःखदायी । सुहृदिव । यथा
मित्रमानुकूल्यमुत्पाद्य सुखप्रदं सदकाण्ड एव विरुद्धाचरणान्मनःपीडां
करोति तथेत्यर्थः ।

१२२-१२६ [माल० वा०] पुनर्दर्शनं न भवितेति भावः । अत
एवैतावदित्यनेन करुणा । नयनानन्देत्यनेनानुरागः । अत्र पुरा विरहद-
शायां माधवप्रतिच्छन्दकादिदर्शनाद्धारितस्य जीवितस्य पर्यवसानं
वृत्तमिति परिणतपदस्यार्थः । कापालिकत्वं नृशंसता । अघोरघ-
ण्टस्य सूचनमप्येतत् ।

१२१. O. om. one हृद्दी; प्पिय for पिअ O.; समारोविदा K1. K2. आरोइदा for
आरोविदा.

१२४. मालदी after अमघेण K1. K2.

१२५. A. K1. K2. N. om. स्वगतम्; A. N. om. मे; दाणिं मे for मे दाणिं Bh.
K1. K2.; जीव for जीविद Bh., सास्स after फलं A. K1. K2.

१२६. व for अ D., Bh. K1. om. अ; ताए for दाए O.; कावालिअत्तण
तादस्स for ता-त्तण K1. K2.; A. B. Bh. O. D. add षि after तादस्स, परिठे-
ठिदो B. Bh. परिठेठिदो C. परिठिदो K1. परिठिदो K2. परिठिठिदो N. परिठि-
ठो O. for परिठिदो.

दुष्टदेवस्य दारुणसमारम्भसरिसो परिणामो । कं एत्थ उवा-
हामि मन्दभाङ्गी कं वा असरणा सरणं पडिवज्जामि । (क)

लव० । सहि इदो इदो । (ख) इति कामन्दक्या सह निष्क्रान्ते ।

माध० । स्वगतम् । नूनमाश्वासनमात्रमेतन्माधवस्य सहजस्ये- ११०
हकातरा करोति भगवती । सोद्वेगम् । हन्त सर्वथा संशयितज-
न्मसाफल्यः संवृत्तोस्मि । तत्किमिदानीं कर्तव्यम् । विचिन्त्य । न

(क) परिणतं य इदानीं जीविततृष्णायाः फलम् । निर्व्यूढं च
निष्करुणतया तातस्य* कापालिकत्वम् । प्रतिष्ठितो दुष्टदेवस्य
दारुणसमारम्भसदृशः परिणाम । कमिहोपालभे मन्दभागिनी कं
वाशरणा शरणं प्रतिपद्ये ।

(ख) सखि इत इतः ।

१३१-१३४ जन्मसाफल्य मालतीप्राप्त्या । महामासेति भाव्य-
ङ्गसूचनम् । वीरहस्तान्मांसं गृहीत्वा वीरायाभिमतवरदानमिति इम-
शानसिद्धयोगिनीमतम् । यद्वा । उभयथा मरणमुपस्थितम् । महामांसवि-
क्रमे मालतीलाभोपि शङ्क्यत इति तत्करणम् । मांसविक्रयस्य मकर-

१३० अ after ०दो k2 दुष्टेवस्य Bh देवहदभरष N ददुष्टेवस्य O दुष्टे-
वस्य A B O D K2 for दुष्टेवस्य, अदि before दारुण k1. K2 दारुणी
for दारुण O ; N. om सरिसी ता before क N पच्छ K1 इत्य K2 वा O
for एत्थ B. Bh D N om एत्थ, उवलम्भगम K1. उवलहामि K2 उवालहामि
N उवालहामि O for उवालहामि

१३०. भाइ K1 भाइआ N भाआ O for भाङ्गी दाणा before क K1, B.
om असरणा, पडिवज्जामि Bh एवज्जामि O for पडिवज्जामि

१३०. K1. om one इदो k1 N O om इति, A D k1 k2 N O.
om कामन्दक्या सह, सम for सह Bh, निष्क्रान्ति A D K1 k2 परिक्रामति N.
परिक्रामति O for निष्क्रान्ते

११०. भासना Bh k2 भासना K1 भास O for भासन, एव before एतद्
A. D K1 K2, एव for एतद् N

१११ कानरा for कातरा C वती for वती C, B Bh C om मांथ

११२ साफल्य for सावप्य C B om तद्-तन्-य, N om इदानीं, मय for
इदानीं K1 K2, इति before विचिन्त्य K1 k2

* P'om तातस्य after ०क

रुचिरकनककुम्भश्रीमदाभोगतुङ्ग-
स्तनविनिहितहस्तस्वस्तिकाभिर्वधूभिः ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ शार्दूलविभ्रमो नाम चतुर्थोङ्कः ॥

कौ निष्क्रान्तौ जघनादिस्तनाद्यौ यासाम् । अत एव स्नानमात्रोत्थिताभिः ।
मात्रपदेन स्नानार्द्रवस्त्रापारित्यागः सूचितः । अत एव चाह्लादहेतुत-
या स्नानमपि । तौ दृष्ट्वा तासां लज्जामाह । मनोज्ञस्यर्णघटशोभावा-
नाभोगः परिपूर्णता ययोर्हृद्यकुचयोस्तयोर्विनिहितौ दत्तौ हस्तावेव स्व-
स्तिकौ याभिस्ताभिः । हस्ताभ्यां स्वस्तिकोऽन्योन्यवामदक्षिणविन्यासः ।
यदाह ।

मणिवन्धनविन्यस्तावराणौ स्त्रीप्रयोजितौ ।

उत्तानौ वामपार्श्वस्यौ स्वस्तिकः परिकीर्तितः ॥

अरालधैवम् ।

आद्या धनुर्लताकारा कुञ्चितोद्भुष्टकस्तथा ।

शेषा भिन्नोर्ध्ववलिता अरालेद्भुलयः करे ॥

कनकेस्यादिना तासां गौरीत्वमुक्तम् । मङ्गलकलशानामिवैषां दर्शने-
नेष्टसिद्धिरपि सूचिता ।

असूत य रत्नधरो द्विजेशो द्विजेशकन्या दमयन्तिकापि ।

जगद्धरं तत्कृतटिप्पणेऽङ्गो गमच्चतुर्थी रसरशिवासः ॥

॥ इति चतुर्थोङ्कः ॥

१५० मश^० for मदा^० O

१५२ निष्क्रान्तौ for निष्क्रान्ताः Bb, Bb om सर्वे

१५३. मालतीमाधवकरण चतुर्थोङ्कं सप्तमं for शा-ङ्कः D, A K1 K2, N.
O om शा-म, संधयो Bb सक्रमा C for विभ्रमा, समाप्त after अङ्क A

पञ्चमोऽङ्कः ।

ततः प्रावेशत्याकाशयानेन भीषणोऽज्ज्वलवेशा कपालकुण्डला ।
 कपा० । पडधिकदशनाडीचक्रमध्यास्थितात्मा
 हृदि विनिहितरूपः सिद्धिदस्ताद्विदां यः । १

संप्रति प्रमथ्य क्रव्यादमित्यनेनाघोरघण्टकपालकुण्डलाप्रवेशे सूचि-
 ते महामांसत्रिक्रयप्रतिज्ञया च माधवस्य इमशानप्रवेशे सत्यङ्गावतारः ।

१-५ आकाशयानेन प्रवेशो योगसिद्धिसूचनाय । भीषणा भयंकरी ।
 उज्ज्वलवेशा विशुद्धशरीरा । एतदपि योगिनीत्वादेव । पडधिकेत्यादि ।
 स शक्तिनाथः शिवो जयति जययुक्तो भवति ॥ कालसामान्ये भवन्ती
 वक्तव्येति भाष्यकारवचनात्कालत्रितयेपि वा लट् ॥ इमशाननाथ-
 स्य जयेन इमशानसाधनसिद्धिः सूचिता । कीदृशः । अविचलितं निःस्प-
 न्दीभूतम् । विषयान्तरव्यापृत्तमिति यावत् । मनो येषां तैः साधकैर्मृग्य-
 माणेऽन्विष्यमाणः । अनेन ध्यानानुष्ठानमुक्तम् । यदाह ।

रूपवर्णप्रमाणादृचं परिकल्प्य तु बुद्धिना ।

तथा ध्यायेत देवेशं यथा चित्तं स्थिरं भवेत् ॥

चित्तस्थैर्यं तु निर्दिष्यतयेव । यदाह ।

मन एव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः ।

बन्धस्य विषयासङ्घि मुक्तेर्निर्विषयं मनः ॥

तथा च निराकारोऽप्ययं सहसैव न साक्षात्कारविषयो भवतीति न यो-
 ग्यानुपलम्भमात्रेण निरस्य इत्यपि कटाक्षितम् । शक्तिभिर्ब्राह्मीमाहेश्वरी-
 कौमारीवैष्णवीपाराशीमाहेन्द्रीचामुण्डानण्डिकाख्याभिरट्टाभिः परितो
 नद्धो वेष्टितो भैरवगुर्वित्वात् । यदाह । शक्तिभिर्शानेच्छाप्रयत्नात्मिकाभिः
 परिणद्ध उपनिनः । भव एव शक्तीनामणिमादीनां नाथः प्रभुः ।

अविचलितमनोभिः साधकैर्मृग्यमाणः

स जयति परिणद्धः शक्तिभिः शक्तिनाथः ॥

अत एव जयति सर्वोत्कृष्टो वर्तते । कीदृशः । पट्ट कर्णनाभिद-
त्कण्ठतालुभ्रूमध्यवर्तिषु शिवशक्तिसंघट्टस्थानेषु नाडीसंघट्टेषु हृदाद्य-
धिष्ठितप्राणविशेषचलनयोगाच्चक्रेष्विव मध्येधिकं प्रधानं यद्दशनाडी-
चक्रमिडापिङ्गलासुषुम्णागान्धारीहस्तिजिह्वापूषासृणालम्बुपाकुहशङ्खि-
न्याख्या दश नाड्यो द्दत्तैकोत्तरशतसंख्यासु तिर्यगूर्ध्वाधोगतनाडीषु
प्रधानतमास्तासां चक्रं तस्य मध्ये पद्ममध्यवर्तिसूक्ष्माकाशदेशे प्राणा-
द्याधारे स्थित आत्मा कूटस्थो नित्यो यस्य स तथा । तत्र प्रमाणम् ।

आशिरधरणं देहं यद्यपि व्याप्य तिष्ठति ।

तथाप्यस्य परं स्यानं हृत्पङ्कजसमुद्रकम् ॥ इति ।

स्थितिरपि तस्य तत्र परमात्मतत्त्वाविर्भाव एव । यद्वा । पङ्क्तिरधिका
दश नाड्यः षोडशसंख्यास्तासां चक्रं तत्र मध्ये स्थितश्चासायात्मा चा-
त्मस्वरूपः । तदुक्तम् । सर्वं शिवमयं मतमिति । यद्वा । पङ्क्तिं य-
द्दशनाडीचक्रम् । मतभेदेनैते पक्षाः । इति हृत्पद्मे विनिहितरूपो ध्यात-
मूर्तिः सन्यस्तहिदां शिवशक्तिसाक्षात्कारयतां सिद्धिदोणिमाधैश्वर्य-
प्रदः । अत्र मानम् ।

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेर्जुन तिष्ठति ॥

सकलं चिन्तयेत्तस्मात्सिद्धयर्थं सततं शिवम् ॥

ध्यानेन तत्पर गच्छेत्सर्वैश्वर्यगुणाटकम् ॥

महिमा लघिमाणुत्वं प्राकाम्यं वशितेशिता ।

प्राप्तिः कामावसायित्वं शम्भोरैश्वर्यगट्टपा ॥

मृग्यमाणोप्ययं केनापि ज्ञायते न तु सर्वेण । यदाह ।

इयमहमिदानीं

नित्यं न्यस्तपडङ्गचक्रनिहितं हृत्पद्ममध्योदितं
पश्यन्ती शिवरूपिणं लयवशादात्मानमभ्यागता ।^१

यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः ॥ इति ।

यद्वा । तद्दिदां ताः सिद्धीरुपायदेशकालप्रमाणेतिकर्तव्यताभिर्ये विदन्ति
तेषां सिद्धिदोभिलपितसिद्धिद इत्यर्थः ।

६-१० आत्मानि योगसिद्धिमाह । नित्यमित्यादि । इयमहमिदानी-
मभ्यागताभीष्टस्यानाभिमुखमागता श्रीपर्वतादित्याक्षेपात् । कीदृशी ।
शिवस्वरूपमात्मानं पश्यन्ती । लयवशाच्चित्तैकाग्रतया । अनेन सर्वेषां
तत्प्रकाशोपास्तः । कीदृशम् । नित्यमग्निनाशिनम् । न्यस्तानि देहे म-
न्त्रन्यासेनार्पितानि यानि पडङ्गानि हृदयशिरःशिखानेत्रकवचास्त्राणि
तेषां चक्रे समुहे निहितमारोपितं मन्त्रन्यासेन । यदाह ।

पडङ्गमेतत्काथितं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ।

न्यसेद्देहै भक्तियुक्तात्मा साधको शानचिन्तकः ॥

त्रिकालमेककालं वा शरीरे विन्यसेद्बुधः ॥

अनेनाङ्गावरणमुक्तम् । नित्यन्यस्तेति पाठे नित्यं प्रत्यहं न्यस्तानी-
त्यर्थः । हृत्पद्ममध्ये हृत्कमलकर्णिकायां ध्यानाभ्यासात्सर्वव्यदुदितम् ।
यदाह ।

पद्मसंकाशसंस्थानं हृदयं तत्र दृश्यते ।

सूक्ष्मो हि पुरुषो ज्ञेयः परमात्मा हृदि स्थितः ॥

अभ्यासात्पश्यते सूर्यं परमात्मानगात्मना ।

नाडीनां पूर्वोक्तानामिडापिङ्गलादीनामुदप्रक्रमेण वायुपुरुषपरिपाटभा-
षगतः शरीरस्य पञ्चभूतात्मकस्य पञ्चाभूतानां पृथिव्यप्तेजोवाय्वाका-

* नित्य for नित्य K2 noticed by Com वडापि for पडङ्ग B

नाडीनामुदयक्रमेण जगतः पञ्चामृताकर्षणा-
दप्राप्तेत्पतनश्रमा विघटयन्त्यत्रे नभोम्भोमुचः ॥

शानां योगार्द्धिबलाद्य आकर्षस्तस्मादप्राप्तोलब्ध उत्पतनेनाकाशयानेन
श्रमो यया सा । यद्वा । अमृतमियामृतं देहस्थितिहेतुत्वात् । तत्पुनर्धि-
न्दुस्यानात्कुण्डलिनीस्रावणेन स्रवद्रसविशेषो रसनाधःस्थितरन्ध्रस्रव-
द्रसविशेषो वा । स हि व्यापकत्वेन पञ्चशब्दवान्यः । तदाकर्षणात् ।
यद्वा । जगतः शरीरस्य पञ्च यान्यमृतानि शिवशक्त्यात्मकानि रूप-
रसगन्धस्पर्शशब्दलक्षणानि स्थूलमहाभूतमात्रापरिपोषकाणि योगिनी-
नां तेषामुपयोगात्तदाकर्षणेन सामर्थ्यादिकं योगिनीनामिति भावः । न
च लयवशात्त्वेन निष्क्रियतयोत्पतनं न संभवतीति वाच्यम् । लयस्यान्य-
त्रापि सामर्थ्यात् । यदाह ।

मनोप्यन्यत्र निक्षिप्तं चक्षुरन्यत्र पातितम् ।

तथापि योगिनां योगो ह्यविच्छिन्नः प्रकीर्तितः ॥ इति ।

उत्पतनादिमाहात्म्यादेवाग्नेभुवःपुरोवार्तिनो मेघान्विघटयन्ती द्विधा कु-
र्वती । अग्ने नभ इति पाठे । आकाशमेघानग्ने विघटयन्तीत्यर्थः । न
च नभःपदवैयर्थ्यम् । वनपर्वतादावपि मेघसद्भावेन तद्विघटन आकाश-
गामित्वोत्कर्षाप्रतिपादनात् । यद्वा । अग्नेनभो नभसि मेघान्विघटयन्ती ॥
अग्नेशब्दो विभक्तिप्रतिरूपको निपातः । तस्य विभक्त्यर्थेव्ययीभावः ॥
अग्नेन शोकद्वयेन शान्तो रस उक्तः । अत्र भरतोपि शान्तस्तु नभो
रस इत्याह । स च विषयवैरस्यादुपजायते । यदाह ।

शान्तो विषयवैरस्याद्रसः संजायते पुनः ॥ इति ।

अपि च । उल्लोलस्खलितकपालकण्ठमाला-
संघट्टकणितकरालकिङ्किणीकः ।
पर्याप्तं मयि रमणीयडामरत्वं
संधत्ते गगनतलप्रयाणवेगः ॥

तथा हि ।

विष्वग्वृत्तिर्जटानां प्रचलति निविडग्रन्थिवद्भोपि भारः
संस्कारकाणदीर्घं पटु रटति कृतावृत्तिखट्वाङ्गघण्टा ।

११-१४ कपालकुण्डलायाः पूर्वोक्तभीषणोज्ज्वलत्वमुपपादयति ।
उल्लोलेति । गगनतलगमनवेगो मयि सकलं रमणीयडामरत्वं रम-
णीयत्वं मनोहरत्वं डामरत्वं भीषणत्वमुद्भटत्वं वा केलिसंरम्भनिर्भ-
रत्वं वा संधत्ते समर्थं कुरुते ॥ डामरोडामरौ भीमे केलिसंरम्भ-
निर्भर इति रत्नकोशः ॥ वेगवलादुल्लोलेन यातायातेन स्वलिता या
कपालानां कण्ठवर्तिनी माला तस्याः संघट्टकणितेनान्योन्यकपालसं-
घृष्टिध्वनिना कराला मूका क्षुद्रघण्टिका यत्र सः । कपालमालोच-
ध्वनिना तद्भूनेरश्रवणान्मुक्तत्वमिव मूकत्वम् । यद्वा । तथाविधक-
णितेन कराला दन्तुरा । विषमेति यावत् । किङ्किणी यत्र सः ।
कुलयोगिनीनां किङ्किण्यादिध्वनिना सानन्दत्वम् । यदाह ।

समुद्रघोषसंभारकिङ्किणीघण्टिकास्वनैः ।

सदानन्दो भवेद्योगी न निद्रा न क्षुधा तृषा ॥ इति ।

११-१९ तदेवाह । विष्यगिति । जटानां भारः समूहो नि-
विडे इदं यथा तथा पन्थिवद्भोपि विष्वग्वृत्तिः सर्वमोक्षयापी सन्प्र-

११. उट्टु Bh. N. जट्टु O. for उट्टुल.

१४. पन्थित for पन्थति Bh; नट्टेपि for नट्टेपि A. B. Bh C. D

१९. पटु° for पटु° Bh.

ऊर्ध्वं धूनोति वायुर्विवृतशवशिरःश्रेणिकुञ्जेषु गुञ्ज-
जुत्तालः किङ्किणीनामनवरतरणत्कारहेतुः पताकाः ॥

परिक्रम्यावलोक्य च । गन्धमाघ्राय । इदं तावत्पुराणनिम्बतैला-
क्तपरिभृज्यमानरसोनगन्धिभिश्चिताधूमैः पुरस्ताद्विभावितस्य म-

चलति । गगनगमनयेगादित्यर्थात् ॥ विष्वक्शब्दो नानार्थः सुप्रमा-
द्विषु पठ्यते तेन पत्वम् ॥ कृतावृत्तिः कृतगतागता कृतमण्डलध-
मगा खट्वाङ्गसहिता घण्टा संस्कारेण संतानेन यः क्षाणो ध्वननं तेन
दीर्घं पटु रमणीयं च यथा तथा स्टाति शब्दायते । एतेन डामरत्व-
मुक्तम् । खट्वाङ्गं वाद्यभेदः । वायुरूर्ध्वं पताका धूनोति कम्पय-
ति ॥ धूञ् कम्पने । दीर्घान्तः स्वरतीत्यादिसूत्रे न्यासकारेणोक्तः ॥
कीदृशः । विवृतानि यानि निर्मासतया शवशिरांसि तेषां श्रेणयः
पङ्क्तयस्तासां यानि कुञ्जानि गहनाः प्रदेशास्तेषु गुञ्जन्ध्वनन् । अत
एवोत्ताल उद्भटध्वनिः क्षुद्रघण्टिकानामजलरणत्कृतिहेतुश्च । अनेन
रमणीयत्वमुक्तम् ॥ निवृत्तानी निवृत्तः क्षाणः क्षणः क्षणमित्यपीत्यम-
रः ॥ यद्वा । पटुरटनेन रमणीयत्वं पताकाकम्पनेन डामरत्वमत्रोक्तम् ।

२०-२८ पुराणेत्यादिना चिताधूमानां स्वभावाख्यानेम् । अक्तं
अक्षितम् । परिभर्जनं वह्निमध्यनिक्षेपपाकः । अम्लरसेनैकेनोनं प-

१८. शिव for शव K1.

१९. पताका K1, K2. पताका N. O. for पताका .

२०. अक्षे विलोक्य for परि-च N.; K1, K2. om. परि-च; O. om. च, N.
om. गन्धमाघ्राय, अवलोक्य after आघ्राय K1, K2.; च after इद N., O.; तत् for
तावत् K1, K2. N.; O. om. तावत्; विषि for निष्व Bh.; अप्यक्त for अक्त K1.
O., B. om. अक्त.

२१. ध्वज्य° for भृज्य° K1, नरमात Bb. रस C. N. O. after रतीन, अथस्ताद्
for पुरस्ताद् K1, K2, N. O. , विभाव्यमानस्य for विभावितस्य K1, K2. महा for
महतः N.

हृतः श्मशानवाटस्य नेदीयः करालायतनं यत्र पर्यवसितमन्त्र-
साधनस्यास्मद्गुरोरघोरघण्टस्याज्ञया साविशेषमद्य पूजासंभारो म-
या संनिधापनीयः । कथितं च मे गुरुणा वत्से कपालकुण्डले
अद्य भगवत्याः करालायाः प्रागुपयाचितं स्त्रीरत्नमुपहर्तव्यम् । २५
तदत्रैव नगरे विदितमास्त इति तद्विचिनोमि । सकौतुकमव-
लोक्य । तत्कौयमतिगम्भीरमधुराकृतिरुचाम्भितकुटिलकुन्तलः
कृपाणपाणिः श्मशानवाटमवतरति । य एषः

ञ्चरसं रसोनम् ॥ लसून इति ख्यातम् । वटचते वेष्टयतेनेनेति
वाटः ॥ हलधेति घञ् ॥ पन्था वाटः पयो माथ इति भागुरिः ॥
नेदीयो निकटम् । पर्यवसितं समाप्तं विनष्टं च । मन्त्रसाधनं पुर-
भरणजपादि । संभारः समूहः । उपयाचितं मनीषितार्थं स्वीकृतम् ।
यद्दीयते तु देवेभ्यो मनोराज्यस्य सिद्धये । उपयाचितकं तत्तु दो-
हदं संप्रचक्षत इति हारावली ॥ स्त्रीरत्नमिति ॥ जातौ जातौ यदुत्कृष्टं
तद्वि रत्नं प्रचक्षत इति विश्वः । विदितमुपलब्धम् । विचितमिति
पाठेन्विष्टम् । गम्भीरेत्यादि ।

विकाराः सहजा यस्य हर्षक्रोधभयादिषु ।

भाषेषु नोपलभ्यन्ते तद्गाम्भीर्यमुदाहृतम् ॥ इति ।

२२. च after यष C. D. K1. K2.; B. om. मन्त्र .

२३. यष before वृ- instead of after, K2.; N. om. यषा .

२४. संनिधापनीयः for संनिधापनीयः B ; इ for च N ; यषा before वत्से O .

२५. N. om. अद्य, B. Bh. C. D. add यषा after अद्य, यन्मया before प्रागु° O .

२६. च after लसू K1. K2.; N. om. नगरे, विचितमा° for विदितमा° K2.
noticed by Com.; O. om. तद्; N. om. तद्विचिनोमि; अद्य after त-कम् A.
Bh. C. D.

२७. O. om. तत्, K1. K2. om. मति, O. om. यपु, B. om. कुटिलः °तल
for °तल K1.

२८. K1. K2. om. °वाट .

कुवलयदलयामोप्यङ्गं दधत्परिधूसरं
 ललितविकटन्यासः श्रीमान्मृगाङ्कनिभाननः ।
 हरति विनयं वामो यस्य प्रकाशितसाहसः
 प्रविगलदसृक्पङ्कः पाणिर्ललन्नरजाङ्गलः ॥

अभ्यासात्करणानां तु श्लिष्टत्वमुपजायते ।

महत्स्वपि विकारेषु तन्माधुर्यमुदीरितम् ॥

इति भरतः । उत्ताम्भितो जूटाकारेण बद्धः कुटिलो वक्रः कुन्तलः
 केशो यस्य सः । एतेन रौद्ररसवत्तोक्ता ।

२९-३५ कुवलयेत्यादि । य एव स्वभावात्त्रीलनलिनपत्रव-
 ष्ट्यामोपि विप्रलम्भात्सर्वतः पाण्डुरमङ्गं दधत् । ललितो रमणीयो
 विकटो भीषणो न्यासो देहन्यासो यस्य सः । ललितत्वं स्वभावात् ।
 विकटत्वं रौद्रात् । यद्वा । न्यासः करचरणादिबालनम् । श्रीमानति-
 रम्यः । मृगाङ्काच्चिरनिशंया भां यत्र तादृशमाननं यस्य । अत एव हे-
 यत्वार्थं मृगाङ्कपदेनोपन्यासः । यस्य वामः पाणिर्विनयं हरत्यपनयति ।
 अत्र हेतुमाह । प्रविगलदसृक्पङ्कः अथद्रुधिरकर्दमः । ललचञ्चलं नर-
 जाङ्गलं महामांसं यत्र सः । न हि विनीतो रक्तं महामांसं च धारय-
 ति । अत्र पूर्वार्धेन ललितत्वमुत्तरार्धेन विकटत्वमुक्तम् । अत एव व्य-
 क्तसाहसः । महामांसधारित्वेन वीरवीभत्सरसायुक्तौ । यदाह ।

उत्साहाध्यवसायाद्विस्मयहर्षाद्य मोहाद्य ।

विविधाहन्धविशेषाद्दीररसो नाम संभयति ॥

२९. पाण्डुरं for धूसरं B.

३०. नरण for विकट, A. B Bh. C D. K1, K2. न्यास for न्यासः B.; समा^०
 for विषा^० N O.

३१. साहसे for साहसः D.

३२. गलत् for ललत् B. O.

निरूप्य । अये स एष कामन्दकीसुहृत्पुत्रो महामांसस्य पणा-
यिता माभवः । तत्किमनेन । भवतु समीहितं संपादयामि । वि-
गलितप्रायः पश्चिमसंध्यासमयः । तथा हि । संप्रति १५
व्योम्नस्तापिच्छगुच्छावलिभिरिव तमोवल्लरीभिर्द्वियन्ते
पर्यन्ताः प्रान्तवृच्या पयसि वसुमती नूतने मज्जतीव ।
वात्यासंवेगविष्वग्विततवलयितस्फीतधूम्याप्रकाशं)
प्रारम्भेपि त्रियामा तरुणयति निजं नीलिमानं वनेषु ॥

भनभिमतदर्शनेन च गन्धरसस्पर्शशब्ददोषैश्च ।

उत्तेजनैश्च बहुभिर्वाभस्तरसः समुद्रवति ॥

इधदित्यत्र नाभ्यस्ताच्छतुरिति नुमो निषेधः ॥ जङ्गलं निर्जनस्थाने
त्रिलिङ्ग्यां पिशितेखियामिति मेदिनीकरः ॥ पणायिता विक्रेता ।
विगलितप्रायो क्षुद्रप्रायः ॥

३६-३९ व्योम्न इत्यादि । गगनस्योपान्ता ध्वान्तलताभिर्व्याप्य-
न्ते । तमालपुष्पस्तवकपङ्क्तिभिरिव । एवं च पृथिव्युपान्तभागेन नूत-
ने जले मज्जतीव । उत्प्लेक्षयम् । त्रियामा रात्रिः प्रारम्भे प्रदोषमा-
त्रेपि नीलत्वं निजं वनेषु तरुणयति । कीदृशम् । घातानां समूहो
वात्या तस्याः संवेगेन विवर्तनेन विष्वक्पक्षादिशं वितता विस्मारिता
वलयिता षलयाकाश स्फीता गभीरा या धूम्या धूमसमूहो नीहारो वा

३३. K1. K2 N. O om. अये; N om स. सुते for पृषो O, K2 om.
महा-ना, पणायिता for पणायिता A. C. K1. N.

३४ N. om भवतु. यथा before समी° N. O, विलोक्य after °यामि
K1. K2

३५ च after प्राय A. B. Bh. C. D. K1. K2, N om तथाहि । संप्रति

३६. द्वियन्ते for विपन्ते K1

३८. संवेगेन B. N. संयोगे Bh for संवेगे; विलसित for वलयित O., प्रकार for
मकारं O

३९. वनेषु for वनेषु O

परिक्रम्य निष्क्रान्ता । विष्कम्भकः ।

ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो माधवः ।

माध० । साशंसम् ।

प्रेमार्द्राः प्रणयस्पृशः परिचयादुद्गाढरागोदया-

स्तास्ता मुग्धदृशो निसर्गमधुराश्लेषा भवेयुर्मयि ।

यास्वन्तःकरणस्य बाह्यकरणव्यापाररोधी क्षणा-

दाशंसापरिकल्पितास्वपि भवत्यानन्दसान्द्रो लयः ॥

तस्सदृशम् । एवं चान्धकारोपगमाद्गतप्राया संध्येत्यर्थः ॥ धूम्या धूम-
समूहेपि नीहारेपि निगद्यत इति धरणिः ॥

४२-४६ साशंसं सप्रार्थनम् । प्रेमेत्यादि । मुग्धदृशो मालत्या-
स्तास्ता अनुभूताश्लेषाः संभोगे चुम्बनादयो मयि पुनर्भूयास्तः ।

चेष्टाविशेषाः संभोगे चुम्बनालिङ्गनादयः ।

इति - कण्ठाभरणम् । कीदृश्यः । प्रथमं प्रेम्णा संभोगमीत्यार्द्रा इव
तापशान्तिहेतुरोमाञ्चादिजनकत्वात् । ततो विश्वासमुपेत्य चित्तप्र-
सादस्पृशः । ततः परिचयात्स्वत्वाद्भेदादुद्गाढरागोद्रेकाः । निस-
र्गमधुराः सहजमनोज्ञाः । यास्वाशंसोपनीतास्वपि क्षणाच्चिरतिशयसु-
खघनो लयो लीनता भवति । तासु चेष्टासु मनो लीयत इत्यर्थः ।
कीदृशः । अन्तःकरणस्य मनसो बाह्येन्द्रियव्यापारावरोधनशीलः ।
मालतीमयत्वेन तन्मनो बाह्यविषये न व्याप्रियत इत्यर्थः । अत
एयनिकशङ्कातङ्कसंकुलेपि तत्र स्थाने माधवस्य न साध्वसादिकम-
पीति भावः । यद्वा । तास्ताश्लेषा वकुलयीथादियु यास्तया कृतास्ता-
स्ता मयि भवेयुः । तासामेव दुर्लभत्यादाशंसनीयता ।

४०. N. om, परिक्रम्य, जुद्ध before विष्क° N.

४१. B. om. य-दो.

४२ साशंसं for साशंसम् K1

४५ विषय for करण N.

४६ °दार्शिका for °दार्शिता D, साशंसं for साशंसं लय A. C. D.

किं च । अतिमुक्तमद्भ्युत्थितकेसरावली
 सतताधिवाससुभगार्पितस्तनम् ।
 अपि कर्णजाहविनिवेशितानन
 प्रियया तदङ्गपरिवर्तमानुयाम् ॥
 अथ वा । दूरे तावदेतत् । इदमेव प्रार्थये ।

४७-५० प्रथमशीतिहेतुत्वादालिङ्गनमाशास्ते । अतिमुक्तेत्या-
 दि । प्रियया सह तदङ्गपरिवृत्तिगप्यहमाप्नुयाम् । तत्तस्या अङ्गे
 क्रोडे सर्वतोभावेन वर्तनम् । हृदयालिङ्गनमित्यर्थः । अपिभिन्नक्रमः ।
 यद्वा । तदङ्गे परिवर्तनमूर्ध्वापःक्रमेण पुरुषायितमामुयाम् । कीदृशः ।
 प्रियया कर्णजाहे कर्णमूले विनिवेशितमाननं यत्र । मगापि सः ।
 प्रथमपक्षे कर्णमूलेर्पितमानन येन सः ॥ तस्य पाकमूले पीलवा-
 दिकर्णादिभ्यः कुण्जाहचाविति मूले जाहचपत्ययः ॥ अतिक्रान्ता
 मुक्ता यया सातिमुक्ता । मुक्ताहारमपास्य तदर्पणादतिक्रमः । यद्वा ।
 अतिमुक्तातिविरला मालत्यबलोकनश्यासङ्गात् । एतावृशी या मद्भ्युत्थिता
 केसरावली तस्याः सतताधिवासेन सुभगः सुरभिरर्पितस्तनो यत्रेति
 क्रियाविशेषणम् । अविमुक्तेति पाठो न मनोहरः । अवियुक्त-
 त्वादेव सतताधिवासस्य लभत्वात्सततप्रहणस्य व्यर्थत्वात् ।

४७ K1. K2 om किं च, अपि for किं N, अविमुक्त Bb O अपि नाह K1,
 for अतिमुक्तः मद्भ्युत्थित B. C °कपथित N for °मद्भ्युत्थित

४८. °गायित for °गार्पित C.

४९. ताभनः for °तानन A B Bb C. D N O.

५० तदङ्ग for तदग B Bb C D K2, परिवृत्ति° A परिविनि° K1 परिवृत्ति°
 K2 N, परिव्रम O for परिवर्त°

५१ Bb K1 K2 om दूरे तावदेतत्, तावत् before प्रार्थये K1 K2. N O

संभूयेव सुखानि चेतसि परं भूमानमातन्वते
यत्रालोकपथावतारिणि रतिं प्रस्तौति नेत्रोत्सवः ।

यद्बालेन्दुकलोच्चयादवचितैः सारैरिवोत्पादितं
तत्पश्येयमनङ्गमङ्गलगृहं भूयोपि तस्या मुखम् ॥

५२—५५ संभूयेत्यादि । तस्यास्तन्मुखं पुनरपि पश्येयमित्येत-
देव प्रार्थये ॥ अङ्गमात्रेर्बुर्लभत्वादिति भावः । कीदृशम् । कामस्य मङ्ग-
लार्थं गृहम् । तत्र कामो दृष्टो वसतीत्यर्थः । यद्वा । कामस्य मङ्गलघटितं
हिरण्यघटितं गृहम् ॥ कल्याणं मङ्गलविद्यात्काञ्चन च तदक्षममिति
विश्वः ॥ यद्वा । अनङ्गस्य मङ्गलानामुपचयहेतूनां सौकुमार्यादीनां
गृहम् । अत एवोत्प्रेक्षते । बालघन्त्रकलोदयावृहीतैः सारैरुत्पादितमिति
अत्रोदयादिति भावेन ब्रव्याभिधानाच्चवेन्दुकलाया अवचिता. सारा-
स्तैरुत्पादितमिवेत्यर्थः । सकलजनानन्दिनवेन्दुकलातोप्यधिकमनोहर-
मिति भावः । यद्वा ॥ ल्यब्लोपे पञ्चमी ॥ तेन बालेन्दुकलोदयं प्रा-
प्यावचितैरित्यर्थः । यद्वा । बालेन्दुकलोदयात्प्रतिपद्यन्त्रकलोदयादार-
भ्यावचितैः पूर्णिमापर्यन्तमित्यर्थात् । आरभ्येत्यस्य लाभः पञ्चमीत
एव । तथा च पूर्णेन्दुना मुखसाम्यं लभ्यते । क्वचित्कलोच्चयादिति
पाठः । तत्रोच्चयात्समूहादित्यर्थः । यत्र मुखे संमुखीभूते सुखानि ॥
कर्तृणि ॥ मिलित्वेव परं भूमानं बाह्वल्य विस्तारयन्ति चित्ते ।
अनेनान्तःप्रीतिरुक्ता । इवशब्द उत्प्रेक्षायाम् । एवपाठे विस्मय
एवशब्दः । बहिःप्रीतिमाह । नेत्रोत्सयोलम्बलाभाभिमानोनुरागं प्रस्तौ-
ति स्रवति । रतेर्द्रवमयीत्यात् । समाभिरलंकारः ।

५१ संभूयेव for संभूयेव N

५१ पथवतारिणि for प—णि K1; मात्रेति K1 N प्रस्तौति O for परस्तौति

५२ कलोदयात् for कलोपयात् Com, °दणभितै for °दवचितैः N, °रिवोत्पादित
for °रिवोत्पादित C.

यत्संख्यमधुना तत्संदर्शनेनातिस्वल्पोपि न विशेषः । मम हि
संप्रति सातिशयप्राक्तनोपलम्भसंभावितात्मजन्मनः संस्कार-
स्यानवरतप्रबोधोदात्पतायमानस्तिद्विसदृशप्रत्ययान्तरैरतिरस्कृत-
प्रवाहः प्रियतमास्मृतिप्रत्ययोत्वत्तिसंतानस्तन्मयमिव करोत्य-
न्तर्वृत्तिसारूप्यतश्चैतन्यम् । तथा हि ।

५६—६० मानसमौल्युक्त्यातिशयमाह । मम हीति । मामकीनः
प्रियास्मरणरूपज्ञानोत्पत्तेः संतानः परिणतिसमूहः स्मृतिरूप एव मम
चैतन्यमात्मतत्त्वं तन्मयमिव करोति । मालतीमयं करोतीत्यर्थः । की-
दृशः । प्रतायमानो दीर्घाभवन् । अत्र हेतुः । संस्कारस्य भावनाया अति-
शयितप्रबोधादुद्रेकात् । कीदृशस्य संस्कारस्य । सातिशयात्सावरा-
त्स्फुटाकाराद्वा बहुलवीथ्यां पूर्वकालानुभवाद्बन्धजन्मनः । प्रतायमा-
नत्वमेवोपपादयति । तद्विसदृशैर्मालतीविलक्षणविषयैर्ज्ञानान्तरैरतिर-
स्कृतप्रवृत्तिः । तथा चान्तरा विषयान्तरास्फुरणाच्च प्रवाहतिरस्कार
इति भावः । नन्वात्मतत्त्वस्य पुष्करपलाशवच्चित्तैर्लेपतया कथं मालती-
मयत्वमत आह । अन्तरिति । अन्तःपदमिह बुद्धितत्त्वपरम् । तथा
च बुद्धितत्त्वस्य या प्रवृत्तिः सहजसिद्धो व्यापारः सा यत आरमतत्त्वे
भेदाप्रहात्प्रतिभासते तस्मात् । सांप्रत्यदर्शने बुद्धेर्भोक्तृत्वात् । यद्वा ।
अन्तर्वृत्तिरिति भावप्रधानम् । तथा चान्तर्वृत्तित्वमन्तरवस्थानरूपं
सादृश्यमात्मबुद्धयोस्तस्मात् ।

५६. B. om अधुना; N. om वतु; सदृशनाद् for सदृशेन O. संदर्शने मेति Bh.
सदृशं मेति N. for स—ति, B. K1. K2. om. अति, वा before स्वल्पो Bh.,
Bh. om. न; हि after न N.

५७. K2 O. om. संप्रति; N. om सातिशय, °मादराद्बहुलवीथ्यां पूर्वकालानु-
भवाद्बन्धजन्मन before प्राक्तनो° K2., °पलाशेति N. for °पलम्भ, °तात्मजन् Bh.
°तात्मन N. O. or °ता—न.

५८. प्रबोधनात् C. प्रबोधा° D. for प्रबोधात्, प्रतीयमानः for प्रतायमानः A. Bh.
C.; °द्विसदृशै. for °द्विसदृश N. O ; प्रताया° for प्रत्यया° B.

५९. °भाव. for वृह B , O. om अन्तर, तद्विति Bh. अत्य-तद्वृत्ति D. for अन्तर्वृत्ति.

लीनेव प्रतिबिम्बितेव लिखितेवोत्कीर्णरूपेव च
प्रत्युमेव च वज्रलेपघटितेवान्तर्निखातेव च ।

६१—६४ स्वोक्तमेव दर्शयति । लीनेवेत्यादि । सा प्रियास्माकं
चेतसि लम्बा संबद्धा । संबद्धत्वे यथासंभवं प्रकारानाह । लीनेव निहु-
तेव । यत्र यस्य संबद्धस्य न प्रत्यक्षोपलम्भस्तत्र तस्मीनमित्युच्यते ।
यथा पयसि लीनं लवणम् । सर्वत्रात्र लप्रत्वस्य प्रकारभेदेनोपमाभेदाः ।
पूर्वपूर्वापरितोषाहा । तथाहि । लीनत्वस्याप्रतिभासात्स्पष्टप्रतिभासार्थ-
माह । प्रतिबिम्बितेव । यत्र स्वच्छद्रव्याभिहतं चक्षुः परिवृत्य द्रव्यान्तरं
गृह्णाति तत्र प्रतिबिम्बितमित्युच्यते । यथा स्फटिके रक्तपुष्पम् । प्रति-
च्छायाया यस्वन्तरसंसर्गाधीनत्वेनासाहजिकत्वात्साहजिकत्वोपब-
र्णनायाह । लिखितेव । यत्प्रशियिलावयवसंयोगाभ्रयेण द्रव्येण घन-
द्रव्योपरि संस्थानविशेषवन्निर्मियते तत्र लिखितमित्युच्यते । यथा प-
त्रे लिपिः । लिखनस्य जलाशुपनिपातविनाशितया न चिरस्थायित्वमत-
स्तदर्थमाह । उत्कीर्णरूपेव । यद्यत्र निविडद्रव्ये तादृशेन किंचिदवयव-
विभागः क्रियते तत्रोत्कीर्णम् । यथा टड्डादिना शिलादि । अस्याप्येक
भागवृत्तितया सर्ववृत्तित्वार्थमाह । प्रत्युमेव । प्रत्युममर्थरोपितम् । यद्यत्र
द्रव्यान्तरसंसर्गि तत्र प्रत्युप्तम् । यथाङ्गुलीयके मण्यादि । अस्यापि
शक्योद्धारत्वात्तिविडसंबन्धायाह । वज्रलेपघटितेव । यद्यत्र किंचिद-
नद्रव्याभिघातजन्यकर्मजन्यसंयोगविभागानाभ्रयस्तत्र वज्रलेपघटित-
म् । यथा हीरकादि । तथापि लेपस्य बहिर्वृत्तित्वादन्तःसंसर्गार्थमाह ।
अन्तर्निखातेव । यद्यत्र संबद्धमूर्धोपःसंयोगादिना धृतं नोपलभ्यते तत्र
त्र निपातमुच्यते । यथा भूमौ मूलकादि । निखातत्वं सर्वरोपणमुप-
स्वमर्थरोपणमित्यनयोर्भेदः । निखातस्यापि निर्बन्धातिशयेन शक्योद्धार-

सा नश्चेतसि कीलितेव विशिखैश्चेतोभुवः पञ्चभि-
श्चिन्तासंततितन्नुजालनिविडस्यूतेव लग्ना प्रिया ॥

रतया विवेकादिदुःशक्यत्वार्थमाह । कामस्य पञ्चभिः शरैः कीलितेषां
कीलितस्य प्रतिकीलनोद्धार्यतयाशक्योन्मूलनायाह । चिन्तापरंपरासूत्र-
समूहेन गाढं यथा स्यात्तया स्यूतेव सीवनं प्रापितेव । जालनिविडसी-
बनेनानुच्छेदनीयत्वमुक्तम् । इहोपधेयाभेदेऽप्युपाधिभेदादपौनहस्यमि-
त्यवधेयम् । एकमेव हि वस्तु तत्तदुपाधिवैशिष्ट्याद्भिन्नबुद्धिविषयो यथा
दण्डिकुण्डलित्वादिः । यद्वा । नोस्माकं चेतसि सा लमा दृढं संबद्धा । दृढ-
संबद्ध एव लमपदार्थः । शरो लम इत्यादौ तथादर्शनात् । दृढसंबद्ध एव
नानाप्रकारेण स्थिरीक्रियते । कामबाणपञ्चकेन कीलितेव । चिन्ताप्रवा-
हरूपतन्नुसंतत्या स्यूतेव । ननु इयमप्यदो न युक्तम् । तथा सहान्तरस्य
चैतन्यस्य संबन्धाभावात् । अतो विषयविषयिभावप्रकारान्मतभेदेनाह ।
लीनेवेति । लीनत्वं तदात्मतया संबद्धत्वम् । विषयविषयिणोस्तदात्म-
रूप एव संबन्ध इति योगाचारमतमनेनोक्तम् । प्रतिबिम्बितेवेति सांख्य-
मतोपदर्शनम् । लिखितेवेति सौत्रान्तिकमतोपदर्शनम् । तत्र हि शानेन
स्वीयाकारार्पणं विषये क्रियत इति तत्तदाकारस्याभिव्यक्तिः । शिलादौ
तुरगांदिषदिति लिखनसाम्यम् । उत्कीर्णरूपेवेति विषयाकारेण चैतन्य-
परिणाम इहोत्कीर्णरूपता । अतस्त्रिदण्डमतम् । प्रत्युभेवेति पूर्वरूपति-
रोधानादन्यरूपाधिर्भावेन सुवर्णरचितभाजनादाधिव तत्तद्विषयाकार-
तया ज्ञानविपरिणाम इति पातञ्जलमतम् । वक्ष्यतेपठितेवेति नैयायि-
कमतम् । तदीयतामात्ररूपो हि स्वभावभेदः प्रकाशस्य विषयविषयिभा-
वः । अयं च यावद्वस्तुस्थिरतया वक्ष्यतेपठनातो न भिद्यते । अन्तर्नि-
खानेवेति विज्ञानवादिमतोपदर्शनम् । अत्र हि विज्ञानस्यान्तर्निखननाच्च

नेपथ्ये कलकलः ।

माध० । अहो संप्रति प्रगल्भमानकौणपनिकायस्य महती
श्मशानवाटस्य रौद्रता । अस्मिन् हि

पर्यन्तप्रतिरोधिमेदुरचयस्त्यानं चिताज्योतिषा-
मौज्ज्वल्यं परभागतः प्रकटयत्याभोगभीमं तमः ।

बाह्यवस्तुस्थितिरिति । इहापि तथा । एते च विषयविषयिभावविकल्पा-
स्तच्चिन्ताप्रकारत्यान्माधवस्य चित्ते विपरिवर्तन्ते । एवं न चेतसा सह
संबन्धः । पथात्कीलनेन वा सीक्नेन वा गाढसंबद्धतां गता भवति लम्बा ।
ततश्च तद्दर्शनं महापुरुषानुभूतं तस्येति किमत्र चित्रमिति भावः । अत्र
पञ्चभिरित्यनेन युगपत्कागवाणविषयत्वमात्मनो निवेदयता दुःसहस्र-
शाशालित्वं सूचितम् । चेतोभुव इत्यनेन तत्प्रभवस्य तस्य मर्मशता
ध्वनिता ।

यथाशक्ति यथायुक्ति यथागति यथामति ।

यथाधीति यथानीति विवेचितमिदं मया ॥

६६—७१ कौणपनिकायो राक्षससमूहः । रौद्रता भीषणत्वम् । प-
र्यन्तेत्यादि । तमः ॥ कर्तृ ॥ चिताज्योतिषामौज्ज्वल्यं परभागतो गुण्ण-
त्कर्षाधानात्प्रकटयति व्यक्तीकरोति । तमसि संनिहिते सति तेजसां
कान्त्युत्कर्षः स्फुट एवेति भावः । कीदृशं तमः । आभोगाल्परिपूर्णतया
भीमम् । चित्तलोकमण्डलस्य पर्यन्ते निकटदेशे प्रतिरोधनशीलं मेदुरं
स्निग्धं चयेन संघेन स्त्यानं घनम् । यद्वा । पर्यन्ते यः प्रतिरोधोन्धकारस्य
प्रसरणनिवारणं तेन मेदुरो मांसलो यथयस्तेन घनमित्यर्थः । कटाः

६६. आकर्ष्ये before अहो N, K1, K2. om. संप्रति, प्रगल्भता B. K1, K2.
वर्मान N. for प्रगल्भमान, कौण for कौणर O; महत for महती O

६७. N. om काटं, अथ for अद्विषम् N.

६८. रौष for रौषि K1, K2, घन for अथ Bh. N. O, रौषेण for ज्यो-
तिषा B

संसक्ताकुलकेलयः किलकिलाकोलाहलैः संमदा-

दुत्तालाः कटपूतनाप्रभृतयः सांराविणं कुर्वते ॥

भवत्वाघोपयामि तावत् । उच्चैः । भो भोः श्मशाननिकेतनाः
कटपूतनाः ।

शबाः । पूतनाः श्मशानवासिनो राक्षसास्तत्प्रभृतयोन्येपि तत्रत्याः शृ-
गालादयः किलकिलाकोलाहलैः किलकिलारूपाराचैः सांराविणं पर-
स्पृहानं कुर्वते संमदादर्पात् । उत्ताला उद्गटाश्चञ्चला वा । तालादु-
द्गता उत्तालाः ॥ सुष्ठुपेति समासः ॥ तेनान्योन्यहस्ततान्वन्त इति
वा । संसक्ता मिलिता आकुलास्त्वरायुक्ताः केलयः क्रीडा येषां ते ।
यद्वा । संसक्तत्वेनाकुला केलिर्येषां ते । संसक्त इति भावप्रधानम् । य-
द्वा । संसक्ता कुलेन स्वयूयेन केलिर्येषां ते ॥ त्रिपदबह्व्रीहायुत्तरपद-
त्याभावात् पुंश्रद्धावः ॥ सान्द्रविग्ने च मेदुर इत्यमरः ॥ किलकि-
लेत्यव्यक्तशब्दः । अधिभाषितविशेषः शब्दसमूहः कोलाहलः ॥ सपू-
र्वाद्गौनेरभिविधौ भाव इतुण् । तदन्तात्स्वार्थेण् । आदिनृदिः ॥ शया-
नां शब्दकरणं वेतालाधिष्ठानात् । रौद्ररस इह । तदक्षर्णं तु भरते ।
इति रौद्रो रसो दृष्टो रौद्रैरेवाङ्गचेष्टितैः ।

शस्त्रप्रहारभूयिष्ठभयकम्पक्रियात्मकः ॥ इति ।

७२—७५ भो भो इत्याभिमुखीकरणरूपे मनोधने । निकेतनं गृ-
हम् । अशस्त्रपूतं संमुखपतितस्य स्वर्णिगो मांसं शस्त्रपूतम् । अनन्ते-
पाममाश्रमिदमिति न तादृशमिदम् । यद्वा । अशस्त्रपूतं शस्त्रेणाच्छि-
न्नम् । धानुनामनेकार्यत्वात् । शस्त्रहतमांसस्य रणे शुलभतया तेषाम-
स्पृधानं इदमतादृशमिति भावः । अत्रयार्जं निष्कपटम् । यद्वा ।

७० किति^० for कित^० K2 O

७१. 'दुत्ताला, for 'दुत्ताला B; पूतना for पूतना Bb. k2 O. एतां तेषां for
सांराविणं c

७२ लक्ष्मी for लक्ष्मी N. N. om तपस् A N. om उच्चैः, भो- for भोभो
k1. A B C om one भो., वेतना for विकेतन Bb k1. k2.

७३ k2 om ५१

अशस्त्रपूतमव्याजं पुरुषाद्भोपकल्पितम् ।
विक्रीयते महामांसं गृह्यतां गृह्यतामिदम् ॥

पुनर्नेपथ्ये कलकलः ।

माध० । कथमाधोपणानन्तरमेव सर्वतः समुच्चलदुत्तालवेता-
लमुक्ततुमुलाव्यक्तकलकलाकुलः प्रचलित इवाविर्भवद्रूतसंक-
टः श्मशानवाटः । आश्चर्यम् ।

इष्टसिद्धिं पणीकृत्य साहसाद्यदुपार्जितम् ।

अशस्त्रपूतं निर्व्याजमेतन्मांसं विदुर्बुधाः ॥

इति परिभाषितमेव ।

त्रियधतुष्पदे श्रेष्ठाः पुरुषा द्विपदे तथा ॥

इति वचनात्प्राशस्त्यार्थमाह । पुरुषस्याङ्गादानीयोपकल्पितम् । विक्री-
यत इष्टसिद्धिमूल्येनेत्यर्थात् । विक्रयस्य मूल्यत्तापेक्षत्वात् । यद्वा ।
विक्रीयते दीयते । धातोरनेकार्थत्वात् ।

७७-८३ उच्चैर्धुष्टं तु घोषणेत्यमरः ॥ वेतालः श्मशानदेवताकिं-
करः ॥ तुमुलं रणसकुल इत्यमरः ॥ तेषामन्योन्यस्पर्धया रणे सकु-
लत्वम् । अविभाषितार्थत्वेनाव्यक्तत्वम् । प्रचलित उच्चावचः । संक-
टो व्याप्तः । कर्णेन्यादि । उल्का ज्वाला मुखे येषां ते उल्कामुखाः
शृगालभेदाः । तेषां मुगैर्नभ आकीर्यते व्याव्यते । यद्वा । उल्कामुखा
एतन्नामप्रसिद्धा एव रणवासिनो जन्तुभेदाः । कीदृशैः । कर्णसमीपवि-

७४ °त निर्व्याज for °तमव्याज B C O.

७५. °तामिति for तामिदम् Bh. C K1, इति after इदम् N.

७६ Bh K1 K2 N. O. om पुन

७७ आमापणा° B आपोपा° C. for आधोपणा°, N om एव, °वाद् for षत्
K1 N N om वेतालमुक्त, कुल after वेताल B. h1 O.

७८ K2 O om षद् प्रति before भूत B

७९ आश्चर्यम् twice Bh K1 K2.

खर्जूरद्रुमदध्नजङ्घमसितत्वद्भ्रुविविध्वक्तत-

स्नायुग्रन्थिघनास्थिपञ्जरजरत्कङ्कालमालोक्यते ॥

समन्तादवलोक्य विहस्य च । अहो प्रकारः पिशाचानाम् ।

महभिकया मांसग्रहणादीपद्वर्षरमव्यक्तशब्दं यथा स्यादेवं रुदतः । एतच्च कुङ्कुरेषु स्फुटमेव । कीदृशं पूतनचक्रम् । खर्जूरद्रुमदध्ना तल्प-
माणा जङ्घा यस्य तत् । एतेन जङ्घानां ग्रन्थियोगित्वकर्कशत्वनीरस-
त्वलोमशत्त्वानि दर्शितानि । अस्तिता श्यामा या त्वक्चर्मं तथा नद्धा
सर्वतो विस्तीर्णा याः स्नायवो नहरु इति ख्यातास्ताभिर्ग्रन्थिषु सधि-
भागेषु घनानि दृढान्यस्थानां पञ्जराणि येषां तादृशा जरन्ते जीर्णाः
कङ्काला मांसादिशून्यास्थिभागा यस्य तत् । वृकपदं शृगालाशुपल-
क्षणपरम् ॥ कोक ईहामृगो वृक इत्यमरः ॥ यद्वा । शालावृकाः
कपिप्रोटुश्चान इति नानार्थैरमरदर्शनादेतस्यैकदेशो वृकशब्दः । तेन
भीमभीमतेनादिषदस्यापि तावदर्थप्रतिपादकतेत्यवधेयम् । यद्वा । वृ-
को घोव इति ख्यातः ॥ विषसो भोजनशेषेपीत्यमरः । स्याच्छरीरा-
स्थि कङ्काल इत्यमरः ॥

८९-९२ विहस्येति । अतिसाखिकेपि मयि भीषणत्वममी पुत-
नाः कुर्वन्तीत्यसबद्धक्रियया हासः । यद्वाह ।

असंबद्धैस्तु हासः स्याद्दामेपथ्याक्रियादिभिः ॥ इति ।

प्रकारो वैलक्षण्यम् । तत्तत्यादि । एते पूर्वोक्तादन्ये पिशाचा यिस्तृतीर्ष-
जिह्वाभीषणमुल्लविवर विदार्य व्यादाय दग्धपुराणरोहिणानामिव शुति
दधति धारयन्ति । दग्धत्वेन श्यामत्वं पुराणत्वेन जीर्णत्वं च दर्शितम् ॥
रोहिणो रोहण इति ख्यातस्तरुः । घोघरान्ति इति ख्यातो या । रोहितो-
पि स एष । अत एव रोहितः श्रीहमाशक इत्यमरोपि । रोहणानामिति

८९ दग्ध for दग्ध KI °नत for °नत KI

९० प्रकार for कङ्काल? Bl.

९१ विशेष्य for अतलोवप O, B om विहस्य, Bl. C KI N O om.प

एते हि

१०

ततपृथुरसनोद्यमास्यगतं दधाति विदार्य विवर्णदीर्घिदेहाः ।
 ललदजगरघोरकोटराणां द्युतिमिह दग्धपुराणरोहिणानाम् ॥
 परिक्रम्य । हन्त वीभत्समेवाग्रे वत्तते ।

उत्कृत्योत्कृत्य कृत्तिं प्रथममथपृथुच्छोकभूयांसि मांसा-
 न्यसस्फिकपृष्ठापिण्डाद्यवयवमुलभान्द्युषपृतीनि जग्ध्वा । १५

पाठे रोहन्तीति रोहणास्तरयस्तेषामित्यर्थः । ललता चलताजगरेण
 सर्पेण भीषणच्छिद्राणाम् ॥ निष्कुरः कोटरं वा नेत्यमरः ॥ तदिह
 कोटरेणास्यमजगरेण रसना रोहिणेन पिशाच उपमीयन्ते । भयानको
 रसः । यदाह ।

विकृतरयसस्त्वदर्शनसंज्ञासारण्यशून्यगृहगमनात् ॥

गुरुनृपयोरपराधात्कृतथ भयानको ज्ञेयः ।

१३-१७ वीभत्स घृणाकरम् । निर्भिद्येत्यादि । अयमेतरङ्गः प्रेत-
 रूपो रङ्गः क्षुधाभिश्चुष्यच्छरीरोद्यममनाकुलं यथा तथा क्रम्यं मांस-
 मत्ति खादति । किं कृत्वा । प्रथममादी कृत्तिं चर्म निर्भिद्य निर्भिचीकृत्य
 पश्चादुत्कृत्य च्छित्त्वा । उत्कृत्येति पाठे चर्मकोपाकर्षणमुत्कर्तनं तत्पुनः
 पुनः कृत्येत्यर्थः । अथानन्तरं पृथुना महतोच्छेफेन भूयासि बहूनि मां-
 सानि जग्ध्वा भक्षयित्वा । कीवृशानि । अंसयोः स्कन्धयोः स्फिको कटि-
 मांसपिण्डयोः पृष्ठे कायपथाङ्गागे पिण्डयोर्जङ्घनापाथात्यभागयोरदिप-

१० तत for एत हि N

११ पृथुतर for ततपृथु N दशना° for रसनो O, विवृष्य for विदार्य h1 K2
 O, विशुष्क for विवर्ण N

१२. चण्ड B Dh K1. K2 O गलद् N. for ललद्, °तिमव & °तिमिह (in
 margin) O, इव for इह A D N

१३ अवलोक्य च after °क्रम्य N; अति before वाभसम् N, O. om एव
 अपतो for अग्रे N O K1 h2 om वत्तते

१४ निर्भिद्योत्कृत्य for उत्कृत्येत्कृत्य Com अपि for अथ h1 K2 पृथुच्छोथ
 B पृथु सेध N for पृथुच्छोक

१५ स्फिक for स्फिक O, पीठा° for पिण्डा° N, गधीनि for पृतीनि h2, °ज
 दग्ध्वा for °नि जग्ध्वा K1.

आत्तस्नाय्वन्त्रनेत्रः प्रकाटितदशनः प्रेतरङ्गः करङ्गा-
दङ्गस्थादास्थिसंस्थं स्थपुटगतमपि क्रव्यमव्यग्रमपि ॥

अपि च ।

निष्ठापस्विद्यदस्थनः कथनपरिणमन्मेदसः प्रेतकाया-
न्हुट्वा संसक्तधूमानपि कुणपभुजो भूयसीभ्यधिताभ्यः ।

दात्कक्षामूलाद्यवयवेषु सुलभानि । उच्छूनत्वान्तेषाम् । उग्रपूतीन्युत्कटग-
न्धानि । पृथुत्सेधेति पाठे पृथुनोत्सेधेन कायेन बहुतां गतानीत्यर्थः । यद्वा ।
उत्सेधेनोन्नत्या भूयांसीत्यर्थः ॥ उत्सेधः काय उन्नतिरित्यमरः । कीदृशो
रङ्गः । आर्तस्त्वरायान् । पर्यस्तमितस्ततः क्षिप्रं नेत्रं येन सः । एतदुभयं
रङ्गेषु प्रसिद्धमेव । अन्तःपर्यस्तनेत्र इति पाठेन्तर्मध्ये स्थितनेत्रः । रङ्ग-
त्वेन कोटराक्षत्वादित्यर्थः । आत्तस्नाय्वन्त्रनेत्र इति पाठ आत्तानि गृ-
हीतानि स्नाय्वन्त्रनेत्राणि येन सः । अत एवान्त्राद्युत्पाटनाय प्रकाटित-
दन्तः । दौर्बल्यप्रकर्षणात्प्रकाटितदशनत्वम् । अङ्गस्यात्क्रोडीकृतात्कर-
ङ्गात्कपालादाकृष्येत्याक्षेपात् । अन्ययापादानानुपपत्तिः । कीदृशं क्रव्य-
म् । अस्यपु यत्संतिष्ठति तत् । स्थपुटगतमपि निष्ठापतत्रिपमस्यानग-
तमपीत्यर्थः । अत एव रङ्गः ॥ स्त्रियौ स्त्रियो कटिमोघावित्यमरः ।
पिण्डः खण्डेद्भभेदेस्यादिति मेदिनीकरः । करङ्गो मस्तकेपि स्यादिति
धरणिः ॥ अयं बीभत्सो रसः ।

९९-१०२ निष्ठापेत्यादि । एतेपि कुणपभुजः शयभक्षकाः पिशापा
बद्धीभ्यधिताभ्यः प्रेतकायानाकृष्य तेषामेव जङ्गानलकं जङ्गमभान-

९९. आर्तःपर्यस्त A. D. अन्तःपर्यस्त noticed by Com. for आणस्नाय्वन्त्र; देव
for नेत्र; Bli. K1. गरुड for रङ्गः; C.

१००. *धरणः for *धरण्यः; A. D. margin of O.; परिगतम् for परिपमम् N.;
कायात् for कायम् O.

१०१. पृथु for पृथु B.; *भार्या for *भार्या O.

उत्पक्वसंसिमांसं प्रचलदुभयतः संधिनिर्मुक्तभारा-

द्वेते निष्कुप्य जङ्घानलकमुदायिनीर्मज्जधाराः पिबन्ति ॥

विहस्य । अहो प्रादोपिकः प्रमोदः पिशाचानाम् ।

मस्थि निष्कुप्य विगतमांसावरणं कृत्वा मज्जधाराः पिबन्ति । मज्जा-
स्थिमध्यस्थितस्नेहः । कीदृशीः । भाराहूरत एवोदयिनीर्लम्बमानाः ।
द्रवमयत्वात् । यद्वा । आराहूरसमीपे पिबन्तीति योजना ॥ आराहूरस-
मीपयोरिति विश्वः । चिताभूयस्त्वेनातिभीषणतोक्ता । कीदृशान् । निटा-
पेनेदक्तापेन स्वियन्त्यसृञ्जि येषाम् । पद्म इत्यादिसूत्रेणासृक्शब्दस्या-
सद्भादेशेऽसौपे रूपम् ॥ अस्थि इति पाठो न युक्तः ॥ तृतीयादावस्थी-
त्यादिनानङ्घ्रिधानात् । यद्वा । प्रेतकायादिति पञ्चम्यन्तः पाठः । अतो-
स्थ इति पञ्चम्यामनङ्घ्रि रूपम् । चिताभ्य इति ल्यप्लोपे पञ्चमी । निस-
स्तपतावित्यनभ्यापृत्ती पत्वम् ॥ कथनेन पाकक्रमेणाङ्गेषु परिणमज्जी-
र्यन्मेदो येषां तान्संसृष्टधूमानपि । कीदृशं जङ्घानलकम् । उत्पक्वमुच्छूनं
कृत्वा पक्वमत एव संसनशीलं मांसं यस्मात् । यद्वा । उत्पक्वेनोद्गतपा-
केन संसि मांसं यस्मात् ॥ उत्पक्व इति भावे क्तः । प्रचलन्तः शिथि-
लीभयन्त उभयतो जानूरुपर्वणो गुल्फाच्च ये संधयोस्थानां परस्परमिल-
नस्थानानि तैर्निर्मुक्तम् । प्रचलमिति पाठ उभयतः पार्श्वीभ्यां प्रच-
लम् । अत एव संधिपरिमुक्तमित्यर्थः ॥ कुणपः शवमल्लिया-
मित्यमरः ॥ नलकं नरहड इति ख्यातम् । सरी इति ख्यातं
या । वीभत्स एयात्र रसः ।

१०३—१०८ अहो इति वीभत्सशृङ्गारदर्शनेनाश्चर्यम् । प्रादो-
पिको रात्रिप्रारम्भजः । शृङ्गारवीभत्सयोः परस्परविरोधेपि संस्था-
नसाम्यात्संभेदाभास इह । प्रसाधनाद्यात्र शृङ्गारः । यदाह ।

१०१. प्रचलम् for प्रचलद् noticed by Com., पाठो दे° Bb. °पाठो° O. for °पाठो°

१०२. निष्कूप्य Bb. K1. निष्कूप्य N. निष्कूप्य O. for निष्कूप्य.

१०३. पिशाचाङ्गानाम् A. B. D. पिशाचानाम् O. for पिशाचानाम्.

तथा हि ।

अन्त्रैः कल्पितमङ्गलप्रतिसराः स्त्रीहस्तरक्तोत्पल-
व्यक्तोत्तसभृतः पिनह्य सहसा हृत्पुण्डरीकलजः ।
एनाः शोणितपङ्ककुङ्कुमजुपः सभूय कान्तैः पिब-
न्त्यस्थस्त्रेहसुराः कपालचपकैः प्रीताः पिशाचाद्गनाः ॥

ऋतुमाल्यालंकारैः प्रियजनगान्धर्वकाव्यसेवाभिः ।

उपवनगमनविहारैः शृङ्गाररसोपि संभवति ॥

अत एवायं श्लोकः कण्ठाभरणेपि रससंकराभास उदाहृत इति ।
अन्त्रैरित्यादि । एताः पिशाचस्त्रियः कान्तैः संभूय मिलित्वा कपा-
लचपकैरस्थिस्त्रेहसुरा मज्जमद्यानि पिबन्ति । कीदृश्यः । अन्त्रै
रचितो मङ्गलार्थं प्रतिसरो हस्तसूत्रमूर्णामय याभिस्ताः । अवैध-
व्यचिह्नं मङ्गलप्रतिसरो भवति । यद्वा । प्रतिसरः कङ्कणम् । तद-
प्यवैधव्यचिह्नतया मङ्गलम् ॥ कङ्कणे करसूत्रे च भवेत्प्रतिस-
रोस्त्रियामिति मेदिनीकरः ॥ स्त्रीहस्त एव रक्तपद्मं तेन व्यक्तमुत्तंसं
कर्णभूषणं विभ्रति याः । सहसा शीघ्रं हृत्पद्ममालाः पिनह्य परि-
धाय । हृत्पद्मस्य श्वेततया पुण्डरीकपदेनोपन्यासः । यदाह ।

द्वादशाङ्गुलसंपूर्णे श्वेते हृदयपङ्कजे ॥ इति ।

मालाया मनोहरतयान्या मा गृह्णातिरिति परिधने शीघ्रता । अत
एव प्रीताः । रक्तरुर्दमकुङ्कुमवत्यः । अत्र पिबन्त्यस्थीत्यादी यति-
भङ्गशङ्का न कार्या । सधिकृतपदविच्छेदे तस्यादोषत्वात् । रेवा
ब्रह्मस्युपलविषमामित्यादौ तथा दर्शनात् ॥ चपक पानपात्रं स्या-
दिति हारावली ॥ इह बीभत्समिश्रः शृङ्गाररसः ।

१०४ Bb C. K1. N om तथाहि

१०५ एतो° for एको° K2.

१०६ शिरसा B शिरसो C, शिरसा D for सहसा; °लके for लीक B

१०७ °व्यदिपम् for °व्यदिध B, गुता for गुता K2 O, कलाप for कपाल K1.

परिक्रम्य पुनरशखेति पठित्वा । कथं नाम प्रशान्तभीष-
णविभीषिकाप्रकारैर्ज्ञातित्यपक्रान्तं पिशाचैः । अहो निःसत्त्वता ११०
पिशाचानाम् । परिक्रम्य दृष्ट्वा सनिर्वेदम् । विचितश्चैप सम-
न्ताच्छुशानवाटः । तथाहि खल्वियं पुरत एव ।

गुञ्जकुञ्जकुटीरकौशिकघटाघूत्कारसंवल्लिगत-
क्रन्दत्फेरवचण्डडात्कृतिभृतप्राग्भारभीमैस्तटैः ।

१०९—११६. झटिति शीघ्रम् । विभीषिका परभयदायिनी रौ-
द्ररूपता । तस्याः प्रकारा भेदाः । अपक्रान्तं प्रपलाय्य गतम् । निःस-
त्त्वा इत्यनेनास्मप्रौढिर्दिशता । महामांसविक्रयादपि नेटलाभ इति
निर्वेदः । विचितो व्याप्तः । तमोव्याप्तत्वेन कथं विचितत्वज्ञानमि-
त्यत आहेयमिति । गुञ्जदित्यादि । इयं सरित्पुरत एवास्ति । पारे-
श्मशानं श्मशानपारदेशे ॥ पारे मध्ये पठ्या वेति समासः ॥
कुञ्ज एव कुटीरोल्पा कुटी तत्र या कौशिकघटा पेचकसमूहः । गु-
ञ्जन्तीनां कुञ्जकुटीरकौशिकघटानां घूत्काररूपं संवल्लिगतं ध्वनितम् ।
क्रन्दच्छृगालानां डात्कृतिर्डात्कारः शब्दविशेषः अनयोर्द्वन्द्वः । ताभ्यां
भृतः पूरितो दः प्राग्भारोमतटं तेन भीषणैस्तटैर्लक्षिता ॥ लक्षणे
तृतीया ॥ अन्तरभ्यन्तरे शीर्णास्त्रुडिता ये करङ्काः कपालानि तेषां

१०९. °रशख्येति B. Bh. °रशख्युतमिति N. °रशख्युतमन्याप्रमिति K1. K2.
O ; दग्न for नाम A. B. Bh. C. D. अति after नाम N. O , after दग्न
A. Bh. C. D. गनि for अति B.; वा-न for पशान्त O.; C N. om पशान्त,
विभीषण for भीषण Bh.

११०. भीषिका A. B. D. विभीषिका O. for विभीषिका, विहारैः for प्रकारैः
N. O.; दग्न for झट O ; परिक्रम्य दृष्ट्वा before अहो O . नि मन्तां सर्वे N.
निःसत्त्वाः O. for नि सत्त्वा.

१११. N. om. पिशाचानाम्; O. om. पिशाच-दृ. N om परिक्रम्य दृष्ट्वा. पुते
before दृष्ट्वा K2., शेष for शेष N.; सर्वत for समन्तात् N O

११२. N. om हि.

११३. घूत्कार for घूत्कार A , सर्वध्वज N. संवर्षत O for संवर्षित

११४. डात्कृति for डात्कृति Bh C.

११५

अन्तःशीर्णकरङ्ककर्करपयःसंरोधकूलंकप-

स्रोतोनिर्गमरोरघर्घररवा परिदमशानं सरित् ॥

नेपथ्ये । हा ताद निकरुण एसो दार्णि दे णरेन्दचित्तराह-
णोवअरणं जणो विवज्जइ । (क)

(क) हा तात निष्करुण एव इदानीं ते नरेन्द्रचित्तराधनोप-
करण जनो विपद्यते ।

कर्करो भग्रावययः काकर इति प्रसिद्धो वा कर्करो यत्र । अत एव
तरतां संतरणशीलानां संरोध्यवरोधकः कूलंकपः कूलविदारको यः
स्रोतोनिर्गमस्तेन घोरो घर्घरोव्यक्तरूपो रवः शब्दो यत्र सा । तरः-
संरोधीति पाठे तरसा वेगेन संरोधि गमनविरोधि । कर्करेण दृढेन
तरसा संरोधीत्यर्थः ॥ अल्पा कुटी कुटीरः स्यादित्यमरः ॥ घटा-
शब्दः समूहमात्रवचनोपि करिघटादौ त्वात्यन्तिकस्तस्य प्रयोग
इत्यवधेयम् । धूत्कारडात्कृती अनुकरणशब्दौ । कञ्चित्फात्कृतीति
पाठः । तत्रापि फात्कृतिरनुकरणशब्द एव । फेरफेरवजम्बुका
इत्यमरः । तटः प्राग्भार इत्यपीत्यमरः । कर्करो भग्नभागेपि दृढेपि
खण्डितेपि चेति धराणिः ॥ तदिह करङ्ककर्करसंकुलनदीप्रवाहस्तीरं
पातयति घर्घररव च कुरुत इति स्फुटमेव ।

११७—१२३. हा तात इत्यत्र हायोगेपि न द्वितीया । हाशब्द-
स्य शोकवाचिन उपपहात् । तस्य च संबोधने प्रथमाप्रयोगात् ।
तदन्वयार्थस्य योगे द्वितीयात् न्यासः । अङ्कमुखे खीरलापहारस्य
सूचितत्वात्नेपथ्ये भणनमिदम् । नाद इ.यादि । अयं तावन्नादः श्रोत्र-

११५ कर्पर for कर्कर Bb N, तरत् B. K1. K2. N. तर D. for पय संरोधि
for संरोध B D K1 K2 N.

११७ हदग्नि after हा K1, दार्णि for दार्णि D; K1. om दे, णरिद for णरेन्द
K1 K2 O 'रोहणो' K1 'राधणो' O. for 'राहणो'.

११८ 'रणो' A Bb. k1. 'स्वमाहण' D. for 'रण', ति before जणो B, पावज्जइ
B विपद्यइ N 'वज्जइ' O, for विवज्जइ.

माध० । साकूतमाकर्ष्य ।

नादस्तावद्विकलकुररीकूजितस्निग्धतार-
श्चित्ताकर्षी परिचित इव श्रोत्रसंवादमेति ।
अन्तर्भिन्नं भ्रमति हृदयं विह्वलत्यङ्गमङ्गं
देहस्तम्भः स्वलयति गतिं कः प्रकारः किमेतत् ॥

२२०

योः संवादं पूर्वोपलम्भाकारतामेति । कीदृशः । विकला त्रस्ता या
कुररी हापूतीति प्रसिद्धा पक्षिवधुस्तस्याः कूजितवत्स्निग्धः खेहल-
स्नार उच्यते । त्रासान्मालत्यास्तारो नादः । अत एव चित्ताकर्षी
प्रियत्वाश्चित्तानुकर्षकः । परिचित इव पूर्वमुपलम्भ इव । अत एव
श्रोत्रसंवादितास्य । परिचयश्च शंकरगृहे वृत्तः । यदि श्रोत्रसंवादमेति
कथं तर्ह्यकार इत्यत आह । अन्तर्भिन्नं द्विधाभूतं संशयाक्रान्तं
हृदयं भ्रमति दोलायते । उभयत आकर्षात् । अत्र मालतीगमनासंभ-
वात्संवादस्य च स्फुटत्वात् । यद्वा । अन्तर्भिन्नं विद्धमसंभवेनेत्यर्थात् ।
तथा यन्धुगतानिदशङ्काकलङ्कात्पत्यङ्गं विह्वलति । करादीनि कंपन्त
इत्यर्थः । तस्याः कथमिहावस्थानमिति भयाद्देहस्तम्भः । यदाह ।

हर्षव्याधिनासरोपाथैः स्तम्भः संभवति ।

धिन्तास्तिमितत्वाद्गतिश्च स्वलयति । कथमकस्मादेव भवेदं वृत्तमिति
विमर्शमाह । कोयं प्रकारः किंनिमित्तं खेहमाविष्करोमि । किमेतत् ।
सैवेयं किमन्यद्वा तत्तुल्यमित्यर्थः । संमुग्धिमिति पाठे कर्णपीडां
करोतीत्यर्थः । तद्भ्रमन्त्या सोऽहम् ।

१२१. संमुग्धमे० for संवादमे० noticed by Com.

१२२. विह्वलति for विह्वलति KI. O.

१११. देहो-कम्पः B Bh. C. h.1 वापलम्भ N. for देहस्तम्भ. स्वलयति च गतिः
for स्व-ति A. D

करालायतनाद्यायमुखरन्करुणो ध्वनिः ।

विभाष्यते ननु स्थानमनिष्टानां तदीदृशाम् ॥

भवतु पश्यामि । इति परिक्रामति ।

ततः प्रविशतो देवार्चनष्ययी कपालकुण्डलाघोर-
घण्टी कृतवध्यनिष्ठा मालती च ।

माल० । हा ताद गिःकरुण एसो दाणिं दे णरेन्दचित्ताराहणो-
१२० वअरणं जणो विवज्जइ । हा अम्व सिणेहमअहिअए हदासि
देव्यदुव्विलासिदेण । हा मालदीमअजीविदे मम कळ्हाणसाहणे-

(क) हा तात निष्करुण एए इदानीं ते नरेन्दचित्ताराधनोपकरणं
जनो विपद्यते । हा अम्य* धेहमयहदुये हतासि देवदुव्विलासितेन ।

१२४-१२८. करालेत्यादि । भयमुत्थितकरुणरसो ध्वनिः कथं
या संभाव्यत इत्यन्वयः । उघरत्तुत्तिष्टन् । धितर्कसंपधारणमाह ।
नन्विति । ननु संभावनायाम् । इदृशां संभाव्यमानजानीयानामनिष्टानां
जनधधानामिदं करालायतनं स्थानमिति संभाव्यते । वध्यनिष्ठं
न्यस्तालक्तकेत्यादि ।

१२४. करुण for करुणो A. D. N. O.

१२५. संविध्यार्चनं for °मनिष्टानां B.; ईदृशं for ईदृशां A. B. K1. K2. O.

१२६. Bb. om. इति परिक्रामति; K1. om. परिक्रामति.

१२७. देवता° for देवा° A. O.; अमहस्तौ for व्ययौ A. D.

१२८. च मालती for मालती च O.

१२९. निष्करुण for निष्करुण K2., Bb. D K1. K2. om. दाणिं, गारेन्द K1.
O. नरेन्द K2. for णरेन्द.

१३०. °वअरणं Bb. °वअरणो K1. °वअरणं K2. for वअरणं; विवज्जइ N. विव-
ज्जइ O. for विवज्जइ; णेहमय for सिणेहमअ O.; N. om. सिणेहमअ; हिअअ for
विअए K1.; तुयं वि before हदासि A. D.; इदं हि for हदासि N.

१३१. देव for देव्य O.; °सिदेण for °सिदेण O.; मालती for मालदी Bb; °मय
for °मअ O., जीविण N. जीविते O. for जीविदे; हा before मम O.; मह for मम
N., कळ्हाण for कळ्हाण Bb, K1, °लेक for °लेक K2.

* मात. Com.

कसुहसअलव्वावारे भअवदि चिरस्स जाणाविदासि दुःखं
सिणेहेण । हा पिअसहि लवङ्गिए सिविणआवसरमेत्तदंसणा
अहं दे संबुत्ता । (क)

माध० । हन्त सैवेयं हरिणेक्षणा । संप्रति निरस्त एव संदेहः । १३५
तदहमपि नामैनां जीवन्तीं संभावये । त्वरितं परिक्रामति ।

कापालिकौ । देवि चामुण्डे नमस्ते नमस्ते ।

सावष्टम्भनिशुम्भसंभ्रमनमद्रूगोलनिष्पीडन-
न्यञ्जत्कर्परकूर्मकम्पविगलद्रह्याण्डखण्डस्थिति ।

हा मालतीमयजीविते मम कल्याणसाधनैकशुभ*सकलव्यापारे
भगवति चिरस्य ज्ञापितासि दुःखं खेहेन । हा प्रियसाखि लवङ्गिके
स्वप्नावसरमात्रदर्शनाहं ते संबुत्ता ।

१३२—१३५. अत्र भगवति कामन्दकि इति शेषः । चिरस्य
बहुकालम् । एकशुभस्थाने । एकमुखमिति पाठ एकमुखमेकयाक्यता-
पक्षम् । हन्तेति निश्चयलाभे ।

१३८—१४०. सावष्टम्भेत्यादि । देवि युष्माकं क्रीडितं नृत्यं वन्दे ।
कीदृशम् । साटोपो यो निशुम्भो निर्दययन्त्रणं करणभेदस्ततः संभ्रमादा-

१३२. मुक्क after सुह C.; मुक्क; B. D. O. सुल N. for सुह, वावारे for व्वावारे
Bh. K1. K2.

१३५. पिअ Bh. पिय O. for पिअ; सिविणअदंसणमेत्ता for सि—ण N.;
सिबिअण० for सिविअण० K1. K2. मेत for मेत्त K1.

१३४. Bh. om. दे; ते for दे K1. O.

१३५. K1. om. हन्त; N. om. सै—सणा; मदरे० for हरिणे० A. C. D. N.;
हन्त before संप्रति K1. K2.; मे before संदेह N. O.

१३६. N. O. om. अहं; एव for अपि नाम B.; माय् for नाम Bh. K1.; एतां
for एता C.; O. om. एतां; एत् after जीवन्तीं N.; संभावयेधे for संभावये O.

१३७. अर्षारघटकपालकुण्डले A. कपा—घटौ N. for कापालिकौ, K2. N. om.
one नमस्ते.

१३८. विभर for संभ्रम A. B. Bh. C. D. K1. K2. वदत् for नमत् B.

१३९. कंय for कंय N.; विषलद् for विगलद् O.

* शुभ for मुक्क Com.; नैकशुभ noticed by Com. उर in K1. K2. can.
also be read as मुह).

१४० पातालप्रतिमद्गच्छविवरप्रक्षिप्तसप्तार्णवं
वन्दे नन्दितनीलकण्ठपरिपद्यक्तर्द्धि वः प्रीडितम् ॥

अपि च । प्रचलितकरिकृत्तिपर्यन्तचञ्चन्नखाघातभिन्नेन्दुनिः-
स्यन्दमानामृतश्रयोतजीवत्कपालां वलीमुक्तचण्डादहासत्रसद्गुरि-
भूतप्रवृत्तस्तुति श्वसदसितभुजंगभोगाद्गदग्रन्थिनिष्पीडनस्फार-

नमतो भूगोलस्यावनिचक्रस्य निष्पीडनेन न्यञ्जदधोगच्छत्कर्परं पृष्ठास्थि
यस्य कूर्मस्य तस्य कम्पेनाद्गचालनेन विगलन्ती भ्रद्यन्ती व्रन्नाण्डख-
ण्डस्य स्थितिर्यत्र तत्तथा । अनेन भूकम्प उक्तः । तथा च नक्षीभूतभूगो-
ले स्वर्णधानामुत्सेकात्पातालतुल्यगद्गदिवरे प्रक्षिप्ताः सप्तार्णवा यत्र
तत् । नन्दितभैरवसभं च प्रकटविभवम् ।

उक्षिप्ता तु भवेत्पाणिर्निशुम्भोयं निगद्यते ।

अङ्गुल्योप्राञ्चिताः सर्वाः पादेपतलसंचरे ॥

इति भरतः ॥ कटाहे च कपालेपि पृष्ठास्थनि च कर्पर इति शाश्वतः ॥
नाट्येश्वरीवर्णनमिदम् ।

१४२—१५०. दण्डकमाह प्रचलितेत्यादि । देवि युष्माकं ताण्ड-
वमुद्धतं नृत्यमस्माकनभीष्टया अशुभनाशाय तुष्टया आनन्दाय च
भूयात् । अरिष्टया इति पाठे रिष्टिरशुभं तदभावोरिष्टिस्तस्यै । अनेन
भाव्यनिटार्थसूचकदण्डोप्युक्तः । यदाह ।

आकस्मिकमसंबद्धं समर्थमिव यद्भवेत् ।

वाचामन्ते स दण्डः स्याद्भाव्यनिटार्थसूचकः ॥

१४२. अघोर° for अपि च N., प्रचलत् for प्रचलित C.; निर्व्यद Bh निस्वन्द K1.
O. विस्वन्द K2 for नि.स्वन्द

१४३. °तोषोत B. °तषोत K1. K2. O. for °तषोत.

१४४. गुप्तत् for भूत C ; प्रवद्य for प्रवृत्त O , निष्पीडितोत्काल for निष्पीडनस्फार
O., उल्कुल for हकार N.

फुल्लत्फणापीठनिर्यद्विषज्योतिरुज्जृम्भणोद्दामरव्यस्तविस्तारि- १४५
 दोःखण्डपर्यासितक्षमाधरम् । ज्वलदनलपिशङ्गनेत्रच्छटाच्छन्न-
 भीमोत्तमाद्भ्रमि प्रस्तुतालातचक्राक्रियास्यूतदिग्भागमुत्तुङ्गख-
 द्वाद्भ्रकोटिध्वजोद्भूतिविक्षिप्तारागणं प्रमुदितकटपूतनोत्तालवे-
 रिष्टिः खङ्गे नाशुभे स्त्रीति मेदिनीकरः । अरिष्टे तु शुभाशुभ इत्यनरः ॥
 यद्वा । ऋकारो देवमाता स्यादिति कोशाद्दशम्दात्संबुद्धौ गुणे च हे अः
 देवमातः इट्या अभीष्ट्यै भूयादित्यर्थः । कीदृशम् । प्रचलितगजासुर-
 चर्मपर्यन्तेपूत्रमतां नखानामाघातैर्भिन्नात्स्फुटितादेवीमस्तकस्यचन्द्रा-
 त्शरदमृतस्य श्योतेनाप्लवेन जीवन्तीभिः कपालावलिभिर्मुण्डमालाभि-
 र्मुक्तैश्छण्डाद्दृहासैरत्युच्चहसनैखसतां बद्धभूतगणानां प्रवृत्ता स्तुतिर्यत्र ।
 यद्वा । भूतगणैः प्रवृत्ता प्रवर्तिता स्तुतिर्यत्र तत् ॥ अन्तर्भावितप्यर्थः ॥
 यद्वा । प्रचलितः कारिचर्मरूपोवधिर्यत्र तत् । पश्चात्कर्मधारयः । तथा ता-
 ण्ठवाडम्बरायासेन श्वसतां श्यामसर्पाणां कायैर्ये केयूराकारमन्थय-
 स्तेषु निष्पीडनेनोत्फाल उद्रतमुखविकासस्तरलो वा फुल्लन्विस्तारिता-
 द्भ्रचयः फणापीठः । विस्तारितया पीठेन रूपकम् । ततो निर्गतविषात्रे-
 रुज्जृम्भणेनाधिक्येनोद्दामरः केलिसंयस्तु [संस्तय ?] रसातिशयो
 भयं करो वा विषमो वा व्यस्त इतस्ततो गामी विस्तारी दीर्घो योदोः-
 खण्डः समूहस्तेन पर्यासितः क्षिप्रः पर्वतो यत्र तत् । देव्या अनेकबा-
 हुशालितया दोःखण्ड इत्युक्तम् ॥ अञ्जादिकदम्ये खण्डमस्त्रियामि-

१४५ कुत A. रहुत् K1. for कुत्तु, °उज्जृम्भणो° for ज्जृम्भणो° K2 व्यक्त for
 वरत C.; विस्तार for विस्तारि D. K1.

१४६. खंड for लण्ड Bh; तलं for तलं K2.; विज्जटाष्ट N. विज्जटाष्ट
 O. for नेत्रच्छटाच्छन्न; सार B. सत्र Bh. K1. °टोप K2. for °च्छत्र.

१४७. हस्त Bh. हस्त C. for स्यूत, सशङ्ग for सदाङ्ग A.

१४८. नूतन for कोटि N O.; °जोद्भूत B. D °जोद्भूत Bh. °जोद्भूत C. °जोद्भूत O.
 for °जोद्भूत, विष्ट for कट B.

तालतालस्फुटकर्णसंभ्रान्तगौरीपनाश्लेषहृद्यन्मनस्त्यम्बकान-
१५० न्दि वस्ताण्डवं देवि भूयादभीष्टये च हृष्टये च नः । इत्यभिनयतः ।

माध० । हा धिक् । प्रमादः ।

न्यस्तालककरक्तमाल्यवसना पाखण्डचण्डालयोः

पापारम्भवतोर्मृगौव वृकयोर्भीरुर्गता गोचरम् ।

त्यमरः ॥ तथा ज्वलतानलेन पिङ्गलं यन्नेत्रं ललाटलोचनं तस्य च्छटा
ज्वालानिर्गमप्रसरस्तस्य सट्टेन विस्तारेण भीमं यदुत्तमाङ्गं शिरस्तस्य
भ्रमिर्मण्डलाकारेण भ्रमणं तया प्रस्तुता प्रारम्भालातचक्रक्रिया बाह्यप्र-
ज्वलितार्धकाष्ठविशेषकर्म तथा स्यूता इवैकत्र प्रतिबद्धा इव दिग्भागा
यत्र तत् । तथातिमहत्खट्वाङ्गायध्वजोत्कम्पाद्विभ्रित इतस्ततस्ताराङ्गणो
यत्र तत् । तथा इष्टकटपूतनोद्भटवेतालानां तालेन कलकलेन स्फुटकर्ण-
णात् एव संभ्रान्ता व्रसन्ती सत्यरा वा गौरी तस्या निबिडालिङ्गनेन
दृष्यच्चित्तं श्यम्बकं शिवमत्यर्थमानन्दयति ॥ आभीक्ष्ये णिनिः ॥ साटो
निकुञ्जे विस्वार इति विश्वः । शृङ्गमयेपि कीर्तितमिति शाश्वतः ।

१५१—१५५. धिक्प्रमाद इत्यत्र वर्तत इति क्रियाधारः ॥ तत
उपपदविभक्तेः कारकविभक्तिर्बलीयसीति धिग्योगे द्वितीयां बाधित्वा
प्रथमेत्यर्थेयम् ॥ न्यस्तेत्यादि । सेयं भूरिवसोः सुता यस्याः कृते मयैवं
दुःखमनुभूयते पाखण्डचण्डालयोर्गोचरं संमुखं गता । पाखण्डेषु चाण्डा-
लोसौ । तद्दर्शनविरुद्धक्रियाकारित्वात् । यदाह ।

१५१. नाद Dh. K1. K2. लोल O. for ताल, स्तना° for धना° B.; कृष्यन् for
दृष्यन् Dh.; कृष्यका° for कृष्यका° K1.

१५०. अरिष्टये for अभीष्टये N. O.; तृष्टये च before हृष्टये K1.; तृष्टये for हृष्टये
B. K2.; °धायतः for °वयतः K1.

१५१. N. om. हा.

१५२. श्यस्ता° for न्यस्ता° B ; पापण्ड A. Bh. पाषण्ड K2, N पाखण्ड O for
पाखण्ड; चाण्डाल° for चाण्डाल° A.

१५३. °रम्भकयोः for °रम्भवतोः B. C. D.

सेयं भूरिवसोर्वसोरिव मुक्ता मृत्योर्मुखे वर्तते
 हा धिक्कष्टमनिष्टमस्तकरुणः कोयं विधेः प्रक्रमेः ॥ १५५
 कपाल० । तं भद्रे स्मर दयितोत्र यस्तवाभू-
 दद्य त्वां त्वरयति दारुणः कृतान्तः ।

न भुञ्जीतार्कपत्रेषु स्त्रीबालं नैव घातयेत् ॥

यद्वा । पाखण्डौ च नौ चण्डालौ च । निषिद्धक्रियत्वात् । यदाह ।

भवध्यास्तु समाख्याताः सर्वयोनिगताः स्त्रियः ॥

चण्डालत्वादेव पापारम्भवतोर्मारणप्रवृत्तयोः । न्यस्ते अलक्तकरक्ते
 माल्यवसने यस्यां सा । एतद्ध्यनिहम् । यथा मृगी वृकयोः संमुखं
 गता तथेयं भीरुः । मृगीत्यनेन भयचलनेत्रतोक्ता । वसोर्देवताभेदस्य ।
 एतेनास्य सुखित्वमुक्तम् । मृत्योर्यमस्य मुखे वर्तते । अत एव हाशब्दः
 परिदेविते स्त्रीरत्नमपि बध्यत इति । निन्दायां धिगिति । विपादे
 कष्टम् । कोपेनिष्टम् । अस्ता नष्टा करुणा दया यत्र । एतादृशो विधे-
 रारम्भः कोयम् । निन्दितोयम् । कीदृग्वा ॥ किं वितर्के परिप्रभ्रे श्लेषे
 निन्दाप्रकारयोरिति विश्वः ॥ करुणोयं रसः ।

इष्टवधदर्शनाद्वा करुणरसो नाम संभवति ॥

इति भग्नः । चण्डालोपि च चाण्डाल इति शब्दभेदः । पुष्पपुष्पस्त्र-
 जो मान्यमित्यरः ॥

१५६-१६४. त्वं भद्रेन्यादि । प्रहर्षिणीच्छन्दसा श्लोकार्थम् ।
 चामुण्डे भगवतीत्याद्यभिप्रायार्थम् । हे भद्रे यस्तव दयितो बलमत्वेने-
 टस्तं स्मर । गुरुत्वात्स्मरणमस्य । यदाह ।

पतिरेको गुरुः स्त्रीणामिति ।

१५५. अस्मिन् for अनिष्मन् B.

१५६. कागलिकी for कपाल K2, त्व for तं A, B, Bk, C, D, K1, K2.

१५७. °द्वे त्वा for °द्वे त्वा A

माल० । हा दइअ माहव परलोअगदो वि सुमरिदव्वो
 तुम्हेहिं अजं जणो । ण हु सो उवरदो जस्स वल्लहो
 ६० सुमरेदि । (क)

कपाल० । हन्त माधवानुरक्तेयं तपस्विनी ।

अधोर० । शखमुद्यम्य । यदस्तु तदस्तु व्यापादयामि ।

चामुण्डे भगवति मन्त्रसाधनादा-

बुद्धिष्टामुपनिहितां भजस्व पूजाम् ॥

इति हन्तुमुपक्रान्तः ।

-(क) हा *दयित माधव परलोकगतोपि स्मर्तव्यो गुण्याभिरयं
 जनः । न खलु स उपरतो यस्य वल्लभः स्मरति ।

यद्वा । मदुपहरणीयत्वेन स इह जन्मनि ते वल्लभो न भूत एव । अतो
 जन्मान्तरेपि तस्माभाय तं स्मर । यदाह ।

यं यं चापि स्मरन्भावं त्यजत्यन्ते कलेवरम् ।

तं तमेवेति कौन्तेय सदा तद्भावमाधितः ॥ इति ।

कृतान्तो यमः । स्मरणफलमाह [न खलु स उपरत इति] । यस्येत्य-
 धीगर्थेति कर्मणि, पठि ॥ यस्य गुणमिति वा । अन्तकाले माधवस्मरणं
 मुक्तिहेतुरिति कटाक्षितम् । हन्त खेदे । कामन्दकीमित्रपुत्रत्वान्ममापि
 माधवस्तादृश एव । तदनुरक्ता चेयं कथं वध्येति खेद इति भावः । अत

१५८. K1. K2. om. हा; दइद for दइअ Bh.; णह for दइअ K1. K2. O;
 णह after दइअ A; B. om. माहव; वि for वि O.; D. N. om. वि

१५९. K1. K2. om. तुम्हेहिं; णहि K1. णह K2. for णहु.

१६०. A. B. C. D. have जणं before सुमरेदि; सुपरइ for सुमरेदि N.

१६१. पराकी before तपस्विनी A. B. C. D.

१६२. B. om. शख-०म्य; शकिम् for शखम् A.; Bh. N. O. om. यद-०यामि.

१६३ साधनार्थम् for साधनादो Bh. K1. K2

१६५. Bh. K1. K2. N. om. इति-क्रान्त .

* Com hrs नाथ for दयित.

माध० । सहसोपसृत्य प्रकोष्ठे मारुतीं विक्षिप्य । दुरात्मन् अपेहि । प्रतिहृतोसि कपालिकापसद ।

माल० । सहसावलोक्य । परिचाअदु परिचाअदु महाभाओ । (क)

इति माधवमालिङ्गति ।

माध० । महाभागे न भेतव्यं न भेतव्यम् ।

मरणसमये व्यक्त्वा गङ्गां प्रलापनिरर्गलं

प्रकटितनिजस्नेहः सोयं सखा पुर एव ते ।

१७०

(क) परित्रायतां परित्रायतां* महाभागः ।

एव तपस्विन्यनुकम्प्या । उद्दिष्टां वान्ना प्रतिज्ञाताम् । उपनिहितामुप-
दौकिताम् ।

१६६-१७४. कफोगेरधोभागो मणिवन्धपर्यन्तः प्रकोष्ठः । विक्षि-
प्यापसार्य । खड्गहस्तत्वेन बाहुमध्येपसारणं जातिः । प्रतिहतो
निराकृतः । अपसद निन्दित । मरणेत्यादि । सोयं तव मित्रं पुरत एव
वर्तत इत्याक्षेपात् । यो बकुलवीथ्यादियु सानुरागदर्शनपसन्नया त्वया
स्वीकृतः । मरणसमय इत्यनेनानुराग उक्तः । यदाह ।

१६६. h1 om. सहसोपसृत्य; खड्ग before प्रको० O; मारुतीं प्रकोष्ठे for म-
रुतीं Bh. K1. K2; प्रकोष्ठेन for प्रकोष्ठे O; O. om. मालता; खड्ग for मारुती B. N.,
एहीत्वा खड्गे before विक्षिप्य K1. K2, निक्षिप्य for विक्षिप्य A. B. Bh. D, आ
before दुरात्मन् N, Bh repeats अपेहि, A. om. अपेहि.

१७०. एव before प्रति० A.; न भेतव्यं न भेतव्यम् after ०कापसद A.

१७८. K1. om. सहसावलोक्य, माधवं for सहसा O; विलोक्य for अवलोक्य Bh,
A. B. C. D. K1. K2. om. ०१० परिचाअदु A. B. Bh. C. D. K1. K2
add म before महा० महात्तु० for महा० O B, भाओ for भाओ C. D; माहणे A
K1. माहव K2. after ०भाओ.

१७९. B. Bh. K1. O. om. इति, O om. माधवमालिङ्गति; तम् for माधवम् B

१७० A. B. K1. K2. O om. one न भेतव्यम्

१७१. त्वनाशु B. मुक्ताशु K1. K2 इयनाशु O. मुक्ताशुं. Com. 1 न
न्यस्त्रां शशुं, प्रत प for प्रताप A. B. D. K1. K2. O, निरर्गलं A. Bh. C. D
निरर्गलः B. K1. K2. O for निरर्गलं.

* Com. om. one पाट्यायना

सुतनु विमृजोत्कम्पं संप्रत्यसाविह पाप्मनः ।

फलमनुभवत्युग्रं पापः प्रतीपविपाकिनः ॥

अघो० । आः क एष पापोस्माकमन्तरायः संवृत्तः ।

कपा० । भगवन् स एवास्याः स्नेहभूमिः कामन्दकीसुह-
त्पुत्रो महामांसस्य पणायिता माधवः ।

साहसानुरक्तं हि स्त्रियो भजन्त इति ।

तत्र मुक्ताशङ्को निर्भयः । पाखण्डादिति भावः । अत एव प्रतापे-
न निरर्गलोनभिभाव्यः । प्रलापेति पाठे हा नाथ माधवेत्यादिमालती-
प्रलापेन निरर्गल उच्चृङ्खल इत्यर्थः । त्यक्त्वा शङ्कामिति पाठे शङ्कां
लज्जादिकं वा त्यक्त्वा प्रतापनिराकुलो वा प्रतापनिरङ्कुशो वेत्यर्थः ।
यद्वा । शङ्कां त्यक्त्वा यं प्रति त्वया प्रकृतितो निगस्नेहः सोयमित्यर्थः ।
यद्वा । अयं कीदृशः । प्रकाशितात्मस्नेहः । मरणसमये रक्षणादिति भा-
वः । हे सुतनु अत उद्गतं कम्पं त्यज । असौ पापः संप्रत्येव पाप्मनो
निषिद्धानरणस्य फलं मरणरूपमुग्रं तीव्रमनुभविष्यति । संप्रतीत्यनेन
प्रकृतोपयुक्तं निजामत्यं पौरुषं च ध्वनितम् । कीदृशस्य । प्रतीपो विपरी-
तो विपाको विरुद्धपरिणतिर्द्यत्र तस्य ॥ अनुभवतीत्यत्र वर्तमानसामी-
प्ये वर्तमानवद्देति भविष्यति लट् ॥ शृङ्गारवीरसंभेदोत्र ।

१७५-१८८. अन्तरायो विघ्नः । भूमिः स्थानम् । त्रासातिशया-
दिःश्वासः । अत्रोपरि सौधोपरि । गलिन्द ओष्ठ इति प्रसिद्धे । युयमि-
ति । अहमबला युता चान्येनानीता यूयं धीराधीरा विबुद्धा अपी-

१७१. वा पुन for पाप्मन N

१७५. अघ after पापो N.

१७६. भगवत्त्वा for भगवन् A, N. om. भगवन्, A. om. त, भयम् after एष
A Bh K1 K2

१७७. एव for एष A C D K1 K2 N O नाम after माधव A

माध० । सालम् । महाभागे किमेतत् ।

माल० । निरादाशस्य । महाभागे अहं त्रि ण आणामि ।
एत्तिअ उण जाणामि उवरिअलिन्दअ पसुत्ता इह पबुद्धाम्हि । तुम्हे १८०
उण कहि । (क)

माध० । सलज्जम् ।

त्वत्पाणिपङ्कजपरिग्रहधन्यजन्मा
भूयासमित्यभिनिवेशकदर्थ्यमान ।

(क) महाभाग अहमपि न जानामि । एतावसु नर्तनाभ्यु-
पर्यलिन्दकं प्रसुप्तेह प्रबुद्धाम्हि । वृथं पुन क्व ।

वानीमिह किमर्थमागता इत्यर्थ । त्वदित्यादि । हे भीरु मन्यमासत्रिक्र-
याय श्मशाने अमस्त्व कन्दितान्याकर्ण्यगतेऽस्मि । महामासत्रिक्रय-
फलमाह । त्वदिति । त्वद्विवाहेन धन्यजन्मा पुण्यजन्माह भवामी-
त्यभिनिवेशेनातियत्नेनावेशेन वा कदर्थ्यमान पीड्यमान । अतस्त्वा-
यिना न मे जीवनमिति सभाव्यमानफलतया मासत्रिक्रये प्रसुप्तो-
स्मीति भाव । त्वत्पादपङ्कजेति पाठे प्रेयसीचरणग्रहणस्य मान एव
कर्तव्यतया मानप्रसादनमेतरोत्तरोत्तरं चरितेत्याशंसितवान् । अत एव
सलज्जमित्युक्तमिति भाव ॥ धन्य पुण्य इति स्मृत इति विश्व ॥

१७९. 1 h m परिग्रह B h K 1 K 2 O om महा-पि जन्मि अहं न
क्रिय जाणामि for अहं- जन्मि A B C D

१८० एत्तिअ I ए एत्तिअ K 1 O; इह 1 h K 1 K 2 इह N O I ए इह
लिन्दे A लिन्दे D K 2 O for लिन्देधं पसुत्ता for पसुत्ता A D K 2 O
परिबु° A परिबु° I K 1 N विबु° O for वरु° इह 1 h तुम् O I इ इह

१८१ ता for त्वन A D ता for त्वदि O । I red by C m वृथं I r
प ३ A

* Com adds एत्ति after एत्ति I लिन्दे C m इह C n

भ्राम्यन्नुमांसपणनाय परेतभूमा-
वाकर्ण्य भीरु रुदितानि तवागतोस्मि ॥

माल० । स्वगतम् । कथं मम कारणादो एवमं एदे अप्पणिर-
वेख्खा परिभमन्ति । (क)

माध० । अहो नु खलु भोस्तदेतत्काकतालीयं नाम । संप्रति हि
राहोश्चन्द्रकलामिवाननचरीं देवात्समासाद्य मे
दस्योरस्य कृपाणपातविषयादाच्छिन्दतः प्रेयसीम् ।

(क) कथं मम कारणादेवमेत आत्मनिरपेक्षाः परिभ्रमन्ति ।

कुत्सितोर्थः कदर्थः । भीरु इत्यनेन रोदनोपपत्तिरुक्ता । तदिह व्यञ्जि-
मित्तमहं साहसी त्वं पुनः कीदृशीति न जान इति तात्पर्यम् । अत एव
हर्षविस्मयवशादाह [मालती कथमित्यादि] । परिभ्रमणमितस्ततो
गमनम् । आत्मनिरपेक्षः इमशानभ्रमणेन ।

१८९—१९३. विस्मयेहो नु खलु भोः । काकतालीयमचिन्तितो-
पनतम् । यथा काकाशमनतालपतनयोरेकदा संभवो देवाधीनस्तथेदम-
पीत्यर्थः । राहोरित्यादि । देवाद्धिषिवशादासाद्य प्राप्य । अर्थात्प्रियाम् ।
अस्य दस्योरश्चौरस्य खड्गपातविषयात्प्रेयसीमाकर्ण्यतो मम चेतः कथं व-
र्तताम् । नवनवरसोदयात्तत्र जान इत्यर्थः । कामिव । राहोराननचरीमि-
न्दुकलामिव । कृपाणपातविषयामिति पाठे खड्गपतनस्य विषय आश्रयो

१८९. अपवार्थ for स्वगतम् B. Bh. K1. K2.; हदो हद्दी A. D. हद्दी K2.
before कथं, कथं for कथं Bh. K. N.; मह for मम N.; काल० for कार० N.
अन्व Bh. उन्नव K2, एव N. एवं O. for एवं, B. D. om. एवं; B. C. D. om.
एदः वि Bh. K1. वि K2, before अप्प, वेख्खो B. C. D. वेख्खो Bh. वेख्खा
K2. O. for वेख्खा.

१८८. पडि for परि B. N.; क्कामदि B. C. D. क्कामदि A. भर्माति Bh. क-
मन्ति K1. O. for भमन्ति.

१८९. B. om. नाम.

१९०. धारदध for दस्योर C., वनयाद् B विषया noticed by Com for विषयाद्.

आतङ्काद्विकलं द्रुतं करुणया विक्षोभितं विस्मया-
त्क्रोधेन ज्वलितं मुदा विकसितं चेतः कथं वर्तताम् ॥

अधो० । रे रे ब्राह्मणडिम्भ ।

व्याघ्राघ्रातमृगीकृपाकुलमृगन्यायेन हिंसारुचेः

१९५

पाप प्राण्युपहारकेतनजुषः प्राप्नोसि मे गोचरम् ।

यत्र तामेतादृशीं प्रेयसीं प्राप्य कथं मम चेतो वर्ततामिति योजना । यद्वा
अस्य कीदृशस्य । आच्छिन्दतो द्विधाकर्तुमुद्यतस्य । प्रियामित्यर्थात् ।
ततो जीवनाभाव एवास्या इति भावः । चौरिकयापहरणेन दस्युत्वम् ।
तदिह प्रथमार्धेन हेतुरुक्तः । द्वितीयेन फलमाह । आतङ्काद्यित्तत्रमत्कारा-
द्विकलं न त्वस्य निसर्गसात्त्विकस्य भयमिति यद्यपि तथापि प्रियप्राप्त्या
जीवनसव्यपेक्षतया भयमुचितमेव पूर्वं तु जीवननिरपेक्षतया निर्भयत्व-
मित्यातङ्को भयमेव । राहोरित्युपमानं भयहेतुः । चन्द्रकलोपमया जग-
न्नेत्रोत्सवकरीयं व्यसनमुपगतेति करुणया ब्रवीभूतम् । दैयादासाद्येति
विस्मयाद्विचलितम् । दस्योरित्यनेन गालतीमयं हन्तुमुद्यतश्चौर इति
कोपेन दीप्तम् । आच्छिन्दतः प्रेयसीमिति प्रियाजीवननिर्वाहेन हर्षेण
पसन्नम् ।

१९४-१९८. ब्राह्मणेति सिद्धचनुगुणशुचित्वार्थं यज्ञोपवीतधारणात् ।
डिम्भो बालकः । ब्राह्मणकपालभोजिनो मम ब्राह्मणवधेपि न दोष इत्यु-
क्तमनेनेत्यपि भावः । व्याघ्रेत्यादि । हे पाप मालत्युपहारकृत्यपरस्य मे
गोचरं समीपं यत्प्राप्नोसि । अत एव विप्रकारितया पापेति । कीदृशस्य
मे । व्याघ्रगृहीतहरिणीकृपयाकुलो यो मृगस्तव्यायेन मृगीमनुसरन्व्याघ्र-

१९४. वर्तेते for वर्तताम् C. N

१९५. ओ N अपे O for रे

१९६. प्राण for प्रात C.

१९७. पापः C पाप. noticed by Com for पाप.

सोहं प्राग्भवतैव भूतजननीमृधोमि खङ्गाहति-
च्छिन्नस्कन्धकवन्धरन्ध्ररुधिरप्राग्भारनिःस्यन्दिना ॥

माध० । दुरात्मन् पाखण्डचण्डाल ।

असारं संसारं परिमुपितरत्नं त्रिभुवनं
निरालोकं लोक मरणशरणं वान्धवजनम् ।

संनिधौ पतन्मृगस्तस्य बध्यो भवत्येवं हिंसारुचेः । एनां न रक्षसि त्वं तु
श्रियस इति भावमाश्रिन्य । पाटान्तरं हिंसारुचे इति संबोधनं वा । सोहं
भवतैव प्राग्मे भूतजननीं जगन्मातरं चण्डिकामृधोमि प्रीणयामि ॥ ऋधु
वृद्धाविति स्यादिरपीति धातुप्रदीपः ॥ कीदृशेन । खङ्गाहत्या व्यस्तस्क-
न्धच्छिन्नपीवः । अत एव कवन्धस्तस्य रन्ध्राद्गुधिरप्राग्भारं श्रोतनं
समूहं वा निःस्यन्दितुं शीलं यस्य तेन । रुचेरिति पञ्चम्यन्तपाठे
एवेहेतोर्मि गोचरं प्राप्तोसीत्यर्थः । पापस्थाने प्रायः पाठे समस्तमेव
पदम् ॥ केतनं कृत्ये केतावुपनिमन्त्रण इत्यमरः । गोचरस्तु समीपे
स्यादिति धरणिः ॥ यत एव च्छिन्नपीवोत एव कवन्ध इति हेतुहेतु-
मद्भावेनोक्तिपोष एव । वीररसोयम् ।

१९९-२०३. मारणेपराधमाह । असारमित्यादि । हे पाखण्ड
जगदसारं सारशून्यं विधातुं कर्तुं कथं व्यवसितः कृतप्रारम्भोसि ।

अशक्यानि दुरन्तानि समव्ययफलानि च ।

असत्यानि च कार्याणि नारमेत विचक्षणः ॥

इति न श्रुत त्वया । तथा च संसारसारभूतेयमेव । अनया विनासार
एव स इति । यदाह ।

१०० मृधोमि for ऋधोमि B

१०८. व्यस्त Bh K1 K2 N -वस्त O for छिन्न, रुधिर for हधिर O,
निःस्यदिना Bh K2 निःस्यन्दिना O for निःस्यन्दिना.

१०० पाखण्ड A Bh N. O पाखण्ड K2 for पाखण्ड, चण्डाल for चण्डाल A.
B Bh D

अदर्पं कन्दर्पं जननयननिर्माणमफलं
जगज्जीर्णारण्यं कथमसि विधातुं व्यवसितः ॥

सारं तु महिलारत्नं संसार इति निश्चयः ॥ इति ।

जातौ जातौ यदुत्कृष्टं तद्धि रत्नं प्रचक्षते ॥ इति ।

तत्सर्वमाकुप्येयं निर्मिता । अतो रत्नमियम् । मनोहरत्वदीप्तिमत्त्व-
तरलत्वादिनेयं वा रत्नम् । अत एव तदभावात्प्रमुषितरत्नं त्रिभु-
वनं कर्तुं व्यवसितोसि । तदेतत्सर्वविषयं चौर्यं दुरन्तमिति भावः । इय-
मतिकान्त्या जगदुद्दृष्टोत्पत्तीत्यालोकभूता । एतदभावाच्चिरालोकं तमः
प्रविष्टं लोकं जनं कर्तुं व्यवसितोसि । अत एवोत्कृष्टं प्रति लोकोक्तिस्तेन
विनान्धकारस्तत्सत्त्व उद्देश्येति । बान्धवजनानामेतत्सखीनामियं
जीवनहेतुः । अत एतन्नाशान्मरणशरणं सखीजनं विधातुं व्यवसितोसि ।
अन्यस्त्रीनाशे तत्सख्यो दुःखिताः । एतन्नाशे तु श्रियन्त एवेति भावः ।
अत्रासारं संसारमित्यादिना नायिकागतरामणीयकातिशयवर्णनमुपक्र-
म्य मरणशरणमित्यादिस्नेहविषयताप्रतिपादनाच्चैकवाक्यतयैकरसनि-
र्वाह इत्यदेश्यम् । मात्रादिबन्धुव्यतिरिक्तोदासीनबान्धवसंग्रहपराज्ज-
नशब्दात्स्वस्यैव माधवस्तथा विपत्तिं सूचयतीत्यदोषात् । तदीयना-
नागुणचिन्तनादेव मरणशरणता ममेत्यारम्भनिर्वाहाच्च । कन्दर्पभे-
तया मोहनाख्येण दर्पं करोति । एतदभावाददर्पं कन्दर्पम् । जन-
नयनस्यैतद्दर्शनमेव फलम् । अत एतन्नाशात्तदफलम् । जगदनयाल-
कृतेमेव । एतदभावाच्चर्णारण्यतुल्यं सन्निति । अत्र विषयप्रयासया
शृङ्गारो बन्धुमरणात्करुणा पाषण्डाक्षेपाक्षीरः कथमित्यद्भुतमिति
नाना रसाः ।

अपि च । रे पाप ।

प्रणयिसखीसलीलपरिहासरसाधिगतै-
र्ललितशिरीषपुष्पहननैरपि ताम्यति यत् ।
व्रपुषि वधाय तत्र तत्र शस्त्रमुपाक्षिपतः
पततु शिरस्यकाण्डग्रमदण्ड इवैव भुजः ॥

अधोर० । दुरात्मन् प्रहर प्रहर । नन्वयं न भवसि ।

२१० माल० । पसीद गाह साहसिअ । दारणो कखु अअं ह्दासो ।

२०४-२१२. पुनरपि दोषमुद्गाढ्य दण्डं चिकीर्षुराह । प्रण-
यीत्यादि । हे पाप तत्र शिरस्येव भुज आकस्मिकयमदण्ड इव
पततु । आकस्मिकत्वेनाप्रतिक्रियत्यमुक्तम् । कीदृशस्य । तत्र
व्रपुषि वधाय शस्त्रमुत्तोलयतः । अत्र भुजपदेन पाहुव्यापारमात्रेणैव
हन्तव्योसीति शौर्यतिशय उक्तः । यद्वपुःसुकुमारशिरीषपुष्पाघातैरपि
ताम्यति खिद्यति । कीदृशैः । सप्रश्रयसखीसविलासपरिहासरसप्राप्तेः ।
अत्रापि शृङ्गारवीरकाण्यसभेदः । [माल० वा०] अत्र
त्वज्जीवने मम जीवनमपि सफलम् । अन्यथा तु मरणमेव वरमिति
भावः । मालतीव कपालकुण्डलापि स्वनायमाह । भगवन्निति ।
अवष्टम्भार्थमप्रमत्त इति ।

२०४. A N repeat रे.

२०५. प्रणय for प्रणयि C K1 K2 N O , सज्जल for शील K1 , साधिगतै
for साधिगतै C

२०९. आ before दुरा A , A C. D. om one प्रहर, दुःख before ननु K2
B om ननु, एष for अय B

२१०. पसीद for पसीद O , साहसिअ गाह पसीअ Bh साहसिअ गाह पसीद K1
K2 साहसिअ गाह O for गाह साहसिअ, पाप after सिअ A , खु for कखु K1
K2 O , अअं for अअं N , B om. अअं N om. ह्दासो, इत्थो for ह्दासो K2

परिचासु मं णिअत्तीअदु इमादो अणत्थसंसआदो । (क)
 कपा० । भगवन् अममत्तो भूत्वा दुरात्मानं व्यापादय ।
 माधवाघोरघण्टौ मालतीकपालकुण्डले प्रति । अयि भीरु
 धैर्यं निधेहि हृदये हत एष पापः
 किं वा कदाचिदपि केनचिदन्वभावि ।
 सारङ्गसंगराविधाविभकुम्भकूट-
 कुट्टाकपाणिकुलिशस्य हरेः प्रमादः ॥

२१५

(क) प्रसीद नाय साहसिक । दारुणः खल्वय हताश । ' परि-
 त्रायस्व मां निवर्त्यतामस्मादनर्थसंशयात् ।

२१३-२१७, द्वयोर्मयं शात्वोभावाहतुः । धैर्यमित्यादि । हे भीरु
 स्वं हृदये धैर्यं कुरु । एष पापो हतः । अस्य वधे कुतः संशय इति
 वृथा भयं त इति भावः । अत्र युक्तिमाह । सारङ्गेण मृगेण सह
 युद्धविधाने हरेः सिंहस्य प्रमादो नवधानता किं वा केनचित्कदाप्यनु-
 भूतः । कीदृशस्य । इभकुम्भरूपं यत्कूटमुच्चप्रदेशस्तत्कुट्टनशील हस्त
 एव वयं यस्य । यज्ञ । हरेरिन्द्रस्य हस्तिना सह युद्धे नास्ति प्रमा-
 दः । कीदृशस्य । हस्तिकुम्भरत्पीवरशृङ्गकुट्टाकं पाणिस्थकुलिशं
 यस्य ॥ कुम्भकूटपाणिकुलिशपदे शाकपार्थिवादिः ॥ सारङ्गः पुंसि
 हरिणे चातके च मतङ्गज इति मेदिनीकरः ॥ वीरो रस इह ।

२१३ ता before परि^० Bh D K1 k2, A om परिचासु मं 'चाअह Bh
 K1 'नामदु D, वाअह K2 चाअ N चाय () for 'नासु, A D D have पडि
 before णिअ, (वि for जि K1, K2, उणाअदु B चत्त'अदु Bh वनीअदु K1 k2
 वत्त'अदु N यर्त्त'पदु O for अचाअदु; अत्थ for अणत्थ k1 k2

२१० काउलिका K1 कपालिका k2 for कपा०, विक्रमदत्त for ट्टा-दय B,
 'दयत्त for 'दय A.

२११. 'घाटकी for घाटी O सातेतो before मालती O

२१२. निधाय for निधेहि C, एा for एष K2

२१६. सूदन for संगर Bh k1 k2

* Com om परि मा and has तत्पत्तिनार्तेताम्

नेपथ्ये कलकलः । सर्व आकर्णयन्ति ।

पुनर्नेपथ्ये । भो भो मालत्यन्वेपिणः सेनिकाः इयममात्य-

० भूरिवसुमाश्वासयन्त्यप्रतिहतप्रज्ञागतिर्भगवती कामन्दकी वः
समादिशति । पर्यवष्टभ्यतामेतत्करालायतनम् ।

नाघोरघण्टादन्यस्य कर्मैतद्धारुणाद्भुतम् ।

न करालोपहाराच्च फलमन्यद्विभाव्यते ॥

२१९-२२८. मालतीगृहकथाकथनायाह । भो भो इति । अप-
तिहतेति सत्यवचनेत्यर्थः । एतेनाघोरघण्टकृतो मालत्यपहार इति
कामन्दकीवचनं सत्यम् । मालतीमाधवयोश्च विवाहः सत्य इति
पञ्चाङ्गावतार इति सूचितम् । पर्यवष्टम्भनं सर्वतो वेष्टनम् । नेत्यादि ।
एतत्कर्म मालत्यपहरणात्मकं भीषणं सिंहकौशलहरणात् ।
अद्भुतं बहुरक्षकरक्षिताया अपि हरणात् । स्त्रीत्वाद्भयेन पलायने-
च्छुराह । भगवन्निति । संप्रामादपसरणस्याधर्महेतुतया सात्त्विकतया

२१८. सर्वो B1. सर्वो K2 for सर्व, समाकर्ण° for आकर्ण° B.

२१९. B. N om पुनर्नेपथ्ये, K1. om. one भो अन्वेपणतत्परा B अन्वेपणपरा
Bh K1. K2. समन्वेपणपराः O. for अन्वेपिण, N. om. सेनिका, पुरुषा for
सेनिका Bh K1 K2. O, K2 om. इयम्.

२२०. वसुभूतिमा° for भूरिवसुमा° K1 ; गति° for अप्रति° K1.; अपत्यक्षा for
अप्रति-गति Bh.; प्रतिज्ञा for प्रज्ञागतिः A, B. K1. K2 ; N. O om प्रज्ञा, B.
om भगवती N. om. वः.

२२१. समाज्ञापयति for समादिशति D, Bh repeats पर्यवष्टम्भतां, इद for एतत्
O.; Bh adds द्रुत after °यतन, A. B Bh. C K1. K2. add द्रुतम् after
°यतन and make this line the first half of a s'loka. A, B K1. K2,
have thus a s'loka and a half, while the second half in B. C. is न
करालो-भाव्यते and for नाघोर-द्रुतम् they have कपालकुण्डलाप्रणयिनो
नाघोरघण्टादन्यस्यैतत्कर्म भीषणाद्भुतम् which in C. occurs between and in B.
after the two halves

२२२. °द्वयस्मात् for °द्वयस्य N. भीषणाद्भुत A. B. C. D. दारुणात्मक O.
for दारुणाद्भुत.

कपा० । भगवन् पर्यवष्टब्धाः स्मः ।

अघोर० । संप्रति विशेषतः पौरुषस्यावसरः ।

२२९

माल० । हा ताद हा भगवदि (क)

माध० । भवतु बान्धवसमाजसुस्थितां मालतीं विधाय
तत्समक्षमेनं व्यापादयामि । मालतीमन्यतः प्रेरयन्प-
रिक्रामति ।

माधवाघोरघण्टौ । अन्योन्यमुद्दिश्य । आः पाप

२३०

कठोरास्थिग्रन्थिव्यतिकररणत्कारमुखरः

खरस्नायुच्छेदक्षणविहितवेगव्युपरमः ।

(क) हा तात हा भगवति ।

चाह । संप्रतीति । पौरुषं पुरुषस्य व्यापारस्तेजो वा ॥ पौरुषं
पुरुषस्योक्तं भावे कर्मणि तेजसीति विश्वः ॥ मालती तत्रावेगाति-
शयादाह । हा तात हा भगवति इति । मालतीरक्षार्थं कापालिको
मया हत इत्यमात्यो जानात्वित्याशयेन मालती च कातरां वीक्ष्याह
भवत्विति । बान्धवेत्यादिना भाविकार्योपयोग उक्तः । अन्यतः
कापालिकादन्यदेशं स्वसंमुखमिति यावत् ।

२३०-२३४ द्वावप्येकलोकेन प्रहारव्यापारमाहतुः । कठो-
रेत्यादि । हे पाप ममासिः खड्गस्तव प्रत्यङ्गं लवशः खण्डं खण्ड

२२८. B. C. D K२ have मी before भगवन् .

२२९. हि after संप्रति O.

२२७. N. om समाज, B. om सु, वरुधा for गुरिधता N, एना for मालती N,
नत before तत् D

२२८. एव before एने B० K१ K२ दुरात्मान after एन A B० D K१
K२.; A. C. D. add कापालिक चाभ्यन िलिकमन्यत K1. िलिकमन्यत K2
लिक च B. after अन्यत .

२२७. °घण्टकौ for °घण्टौ O, ररे for आः N

२२९. श्नारकार for रणत्कार N, मुखरा for मुखर B.

२३२. वेद for वेग B.; °शमः for एव A. B C. D.

निरातङ्कः पङ्केष्विव विक्षिनापिण्डेषु विलस-
न्नसिर्गात्रं गात्रं सपदि लवशास्ते विकिरतु ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

इमशानवर्णनं नाम पञ्चमोङ्कः ।

सपदीदानीमेव विक्षिपतु । कर्दमेष्विव मांसपिण्डेषु निरातङ्को यथा-
रुचि विचरन्तन् । कीदृशः । कठिनास्थिमन्थिघटनेन यो रणस्का-
रोऽव्यक्तध्वनिस्तेन मुखरः सशब्दः कठिनस्त्रायुच्छेदेषु मुहूर्तं कृतवे-
गोपरमथ ।

कवीह पञ्चमोङ्कके स्फुरन्ति नोद्गटा रसाः ।

मदीयबुद्धिरल्पिका क वेद तानशेषतः ॥

प्रासोष्ट यं रत्नधरोतिभ्रयोतिभ्रय्यरूपा इमयन्तिकापि ।

जगद्भरं तत्कृतटिप्पणोद्गोगमन्मनोहारिणि पञ्चमौयम् ॥

॥ पञ्चमोङ्कः ॥

२३१. 'तङ्क' for तङ्कः N.; 'खण्डेषु' for पिण्डेषु N.; 'वितरन्' Bh., K2. ५ (also वि)
वरन् K1 विपतन् O. for विलसन्.

२३२. D. om. सर्वे

२३३. श्रीमालतीमाधवे before इमशान° K2.; A, B, N O. om. इम°-नाम,
इमशान for इमशानवर्णनं Bh., K1., मालतीमाधवे before पञ्च° A.; सपूर्वाः after
अङ्कः D.

॥ पद्योद्धः ॥

ततः प्रविशति कपालकुण्डला ।

कपा० । आः दुरात्मन् मालतीनिमित्तं व्यापादितास्मद्गुरो मा-
धवहतक अहं त्वया तस्मिन्नवसरे निर्दयं निघ्नत्यपि स्त्रीत्यव-
ज्ञाता । सक्रोधम् । तदवश्यमनुभविष्यसि कपालकुण्डलाको-
पस्य विजृम्भितम् ।

१-७. संगति पूर्वाङ्कयुक्तगुरुवभवर्तमानाङ्कभाविमालतीविवाहम-
विष्यदङ्कमालतीहरणान्याह । तत इत्यादि । आः पीडायां कोपे च ॥
आस्तु स्यात्कोपपीडयोरित्यमरः ॥ स्त्रीनिमित्तं कापालिकवधेन पापेति ।
इहानुभविष्यसीत्यनेन क्रमरूपो गर्भसंधिरुक्तः । यदाह ।

भाविनोर्यस्य यज्ज्ञानं क्रमः स परिकीर्तितः ॥

दुरात्मन् कामोपहृतात्मन् । विजृम्भितं मालत्यपहरणेनेति भावः । तदे-
वाह । शान्तिरित्यादि । तस्य भुजंगशत्रोः सर्पहिंसकस्य गरुडस्य वा
कुतः शान्तिर्निर्वृतिरुपशमो वा । अपि तु नैव । यस्मिन्नत्यक्तकोपा
तिग्मदन्ताया विषोद्गारेण दुःसहा सर्पा सदैव दंश्याय जागर्ति । एव-

१. प्रविश्य for ततः प्रविशति ३.

२. पाप for आ D ; N, om माल-म, निमित्तं for निर्दयं Bb K1. K2. O.,
विपादिता^० C विनिपादिता^० D, N, O. for व्यापादिता^०.

३. अहं after भवसरे instead of after हतक O न after अहं B, त्वया
before स्त्री instead of before तस्मिन् K1., निघ्नता for निघ्नती C, K1 K2.,
N, om भवि.

४. B om सर्वेषु कर्तारि after भवसरे D, D, om कविष्य

५. कोप for कोपस्य Bb ; विघ्नता D विघ्नतस्य कलम N for विघ्नता

शान्तिः कुतस्तस्य भुजंगशलोयस्मिन्नमुक्तानुशया सदैव ।
जागर्ति दंशाय निगातदंश्रकोटिर्विपोशरगुरुर्भुजंगी ॥

नेपथ्ये । हे राजानश्चरमवयसामाज्ञया संचरध्वं
कर्तव्येषु श्रवणसुभगं भूमिदेवाः पठन्तु ।
चित्रं नानावचननिवहैश्वेष्ट्यतां मङ्गलेभ्यः
प्रत्यासन्नस्वरयतिनरां जन्ययान्नाप्रवेश ॥

१०

कारेण मुहूर्तमात्रमपि न दृश्येत्याशयः । अनुशयो गाढरोपः । गरुड-
पक्षे तादृशी दंशार्थं जागर्ति । तस्यातिबलत्वाच्च तत्करोतीति युक्तमेव ।

८-११. अधुना विवाहमङ्गलकृत्यं दर्शयति । हे राजान इत्यादि ।
जन्या वरस्य स्निग्धास्तेषां यात्रायाः प्रवेशो यधुगुहप्राप्तिः प्रत्यासन्नः
समीपवर्त्यत एवात्यर्थं त्परयति । ततो भो राजानः क्षत्रियाः विवाहकृ-
न्वेषु चरमवयसां वृद्धानामाज्ञया संचरध्वं प्रवर्तध्वम् । विवाहारम्भे
घृष्टोपदिष्टमेव कर्मकारैः कर्म क्रियते । इह तु प्रभुतातिशयान्नृपा एव
कर्मकारा इति दर्शितम् । भूमिदेवा ब्राह्मणाः कर्णमनोहरं यथा तथा प-
ठन्तु । वैवाहिकमङ्गलवेदानित्यर्थात् । यद्वा । यद्वेदस्वरूप श्रवणसुभग
मङ्गलत्वात्तत्पठन्त्वित्यर्थः । पुरन्धीर्लक्ष्मीकृत्याह । नानारचनानां म-
ङ्गलादीनां समूहैः करणैश्चित्रमद्भुत यथा तथा चेटयताम् ॥ भावे
तद् ॥ यद्वा । चित्रं नाना कर्म । केचिन्मङ्गलगीतं केचिद्वाच्यं केचिन्मृत्युं
कुर्वन्त्वित्यर्थः । मङ्गलेभ्यो मङ्गलं कर्तुम् ॥ क्रियार्थोपपदस्येति च-
तुर्था । तादर्थ्ये वा । संचरध्वमिति समस्तृतीयायुक्तादिति तद् ॥ व-

६ यदेव B भुजंगी B1a for सदैव

७ वलौघतघोर for दंशाय निशात O, निशो^० for निशो^० K1,

८ भो for हे A B C D

९ Lacuna for नानावचन in B1, एषत for वचन C D K2, निर्वि- B
तिव^० for निर्वि^०, वेन्ता^० for वे- एशता B Th. C. K1 K2 O.

यावत्संबन्धिनो न परापतन्ति तावद्धत्सया मालत्या नगर-
देवतागृहमविघ्नमद्गलाय गन्तव्यमित्यादिशन्ति भगवतीनि-
देशवर्तिनोमात्यदाराः । अन्यच्च यथा गृहीतसविशेषमण्डनः
प्रतीक्ष्यतामानुयात्रिको जनः ।

कथा० । भवत्वितो मालतीविवाहकर्मसत्त्वरप्रतीहारशतसंकु-
लात्प्रदेशादपक्रम्य माधवापकारं प्रत्याभिनिविष्टा भवामि । इति
निष्क्रान्ता । विष्कम्भकः ।

रस्निग्धेपि जन्यः स्यादिति मेदिनीकरः ॥ एतेन चोरिकाविवाहमद्ग-
लमपि ध्वनितोक्तम् ।

१२-१८ संबन्धिनो वरस्य भ्रात्रादयः । पित्रादीनां नन्दने वृद्धेसं-
भवादिति । परापतन्त्यायान्ति । आविद्येति माधवविवाहायेति भावः ।
नन्दनविवाहस्य विघ्नवत्त्वात् । निदेश आज्ञा । अमात्यो भूरिवसुः ।
दाराः स्त्रियः । अनुयात्रानुगमन तत्र निशुक्त आनुयात्रिको मालत्य-
नुगामी । कामन्दकीनामश्रवणभीता निष्क्रमणार्थमाह । भवत्विति ।
परिकर्मोत्कर्तव्यता । अपक्रम्येति । [अ]मद्गलवेशतयान्येनापि सं-
भावितनिःसारणा यत इति भावः । माधवापकारमित्यनेनाटमाङ्क
सृचयन्ती विघ्नमुद्घोतयति । अभिनिविष्टा वद्वकक्षा ।

१२ प after यावत् Bh C, K² N, O, भायाति for परापतन्ति Bh, K¹,
र-त्याय for र-त्याय D O, मह after मालत्या A B K¹ K²

१३ प्रवेशपथ for गन्तव्यम् k², आदिशन्ति भगवती कामन्दकी N, आदिशन्ति
भगवती O, for आदिशत् e-दाराः, नो after शन्ति C, Bh om भगवतीनिदेशवर्ति^०,

१४ A Bh, D K¹ k² om अयम, तत Bh K¹ K² तथा C तदा D,
for यथा, N O om यथा, संश्लेष for यत्तत Bh k¹ विशेष for सविशेष B
C D, प्रतीक्षता A N O प्रतिष्ठता Bh for प्रतीक्ष्यताम

१५, भुत् for आनु^० Bh K², इति after जनः K¹ K² O

१६ N om. भवतु, O om इतो, N om मालती परिकर्म for कर्म A k²
N, D, om. कर्म D O om शत म्पाकल for सकुलात् O

१७ अस्मान् after सकुलात् A D, देशसृचय for प्रदेशादपक्रम्य (१) अहमपि
before माधवा^० O, कार for कार Bh, N, om इति,

१८, सृच before विष्क^० N, विष्कमः for विष्कम्भकः N

ततः प्रविशति कलहंसकः ।

२० कल० । आणतोमिह्ण अरदेवदागम्भघराद्विदेण समअरन्देण
णाहमाह्वेण जहा जाणाहि दाव जत्ताहिमुहं पउत्ता मालदीण
वेत्ति । ता जाव णं आणन्दइस्सं । [क]

ततः प्रविशतो माधवमकरन्दौ ।

२१ माध० । मालत्याः प्रथमावलोकदिवसादारभ्य विस्तारिणो
भूयःस्नेहविचेष्टितैर्मृगदृशो नीतस्य कोटिं पराम् ।

(क) आत्तप्तोस्मि नगरदेवतागर्भगृहस्थितेन समकरन्देन नाथ-
माधवेन यथा जानीहि तावद्यात्राभिमुखं प्रवृत्ता मालती न वेत्ति ।
तद्यावदेनमानन्दयिष्यामि ।

१९-२० हे राजान इत्यादौ श्लेषेण चोरिकाविवाहस्याप्यभिधा-
नाज्जन्यपदेन माधवपरिजनतया कलहंसस्यापि वचनात्तत्प्रवेशमाह ।
प्रविश्येति । गर्भगृहवर्तित्वेन माधवस्य गुप्तत्वम् । राजविरुद्धचोरिका-
विवाहस्य दुष्करतया कामन्दकीप्रतिज्ञासत्यत्वेन च सदेहयानाह ।
मालत्या इत्यादि । ममास्य विप्रलम्भजङ्घेदास्य सर्वयोभयप्रकारेण
निभितमद्यान्तः समाप्तिः । कीदृशस्य । मृगदृशो मालत्याः प्रचुरप्रेम्णा
यानि विचेष्टितानि तैः परां कोटिं प्रकर्षकाष्ठां प्रापितस्य । आश्वद-

१९. प्रविश्य for ततः प्रविशति N. O. पुरन्दोस्मिह्ण अरदेवदागम्भघराद्विदेण हंसक. N.

२० O om कल० । आणतोमिह्ण D N आणतोमिह्ण K१ for आणतोमिह्ण, O
om गअर, देवता for देवदा K१, O om गम्भ, मम्भ for मम्भ K1, हर for पर
C, ग्धिदेण A K2 द्विद B C द्विअ B॥ स्थिभ K1. नहिणा N द्विय O for द्विदेण
माहवतआसवदिणा मअरन्देण B B॥ (with नि for दि) C. मारवतासवदिणा मअर-
न्देण K1 माहवतयासवदिणा मयरन्देण O. for ममअ-वय, जहेण for णाहमाह्वेण N

२१. N om जहा जया for जहा B O जणीति K2. जणेति O for जणाहि
N om दाव जत्तामुह A K1 ०-जोमिमुह K१ एणोमुह N. इदोमुह O for जया
हिमुहं. मालती for मालदी B॥, न for ण O.

२२. वेत्ति for वेत्ति B॥. N om ता, तउज्जाव for ता जाव O B॥ K1.
om ण, णदइस्सं B॥. णदइस्सं K1. ण दयिस्सं K2 आणन्दपरस O for
आणन्दइस्सं

२४ "लोकादिना" for "लोकादेवसा" A B॥ K1 K2 विस्तारिणे A. विस्तारिणे
O for विस्तारिणे

२५ "दशा" for "दश" O

अद्यान्तः खलु सर्वथास्य मदनायासप्रबन्धस्य मे
कल्याणं विदधातु वा भगवतीनीतिर्विपर्येतु वा ॥

मक० । वयस्य कथं भगवत्याः सुमेधसो नीतिर्विपर्येय्यति ।

कल० । उपसृत्य । णाह दिट्ठिआ वड्डसि पउत्ता खलु एत्तो
मुहं मालदित्ति । (क)

माध० । अपि नाम सत्यम् ।

(क) नाथ दिट्ठ्या वर्षसे प्रवृत्ता खल्वितोमुखं मालतीति ।

श्रनदिनादारभ्य विस्तारं गतैः । तत्र प्रथमे वकुलवीथिवेष्टाभि-
र्द्दिनीये माधवनित्रावलोकनादिना तृतीये स्वप्नोपभोगवर्णनादिना
चतुर्थे मोहनाशककरस्पर्शादिना पञ्चमे भयकम्पिताङ्गालिङ्गगाठिना
विस्तार इति भावः । पर्यवसानमाह । भगवतीनीतिः कामन्द-
कीनिमृष्टार्थदूतीकल्पः कल्याणं शुभं मालतीविवाहलक्षणं वा करोतु
विपर्येतु विफला वा भवतु । तथा च विवाहे सति शृङ्गारसंभोग-
लाभेन कामायासशान्तिः । विपर्यये मरणादिति भावः ।

२८-३७. सुमेधसः सुबुद्धेः । विपर्येय्यति विपर्ययमेप्यति ।
[कल० वा०] अत्र यात्रा गमनम् । तस्य सुखमारम्भम् तद्वा-
क्यस्याश्वासपरद्वं नर्कयन्नाह । अपीति । अपि नामेति संभावना-
याम् । अस्माकमित्यादि । वातविस्तारिमेधसमूहशब्दिततुल्यो ग-

२९. °यासस्य मे सर्वत for यास—मे O.

३०. °वानु मे for °धातु वा B K1.

३८ Bh. om. मरु—सरयम् (1. 31), दि after कथं A. B K1 K2 O ,
सुमधाया for सुमेधसो N.; शक्तिः for नीति N.

३९. णाध for णाह O, माहव for णाह K1., माहव after णाह A., दिट्ठिया for
दिट्ठिआ K1. O; वड्डसि for वड्डसि K2., पउत्ता for पउत्ता O, दि C K1, तु K2.
O. for समु; प्रवृत्ता A एनाहिमुहं B C. जनाहिमुहं Bh. D °नोभिमुह K2. for
जनाहिमुहं.

३०. N. om. लि.

३१. N. O. om. नाम, मरु after सत्यम् N.

नक० । सर्वे किमश्रद्धानः पृच्छसि । न केवल प्रवृत्ता
प्रत्यासन्ना च वर्तते । तथा हि ।

अस्माकमेकपद एव मरुद्विकीर्ण-

जीमूतजालरसितानुकृतिर्निनादः ।

गम्भीरमङ्गलमृदङ्गसहस्रजन्मा

शब्दान्तरग्रहणशक्तिमपाकरोति ॥

नदेहि जालमार्गेण पश्यामः । तथा कुर्वन्ति ।

कल० । णाङ्ग पेक्ख पेक्ख । इमे दाव उष्यडिअराअहसविब्भ-

१० माहिरामचामरसमीरणंवेह्लकदलिभावलीतरंगिदुत्ताणगअण-

म्भीरमङ्गलार्थमुरजसहस्रजन्मा शब्द एकपद एकस्मिन्शरणेस्माक
शब्दान्तरग्रहणसामर्थ्ये निराकरोति । वाद्यरवेणान्यशब्दो न श्रूयत
इत्यर्थः । सहस्रग्रहणमनेकोपलक्षणम् । सहस्रपञ्चवत् ।

३९-४७. माधयेत्साह्यार्थमाह नाथेति । अत्र उत्पत्ति उद्दीन ।
विभ्रमो विलासो विशिष्टभ्रमण वा । अभिरामस्तुल्य । उद्देहक-
म्पमानः । कदलिका पताका । तरंगितं तरंगयुक्तम् । उत्तानमग-

११ B om तख इव \ Bh K1 K2 एव O after इधान विगता for प्रवृत्ता O

१२ अपि for च D

१३ °पदमेव for °पद एव A K1 K2, °गममनुक्ति° for एव° मरुद्वि° Bh, विकीर्ण
for विकीर्ण C

१४. निनाद° for रसिता° D

१५. भ्रमण for ग्रहण N

१६ पदकाव C K1 O प्रतिश्रवण K2 for पश्याम हि K1 कुरत O for कान्तं

१७ लथ for णाङ्ग O पेक्खरत for पेक्ख पेक्ख A, इदा for इम K1 K2 अ
after इमे A, उष्य° for उष्य° Bh, °डिअ for ° डिअ Bh D O, रासमडली C
राजहस O for राजहस

१८ °भिराम for °हिराम B Bh O K1 K2 N. O, °जोवे Bh °जोवेत
K1. °णान्निळ K2 °जुआअ N. °जुवेत O for °जोवेत कअलीआ° B C कअ-
लिआ° N for कदलिआ°, °दुत्तात A दत्ताण D N for °दुत्ताण गग for ग
अगङ्ग D

द्वणसरोवरनिरन्तरुद्वण्डपुण्डरीअविभ्रमं वहन्तो धवलादवत्त-
 णिनहा दीसन्ति । इमाओ सविलासकवल्लिदतम्बूलवीडिआ-
 पुरिदकत्रोलमण्डलाभोअव्वडअरक्खलिदमहुरमङ्ग लुग्गीअव्वद्व-
 कोलाहलेहि विविहरअणालंकारकिरणावलीविडम्बिदमाहिन्द-
 चावखण्डविच्छेदविच्छुरिदणदत्थलेहिं वारसुन्दरीकदम्बोहिं अ- ४५

(क) नाय प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व । इमे तावदुत्पतितराजहंसविभ्रमाभि-
 रामचापरसमीगोदेल रुशलिकावलीतरंगितोत्तानगगनाङ्ग नसरोव-
 निरन्तरोद्वण्डपुण्डरीकविभ्रमं वहन्तो धवलातपत्रनिवहा दृश्यन्ते ।

भीरम् । गमनमेव सरः । उद्वण्डमुद्गतदण्डम् । भातपत्रं छत्रम् ।
 मङ्गलातपत्रमिति पाठे विवाहे शुक्रच्छत्रस्य प्रशस्ततया मङ्गलपदेन
 श्वेतत्वमुक्तम् । एताः करिष्यथ दृश्यन्त इत्यन्वयः । चकारोत्रा-
 ध्याहर्तव्यः । चर्चितं भक्षितम् । व्यतिकरः संघट्टः । खलितं भङ्गि-
 म् । मङ्गलोद्गीतं मङ्गलरूपमुच्चेर्गानम् । विडम्बितं सदृशीकृतम् ।

४१. सराअर V सरो Bb N O for सरावर निरन्त^० for निरन्त^० Bb K2 O.
 वहन्ता B D उवहन्तो K2 गहन्ति O for वहन्तो गगत before धव^० N., मंगला
 for परला^० O; एतपत्र C एतपत्र N for एतपत्र

४२. सदि for सन्ति D एदा अ for इमाओ A, Bb C K1 K2 N. O
 om इमाओ, दलिद Bb K2 एणद D शलिअ K1 कवल्लिअ ती N for कालद
 तम्बूल A. B. Bb. C O तरोला K1 for तम्बूल, वट्टिआ A C. K1 वेदिआ B
 आणीड O for पीडिअ, N. om वडिआ

४३. पुरिअ for पुरिद A N, रूपोल for रूपोल K2; भाग for भाग N, D
 om एवअर, एवअर Bb. K2 एवअर K1. एविअर O for एवअर, एवअर for
 कालिद N, मधुर K1 मधु K2. for मधुर, एगाद for एगीअ A Bb K1 K2
 O., N. om, बद्ध गद for बद्ध Bb.

४४. काल for कार O, उम्बिअ for उम्बिद O D N

४५. एव for एव K2, एद for एद Bb C D om एणद, विविअ A. K1-
 K2. विवअ Bb for विवद, एण^० for विव^० Bb, एतअ for एत A K1, एदले-
 हरिं B, गगण हं C. एदलेहिं K1 एदलेहिं K2 for एदलेहिं एवदहिं K1
 K2 एवदहिं O for एवदहिं.

* परम परम Com.

ज्झासिआ ओक्कणन्तकणअकिङ्किणीजालझणझणझंकारिणीओ
करिणीओ । (क) माधवमकरन्दौ सकौतुकं पश्यतः ।

मक० । स्पृहणीयाः खल्वनात्यभूरिविसोर्विभूतयः । तथा हि ।

प्रेङ्खद्भूरिमयुखमेचकचयैरुन्मेपिचापच्छद-

च्छायासंवलितैर्विवातिभिरिव प्रान्तेषु पर्यावृताः ।

व्यक्ताखण्डलकार्मुका इव भवन्त्युच्चित्रचीनांशुक-

प्रस्तारस्थगिता इयोन्मुखमणिज्योतिर्वितानैर्दिशः ॥

इमा.*सविन्नासकवलित।ताम्बूलवीटिकापूरिता।कपोलमण्डलाभोगव्य-
निकरखलितमधुगद्गल्लोद्गीतवद्दकोलाहलैर्विविधरतालंकारकिष्णा-
वलीत्रिडभिन्तमहेन्द्रचापखण्डे विच्छेद्विच्छुरितनभ.म्यलैर्वास्मुन्द-
गीकद्वैरध्यासिना॥ उत्कण्ठकनकाकिङ्किणीजालझणझणझंकारिण्य
कण्ठि. ।

विच्छेदः खण्डः । विच्छुरित व्याप्तम् । झणझणारूपो शकारशब्दः ।

४९-५२. प्रेङ्खदित्यादि । तरणिकिरणसपर्कादूर्ध्वमुखैर्भण्डिदीप्ति-
मधैर्विवातिभिरितस्ततो गतैः प्रान्तेषु निकटेषु पर्यावृता व्याप्ता इव
दिशो व्यक्तेन्द्रचापा इव भवन्ति । कीदृशैः । प्रेङ्खन्त इतस्ततश्च-
लन्तो भूरीणः सुवर्णानां मयुखाः किरणा यत्र तादृशो मेचक-
द्विग्धभयो येषु तैः । मयूरमेचकनिभैरिति पाठे प्रेङ्खदृत्यन्वो बहुमयूर-
स्तस्य मेचकाचन्द्रकान्तिरतिशया भा येषां तैः ॥ मेचकचन्द्रके द्विग्धे
श्यामलेपि च दृश्यत इति विधेः । भुरि क्लीब सुवर्णे च प्राज्ये स्पाहा-

* अतिरा Bb अइसातया K1 अउततिश K2 अन्मसिग N. O for अउत-
तिम कणन्त A K1 N ओक्कणत Bb K2 for ओक्कणत किरणा for कि-
ङ्किणी O N om जाल रजिद after जाल O, झणझण Bb झणझण D N for
झणझण, झणझणा for झणझणसकण्ठं ओ K1 K2, स्वेकानि for सेकानि C.

४० नी for मा-र्या O, तुरी (r तुके O

४१ सगुर after मक । D समगपा for स्पृहणीया A Bb D K1. K2

४२ मयूर A N मयूर Bb for मयूर, निभे for नभे K2 N, पाव for पाव A

* मयाभि Com † चान्त for च अन्त Com ‡ तदनादिप्रत्ये Com
‡ Com. om लण्ड * इत-कणक Com.

कल०। कथं संभ्रमणे कपडिहारमण्डलावज्जिदुज्जलकण-
अकलहौ अवत्तविचित्तवेत्तलदापरिक्खित्तरेहारइदमण्डलो दूरदो
जेव्व सट्ठिदो परिअणो । एसा अ बहलसिन्दूरणिअरसंज्झा ५५
राओवरत्तमुद्दयो लन्तकन्तणखत्तमालाभरणधारिणि करेणुर-

(क) कथं संभ्रमाने कप्रतिहारमण्डलावर्जितोज्ज्वलकनककलधौत
पत्तण्णिचित्रवेत्तलतापरिक्षिप्पेखागच्चिमण्डलो दूरत एव सस्थित
न्यल्लिङ्गक इति मेदिनीकर ॥ उन्मेप्युद्दिनो यथाप० पक्षिभेदस्तस्य
च्छदच्छायया पक्षकान्त्या सवलितैरिव मिलिते । कीदृश्य० । उद्गतचि-
त्रस्य चीनदेशभवत्तस्य प्रस्तारेण शय्यया प्रस्तारेण वाच्छा इव ॥
प्रस्तारस्नानित शय्येति शराश्ली ॥ मणय इदमभरणस्थरत्नानि ।

५३-५५, भत्रावर्जिता तिर्यक्त्यक्ता । कनक हिरण्यम् । कलधौत
रजतम् ॥ कलधौत हेमरौप्ययोरिति विश्व ॥ पङ्केन लेपेन । वेत्तलता वे-
त्तदण्डिका । परिक्षिप्ता रचिता । मण्डल इति । अस्मान्मण्डलारकेनापि न
वर्तिगन्तव्यमिति भाव । दूरत एव माकृत्या इत्यर्थात् । प्रथुनिन्दुरपुर

५३ कथं for कथं k1 k2 N समा० for समानं k1, जम for जम् B
Bh k1 k2 N भणत् for मण्डलं O दाज्जल B k2 दाज्जल k1
दुवत्तमण N for दुवत्तल कण्ठ for कण्ठ Bh C k2 O om कथम्

५४ भेट B दाअ Bh O भौम k1 k2 N for शीम पट्ट A D k1
k2 उक्कण Bh पक्कण O for उण N om उण Bh om तिपमण पि
र विण्ण C N O म्मा for म्मा B म्मा B भिण्ण k1 र विण्ण र
B रमम N for रर k1 om रर रत्ता र रत्ता N

५५ N om रम B B C k1 एवे न after रर भिण्ण Bh भिण्ण
k1 for र्दिता O om म B om बहल बल र बल N रर र विम
Bh म्मा र म्मा B O

५६ रत्त for रत्ता k2 रत्त Bh D k1 k2 N रत्त O for रत्त
भट्ट after रत्त A D B D om रत्त रत्त for रत्त C रत्त रत्त रत्त
Bh रत्त Bh k1 रत्त C for रत्त O m रत्त रत्त रत्त रत्त
k1 रत्त रत्त रत्त after रत्त Bh रत्त A C D N रत्त Bh
k1 k2 रत्त रत्त रत्त for रत्त D

* रत्त रत्त C २

अणिं अलकरन्ती इदो जेव्व कौटुहलुम्मुहममत्थलोअदीमन्त-
मणुहरा पाण्डुरपरिक्खामदेहसोहा पढमचन्दलेहाविम्भम वह-
न्ती किंचि अन्तर पसरिदा मालदी । (क)

परिजन । एषा च वहलसिन्दूरनिकरसध्यारागोपरक्तमुखपूर्णा-
कान्तनक्षत्रमालाभरणधारिणी करेणुगजनीमलंकुर्वतीति एव कौतुह-
लान्मुत्समस्तलोकददयमानमनोहरा पाण्डुरपरिक्षामदेहशोभा प्रथ-
मचन्द्रलेखाविम्भम वहन्ती किञ्चिदन्तर प्रसूता मालती ।

एव सध्यारागस्तेनोपरक्ता किञ्चिदारक्ता चटुला चपला पूर्णती लम्बमा-
ना यानक्षत्रमाला समविश्रुतिमोक्तिरुमाला हस्तिप्रसाधाभेदो वा सैवा-
भरणवद्धारिणीम् । रात्रिपक्षे नक्षत्रमाला तारकामाला । करेणुर्हस्तिनी
सैव रात्रिस्ताम् । दृश्यमाना चासौ मनोहरा चेति समास । पाण्डुरा
धुसरा परिक्षामातिकृशाङ्गदीप्रियस्या सा । एतेन चन्द्रकलासाम्यमु-
क्तम् । दृश्यमानेत्यनेनान्येषा दर्शनमात्रं तव परमुपभोगो मालत्या इति
मृणितम् । पाण्डुरेत्यादिना मालत्यामान्तर उद्देश उक्त । किञ्चिदन्तरं
कियद्दूरम् । प्रसूतागता कलपौतटङ्कपत्रेति पाठे चन्द्रपत्र पत्रिकेत्यर्थः ।

मक० । वयस्य पश्य पश्य

६०

इयमवयवैः पाण्डुक्षामैरलंकृतमण्डना
कलितकुसुमा बालिवान्तर्लता परिशोपिणी ।
वहति च वरारोहा रम्यां विवाहमहोत्सव-
श्रियमुदयिनीमुद्राहां च व्यनक्ति मनोरुजम् ॥

कथ निपादिता गजवधूः ।

६५

माध० । सानन्दम् । कथमवतीर्थं भगवतीलवङ्गिकाभ्यां सम-
मितः प्रवृत्तैव ।

६१-६५ इयमित्यादि । इय वरारोहा प्रशस्तभ्रोगिका विवाह-
महोत्सवसप्तभिं प्रकृष्टां रम्यां च वहति सहजरमणीयत्वात् । उद्गाढा
प्रवृत्तां निक्षपीडां च प्रकाशयति । कीदृशी । पाण्डुक्षामैरङ्गेरलंकृतभू-
षणा । अतिरम्यतयामीभिरेव भूषणान्यलंक्रियन्त इति भावः । अन्तर-
भ्यन्तरे परिशोपिणी । अत एवाङ्गानां पाण्डुक्षामत्वम् । कलित परि-
हित कुसुम यया सा । बाला षोडशवर्षवयस्का । अवयवैरित्यनेन
सर्वाङ्गीण पाण्डुत्वाद्युक्तम् । लतेव । यथा लता नया वसन्तादि-
प्रभावात्सपुष्पापि कुतश्चिद्वैकृतादन्तःपरिशोषं वहति तथेयमपीत्यर्थः ।
निपादिता उपवेशिता । अवतारणार्थमिदम् ।

६० K1 K2 om one पश्य

६१ आ-नै० for क्षामै० B, मण्डला for मण्डना D

६२. सुमा बालिकानो B सुमन्ननिवाह B सुमन्ननिवाह O for सुमन्न

६३. वहति for वहति K1 रम्या for रम्या I

६४ उद्गाढा for उद्गाढा B

६५. Ph om कथं च

६६ Bh om सानन्दं मालती before लर० B C K1 K2 I h. K1 om

समग सरिता for समम B

६७ एव after इत instead of after प्रवृत्ता B C

ततः प्रविशति कामन्दकी मालती लवङ्गिका च ।

काम० । सहर्षमपवार्य ।

विधाता भद्रं नो वितरतु मनोज्ञाय विधये

विधेयामुर्देवाः परमरमणीयां परिणतिम् ।

कृतार्था भूयासं प्रियसुहृदपत्योपयमने

प्रयत्नः कृत्स्नोर्यं फलतु शिवतातिश्च भवतु ॥

६९-७५ सहर्षमित्यभीष्टसंपादनादिति भावः । विधातेत्यादि ।

नोस्माकं मनोज्ञाय इदिस्यात् विधये व्यापाराय प्रकृतविवाहाय भद्रं कुशलमविभं विधाता ददातु ॥ विधय इत्यत्र तादर्थ्यं चतुर्थी । क्रियार्थोपपदस्येति वा ॥ वृत्तेऽपि कार्ये राजविरोधादनिष्टमाशङ्क्याह । परमरमणीयामविरोधिनीं परिणतिमुत्तरविशुद्धिं देवाः कुर्वन्तु । स्वस्यापि फलमाह । अहं कृतकृत्या भूयासम् । यतो मालतीमाधवयोर्विधाहे समस्तोर्यं प्रयत्नः फलतु । उत्तरकालशुद्ध्या फलदायी भवत्वित्यर्थः । परिणतिशुद्ध्या शिवदायी भवतु । कल्याणकरोस्त्वित्यर्थः । शिवतातिश्च भवत्विति पाठे शिवतातिः शिवकरः ॥ सर्वदेवान्तातिलित्यनुवर्तमाने शिवश्चमरिष्टस्य कर इति तातिल् ॥ अत्र मरणमेव सर्वदुःखनाशकतया निर्वाणं मोक्षस्तस्यान्तरमवसरः । यद्वा । मरणमेव निर्वाणं निर्वृतिः सुखम् ॥ निर्वाणं निर्वृत्तौ मोक्ष

६८ शक्ति for शक्ति B.; ता for काम—च B., लवङ्गिकामालती for मा—क K1, K2.

६९. Bh. om काम० D om सह०—ये; आत्मगत for अपवार्य Bh. K1, K2

७० नो भद्र for भद्रं नो Bh. K1, K2.

७१ कृतार्थी for कृतार्था A. Bh. D; सुहृदपत्योपयमने K2. सुहृदि पत्न्यभिमतः N for सु—मने

७२ भयासः for प्रयत्नः Bh., दायी for ताति, A.

माल० । स्वगतम् । केण उण उवाएण सपद मरणणिच्वाणस्स
अन्तर सभावइस्स । मरणपि मन्दभाअधेआण अहिमद ति ०५
दुल्लहं होदि । (क)

लव० । स्वगतम् । अदिकिलम्मिदा कखु पिअसत्ती एदिणा
अणुऊलविप्पलम्भेण । (ख)

प्रविश्य पेडालकहस्ता प्रतीहारी । भअवदि अमच्चो भणादि

(क) केन पुनरुपायेन साप्रतं मरणनिर्माणस्यान्तरं संभावयिष्ये ।
गणमपि मन्दभागधेयानामभिमतमिति दुर्लभं भवति ।

(ख) अनिहामिता खलु प्रियसख्येतेनानुकूलविप्रलम्भेन ।

इति विश्व. । अन्तरभवसराध्यात्मसदृशोऽपि मेदिनीकर ॥ सं-
भावयिष्ये सम्यक्प्राप्स्यामि ॥ भू प्राप्तावित्यस्यात्मनेपदिनो रूपम् ॥
सांप्रतमित्यनेन माधवालाभाच्चन्दनलाभत्रिलम्बनाच्चेति दर्शितम् । मन्द-
भाग्यतया माधवप्राप्तिवन्मरणमपि न स्यादिति भावः ।

७७-९१ अत्र ह्यामिता क्रम भ्रम प्रापिता । अनुकूलेन माधवेन
सह विप्रलम्भो विरहस्तेन । यद्वा । अनुकूलो नन्दनस्तस्य विप्रलम्भेन

७४ B om स्वगत N O or उण अ तरेण B उवाएण O for उवाएण

७५ अ दरे for अ तर B ०वयिस्स for ०वइस्स k2 O ति for ति A C D N
भाग० for भाअ० O ०हेआण A धेयाणां K1 ०इआए N ०धयणं O for ०धेआण
O om अहिमद ति अभि० for अहि० Bh K1 ति for ति K1 k2

७६ तु before दुव० A

७७ अति for अदि A O किलमिदा B किलामदा Bh K2 O किलम्मदि K1
for किलमिदा, N om कखु सु for कखु Bh K1 k2 O थिय for थिअ० O
B om एदिणा एरेण for एदिणा N

७८ कूल for ०ऊल Bh C D k2 O थिय for थिय k2

७९ पटक A D k2 पिडालक Bh पीडलक K1 पेडालक O for पेडालक
प्रतीहारी twice Bh K1 k2, अमपा मअव० A D अमपा मअव० Bh K2
(k2 उवा —०वता) अम ॥ भअवदि K1 अमपा एवा० O for मअ —०गा विणव०
for मपा० A K1 k2

१० एदिणा णरिन्दाणुपेसिदेण विवाहणवच्छण देवदापुरदा अलं-
करिदच्चा मालदिति । (ग)

काम० । युक्तमाहामात्यः । माह्नलिकं तत्स्थानमतो दर्शय ।
प्रती० । एदं दाव धवलपट्टंमुअचोलअं एदं च उत्तरीअं रत्त-
वण्णंसुअं इमे अ मच्चद्विआ आहरणमंजोआ अअं च मोत्ति-

(ग) " भगवति भगवत्यो भणत्येतेन नरेन्द्रानुप्रेषितेन विवाहनेप-
ध्येन देवतापुरतोर्लकर्तव्या मालतीति ।

(क) एतत्तावद्वलपट्टांशुकचोलकमेतद्वोत्तरीयं रत्तवर्णांशुक-
वच्चनया । पेटकं मञ्जूपा ॥ पेटकं पुस्तकादीनां मञ्जूपायां कदम्बकं
इति मेदिनीकरः ॥ पेटकग्रहणं तु नन्दनप्रसाधनार्थम् । [प्रती० वा०]
अत्र नेपथ्यं प्रसाधनम् । युक्तमिति । एतत्प्रसाधनेन मकरन्दमलंकृत्य
मदयन्तिकां विवाहयिष्यामीति भावः । माह्नलिकं मङ्गलहेतुः । अत्र
धवलं यत्पट्टसूत्रमयमंशुकं तेन निर्मितश्चोलकः कूर्पासकः ॥ चोलः
कूर्पासकोखियामित्यमरः ॥ उत्तरीयरूपं रक्तांशुकं सिन्दूरीवस्त्रम् ॥

८०. एदं for एदिणा N, नरे-दा° B. N. णरिदा° Bh. णरिद O. णरि-दा° A (D. for णरिन्दा°, पेसि° for °णुपेसि° O, विवाह for विवाह Bh. K1. K2., नेपउण Bh. नेवत्थेण B. C. नेपत्थेण K1. नेपेत्थेण K2. for नेवत्थेण.

८१. °कारि for °करि, °दीचि D. दिति K2. for दिति.

८२. N; om. अमात्य, (हि after °लिक K2.; एतत् for तत् A Bh. K1. K2. इतो D. N. यतो O. for अतो

८३ इद A B. ण्य K1 O for एदं, Bh. K1. om. दाव, धवल for धवल K2. वट्सुअ A. वत्सुअ D N वत्सुअ K1 वट्सु K2. पट्टसुय O. for पट्टसुअ, चोलअ A. D. चेलअ Bh. ज्वल O for चोलअ N. om. चोलअ; अ for च Bh. K1. K2. N., K2 om. उत्तरीअ र°अ K1. N. रोयं O for सीअ. N. om. रत्त. रत्तसुअं B K2. चेलअ Bh. K1 for र अ

८४. सच्चद्विआ K2 सच्चगिक O for सच्चद्विआ, आहरण Bh. N. °हरण C. °भरण K1. K2. रयण O for आहरण, सवोआ K1. सवोया O for सवोआ, O. out. अअ च, इमे Bh. K1 N. मे K2, for अअ, अ for च Bh. K. K2 N

* Com with A, D

† Com om वर्ण

आहारो चन्दण सिदकुसुमापीडो अ । (क) .

६०

काम० । अपवार्य । रमणीयं हि वत्समकरन्दमवलोकयिष्यति
मदयन्तिका । प्रकाशम् । गृहीत्वा । भवत्वेवमित्युच्यताममात्यः ।
प्रती० । तथा । इति निष्क्रान्ता ।

काम० । लवङ्गिके प्रविश त्वमभ्यन्तरं वत्सया सह ।

लव० । अध भवदी उण कहि । (ख)

१०

* मिमे च सर्वाङ्गिका आभरणसयोगा † अथ च मुक्तिकाहाश्च-
न्दनं ‡ सितकुसुमापीडश्च ।

(ख) अथ भगवती पुनः ह्य ।

आपीडः शैलरोखियामिति मेढिनीकरः ॥ भवतीति संबोधनम् ।
गुरसमक्ष मालत्यनुरागानुभवो माधवस्य न स्यादत उक्तं प्रविश
त्वमिति । विविक्ते विजने ।

८५. सर्वाङ्गिका K1 सर्वाङ्गा K2 सर्वाङ्ग N सर्वाङ्ग () for सर्वाङ्गा, हारा for
हारे Bh. K1 K2 N, एद before चन्दण A Bh D K1 K2 N, एत च
D K2, एद N before सिद [सि Bh K1 सित D, N O पीडो I Bh K1
K2 N पीडो O for पीडो, वि for अ N. O

८६. आत्मगत Bh K1, स्वगत K2 for अपवार्य, Bh. K1, K2 N om हि,
"मालोकयिष्यति K1, "मालोकयिष्ये K2 for "मवलोकयिष्यति

८७. उन for मदयन्तिका N O, तद before गृहीत्वा O., भवति for भवतु N,
ओम् for एव B C. D A. K1. K2 om इति

८८. Bh. K1. K2 N om. तथा इति, तथा ought to be तह तहा or तथा.

८९. वस्ते before लव० A, D., प्रविश्य for प्रविश K1 O om त्वम, A. C
D, have मालत्या after वत्सया

९०. Bh K1. N om अध, अह for अध O कहि भवदी प्यडिदा for मअ—
कहि O, °वहीण for °वही Bh, N om कहि

* एव for इम Com । एव for अथ Com ‡ इद चन्दन एव चसित कुसुमापीड Com

काम० । अहमपि तावद्विविक्तलंकरणरत्नानां प्राशस्त्यं
शास्त्रतः परोक्षिष्ये । इति निष्क्रान्ता ।

माल० । स्वगतम् । लवङ्गिआमेत्तपरिवारमिह संवृत्ता । (क)

लव० । एदं देवदामन्दिरदुवारं पवित्रमह । इति प्रविशतः । (ख)

मक० । वयस्य इतः स्नम्भापवारितौ तिष्ठावः । तथा कुरुतः ।

लव० । सहि अअं अङ्गराओ इमाओ कुसुममालाओ । (ग)

(क) लवङ्गिकामात्रपरिवारास्मि संवृत्ता ।

(ख) एतद्देवतामन्दिरद्वारं प्रविशावः ।

(ग) सहि अअं अङ्गराओ इमाओ कुसुममालाः ।

९३-९८. (मा० वा०) इदं तमरगावकाशप्राप्त्या सानन्दोक्ति-
ग्यम् । (ल० वा०) ब्राह्मसवेदनाभावान्मालती न पश्यतीति भावः ।
अपवारितं व्यवहितम् । अत्राङ्गरागः कुङ्कुमादिः । तत्पयोजनमपश्य-
न्तीवाह । ततः किं मयानेन कर्तव्यमित्यर्थः । अत्र पाणिग्रहणेति

* ९३. B om तावत् विवेके तावदलंकरणे तावद्विविक्ते ल O, B om अलकरण
कार for करण Bh. k1 K2

९३ K2, om शास्त्रतः

९४ आत्मगतं for स्वगतम् N, Bh K1, K2 om स्वगतम् कथं तेषां लवं,
A, Bh D k1, K2., °ङ्गिका for °ङ्गिआ K2 O, °वारा संवृत्तामिह Bh K1,
°वारा संवृत्तामिह O for र चा परिवारमिह for परिवारमिह B, मकाशम् after संवृत्ता N

९५ N om लवं, इदं A C, D इय O for एदं, दुवारं for दुवारं Bh k1
k2 ता before पविं A Bh, K1, k2 B D O om पवित्रमह, पवित्रीअदु Bh
पवित्रदु विअसही N for पवित्रमह, B Bh N om इति, अमे for इति O

९६ K1, K2 N om वयस्य, इत twice Bh B C, have तावत् after
इत, °वारितशरीरी for °वारितौ A, D K2, पश्यतः, for तिष्ठाव N

९७ इमे for अअं N रओ K2 राओ N for राओ इमाओ B इमा k1, k2
for इमाओ कुसुमाद B कुसुममालाए K1 k2 for कुसुममालाओ

* ९५ for अय Com

माल० । तदो किं । (क)

ल३० । सहि इमस्सि पाणिग्गहणमङ्गलारम्भे कल्याणसपत्ति-
णिमित्त देवदाओ पूजेहि त्ति अम्वाए अणुप्पेसिदासि । (ख)

माल० । कीस दाणिं टारुणस्मारम्भदेवदुर्विलासपरिणाम- १००
दुस्खणिद्दमाणस पुणो पुणो मम्मच्छेददुसह म मन्दभाइणिं
दुमावेसि । (ग)

(क) तत किम् ।

(ख) सहि अस्मिन्पाणिग्रहणमङ्गलारम्भे कल्याणसपत्तिनिमित्त
देवता पूजयेत्यम्बयानुप्रेषितासि ।

(ग) किमिदानीं दारुणसमारम्भदेवदुर्विलासपरिणामदुःखनिर्दग्ध
मानसा पुनः पुनर्मर्मच्छेददुःसहं मा मन्दभागिनी दुनोपि ।

सामान्योक्त्या माधवनन्दनयोर्विवाहश्लेषेण नर्मस्फोटोय भाव । यदाह ।

श्लेषेणोक्तिस्तु भावाना नर्मस्फोट इतीरित ।

१००—१०७ अत्र दुर्विलासपरिणाम मित्यत्यागामियप्रामिलक्ष-
ण । दुःसहमिति क्रियाविशेषणम् । अनया शिष्ट मद्दुःखो न ज्ञातमत
इयमेव वदत्वित्यत आह (लवङ्गिकाय किमित्यादि) । अत्राभिनिवेशिना

०८ B om सहि इमस्सि for इमस्सि C 'गहणा' for 'ग्रहणमङ्गला' B (D N for गहणमङ्गल कल्याण for कल्याण B) k1

९९ अजेहि B) k1 k2 N O पूजसि C for पूजाहे अणुपति' C K2 अजे
सि' k1 for अणुपति' 'दासि for 'दासि K2

१०० सविर्वेद K० स्व' N after मालनी कि for कीस A शर्णी for दाणिं B
C D दुस्वार before देव Bh k1 दुब्बिलसिद for दुर्विलास B

१०१ जिभाजिद A जिज्जावद Bh जिज्जीविद C जिज्जाविद k1 जिज्जविद k2
जिह्वलित N जिह्वविद O for जिह्व B D K1 on one पुणो वि ११ r पुणो
A B C D मम्मच्छेय A जिह्व for मम्मच्छेद B C दुसहं for दुसहं A
Bh C k1 k० N om म 'दुर्णी A B C D k1 k० दुर्णी Bh for दुणि

१०२ दुणेवसि B दम्मिज्जासि B) दुणायेस C दणासि K1 दुर्मात्तसि K2 दूमि
ज्जेदि N for दुमावेसि

लव० । अहं किं सि वक्तुकामा । (क) ।

१०५ मां० । जं दारिणं दुल्लहाहिणिविसमणोरहविसंवदन्तभाअ-
०५ धेओ जणो मन्तेदि । (ख)

१०६ मक० । सखे श्रुतम् ।

१०७ माध० । श्रुतमसंतोपस्तु हृदयस्य ।

माल० । लवङ्गिकां परिष्वज्य । परमत्थबहिणि पिअसहि लव-

(क) अथ *किमसि वक्तुकामा ।

(ख) यदिदानीं दुर्लभाभिनिवेशमनोरथविसंवदद्भागधेयो जनी
मन्त्रयते ।

(ग) † परमार्थभागिनि प्रियसखि लवङ्गिके एषेदानीं ते प्रियसख्य-

मनोरथेन विसंवादं प्रतिकूलं भाग्यं यस्य सः । माधवे दुर्लभां वाञ्छां
मत्याह । सखे श्रुतमिति । शिष्टे वचस्यनिष्ठाशङ्कितमाहासंतोप इति ।

१०८-११३. अत्र परमार्थेत्यादिना विश्वासपात्रत्वमुक्तम् । वि-
रुद्ध उपचितः । सदृशं यथा तथा परिष्वज्येत्यन्वयः । अनुवर्तनीयो-
पकर्तव्या । सममसौभाग्यपदेनारविन्दस्पर्धिनी शोभोक्ता । यदाह ।

१०५. अहं A. अयि D. अहि K1, K2 अथ O. for अह, N. om अह, वि for
मि Bli., वक्तुकामसि for सि—मा K1, K2; सि alter कामा Bli.

१०६. किं for जं N., दारिणं for दारिणं O., दुल्लहा for दुल्लहा K2; अयि for अहि
D. N. O., जिवेति A. D. जिवेति Bli. जिवेति O. for जिवेति, मक० for मक०
N., रह for रह Bli.; विसंवादन्त for विसंवदन्त K1.

१०७. हेओ D. N. धेओ Bli. for धेओ; मन्तेदि for मन्तेदि Bli.

१०८. धृष्याय for श्रुतं B. C. D.

१०९. K2. om माध०, श्रुतम्, अंतोपः B. एते, १० K1. for अंतोपः न for
तु A. B. D., हृदयेषा Bli. हृदये D. for हृदयस्य

११०. ता A. C. D. K2. हा Bli. O. ही K1. † for एतम्, एतम् for ए-
तम् O., बहिणं Bli. भाणि N. for बहिणि, पिअ for पिअ O.

* Com. with A. D. † विवेति or विवेति for विवेति Com., विवेति
for विवेति Com. ‡ तन्वत् Com.

द्विए एसा दाणि दे विअसही अणाहा मरणे वट्टमाणा आगम्भ-
 णिग्गमाणिरन्तरोवआरोवरूढवीसम्भसरिसं परिस्सइअ ११०
 पत्थेदि जइ दे अहं अणुवट्टणीआ तदो मं हिअएण धारअन्ती
 समग्गसोहग्गलच्छीपरिग्गहेक्कमङ्गलं माहवसिरिणो मुहार-
 विन्दं आणन्दमसिणं अवलोअइस्ससि । (क) इति रोदिति ।

नाथा मरणे वर्त्तमानागर्भनिर्गमनिरन्तरोपकारोपलूढ*विस्त्रम्भसदृशं
 परिष्वज्य प्रार्थयते यदि तेहमनुवर्तनीया ततो मां हृदयेन † धारयन्ती
 समग्रसौभाग्यलक्ष्मीपरिग्रहैकमङ्गलं माधवश्रियो मुखारविन्दमान-
 न्दमसृणमवलोकयिष्यसि ।

उत्तमैर्गुणिभिः स्पर्धा या सा शोभा प्रकीर्तिता ।

मां हृदये धारयन्तीत्यनेन परंपरया ममापि दर्शनं स्यादित्युक्तम् ।
 माधवश्रिय इत्यत्र प्राकृते पूर्वनिपातानियमाच्छ्रीमाधवस्येत्यर्थः ।
 आनन्दमसृणत्वेन क्षिग्धा दृष्टिरुक्ता ।

१०९ °द्विक्के for °द्विण O, दाणी B D देणि Bh, for दाणि, O, om, दे, विय्य
 for विअ O, अणाहा for अणाहा K२ वर्त्तमाणा for वट्टमाणा Bh, O, आरम्भ for
 आगम्भ Bh

११० D, om णिग्ग—द, णिग्गय णिग्गिद णिग्ग A B C, निरन्त° for
 निरन्त° K1 °न्तरोपआरविहूढ A °न्तरोपआर B °न्तरोवआर विहूढ K1, °न्तरोवआ-
 रविहूढ K२ °न्तरोपारूढ N for °न्तरोव—द, विसम्भ K२ विस्त्रम्भ N, for वीसम्भ,
 Bh, om परिस्सइअ, मरि° for परि° B, °स्तमिअ K1, °सज्जइ K२ °स्सजीअ N,
 °स्सइय O for °स्सइअ

१११ A, B, C, D, have तुम before पत्थेदि, परिअत्थेइ Bh, पच्छेदि K1
 अम्मत्थेदि N पच्छेदि O for पत्थेदि अइ Bh जदि K२ N O Ior जइ, वणणीआ
 Bh h1 K२, वदिणीआ D वणणीया O Ior वणणीआ, हिअएण for हिअएण Bh
 O K1, K२, धारयती K1 O धारती K२ N for धरिअती

११२ लउं for लउं O, Bh, om लउंपरिणं, °ग्गहाइ for °ग्गहेक्क K1,
 माहवस्स for माहव N, विसिणो Bh सिरि N for तिरिणो

११३ N om आणन्दमसिण, पुत्तेएसि Bh पुत्तेएसि O D, पलोअसि K1 पलो,
 इदि K२ पत्तेएसु N पलोअसि O for अवलोअइस्ससि, णि for इति Bh K1, O,

* कारविहूढ Com. † हृदये Com

माध० । वयस्य मकरन्द

११५
म्लानस्य जीवकुमुमस्य विकासनानि
संतर्पणानि मकलेन्द्रियमोहनानि ।
आनन्दनानि हृदयैकरसायनानि
दिष्ट्या मयाप्यधिगतानि वचोमृतानि ॥

११५-११८. म्लानस्येत्यादि । वचांस्येवामृतानि मयापि दिष्ट्या निर्णीतानि । त्वया श्रुतमित्यादिना निर्णीतानि मया त्वधुनेत्यपिपदार्यः । अमृततुल्यत्वमाह । म्लानस्य प्रत्याशाभङ्गज्ञानेन संकोचितस्य जीवपुष्पस्य प्रकाशनानि । अमृतेपि सर्वप्रकाशकतया म्लानपुष्पप्रकाशकत्वम् । संतर्पणानि तृप्तिकरणानि । अमृतेष्वेवम् । संतर्पणे सति बाह्येन्द्रियतर्पकानि । अमृतेष्वेवम् । आनन्दनान्यन्तर्मोदकानि । भाष्यत आनीयतेनेनेत्यायनम् । रसस्यायनं रसायनम् । वचसां चिचोह्लासकत्वेन नवत्वजननादिचामृतस्य जरादिनाशकत्वेन नवत्वजननादिदामिति भावः । यद्वा । अमृतपदेन जलमोक्षपीयूपाण्युच्यन्ते । तत्रापदेन जलसाम्यम् । मोक्षसाम्यार्थमितरपदत्रयम् । मोक्षे हि सम्यक्तृत्विषये निराकाङ्क्षतैव । इन्द्रियमोहोपि विषयमहाभावात् ।

आनन्दं ब्रह्मणो रूपं तच्च मोक्षे प्रतिष्ठितम् ॥

इति श्रुतेरानन्दमयता मोक्षे । यद्वा । आद्यपदाभ्यां जलसाम्यमितरपदाभ्यां मोक्षसाम्यम् । पीयूषसाम्यार्थं शेषपदम् ॥ अमृतं मोक्षपीयूषसन्निपु मृतेपि चेति धराणिः ॥

माल० । जना तस्स जीविदप्पदाइणो जणस्म अत्रमिदत्ति म
मुणिअ संतप्पमाणस्स तं तहाविहं सरीररअणं ण परिहीअदि १००
अथा अ लोअन्तरगदं पि मं उद्दिस्सिअ सो जणो मुगरणसंक्रथा-
मेत्तपरिसेसं कालन्तरे लोअजत्तं ण सिद्धिल्लेदि तहा करेमु ।

(क) यथा 'तस्य जीवितप्रशयिनो जनस्यावस्तिगेवि मां श्रु-
त्या संतप्पमानस्य तत्तथाविधं शरीरग्लं न परिहीयते यथा च
लोकान्तरगतामपि मामुद्दिश्य स जन- स्मरणसंकथामात्रपरिशेषां

११९-१२८. अत्रासिता मृता । तथारिधमनिर्जनीचम् । न
परिहीयते न नश्यति तथा करिष्यसीत्यन्वयः । लोक्त्या ता गर्हस्थम-
[स्थं स?]पत्नीकत्वं वा । माध्माग्निप्रत्याशानाशादेवमेवेत्यवधारणम् ।
हन्तानुकम्पायाम् । करुणमिति । आलस्यादिसमुत्थो निरपेक्षभावः
करण औच्छ्रित्यनिन्तासमुत्थः सापेक्षभावो विपलम्भ इत्यनयोर्भेदः ।

११९ तथा K२ इह N for तहा, अ Bh K1 च O before तरस °परा° K1
°पदा° K२ °मदा° O for °पदा°, 'यिनो for °इयो K२ O, Bh K1 K२ Nr.
om जगस्स 'मिदेवि A. C K1 K२ सिदति Bh सीदती N 'मिदे B for सिदति,
मा for म K1.

१२० म after 'विअ Bh, असत्प° for इत्त° Bh N om तं तहा C. तह
D तथा O for तहा 'विध for 'विह K1 O, सरीर for सूतेर N °ररत्त° B.
त्तय K1 K२ for °ररत्तय, N om रत्तय °हीअपि K1 °हीअदि O for
°हीअदि, तया Bh D K1 O अइ N for तया

१२१ N om अ परत्तअ ४ लापत्त O for लोअत्त, अद A दअ N for
मद, वि A C. N. अवि K२. for वि, K1. om. पि म for म Bh उदिसि for
उदिसिअ K२, N om सो जणो सम्मण Bh सम्मण C K1 O समुत्तय K२ for
सुमत्तय, कथा A. D. सकथा K1. N O for सकथा

१२२ परिससा K२ परिगदेण N for परिसेस कालतरेण Bh K२ O कालदरेण
N for काल तरे, वि B वि, A C before लोअ लोम for लोअ O, अथा K२ अत्र
N for अत्र, सिद्धि° for सिद्धि° K२ °लीकरोदि Bh °लीकरोदि K1 'लेइ N
for 'लेदि तथा Bh K1 तट O N for तहा करेसि A, Bh D. K1 K२ N.
कोदि O for करेस

* यथा च तस्य Com † परत्तफगतामनु° Com ‡ स्मरणकथा. Com.

एवं जेव्व पिअसहीए पसादादो मालदी किदत्था भोदि । (क)

मक० । हन्त अतिकरुणं प्रस्तुतम् ।

१२५ माध० । नैराश्यकातरधियो हरिणेक्षणायाः

श्रुत्वा निकामकरुणं च मनोहरं च ।

वात्सल्यमोहपरिदेवितमुद्ग्रहामि

चिन्ताविपादविपदं च महोत्सवं च ॥

कालान्तरे लोक्रयात्रां न शिथिलयति तथा कुह्व* । एवमेव प्रियत्तल्याः† प्रसादान्मालती कृतार्या भवति ।

अत एव निरपेक्षपदोपलक्षितनैराश्यमाह माधवः । नैराश्येत्यादि । नैराश्येन प्रत्याशानाशेन कातरा- विसंशुला-धीर्यस्या हरिणेत्रा-याः । वात्सल्यं प्रियविल्लेपे प्राणत्यागेच्छा । मोहो भ्रमः सप्रत्या-शत्येपि नैराश्याभिमानः । ताभ्यां यत्परिदेवितं विलपनं वृत्त-वर्तमानभाव्यर्थचिन्तनमतिकरुणं मनोशं च श्रुत्वा चिन्तया यो विपादस्तेन विपत्तिमुद्ग्रहामि । चिन्ताविपादरूपां वा विपत्तिं महो-त्सवं चोद्ग्रहामि । चकारो मियोविहृद्धरसयोजने । इह हेतुफल-भावेनान्वयः । तथा हि । नैराश्यकातरबुद्धित्याद्वात्सल्यम् । ततः प-रिदेवनम् । तच्छ्रुत्वा मनोविपादः । तथा हरिणेक्षगत्वेनापहतचित्तस्य मगालामान्मनोऽपपरिदेवितं श्रुत्वा महोत्सवः ।

१२५. एवं for एव Bh. K1. ; N. om. उमेध. प्रिय for पिअ O.; सहा Bh. सही K1. K2 सही दे N. सहितर O. for सहीए; पसादादो A. सआदादो B. Bh. C K1. K2. सयासादो O. for पसादादो, N. om. पसादादो, मालदी for मालदी N., K1. om. मालती (but gives it in the छाया), अणाहा after मालदी N.; कदत्था A C. K1. कदयाण Bh. सकामा N. किदच्छा O. for किदत्था, मोट्ट B. भविस्तादि D. होइ N. होदि O. for भोदि.

१२४. B. om. अति, वर्तते for प्रस्तुतं A. B. C. D. K2. प्रस्तुतमनया N.

१२५. वैराग्य for नैराश्य K1.

१२८. चिन्ताग्रामान B. चिन्ताग्रामाद C. for चिन्ताविपाद.

*करिष्यसि Com. । सलीमसा Com.

लव० । अह पडिहदं दाणिं दे अमद्गल । ण अदो वि अवरं
सुणिस्सं । (क)

माल० । सखि पिअं कखु तुम्हाणं मालदीजीविदं ण उण
मालदी । (ख)

लव० । किं एव्वं भणिदं भोदि । (ग)

(क) अयि प्रतिहतमिदानीं तेमद्गलम् । नातोप्यपरं* श्रोष्यामि ।

(ख) सखि प्रियं खलु युष्माकं मालतीजीवितं न पुनर्मालती ।

(ग) किमेवं भणितं भवति ।

स पुनः क्रन्दनैर्मोहैः प्रलापैः परिदेवनेः ।

देहायासाभिघातैश्च करुणाभिनयो भवेत् ॥

इति भरतः ।

१२९-१३२. अत्रामद्गलप्रतिघातो विवाहादिति बाह्यम् । माध-
वसंनिधानादित्यान्तरम् । बाह्यार्थमाकलय्याह [सखि प्रियमिति] ।
अत्र तच्छरीरावच्छिन्नात्मा मालती जीवन त्वदृष्टविशेषकारितदेहा-
त्मसंयोग इति जीवनमालत्योर्भेदः । जीवनस्य सुखहेतुतया प्रियत्वं
तच्चेह दु खसंततिजनकमतस्त्याज्यमेव भवतीति भावः ।

१२९ B C O om अह, परि for पडि O, B C om दाणि, णदो Bh D,
K1 K2 N नादो O for ण अदो; वि for वि K2, N, om वि, अहिअदर B
अधिअं D, अधि अदरं A C वा N for अवर D ends here

१३१ K1, om सखि (but gives it in the छाया) प्रियं for पिअ O ए for
कखु Bh K1, K2, O, Bh om जीविद N, om उण

१३२ सखि before किं N, किनि Bh किं ति N for किं एव्व, भणिदेण C म-
ण्दे E O for भणिद हो दि for भोदि Bh K1 K2 N O

* नातोप्यपरं Com † किमेव Com.

माल० । आत्मानं निर्दिश्य । जेण पचासाणिवन्धणेहिं वअ-
 १३५ णसविहाणएहिं जीआविअ इमं महावीभच्छारम्भं अणुभावि-
 दग्धि । संपदं उण मणोरहो मे एसो जेव्व जं तस्स देवस्स परके-
 रअत्तणेण अणवरद्धं अत्ताणअं परिच्छइस्संत्ति । ता इमस्सि पओ-

(क) *येन प्रत्याशानिवन्धनैर्वचनसंविधानकैर्जावपित्तैर्मं महा-
 वीभत्साग्भमनुभावितास्मि । सांप्रतं पुनःसर्मनोरथो मे एष एव
 यत्तस्य देवस्य ॥ परकीयत्वेनानपराद्धमात्मानं**परित्यक्ष्यामीति ।
 तदस्मिन्प्रयोजने प्रियसखी मेपरिपन्थिनी भवतु ।

१३४-१३८. अत्रान्यजनेत्यत्रान्यपदेन माधवाभिधानम् । नन्द-
 नापेक्षयान्यत्वात् । दुर्लभत्वेन परकीयत्वरोपाद्धा । बीभत्समिह नन्द-
 नाविवाहार्थमङ्गलस्याभिष्टस्य दर्शनात् । अनपराद्धमितीपदार्थे नञ् ।
 आनन्दनविवाहपर्यन्तस्थायित्वे महापराधो यतः । अन्यस्य संभो-

१३४. N. om आत्मानं निर्दिश्य, वदिश्य for निर्दिश्य O, C. om जेण, अणुजण
 after जेण A. E. K२, व-अणेहिं A निवन्धणेहिं K1. for निवन्धणेहिं

१३५. णिवन्धणेहिं B विण्णणेहिं C E. विण्णणेहिं K1. K२ त विण्णणेहिं A.
 Bh for सविहाणएहिं, जीआवि K1. जीआविअ K२, जीआविअ O. for जीआविअ, ए-
 अत्तकालं तस्य उण after अविअ Bh, उदित for इम Bh K1 K२, उअत्त after
 दम A. D, °मत्साग्भ B C K1. K२. °मच्छारम्भ N. °मत्साग्भ O. for
 °मच्छारम्भ.

१३६. मम A मह C before मणे रहो, मम Bh K1, K२ after मणे रहो for मे,
 B C. om मे, णविअ N णविअ O. for एसो, K२ om एसो, B. om जे व,
 एव्व for जञ् N, महाभाअरत्त for देवत्त O, Bh K1 N om देवत्त, पत्तोअणु-
 णकिरिअणेण A, C यदीअणुणकिरिअणेण B पत्तोअणुणकिरिअणेण E पत्तोअणु-
 णकिरिअणेण K1. परकीयणेण K२ पत्तोअणुणकेरिअणेण O for परकेरअत्तणेण.

१३७. अणवरद्ध B अनवरद्ध K1 K२ अवरद्ध N O for अणवरद्ध, अत्ताण
 for अत्ताणअ A. K२. N, परिच्छइस्सं B. Bh परिच्छइस्सं K1 परिच्छइस्सं विण्णुअ मणोरथ
 N परिणपदि O for परिच्छइस्सं, °सति for °रसति K२., Bh K1 N. om वि,
 अरि for ता N, पदस्सि for इमस्सि N, °पओ for °पओ O.

* येनागजनप्रत्यय° Com, † °न्यमेवाः Com ‡ °भस्समजु° Com, § पुनर्पम
 ननो Com, * पराधानत्वेनानपराद्धम् Com, ** परित्यक्ष्यामीति Com.

अणे पिअसही मे अपरिपन्थिणी होदु । (क) इति पादयोः पतति ।
माध० । सैपा सीमा स्नेहस्य । लवङ्गिका माधवं संज्ञया समा-
ह्वयति ।

१४०

मक० । वयस्य उपसृत्य लवङ्गिकास्थाने तिष्ठ ।

माध० । परवानस्मि साध्वसेन ।

मक० । इयमेव नेदीयसां प्रकृतिरभ्युदयानाम् ।

माधवः स्वैरं लवङ्गिकास्थाने तिष्ठति ।

गादेरभावादेव एवेत्युक्तम् । अपरिपन्थिन्यविरोधिनी । एतदात्म-
त्यागरूपम् ।

१३९-१४०. संज्ञया संकेतेन । परवाननायत्तः । साध्वसेन ज-
डतया । अत्यभीटलाभादियम् । नेदीयसां निकटानाम् । स्वैर शनैः ।
[माल० वा०] अत्र मर्तुं स्वीकुर्वन्त्यर्थः । माधवस्य संस्कृतभाषया
लवङ्गिकाभ्रमो न स्यादिति भाषासमावेशेनाह । सरले इत्यादि । साहस
भात्मनिरपेक्षकार्ये रागमनुरागं परिहर । रम्मोरु कदलीसमोरुदे-
शे हे संरम्भं मरणे त्वरां त्यज । जीवन्त्यां प्रत्याशापि स्यादिति भावः ।
विरसं रसद्युन्यं तव विश्लेषदुःखं सोढुं मे चित्तमक्षमं यतः । अतोयं
वह्नभस्त्वयि दत्तोतस्त्यज मरणाभिनिवेशमिति लवङ्गिकाभिप्रायः ।

१३८. विषय for पिअ O., B om, मे, °पन्थिनी for पन्थिणी K1, होदु C भोदु
K1 for होदु, Bh K2. N. om. इति, स्ने for इति K1.

१३९ स एष for सैपा N. O, सीमात for सीमा O, व्याहरति Dh व्यरहगति
K1. आह्वयति K2. N. O for समाह्वयति.

१४१. उपसृत्य वयस्य for व-स्य K2, माधव after वयस्य O., N om उपसृत्य,
लवङ्गिकायाः for लवङ्गिका A C

१४२ वयस्य before पर० A C E.

१४३. नेदीयसी for नेदीयसां B

१४४ उपसृत्य after स्वैर K2, लवङ्गिकाया for लवङ्गिका C

- १४५ माल० । सहि करेहि अणुऊलदाए पसादं । (क)
 माध० । सरले साहसरागं परिहर रम्भोरु मुञ्च संरम्भम् ।
 विरसं विरहायासं सोढुं तव चित्तमसहं मे ॥
 माल० । अलङ्घणीओ दे मालदीप्पणामो । (ख)
 माध० । सहर्षम् ।

- १५० किं वा भणामि विच्छेददारुणायसकारिणि ।
 कामं कुरु वरारोहे देहि मे परिरम्भणम् ॥

(क) सहि कुर्वंतुकूलतया*प्रसादम् ।

(ख) †अलङ्घनीयस्ते‡ मालतीप्रणामः ।

अत एव सरले अग्रे ऋजुप्रकृतिके वा । माधवपक्षे सरले अजानति हे तव विरहायासं सोढुं मे चित्तमसहमतस्तव समीपमागतोस्मि तन्मरणं त्यज । इतरत्तममेव । तदिह संस्कृतप्राकृतयोः साम्यात्प्राकृतसमकम् ।

१५०-१५१. किं वेत्यादि । किं वा भणामि । त्वदारम्भनिषेधं न करोमीत्यर्थः । हे विरहदुःसहकष्टकारिणि सुश्रोणि काममभीष्टं कुरु । यद्येवं तदा ममालिङ्गनं देहीति लवङ्गिकापक्षे । माधवपक्षे तु किं वा

१४५. अणु° for अणु° Bh.; °कूल° for °ऊल° Bh. K1. K2. N. O, पसाद for पसादं O.

१४७. विरसा° for विरहा° Bh ; सोढुं for सोढुं B C. E.

१४८. सहि A. B. K2 सहि twice K1. before अलङ्घु°, अवज्जणिदो B. अल-पणिज्जो Bh. K1. K2 O अवज्जणीओ C. E. for अलङ्घणीओ, A. B. C. E. have जेव before दे, मालती for मालदी Bh, पणामो for पणामो Bh. K2. N.

१४९. N. Om. सहर्षम्.

१५०. त्वा for वा B. C. E., °कारिणी for °कारिणि C. E.

* °तावे Com., † सपि अल° Com., ‡ अवे before ने.

माल ०। सहर्षम् । कथं अणुगहीदम्हि । उत्थाय । इजमालिङ्गामि । दंसणं उण पिअसहीए बाहुप्पीडेण गिरुद्धं ण लम्भीअदि । आलिङ्गय सानन्दम् । सहि कठोरकमलगम्भपम्हलो अण्णारिसो जेव्व दे अज्ज णिव्वावेदि मं सरीरप्फंसो । सान्णम् । किं च । १५५

(क) कथमणुगृहीतास्मि । इजमालिङ्गामि । दर्शनं पुनः प्रियसख्या वाष्पोत्पीडेन* निरुद्धं न लभ्यते । सखि कठोरकमलगर्भपदमलोऽन्यादृश एव तेषु निर्वापयति मां शरीरस्पर्शः । किं च । मौलिपिनिवेशि-
भणामि किं वक्तव्येन कामं कामव्यापारं कुरु । अतः परिरम्भणं देहि ॥
आरोहः श्रेणिकाययोरिति धरणिः ॥ श्लोकद्वयमिदं सौरसेन्या । यदाह ।

स्पटार्थं लक्षणं प्रोक्तं सौरसेन्याः प्रपञ्चतः ।

लक्षणं त्वेकमेवास्याः संकृताद्यदनुनता ॥

१५३-१६७. अत्र उत्पीडः प्रबलीभूय निर्गमः । उत्पीडः समूहो या । अपधिमं चरमम् । भियस्पर्शादाह्लादात्सहर्षम् । कठोरमरालगर्भो बीजकोशः । पद्मलो रोमाञ्चयोगात् । समाधिना सुकुमारः । अन्यादृश

१५२ ॥ om. सहर्षम् कथ for कथ K1 ७, गिहिदम्हि Bn. गहिदम्हि K1 मरुद्द N. O. for गहीदम्हे, इयमा° for इअमा° Bh K1 K2 O., °लिङ्गयामि for °लिङ्गामि K1. K2

१५३ Bh EK1 K2. om विअसहीए, बाहुवर्णत्त ३ बाहुप्पाडेण B वत्त्पीडेण Bh K1 O. बाहुवल C. बाहुगडडेण E. बाह्वापीडेण K2. for बाहुप्पीडेण, O. om गिरुद्धः अगण्डिम A. विअसहीए अगण्डिम Bh K1. K2 पयस्य N. पियसर्हए अण्णारेण O. before ण, लहेइ B. लभेमि Bh लभेदिमि O. लभेइणि E लम्भद K1 K2 लम्भेदि O for लम्भीअदि.

१५४. इति before आलि° B O. (O in margin) आलिगति for अलिङ्गय B., N. om. सानन्दम्; B C. om. गम्भ, अणारिखे for अण्णारिसो Bh K1

१५५. एव for जे° N, B om. अज्ज, णिव्वावेदि B C णिव्वावेइ Bh णिव्वावेइ N. for विव्वावेदि, B C om. म, मे for म Bh. सतयमणे विअसहीए A K1. तयमणं Bh. after म, कमे for फणे Bh, गहि before किं च N., K2 O om. किं च, अ for च C N

* 'चोऽनेन निरुद्धं विपत्तयान् अपधिमं १ Com. † पद्मतासुकुमरोऽन्य° C. 1. 1. ‡ तथा एष for णिच Com

मउलिविणिवेसिदञ्जली मह वअणेण विण्णवेहि तं जणं ण मए
मन्दभाइणीए विअसन्तपुण्डरीअलच्छीविलासहारिणो मुहचन्द-
मण्डलस्स दे सच्चन्ददंसणेण संभाविदो चिरं लोअणमद्दसवो ।
मुहामणोरहेहिं अ अविरदविअम्भमाणदुव्वारुव्वेअव्वइअ-

ताञ्जलिर्मम वचनेन विज्ञापयं तं जनं नि मया मन्दभाग्यया विकस-
त्पुण्डरीकलक्ष्मीविलासहारिणो मुखचन्द्रमण्डलस्य इति स्वच्छन्ददर्श-
नेन संभाषितश्चिरं लोचनमहोत्सव दुधामनोग्यैश्चाविरतविजृम्भ-

एवानुभूतसखास्पर्शादिवर्मा श्मशानानुभूतस्पर्शातुल्यः । निर्वापयति
तापं शमयति तथा । तादृशः स्पर्शः शङ्काविषयोप्यन नेति निर्देहात्सा-
श्रुता । अत्र विकसन्ति शतं पत्राणि यत्र तत् । अन्यथेदं ध्यर्थं स्यात् ।
मण्डलपदं संपूर्णत्वार्थम् । चिरमित्यनेन स्वाधीनभर्तृकात्वमुक्तम् ।

सुरतादिरसैर्यत्रा उद्धः पार्श्वगतः नियः ।

सामोदगुगसमाप्ता भवेत्स्वाधीनभर्तृका ॥

१५६ मेलि N मौलि O for मउलि, विनि° Bh नि° K2, for विणि°, विअजली
Bh विअजली C E N विदञ्जली K2 for सिदञ्जली, मम for मह A Bh.
K1, K2, विण्णवेसि A Bh विणवेसि K1 विण्णवेसि K2 विण्णवेसु O. for विण्णवेहि,
जण for जण K2, अथा A अइ N before ण मए.

१५७ आभाए N. भावणी O for आइणीए, तस्स after आए O, पणुज Bh
K1 विस्सुन्त K2 विस्स N for विअमन्त, सटपत्त K2 सटपत्त O. before पुण्ड°
सटपत्त for पुण्डरीअ N, रीक for रीअ K2, सपुण्णचन्दमण्डलाहिरामस्स सुहस्स
for मुह-लस्स A, अद A B Bh O. E यद O for चद.

१५८ मण्डलस्स for मण्डलस्स K2, B O om दे मद्दसवो लोअणण A. B O.
E लोअणस्स मद्दसवो K1 for लोअणमरूणो, लोअण for लोअण K2 महोत्सवो N.
for मद्दसवो

१५९ मुधा A B O E महा O for मुहा, अ for अ O K1.
K2 N om अ विरह Bh अणरद K2 अविरत्त N अविरत्त O for अविरद,
विजम° B विहम° N विपह O for विअम्भ°, रोव्वेण K2 रदुएण N रवेण
O for रवेअ वदअ° B. Bh K1 K2 N वदअ° O for म्दअ°

* विज्ञापयिषति Com † यथा न मया Com ‡ विज्ञातञ्जतपपुण्डरी° Com.
§ Com with 1

रुच्चतमाणवन्धनं धारिअं हिअअं । गमिआ अ वारं वारं सत्रि- १६०
सेसदूसहारम्भदूमाविअमहीअणा सरीरसंदावा । कथं वि अदि-
वाहिदा अ चन्द्रादवमलभमाएदप्पमुहा अणत्थपरंपरा । संपदं
उण णिरासम्हि संवुत्तेति । तुए वि पिअसहि सच्चदा सुमरि-

माणदुवारोद्वेगदपतिकरोद्धर्तमानवन्धनं धारितं हृदयम् । गमिताश्च वारं
वारं सविशेषदुःसहारम्भदावित*सखीजनाः शरीरसंतापाः । कथ-
मप्यतिवाहिता च चन्द्रातपमलयमारुतप्रसुखानर्थपरंपरा । सांप्रतं

निशेद्य दुःखं सुखी भवेदिति पूर्वानुभूतदुःखं निशेद्यति । अपरितेत्यादि ।
उद्धर्तमानमुन्मूलितं वन्धनं स्वैर्यं यस्य तत् । वन्धनं स्वस्थानावस्थानं
तस्योद्धर्तनमुन्मूलनारम्भ इति पाठान्तरव्याख्या । गमिताश्चेत्यादिना
व्याध्यनस्योक्ता । अतिवाहितानिक्रान्ता । चन्द्रातप इति तापकारि-
त्वादातपः । एतेषामनर्थत्वमाह भरतः ।

सभोगे ये सुखं कुर्युस्ते दुःखं विरहे भृशम् । इति ।

१६० °हवित्तमाण A °हवत्तमाण k1 °रोञ्जनयण k2 for °रुच्चतमाण, धारिदि
for धरिअ Bh K2 O.

१६१ विवेस before दूसह Bh, & om दूसहारम्भ, °हाभास for °हरम्भ N,
दूमण्णाइअ A दूमाविद Bh दूमाविद K1 K2 O for दूमविअ अणा N for
अणा, कथ K1. कह N O for कथ, वि for वि K2

१६२ A K1 N om अ, °हव for °दव K1

१६३ पुण for उण N; °रासादि A k1 °रासेदि Bh °रायसादि O for °रासम्हि,
B C E om स्हि and have गिरासा, सवने कडुत् K1 K2 for सवुत्ते, तए
for तुए K2 विप for विअ O, सहीए A. सही N for सहि, सवथा Bh O
सवथा E N for सवत्त अह before पुण° O

* दुभवापित for दावित Com

दृष्ट्वा । एसा अ माहवसिरीसहत्थणिम्माणमणुहरा वडलमाला

१६५ मालदीणिद्विवसेसं पिअसहीए दट्टव्वा सब्बधा हिअए धारणी-
एत्ति । (क) स्वकण्ठादपनीय माधवस्य हृदि विन्यस्यन्ती सहसा-
पसृत्य साध्यसोत्कम्पं नाटयति ।

पुनर्निराशास्मि संवृत्तेति । त्वयापि प्रियसास्त्रि सर्वदा स्मर्न्व्यास्मि ।
एषा च श्रीमाधवस्वहस्तनिर्माणमनोहरा वकुलमाला मालतीनिर्वि-
शेषं प्रियसख्या इष्टया सर्वथा हृदये धारणीयेति ।

स्मर्तव्येत्यनेन कर्तव्यभिचारादिभावं स्मरणमाह । यदाह । व्यभिना-
रिणोस्य

निर्वेदो ग्लानिमरणव्याधिर्यैर्न्यभनादयः ॥

मैराश्याच्च मरणोदयः । यदाह ।

सर्वभैः प्रतीकारैर्यदि नास्ति समागमः ।

कामाग्निना प्रदीप्ताया जायते मरणं ततः ॥

विप्रलम्भकरणानन्तरं स्थायिनः शृङ्गारस्योपक्रममाह । एषा चेति ।
साध्यस भयम् ।

१६४ °व्वास्त्रि for °व्विह E N वि for अ N, सिरिमाहव for मा-री A, सिरि for
सिरी Bh K1 K2 O. B om सिरी, हत्थ for सहत्थ K1 K2 N O, मणे
B K1 मण Bh K2 N O for मणु, वडल for वडल K1

१६५ जीविद for मालदी B, जीविद after मालदी A Bh C. I K1 K2,
°सेसा Bh K1 °(स)सिण K2. for सस, पिय for पिअ O, K1 K2 om. दट्टव्वा,
सब्बधा K1. K2 सम्भहा N O for सब्बधा; K1, om हिअए, हिअएण for
दिअए N, °अपि Bh K1. K2 °एत्ति O, for °एत्ति.

१६६ वकुलमालाम् after कण्ठाद् N, अगतीर्थे B चन्मुत्थ N O for अपनीय,
हृदये for हृदि Bh O K1., मस्य for नियस्यन्ती N °सोप° for °साप° A, B
O K1 K2 N.

माध० । अपवार्य । हन्त ।

एकीकृतस्त्वचि निपिक्त इवावपीड्य

निर्भृगपीनकुचकुङ्कलयानया मे ।

कर्पूरहारहरिचन्दनचन्द्रकान्त-

निःस्यन्दशैवलनृणालहिमादिवर्गः ॥

माल० । स्वगतम् । अहो लवङ्गिआए मालती विप्लहा । (क)

माध० । अयि स्वचित्तवेदनामात्रनिवेदिनि परव्यथानभिज्ञे
दृश्यमुपालभ्यसे ।

(क) अहो लवङ्गिकया मालती विप्लहा ।

१६८—१७२. हन्त हर्षे । एकीत्यादि । अनया मालत्या कर्पूरा-
दिवर्ग एकीकृतः सनालिङ्ग च मे त्वचि निपिक्त इव । स्पर्शस्य त्रगिन्द्रि-
यप्राप्तया त्वर्चात्युक्तम् । निर्भिन्नौ निरन्तरावलमौ पीनौ स्तनकुङ्कुलौ
यस्यास्तथा । हरिचन्दनं चन्दनविशेषः । निःस्यन्देन द्रव्याभिधानम् ॥
कृदभिहितो भाषो द्रव्यरत्नकाशत इति न्यायान् ॥ निःस्यन्दीति पाठे
निस्यन्दिनः सरसाः शैनालादय इत्यर्थः । अनेन प्रशान्तो मे कामज-
स्ताप इत्युक्तम् । बहुपमेयम् ।

१७४—१७९. आत्मानुरागप्रकाशनायानुभूतवेदनामाह । अयीति ।

१६८. N om हन्त

१६९. 'स्त्वचि for 'स्त्वचि O, निपिक्त for निपिक्त A B K1, उपवीथ for
अपवीथ O

१७० निर्भिन्न for निर्भृग Com K2, कुङ्कुल for कुङ्कुल B Bh E O

१७२ निःस्यन्द K1 O निःस्यन्द K2. for नि स्यन्द, शैवाल Bh शैवल K2 for शैवल

१७३ Bh K1. K2. N O om, स्वगतम्, अहो for अहो N मालती for मालती
N, विप्लभ्यभाषो Bh विप्लभ्यभाषा दो K1 K2 विप्लभ्यो पवचो N विप्लभ्यभाषा
O for विप्लहा

१७४ आत्म for स्व Bh K1, A om चित्त, वेदिनि Bh N वेदिनि K1. for
निवेदिनि, विलवेदना for व्यथा N

१७५ इदमु^० for इदमु^० Bh K1. K2

* लवङ्गिकाया मालतीविप्लभ्यभाषा Com

उद्दामदेहपरिहाणमहाञ्जराणि
 संकल्पसंगमविनादितवेदनानि ।
 एतस्मिन्संविद्वन्लभितजीवितानि
 किं वा गयापि न दिनाभ्यनिवाहितानि ॥

७२० । महि उवाचम्भणिञ्जे उवाचद्वासि । (क)

(क) सपि उवाचम्भनीपरोपान्धामि ।

उद्दामेत्यादि । एतादृशानि दिनानि मयापि किं वा नानि कान्तानि । अपि
 त्वत्प्रान्तान्येव । किं घेति सभायनायाम् । यदा । किं निषेधे धैर्यम् ।
 कीदृशानि । उद्दाम उद्भटो देहदाह एव महाञ्जरो येषु । एतेनोद्देग
 उक्तः । संकल्पसंगमेनापनीता ध्यया येषु । अनेनेन्माद उक्तः । यदाह ।

वाह प्रसार्य गमनं संकल्पाकल्पिते प्रिये ।

निवृत्तिः सप्तमान्यस्मिन्नुन्मादे हि प्रजायते ॥

यदा । संकल्पसंगमेनान्यस्त्रीद्वेषः सृजितस्तेन च निःसपत्नीकृत्व क-
 न्याहरणवीजमाह । यदाह । आसक्तिं वा दर्शयेत्सुखमनुपगतमेकप-
 त्नीकृत्वे वा वर्णयेदिति । त्यदीयस्नेहज्ञानेनावलम्बितं जीवितं येषु ।
 त्वत्सोहाजाने मम मरणमेव स्यादित्याशयः ॥ उपलब्धिश्चित्सविदि-
 त्यमरः ।

१८०-१८९. अहंनीयर् ॥ अत्र सरसत्वेन शृङ्गारादित्वेन
 रम्यता । यदाह ।

शृङ्गारकरुणावेव रसेप्सादौ प्रकीर्तितौ ।

१०० विनादनवेदनानि B. ^{iter} दितवेदनानि C. for वि-नि

१८० उवा^० for उवा^० K^१ ^०लम्भणिञ्जे A O ^०लम्भणिञ्जे अत्र Bh K1
^०लम्भणिञ्जेण K2 ^०लम्भणिञ्जे N for ^०लम्भणिञ्जेव.

कल० । अहो सरसरमणीअदा संविहाणस्स । (क)

मक० । महाभागे एवमेतत् ।

त्वं वत्सलेति कथमप्यवलम्बितात्मा

सत्यं जनोयामियतो दिवसाननैपीत् ।

आवद्धकङ्कणकरप्रणयप्रसाद-

मासाद्य नन्दतु चिराय फलन्तु कामाः॥

१८५

लप्र० । महाणुभाव हिअए वि अप्पडिहदसअंगाहसाहसो
अअं जणो किं दाणिं कङ्कणाभरणं करं विअरिदि । (ए)

(क) अहो सरसरमणीयता संविधानस्य ।

(ए) महानुभाव हृदयेष्वप्रतिहलस्वयंग्राहसाहसोपं जनः *कि-
मिदानीं कङ्कणाभरणं करं † विचारयति ।

संविधानं नायिकासवट्टनप्रकारः । त्वमित्यादि । त्वं वत्सला सस्नेहेति-
हेनेरयं जनो माधवो विधृतजीवितः सन्सत्यमियद्विनानि कथमप्यनैपी-
चीतवान् । अत आवद्धकङ्कणो धृतनिवाहसूनो धृतनिभूषणो वा यः कर-
स्तस्य प्रणयो विवाहकाले प्रणय तद्रूपं प्रसाद प्राप्य नन्दतु । बहुवालम-

१८५ एत for सरस K1, °णीयदा K2 °णीयता O for °णीअदा, °हाअरस Bh
°वानस्स C O °हाणस्स K2 for °हाणस्स

१८६ °विलम्बि° for °वलम्बि° Bh

१८७ परिपतेो for °यामियतो C

१८८ आलम्ब for आवद्ध K2, प्रणय for प्रणय K2,

१८९ पापतु for नन्दतु Bh K1 K2

१९० °णुभाअ B C E °भाअ Bh K1 K2 N for °णुभाव, O om
वि, अपदि° for अप्पडि° A B, E, °गह B K1 K2 N °ग्गाह O for गार,
साहसिअं Bh साहस K2 for साहसो

१९१ अय for अअ K2 जनो for जणो K1 दाणिं for दाणिं C °हरणे Bh
°हरण K1 K2 °भरणे N O for °भरण कारण Bh करे N. O for कर निचा°
for विआ° K2, °रेदि Bh °रुदि K1 K2 for °रेदि, महाभ°ः A महाणुभाओ
E after °रेदि

* तत्किम् Com. † विचारयति महाभाग Com

११० माल० । हा हृदग्नि । कण्णआअणविरुद्ध किं पि एसा
उत्रण्णस्सदि । (रु)

परिश्य कामन्दकी । पुत्रि कातरे किमेतत् । मालती कम्प-
माना कामन्दकीमालिङ्गति ।

काम० । तस्याभिपुरुमुत्रमय्य ।

१११ पुरश्चक्षुरागस्तदनु मनसोनन्यपरता

तनुग्लानिर्यस्य त्वयि समभवद्यत्र च तत्र ।

(रु) हा* हतास्मि । †कन्यकाजनविरुद्धं किमप्येवोपन्यस्यति ।

भोटाः संभोगादयः फलन्तु ॥ कङ्कगं भुषणे मूत्र इति विश्वः ॥ अनाप्त-
तिहतः परिगृहीतः । अय जनो मालती । स्वयमेवास्या कर गृह्णाणेत्या-
शयः । अत्र अम्मका कुलकन्यका । विरुद्धमिति कुलकन्यकावि-
याहा दैनार्थत्राक्षा एव शुभा दृश्यन् इति भावः ।

११२-११७. स्वयमाहविवाहं कर्तुमनर्हमिति मन्यमानां मा-
लतीमाह । पुत्रीति ॥ अत्र गौरादित्पान्डीपित्यत्रधेयम् ॥ कातरे
विह्वले । करमहभयेन तदङ्गस्पर्शेन माधवस्य दर्शनहर्षेण च मा-
लत्याः कम्पः । यदाह ।

१८९. A Bh C E K1 K2 add स्वगतम् before हा, हृदी हृदी after हा
A, हा हृदाग्नि h2 अद्वैत N हृदी O for हा हृदाग्नि, कण्णआ K1 अम्मआ h2
अङ्गणा N कण्णका O for कण्णआ जण for अण B K2 N, Bh K1 om अण,
K1 om किं पि, वा for पि N, N om एसा

१९० दवण्णसादि A B O L, K2 उदादितादि Bh K1 for उत्रण्णस्सदि

१९१ कामन्दकी twice Bh: K1, N om पुत्रि—हा अम्ब (1 203), वत्त माधव
&c after कामन्दकी N कन्द° for कम्प° Bh

१९२ मालत्या for तस्याः Bh K1 h2

१९४ वन्ते before पुर N पुरा for पुर K1 K2 O

१९५ तन् for तनु Bh ग्लानिर्यस्य B N ज्या (corrected into ग्लानि in
margin) निर्यस्य O for ग्लानिर्यस्य, तत्र च for च तत्र B

* हा विक हा विक after हा Com † अम्मका for कन्यका Com

युवा सोयं प्रेयानिह सुवदने मुञ्च जडतां
विधातुर्वदग्ध्यं विलसतु सकामोस्तु मदनः ॥

लव०। भवद्वि कसणचउहसीरभणीमसाणसंचारणिव्वत्ति-

शीतभयहर्परोपस्पर्शनरासंभवः कम्पः ।

नर्मस्फोटोयम् । यदाह ।

नर्मस्फोटस्तु भावानां देहस्यानां प्रकाशनम् ।

चिबुकमुन्नमय्यौष्ठाधः प्रदेशमुत्तोल्य ॥ अधः स्याच्चिबुकमित्यमरः ॥
पुरावृत्तं संकलय्याह । पुर इत्यादि । प्रथमं नेत्रप्रीतिरथ मनसस्तद्रतत्वं
शरीरग्लानिश्च त्वद्विषये यस्याभूद्यद्विषये तवाप्येतादृशा अभूवन्हे
सुमुखि सोयं युवा प्रेयान्प्रियतमः । अतो जडतां कार्याप्रतिपत्तिं
स्यज गान्धर्वविवाहपरा भवेत्याशयः । तेन धातुः प्रयत्नो विल-
सतु । कामः पूर्णेच्छो भवतु । आत्मव्यापारस्त्वनौद्धत्याय नोक्तः ।
इह चक्षुरागादिकं कामावस्था । यदाह ।

चक्षुःप्रीतिर्मनःसङ्गः संकल्पोत्पत्तिरेव च ।

निद्राच्छेदस्तनुत्वं च व्यावृत्तिर्विषयान्तरात् ॥

लज्जाप्रणाश उन्मादो मूर्च्छामरणमेव च ॥ इति ।

मनसोनन्यपरतया मनःसङ्गसंकल्पोत्पत्ती उक्ते । ग्लानिरित्यनेन निद्रा-
च्छेदादयो मूर्च्छान्ता उक्ताः । तेषां ग्लानिहेतुत्वात् । अत्र च पुरस्तदन्वि-
त्यादिना हेतुफलभावः सूचितः । युवत्वप्रियत्वे प्रवृत्तिहेतु उक्ते । प्रियश्च
यो विप्रियं न कुरुते न चायुक्तं प्रभाषते ।

तयार्जवसमाचारः स प्रियः परिकीर्तितः ॥

इति भरतोक्तः ॥ तत्रापि प्रकर्ष इयस्यन् ॥ जडताप्रियदर्शनात् ।

१९८-२११. अत्र कृष्णरजनी कृष्णपक्षचतुर्दशारात्रिः । विप-

१९८ N. om भवद्वि, कसण for कसण N O °इसीए B °इति Bb K1.
K2. for °इसी, B om. रभणी, रभणि for रभणी Bb K1 K2; मसाण for मसाण
K1., संचरण for सचार A. B C. E, निर° for नि-न° A Bb C E, °द्वि
Bb °द्वि K1 K2. for °द्वि.

दविसमव्ववसाअणिव्वापिअचण्डपासण्डपअण्डदोण्डसाहसो

२०० साहसिओ कखु एसो । अदो पिअसही उक्कम्मिदा । (क)

मक० । स्वगतम् । साधु लवङ्गिके साधु । अवतरे खल्व-
नुरागोपकारयोगरीयसौरूपन्यासः ।

माल० । हा ताद हा अम्य । (ख)

(क) भगवति कृष्ण^१चतुर्दशोरजनीशमशानसंचारनिर्वर्तितवि-
पमव्यवसायनिर्वापित^१चण्डपाखण्डप्रचण्डदोर्दण्डसाहसः साहसिकः
खल्वेषः । अतः^१ प्रियसख्युत्कम्पिता ।

(ख) हा तान हा अम्य ।

मव्यवसायो महामांसविक्रयः । निष्ठापितो निहतः । पाखण्डोघोरख-
ण्डः । साहसं लीवधरूपम् । साहसिकाद्धि भयं भवत्येव । तथा च
प्राणदानेन माधवक्रीतमात्मानं कथं न समर्पयसीति भावः । [मा०
या०] साहसविवाहारम्भार्जुनभयात्पित्रादिवियोगाशङ्कनाद्य खेदे हा-
शब्दः ॥ उत्तंसः कर्णपुरे च शेखरे च प्रकीर्तित इति विश्वः ॥

१९९. वव^० for वव^०. Bh. C. K1. K2. N., वेअ B. साहसो N. after ^०साध;
निष्ठापिअ A. निष्ठाविद Bh. निष्ठाविद K1. N. निष्ठाविद K2. निष्ठाविय O. for
निष्ठापिअ; B. om. पासण्ड, C. K1. K2. N. om. पअण्ड; प्ययंठ for पअण्ड O.;
O. om. दोण्ड, दंड for ^०दण्ड Bh.; K1. K2. om. साहसो, ^०इसे for ^०इतो Bh.
२००. N. O. om. साहसिओ; ^१सिको for ^१सिओ B. C.; खु for कखु Bh. K1.
K2. O.; मे after अदो K2; पिय for पिअ O; उक्कम्मिदा for उक्कम्मिदा Bh.

२०१. B. K1 K2. N. om. स्वगतं, स्थाने for अवतरे N.

२०२. रामो^० for अनुरागो^० B. C. E.

२०३. स्वगतम् after माल० N.; N. om. हा ताद.

* Com. om. चतुर्दशी.

† निष्ठापित Com.

‡ अतोमे Com.

काम० । वत्स माधव ।

माध० । आज्ञापय ।

२०५

काम० । इयमशेषसामन्तमस्तकोत्तंसपरागरञ्जितचरणाङ्गु-
लेरमात्यभूरिवसोरिकमपत्यरन्नं मालती भगवता सदृशसंयो-
गरसिकेन वेधसा मन्मथेन मया च तुभ्यं दीयते । इति
रोदिति ।

मक० । फलितं नस्तर्हि भगवतीपादप्रसादेन ।

२१०

माध० । तत्किमिति त्राप्पायितं भगवत्या ।

काम० । चीवराञ्चलेन नेत्रे प्रमृज्य । विज्ञापयामि कल्या-
णिनम् ।

अञ्जुलिपदेन चरणाग्रे प्रणामादधृष्यतोक्ता । अन्योन्यद-
र्शनेन धात्रा । प्रीतिजननात्कामेन । चोरिकाविवाहान्मयेत्याशयः ।
वाप्पायितमुद्रतवाप्यं वृत्तम् । मातृवत्क्षेहेनेदमुपपन्नम् ।

२०४. B. O. E om माधव.

२०५. पुनर after अशेष B.; °स्तको° for °न्तमस्तको° Bh.

२०६. °लिर° for °लेर° Bh.; °रिकापत्य° for °रकमपत्य° B. Bh.; K1. K2. om. मालती, नाम after मालती B, वस्तु for सयोग N.

२०८. च before मया Bh. C. K2., प्रदीयते for दीयते A., N. om इति-ति.

२१०. हि after फलित A. K2. N. O.; E. N. om. न, समीहित after नः
K2; °वत्याः for °वती N., Bb. K1. K2. N. om पाद.

२११. Bb. N. O. om माध० । but O has it in margin; इव for इति
Bh. O., आननं before भग° N., °वत्या for °वत्या N.

२१२. चीर for चीवर O. K2. N., आनन for नेत्रे O, परिमृज्य A. B. Bh.
K1. K2. अपमृज्य O for प्रमृज्य; वत्स किमपि for विज्ञापयामि N.

२१३. त्वा वक्तुकामास्मि alter °णिनम् N.

माध० । नन्वाज्ञापय ।

काम० । परिणतिरमणीयाः प्रीतयस्त्वद्विधाना-
महमपि तव मान्या हेतुभिस्तैश्च तैश्च ।
तदिह सुवदनायां तात मत्तः परस्ता-
त्परिचयकरुणायां सर्वथा मा विरंसीः ॥

इति नन्तुमिच्छति ।

२१५—२२०. परिणतीत्यादि । त्वद्विधानां कुलादिमतां प्रीतयः
परिपाकरम्या भवन्ति । अधुनावश्यत्वेन परिणतिपदम् । तैस्तैर्हे-
तुभिः पितृबन्धुत्वोपदेशकत्वादिभिरहं तव मान्या । हेतूनां बहु-
त्वेन वीप्सा । तत इह मालत्यां मत्तः परस्तान्मत्परोक्षे परिचयरूप-
करुणायां मा विरंसीर्मा विरतो भविष्यसि । करुणाया इति पाठे
जुगुप्साविरामप्रमादार्थानामुपसंख्यानमिति पञ्चमी ॥ तातेति सर्वं
ततं व्याप्तमेनेनेति तात व्यापक हे । यद्वा । तातो विधेयः ॥ तातो
विधेये जनक इति विश्वः ॥ विरंसीरित्यत्र माञि लुङिति भवि-
ष्यति लुङ् ॥ वात्सल्यात्प्रपन्नानुकम्पातः । अतिक्रमोन्यथात्वम् ।
अत्र माला नाम नाट्यालंकारकथनम् । यदाह ।

२१४. B. N om. नञ्.

२१५. °स्तदि° for °स्त्वदि° K2.

२१६. वयं for अहं N.

२१७. परस्मात् for परस्तात् N.

२१८. °णायाः for °णया N.

२१९. Bb. K1. K2. O. om. इति but O. gives it in margin; N. om.
इति—°उति, पादयोः पतितुम् A. Bb. K1. K2. गंनुम् O. for नन्तुम्.

माध० । वारयन् । अहो वात्सल्यादतिक्रामति प्रसङ्गः । २२०

मक० । भगवति

श्लाघ्यान्वयेति नयनोत्सवकारिणीति

निर्व्यूढसौहृदभरेति गुणोज्ज्वलेति ।

एकैकमेव हि वशीकरण गरीयो

युष्माकमेवमियमित्यथ किं ब्रवीमि ॥

२२५

काम० । वत्स माधव ।

माध० । आज्ञापय ।

काम० । वत्से मालति ।

माला बहूनां हेतूनां निर्देशः साध्यसिद्धये ॥ इति ।

२२२—२२५. श्लाघ्यान्वयेत्यादि । उज्ज्वलकुला । चक्षुःप्रीति-
जननी रूपवती । उपचितसौहार्दातिशयानुरक्ता । गुणोज्ज्वला शीला-
दिमती । एतत्सर्वं वशीकरणमस्त्येव गुरुतरम् । एवं सति युष्माक-
मियमिति हेतोरनन्तरं किं ब्रवीमि । अतः परं न वाच्यमस्तीत्यर्थः ।
इतिकारचतुष्टय स्वरूपोपदर्शनाय । तथा च त्वदभ्यर्थना सहज-
सिद्धैवेति भावः । इह प्रसिद्धिनामा नाट्यालकारः । यदाह । :

वर्णने वस्तुनो यत्तु गुणस्योत्कीर्तनं भवेत् ।

प्रसिद्धिरिह सा ज्ञेया नाटके कथिता बुधैः ॥ इति ।

१२० मक० for माध० N निवारयन् A धारयन् O for वारयन् B N om
धारयन् B K2 O om अहो क्रामादति before प्रसङ्ग N

२२३ मयीति N दशेति O for भरेति

२२५ कामी वत्स माधव । माध० आज्ञापय । कामी स्वीक्रियतामियम् । माली । हकी हकी
अप्रगजणविरुद्धं किं उच्यते इत्यस्ति । and पुत्रि कातरे-अम्ब (the portion pre-
viously omitted, ll 191-203) after ब्रवीमि N

२२६ B C E om माधव

२२८ B C E om मालति, मालति लघुकिंके Bh K1 मा तील-के E2 O.
for मालति

माल० । आणवेद् भवदी । (क)

२३० काम० । प्रेयो मित्रं बन्धुता वा समग्रा
सर्वे कामाः शेषधिर्जावितं वा ।
स्त्रीणां भर्ता धर्मदाराश्च पुंसा-
मित्यन्योन्यं वत्सयोर्ज्ञातमस्तु ॥

मक० । अथ किम् ।

२३१ लय० । जघा तुम्हे आणवेध । (ख)

काम० । वत्स मकरन्द स्वमनेनैव वैवाहिकेन मालतीनेप-

(क) *आज्ञापयतु भगवती ।

(ख) यथा यूयमाज्ञापयथ ।

२३०—२३३. प्रेय इत्यादि । वत्सयोर्मालतीमाधवयोरन्योन्य-
मेतद्विदितमस्तु यत्स्त्रीणां भर्ता प्रेयः प्रियतमं वस्तु मित्रं सुहृद्बन्धुता
बन्धुसमूहः सर्वे ईक्षिताः समग्रा मिलिता शेषधिर्निधिर्जीवनं च ।
पुरुषाणां धर्मदाराः पाणिगृहीताः प्रेय इत्यादि ॥ बन्धुतेत्यत्र माम-
जनबन्धुसहायेभ्यस्तलिति समूहे तल् ॥ निधिर्ना शेषधिरित्यमरः ॥
अनेन गान्धर्वविवाहो दर्शितः । स चानुरागमूलत्वाच्छ्रेष्ठः । यदाह ।
अनुरागात्मकत्वेन गान्धर्वः श्रेष्ठतां गतः । इति ।

२३७—२५४. परिवर्तस्व परिवृत्य गच्छ । जयनिका विधानप-

२२९ लव० । A. N उये । Bh K1 K2 O for माल० । वती for वदी Bh.

२३१ मालती for शेषधि N O च for वा A. Bh C E.

२३४ पाध० for मक० N.

२३५ भवदी C E भवदि A B before जघा; जह B N जहा Bh
K1 for जघा B C E om तुम्हे, आणवेदि for आणवेध C E

२३६ B om मकरन्द, N om त्व, B K1 om एव, वैवाहिकेनैपध्येनापवारित-
प्रवर्तस्व परिणयय आत्मन for वैवा-न्मान N, K1 K2 om मालती

* Com has लव० वा० before this † Com with A

थ्येन प्रसाधितः परिणाययात्मानम् । इति पेट्टालकमर्षयति ।

मक० । यथाज्ञापयति भगवती । यावदितश्चित्रजवनिकाम-
न्तर्धाय नेपथ्यं धारयामि । तथा करोति ।

माध० । भगवति मुलभवहनर्थमतिसंकटमिदं वयस्यस्य । २४०

काम० । आः कस्त्वमस्यां चिन्तायाम् ।

माध० । एवं भगवत्येव जानाति ।

टः । तत्रान्तर्धानम् । स्त्रीणामप्रे स्त्रीविधादिकरणेभौचित्यात् । मालत्यस्मि
संवृत्त इत्यनेन वैमूढकनामा भाव उक्तः । यदाह ।

वैमूढक तु तास्यं स्यात्पुंसः स्त्रीविधधारणम् ॥ इति ।

सस्मितमिति क्रियाविशेषणम् । मुहूर्तमित्यनेनानन्तर एव विच्छेद
उक्तः । कामयिष्यत इत्यनेन पराङ्गावतारः कृतः । अनुपलम्भार्थमाह ।
वृक्षगहनेनेति । गहनेन वनेन विषमेन वा ॥ गहनं विषमे त्रिव्रित्ति
विश्वः ॥ उद्वाहमङ्गलं विवाहार्थं कर्म । गाढेत्यादि । तद्भुवो भागा उ-
द्यानवाटिकायाः प्रदेशा वां युवयोः श्रेयः शृङ्गारादिकं विधास्यन्ति
शृङ्गारस्योपननविहरणजन्यत्वात् । यदाह ।

उपवनगमनविहारैः शृङ्गाररसः समुद्भवति ॥

२३० °धित्तरीर for °धित E, परिवर्तस्व after प्रसाधित K2, परिणय for परि-
णायय A Bh C E K1 K2 O, N om इति पेट्टालम् A पिट्टालकम् B Bh
पट्टालकम् C पेट्टालकम् K1 K2 पट्टालकम् N पण्डालकम् O for पेट्टालकम्

२३८ यदा° for यथा° A K1 K2 N, °यति for °यति N, N om भगवती,
एतत् for इत Bh, यवनिका° for जवनिका° N, °कायाम for °काम Bh K1

२३९ °धाय for °धाय N, नेपथ्य for नेपथ्य A, रचयामि for धारयामि B,
°शेमाति नि°कान for °शेति Bh

२४० मुलभमपि वचनं च° Bh मुलभमपि वचनं च° E1 K2 मुलभमपि च° N O
for मु च° Bh K1 K2 om अन्वर्थम् Bh K1 K2 N om अति Bh
K1, K2 N om इद, इति after वयस्यस्य B

२४१ N O om अ

२४२ Bh K1, K2 O om एत

प्रविश्य मकरन्दः । विहसन् । वयस्य मालत्यस्मि । सर्वे स-
कौतुकं पश्यन्ति ।

२४५ माध० । मकरन्दं परिष्वज्य सोपहासम् । भगवति कृतपुण्य
एव नन्दनो यः प्रियामीदृशीं कामयिष्यते ।

काम० । वत्सौ मालतीमाधवौ इतो निर्गत्य वृक्षगहनेन
गम्यतामुद्राहमङ्गलार्थमस्मद्विहारिकायाः पश्चादुद्यानवाटः ।

कीदृशाः । ताम्बूली पर्णलता तासां समूहैः पिनद्धा वेष्टिताः फलिनाः
फलयुक्ता भत एवानता क्रमुकवृक्षा येषु ते ॥ सापेक्षकत्वेपि ग-
मकत्वात्समासः ॥ कीदृशैः । गाढोत्कण्ठा यस्याः सा च कठोरा
तृतीययौवनवयाः केरलदेशवधूस्तस्याः कपोलवदवपाण्डुरीषद्रूसर-
दः पत्रं येषां तैः ।

रतिसंभोगे दक्षा प्रतिपक्षास्तयिका गुणाढ्या च ।

अनिभृतगर्वितचेष्टा सा विशेषा तृतीया तु ॥

इति भरतः । भत एवोत्कण्ठाधिक्यम् । केरलदेशजत्वेन गौरत्वमु-
क्तम् । भतः पीतिमसंबन्धाच्चेत ईपत्पाण्डुरत्वम् । यदाह ।

सितपीतसमायोगादीपत्पाण्डुरिति स्मृतः

पिनद्धेति षट्ठि भागुरिरक्षोपमित्यल्लोपे रूपम् । फलिन इति फलवर्णा-

२४१. मालतीविशधारी before मक्^० G. ; विहस्य for विहसन् Bh. K1. N. ; B.
om. विहसन् ; N. O. om. वयस्य, संज्ञा B. संज्ञः Com. after अस्मि.

२४४. विस्मयं च for कौतुकम् N. ; गकौतुकस्मितं for स-के O.

२४५. Bh. K1. K2. N. O. om. मकरन्दं ; Bh. K1. K2. N. O.
om. सोपहासम्.

२४६. एव for एव K1. K2. ; यत. for य N. ; प्रियमयममीदृशी for प्रियमी-
दृशी N. O. ; एतादृशीं for ईदृशीं Bh. K1. K2. ; मनता मुहूर्तं चि A. N. मनतापि
O. before काम^० ; ष्यति for ष्यते A. B.

२४७. गहने B. गहने Bh. C. K1. K2. for गहनेन.

२४८. विगोपताम् for गम्यताम् A. ; अदित च तत्र विहास्य for भ्रम-याः N. ;
षट्ठिष्याः A. षट्ठिष्याः B for षट्ठिकाष-

सुविहितं तत्र वैवाहिकं द्रव्यजातमवलोकितया । भूयश्च
 गाढोत्कण्ठकटोरकेरलवधुगण्डावपाण्डुच्छदै- २५०
 स्ताम्बुलीपटलेः पिनद्धफालितव्यानम्रपूगद्रुमाः ।
 कङ्कोलीफलजग्धिमुग्धविकिरव्याहारिणस्तद्रुवो
 भागाः प्रेक्षितमातुलुङ्गवृतयः प्रेयो विधास्यान्ति वाम् ॥
 गत्वा च तत्रैव मकरन्दमदयन्तिकागमनं यावत्स्थातव्यम् ।

* भ्यामिनज्मत्पर्यायः ॥ तथा कङ्कोलीफलस्य जग्ध्या भक्षणेन मुग्धाः प्रीता
 ये विकिराः पक्षिनिर्देशास्तेषां व्याहार उक्तिर्येषु ते ॥ कङ्कोली बदरी
 कोलीन्यनेकार्यः ॥ भूमिं गत्वा विलिख्य ये च गन्ति ते विकिराः ॥ नगौको
 गात्रिविकिरविषिकिरपतत्रय इत्यमरः ॥ अदो जग्धिः ॥ व्याहार उ-
 क्तिर्लभितमित्यमरः ॥ तथा प्रेक्षिता गतेन चलिता मातुलुङ्गवृतिर्वेदनं
 येषु ते । तथा प्रेक्षितानानागुणयनगमनेन सर्वमनोरयसिद्धिस्तै भविष्य-
 तीति भावः । मातुलुङ्गश्लोत्कण्ठः ॥ रुचको मातुलुङ्गक इत्यमरः ॥

२५०-२६२. कल्याणान्तरात्तन्मा मकरन्दविद्याहकल्याणभृषणा
 माधयधियाहसंपत्तिः । कलहंसकपाक्ये [दिटवेत्यादि] । मकरन्दवि-

२४९ कङ्कोली Bh. रजितं C निज E सवेदि K1. सुविहित K2 सुमं-
 विहित O for सुविहित ए before तत्र B C E एव after तत्र A K2 N
 B om वैवाहिकं विकिर for विकिर A. मद्रुण for द्रव्य K1 K2, एव एव-
 दित्वाद्ये after एव A Ph K1 K2
 २५१ एतित for एतित A Bh E, एतत् for एतत् Bh.
 २५२ कङ्कोली Bh Com तद्रुवो N for कङ्कोली
 २५३ श्लोत्कण्ठ for श्लोत्कण्ठ O कलहंसकपाक्ये B C E K1 O for
 मातुलुङ्ग श्लोत्कण्ठ for श्लोत्कण्ठ B Bh K1 K2 O
 २५४ एव एव N एव O for एव Ph K1 N O एव एव B om एव
 मद्रुण नकासकपाक्ये for मकरन्द N मद्रुण for मद्रुण F L.

१५ माध० । सहर्षम् । कल्याणावतंसा हि कल्याणसंपदुपरिष्ठा-
द्भवति ।

कल० । दिद्विआ एव्वं पि णो भविस्सदि । (क)

मक० । कथं संदेह एवात्र भवतः ।

लव० । सुदं पिअसहीए । (ख)

६० काम० । वत्स मकरन्द भद्रे लवङ्गिके उत इतः प्रतिष्ठामहे ।

(क) दिद्विआ एवमपि नो भविष्यति ।

(ख) श्रुतं प्रियसख्या ।

वाहेनाप्यस्माकं प्रमोदः स्यादित्यर्थः । संभोगार्थं विजनकरणाय कर्त-
व्यमकरन्दविप्रलम्भार्थं च सर्वेषां निष्क्रमणमाह वत्स इत्यादि । [माल०
वा०] सखि त्वयापि गन्तव्यम् । एकाकिन्या मयात्र कथं स्थातव्यमिति
भावः । [ल० वा०] सांप्रतं खलु वयमत्रावशिष्यामहे । यूयं सर्व
एव स्वार्थं चलिता इत्यर्थः ।

२६५-२६८. आमृलेत्यादि । अस्या रम्यं हस्तं हस्तेन गृह्णामि ।
यथा सरस्या ईषद्रक्तपद्मं मनोज्ञं हस्ती करेण स्थूलहस्तेन गृह्णाति तथे-

२६५ Bh. K1 K2 N. O om सहर्षं, N O om कल्याण-दि, "गान्तरावन"
A K1 K2 "गान्तरावन" Bh for "गावन", "दुपर्यपरि" for उपरि^० Bh K1 K2.

२६७ दिद्विआ K1 O कल N for दिद्विआ, एव A Bh K1 K2 एवं O.
for एव, B Bh E. K1 om णो भोदि for मन्दि O

२६८ माध^० for मक^० A, आगदेह for संदेह O, N om एवात्र, भगवत्या
for भवतः O

२६९ तुम for निभसहीए B, पिय for पिअ O.

२७० वत्से for भद्रे A B C E, N O om one. इत, प्रतिष्ठामः for
प्रतिष्ठामहे Bh

माल० । सहि तुए वि गन्तव्वं । (क)

लव० । विहस्य । संपदं वसु अम्हे एत्थ उवराम । (ख)

इति निष्क्रान्ताः कामन्दकीलवद्विकामकरन्वाः ।

माध० । अयमहमिदानीम् ।

आमूलकण्टकितकोमलवाहुनाल-

मार्द्राङ्गुलीदलमनङ्गनिदाघतमः ।

२६५

(क) सखि त्वयापि गन्तव्यम् ।

(ख) सांप्रतं खलु वयमत्रावशिष्यामहे ।

त्यर्थः । कोमलाङ्गुल्यः कर ईषद्रक्त एवेति साम्यम् । कीदृशम् । आमूलं कक्षादेशपर्यन्तं कण्टकितो रोमाञ्चितः कोमलो वाहुरेव नालं यस्य तम् ॥ कण्टकः क्षुद्रशत्रौ च रोमाञ्चेपि च दृश्यत इति विश्वः ॥ भार्द्राङ्गुल्य एव दलानि पत्राणि यस्य तम् । रोमाञ्चितत्वात् त्वे सास्विकभावात् । अहं कीदृशः । अनङ्ग एव शीष्मस्तेन तमः । तथा च कामतापप्रदान्त्यर्थं करमहणमित्यर्थः । पद्मस्याप्युद्धृततया तस्य कण्टकितकोमलनालत्वात्पत्रत्वं च भवति । गजोपि शीष्मतमः । पद्मपक्ष आमूलं कन्दपर्यन्तम् । तदनेनानन्तरकर्तव्यताध्यवसायस्य धैर्यमुक्तम् ।

२६५. अङ्गुलि before तुए Bb K1 K2 . महल for मन्त्र B Bb K1

२६६ O om वसु, सु for वसु Dh K1 K2 ; वय for अये A , उवरामो A उवरामो B D, K1, K2 उवरामो C O अवसरामो N for उवराम

२६७. O om इति: निष्क्रान्ता काम रन्ध्र B C D

२६८ इदानीमहं for अहमिदानीम् O

अस्याः करेण करमाकलयामि कान्त-
मारक्तपङ्कजमित्र द्विरदः सरस्याः ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ चौरिकाविवाहो नाम षष्ठोऽङ्कः ॥

सूते स्म यं रत्नधरः पवित्रः पवित्ररूपा दमयन्तिकापि ।
जगद्धरं तत्कृतटिप्पणेऽङ्कः षष्ठोगमद्भव्यरत्नाधिवासः ॥

॥ इति षष्ठोऽङ्कः ॥

२६९. N om सर्वे.

२७०. मालतीमाधवे चौरिकाविवाहो नाम A मालत्युरगते नाम B मालतीमाधवे मालती-
रूपयुक्ते नाम Bb श्रीमालतामाधवे नाटके चौरिकाविवाहो नाम K2. for चौरि-गः
C L. N. O. ०th चौरिकाविवाहो नाम J गणप after अङ्कः C.

॥ सप्तमोऽङ्कः ॥

ततः प्रविशति बुद्धरक्षिता ।

बुद्ध० । अम्महे सुसिलिद्धमालदीणेवच्छलच्छीविप्पलङ्गणन्द-
णक्किदकरग्गहो अमच्चभूरिवसुमन्दिरे भअवदीवअणसविहाणे-
न्नि खेमेण गोवाइदो मअरन्दो । अज्ज अम्हे पि णन्दणावासं

(क) अम्महे सुश्लिष्टमालतीनेपथ्यलक्ष्मीविप्रलब्धनन्दनकृतकरग्र-
होमात्यभूरिवसुमन्दिरे भगवतोवचनं संविधानैः, क्षेमेण गोपायितो
मकरन्द । † अद्य वयमपि नन्दनावासमुपगता । ततो भगवती
नन्दनमागृच्छ्य गत्विसथम् । अयं च नववधुगृहप्रवेशविरचिताकाल-

अधुना मालतीरूपधारिणा मकरन्देन कथं नन्दनविप्रलम्भो मद्य-
न्तिकाहरणं च कृतं भवेदिति प्रबन्धाभिधानाय नियुक्तैव तत्र मये-
त्यादिना प्रथमाङ्कसूचितबुद्धरक्षिताप्रवेशः ।

२-१५. अत्र माधवविवाहनिर्वाहाद्धर्षार्थ्येऽम्महेशब्दः । सुसिलित्वं
मकरन्दस्य गौरत्वादश्मभुलत्वादिना मालतीसाम्यात् । भगवतीति

१. प्रविश्य for ततः प्रविशति N

२. अम्महे for अम्महे K1 O सुसिलिड for सुड Bb, मालती for यालती
O, 'वयं O K1 K2 'पथ्य B 'पच्छ N for 'पच्छ लज्जा for लज्जी
Bh O

३. Bh N om किद, N om अमच्च 'वदीए for 'वती N, 'हाणय A
N 'गार्गी K1 K2 'हाणएरि O for 'हाणहि

४. खमेण for खेमेण B, गोपा° for गोपा° E. अज्ज after गोवाइदो N,
मकरन्द for मअरन्दो K2, C om मअरन्दो नृत्यति A इति नृत्यति Bh K1
K2 before अज्ज, अणसि for अणसि N, Bh K1 K2 O om वि इदं A
Bh K1 K2 O गमे N before णन्दणा°.

* संविधानेन Com † अद्य वयमपि नन्दनावासमुपगता° (om.

उवगदा । तदो भभवदी णन्दणमापुच्छिअ गदा आवसह ।
 अअ च णववहुधरप्पवेसविरइदाकालकोमुदीमहूसवप्पउत्तिप-
 ज्जाउलासेसपरिअणो पदोसो अणुऊलइस्सदि अज्ज णो वव-
 सिद । सपद तुवरन्तकामो कामिणि कामेदु बहुसो सपादवन्दण
 कौमुदीमहोत्सवप्रवृत्तिपर्याकुलाशेषपरित्तन प्रदोपोनुकूलयिष्यत्पद्य
 नो व्यवसितम् । *साप्रतं त्वरमाणकाम कामिनी कामवितुं बहुश
 सपादवन्दनमभ्यथ्य पुनरपि बलात्कारेणाभिद्ववन्मकरन्देन निदुर प्रति-
 भगवत्यैपालकृत्य प्रहित इत्यर्थ । क्षेमेग कुशलेन । एतत्तु केनाप्यनु-
 पलम्भात् । गोपायितो गुप्तीकृत । आपृच्छच्च सवाद् कृत्या । तत्र
 नन्दन गृह गच्छामीति तद्गवाननुमन्यतामिति सवाद । आपृच्छि
 सवादार्थ इति शाब्दिका । अत एवापृच्छस्व प्रियसखममुमिति मेघ-
 दूतादौ टीकाकृता तथैव विद्युतमित्यत्रधेयम् । आवसथ गृहम् ।
 कौमुद्याभिनपूर्णिमाद्यतम् । यद्वा । कार्तिक्या चन्द्रमण्डलपूजा को-

५. गभा N उपगदा O for उवगदा तथ after °गदा Bb भ दी तदो for त-दी
 Bh N, आउच्छिअ Bh K1 आउच्छिअ K' आउच्छिय O for आपृच्छिअ, जि
 अवास गभा for ग ह N गदा after आव° instead of before O, °गध for
 'सह Bh K1 K2 O

६ अण्ण for अअ A B N ण च वधु for वहु K1 निह. A B C I
 वर O for पर °इभा for °इदा N O om महूसव, पमा Bb C K1
 K2 N for प्यउत्ति

७ °ज्जाउला° for °ज्जाउला° K2 एत्त after परिअण B पन्तो Bb पत्ततो
 K1 K2 पत्तो N पदोसा O for पदासो अणुऊल° K1 O °णुऊल° K2 for
 अणुऊल° विस्सदि for °इस्सदि K2, Bh K1 K2 om अज्ज K1 K2
 om णा न्व° for वन्° A L

८ वत्तु A खु Bb K2. O after सपद° O om कामिणि-सा Bb F
 K1 N om कामिणि °णा for °णि A C K2 कामेदु for कामेदु K1
 बहुसा Bb बहुस K2 for बहुसो N om बहुसा वाद for वाद B I K1
 K2 पदने Bb पदने N वदण O for वदण

*Coat with A

अब्भत्थिअ पुणो वि बलामोडिअ अहिइवन्तो मअरन्देण णिदुरं
पडिहदो जामादा । तदो सो क्खु अधिअवेलक्खएलन्तअक्खरो १०
रोसणिअभरदुक्खिदो मदप्पफ्फुरन्तणअणो ण मे संपद तुए

हृत्तो जामाता* । ततः स खल्वधिकवैलक्ष्यस्खलदक्षरो रोपनिर्भरदु-
खिनो मदप्रस्फुरन्त्यनो न मे सांप्रत त्वया कौमारबन्धव्या प्रयोजन-

मुदीत्रतम् । तदुभय च प्रीप्से प्रवृत्तमित्यकालकौमुदीत्युक्तम् । यद्वा ।
जननयनानन्दकत्वेन कौमुदीव कौमुदीति रूपकम् । कौमुदी चन्द्र-
ज्योत्स्ना यथाकालसभवा सध्याकालीना वर्षर्तुभवा जनानन्दाय तथेय-
मपीत्यर्थः । अः केशवस्तस्य कालो वर्षाकालः सध्याकालश्च ॥ प्रदोषो
रजनीमुखमित्यमरः ॥ ध्यवसितं मदयन्तिकाविवाहरूपम् । अन्य-
कार्यव्यावृत्ते जने तदप्रत्युह निर्वहेदिति भावः । त्वरमाणेति विल-
म्बासहकामावेश इत्यर्थः । तिरस्काराद्वैलक्ष्येण स्खलन्नक्षरैः सह
स्वरो यस्य सः । रोपेण निर्भर व्याप्तम् । खुलुङ्गितमिति पाठे

* अम° for अभ° Bh °डिअ Bh °डिअ C °डिअ O for °डिअ Bh
N O om वि बला° for बला Bh, °माडिअ K2 °मेडिअण N for °माडिअ
अभि for अहि Bh K2 N O दवतो for दवता A C णिदुर for णिदुर Δ.

१० अडे° N. अभि° O for पडि°, जामादा Bh जानादा C for जामादा,
A. Bh N om तदो स for सो A K2 अ A K2 खु Bb O for
क्खु K1 N. om क्खु, Bh N om अधिअ दर after अधिअ A K2
वेलक्ख B K2 N विलक्ख O for वेलक्ख, एलदए(वैलवए for वे-क्खरो Bh,
रोस after °लक्ख B L K1 K2 N O om ललतअक्खरो °तक्खर
मुते for °तअक्खरो K2

११ B C E have मरोस for एस °रदसिदो Bh °रोखुनाडिदओ K2
°रोवहद O for °रदुक्खिदो रुदअ A रुण Bh र(र?)ण L2 रुद N for मद
O om मद, पक्क° A B C K2 N. पक्क° Bh प्क° K1 O for प्फु-
वअणे Bh K2 N वयणे O for वयणे सरासणिअभरदुक्खिदो मदप्फुरतण-
अणे in margin O तुए सपद for स ए O तुमए A. इमाए N for तुए,

* जामाता । स चधिकवैलक्ष्यस्खलदक्षरो रोपनिर्भरदुक्खितारुदितप्रस्फुरद
दना Com

कौमारबन्धर्षण पञ्चोअण त्ति ससवहं पइण्णं काउण वासभ-
वणादो णिग्गदो त्ति । एदिणा पसङ्गेण मदअन्तिअं आणीअ
मअरन्देण सह संजोअइस्स । (क)

१५

इति निष्क्रान्ता । प्रवेशकः ।

मिति सशपथं प्रतिज्ञां कृत्वा वासभवनाभिर्गत इति । एतेन प्रसङ्गेन
मदयन्तिकामानीय मकन्देन सह संयोजयिष्ये ।

खुलुङ्घित भौनम् । खुलुङ्घितमाहुर्मुखसकोचं च काव्यविद इत्य-
भिधानात् । कौमारबन्धकी वेद्या । माधवानुरक्तत्वात् । तदत्र न-
न्दनस्य विप्राहदिन एव बलाढ्यभिद्रवणेनाधार्मिकत्वम् । कामशा-
खाविज्ञत्वं च दर्शितम् । यदाह ।

सुकुमाराः पुरुषाणामाराध्या योषितः सदा ।

अनिच्छया प्रवृत्तश्चेच्छृङ्गारं नाशयेद्रसम् ॥

बन्धकीति परुषवाक्येन दुराचारत्वमप्यस्य । यदाह ।

ताडन बन्धनं वा यो न विमृश्य समाचरेत् ।

ब्रूते परुषवाक्यं च दुराचारः स उच्यते ॥

प्रसङ्गेन सविधानकेन । एतेन सूचनात्प्रवेशः ।

१२ बन्धर्षण for बन्धर्षण Bh णया° for पञ्चो° O, पडमणित्त for पञ्चो
Bh, ति for त्ति K1 O, °सवध Bh °सपह N for °सवह, पइण्ण B K1
पइण्ण Bh पइण्ण K2 पइण्ण O for पइण, कदुअ B काउण Bh K1 K2
कदुअ O for काउण

१३ विणिग्ग° Bh विण्णोग्ग° K1 for णिग्ग° N om त्ति ता एदेण for एदिणा
N, पसणेण for पसङ्गेण O, °अदिअ for °अतिअ K2, आणीअ Bh K1.
K2 आणिय O for आणीअ

१४ सह for सह N O, संजोअइस्स B जोअइस्स K1 जोअपिस्स K2 तयोअ-
इस्स O for संजोअइस्स त्ति after °इस्स N

१५ N O om इति पत्तिकम्य after इति Bh K1 K2.

ततः प्रविशति शय्यागतो मालतीवेशो मकरन्दो
लवङ्गिका च ।

मक० । लवङ्गिके अपि नाम बुद्धरक्षितासंक्रान्ता भगव-
तीनीतिर्विज्ञेयते ।

लव० । को संदेहो महाभाजस्स । किं बहुणा जहा एसो २-
मञ्जीरसहो सुणीअदि तहा जाणामि तेण ववदेसेण

(क) कः संदेहो महाभागस्य* । किं बहुना यथैष मञ्जीर-
शब्दः श्रूयते तथा जानामि† तेन व्यपदेशेनानीता बुद्धरक्षितया मद-

१६-२३ सुप्तस्य प्रवेशो भरतनिषिद्ध इति शय्यागत इत्यु-
क्तम् । भगवतीनीतेरव्यभिचारित्वेऽप्याश्रयभेदात्तदाशङ्क्याह । अपीति
संभावनायाम् । अव्यभिचारित्वमेवाह । लवङ्गिकावाक्ये । कः
संदेहोत्र महानुभावस्य । मदयन्तिकापरिणयोवश्यं भावीति भावः ।

१६ गत for गतो K2; Bh. N. om. मालतीवेशो; 'वेशो for 'वेशो K1
K2. O.

१७. उपविष्टा Bh. उपविष्टा च K1. K2. before लव०; K1. K2. om. च
at end.

१८. B. om. लवङ्गिके; इयं after नाम B; K1. om. भगवती.

१९. नीतिरविपर्येष्यति A. नीतिर्विज्ञेय्य Bh. नीतिं विपर्येष्यते C. नीतिरविपर्येष्यते E.
नीतिः संव्यते O. for नीतिर्विज्ञेय्यते.

२०. कहं for को N. O.; A. B. C. E. have एत्य before महा, ° लुभाजस्स
A. B. ° लुभावस्स C. E. ° भाजस्स K2. भाज N. for ° भाजस्स, सा कद्ध निपुणा
for किं बहुणा N.; बहुना for बहुणा K2.; जहा K2. जहा O. for जहा; Bh.
K1. om. जहा.

२१. एस for एसो Bh. K1. K2. O.; सुणि° for सुणी° K1. K2.; तहा K1.
K2. तथा O. for तहा, तहेमि for जाणामि A. Bh. K1. K2.; तेण तेणाव° for
तेण वव° Bh.; वव° for वव° A. E. K2. O.

* महानुभावस्य Com.

† तर्कयामि Com.

आणीदा बुद्धरक्षिताए मदयन्तिआ ति । ता उत्तरीआववा-
रिदो पसुत्तलक्खणो चिट्ठ । (क) मकरन्दस्तथा करोति ।

ततः प्रविशति मदयन्तिका बुद्धरक्षिता च ।

२५ मद० । सहि सखं जेव्व पारिकोविदो मे भादा मालदीए । (क)

बुद्ध० । अध इं । (ख)

यन्तिकेति । तदुत्तरीयापवारितः *प्रसुप्तलक्षणस्तिष्ठ ।

(क) सखि सत्यमेव पारिकोपितो मे भ्राता मालत्या ।

(ख) अथ किम् ।

अत्र किं बहुना भणितेनेत्यर्थः । मञ्जरीरो नूपुरम् । व्यपदेशेन माल-
तीप्रबोधच्छलेन । उत्तरीयेत्युपरिवासः पिहिताङ्ग इत्यर्थः । लक्षणे
व्याजेन । इह नर्मगर्भा कैशिकीवृत्तिः । यदाह ।

कार्यकारणतो यत्र नायको गोपयेत्तनुम् ।

नर्मगर्भः स कथितो नाट्यवेदिभिरुत्तमः ॥

२२. आणीदा for आणीटा B. Bh. C. K1. K2. O; भाए for भाए N.; अ-
न्तिअ Bh. अन्तिए C. E. K1. K2. यन्तिए O for अन्तिआ, B. om. ति;
रीओपरिदो A. E. रीअवारिदो B. रीआवतारिदो C. रीयापवारिदो, O. for री-
आववारिदो.

२३. Bh. om. ए-णो, मुत्त for पमुत्त N. O, लक्खणो A. C. N. लक्खो
E. लक्खणो B. Bh. लक्खेण O. for लक्खणो; चिट्ठु A. चिट्ट Bh. for चिट्ठ.

२४. शितो for शति O., बुद्धं मदं for मदं बुद्धं K1. K2; ०डित्ते for ०डिता
O., O. om. च

२५. गण for सचं Bh. K1, भादा for भादा O.

२६. अइ for अध N.; इ for ई K1.

* मुपलक्षेण Com. † Com. om. परि.

मद० । अहो अच्चाहिदं । ता एहि वामसीलं मालदिं निम्भ-
च्छेम्ह । (क) परिक्रामतः ।

बुद्ध० । इदं वासभवणदुवार । (ख) शविशतः ।

मद० । सहि लवद्धि ए जाणीअदि पसुत्ता दे पिअसही त्ति । (ग) ३०

लव० । एहि मा णं पडिवोधेहि जदो एमा चिरं दुम्मणा-

(क) अहो अत्याहितम् । तदेहि वामसीलां मालतीं निर्भर्त्सयात् ।

(ख) इदं वासभवनद्वारम् ।

(ग) साखि लवद्धिकेन ज्ञायते प्रसुप्ता ते प्रियसखीति ।

(घ) † एहि मैनां प्रतिबोधय इयत एषा चिरं दुर्मनायमानेदानीमे-

२७-२९ अत्रात्याहितमतिक्रम । निर्भर्त्सयाम इति ।

धिरात्रं नायकं ज्ञात्वा यात्रा हीनं तु कन्यका ।

पर्यन्ती स्तम्भवच्छत्रं निर्विद्येत ततः परम् ॥

इति भरतानुरोधेन कन्याविलम्बपरे मे भ्रातरि व्यर्थमियं रुष्टेति
निर्भर्त्सनसत्या इति भावः । बुद्धराक्षितावास्ये । एतद्वासभव-
नद्वारम् । तत्प्रविशेति शेषः ।

३१-६० अत्र कथमस्मादुराचारात्स्यास्यामीति चिन्तया दौर्मन-
स्याधिरा । यदाह ।

अन्ती दार्णि जेव्व ईस मण्णुं उज्झिअ पमुत्तेत्ति । तदो स-
णिअं इध जेव्व सअणुद्धन्ते उवविस । (घ)

मद० । तथा कृत्या । सहि दुम्मणाअदि इअं वामसीला । (क)

१५ लय० । कहं णाम णववधूविस्सम्भणोवाअजाणुअं लडहं

वेपन्मनुमुज्जित्वा प्रसुप्तेति । तत. शनैरिहैव शयनो ध्वान्त उपाविदा ।

(क) सखि दुर्भनायत इयं वामशीला ।

(घ) कथ नाम नववधूविस्सम्भणोपायज्ञातार मनोहरं विदग्धम-

आलस्यदौर्मनस्यकेशभ्रमचिन्तनस्वभावेभ्यः ।

रात्रौ जागरणादपि निद्रा मनुजे दिवापि संभवति ॥

तथा च दुःखहानाय निद्रयापि क्षणं नयत्वियमित्याशयः । अत्र विस्सम्भणं
विश्वासमुत्पाद्य वशीकरणम् । लडहं मनोहरम् । विदग्धं कलाभिज्ञम् ।
नववधूविस्सम्भणोपायस्ताम्बुलादिदानम् । यदाह । चाला ताम्बूलमालाफ-
लरससुरसाहारसंमानहार्येत्यादिकः सुप्रसिद्ध एव । प्रकृते तूपालम्भप-

१२. इदानीं A C E. दार्णि K1 K2 for दार्णि N. om. जेव्व एसा K2
इति N. O for ईस; माणं Bh मण्णु K1. दण्णु k2 मणे N. O for मण्णु,
Bh. N. om उज्झिअ, परिध्वइअ K1 परिध्वअ K2. for उज्झिअ, पमुत्तेत्ति
for पमुत्तेत्ति A B E K1 तेत्ति Bh तेत्ति इति K2 for तेत्ति, इदो C
अदो N. for तदो N. om. सणिअ

१३. णिअं for णिअं Bh; इह B इह K2 एदमित्त N इदो O for इध, N
om जेव्व; अणुत्पते B. सअणुअदत्ते Bh K2 सअणुत्पते A O सअणुत्पते E
सअणुअदत्ते K1 सअणुअधम्मि N. for सअणुद्धन्ते उप for उव C.

१४ Bh K1 N O. om साह कळे after साहे A, एदो for एदो
K2, कथ Bh कथं K1 किं N. after एदो K1. om इअ

१५. कथ A O कथ Bh for कह, ण before णव B. वधू for वधू Bh K1,
वीसं Bh O विसं K1 K2 for विस्सं, 'मिणो' for 'मणो' K2, 'वाय
for 'वाय K2, जाणअ B C. K2. उजाणुअ Bh उजाणुअं K1. जाणयं O.
for जाणुअं मनोहर B लडहं C लडह K2 for लडहं

* त्यक्त्वा Com † शपनीये Com

विअङ्गमहुरभासिषं ससिणेहं अरोसणं अ दे भादरं भत्तारं समा-
सादिअ सही ण दुम्मणाइस्सदि । (ख)

— मद्० । बुद्धरक्खिदे पेक्ख विप्पदीअं अम्हे वि उवालम्भी-
आमो । (क)

पुरभाषिणं सस्नेहमरोषणं च ते भ्रातरं भर्तारं समासाद्य* सखी न
दुर्मनापिप्यते ।

(क) + बुद्धरक्षिते प्रेक्षस्व विप्रतीपं वयमपि उपालभ्यामहे ।

रत्वाङ्घ्रिपरीतार्थकत्वमिति भावः । विप्रतीपं विपरीतम् । पादपतितन-
न्दनाननुवर्तनान्मालत्येवोपालभ्या तदकरणाङ्घ्रिपरीतत्वमिति भावः ।
पादपतनेनुवृत्तौ भरतः ।

— शीडायुक्तापि या योपिदातिरुष्टापि या भवेत् ।

— पादे पतन्तं पुरुषमनुवर्तेत सर्वदा ॥

सुद्धरक्षितायाक्ये । विप्रतीपं न या विप्रतीम् । तच्चित्तानुवर्तनेन स्वी-
कृतयुक्त्या निराकरणेन न वैपरीत्यमिति भावः ।

११. विअड Bh. विअद् K1. N. विरुद् K2. विरुद् O. for विअङ्ग, B. om.
विअङ्ग; महुत्ताव N. महुत्ता° O. for महुर; भासिणं for भासिणं C. O.; A. Bh.
K1. K2. N. om. ससिणेहं; च for अ B.; अक्काअरं दे for अ दे N.; दे भादरं
A. दे भादरं O. for दे भादरं, दे after १२ K2.; पाविअ for समासादिअ Bh.
K1. K2.

१२. विअ before सही A. Bh. E. K1. K2.; N. om. सही, E. om. ण;
णो for ण B. O.; दुम्मणरसदि Bh. दुम्माइरसदि K1. दुम्मणापिस्सदि K2. for
दु-दि; पे विअपरी after १२ N.

१३. कइ before बुद्° N.; पेक्ख Bh. K1. K2. पेक्ख O. before बुद्°
instead of after; १३दिदे for १३दिदे Bh. K1., पेक्ख पेक्ख for पेक्ख A. B.,
१३दि B. १३दि Bh. N. O. १३दि K1. K2. for १३दि; K1 N. om. अम्हे वि,
उवालम्भीआमो C. उवालम्भीआमो K2. उवालम्भी N. उवालम्भीआमो O. for
उवालम्भीआमो.

* समासाद्य विधियतौ Com. † सखि before बुद्° Com. ‡ पाय पय वययेव Com.

४० - बुद्ध० । विप्पदीअं ण वा विप्पदीअं । (क)

मद० । कथं विअ । (ख)

- बुद्ध० । जं दाव चलणपडिदो भन्ता ण बहुमाणिदो एत्थ लज्जादोसेण एसो जणो उआलम्भणिज्जो । जं पिअसहि णव-

(क) विप्रतीर्णं न वा विप्रतीपम् ।

(ख) कथमिव ।

४२-४८ स्वाभिप्रायं गोपायितुं साधारणोक्त्या स्वयचो यदति [बुद्ध०] । अत्रेयमिति वक्तव्ये जन इत्याभिधानं मालतीमकरन्द-साधारण्यार्थम् । नववध्वा लज्जयातिक्रमेण दोषः । यदाह ।

नवपरिणीता योपिद्यत्नादपनीय साध्यसं सद्यः ।

विविधदिनोदकयाभिर्विश्वासं नीयते सरसैः ॥

रभसोपक्रमः सहसा प्रवृत्तिः स च विरुद्धः । यदाह ।

सहसा नाप्युपक्रान्ता कन्यात्रित्तमविन्दता ।

साध्यसं त्रासमुद्भेगं सद्यो द्वेषं च विन्दति ॥

सा प्रीतियोगनशाय्य तेनेद्विगेन दुःखिता ।

पुरुषद्वेषिणी वा स्याद्विद्विष्टा वा तनोन्यगा ॥

४०. °दीन B. °दावे Bh. K1. N. O. °दी K2 for °दीअ in both places; वा before ण Bh. at end E. N; वि for वा A. C om. वा

४१. कथं K1 कथं N. O. for कथं .

४२. °णपडिओ A. E. K1. °णोपदो Bh. °णोपडिओ K2. °णपदो N. °णपदो O for °णपडिदो, वि after पडिदो A. B. C. E; O. om. बहु; म-णिदो Bh मणिदो N. for माणिदो, Bh. om. एत्थ ज्जादो °

४३. सो for एओ O, ण after जणे A. C. E N O; उअ° for उअ° Bh. K1 K2 N O, नं for अ O, वि after अ A. C. E. K1, विप for विअ O

वहूविरुद्धरहसोवकमकञ्जलणवेलकखविच्छडिदमहाणुभावत्तण-
स्त भादुणो दे वाआगदं किं वि अपरिद्वानं तेण तुम्हेत्ति । ४९
कि च । कुसुमसधर्माणो हि योपितः सुकुमारोपक्रमाः ।
तास्त्वनधिगतविश्वासैः प्रसभमुपक्रम्यमाणाः सद्यः संप्रयोगावि-
द्वेषिण्यो भवन्ति । एवं किल कामसुत्तआरा आमणन्ति । (क)

(क) यत्तावच्चरणपतितो भर्ता न बहुमानितोत्रलज्जादोषेणेप
जन उपालम्भनीयः । यत्प्रियसखि नववधूविरुद्धरहसोपक्रमस्व-
लनवेलक्षयविच्छर्दितमहानुभावत्वस्य भ्रातृस्ते वाचागतं किमप्यप-
रिस्थानं तेन यूयमिति । एवं किल कामसूत्रकारा आमनन्ति ।

स्वलनमुपक्रान्तानिर्वाहः । विच्छर्दितं विशीर्णम् । अपरिस्थानरुमपरि
स्थितिः । अधैर्यामिति यावत् । यूयमुपालभ्या इति मदयन्तिकां प्रति वच-
नम् । भ्रातृपक्षप्रवेशात् । अह इति पाठे बुद्धरक्षिता मदयन्तिकया सह स्वा-
भेदं मन्यमाना वयामित्याह । शिल्पकारित्वात्सस्कृताभयणम् । यदाह ।

४४ साहसो° B. C. E. रसो° N. for रसो°, पञ्चम for वञ्चन K2 N
O, विलस्य for वेलस्य° O, विच्छडिअ Bh K1 विच्छन्दिअ K2 विच्छर्दिअ
N विभ्रष्टिय O for विच्छडिद, भाअच° for भावच° B Bh.

४५ भादुणो for भादुणो O, व° for वाआ° K2, गम B. गअ K2. N. for
गद, वि for वि B Bh K1. K2 O., N om वि, अपदि° N. अवरि° O for
अपरि°, च्वाण Bh. च्वाण K1 for द्राण, Bh om. तेण तुम्हे ति, वि O. जणी-
अदि अवरश्च वि E जणीअदि किआवराहा N जणीयादि अवरश्च O after तेण,
वअ B अम्हे N O for तुम्हे, लि C ति K1 O. for लि

४६ अ N. य O. for य, संस्कृतमाधित्य before कुसुम° A N, कुसुमध°
B कुसुमसध° N. for कुसुमसध°.

४७ E om वास्तु य for तु A Bh K1 K2 O, अधि° for अन्धि°
Bh., प्रसभम् after उप° instead of before, O, सप्रयोगे A सयोग Bh प्रयोग
K2. for सप्रयोग, E K2. O. om. वि.

४८ त्रिपुटपरिपिण्यो after त्रिप्यो N; किर for किल Bh.; आरो for आरा
Bh K1. K2, मणति A. C E मनेदि Bh K1 K2. आमनदि N मर्तति O
for आमर्तति

लव० । साक्षम् । घरे घरे पुरिसा अम्मकाओ समुध्वहन्ति
 १० ण क्खु को वि लज्जापराधीणं अणवरद्धं मुद्धलडहसहावं कुल-
 कुमारीअणं पहवामि ति वाआणलेण पज्जालेदि । एदे क्खु दे हि
 असल्लणिक्खेवा आमरणं संभरिज्जन्तदूसहा पादिघराणिवास-

(क) गृहे गृहे पुरुषाः कुलकन्यकाः समुद्धहन्ति न खलु कोपि लज्जा-
 पराधीनमनपराद्धं मुग्धमुकुमारस्वभावं कुलकुमारीजनं *प्रभवामी-
 तिवाचानलेन प्रज्वालयति । एते खलु ते हृदयशल्पनिक्षेपा आमरणं

दिव्याया गणिकायाश्च शिल्पकार्यास्तथैव च ।

विदग्धायाः त्रिया भाषां संस्कृतेनापि योजयेत् ॥

यद्वा । कामसूत्रानुकरणात्संस्कृतभाषा । सधर्माणस्तुल्याः । उपक्रम
 आरम्भः । प्रसमं हठात् । संप्रयोगः सुरतम् । किल प्रासिद्धौ । काम-
 सूत्रकारा मन्त्रयन्ते ।

५२-५६. अत्र निक्षेप आरोपणम् । जुगुप्सन्ते निन्दन्ति । दुःशीला

५९. पुरिसा for पुरिसा B. N.; कुलकन्यकाओ A. K2. कण्णकाओ B. K1.
 कण्णकाओ Bh. अम्मकाओ N. for अम्मकाओ; ठन्न् for समुध्व° Bh. K1. K2. O.

५०. हु B. C. अ Bh. K1. K2. N. य O. for क्खु; पि for वि Bh.; वाधीणं
 B. पसाहणं Bh. N. पराधीणं C. पसाहणं O. for पराधीणं; रद्धं B. °रद्ध Bh.
 °रद्ध E. for °रद्ध; A. om. मुद्ध; लड B. लडुर C. लडुर E. for लडह;
 N. om. लडह.

५१. रिआज्जणं Bh. K1. K2. °रीणां O. रियाज्जणं O. for रीभणं; पहवामीति
 A. पहवादि ति E. पहवामीति K2. पहवामीति O. for प-नि; अणते for °णलेण B;
 पज्जालेदि Bh. पचाकुलेअदि N. पज्जालेदि O. for पज्जालेदि; एु for क्खु Bh.
 K1. K2.; E. om. दे, °न्देभि K1. ते O. for दे.

५२. निक्खेवा for निक्खेवा A. B. N.; अमरणं Bh. आमरणं K2. N. for
 आमरणं; समरिज्जन्त A. Bh. समरिज्जन्त B. संमरिज्जन्त K2. for संभरिज्जन्त;
 दुःसहा A. B. C. E. दुसहा K2. for दुसहा; आसा after °हा N.; Bh. om. परि;
 पर for पादि B. C. E. K1. K2. O.

वेरगकारिणो महापरिभवा जाणं कदे इत्यिआजम्मलाहं
जुगुच्छन्ति बान्धवा । (क)

मद० । बुद्धरिक्खदे अदिदुम्मिदा पिअसही लवङ्गिआ । ५९
महन्तो को वि मे भादुणा वाआवराधो कदो । (क)

बुद्ध० । अध इं । सुदं अम्हेहिं जधा ण मम तुए संपदं को-
मारबन्धईए पओअणं त्ति । (ख)

* संस्मर्यमाणदुसहा. पतिगृहनिवासवैराग्यकारिणो महापरिभवा येषां
कृते स्त्रीजनमलाभ जुगुप्सन्ते बान्धवाः ।

(क) बुद्धरक्षिते अतिदूना प्रियसखी लवङ्गिका । इमहान्कोपि मे
भ्रात्रा वाचापराध कृत ।

(ख) अथ किम् । श्रुतमस्माभिर्यथा मम नत्वया सांप्रत कौमार-
बन्धव्या प्रयोजनमिति ।

कन्या माजायतामिति भावः । [मद० या०] कथमन्ययान्युद्विभेयमि-

५१ आरणो for कारिणो N रिहा B K1 K2 O रिण Bb for परिभवा
किदे B क्रिण N भवेण O for कदे, इत्ति for इत्थि K2, जणान जं B आण जं
A C अणजं E for आजं, तार for तहं K2

५४ जुगुच्छन्ति B जुगुच्छन्ति Bb जुग्च्छन्ति O for जुगुच्छन्ति,
बंधवा B K1 K2 O बंधवा Bb बंधजण N for बान्धवा

५५ अद A सहि N before बुद्धं तदिण N for तदिदे अद for अदि
Bb, दुम्मिदा A दूमादिदा Bb दूमादिदा K1 दूमादिता K2 धूमिआ N
दूमिया O for दुम्मिदा N om पिअ थिय for पिअ O

५६ अदि A Bb तव E अवि N O before मह तो क्तु A E तु K1
K2 after मह ता; दे L म K1 for मे भादुणो N भादुणा O for भादुणा,
अवराधे for वा-धा Bb K1 K2, आवराधो A वराधो N O for वराधो,
मे before कदो A B C E, किदो for कदो B N O

५७ सु after सुदं Bb K1 K2, जधा for जधा Bb K1 K2, A N om
जधा, मद० । घदे अदिहो । बुद्धं । before सुद O, मद० । सहि केत्तो । बुद्धं । before
मम A, मम ण A ण मह K1 ण मे N for ण मम; मह for मम C E
संपदं तुए Bb K1 K2 संपदं इमाए N O for सु-द, कुमर for कौमार C.

५८ वथं for वथं Bb, इण A Bb K1 वंथं K2 for हेण पडं Bb
पयो O for पयो, नि Bb, वि K1 for वि, सत्तई परण कात्ता वसवणो
मदो after नि N

* संस्मर्यमाण Com † Com with A ‡ अगुणतित्ता Com § Com with A,

• Com with A except that it has दया before मम

मद० । कर्णो पिधाय । अहो अदिक्रमो । अहो पंमादो । सहि
 ० लवद्विए असमत्याम्हि दे मुहं पि संपदं दंसिदुं तथावि पहंवामि
 त्ति किं पि मन्तइस्सं । (क)

लव० । साधीणो दे अअं जणो । (ख)

मद० । चिट्टदु जेव्व मह भादुणो दुस्सीलदा अवरिट्ठाणं

(क) अहो अतिक्रमः । अहो प्रमादः । सखिलवद्विके असमर्थोऽस्मि
 ते मुखमपि सांप्रतं दर्शयितुं * तथापि प्रभवामीति किमपि मन्त्रयिष्ये ।

(ख) स्वार्थीनस्तेयं जनः ।

(ग) तिष्ठत्वेव मम भ्रातुर्दुःशीलतापरिस्थानं च । पुष्पाभिरीदृ-

ति भावः । [मद० वा०] अत्र प्रभवामीति धरभगिन्यपि त्वयि
 प्रणयवशादाश्चासवत्यहमिति भावः । [ल० वा०] अत्र यथेच्छति
 तथा ब्रूहीत्यर्थः । [म० वा०] अत्रेदृशोपि दुःशीलोपि । यथाचि-
 त्तं चित्तानतिक्रमेण । भर्तेति ।

कोपि देवः कुलस्त्रीणां पतिरेव पतत्रपि ॥

१९. अति for अदि K2.; प्मादो for पमादो A. B. O. E. K1. K2. O.; सहि
 for सहि K2.

२०. *मन्त्रयिष्ये for *मन्त्रयिष्ये K1.; दे संपदं मुहं Bh. संपदं दे मुहं K1. संपदं दे मुहं
 वि K2. दे अहं संपदं मुहं पि O. for दे—पदं, O. E. om. पि; वि for वि B. N.;
 दंसिदुं A. दंसिदुं Bh. K1. K2. for दंसिदुं, तथा° K1. तथा° K2. तह N. O. for
 तथा°; प्पहवामि A. O. E. O. पपवामि Bh. for पपवामि.

२१. वि for पि N.; *पिस्तं for *पिस्तं K2.

२२. स्वाधीणो B सहीणो Bh. सारीणो N. O. for साधीणो; ति alter जणो Bh.

२३. चिट्टदु K2. चिट्ठं O. for चिट्टदु, दाव for जेव्व N.; मम for मह B. Bh.
 K1. K2. O.; N. om. मह; भादुपस्त for भादुणो O.; दुस्सीलधे for दुस्सीलदा O.;
 अवरिट्ठं Bh. K1. K2. अवरिट्ठं N. अवरिट्ठं O. for अवरिट्ठं; द्वाणं B. C. पार्णं
 Bh. पार्णं K2. द्वाणं O. for द्वाणं.

* तथापि च का° Com.

अ । तुम्हेहिं ईदिसो वि संपदं जथाचित्तमणुवत्तणीओ जेण भत्ता एसो त्ति । अण्णं च । तुम्हे इमस्स अणहिजादक्खराहिक्खेवो-^{११}
वालम्भदूसणस्स जं मूलं तं ण आणध । (ग)

लव० । कथं वाआमान्तिदं वि ण जाणीमो । (क)

मद० । जं दाणिं तस्मिं महाणुभावे माहवे किं पि किल

शोपि सांप्रतं यथाचित्तमनुवर्तनीयो येन भर्तेष इति । अन्यच्च । *यूपम-
स्यानभिजाताक्षराधिक्षेपोऽवालम्भदूपणस्य यन्मूलं तन्न जानीथ ।

(क) कथं वाचामन्त्रितमपि न जानीमः ।

(ख) यदिदानीं तस्मिन्महानुभावे माधवे किमपि किल मालत्या-

इतिवचनात्स्त्रीषु भर्ता प्रभवतीति भावः । न चेति न च न जानीथ ।

किं तु जानीथ एवेत्यर्थः ।

६८-७५. अत्र किल प्रसिद्धौ । तारामैत्रकं प्रेम । तत्र माधवे ।

१४. च for अ B.; O. om. अ; वि after ईहे instead of after ओ B. Bh. N.; एरिखो A. ईरिखो Bh. for ईरिखो, नि before संयदं Bh.; B. om. संयदं; उण after संयदं Bh.; जहा Bh. K1. K2. जह N. for जथा, एच for एच B ; जहे Bh. जहा K1. K2. for जेण.

१५. ण for अण्णं K1. K2. O.; Bh. N. om. अण्णं च; अ B. K1. K2. य O. for च; न अ before तुम्हे A.; इमस्सि for इमस्स B.; इत्थीअण A. किं C. इत्थी-
याजणं E. after इमस्स; अणभिजा^० A. एहिजा^० E. अणहिजा^० N. O. for अणहिजा^०, B. C. om. ईजिद, इदुरक्खरा^० A. दाक्खरा^० K2. इअक्खरा^० N.
इक्खरा O. for इक्खरा^०, एधि^० Bh. K1. K2. एवि^० O. for एहि^०; एाल^० for
वेवाल^० O.

१६. वाअमदूसण (or म्म) पत्तस्स for वा-एस्स K2.; A. Bh. K1. N. om.
दूसण^०; O. om. ज; O. om. तं ण; B. om. ण; आणध A. O. आणध B. आणध
K2. आणेह N. for आणध.

१७. कहं for कथं N.; असे after कहं N.; वाअमदं Bh. K1. K2. अतंते N.
वादायं O. for वाआमन्तेदं; वि for वि Bh. K2.; K1. om. वि; एम before
ण A. B. C. E.; N. E. om. ण; जणमि for जणीमो Bh. N.

१८. Bh. K1. K2. om. दाणिं, एवि^० for एवि^० E., एणध B. माधवे Bh.
K1. माधवे K2. एणधे N. for एणधे, वि for वि A. C. E.; किर for
किल Bh. K1.

*Com with A. except that it has उदकम्भदोमैत्रकस्य. दिग्गजमयं Com

मालतीए तारामेत्तअं आसी तहिं सव्वलोअस्स अदिभूमिं गदो
 ०० पवादो । तं कखु एदं विअम्भदि । ता पिअसहि जधा एस
 भत्तुणो अवक्खाहिणिवेसो गिरवसेसं हिअआदो उद्धरोअदि
 तथा करेध । अण्णधा महादोसो त्ति जाणिदं भोदु । णिकम्प-
 दारुणा अम्मकाओ दूमविन्ति हिअअं मणुस्साण ईदिसादो दु-

स्तारमैत्रकमासीत्तत्र सर्वलोकस्यातिभूमिं गत प्रवादः । तत्त्वत्विदं
 विजृम्भते । तत्प्रियसखि यथैष भर्तुरपक्षाभिनिवेशो निरवशेषं
 हृदयादुद्भिपते तथा कुरुत । अन्यथा महादोष इति ज्ञातं भवतु । नि-
 अतिभूमिमनिदरम् । तत्त्वत्व्यिति । माधवानुरक्ता मालतीत्यस्यानुशय
 इत्याशयः । विजृम्भते प्रकाशते । अपक्षे मालती माधवपरेत्यस-
 त्पक्षे । अभिनिवेशो रोगः । निरवशेषमिति क्रियाविशेषणम् ।
 रोग इत्यस्या दौर्भाग्य त्यागो वा नित्यशङ्काकुलतया स्यादिति

६९ वाया A N वाया O for तात, मेत्तकं Bh k1 O मेत्तिअ C मेत्तक k2.
 मेत्त N for मेत्तअ, आसि for आसी B Bh C E K1 k2 ; ति K2 तहिं तस्सि
 N. for तहिं अ A E य O before सख, अधि for अदि k1.

०० पवादो for पवादो A C E K1 K2 O , Bh om पवादो, ता for त
 A , सु for वपु Bh K1 K2 O ; एअ for एद Bh , विअम्भदि Bh विअम्भदि
 C विअम्भदि k2. विअम्भदि N विअम्भदि O for विअम्भदि k2 om ता, पिय for
 पिअ O जहा Bh k1 K2 जहा V for जधा, एण B L एणो N for एस

०१ अण्णधा B अण्णधाणं Bh वक्खरो C अधिकलेपा K2 वेत्तुणा N अण्णधा
 O. for अवक्खाणं ; गिरिणं for गिरिणं Bh k1 K. , गीरं for गिरं Bh.,
 ओसतीयदि for उद्धरोमादि ()

०२ तहा for तथा N , करेतिथि Bh करेति k1 K2 करेह V for करेध,
 अण्णधा for अण्णधा N O , अण्णं मिदा for अ-हा K1 , पवादो for दोसो Bh ,
 एणो b. for ति Bh जणिदं Bh जणिदा k1. for जाणिदं होदु for भोदु N.

०३ गणु B गणो C गण K2. for गण, वपु अम्मकाओ A अम्मकाओ B वपु
 अण्णधाणु L वपु अम्मकाओ L वपु अम्मकाओ k1 वपु अम्मकाओ k2. वपु अम्मका
 O for अम्मकाओ, दुम्मरोदि A C L दुम्मरोदि B Bh k1 दूमविन्ति k2 दूम-
 वेदो O for दूमविन्ति ; O. om ईदिसादो, इदिसा A k2 इदिसा Bh ईदिसो C
 ईदिसो I इदिसाणो K1 for ईदिसा

चिदुध । किं च । अग्ने सद्यं जेव्व माह्वेकमअजीअलोअं मालदिं
जाणीमो । केण वा कठोरकेदईगञ्जभविञ्जभावअवदोव्वल्लणि-
४० ध्वहिदसुंदरत्तणविसेसं माह्वसहत्थणिम्माविदवउलावलीविरइ-
दकण्ठावलम्बमेत्तसंधारिदजीवणं मालदीए माह्वस्स अपभात-

किं च । वयं सत्यमेव माधवैकमपजीवल्लोकां* मालतीं जानीमः ।
केन वा कठोरकेनकीर्णविभ्रमाययवदौर्यल्पनिर्वाहितसुन्दरवविशेषं
माधवम्बहस्तान्निर्मितयकुलावलीविरचितकण्ठावलम्बमात्रसंधारितजी-
वनं मालत्या माधवस्य च प्रभातचन्द्रमण्डलापाण्डुरपरिक्षामरमणीय-
करोषीत्यर्थः । कठोरः परिणतो जातपाण्डिमेत्यर्थः । यद्वा । अक-
ठोरा बाला केतकोत्यर्थः । तादृशी सातिपाण्डुरेव भवति । न विभा-
वितं न ज्ञातम् । अपि तु सर्वेरेव ज्ञातमित्यर्थः । तत्किमपह्वयं करोषीति

३८. चिदुध A. चिदुह N. for चिदुध, O. om. किं च, अ for च A.; E. om. च;
Bh. K1. om. अग्ने, वयं for अग्ने K2., वि N. उण O. alter अग्ने; सद्यं for सद्य
A. Bb. C. E. K1. K2., एव for जेव्व N., माह्वेक K2 माधव N. for माह-
वेक; Bh. om. ०मभ, जीव for जीअ Bh. K2.; जीविदं for जीअलोअं N. O.; लोअ
for लोअं K2.; ई for ईद A. B. O E.

३९. कण्ठेण ४. ण B Bh E लु ण K2. before जाणीमो; आणीमो
Bh. जानीमो K1. जाणामो N for जाणीमो; कठोर Bh. अकठोर N. for कठोर;
केदअ A. C. E कवाअभ B कइ Bh. केतइ K1, केतई K2. केदपी O. for केदई;
दोव्वेअ Bb. दोव्वहि K1. दोव्वहि K2. मोरा N. for दोव्वम.

४०. निञ्जित्तद A. E. निञ्जित्त Bb. निञ्जित्त K1. निञ्जित्त K2. वविञ्ज N.
निञ्जित्त O. for निञ्जित्त, ०णं for ०ण N.; N. om. वित्तं, विणिम्मिद Bb. K1.
K2. निम्मिद E. O. for निम्मिद, वउल्लाला for व—ली N.; रइअ Bh. K2.
रइद O E K2. O. विरइअ N. for विरइद.

४१. ०वलम्ब K1. K2. ०वल्लिअ N. for ०वलम्ब, K1. K2. O. om. संधारिद;
A. Bh. N. om. धारिद, विदं for ०णं O.; पिअसरीए before माल० N.; माध०
for ०माह० K1., वि for अ O., पभात A. पभाद Bb. पभाद K1. K2. O. पहात N.
for पभात.

* मालतीं, ललु न जानीमः Comt, but Jag takes मालतीं न ललु न ३०.

घन्दमण्डलावाण्डुरपरिक्रामरमणीअदंसणं ण विभाविदंसरीरे ।
 किं च । तद्विभसे कुसुमाअरुज्जाणपरेन्तरच्छामुहसमागमे सवि-
 ब्भमुल्लसिदकोदूहल्लुफुल्लपसरन्तणअणुप्लवहलविलासमासि-
 णसंचारचारुतारअविराअन्तविबभमा अणङ्गणद्याअरिसव्वा- ८९

दर्शनं न विभावित शरीरम् । किं च । तद्विभसे कुसुमाकरोद्यानपर्यन्तर-
 थ्यामुखसमागमे सविभ्रमोल्लसितकौतूहलोत्फुल्लप्रसरन्ननयनोत्पल-
 बहलविलासमसृणसंचारचारुताकाविराजमानविभ्रमा अनङ्गना-
 ट्याचार्यासर्वाकारोपदेशानिर्मितवैदग्ध्यमुग्धमपुरास्त्रपाणि न निरु-

भावः । विभ्रमो विलासः । स च स्त्रियां यथा ।

यानस्थानासनादीनां नेत्रदक्त्रादिकर्मणाम् ।

उत्पद्यते विशेषो यः स विलास इति स्मृतः ॥

पुरुषे यथा ।

मन्दसचारिणी दृष्टिर्गतिश्च वृषभायिता ।

स्मृतिपूर्वस्तथालापो विलासः कथ्यते यथा ॥

८२ वाण्डुर A K2 वदुर Bh वदुर L N वदुर O for वाण्डुर, कपील
 for परिक्राम N किं before ण Bh, विभं for विभां O

८३ अ A C N य O for च, तद्विभ for तद N, अहे C N यम O for
 अभे, कहुं for अरुज्जाण K2, तथा A B K2 O रता Bh for रत्ता, अभे
 for गमे K2 N

८४ विभ for विद N कोदूहं for कोदूहं N, लुफुल्लिभा Bh लुफुल्ल K2
 लुफुल्ल N लफुल्ल O for लफुल्ल, पफुल्लण Bh परिसद्वलनाण N for प-पल,
 A K1. K2 O om पसरन्त लोभण A K1 K2 णण O for णअणुं, A.
 K1 K2 O om प्लवहल्ल स for वल्ल Bh N

८५ सचरण for सचर Bh K1 K2 विभ्रमणणं for विरा-भणं N, विभ्रमा
 for विभ्रमा K1, णण for अणङ्ग Bh सिगरापुदिभ after अङ्ग N, णट्टिभ
 B णट्टाविभ Bh णट्टाविभ K1 णट्टाविभ K2 णसेवारिभ O for णट्टाविभ, N.
 om आरिसव्वां

* लेखकस्य दृष्ट्याण Com

† दूरयित for दूरयित्वायं Com

आरोवदेसणिम्मविअविअड्डमुद्धमहुरा तुए वि णणिरूविदा इमाणं
दिट्ठिसंभेदा । कि अं । मम भादुणो दाणवुत्तन्तं सुणिअ तक्खणु-
च्छलिदगम्भीरावेअव्वडअरमिलाअन्तदेहसोहाणं उव्वत्तमाणमूलं
विअ ण लक्खिदं हिअअं । कि अ । एद पि अवरं सुमरिदं मए । (ख)

पिता अनयोर्दृष्टिसंभेदा । कि च । मम धानुर्दानवृत्तान्तं श्रुत्वा तत्क्षणो-
च्छलितगम्भीरावेगव्यतिकर* म्नायमानदेहशोभयोर्दृष्टमानमूलमिव
न लक्षित हृदयम् । किं च । एतदप्यपरं स्मृतं मया ।

किं न त्वया निरूपिता येनापह्लय इत्यर्थः । आवेगोप्राप्तिदुःखम् ।
अद्वारितं सुतमम् । उद्धर्तमानमुत्पतत् । आवेगोपमिष्टानामिजः । यदाह ।

आवेगश्च भवेत्पुसामिष्टानावाप्तिसंभवात् ॥

८६ अतो° Bh °मप्रतो° O for °अ रा°, णिम्मिद A णिम्मिअ Bh K1 K2
N णिम्मिअ O for णिम्मिअविअ. °यद्ध for °अड्ड O , O om मुद्ध, मगहरा N
मपुरा O for महुरा, ण तुए for तुए वि ण K2, मए for तुए A B Bh N O ,
Bh K1 N, O om वि, ण for ण V, °रूविदा Bh °गहरा O for °रूविदा,
इमाण for इमाण Bh O

८७ दिट्ठि for दिट्ठि Bh, सवया Bh सवेअ K1 K2 for संभेदा, च for अ B
Bh K1 K2, मए for मम N दाव after °दुणो Bh, विवह for दाण Bh

८८ °अरिद B E K2 °र-भोरिद Bh °भरिअ K1 वत्तमाण N भूद O for
°च्छलिद गम्भीरा for गम्भीरा° O °रवेअ K2 °रवेअ N for °पवेअ वेअहणदि
for मडअर Bh, वद° K1 वडअ° K2 N O for मडअ°, °रगारदमिला° A, °रूरी-
विदमिला° E, °रगारिदम ला° K1 °रगारिदमिला° K2 °र इंदि विअ मिला° O for
°रमिला°, सोहण Bh साह N for सोहणं, उदप्रद्विअमण for उदप्रत्तमाण N
मूलव-धणं for मूल A Bh K1 O , K2 om पूरं विअ

८९ O om विअ; कि before ण Bh K1 K2, लक्खिअ for लक्खिदं ; ण
for अ B Bh. K1 K2 मए before एद K2, अअ B एअ E लक्खिअ O;
for एदं, A K1 N om एद, वि for वि O O , A K1, N om वि; मए
before अए K1, अरम्मि for अरं A विगुम° for तुम° Bh. O E K1 K2
N, °रिदमि for °रिद K1, Bh K1, K2 om मए

* म्नातिकरांगारितम्नायमान Com † मूलवत्प्रथमिव Com ‡ Com with A.

'लव०। किं दाणिं अवरं । (क)

'मद०। जं मम तस्स जीविदप्पदाइणो महानुभावंस्स चेअ-
णापडिलम्भपिअणिवेदिआए मालदीए भअवदीविअड्डुवअणोव-
ण्णासवोधिदेण हिअअं जीविदं अ माहवेण पारितोसिअत्तणेण
सअंगाहसाहसे णिउत्तं । अह अ लवज्जिअ तहिं तुए जेव्व भ-

(क) किमिदानीमपरम् ।

(ख) यन्मम तस्य जीवितप्रदायिनो महानुभावस्य- चेतनाप्र-
तिलम्भप्रियनिवेदिकाया मालत्या भगवतीविदग्धवचनोपन्यासवोधि-
तेन हृदयं जीवितं च माधवेन पारितोषिकत्वेन स्वयंग्राहसाहसे नियु-

[लव० घा०] किमिदानीमपरम् । त्वया स्मृतमिति शेषः ।

९१-९६ अत्र चेतनाप्राप्तिरूपमेव प्रियम् । पारितोषिकं यद्व्या-
लमृणितेत्यादिलोके दर्शितम् । नियुक्तं इत्तम् । तच्चिन्तानुरागं विना
नोपपन्नमिति भावः । अर्यान्तरोक्तिप्रसङ्गेन प्रकृतापह्नवार्थमाह ।

९१. वल्लु after जं A. E. ; तस्स मम for मम तस्स Bh. K1. K2. O. ; मद for मम C. N. ; वरं for प्पदां O. ; दाइणो for प्पदाइणो B. C. ; महात्तु for महानु-
K1. ; भाअस्स B. Bh. हवस्स K2. हावस्स N. for भावस्स, चेदं for चेअं K2.

९२. णालोरे B. C. णापडिलम्भ Bh. णात्तम् K2. O. जोवत्तम् N. for णा-
पडिलम्भ; प्पिय for पिअ O. ; B. om. मालदीए, विदद्द B. विपद्द O. for विअड्डु-
वहणे for वअणे K1. ; वण्णरा B. व्वणासेण N. for वण्णारा.

९३. व्वधिदेण Bh. वोदिदेण N. वोहिपण O. for वोधिदेण; हिअं for विदे Bh.
K1. K2. ; B. C. om. अ; ए for अ N. ; पारितोसि K1. पारितोसि N. पारितोसि
O. for पारितोसि; अत्तणे B. आत्तणे K1. यद्दणे O. for अत्तणेण.

९४. अ before सअं Bh. ; गहवेण B. E. गहस K2. गहे N. for गह; B. N.
om. गहसे. णिउत्ते C. नियुत्थ K2. नियुत्तं O. for णिउत्तं; अय for अह O. B. Bh.
K1. K2. N. om. अ, Bh. K1. K2. N. O. om. तहिं, तुए for तुए K1. ; एव्व
C. एव E. वि N. for एव्व.

५ णिदं पडिच्छिदो कखु णो पिअसहीए अअं पसादो ति । (ख)
 लव० । कदमो उण महाभाओ ति विमुमरिदं मए । (क)
 मद० । सहि सुमर सुमर जेण तस्सिं दिअसे विअडडुडुसाव-
 दावदेसकालगोचरं गदा असरणा तक्कालसंणिहिदेण जीवि-
 ण्णम् । अथ च लवङ्गिके तत्र त्वयैव भणितं प्रतीष्टः खलु नः प्रियसख्या
 अयं प्रसाद इति ।

(क) *कतमः पुनर्महाभाग इति विस्मृतं मया ।

(ख) सखि स्मर स्मर येन तस्मिन्दिवसे विकटदुःखापदापदेशकाल-
 गोचरं गताशरणा तत्कालसंनिहितेन जीवितप्रदायिना पीवरभुज
 [लव० वा०] आं सखि इति । आमिति पूर्वस्मरणार्थः । विस्मृत-
 मिति । ज्ञात्यापि तत्कथाकथनायायं पत्र इति भावः ।

९७-१०९ अत्र स्मर इति मकरन्दमिति भावः । विक्रुष्टो
 रुष्टः । आपद इति व्याघ्रव्याजेन यम इत्यर्थः । अवलमसंनिहितेति पाठे-

९५. प्पडि° for पडि° O. ; च्छिदो° B °छिदो Bh. °च्छिद K२. for °च्छिदो; सु
 for कखु Bh. K1. K२, थिय for पिअ O.; महा after अअं Bh. ; पसादो A. O
 पसादो Bh. for पसादो.

९६. आं सहि A. सहि Bh. K1, K२ O after लव० । ; कदमो K1. कथम K२ for
 कदमो, Bh om उण, सा Bh सो K1. K२. before महा, °मुभाओ Bh. C N.
 O. भाओ E. for भाओ; B. N. O om ति, विअ after °रिद Bh. K२ ; मे K२
 अदोहि O. for मए.

९७. K1. K२. N. om सहि, Bh. K1. K२. N. O. om. one सुमर, °अरे
 Bh. C. N. °वहे E. °यहे O. for °असे. विकट for विअड A.; दुद for दुडु A. ;
 Bh om दुडु; सदुल्ल° A. सापद N. for सावदु०.

९८. °दविअवाद Bh. °दवाद N. for °दावदेसकाल, A. om काल; गोभरं A.
 K1. K२. N. गोभर Bh. for गोचर, गभा for गदा N ; सण्णामुग्गेहकलम Bh
 अवलम K1, K२. सुलम N. °वलम O. for तक्काल; °रिदजीविदेण Bh. K1. O.
 °रिदगिअजीविदेण K२. for °रिदेण, N O. om जी-णा

* आं सखि कतम पुनरसौ महा° Com. † विक्रुष्ट for विकट Com ‡ °एणा
 पवनसंनिभनिअजीवितेन जीवितं one Ms Com. °एणाअजलसंनिभनिअजीवितेन
 another Ms Com. अवलमसंनिहितेन noticed by Com. § पुत्ररतेपसंभासिते-
 निष्कारण Com.

दप्यदाइणा पीअरभुअत्यम्भेण णिक्कारणवन्धवेण सअलभुवणे-
 कसारणिअदेहोवहारसाहसं कदुअ परिरिक्खदम्हि । जेण अ १००
 दिढदाढाविदारिअविअडमंसलुत्ताणपरिणाहिवक्खस्थलेण जर-
 ढजज्जरिदजवापीडहारिणा करुणेकमणेण मम किदे विसहिदा
 स्तम्भेण निष्कारणवान्धवेण सकलभुवनैकसारनिजदेहोपहारसाहसं
 कृत्वा परिरक्षितास्मि । येन च दृढदंष्ट्राविदारितविकटमांसलोत्तानप-
 रिणाहिवक्खस्थलेन* जरठज्जरितजवापीडहारिणा करुणैकमनसा
 वलमं कण्ठः । संभावितः ख्यातः ॥ कर्मधारयोत्र ॥ विकटं
 विशालम् । मांसलं स्यूलम् । उत्तानमुच्छ्रितम् । जरठ कठिनं ज-
 र्जरितं विध्वंसितं यदोद्भूपुष्पमुकुटं तदिव हरति ॥ कर्तयुष्मान इति
 णिनिः ॥ हरणमिह समीकरणम् । रक्ताक्तदेहतया साम्यम् । [ल०
 घा०] भत्र हुं वितर्के ॥ हुं वितर्के विस्मय इत्यमरः ॥

९९. °दापिणा for °दाइणा O E , पीअर Bh K1 N O पीअ K2 for पीअर,
 भुअ for युअ O E ; त्यम्भ A K1 O निधमसहअरेण Bh रक्ष्य K2 for त्यम्भे-
 ण, सभावित A Bh K1 K2 सभाविदा N O before णि (or नि) का°,
 निक्का° for णिक्का° k1 , शिणिध्व after °ण N , वान्धवेण A सभंधिणा Bh
 वधुणा C. O for वन्धवेण

१०० णिज्जा for णिअ E , °पहार for °वहार N , कदुअ for कदुअ Bh , N
 om परि, O om जेण अ, आ for अ Bh K2 om. अ

१०१ N om दि-रिअ विहिंसना य for दि-रिअ O , रड Bh टड C. अतिदिड
 E दिडतर K2 for दिड; Bh om दादा-रिअ, रडा for दादा Γ दारिअ C
 विभारिद E for विदारिअ मसत्ता° E मायलु° K2 N for मंगलु° , °पाल for
 °पाल Bh E , वरवन्धवन्धवेण A वडलवणेण Bh वडलवन्धवेण E वडलेण
 k1 वरवन्धवन्धवेण K2 वरवन्धवन्धवेण N for व-लेण,

१०२ जरठ A. O जरठ B C for जरठ, जाभापीड E मुचालरा N for
 जरापीड; °उधारिणा K1 k2 °दायुक्कारिणा O for °उहारिणा, भारिणा for हरिणा
 N , कति before कदो° E , कदुआभएण N करुणमणेण O for व-ण, °अङ्ग Bh.
 °जैङ्ग k1 °जैङ्ग k2 for °जैङ्ग °ङ्गण for °ङ्गणेण k1 ; कदे for किदे Bh
 C E K1 K2 N O om. विसहिदा °हिरा Bh K1 °रितो K2 for °हिदा

* वधु रपतलाटन Com

१५ किदन्तकवलिज्जन्तजीविदवलामोडिअपच्चाणअणगुरुओवआ-
रिणो जणस्स संकथासु णामग्गहणसुमरणाइं । तथा अ
सो तुए त्ति गाढप्पहारवेअणारम्भविम्हारिदसरीरसंगलितसेअस-
लिलुप्पीलो मोहमउलाअन्तणेत्तकन्दोद्वजुअलो भूमिविलग्गि-

प्रत्यानयनगुरुकोपकारिणो* जनस्य संकथासु नामग्रहणस्मरणानि ।
तथा च स त्वयापि गाढप्रहारवेदनारम्भविस्मारितशरीरसंगलितस्वेद-
सलिलोत्पीडो †मोहमुकुलायमाननेत्रनीलोत्पलयुगलो भूमिविलग्गि-

चोरिकयाह । नन्विति । एवं स्वहर्षस्यान्यथासिद्धिमुक्त्वा निजाङ्गसङ्गं
स्वेदादिकं भकरन्देन्यथयति तथा चेति । विस्मारितशरीरेति मूर्च्छाकय-
नम् । संगलितो मिलितः । उत्पीडः पूरः । कन्दोद्वो नीलोत्पलम् । मोहेति
मोहेन नेत्रमीलनं न तु मदङ्गसङ्गादिति भावः । यदाह । व्यसनाभि-
घातभयपूर्ववैरस्मरणजो भवति मोह इति । प्रहारमुक्त्वेन कथमयं भूमौ न

११५. कदंत B. Bh. कभंत N. कियत O. for किदन्त, °लिज्ज° for °लिज्ज° K2.;
जीविअ for जीविद N.; °मोडि Bh. O. °मोडिआ K2. for °मोडिअ, जीविद before
पशा° K2.; पचाअण B. प्पचाअणण O. for पचाअणण, गुरुदरोव° A. गरुडव° Bh.
गुरुअरोव° K1. K2. गुरुयोव° O. for गुरुओव°.

११६. °कहा for °कथागु N. O.; °हण for °हण Bh. K1. K2., °रलं Bh. °रण
K2. °रणे O. for °रणह, अ after °णह (or णाः) K1. K2; तहा Bh. K1. K2.
तह N. for तथा; A. O. om. तथा; K2. N. O. om. अ.

११७. तए for तुए Bh.; णहपर alter गाढ N.; वेदण° for वेअण° B.; °लप
for °रम्भ N.; O. om. °रम्भ, विअराविद Bh. K1. K2 O. विअमाविद C. E.
विअलिअ N. for विअरिद; °रीरो for °रीर O.; O. om. सं-पीलो; °तिअ for °तिद
N.; N. om. सेअ, सेद for सेअ K2.

११८. °लोपीलो K2. °हप्पयो N. for °लुप्पीलो, मउलंत B. Bh. E. K1. K2.
O. मुउलंत N. for मउलाअन्त, गिअ Bh. वेअ K1. for वेअ; कंदोद्व A. B. E.
K1. K2. कंदुअ Bh. कंदोअथ O. for कंदोद्व; विगण्णिदासि A. विअलिअसि Bh.
K1. लग्गिदासि C. E. विअलिअसि K2. णिहिदासि N. णिअमासि O. for वि-राधे.
* गुरुतरोवकारिणो Com. † मोहमीलनेप Com.

दांसिलंदाविष्टम्भधीरधारिदसरीरभारो पञ्चकर्षाकिदो जेव्व
मदअन्तिआणिमित्तमेत्तविच्छाद्धिअमहामहग्घजीवलोओ महा- १२०
भाओ त्ति । (क) मदयन्तिका स्वेदादीन्विकारात्ताटयति ।

बुद्ध° । ववसिदं पिअसहीए सरीरेण । (क)

सिंलताविष्टम्भधैर्यधारितशरीरभारः† प्रत्यक्षीकृत एव मदयन्तिका-
निमित्तमात्रविच्छादितमहामहार्घजीवलोको महाभाग इति ।

.. (क) अव्यवसितं प्रियसख्याः शरीरेण ।

पतितोत आह भूमीति । विष्टम्भः संबन्धः । विच्छादितः परित्यक्तः । म-
हामहार्घमतिदुर्लभम् । जीवलोको मर्त्यभुवनम् । प्रियालिङ्गनस्मरणादि-
ना स्वेदादिकम् । स्वेदादीनित्यनेन किलकिंचितभावाविष्कारणम् । यदाह ।

यदन्तर्निहितस्याङ्गैः सव्यापारैर्मनोभुवः ।

सग्रीडाविष्कृतिः स्त्रीणां तदाहुः किलकिंचितम् ॥

१२२-१२०. अत्र स्वेदादिमता तव शरीरेण मकरन्दसंभो-

११८. ऊट्टि Bh. K२. यट्टि K१. O. for लदा; विडंभ Bh. जिडंभ O. for विष्टम्भ;
धीरत्तण for धीर A.; धारिअ B. K२. परिधारिअ Bh. K१. for धारिद; सरीते
A. B. सरीरसाते N. O. for व-ते, प्पण° for पण° O.; कदा for किदो A.
Bh. O. E. K१. K२.; एव्व for जेव्व N.

१२०. °मित्तिआ for °मित्तिआ Bh.; मेत्तमित्तमेत्त for निमित्तमेत्त N.; °च्छाडिअ
B. O. E. K१. K२. छदित Bh. °छंदिअ O. for °छद्धिअ, N. om. first
महा, मह्य for महग्घ O.; जीअ for जीव B. Bh. C. K१. K२.; जीविदो for
जीवलोओ N.

१२१. भाव Bh. भाअ K१. भाणे K२ for भाओ; N. om. त्ति, Bh. E. K१.
K२. N. O. om. मदयन्तिका; इति before स्वेदा° N.; °दि for °दीन् Bh. K१.
K२. N.; B. om. विकारान्, विकार for विकारान् K१. K२.

१११. एहि एद्वएवतीरे किं वा Bh. एहि K१. K२. सरीरमस्ताः एरुत्तन्ती N. after
बुद्ध°; अण° for वण° A. O.; अस्सप्यत्तरीरे पिअसहि for व-रेण N.; अ after °सिदं
K१. K२.; दे Bh. K१. K२. प्रियसहीए O. for पिअसहीए, पिअसहीए आवेदिअ
after रेण K२.

*पटि for लता Com. †शरीरः Com. ‡अव्यवसितमिव ते शरीरेण प्रियसख्यावेदिनं Com.

अतिदुःसहूलणहसिहावज्जप्पहारा मारिदो अ सो दुःसावद-
महारकखसो चि । (ख)

१ लव० । हुं मअरन्दो । (क)

मद० । सानन्दम् । पिअसहि किं किं भणासि । (ख)

लव० । णं भणामि मअरन्दोचि । (ग) सस्पृहं शरीर-
मस्याः स्पृशन्ती संस्कृतमाश्रित्य ।

मम कृते विसोढा अतिदुष्टशार्दूलनखशिखावज्जप्रहारा मारितश्च स
दुष्टश्वापदमहाराक्षस इति ।

(क) हुं मकरन्दः ।

(ख) प्रियसखि किं किं भणसि ।

(ग) ननु भणामि मकरन्द इति ।

१०६-१०७ [मद० वा०] अत्राह्लादानिशयात्पुनः पुनः
प्रश्नः । प्रियनाममधुपानेपि न तृप्तातोभ्रुत्वेवाहेति भावः । [लव०
वा०] ननुशब्द आशयाविष्कारे ।

१०३. निमज्जतसअल for अति-ल N.; अतिदुः A निरडंत B.; E निव-
डत Bh. K1. अदिदुः C. निरुदत K2 निमुभत O. for अतिदुः; दरिअ Bh.
दतरिअ K1. दरिअ K2. धरिअ O before सद्द, गहर for गह A. E. K1. O;
निष्पाद B. L. निहाद Bh K1. निह K2 निकाअ N. for तिहा; O om. तिहा;
पजर after वज्ज Bh. K1. K2 N. O, प्पहारे Bh K1. K2. प्पहारे N. for
गहारा, Bh. K1. om. तो, एषो for सो L., दुस्सा° for दुदसा° Bh, सद्द
for सावद A. E, B. om. सावद.

१०४ B om. महा, N. om. चि

१०६ विप for विअ O., N. om विअ, A. Bh. C. E. om. one किं.

१०७ ननु A. ननु C. E न तु K1. K2. for ण, मरु° for मअ° K2.; °रीरु°
for रीरु° O, सस्मित for सस्पृह Bh N O.

वयं तथा नाम यथात्थ किं वदा-
म्ययं त्वकस्माद्विकलः कथान्तरे ।

११०

कदम्बगोलाकृतिमाश्रितः कथं

विशुद्धमुग्धः कुलकन्यकाजनः ॥

मद० । सलज्जम् । सहि कीस मं उवहससि । णं
भणामि णिव्वावअन्ति मं तारिसस्स अप्पणिरवेक्खव्वसाइणो

(क) सावि किं मामुपहससि । ननु भणामि निर्वापयन्ति मां ता-
दृशस्यात्मनिरपेक्षव्यवसायिनः कृतान्तकव्ययमानजीवितवलात्कार-

१०९-११२ अहमित्यादि । यथा त्वमात्य तत्तथा । मालती
माधवानुरक्तेति स्वीकृतमित्यर्थः । अहं किं नाम वदामीत्यभिनिवेश-
मात्रम् । अयं पुनः कुलकन्यकाजनः कथामध्ये कथमकस्मात्कदम्ब-
गोलकाकारमाश्रितः । बहलपुलकशालित्वात् । विकलो विद्वलः सन् ।
कीदृशः । विशुद्धः निष्कलङ्कः । कामाभिपद्गदोपशून्य इति यावत् ।
मुग्धो रसानभिज्ञः । सर्वमिदं सोत्पासम् । अत एव वैदग्ध्यतया शि-
ल्पकारिणीत्वेन संस्कृताभयणम् ।

११३-१२१ अत्र उपहससीति नाहं मकरन्दानुरक्ततया हटा
किं तु तदीरत्वमभिनन्दामीति न हासस्यानमिति भावः । अत एव चित्त-

१०९. अहं for अयं B. E. ; यथा for तथा Bh. , यथात्थ A. B. C. E. N. यथाथे
Bh. for यथात्थ.

११०. य for त्वं A. N.

१११. मुग्धा for मुग्धः K2. ; किल for कुल O.

१११. किं नि K1. किं नि K2. किं for कीस N. O. ; मुग्धं for मं N.

११५. अग्गावेदि A. Bh. E. K1. O. अग्गावेदेदि K2. सुहभादे N. for अग्गा-
वअन्ति, N. O. om. मं; अग्गाणि for मं C. ; तारि° for तारि° A. C. E. , पेम्प्य°
for वेत्त° N., वपसा° B. K2. N. वपसा° K1. for अग्गा°, "हात्पिणे for "हात्पिणे
O. E. K2.

५ किदन्तकवलिज्जन्तजीविदवलामोडिअपच्चाणअणगुरुओवआ-
रिणो जणस्स संकथासु णामग्गहणसुमरणाइं । तथा अ
सो तुए वि गाढप्पहारवेअणारम्भविम्हारिदसरीरसंगलिदसेअस-
लिलुप्पीलो मोहमउलाअन्तणेत्तकन्दोद्वुअलो भूमिविलग्गि-

प्रत्यानयनगुहकोपकारिणो* अनस्य संकथासु नामग्रहणस्मरणानि ।
तथा च स त्वयापि गाढप्रहारखेदनारम्भविस्मारितशरीरसंगलितस्वेद-
सलिलोत्पीडो †मोहमुकुलायमाननेत्रनीलोत्पलयुगलो भूमिविलग्गि-

चोरिकयाह । नन्विति । एवं स्वहर्षस्यान्यथासिद्धिमुक्त्वा निजाङ्गसङ्गजं
स्वेदादिकं मकरन्देन्यथयति तथा चेति । विस्मारितशरीरेति मूर्छाकथ-
नम् । संगलितो मिलितः । उत्पीडः पूरः । कन्दोद्वो नीलोत्पलम् । मोहेति
मोहेन नेत्रमीलनं न तु मदङ्गसङ्गादिति भावः । यदाह । व्यसनाभि-
घातभयपूर्वैस्मरणजो भवति मोह इति । प्रहारमूर्छेने कथमयं भूमौ न

११५. कदंत B. Bh. कभंत N. कियत O. for किदन्त, °लिज° for °लिज्ज° K2.;
जीविअ for जीविद N.; °मोडि Bh. O. °मोडिअ K2. for °मोडिअ, जीविद before
पचा° K2.; पचाअण B. प्पच्चाणयण O. for पच्चाणअण, गुरुदरोव° A. गहउव° Bh.
गुरुभरोव° K1. K2. गुरुवेव° O. for गुरुओव°.

११६. °कहा for °कथासु N. O.; °हण for °हण Bh. K1. K2., °रणं Bh. °रण
K2. °रणो O. for °रणह, अ after °णाइ (or णः) K1. K2; तथा Bh. K1. K2.
तह N. for तथा; A. O. om. तथा; K2. N. O. om. अ.

११७. तए for तुए Bh.; णहपर after गाढ N.; वेदण° for वेअण° B.; °लभ
for °रम्भ N.; O. om. °रम्भ, विस्मराविद Bh. K1. K2. O. विन्मयाविद C. E.
विगलिअ N. for विम्हारिद, °रीरो for °रीर O.; O. om. सं-पीलो; °लिअ for °लिद
N.; N. om. सेअ, सेद for सेअ K2.

११८. °उपीलो K2. °लुप्पधो N. for °लुप्पीलो; यउत्तंत B. Bh. E. K1. E2.
O. मुउत्तंत N. for मउत्ताअन्त, गिअ Bh. नेअ K1. for नेअ, कंदोह A. B. E.
K1. K2. कंदुइ Bh. कंदोत्थ O. for कंदोह; विगलिदासि A. विअलिअसि Bh.
K1. लभिग्दासि C. E. विकलितासि K2. गिरिदासि N. गिदिमयासि O. for वि-दासि.

* गुरुतरोपकारिणो Com. † मोहमूलश्रेय Com.

दांसिलंदाविष्टम्भधीरधारिदसरीरभारो पञ्चकलीकिदो जेव्व
मदअन्तिआणिमित्तमेत्तविच्छाड्डिमहामहग्घजीवलोओ महा- १२०
भाओ त्ति । (क) मदयन्तिका स्वेदादीन्विकारान्नाटयति ।

बुद्ध° । ववसिदं पिअसहीए सरीरेण । (क)

सि°लताविष्टम्भधैर्यधारितशरीरभारः† प्रत्यक्षीकृत एव मदयन्तिका-
निमित्तमात्रविच्छादितमहामहार्घजीवलोको महाभाग इति ।

.. (क) इव्यवसितं प्रियसख्याः शरीरेण । -

पतितोत आह भूमीति । विष्टम्भः संबन्धः । विच्छादितः परित्यक्तः । म-
हामहार्घमतिदुर्लभम् । जीवलोको मर्त्यगुवनम् । प्रियातिङ्गनस्मरणादि-
ना स्वेदादिकम् । स्वेदादीनित्यनेन किलकिञ्चित्मावाविष्करणम् । यदाह।

यदन्तर्निहितस्याङ्गैः सव्यापारैर्मनोभुवः ।

समीडाविष्कृतिः स्त्रीणां तदाहुः किलकिञ्चितम् ॥

१२२-१३०. अत्र स्वेदादिमता तव शरीरेण मकरन्दसंभो-

११९. आङ्गे Bh. K2. पाङ्गे K1. O. for लदा; विष्टम् Bh. लिष्टम् O. for विष्टम्;
धीरत्तण for धीर A. ; धारिअ B. K2. परिधारिअ Bh. K1. for धारिद; सरीरो
A. B. सरीरसरो N. O. for स-रो, प्पच° for पच° O. ; कदो for किदो A.
Bb. O. E. K1. K2. ; एअ for जेअ N.

१२०. णित्तिआ for णित्तिआ Bh. ; मेत्तनिमित्तअ for निमित्तमेत्त N. ; °उड्डिम
B. O. E. K1. K2. °उड्डित Bh. °उड्डिय O. for °उड्डिअ, N. om. first
महा, महग्घ for महग्घ O. ; जीअ for जीव B. Bh. C. K1. K2. ; अविदो for
जीवलोओ N.

१२१. भाउ Bh. भाअ K1. भाओ K2. for भाओ, N. om. त्ति; Bh. E. K1.
K2. N. O. om. मदयन्तिका; इति before स्वेदा° N. ; णिदि for °दीन् Bh. K1.
K2. N. ; B. om. विक्कात्तन्; विक्कारं for विक्कात्तन् K1. K2.

१२२. एहि वद्धससरीरे किं वा Bh. एहि K1. K2. शरीरमस्यः स्रसन्ती N. after
बुद्ध°, मग्ग° for वर° A. O. ; असवध्यसरीरेदिअएहि for सव-रेण N. ; अ after णिसिदं
K1. K2. ; रे Bh. K1. K2. पियसहीए O. for पिअसहीए, पिअसहीए अविदिअ
after णेण K2.

*पादे for सता Com. †सरीरः Com इण्यसितमिअ ने शरीरेण पिपस्य्यायेदितं Com.

मद० । सलज्जम् । पिअसहि अवेहि । उअभिण्णाहि सह-
वासिणीए वीसम्भेण । (क)

१२५ तव० । सहि मदअन्तिए अम्हे वि जाणिदव्वं जाणीमो ।
ता पसीद विरम ववदेसादो । एहि वीसम्भंगवभकधावन्धसरि-
सं सुहं चिट्ठम्ह । (ख) -

बुद्ध० । सोहणं लवङ्गिआ भणादि । (ग)

(क) प्रियसखि अपेहि । उअन्निआसिमे सहवासिन्यां विसम्भेण ।
(ख) सखि मदयन्तिके वयमपि ज्ञातव्यं जानीमः । तत्पसीद
विरम व्यपदेशात् । एहि विसम्भगर्भकथासुबन्धसदृशं सुखं तिष्ठामः ।
(ग) शोभनं लवङ्गिका भणति ।

गोभिलपित इत्यर्थः । अत्र सहवासिन्याः सख्याः । नाहं कामज-
स्वेदादिनोद्विजा किं तु त्वद्विसम्भकथयेति भावः । अभिण्णम्हीति
पाठेभिज्ञातास्मीत्यर्थः । अत्र जानीम एवेति कामन्दक्यादिद्वारा तत्र
मकरन्दस्य च चेष्टितं ज्ञातमेव । तत्कथमपह्नव इति भावः । व्यप-
देशाच्छलात् । सदृशमिति मकरन्दे ज्ञेयानुबन्धमपि कथयेत्याश-

१२३. A. O. om. सलज्जं; अपि विसंवाहसीले पिय for 'विभ O. ; K2. om. विभ; N. om. पि-वेहि; अपेहि for अवेहि. B. ; उअभिण्णि Bh. उअभिण्णि. K1. उअभि-
ण्णादि O. अभिण्णादि noticed by Com. for उ-अभि; इमाए before सह० O.

१२४. सारि० for सारि० O. ; वीसम्हराए Bh. विसंभेण K1. K2. पिअसहीए माल-
रीए N. विसंभेण O. for वीसम्भेण.

१२५. अग्रं for अम्हे K2; जाणीमो Bh. N. जाणेपि K2. for जाणीमो.

१२६. Bh. O. om. ता, पसीद for पसीद O. ; N. om. विरम, ववदेसादो A. B. C. K1. O. ववदेसापदेसादो E. व्यपसाभादो K2. for वव-दो; सहि before एहि D. ; विस० K1. K2. विरस N. for वीस०, संकराए सवित्तेसं for गम्भ-रिसं N. ; गम्भिय for गम्भ Bh. O. ; कथा for कथा Bh. K1. K2. O. ; सुबन्ध for वन्ध A. K1. K2. ; Bh. om. वन्धा सुरसं for सरिसं O.

१२८. सहि before सोहणं N. ; उअन्निआ for उअन्निआ N. ; भणादि for भणादि N.

* विसंभतय Com. † जानीम एव Com. ‡ सखि before एहि Com. § कथानुबन्ध Com. ¶ इति Com.

मद० । विधेअम्हि संपदं पिअसहीणं । (क)

लव० । जइ एव्वं ता कहेहि कइं णु दे कालो गच्छदि चि । (ख) १३०

मद० । णिसामेहि पिअसहि । मम बुद्धरक्षितापख्खवादप-
च्चण्ण पढनं जेव्व तास्से जणे भरिदुव्वरन्तकोदूहलुकण्ठाम-

(क) विधेयास्मि सांप्रतं प्रियसख्योः ।

(ख) पश्येवं तत्कथय कथं नु ते कालो गच्छतीति ।

(ग) निशामय प्रियसखि । मम बुद्धरक्षितापक्षपातप्रत्ययेन प्रथ-
ममेव तस्मिञ्जने † भृतोद्वत्कौतूहलौत्कण्ठामनोरथं हृदयमासीत् ।

यः । उभयमपि क्रियाविशेषणम् । अत्र शोभनं कथयितुमर्हसीत्य-
र्थः । (ल० वा०) अत्र मकरन्दवियोगेन कथं वर्तस इति भावः ।

१३१-१३८. अत्र निशामय शृणु । एकवचनमिह लवङ्गि-
कापेक्षया । बुद्धरक्षिताया विदितवृत्तान्तत्वात् । कथाकायनं नु राग-
वृद्धये यदाह ।

गाना परमकन्दनमरतयो वा स्वप्रोथ चित्रं रतिसंकथा च ।

णोरहं हिअअ आसी । तदो विहिणिओअणिव्वुत्तदसणा भविअ
दुव्वारदारुणागङ्गदुक्खसंदाविदक्कड्डन्तच्चित्तविहडन्तजीविदा
१३५ संभाविअम्हि । विअम्भिआपुव्वत्तव्वङ्गप्पज्जालिअमअणहुअत्र-

ततो विधिनियोगनिर्वृत्तदर्शना भूत्वा दुर्वारदारुणा*नङ्गदुल्लसंता-
पिताकथञ्चित्तविघटमानजीविना सभावितास्मि । विजृम्भितापूर्वस-
र्वाङ्गप्रज्जालितमदनहुतवहोहामदु सहायासदुर्भनायमानपरिजना

पक्षपात इति बुद्धरक्षितापक्षपातो गुणबाहुल्यं विना न भवतीति वि-
श्वास इति भावः । भूतोदृत्तमतिरिक्तीभवत् । कौतूहलमुत्कण्ठा च
मनोरथश्चेति विग्रहः । ततो बहुनीतिः । यद्वा । अतिरिक्तीभवत्को-
तूहलमुत्कण्ठा च यत्र मनोरथे तादृशो मनोरथो यत्र तत्तथा ।

सर्वाङ्गदाहो व्याध्यवस्थायाम् । यदाह ।

मनसमोहसर्वाङ्गदाहवृत्त्यादिभिस्तथा ।

शिरसो वेदनाभिश्च व्याधेरभिनयो यथा ॥

१३६ मे before हिअअ h2 आसि for आसी A B C K1 K2, तदो तदो
for तदो K2, विधि for विहि A C E K1 अणिर for विहिणिओअ O, णिव्वुत्त
A णिव्वुत्त K2, णिव्वुत्त O for णिव्वुत्त, रमणी for रसणा C, N om भविअ

१३४ °आस for °णङ्ग N, सग after °णङ्ग C E K1, सदाविदडङ्गिअ A E
सदाविदुत्कण्ठिअ K1 सतावकड्डत h2 सदावडङ्गन N संदावदसत O for सदादुत्त.
जीविआ A जीविदावज Bh. जाविदावस्था K1 जादास्थ (जीवितास्था in छाया) K2.
जाविआसा N for जीविदा

१३५ Bh K1 K2 N om संभाविअम्हि, सपादियम्हि for स म्हि O,
°दम्हि for अम्हि B सदाव Bh K1. दूर N. before वि°, विअम्भित्त
A विअम्भिता° Bh K1 विअम्भिता° O विडम्भिता° K2 विअम्भिता° N जाअ
(altered in margin to विअम्भिता°) O for विअम्भिता°, अण्व for विअ पुण्व B
सदाव after सव्वग N, सज्जलिद A पज्जालिदा° Bh K1 पज्जालिद C
जालिद E पज्जालिद K2 सज्जलिअ N संजलिद O. for पज्जालिअ; °अण्व for
°मअण Bh K1, K2 O. om मअण. हुद B Bh K1 K2 N हुत्त O for
हुअ

* मदन for अनङ्ग Com † संतापितोत्कण्ठितमिअ Com ‡ सज्जलित Com

हुद्दामदूसहाआसदुम्मणाअन्तपरिअणा पच्चासाविमोक्खमेत्तसु-
लहमिच्चुणिव्वाणपडिऊलवुद्धरक्खिदावअणवड्ढिदावेअव्वअर-
विसंहुला इम जीअलोअपरिवत्तं अणुभवामि । (ग)

संकल्पसिक्खिणअन्तरेसु अ मणोरहुम्मादमोहिदा पेक्खामि

प्रत्याशाविमोक्षमात्रमुलभमृत्यु^१निर्वाणप्रतिकूलवुद्धरक्षितावचनवार्ध-
तविगव्यतिकरविसंप्लुलेमं जीवलोकपरिवर्तमनुभवामि ।

(क) संकल्पस्वप्नान्तेषु च मनोरथोन्मादमोहिता प्रेक्षेत् तं जनम् ।
सोपि प्रियसखि मुहूर्तनिर्व्यूढविस्मयविसंप्लुलोद्देहः^२विस्तीर्यमाण-

मरणमेव निर्वाणं मोक्षः । सर्वदुःखापहारकत्वात् । मद्यत्नादित्त-
ङ्गस्तव स्यादिति बुद्धरक्षितावचनम् । विसंप्लुला सशयितचित्ता ।
जीवलोकस्य परिवर्तोन्यघातवं मूर्तेत्यर्थः । यद्वा । मूर्तानन्तरं पुनर्जा-
वलोकप्रवेशोत्र परिवर्तनम् ।

१३९-१४२. संकल्पान्तरे भावनावलज्जानमध्ये स्वप्नज्ञान-

१३९ °दाह for °दाम B, दाह after °दाम \, दूमणा° for दुम्मणा° B, विमुरस
for विमोक्ख O., मिन K1 चिन O for मेत्त

१४०. मरण A E मिच्चु B. मच्च K2 for मिच्चु, °वाणे for °व्याण O, पाडि
for पडि O, °ज्जल K1 °ज्जल K2 °कूल O for °ऊल, °दिदा Bb °स्सिदा
N for सिद्धिदा, निददा° B वड्ढिदा° Bb विडिदा K1 वड्ढिता° K2 for वड्ढिदा°,
°तावेग K2 आवेग N °दवेस (altered in margin to °आवेअ) O for °दवेअ
वड° for °वड Bb K1 K2 N.

१४१. °दुत्ता for °दुत्ता K1 O, °जीअ K1 जीव K2 O for जीअ लोक for
लोअ A B °वुत्त for °वेत्त N म-दभाइणी after °वमि K2

१४२ सङ्कल्प for संकल्प Bb, °अन्तरेण A °णान्तरेण K2 °अणुणु N for °ण
अन्तरेण, च for अ K1, इह° for इह° B \ °दिता K2 इहा N for °दिता
पेक्खामि Bb पेक्खामि O for पेक्खामि

* मरण for मृत्यु Com † वर्यामि Com ‡ स प्यामि Com § लोद्वपदि°
Com

४० तं जणं । सो वि पिअसहि मुहुत्तणिव्वुद्धविम्हजविसंडुलव्वेह्ल-
विस्थरन्तललिदणेत्तपुण्डरीअतण्डयुब्भइप्परूढमेरेअदणं विअ
चिरं णिज्झाआदि मं । (क)

किं अ । कवल्लिदारविन्दकेसरकसाअकण्ठकलहंसघोसय-
ललितनेत्रपुण्डरीकताण्डवोद्धटप्ररूढमेरेयदर्पमिव चिरं निर्ध्या-
यति माम् ।

(क) किं च । कवल्लिताराविन्दकेसरकषायकण्ठकलहंसघोषघ-
र्घरस्त्रलितगम्भीरभारतीभारितकर्णविवरं । प्रिये मद्यन्तिके इति

मध्ये चेत्यर्थः । निर्व्यूढ उपचितः । उद्देहस्तभ्रक्षेपम् । प्ररूढमेरेयं
प्रसन्नमद्यम् । तस्य मदी मत्तता ॥ मेरेयमास्वः सीधुरित्यमरः ॥
पूर्णतमिति क्रियाविशेषणम् । निर्ध्यायति चिन्तयति ।

१४३-१४७. कषायः सुरभितः । कलहंसो राजहंसः । घोषः

१४० अ A. B. Bh K2 विअ C. E. विअ O. before त, च for तं K1, यण
for जण O, तथाअ before सोवि O, तथा अ Bh. स चावि C तथा अ E. सोवि K1.
तहा अ K2 तइ वि N. for सो वि, विअ for पिअ O., सहां for सदि K1., महत्त for
मुहुत्त K1., °चणिउद्ध B °चमुम्भूद्ध Bh °चणिरूप C. °चणिवाट K1. °तडवुद्ध N.
°चमुद्ध (corrected in the margin into the reading in the text) O,
विस्थअ for विम्हअ K1., विमणुलु° C O. विमकुलु° E विमकुल K1. विदस्थुलु° K2.
विसठलु° N for विसठलु°, वेल Bh O वेल K1. for °वेल.

१४१ विस्थरन्तरत्तो Bh. अस्थरत्त N. for विस्थरन्त, N. O om ललिद, ल-
लित Bh लोलत K1. रत्तणण K2 for ललिद, Bh om नेत्त, योल K1. नेत्त
K2 for नेत्त, °रीअ for °रीअ N., तडउप्पलि B तडउप्पेहडपरूढ Bh तडउप्पी-
लडपरपडिरूढ O. E ताण्डयुब्भडप्पण्ड K2 उभरभडामपरूढ N. तडउप्पेहड
(corrected in margin into °उभर) एण्ड O. for त-ट, मेरेअ A G. F
मदरेअ B. Bh. h1. K2 for मेरेअ, मअणुग्गिअ A मअणुग्गिअ Bh. L मदणुग्गिअ
h1 K2. for दणं

१४३ N. om विअ, णिज्झापादि A E णिज्झापादि K2. णिज्झापादि N णिज्झा-
पादि O for णिज्झापादि, Bh. G. N. O. om म

१४३ च for अ B. Bh. K1. K2., °ल्लितार° K2 °ल्लितार° N. for °विदार°.

*एअ for ललित Com मेरेयमद्यपूर्णतमिव Com ‡ मा before प्रिये Com.

गघरक्खलिदग्ग्भीरभारदीभरिदकण्णविवरं पिण म्दअन्तिण
त्ति वाहरदि । अथ अ । प्फुरन्तपभोहरुद्धलदुत्तरीअ- १४*
ज्जलावलम्बणपरिभवेण ससंभमुत्तरंगिधमधमाअन्तहिअअं मं
समुत्तासेदि । (क)

व्याहरति । अथ च । प्रस्फुरन्तयोधरोद्धलदुत्तरीयाज्जलावलम्बणपरिभवेण ससंभमोत्तरंगिधमधमायमानहृदयां मां समुत्तासयति ।

शब्दः । घर्घरमस्फुटम् । खलितं च्युतम् । एतदुभयं साधरसवशात् । हर्षसंजातस्वरभेदाद्वा । यदाह ।

स्वरभेदो भयक्रोधमदहर्षादिभिर्भवेत् ।

भरितकर्णविवरमिति क्रियाविशेषणम् । वस्त्राञ्चलग्रहणेन स्त्रीप्रसादनम् । यदाह ।

रहसि ग्रहणेनापि हस्ते वस्त्रे च मूर्धनि ।

कार्ये प्रसादनं नार्या अपराधं समीक्षता ।

परिभयेन प्रतिकारबुद्ध्या । सभयं पूर्वाननुभवान् । अत्र किं स्यादि-

१४४ °स्फुर after °घर K2 ह्खलिद A र्जलिअ N for खलिद, तार्धी-
णाद B C. E. भार्दी N, for भारदी, A om भारदी पूरिअ for भारिद N, म
before पिण A K2., पिये for पिण O, °यन्ति° for °अन्ति° K2 O °अधि for
°ण नि N

१४५ णदि before ति A E K1. K2 म after ति N; वाह° for
वह° E O, °रिद for °रिदि N, वाहरते for अथ अ N, N om प्फुरन्त,
पहवत Bh. प्फुरद E प्पवत O for प्फुरन्त अद्ध° Bh. कोपणलत्° N कोप
उ° O. for पभो-दु°, हुरुत्तु° E °हरकण्णद° K1 K2 for °रुद्धलदुत्तरी
अञ्च° A °रीअअच° B. (°राभमुत्त° K1 K2 अ for °रीअञ्च°

१४६ अवलम्बण O. अवलम्भ K2 for अवलम्बण, °णवराहवेण Bh. पराहवेण K2
°णावराह° N °णपराभवेण O for °णपरिभवेण ससंभनरादि A ससंभनराय Bh C
समुत्तरन्त K2 विसृजणम N. समुत्तरण O for स-गि हिअस for हि म Bh, C
O. om म.

१४७ समुत्तासेदि B समुत्तासेदि lb for समुत्तासेदि°सपदि K2 °सेदि N for °सेदि

* उत्तरीयाञ्जलाचला° Com

महमा विसर्जितांशुः कामरस्य तत्क्षणकटोरकमलदण्डाय-
माणशङ्खवन्धनावगमिजपञ्चैरुग्मम विद्वदन्तविजलं महलाव-
१० लअमंदाणिज्जन्तपीवरोरुप्यडिसि ह्विप्यदीवगमणं पडिकूलया-

(क) सहसा^१ विसर्जितांशुः कामरस्य तत्क्षणकटोरकमलदण्डाय-
यमानशङ्खवन्धनावगमितपयोधनेद्रमां विघटमानां प्रकलमेखलाव-
लयसंदानितपीवरोरुप्रतिपिद्धां प्रतीपगमनां प्रतिकूलवादिनीमप्य-

त्युत्तरंगि कम्पवत् । आतङ्काद्दमधमायमानमुष्णमिव चित्तं यस्यास्ता-
म् । यद्वा । उत्तरंग्युद्धतकक्षोलम् । धमधमायमान सकम्पम् ।
कक्षोलश्च कम्पस्योत्तरोत्तरकर्षः । उच्चासयति चकितां करोति ।

१४८-१५३. शीघ्रं त्यक्तप्रस्त्रा च सा प्रसृता गमनोद्यता च ।
कर्मधारयः । पुलकितत्वेन च दण्डायमानता । अपवारितोपिहित-
उद्गमो विस्तारः । आलिङ्गनविघटन कृत्वापसरणे कुचालोकनादिकं
नायकस्य जायते । नायिका च तदा संवरणाय न प्रभवतीति भावः ।
तर्हि पलायते किमिति नेत्यत आह । विघटमानेति । विघटमानालि-
ङ्गनजरोमाञ्चसचयान् । विकला स्वस्थानचलनात् । संदानं बन्धनम् ।
तत्प्रापिताभ्यामित्यर्थः । प्रतीपं प्रतिकूलम् । गमनाभावे पुनःकान्ताव-

१४८ °तामुअं K2 °दत्तं O for °अमुअं °अमुअं नं B °दमुअतरावसरिदि B।
अमुओ ओसरिअकोव N for अरिअ, पसरिदि A K1 पसरिदि K2 for °मोसरिअ,
तङ्काल for तत्क्षण B , कटदभणालकमलहिद्धाअत N कोमलमिणालायमाण O. for
कम ग दडाअत for दण्डायमाण B

१४९ °णोप्यगारअ B °णोवरिअ Bh °ण्यारिअ C E. °णायवारिअ K2 °ण्येव-
रिय O for °ण र्दिअ, प्यअ° for पयो° O , °उहृग्मा° Bh °ओरोग्मा° K2 for
°ओहृग्मा° विहृड A B विकल C विभड L विहृल K1 O विआअ N
for विअल मेखला for महला B , कलय for बलय N

१५० °णञ्जावडा° for °णि रौ° O °मिज° for °मिज्ज° K2 °रूप° for °रारु A
C E K1 पडि for पडि K1 K2 पडिसिदि for प्यडितिदि B। विव for विप्य
Bh प्यडे for पडि O °कूल C E °कुल O for °दल N om वादिणि मि
वादर्णा A C I° वनिणि Bh वादिण O for तादिणि

° विसर्जितांशुःकप्रसृता च तत्क्षण Com † वादिनीमपि मामत्या° Com

दिणिं पि अद्याअरपअत्तणिव्वत्तिअमुहुत्तकोवोवराअदुक्खपरु-
सीकिदहिअअं सिणिइपुणरुत्तपह्कत्थलोअणविभाविटासेसच्चि-
सारं उवहसदि । (क)

दिउणवाहुदण्डावेढणणिअन्तिदं पिअसन्नि परूढसङ्कलकठो-
त्थादरप्रपत्तनिर्व्वर्तितमुहूर्तकोपोपराणदुखपरुपीकृतहृदयां *स्निग्धपु-
नरुत्तपर्यस्तलोचनविभाविताशेषचित्तं †सारासुपहसति ।

(क) द्विगुगवाहुदण्डावेदननियन्त्रितां प्रियसखि ‡ प्ररूढशार्दूलकठो-
रुद्धतया हूं हूमित्यादिनिषेधमाह प्रतिकूलेति । उपगागः सवन्धः ।
निषिद्धपुनरुक्ते पुनःपुनर्निषेधमाक्ये पर्यस्तं निषेधपरिपरीतं स्निग्धत्वा-
दि र्मित्वात् । यद्वा । पर्यस्त विभ्रान्तम् । चित्तसार. संभोगेच्छापर-
ता । उपाहासः परिहासः । स च हृदि संभोगेच्छा याचि परं ते
निषेध इत्यैरंरूप इत्यर्थः । स्निग्धपुनरुक्तेति पाठे स्निग्धपुनरुक्त
पुनःपुनः स्निग्ध पर्यस्तं क्षिप्र लोचनमित्यर्थः ।

१५४-१५१. आनेदनमावेद. तेन गाढालिङ्गनमुक्तम् । कररुहो

१५१ म after वि A K1 K2 अद्याअर B सथाअर B, विदिहादर N सत्तापर
O for अद्याअर प्यअत्त N प्यत्त O for पअत्त विवर्त्तिअ A निव्वत्तिद B निव्व-
त्तिद Bh विविधान्तभ E विव्वत्तिद K2 for णवविअ B om मुहुत्त, कोवोप° K2
कोणव° N for कोवोव°

१५१ कद for किद Bh G E, निषिद्ध for निषिद्ध A B K1 K2 हृत्थ
before पद्धत्थ O पद्धत्थ K2 पद्धत्थ N for पद्धत्थ लोभण Bh विलाभण N for
लोभण, विहा° for विभा° Bh K2 O, °विआ° for °विदा° K2 N हिअअ for
धिच N.

१५१ म before उव° A K1 K2, हसिअ for हसदि Dh N

१५४ विउण Bh K1. K2 हृत्तणिअ N विउल O for दिउण वेडाणिवेडु Bh
K2 O. निषिद्ध E N for वेडुण, निआमिद Bh K2 निअत्तिअ E निव्वत्तिअ
N for निव्वत्तिद, विवहिद for विअत्तिदि O, पररूढ for पररूढ O, कठोर for कटोर
K2, N O. om कटोर

* निषिद्ध for स्निग्ध Com † सारा मासुप° Com ‡ शौड for पररूढ Com.

१२० रकररुहोरम्फिअत्पत्तावलोपमाहणुत्ताणवन्त्थलणितुरणिवे-
 सणीसह कदुभ सावेअविहुअमत्यआविहकयरीणिन्दिकरपरि-
 गत्तावग्गिदुष्णमिदणिअलमुत्तावअवसच्छन्दविजासविअडुव-
 र्कम्हहाक्रमणविकट्णतावलीप्रमाधनोत्तानवक्ष्म्यलनिष्ठुरनिवेश-
 नि सहां षट्ठया सायमप्रिधुतमम्मजादिद्वै कयरीनिहितकएग्गिप्र-
 पुञ्जीकतोन्नामितनिश्चलमुखाययस्वच्छन्नाप्रिकासो विदग्धवदनक-
 गणः । अेरम्क आक्रमणम् । षैट्ठय्यान्नखधत्कटोर यत्कररुहमि-
 ति भायः । निष्ठुर निविडम् । निवेशोर्पगम् । नि.सहां वचनाशक्ष-
 माम् । अत्र कररुहाक्रमणमेव पत्रायलीति रूपकम् । चुम्बनमाह ।
 सायेगेति । ओवग्गिद पुञ्जीकृतं लम्बितमित्यर्थः । मुखाययया ललाटा-
 दयः । विकसितं चुम्बनादिनियुक्तम् । वदनस्य वैदग्ध्यं चुम्बनवा-
 तुर्यात् । इह कन्यायास्त्रिविधं चुम्बनम् । ललितकचुरितकघटितक-
 भेदात् । तत्र ललितकमाह प्रस्फुरितेति । घटितकमाह । पुञ्जित

१२१ 'होरम्फाट् A Bh 'हाक्रमण B 'होरम्ह L 'होडम् K2 'हुरण्य N for 'होरम्फ; विगिहद before विभट् N वना° B मुना° O for पत्ता° 'वले for 'वली Bh 'वकाह° for पत्ताह° O, 'नात् for 'त्ताण K2, विभट् after 'त्ताण N उ Bh वत्त I N, वउ O for वत्त, 'ल Bh थल I त्यण K2. for त्यल विव-
 साविदुर for विदु स A, निष्कुत्तणि° Bh 'अत्युराणि° L 'निष्ठुराणि° K1 'निष्कुत्तणि°
 K2. 'निदुदणि° O for 'निदुरण°

१२२ 'सण for 'सणवत् Bh N, 'वभ K1 'वद K2 for 'वह, म A सभंगहसाहस
 V after कदभ, वदभ for कदुभ Bh, सावेह for सावेअ K2 विहत Bh विधुअ
 K2 for विदुअ, मउ° for मत्थ° Bh 'वद्ध for 'विद A K1 K2, कयरी for
 कयरी Bh, 'निहित K1 K2 विगिहद N 'णहत् (corrected in margin into
 'णिसिपत्त) O for 'णिविद

१२३ 'गहोरम्हड° Bh 'गहणपुनीकिदो° E 'गहवग्गदु° K2 for 'गदु°,
 'दणामिद A 'उणामिद Bh 'दोणामिद E 'दुणामिद K1 'दुष्णमिअ K2 A for
 'दुष्णमिद 'वअवे K1 'वअव N 'वह O. for 'वअव सउ°द for सच्छउ°द Bh O,
 'विकासिद A 'विआसिवद Bh 'विहोरेविअ C. 'विअसिद E विअ K1. 'विवसिद K2
 'वियमाविद O for 'विआस, विअद्ध for विअडु B, K2 om विअडु

* विकच for विकट Com † मा before कृत्ता Com ‡ आबद्ध for आविद्ध Com

§ विकसित for विकास Com

अणकमलो वामगण्डमूलचिराणिहिदपप्फुरन्तपुञ्जिदाहरसमुग्ग-
अमणुहरप्फंसणिन्भरुब्भमाविदसरीरसोह उल्लसिदसज्जसाण-
न्दविसमसंभमवलणमोहमन्थरभमन्तलोअण किं पि दुद्विणी- १६०
दसाहसाणुरूवववसाओ मं अणन्भत्थणीअं अब्भत्थेदि । (क)

मलो *वामगण्डमूलचिरनिहित । प्रस्फुरत्सुञ्जिताधरसमुद्गतमनोहर-
स्पर्शनिर्भरोद्भाषितशरीरदोभाऽमुल्लसितसाध्वसानन्दरियमसभ्रमव-
लनमोहमन्थरभ्रमल्लोचनां किमपि दुर्दिनीतसाहसानुरूपव्यवसायो
मामन्यर्थनीयमभ्यर्थयति ।

योजितम् । ईपत्परिगृह्य मीलितनेत्रा जिह्वाप्रेण घटयति करेण नेत्रे
तस्याच्छादयतीति घटितकम् । छुरितकं तु प्रागेवोक्तम् । समुद्गम उद्रे-
कः । एवं च सर्वाङ्गीणनायकस्पर्शात्पमोदमाह मनोहरेति । उदर्पितमु-
द्गतरोमाञ्चम् । नायिकाया वामाङ्गे सकलोपचारव्यवस्थापनाहाम-
कपोलेत्युक्तम् । वर्द्धमानां छुरतावस्थामाह । समुल्लसितेति । समुल्ल-

१५८ वदण for वमण N, कपोल A K1 कठोर Bh कवेल E K2, कर O
for गण्ड, मूलोवरि B C मूलोवर Bh, यलाघर O for मूलोवर, निहित for
निहिद Bh C K1 O, विष्फु° N परिष्फु° O for पप्फु °रद for °रत E, मुजिक्क°
for पुञ्जिदा° O, °आहर Bh K2 °दाहर k.1 for °दाहर, समुग्ग A, समुग्ग
k.1, समग्ग N O for समुग्ग

१५९ मण for मणु Bh N O, कर before प्फस E, फंस for प्फस Bh °रुद-
सिद A °रुदभूसाविअ Bh °रुदुमाविअ K2 °रुदुअ N for °रुद्भमाविद सदासा°
A B सन्भय Bh सदासा° K1 सज्जसा° k.2 for सज्जसा°

१६० सघलण for स ग O B om वलण, घलण Bh E वलन k.2 for वलण,
मथर for मन्थर E, भमत्त for भमत O, वेअण Bh N चयण O for लोअण,
किं पि किं पि Bh k.1, k.2 किं वि किं वि N, किं वि O for किं पि, °णद A °णय
K2 °णय O for °णीद.

१६१ °रुअ for °रुव Bh, अव° for वव° O, अणभ्येदि अणभ्यणीय for अणन्दि
O अणन्ध° Bh अणन्ध° C for अणन्भत्थ°, छदि Bh °सादि k.2 °थेइ N for
°त्थेइ, C N. add णयोस at end.

* वामकपोल Com † प्रस्फुरित for प्रस्फुरत् Com ‡ निर्भरोद्भाषितशरीर
Com § समुल्लसित Com ¶ दुर्दिनीय for दुर्दिनीत Com

पिअसहि समकखं सच्चं अणुभविअ इत्ति पडिबुद्धा
मुण्णारण्णसंणिहं पुणो वि मन्दभाइणो विभावेमि जीअलोअं
त्ति । (क)

१६५ लव० । विहस्य । सहि मदअन्तिर फुडं आचक्खेहि ।
अथ तस्सि अवसरे सिणेहविअभमुम्मीसहासविअसन्तबुद्ध-

(क) प्रियसखि समक्षं सर्वमनुभूय* इति प्रतिबुद्धा शून्यारण्य-
संनिभं पुनरपि मन्दभाग्या विभावयामि जीवलोकमिति ।

(ग) सखि मदयन्तिके स्फुटमाख्याहि । अथ तस्मिन्नावसरे
स्नेहविभ्रमोन्मिश्रहासविकसद्बुद्धरक्षितालोचननिरूपितं परिजना-

सिताभ्यां साध्वत्तानन्दाभ्यां विपमो यः संप्रमः संयोगस्तत्र मोहेन किं-
कर्तव्यतामूढतया मन्यरत्वमेकतरपक्षाव्यवस्थितिः । साध्वसेन प्रवृ-
त्तिरानन्देन च निवृत्तिरित्याशयः । अनभ्यर्थनीयं सुरतादिकम् ।

१६२. ततो इतितीति जागरावस्याकथनम् ।

१६२. A. om विअसहि, प्रिय for पिअ O.; B. om. सहि; च B. अ C. before
सच्चं, हविअ for भविअ B.; ततो before इत्ति A. E. K1. K2.; O. om. इत्ति;
इत्ति for इत्ति K1, A. Bh. E. K1. K2. O. om. पडिबुद्धा.

१६३. मुण्ण for मुण्णा° K1.; सरिसं A. E. K1. K2. सणिहिद Bh, सणिभं N.
for संणिहं; इमं after वि N.; संभा° Bh. विहा° O. for विभा°; जीव for जीअ K2.
O.; अत्ति for अं ति Bh.

१६४. ति for ति K1.

१६५. N. om. विहस्य, B. om सहि, K1. om. सहि-तस्सि, °यत्ति° for °अत्ति°
K2. O, फुड for कड K2. O, अचक्खेहि Bh. आचक्ख E. आचक्खेवहि K2.
आअस्यआह N. अक्खेति O. for आचक्खेहि.

१६६ अथि for अथ Bh. N.; N. om. सिणेह; विअभमुम्मीस B. विअभयोम्मिस
Bh. सविअभं ईसि N. for वि-म्मीस; °म्मिस for °म्मिस E.; °अविअन्त for इअन्त
Bh; विअसित for विअसन्त N.

* °भूय ततो इतितीति शून्या° Com.

रक्खिदालोअणणिरुविदं परिअणादो गोवणिज्जं दे णिअम्ब-
स्स मूलं सबणिज्जं पच्छदवडो वा भोदि किं ण वेत्ति । (ख)

मद० । अइ असबद्धपरिहाससीले अवेहि । (क)

बुद्ध० । सहि मदअन्तिए मालदीपिअसही क्खु ईदिसाईं १३०

जेच्च मन्तिट्टु जाणादि । (ख)

द्वोपनीय ते *नितम्बस्य मूलं शयनीयं प्रच्छदपटो वा भवति किं
न वेति ।

(क) अयि असबद्धपरिहाससीले अवेहि ।

(ख) सहि मदयन्तिके मालतीप्रियसखी खल्वीदृशान्येव मन्त्र-
पितुं जानाति ।

१६७-१८९ अत्र मचूडक विधावीति ख्यातम् । निःसह-
तनुत्वेनासनमचूडकेपि धातुत्यागप्रश्वैदग्धीयमिति भावः । पुष्पव-
तीशङ्कया परिजनहासनिवारणाय गोपनम् । [बुद्ध० वा०] अत्र
पृच्छामि यदि दहतं रहस्य कथयसीति भावः । अत्र कृतापराध
इत्यत्र शिरधालनगतिः । [बुद्ध० वा०] अत्रात्मसमर्पणमेव त्वया

१६७ विदा K2 विदअ N for विददा, लोअणात् A विलाअण B for
लोअण, विदं for विद K2, गोअं A गोअअं C गोपाअं K2 गोवडं N, गो
वायं O for गोवं, णिज्जं for णिज्ज A तं अणसाणमणमूअअ before दे Bh.,
K2 om दे, वेत्ति for विअं Bh आसणममूलअ A K2 मअणसासणमूअअ N.
आसण वसणे O for णि-ल

१६८ णोअ A णिज्ज Bh CE K1, K2, णोअज्ज B for णिज्ज पउद Bh.
म्यद O for पच्छद पड N पट O for वडो वटोअरिद A E वडोअरिदो
Bh वडाअरिद B. C K1 for वडावा, होदि A. Bh होइ N for भोदि ; वि
before किं N , वा after किं A

१६९ O om अइ सुअन्तिट्टु N असलील O for असबद्ध परिहास Bh परि-
हाद E, K1 for परिहास, सीले for सीले Bh , ण गुए सह मतिस्स after अवेहि A

१७० N om सहि, लदीए for लदी Dh O विअ for विअ O, सहि for
सही Bh K2., इअ N. इय O after सहा अवेव Bh K2 एअ E जअ K1
for क्खु, A. N O om क्खु, E om ईदिसाह. ईरिस Bh ईदिस O for ईदिसाह

१७१ Bb K1 K2 N, om अअव O, om मन्तिट्टु मतेट्टु for मन्तिट्टु Bh.
K2, णादि for णादि N

* आसणमचूडक for नितम्बस्य मूल Com

मद० । सहि मा करु एव्वं मालदि उवहस । (क)

बुद्ध० । सहि मदअन्तिए पुच्छिस्सं दाणिं दे किं वि जड ण मे वीसासभङ्गं करेसि । (ख)

मद० । सहि किं पुणो वि पणअभङ्गेण कदावराहो अअं जणो जेण एव्वं मन्तेसि । पिअसहि तुमं लवङ्गिआ अ संपदं मे हिअअं । (ग)

(क) सखि मा खन्वेवं मालतीमुपहस ।

(ख) सखि मदयन्तिके प्रक्षयामीदानीं ते किमपि यदि न मे विश्वासभङ्गं करोषि ।

(ग) सखि किं पुनरपि प्रणयभङ्गेन कृतापराधोर्यं जनो येनैवं मन्त्रयसे । प्रियसखि त्व लवङ्गिका^१ च साप्रतं मे हृदयम् ।

कार्यमिति भावः । [मद० वा०] अत्र तद्दर्शनामृतसेकशीतला भविष्यामीति भावः । निःसङ्गः सर्वज्ञव्यापी । [बुद्ध० वा०] अत्राय-

१०१ सहिओ for सहि E सु for खु K2 O , B O om एव्व, एवं for एव्व Bh K2 , दां A B D K2 °दीण C for दि, °हसथ for °हस E.

१०२ भणिसु B O E K1 पुच्छिस्स K2 for पुच्छिस्सं, N. O om दे, B om. किं वि, वि ज° A. Bh K2 O °विज्ज° K1 for वि ज°, जदि C. E. K2. °ज्जदि [K1. for जद, णम after जद C , Bh K2. om ण here

१०४. A B Bh. O. E om. मे, विस्सथ for वीसास K2 , न Bh ण K2. after भङ्ग, करेसि for करेसि Bh.

१०५ N. O om सहि, Bh K1 K2 O om किं, कदा for किं N. ठण for पुणो N , पणय for पणअ O , किं before कदा° K1 , किदा° B. किआ° N. for कदा°, °राहो O E K1 °रहो O for °राहो किं वलु before अअ Bh

१०६ अअ Bh एव K1 K2 O for एव्व, मणेसि for मन्तेसि A N om पिअ, पिय for पिअ. O B om तुमं, °वगिआए for °वङ्गिआ A B E K1 , समं A सह B E K1. for अ

१०७ सया° for सप° O , मम for मे A.

* °कया सम for °का च Com.

बुद्ध० । जइ दे कथं वि मअरन्दो पुणो वि दंसणपह ओद-
रदि तदो किं तुए कादव्वं । (क)

मद० । एकैकावअवणीसङ्गलग्गणिच्चले चिरं लोअणे णि- १८०
व्वावइस्सं । (ख)

बुद्ध० । जइ सो वि मन्महवत्तकारिदो कन्दप्यजणणि

(क) यदि ते कथमपि मकरन्दः पुनरपि दर्शनपथमवतरति
ततः किं त्वया कर्तव्यम् ।

(ख) एकैकावयवानि सङ्गलयनिश्चले चिरं लोचने निर्वापयि-
ष्यामि ।

(ग)* यदि सोपि मन्मथबलात्कारितः कन्दर्पजननीं त्वां रुक्मिणी-

शब्दो यद्यर्थे । बलात्कारितो बलात्कारेण प्रवर्तितः । रुक्मिणी का-
ममाता प्रशुभमानृत्यात् । पक्षे कामावस्याकारिणीम् । पुरुषोत्तमः
कृष्णः । अथ च पुरुषेपूत्तमो मकरन्दः । स्वयंप्राहेण गान्धर्वेण । सध-

१७८ सहि जइ एव्व ता कहेहि N सहि भदयत्तिये O. before जइ (or जदि) जदि
for जइ O E K1 K2 O हि for दे C, कहं for कथं N, वि for 1st वि O.,
पि for 2nd वि K2, पथं A B गोअत् Bh वइ O E K2 वर K1 for पह,
ओत्° Bh आद° K1 अवय° O for ओद°

१७९. ०इ for ०दि N, तए for तुए O

१८० एकैका° Bh एकैका° K1 K2 एकैकमा° O. for एकैका°, णिस्संग for
णीसङ्ग N, ०चल A ०चलेहि O for ०चले; N om चिर, ०णेहि for ०अणे O.

१८१ तदो हिअमं alter ०इस्से N

१८२ अइ जइ सो वम्म° for जइ-म्म° Bh, सहि before जइ B E K1, अइ A.
O अइ K2 N for जइ, K2 N O om वि बलात्का° for बलका° K२, ०दिओ
for ०दिओ N ०णं for ०णं A C. K2

* अपासावपि for यदि सोपि Com

तुमं रुक्मिणिं विभ पुरिसोत्तमो सभंग्गाहंसहधम्मचारिणिं
करोदि तदो का पडिवत्ती । (ग)

मद० । निःश्वस्य । कीस मं एत्तिअं आसासेसि । (क)

बुद्ध० । सहि कहेहि । (ख)

लय० । कधिदं जेव्व हिअआवेअसूअएहिं दीहणीसासेहिं । (ग)

शिव . पुरुषोत्तमः . स्वयंप्राहसहधर्मचारिणीं करोति ततः का
प्रतिपत्तिः ।

(क) किं मायेतावदाश्वासयसि ।

(ख) साहि कथय ।

(ग) कथितमेव हृदयावेगसूत्रकैर्दार्यनिःश्वासैः ।

र्मचारिणी भार्या । प्रवृत्तिवार्ता । [मद० वा०] इहं ममाभांग्येन
किं स्यादिति निःश्वास इति भावः ।

१८२. हंमंत्तुम्य for तु-किं Bh.; रुक्मिं A. B. रुक्मिं N. for रुक्मिं; णीं for णिं
K2.; व्व for विभ O.; पुहुं for पुरिं A. N. O.; गाह A. C. K1, K2. गाहेण
Bh. N. for ग्गाह; स for सह A.; B. C. E., K1, K2. om.; सह; णीं for णिं
A. C. E. O.

१८४. करोदि K1. कारेदि N. for करोदि; का तदो for तदो का O.; तदा for तदो
A.; पडिवत्ती A. B. वडिवत्ती Bh. पडिवत्ती O. for पडिवत्ती.

१८५. B. om. निःश्वस्य; K1, K2, O. om. मं, तुए for मं N.; णिकं for णिअं
E. K1, O.; असा Bh. आअं K1, K2. आयां O. for आसा; शेष A; Bh.
O. सिदामि-N. for शिवि; मं after सोसि K1, K2.

१८६. तद्वि before कहेहि O. K1, K2.; कधेहि for कहेहि B. E.

१८७. सहि before कधिं Bh. K2.; कधिदं for कधिदं N.; अआवेअ A, आवेग
B. आवेस Bh C. E. K1. for आवेअ; सूअं for सूअं B, K2.; दीअ for दीह K1.

* सधर्मचारिणी Com. † प्रवृत्ति. for प्रतिपत्ति; Com. ‡ सहि before किं
Com. § सहि before कथितं Com.

मद० । सहि का अहं इमस्स तेण जेव्व अत्ताणअं
पणीकदुअ दुइसडूलकवलादो कडिअस्स तस्स जेव्व केर-
अस्स अत्तणो सरीरस्स । (क)

३१०

लव० । सरिसं महानुभावदाए । (ख)

बुद्ध० । सुमरेहि एदं वअणं । (ग)

मद० । कथं दुदीअपहरणाडिआविच्छेदपडहो ताडीअदि ।

(क) सहि काहमस्य तेनैवात्मानं पणीकृत्य दुइसडूलकवला-
दाकृष्टस्य तस्यैव कृत्यकरस्यात्मनः शरीरस्य ।

(ख) सदृशं महानुभावतायाः ।

(ग) स्मरैतद्वचनम् ।

(घ) कथं द्वितीयप्रहरणाडिकाविच्छेदपटहस्ताडयते । तद्यावन्न-

१८८-१९८ अत्र काहमात्मशरीरस्य किं तु न कापि । मक-
रन्दस्यैव मच्छरीरमिति भावः । केरकशब्दः कृत्यकरवाची ।
पणीकृत्य मूल्यतया यो व्यवस्थाप्यते स कृत्यकरः । अत्र महा-
नुभावता कृतज्ञता । सांप्रतमेवैतद्वचनस्योपयोगं स्मिरीकृत्याह ।

१८८. सहिओ for सहि E., तेणेव्व for तेण जेव्व N., अत्ताण for अत्ताणअ N.

१८९. Bh. O. om. दुइ, दुइसाडूल K2. मिच्चु N. for दुइसडूल, मुह before
कव० O.; वलादो for कवलादो B.; कडिदस्स A. आकडिअस्स B. कडिअस्स E. K1.
कडिअस्स K2. उच्छेदअस्स N. for काडुअस्स; तस्स पत्तणो सरीरस्स for तस्स-रस्स
I., एव्व for जेव्व N., घरकेरअस्स Bh. केकरस्स K1, K2. परकेरअस्स N. for
केरअस्स.

१९०. आत्तणो for अत्तणो K2., सरीरअस्स A. Bh. सरीरपस्स O. for सरीरस्स.

१९१. ए after सरिसं N.; भावदाए B. हावदाए N. भावाए O. for भावदाए.

१९२. सहि before सुमरेहि, सुमरेहि A. सुमरेसि B. Bh. E. O. सुसुमरेहि
K1. सुमरेहि K2. for सुमरेहि; N. O. om. वअणं.

१९३. कथं K2 कथं N. for कथं, दुदीअ for दुदीअ Bh., Bh N O. om. पहर,
णाडी Bh. णाडआ K1 णाडिका K2. for णाडिआ, विच्छेद for विच्छेद Bh., विच्छे-
दसुअओ पडहो N. उदो पडुपडहो O for विच्छेद, कडओ for पडहो B, विच्छेद विच्छेद-
विच्छेद उच्छेदा पीडिअदि after ताडीअदि E

* स्मरिप्यति for स्मर Com. † Com om. पहर.

ता जाय णन्दणं गिम्भच्छिअ सपादपडणं अम्भत्थिअ माल-
दीए उवरि अणुऊलइस्सं (घ) । इत्युरथाय गन्तुमिच्छति ।

मकरन्दो मुखमुद्राद्य हस्तेन गृह्णाति ।

मद० । सहि मालदि विबुद्धासि । विलोक्य सहर्षसाध्व-
सम् । अम्मो अण्णं जेध्व किं पि एदं वट्टदि । (क)

न्दनं निर्भर्त्य सपादपतनमभ्यर्ध्य मालत्या उपर्यनुकूलविप्यामि ।

(क) सखि मालति विबुद्धासि । अम्मो अन्यदेव किमप्ये-
ताद्वर्तते ।

[बुद्ध० वा०] स्मरिष्यसीदं वचनम् । अत्र ॥ नाडी कालेपि पटक्षण
इत्यमरः ॥ पटक्षणावच्छिन्नः कालो नाडी । द्वितीया नाडी द्वादश-
क्षणात्मकः कालः । मद्यन्तिकामकरन्दसंघट्टनविषयस्य समाप्तिपट-
होयमित्यर्थः । यद्वा । द्वितीयनाडी द्वितीयभगिनी मालती तथा सह
विच्छेदो वियोगो यथोपक्रान्तसंबन्धविघटनमित्यर्थः । गृह्णाति मद्य-
न्तिकामित्यर्थः । अत्राम्मो इति स्वच्छन्दमलपितस्वाभिप्रायानुतापे ।

१९४. Bh. O. om. ता; णं for णन्दणं Bh. N.; गिम्भवात्थिअ A. गिम्भत्थिअ Bh.
गिम्भत्थिअ O. for गिम्भच्छिअ; सपादपडणं A. से पादपडणं B. C. E. सपादपडणं
Bh सपादपडणं O. for स-णं; वा K1. N. O. अ K2. after °उणं; अम्भत्थिअ
Bh. अम्भत्थिअ K1. for अम्भत्थिअ.

१९५. अ after उवरि K1.; °कुऊलइस्सं Bh. °कूलइस्सं C. L. K1. O. °कूलविस्सं
K2. for °ऊलइस्सं; इति उत्यातुमिच्छति A. उत्यातुमिच्छति Bh. N. O. for इत्यु-न्ति.

१९६. हस्ते B N. हस्तमस्याः Bh. K2. for हस्तेन.

१९७. विबुद्धासि B. E. पबुद्धासि. Bh. पबुद्धासि O. विबुद्धासि K1. K2. O. किं
पडिबुद्धासि N for विबुद्धासि; सहर्षं ससाध्वस च for स-सम् A. N.

१९८. अहे A. अम्मे Bh. अम्मो N. अम्महे O. for अम्मो; अणं for अण्णं Bh.;
एध्व for जेध्व N.; Bh. om. जेध्व; किं वि for किं पि N.; एत्थ वट्टदि for ए-दि O.;
A. B. Bh. om. एदे; वट्टइ for वट्टदि N.

* Com. om. एतत्.

मक० । रम्भोरु संहार भयं क्षमते विसोढु-
मुत्कम्पितं स्तनभरस्य न मध्यभागः ।
इत्थं त्वयैव कथितप्रणयप्रसादः
संकल्पनिर्वृतिषु संस्तुत एष दासः ।

२००

बुद्ध० । मदयन्तिकामुखमुद्गमय्य संस्कृतमाश्रित्य ।
प्रेयान्मनोरथसहस्रवृतः स एष
सुप्तप्रमत्तजनमेतदमात्यवेज्जम ।

२०५

१९९-२०२ रम्भेत्यादि । हे रम्भोरु भयं त्यज । यतस्तव
स्तनभारस्योत्कम्पं सोढुं मध्यभागो न क्षमते समर्थो न भवति ।
अतिकृशो मध्यदेशः कुचयोर्भयकम्पस्य भारं न सहत इति भावः ।
भयमिहापरिचितदर्शनात् । विकारमिति पाठे तव सकम्पस्य स्तन-
भारस्य विकारं मध्यभागो न क्षमते । संकल्पसुखेऽनेनोक्तप्रकारेण
त्वयैव कथितप्रार्थनासंपत्तिरेपोहं संस्तुतः परिचितो दासो विधेयः ।
प्रणयः प्रेम तद्रूपो वा प्रसादः ।

२०४-२०७ प्रैयानित्यादि । प्रैयान्प्रियतमो मनोरथसहस्रैर्वृतः
प्रार्थितो यस्त्वया संकल्पादिऽनुभूतः स एष सोयमित्यर्थ इति
प्रागनुरागोद्भेदः । अतः शतशतया पूर्वोपकारस्य स्मरणेनैव भद्रमभीष्टं

१९९. K2 om. मक०, विकारं Bh N O न साहु C for विसोढु

२००. उत्कम्पन A. उत्कम्पिनः Bh. K2 N उत्कटित C उत्कम्पित K1. O,
for उत्कम्पितं; च for न C.

२०२. संस्कृत for संस्तुत Bh

२०३. लवणिका for बुद्ध० B Bh. C. E K1 K2; °काया मुत्तं for °कामुत्तं
Bh. C. E. K1. K2; Bh. O om. स-न्य, भवतेभ्य for आश्रित्य N

श्रौढं तमः कुरु कृतज्ञतयैव भद्र-
मुत्क्षिप्तमूकमणिनूपुरमेहि यामः ॥

मद० । सहि बुद्धरक्खिदे कहिं उणअम्हेहिं गन्तव्वं। (क)

बुद्ध० । जहिं जेव्व मालदी । (ख)

मद० । किं णिव्वुत्तसाहसा मालदी । (ग)

(क) सखि बुद्धरक्षिते क पुनरस्माभिर्गन्तव्यम् ।

(ख) यत्रैव मालती ।

(ग) किं निर्वृत्तसाहसा मालती ।

विवाहरूपं कुरु । तत्र सामधीमाह । एतदमात्यगृहं केचित्सुप्राः
केचित्प्रमत्ता जना यत्र तादृशम् । गाढं तमः । अन्धमिति पाठेऽन्धं
करोतीत्यन्धम् । तम इत्यर्थः । उत्क्षिप्तमुत्तोलितमत एव मूकमशब्दं
मणिप्रधानं नूपुरं यथा तथैहि यामः । विवाहसंपादनायेति भावः ।
तत्र सुप्रादिना गृहलोकानामदर्शनं श्रौढान्धकारतया बहिर्लोकानाम-
दर्शनम् । नूपुरस्याप्यशब्दतया परचित्तर्काभाव इति गमनमपत्युहं
स्यादिति ब्रूयितम् ॥ प्रमत्त इति रदाभ्यां निष्ठातो न इति नत्वं न
भवति न ध्याख्यापृमूर्धमशामिति निषेधात् ॥

२०८-२१३ [मद० वा०] अत्रानेन मकरन्दसंमतिमाह । यत्रैव
मालती । वर्तत इति शेषः । एतेनागामिनोऽङ्गस्यावतारः सूचितः ।

२०६ मत्तः for तम० O., कृत for कुरु Bh.; एक for एव A.

२०७. उत्क्षिप्तम् for उत्क्षिप्त E.

२०८ Bh. O. om. सहि, षिण्ण for षिण्णदे N; K1. om. कहिं उ, एव B. दाणि
O. for उण, N. om. उण; अम्हेहिं for अम्हेहिं K1.; गदव्वं A. B. O. गतव्वं K1.
for गन्तव्वं.

२०९. पुण्वं before जेव्व A.; एव्व for जेव्व N.

२१०. U. O. om. किं; णिव्वुत्त for णिव्वुत्त Bh. K1 K2. O.

बुद्ध० । अध इं । अण्णं च । तुमं भणासि का अहं
इमस्स (क) इत्यादि पठति । मद्यन्तिकाभूणि पातयति ।

बुद्ध० । महाभाअ दिण्णो क्खु अत्ता पिअसहीए । (ख)

मक० । अद्योर्जितं विजितमेव मया किमन्य-

दद्योत्सवः फलवतो मम यौवनस्य

२१५

(क) अथ किम् । अन्यच्च । त्वं भणासि काहमस्य ।

(ख) महाभाग दत्तः खल्वात्मा प्रियसख्या ।

[मद० वा०] अत्र पितृनैरपेक्ष्येण मालत्यात्मनिषेदनं यदि तदा
ममापि तत्स्यादित्याशयः । [बुद्ध० वा०] अत्र च तथा प्रागेव
मत्समर्षं त्वया मकरन्दायात्मा दत्तः । इदानीं कुतस्तेपास्यमित्या-
शयः । स्वगृहत्यागदुःखाद्भ्रुपातेन सूचितात्मदानां मद्यन्तिका-
माह [बुद्धरक्षिता] । अत्र तुभ्यमिति शेषः ।

२१४-२१८ अद्येत्यादि । अद्योर्जितं सातिशयं कृत्वा मया
विजितम् । सर्वकार्यसंपादनात् । सफलस्य मम यौवनस्याद्योत्सवः ।
अत एवान्यत्किम् । अपि तु न किमपि । साध्यमस्तीति शेषः ।

२११ लब्धं for बुद्धं C O ; अध किं Dh. अह इ N for अध इ, मद्यन्तिका
before अण्ण K2, अण्ण for अण्ण K1, अ for च C. K2 N., भणासि for भणासि
A C. E K2 O, C E om अह

२१२. N. om. इमस्स, Bh om. पठति

२१३ महाभाअ C महाभाग K2 O for महाभाअ दिण्ण for दिण्णो B Bh C.
N. O, क्खु for क्खु Bh K1. K2 O अनाणभ Bh C अनाणं N अणाणय
O. for अणा, जलपुञ्ज पिय for विअ O, गेण् C पडिबज्जसं N after सहीए

२१४ सर्वं Bh. सातिशय K1 K2 after मकं, अति for अथ A. B Bh C.
L.; स्तद् for अयद् O

२१५ नव for मम O

यस्य प्रसादसुमुखेन समुद्धृतेयं ।

देवेन बान्धवधुरा मकरध्वजेन ॥

तदनेन पक्षद्वारेण निर्गत्य साधयामः । निभृतं परिक्रामन्ति ।

मक० । अहो निशीथनिःसंचाररमणीयता राजमार्गस्य ।

० तथा हि संप्रति

प्रासादानामुपरि बलभीतुङ्गवातायनेषु

भ्रान्त्वावृत्तः परिणतसुरागन्धसंस्कारगर्भः ।

यस्य मम बान्धवधुरा मित्रकृत्यं कामदेवेन सम्यग्भृता । प्रसन्नतया सुमुखेन । एवकारोप्यत एव । यदि माधवसंगतेयं स्यात्तदा मया सर्वाकारं जितं न स्यादिति भावः । कन्यावरणे बान्धवा एव भवन्ति ।

यदाह ।

कन्याया वरणे माता पितरौ बान्धवा अपि ॥

पक्षद्वारं खड्गिका ॥

२१९-२२४ अर्धरात्रनिशीथौ ह्रावित्यमरः ॥ प्रासादानामिति ।

अयं वायुस्तरुणानां नूतनस्त्रीसमागमं प्रकाशयति । अनेन मदयन्तिकाप्रोत्साहनमुक्तम् । कीदृशः । उक्तस्थानेषु भ्रान्त्यावृत्तः । आदौ

२१९. वने for यरण N.; समुद्धृतेयं A समर्पितेभ्यः B. Bh. समर्पिते O. E. ममोद्धृतेयं K1. K2. समुद्धृतेयं O. for समुद्धृतेयं.

२२०. निर्गत्य for निर्गत्य A. O, समीहितं before ताप° E. K1. K2; साधयामि एवं for साधयाम O, इति before निभृतं K2.; इति for निभृतं Bh. मति for मति

२२१. B. om. मक°, निशीथनीःसंचाररमणीयता for निशी-ता N.; संचार for नि-संचार K1. K2., A om. राज.

२२०. अपि च संप्रति हि for त-न्ति O., A. om. तथा हि; अपि च for तथहि Bh.; संप्रति हि for हि-ति N.

२२१. जल for तुङ्ग N. O.

२२२. भ्रान्त्वावृत्तं E. प्राणाभोर N. धातावृत्तिः O. for भ्रान्त्यावृत्त; परिणत for परिणत A. संभार for संभार B. K2. O.

मान्यामोदी मुहुरुपचितस्फारकर्पूरवासो
वायुर्युनामभिनववधूसंनिधानं व्यनक्ति ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

२२२

॥ नन्दनविप्रलम्भो नाम सप्तमोङ्कः ॥

भ्रान्तः पुनरावृत्त आयातः । अनेन मन्दत्वम् । भ्रान्त्या भ्रमणेनायात
इति ज्ञा । परिणतपुष्परसगन्धतमूहयन्धुः । पुष्पस्रजा इष्टः सुर-
भिर्वा । मुहुरुपचितोत्यर्थं प्रवृद्धः । स्फारो दीर्घतया बृहत्तरः । क-
र्पूरसंपर्का च । पश्चात्कर्मधारयः । यद्वा । कर्पूरविशेषणमेव द्वयम् ।
एभिरतिसौगन्धे ध्वनिते यतोतिमनोहरोत एव स्त्रीसांनिध्यकर इति
भावः । उपहितम्लानेति पाठोपि कर्मधारयः ।

प्रासोष्ट यं रत्नधरो द्विजेशो द्विजेशचन्द्या दमयन्तिकापि ।

जगद्धरं तत्कृतटिप्पणेङ्कोगमन्मनोहारिणि सप्तमोयम् ॥

इति सप्तमोङ्कः ।

२२१. भाज्य° for माल्या° K1 ; उपरितस्फार Bh. अपाधितस्फार K1 उपरित-
स्फार O. उपरितम्लान noticed by Com. for उपधितस्फार.

२२४. वातो युनामभिमत् N. वायुर्युनामभिमत् O. for वा-नव.

२२५. K1. N O. om. मन्द°-नाम मालतीमाधवे .A. E. मालतीमाधवे मरयतिष्ठा
परिणयो Bh. श्रीमालतीमाधवे नाटकरवत् K2 for नेद°-नाम, समाप्तः after अङ्कः
K1.

अष्टमोङ्कः ।

ततः प्रविशत्यवलोकिता ।

अव० । वन्दिदा मए णन्दणावासपडिणिउत्ता भअवदी । ता
जाव मालदीमाहवसआसं गच्छामि । परिक्रम्य । एदे दे णिघ्व-
त्तिदगिम्हदिअहावसाणमञ्जणा दीहिआत्तडसिलादलं अलंकर-

(क) वन्दिता मया नन्दनावासप्रतिनिवृत्ता भगवती । तद्यावन्माल-
तीमाधवसकाशं* गच्छामि । एतौ तौ निर्वर्तितप्रीप्पादिवसावसान-

तदेवं मद्यन्तिकामादाय मकरन्दे माधवान्तिक चलिते मालतीमा-
दाय निर्गतस्य माधवस्य कामन्दकीगृहस्थितस्य वार्ताप्रस्तावनायावलो-
किताप्रवेशः । सूचन च पूर्वाङ्के । जहि जेव्व मालतीति वचनेन माल-
तीमाधवयोरेकत्र वासः सूचितः । तत्र च यद्यपि तयोरेव प्रवेशोर्हति
तथापि कन्याप्रलोभने सख्यानुकूल्ये तत्प्रवेश इति पूर्वाङ्के कृतमेव ।

४-१४ अत्र सरो वापी तु दीर्घिकेत्यमरः ॥ दलयतीत्यादि । अयं

१ प्रविश्याव० for प्रविशत्यव० O

२ O om अव०, जाव after मए A णदणवास for ण स Bh, ०णिवृत्ता Bh
K1, K2 ०णिअत्ता O ०णिवत्तमाणा N. ०णिवत्ता O for णिउत्ता, देवी before
भअ० B

३ मालती for मालदी Bh O, माधव for माहव K1 K2 O, ०रसआस for
सआस K1 ०अद before गच्छामि A, गजामि Bh O वग्गामि K2 for गच्छामि,
अवलोक्य च Bh k2. अरलोक्य N after परिक्रम्य, एदे खु मालदीमाहवा णिवृत्त for
ए द N, A om एदे दे एते for एदे k2 एदे अ ते for एदे दे O; ते for दे O,
णिवृत्त Bh O गिक्कत्तिद k1 णिवत्तिद k2 for णिवत्तिद

* Bh om गिम्ह, दिअत्ता० Bh K2 दिवत्ता० N O for दिअहा, ०मञ्जण Bh.
मङ्गणा k1 for मञ्जणा, मञ्जणाए मालदीए सह दाहि० for म हि० k2, जल before
दाहि० O, (सिलात्तं A N. सिलायल O for सिलादल ०करोति Bh ०वरदि O
०करोति k1 ०करोदे k2, ०करदि N ०करोति O for ०करोति

* सकाशमेव Com

न्ति मालदीमाहवा । ता जाव उवसप्पिस्सं । (क) निष्क्रान्ता । ९
प्रवेशकः ।

ततःप्रविशत उपविष्टौ मालतीमाधवावलोकिता च ।

माध० । सानन्दम् । वर्तते हि मन्मथप्रौढमुहदो निशीथस्य
यौवनश्रीः । तथाहि ।

दलयति परिशुष्यत्प्रौढतालीविपाण्डु-

स्तिमिरनिकरमुद्यन्नैन्दवः प्राक्प्रकाशः ।

१०

वियति पवनवेगादुन्मुखः केतकीनां

प्रचलित इव सान्द्रो माकरन्दः परागः ॥

मज्जनौ दीर्घिकातरशिलातलमलंकुक्षतो मालतीमाधवौ* । तद्या-
वदुपसर्प्यामिं ।

चान्द्र उद्योत उद्भृच्छन्नत एव शुष्यत्प्रगल्भतालीपत्रवत्पाण्डुरस्ति-
मिरसंघं खण्डयति । प्रथमतो व्योम्नि वायुवेगेनोर्ध्वमुखीभूय
प्रचलितो धनः केतकीपराग इव । इन्दोरयमैन्दवः । मन्दमन्दमिति
प्रचलनक्रियाविशेषणम् । उपावर्तये संमुखीकरोमि ।

५. Bh. O om माल-स्सं, A K1 K2, om मालदीमाहवा, N, has it above,
A om ता, B N. om जाव, उप° for उव° O E., उपसर्प्यामि N. इह द्विदा जनेक
उपसर्प्यामवसरे पञ्चिजालदस्सं K2 for उ-स्सं; इति A. E K1 इति परिक्रम्य Bh.
K2, before निष्क्रान्ता, N. om निष्क्रान्ता

* प्रविष्टौ for प्र-ष्टौ A.

८ स्तगत before सानन्दम् A K2, स्तगत for सानन्दम् Bh O., K1. N. O.
om हि, निशीथिनीकापस्य for निशीथस्य B, K1 om° साधव-साधव° (Line 11).

९. Bh om यौवन

१० शुक्र for शुष्यत् E

११ कीतकीनां for केतकीना K1.

१२ मन्दमन्द A. मन्दमन्द B. Bh for माकरन्द

* Com om मालतीमाधवौ.

‡ उपसर्प्यामि Com

स्वगतम् । तत्कथं वामशीलां मालतीमुपावर्तये । भवत्वेवं ता-
 १५ वत् । प्रकाशम् । प्रिये मालति प्रत्यप्रसायंतनस्नानसविशेषशी-
 तलामत्रभवतीं निदाघसंतापशान्तये विज्ञापयामि । तत्किमि-
 त्यद्यानिमित्तमन्यथैव संभावयसि ।

निश्चोतन्ते सुतनु कवरीविन्दवो यावदेते
 यावन्मध्यः स्तनमुकुलयोर्नार्द्रभावं जहाति ।
 २० यावत्सान्द्रप्रतनुपुलकोद्भेदवत्यङ्गयष्टिः ।
 स्तावद्गाढं वितर सकृदप्यङ्गपालीं प्रसीद ॥

१८-२१ निश्चोतन्त इत्यादि । हे सुदारीरे यावदेते कवरीजलवि-
 न्दवः स्रवन्ति यावत्कुचकालिकयोर्मध्य आर्द्रतां न त्यजति यावच्च नि-
 विडञ्ज्यापि रोमाञ्चं प्रकाशयन्ती काययष्टिस्तावद्गाढं यथा तथा सकृदपि
 मेङ्गपालिं क्रोटप्रदेशं देहि । अतः प्रसीद । तदिह निदाघतापशान्तये
 जलविन्दवः । कुचार्द्रता पुलकोद्गमथ सर्वाङ्गशैत्यापत्तये । यावत्ताव-
 च्छब्दावयव्यर्थी ॥ सान्द्रेत्यादिपदे कर्मधारयमत्वर्थीयाद्बहुव्रीहिरेवेष्टो
 लघुत्वादिति न्यायेन बहुव्रीहिसंभवे कथं मत्वर्थीय इति न देश्यम् ।

१४. A. B. Bh. O. om. स्वगतम्, हि before वाम K2.; Bh. om. मालतीम्
 अनुवर्त्ते for उपावर्तये O.; Bh. om. तावत्.

१५. विशेष for सर्विशेष A.

१९. भगवतीं for अश्रुभगतीं K1. निदाघतापशान्तये A. E. निदाघशान्तये B.
 C. N. for निदाघसंतापशान्तये; किञ्चित् before विशा° N; तत्किमिष for तत्किमिति
 K2; तत्किमिति नित्यमन्यथैव मां संभावयसि A. Bh. तत्किमिन्यथैव मां संभावयसि
 N. तत्किमिति नित्यमेव मामन्यथैव संभावयसि O. for तत्किमिति.

१७. आदि after अथ O., सम्भाषयामि for संभावयसि K1.

१८. विशेष° N. न क्षी° O. for निश्चो°

१९. युगुतयोः A. कतशयोः O. for मुकुलयोः, सार्द्रभावं for सार्द्रभावं K2. N.

२०. पत्रव for सतनु B. Bh. I. K1.

२१. अङ्गपालिं for अङ्गपालीं N.

अथि निरनुरोधे

जीवयन्निव समूहसाध्वसस्वेदाविन्दुरधिकण्ठमर्प्यताम् ।

बाहुरैन्दवमयुखचुम्बितस्यान्दिचन्द्रमणिहारविभ्रमः ॥

अथवा दूरे तावदेतत् । कथमालापसविभागस्याप्यभाजन- २९
मय जनो भवत्याः ।

दग्धं चिराय मलयानिलचन्द्रपादै-
निर्वापितं तु परिरभ्य वपुर्न नाम ।

एतद्रचनस्य प्रायिकत्वान् । तथैत्र नानाप्रयोगदर्शनादिनि दिक् ॥ पालिः
पङ्क्तिदेशयोरिति शाश्वतः ॥

२३-२६ जीवयन्नित्यादि । बाहुः कण्ठेर्प्यताम् । कीदृशः ।
समूहं सद्योजातं पुञ्जितं वा यत्साध्वस भय तेन स्वेदाविन्दुर्यत्र सः ।
अननुभूततया भयम् । चान्द्रकरस्पृष्टोत एव स्यन्दी क्षरन्बालचन्द्रकान्त-
हारस्तत्तुल्यः घर्मेघिघातकत्वान् । अत एव सौहित्याज्जीवयन्निव ॥
समूहः पुञ्जिते भुमे सद्योजाते सुनिधित इति विश्वः ॥ ससाध्वसभ्रमेति
पाठे ससाध्वसो भयराग्वः भ्रम इत्यर्थः । सविभागो भेदः । अभाजन-
मस्थानम् । अजहसिद्भोपयम् । अय जन इत्यनेन दीनतोद्भावनेनानुकुल्यं
स्वीयमाह । भवत्या इत्यनेन नायिकोत्तेजनम् ।

२७-३० दग्धमित्यादि । चिर दक्षिणवायुचन्द्रकरैस्तापितं मे
षपुरालिङ्गच न चेधिर्यापितमतप्रीकृतं तदा समद्रकोकिलरवपीडिता मे
भ्रुतिः कर्णोद्येदानीं दृष्यां याच पियतु । सादग् दृगोदित्यर्थः । अत एव

२३ पालि after अथि \

२४ मयुर for मयुः Bh. स्पन्द for स्पन्दि Bh

२५ H om एतत्, भय माला-... for क 'च' Bh

२६ न for नु U, Bh om ... पुनर् for पुनर् । b

आमत्तकोकिलरुतव्यथिता तु हृद्या-

मद्य श्रुतिः पिवतु किंनरकण्ठि वाचम् ॥

अव० । उपसृत्य । अइ अणिव्वहणसीले जं दाणिं मुहूत्तन्तरिद-
माहवा दुम्मणाअन्ती मम पुरदो भणासि चिराअदि अज्जउत्तो अ-

(क) अयि अन्निर्वहनशीले यदिदानीं* मुहूर्तान्तरितमाधवा दुर्भ-
नापमाना मम पुरतो भणसि चिरपत्यार्यपुत्रोपि नामां कियच्चिरेण

वाङ्माधुर्यद्योतनाय किंनरकण्ठि इति संबोधनम् । किंनरस्यैव कण्ठः
स्वरो यस्यास्तादृशि हे ॥ स्वरे कण्ठःप्रकीर्तित इति रत्नकोशः ।
अङ्ग-कण्ठगात्रेपूपसंख्यानान्डीप् ॥ पूर्वार्धे तुशब्दो यद्यर्थः । द्वितीये
पुनरर्थः । यदि नालिङ्गनं देयं तदा मधुरमालपेति भावः । नाम संभा-
वनायाम् । आलिङ्गनादानं संभाव्यते यतः । त्वयि वदन्त्यां कलको-
किलरयोपि कर्णकटुरित्यनुरागाधिक्यमात्मन उक्तम् । इहाद्यपदमिदा-
नीमर्थे । अन्यथा निशीथवर्णनेद्यास्मिन्नहनीत्यस्यानर्थक्यापत्तेः । एवं
चाद्यास्मिन्नहनीति व्युत्पत्तिः प्रायिका ।

३१-४० अत्र यदिदानीमिति वाक्यभूपायाम् । भणनस्वरूपमेवाह

३९. °तापि Bh. °ता तु B. E. for °ता तु.

४०. °मद्य श्रुतिः पिवतु कर्णरसापमानि B. °मद्य श्रुतिः पिवतु कर्णरसापमानि Bh.

४१. N. om. उपसृत्य; अवि for अइ C.; अणिव्वहणसीले B. अणिव्वहणसीले Bh.
अणिव्वहणसीले K1. अणिव्वहणसीले K2 for अणिव्वहणसीले; तदाणि for जं दाणिं O.;
मुहूर्तान्तरितम् Bh. मुहूर्तान्तरितम् K2. for मु-र; अदिइ A. °दीद B. °तीरेण
N. for °तीरेण.

४२. माहवे for माहवा Bh. E., वि after माहवा N.; दुम्मणाअन्ती Bh. दुम्मणाअन्ती
O. for दु-न्ती, मह for मम O. K1, N.; मणति O. K1 मणन्ती आसि K2.;
चिरअति K2. चिरपति O. for चि-दि, वि नाम कियत् चिरेण B. अरेण O. for
अचि-रेण.

* मुहूर्तमापान्तरितमाधवेः Com. † कियता चिरेण Com.

विणाम कोचिरेण पेक्खिस्संजेण विच्छडिआसेसज्झसा त्रिसुम-
रिदणिमेसविम्वं आलोअअन्ती एव्वं भणिस्सं विउणवेढपरिरम्भेण
संभावअस्सि त्ति तस्स दे संपदं अअं परिणामो । (क) मालती ३५
सासूयमिव तां पइयति ।

माध० । स्वगतम् । अहो भगवतीप्रधानान्तेवासिन्याः सर्व-

प्रोक्षिष्येयेन विच्छर्दिताशेषसाध्वसा विस्मृतनिमेषविन्नमालोकयन्त्पेवं
भणिष्यामि द्विगुणवेष्टपरिरम्भेण संभावयेरिति तस्य ते सांप्रतमयं
परिणामः ।

चिरयतीति संभावयेरित्यन्तम् । सांप्रतमिति शिरश्चालनकाकौ । चि-
रयति धिलम्बते । विच्छर्दितं त्यक्तम् । विन्नमिति क्रियाविशेषणम् ।
परिणाम इति । या त्वं चिरविरहमसहमाना माधवार्थिनी सा कथ-
मधुना तत्र वाग्यमनमालम्बस इति भावः । असूया गुणेषु देया-
रोपः । सा चेह रहस्यनिवेदनादिति भावः । सर्वतोमुखं सर्वतो-
गामि । सुभाषितान्येव रत्नानि तेषां कोपः पात्रम् ॥ कोषोर्त्वी कु-

३३ अइयादो त पेक्खे for के रव N, केचिरे Bh किचिरेण K२ for केचिरेण,
विच्छडिआ° A विउरिअ Bh विउरिआ° E. विउजिजया° O for विच्छडिआ°;
°असिगज्झसा for °आ-सा Bh, सद्धसा A, B K1, K२. सइयस N for सज्झसा.

३४. °रिअ for °रिद B B K1, N, निमेषाणि अलोअती B निवेसणिदिप्पमत्तो-
कपती O for नि-न्ती, विम्वं K1. विन्नं K2. for विग्ग, विग्गमत्तोअभन्ती for वि-न्ती
A, अरलोअअन्ती Bh विलोअन्ती N. for आ-न्ती. एव for एव्व Bh K२ O.,
तथा before विउ° Bh, विउणवेडुन A. दुउणवेड° B. विउणवेड Bh K२ निअदिद
N. विउलानेड O for वि उ, वेउण C वेड E for वेड.

३५. संभावएणि A. सभावइस्सणि (or णि) Bh सभावणमिति K1 सम्भवदिसण
मीति K2 संभावइस्सणि N सभावइस्सणि इति O for स-णि, सपदं before तस्य A,
N, तर्दिअ A. ता K२. for तस्स, Bh K२ N om दे, B C, E om सपदं
संपदं after अभ K1

३६ Bh om तां

३७ भाव्यगर्तं Bh अउरार्थं N for स्वगतम् भाववत्याः प्रधानां for म-जां N.

तोमुखं वैदध्यमक्षयः सुभाषितरत्नकोपः । प्रकाशम् । प्रिये
सत्यमवलोकिता वदति । मालती मूर्धानं चालयति ।

४० गाध० । शापितासि मम लवङ्गिकावलोकितयोश्च जीवितेन
यदि वाचा न कथयसि ।

माल० । नाहं किं वि जाणामि । (ख) इत्यर्थेके लज्जां
नाटयति ।

माध० । अहो अनवसितार्थमन्थरस्य वचसश्चारुता । सहसा
४१ निरूप्य । अवलोकिते किमेतत् ।

(ख) नाहं किमपि जानामि ।

डूमले पात्र इति मेदिनीकरः ॥ प्रियेत्यादि प्रभवाक्षयम् । मूर्धकम्प
उक्तनिषेधाय । शापितासि शपथीकृतासि ।

४४-४९ अनवसितोनिश्चितः । किमेतदिति वक्ष्यमाणवाक्या-
र्थस्य प्रश्नः । वाप्पेत्यादि । हरिणाक्ष्या एष कपोलो वाप्पजलेन

३८. अक्षयमसु० A. अक्षयं सुभाषितसंस्करणं Bh. अक्षयं सुभाषितरत्नसंस्करणं E.
अक्षयं सुभाषितरत्नसंस्करणं K1., संभार for कोषः O.; B C. om. अक्षयः; अपि
K1. अपि K2. before प्रिये, अपि after प्रिये N.

३९. ०किता for ०किता K1; तिर्यग् before मूर्धनं A. K1. K2. O.

४०. मया for मम A., Bh. om. मय; ०तयोर्जीवितने for ०तन A. Bh.

४१. Bh. N. om. वाचा; न वाचा for वाचा न K1. K2.:

४२. नाहं Bh. O. न अहं C E. K1. for नाहं, किं वि जा० Bh. C. O. किंविज्ञा०
K2. for किं वि जा०, जानामि K1. जानामि O. for जानामि, अर्थेके B. अर्थेकेन
Bh for अर्थेके.

४४. B. Bh. om. अहो; ०सितार्थस्य वचसः B. ०सितार्थस्यमाहता Bh. ०सितार्थ-
मैतदर्थवचसः N. for ०ति-वच, विया before वचत O., Bh. om. वरणा.

४५. भवतीत्येव for निरूप्य B.

वाष्पाम्भसा मृगद्रशो विमल कपोल
प्रक्षाल्यते सपदि राजत एव यस्मिन् ॥
गण्डूपपेयमिव कान्त्यमृत पिपासु
रिन्दुर्निवेशितमयूखमृणालदण्ड ॥

अव० । सहि किं द्राणि उच्छलिदवाहुष्पीलमन्थर रो-९
दिसि । (क)

माल० । सहि केचिर पिअसहीए लवाङ्गिआए असणिधा-

(क) सहि किमिदानीमुच्छलितवाष्पोत्पीडमन्थर रोदिपि ।

(ख) सहि कियच्चिरं प्रियसखया लवाङ्गिकाया असंनिधान-
दु खमनुभविष्यामि । प्रवृत्ति-लाभोप्यस्या दुर्लभ ।

सपदि प्रक्षाल्यते । अत एव विमल । किमेतत् । यत्र चन्द्रो रा-
जते । कीदक । गण्डूपेण मुखपूरणेन पातत्र्य दीप्यमृत पातुमिच्छु-
रिव निहित किरण एव मृणालदण्डो येन स । किरणरूपमृणा-
ललतिकया पातुमिच्छतीत्यर्थः । अनेन कपोलस्य चन्द्राधिकका-
न्तिमस्त्वमुक्तम् ॥ गुण्डूपो मुखपूर्तो स्यादिति शाश्वत ॥

५०-५३ अत्रोच्छलितो बहुलीभवन् । मन्थरमिति त्रियावि-

४० मज्जत for राजत K1 k² एव for एव B1 N

४१ मयूष for मयूष Bh

५० द्राणि for द्राणि Bh उच्छलिद B उच्छलिद Bh O उच्छलित k1 for
उच्छलिद उच्छलिदवाहुष्पीलमन्थर रोदिपि for उ-सि N वाहुष्पील A वाहुष्पील B
वाहुष्पील Bh वाहुष्पील k² for वाहुष्पील k² om मथर मथर A मथर Bh
for मथर रोदिपि B रोदिपि B रोदिपि B रोदिपि O for रोदिपि

५१ जनानिक after माल० A A om सहि कचिरं Bh कचिरं k2 कियच्चिरं
O for केचिर प्रिय for प्रिय O सहि for सहीए k2 सखयाए for ल प E O
असंनिधान Bh असंनिधान k2 O for अ-न, हान for धान N

* लभोप्यस्या दुर्लभ इति Com

णदुःखं अणुभविस्तं । पठत्तिलम्भो वि से दुल्लहो । (ख)
माध० । अवलोकिते कि नाम ।

५६ अव० । तुह जेव्व सवधोवण्णासेण एसा लवद्धिअं संभ-
रिअ ताए पठत्तिणिमित्तं उत्तम्मदि । (क)

माध० । नन्विदानीमेव तत्र मया कलहंसकः प्रेषितः प्रच्छन्न-
मुपगम्य नन्दनावासप्रवृत्तिमुपलभस्वेति । साशंसम् । अवलो-
किते अपि नाम बुद्धरक्षिताप्रयत्नः सफलोदकं एव मदयन्तिकां
६० प्रति स्यात् ।

(क) तवैव शपथोपन्यासेनैवा लवद्धिकां स्मृत्वा तस्याः प्रवृत्ति-
निमित्तमुत्ताम्याति ।

शेषणम् । अत्रासंनिधानदुःखमसंगमेन जनितक्लेशम् । प्रवृत्तिलम्भो
वार्ताप्राप्तिः । धार्ता प्रवृत्तिर्वृत्तान्त उदन्तः स्यादद्याद्रय इत्यमरः ॥

५६ °हविस्व for भविस्व N ; पठत्ति for पठत्ति O., वि for वि Bh ; से for से
B. C. K1 , सुदुल्लहो नि A दुल्लहो नि Bh. C. E K1. K2 O. for दुल्लहो.

५४. किं हि नामैतत् for किं नाम N.

५६. तुह for तुह K1 , जेव्व for जेव्व N , सवधो° B सपधो° C वज्जो° N.
पणो° O for सवधो° , °पण्णासेण Bh °पण्णासे ता (°पण्णासेन in छाया) K2. for
°व-या °द्धिअ for द्धिअ K2 , सुभरिअ A N. सभरतो O for सभरिअ

५६. ताए for ताए K1 पठत्तिलभणिमित्तं for प-ल N ; उत्तम्मदि Bh. उत्तम्मदि
K2 O for उ दि

५७ हि after एव K1. K2 O , कलहंसकस्त्व मया for क-क Bh , A. om
तव हि तव N , मया तव for तव मया K1 K2 O., कलहंसः for क-क N ; प्रेषित
for प्रेषितः A. Dh , गच्छ स्व before प्रच्छन्न N., पठत्त° for पठत्त° Bh , पठत्त
गणित्य नन्दनावासां प्रवृत्ति° for प्र-त्ति° A

५८. उपगत्य for उपगत्य A B. E , नन्दनावासां प्रवृत्ति° for न-त्ति E ; उपलभस्वे-
ति for उपलभ-ति B , साशंसं for साशंसं C , B. om अवलोकिते.

५९. मयत्नपत्तोदकां for म-कं Bh , मयत्तोदय E कलरिक्तं K1. K2. N. for
क-कं.

अव० कुदो संदेहो महाणुभाअस्स । महाभाअ पढम जेव्व
सहूलणहरालंकिदस्स मअरन्दस्स मोहविराममहूसवं णिवेदअ-
न्तीए भअवदीए णिउत्तेण भवदा मालदीए जीविदेण समंपसादी-
किद हिअअं । जइ को वि तुमं संपदं मदअन्तिआलम्भेण वड्ढा-
वेदि किं दाणिं तस्स पारितोसिअं भविस्सदि । (क) १९

(क) कुत संदेहो महानुभावस्य । महाभाग प्रथममेव शार्दूलन-
खरालंकृतस्य मकरन्दस्य मोहविराममहोत्सवं निवेदयन्त्यै भगवत्या
नियुक्तेन भवता* मालत्यै जीवितेन समं प्रसादीकृतं हृदयम् । यदि
कोपि त्वां! सांप्रतं मदयन्तिकालाभेन वर्धापयति किमिदानीं तस्य
पारितोषिकं भविष्यति ।

६२-७२ अत्र निवेदयन्त्या मालत्या इत्यन्वयः । मालत्या इति
पठ्यन्तम् । मालत्याः कृत इत्यर्थः । अनुयुक्तः पृष्टः । स्वकीयहृदयालो-
कनमागामिश्लोकस्वरसद्योतनाय । प्रसवः पुष्पम् । प्रेम्णेत्यादि । या

११ B Bh N. O om कुदो भाअस्स; महाभाअ कुदो संदेहो for कु भाअस्स E ;
k1 K2 om म स्स मयभाअ K2 महाभाग O for महाभाअ, पढम Bh पढम
K2. for पढम, उद्दम तस्स प्प्य सहूलणहरालंकिदस्स for प-किदस्स N

१२ °राअखिवपस्स for °ता-स्स O मोहविराममहूसवं निवेद° Bh मोहविराममहूसवं निवेद°
C F मोहविराममहूसवं निवेद° K2. मोहविन्देदिअं निवेद° N मोहविराममहूसवं निवेद° O.
for मो द°

१३. B om मअ-वदा, मअवदी for म ए Bh मअवदा for मवदा A C E
°लतीए for लदीए O, समं before and after जीविदेण B सम जी विदेण for जी मं
Bh K1. K2 O, हिअअ पसादीकदं Bh हियय पसादीकिद O for प-अं

१४ अ after °किद O, ता before जइ N जदि for जइ C E K1 K2, O
om कोपि तुम; Bh K2 N om तुम, सप्यउ for संपद k2 जेव्व Bh C E
k1. जेव्व k2 तस्स पय्य N तस्स जेव्व O after सपद मदअन्तिआअ लंभेण C E.
मदअन्तिकालम्भेण K2 मदयतियात्साहेण O for म-अ वड्ढापदि A. वडावेदि B k2
O वड्ढादि Bh. for व दि

१५ तस्य B C E. तथा k1. before किं, तस्स किं दाणिं Bh K2 तस्स
दाणिं किं O for कि स्स, A om. दाणिं °दोसिअ N °ओसिअ O, for तोसिअ
कोसि नि for भविस्सदि B C. E

* मन्ता for भवता Com । सांनतमेव मद° Com.

माध० । अनुयोक्तव्यमनुयुक्तोस्मि । हृदयमवलोक्य । इयम-
स्ति मालतीप्रथमदर्शनाभिषङ्गसाक्षिणः कामकाननालंकारस्य
लक्ष्मीवतः केसरतरोः प्रसवमाला ।

प्रेम्णा मद्गृथितेति या प्रियसखीहस्तोपनीतानया
विस्तारिस्तनकुम्भकुङ्कुलभरोत्सङ्गेन संभाविता ।
संप्राप्ते त्वथ पाणिपीडनविधौ मां प्रत्यपेताशया
या मय्येव लवङ्गिकेत्यवगते सर्वस्वदायीकृता ॥

माला प्रियसख्या लवङ्गिकया हस्तेनोपनीता मद्गृथितेति हेतोः प्रे-
म्णानया मालत्या पीनकुचघटमुकुलस्य भरो यत्र तेन क्रोडेन सह
संभाविता संभावनां नीता ततो नन्दनेन सह विवाहे संप्राप्ते मां प्रति
निरस्तप्रत्याशया लवङ्गिकेत्यवगते मय्येव यया सर्वस्वदानं
कृतम् । अनेन पूर्वानुरागकथनेन नायिकाविस्रम्भ उक्तः । विस्तारः
परिणाहः । कुम्भपदेनोन्नतता कुङ्कुलपदेन मृदुता भरशब्देन प्रौढि-
रुक्ता । पाणिपीडनं विवाहः । दीयत इति दायः ।

६६. अनया before अनुयोक्तव्यं A. Bh.; °कव्यमेवानु° for °क-नु N.; °कोष्ठिः
for °कोष्ठि O.

६७. अभिषङ्ग for अभिषङ्ग Bh. C. K1. K2. O.; °लंकारभूतस्य for लंका-
रस्य N.

६८. प्रसू for प्रसव.

६९. वा for या N. O.; नीता यया C. नीतेति वा N. O. for नी-या.

७०. कुङ्कुल for कुङ्कुल B. Bh. E. O.

७१. मय्येवं हि for या मय्येव E.; दायः कृतः for दा-ता B. Bh. K1. K2. N.

अव० । सहि मालदि वल्लहा क्खुदे इअं वउलमाला । तदो
अवहिदा भव मा दाणि एसा सहसजेव्व परहत्थगदा भवि-
स्सदि ति । (क)

माल० । पिअं पिअसही मे उवदिसदि । (ख)

अव० । क्खं पदसजे विअ । (ग)

माध० । नेपथ्याभिमुखमवलोक्य । अये कलहंसकः प्राप्तः ।

माल० । दिट्ठिआ वड्ढसि मदअन्तिआलम्भेण । (घ)

(क) सखि मालति वल्लभा खलु त इयं वकुलमाला । ततोवहिता
भव मेदान्निमेषा सहसैव परहस्तागता भविष्यतीति ।

(ख) । प्रिय प्रियसखी मे उपदिशति ।

(ग) कथं पदशब्द इव ।

(घ) दिष्ट्या वर्धसे मदयन्तिकालाभेन ।

७३-९१. अत्र येनैव मकरन्दस्य मदयन्तिकालाभः कथनीय-
स्तेनैवेयं प्राप्या । अतस्त्वमेव तं कथयेति गुन्या माधवेन सहात्मानं
संभावयेत्याशयः । [माल० वा०] तथा चाहमेव कथयामीति

७३. मालतीपुरिषय before अव० । O, तु for क्तु K1 K2 N O, एसा for इअ
Bh, जदो for तदो N O.

७४ ओलोपसि after अवहिदा N, N om भव मा-दिदि, होहि. C भविस्ससि E
भोसि O for भा, B Bh om मा, दाण for मा A एसा दाणि for ग-सा Bh,
सहसजेव्व A, सहसैव Bb सहस्य K1, सहसैव K2 for स स, न after गदा A

७५. B. Bh O om ति.

७६. प्रिय for पिअ O, सहि म दाहसि for पिअ-सिदि N पिअसदि A E प्रिय
गदि O for पिअसही, मे पिअसदि for वि म K1 K2 Bh om मे आदिपसि A
E उवदिसदि B Bh. for आदिपसि

७७. क्खं for क्ख N गद for पर B

७८. अण कलहंसरस्येण for अ-स N.

७९. वड्ढमे K1 वड्ढसि K2 for वड्ढसि वदर्थतथा for व-अ O तम्भेण K2.

सहिण N. for लम्भेण

* अत इति नत Com । माले पिने मे उपदिशति C m

० माध० । सहर्षं परिष्वज्य । प्रियं प्रियं नः । आत्मनः
कण्ठादवतार्यं वकुलमालां ददाति ।

अव० । णिव्वुढो क्खु भअवदीए संभावणाभारो बुद्धर-
क्खिदाए । (क)

माल० । सहर्षम् । अम्महे पिअसही लवङ्गिआ वि दीसइ ।
५ (ख) उत्तिष्ठति ।

प्रविश्य संभ्रान्ताः कलहंसकमदयन्तिकाबुद्धरक्षितालवङ्गिकाः ।

(क) निर्व्यूढः खलु भगवत्याः संभावनाभारो बुद्धरक्षितया ।

(ख) अम्महे प्रियसखी लवङ्गिकापि दृश्यते ।

भावः । [अथ० वा०] अत्र श्रूयत इति भावः । [माल० वा०]
अत्र मकरन्दस्य मदयन्तिकाविवाहेनेत्यर्थः । इदं वचनं मालत्या
माधवं प्रति । प्रियं न इति । आलापलाभेनातिप्रियमित्यर्थः । अत्र
निर्व्यूढो निर्वाहं नीतः । खलु निधये । संभावना प्रतिष्ठा । अत्र

८०. प्रिया before परिष्वज्य C., B., L., K1. om. परिष्वज्य, A. om. one प्रियं;
प्रियं न प्रियं नः; N. प्रियतमे प्रियं नः; O. for प्रिय प्रियं नः, Bh. om. नः, K2. om.
आत्मनः, Bh. N. O. om. आत्मनः.—तार्यं (supplied in margin of O.).

८१. कण्ठे before ददाति Bh. L. N.

८२. N. om. क्खु; सु for क्खु Bh. K1. K2. O., °अवदी Bh. °यदी O. for
°अवदीए, संभावणाभारो for सं-रो B. C. E.; °रिडि° for °रिक्खि° Bh.

८४. B Bh. E. om. सहर्षम्; N. om. अम्महे, अम्महे for अम्मह K1. O.;
Bh. E. N. om. वि; दीसइ Bh. O. दीसइ K1. K2. for दीसइ.

८५. सर्वं उत्तिष्ठति A. K1. K2. इत्युत्तिष्ठति N. for उत्तिष्ठति; Bh. om. उत्तिष्ठति.

८६. ततः प्रविशन्ति A. Bh. ततः प्रविशति K2. N. for प्रविश्य, B. om. सं-
भ्रान्ताः, संभ्रान्तः कलहंसकः मदयन्तिका बुद्धरक्षिता लवङ्गिका च K2. संभ्रान्तः कलहं-
सकः बुद्धरक्षिता मदयन्तिका लवङ्गिका च N. for सं-काः, कलहंस for क-क A. E. O.

तव० । परिन्ताअदु परिन्ताअदु महाभाओ । अद्धमग्गे
क्खु णअररक्खिखपुरुसाभिओओ मअरन्दस्स जादो तदो तक्काल-
मिलिदेण कलहंसएण सहिदा अम्हे अणुप्पंसिदाओ त्ति । (क)

कल० । जथा इदोमुहागदेहि पि महन्तो कलकलो सुदो १०
अम्हेहिं तथा तक्केमि अण्णं पि पारकअं बलं उवगदं त्ति । (ख)

(क) परिन्तायनां परिन्तायतां महाभाग । अर्धमार्गे खलु नगर-
रक्षिपुरुषाभियोगो मकरन्दस्य जातस्ततस्तत्कालमिलितेन कलहंस-
केन सहिता वयमनुप्रेषिता इति ।

(ख) यथेतोमुखागतैरपि महान्कलकलः श्रुतोस्माभिस्तथा तर्कया-
यन्यदपि पारक्यं बलमुपगतमिति ।

अम्महे विस्मये । [सर्ववा०] अत्राभियोगो अवस्कन्दः । [कल०
वा०] अत्र पारक्यं परकीयम् ।

८० सर्वो Bh. Com. सुद्धं N for तव०, K2 O om. तव०, N om. one
परिन्ताअदु, परिन्ताअदु परिन्ताअदु K1. परिन्ताअदु परिन्ताअदु K2 for परिन्ताअदु
परिन्ताअदु, अधमगी for अग्गे K1.

८१ ए for क्खु K1, K2 N, णअररक्खिखपुरुसाभिओ Bh. णअररक्खिखपुरुसोहिं अहि
ओओ N. for ण-ओओ, नयररक्खिख for ण-रिख O., गुरिसां for गुरसां O. E
K1, K2, मकरन्दस्य for म-रन्ध C, जादो K1 तजादो N. for जादो; जदो after
जदा K2, Bh. N. om. तदो.

८२ ०केण for ०एण O, साने N साह O for सहिदा; B. om. असे; ०तिसा इति for
सि-सि O, N om जि.

८३ जदा for जथा K1, जह इदोमुहागदेहिं अम्महिं आभीयककत्तो सुदो महा K2.
जह एग्गेमुह आभदेहिं अम्हेहिं वि कलकलो सुदो तह N जथा एग्गेमुह गदेहिं वि आउध-
ककत्तो सुदो तथा O for अ तथा; अत्तोमुहागदेहिं अम्हेहिं for इ-हिं Bh; एदो for
इदो E, ति for ति E K1; A. B. Bh om ति जाध before कलं A, ०अणो
for ०कलो Bh E. K1.

८४ Bh om अम्हेहिं; तथा for तथा Bh. K1, तक्कम for तक्केमि B, अण for
अण्णं Bh ति for ति Bh E. K1 N गुरागदलि Bh उवगदं अ रक्खिखअत्तं ति
N. अण्णं रक्खिखअत्तं ति O for ण-भि, वारेदं C E. वारेदं K1 वारेदं K2.
for ण अ उवगदं B उवगदं K1 for उ-दं ति B दलि ति (इति in तापा) K1.
for ति

मालत्यवलोकिते । हृद्धी हृद्धी समं जेव्व हरिसुव्वेअसंभेदो
उवणदो । (क)

माध० । सखि मदयन्तिके स्वागतमेह्येहि । अनुगृहीतनस्मदृहं
१५ भवत्या । ननु स एवासौ किमित्यस्वस्था भवती । एका-
किनो बहुभिरभियोग इति यत्किंचिदेतद्वयस्यस्य ।

हरेरतुल्यविक्रमप्रणयलालसस्याहंव

स एव भवति कणत्कररुहप्रचण्डः सखा ।

(क) हा धिक् हा धिक् *सममेव हर्षोद्वेगसंभेद उपनतः ।

९४-१०१ स्वागत कुशलम् । स एव प्रसिद्धपौरुषः । असौ मक-
रन्दः । यत्किंचिदिति न गणनीयमित्यर्थः । हरेरित्यादि । हरेः सिंहस्य
स उक्तगुणः कर एव सखा द्वितीयो भवति । विक्रमे कर्तव्ये । नान्य-
मत्रापेक्षत इत्यर्थः । करः कीदृशः । अतिपराक्रमप्रश्रये सतृष्णः ।
शब्दायमाननखैः प्रचण्डः । स्फुटतः करटस्य गण्डस्थलस्य मध्याभ्युतेन
मदजलेन सिक्तमुखहस्तिराजमस्तकस्थितास्थिविदारणे श्रेष्ठवीरः ।

९१ माल० । अवलोहदे हृद्धी, &c for मा—ती &c A B Bb O E, O om
one हृद्धी, समकाल for सम A, एव्व for जेव्व N, एहरिसो for हरिसु० O, एहरिपु-
सभहिओओ for हरि-दो Bh, सोअग for सुभेअ K२, समेओ for संभेदो N

९२ उवणदो A उअणदो B उअणदा Bh उवणतो O for उ—दो

९४ B om सखि, सहि for सखि Bh, Bh N om एह्येहि अस्मदृहिणी for
अ ह N

९५ भवत्या for भवत्या A, भवत्य स्वस्था भवतु Bh O स्वस्था भवतु भाव्यः N
for स—ती मा भूत् परिण्योद्रेग after अर्षी A, नप B E तत् C. before किमिति,
नत्किम् for किमिति K1 K२, भवती for भाती K1, K2 om एका म्यस्य.

९६ किना Bh, किनोहि N for किनो, योग for अभियोग B न for यत् A
Bh, B om एतद् एव्य after स्वस्य A

९७ भम for क्रम Bh, एत सहस्र for स—ते Bh k1 k2

*८ एण for एण A एण for कणत् Bh

* समानमेव for सममेव Com

स्फुरत्करटकोटरस्खलितदानसिक्कानन-

द्विपेश्वरशिरःस्थितास्थिदलनैकवीरः करः ॥

१००

तदहमपि विक्रान्तप्रभृतं विलसतः प्रियसुहृदः प्रत्यनन्तरो
भवामि । इति विकटं परिक्रम्य कलहंसकेन सह निष्क्रान्तः ।

अवलोकितालवाङ्गिकाबुद्धरक्षिताः । अवि गाम अणाहदा
पडिणिअत्तिस्सन्ति एदे महाणुभावा । (क)

माल० । सहिओ अवलोइदाबुद्धरक्खिदाओ तुरिदं गदुअ १०१

(क) अपि नामानाहतौ प्रतिनिवर्तियेते एतौ महानुभावौ ।

(ख) सख्यौ अवलोकिताबुद्धरक्षिते त्वरितं गत्वा भगवत्या एतं*

तथा च सखा मकरन्दः सिंह इव माहते द्वितीयानपेक्ष इत्यर्थः ॥
काकेभगण्डौ करटावित्यमरः ॥ निष्कुहः कोटरं वा नेत्यपि ॥ विक्रा-

१००. स्फुटत् for स्फुरत् C, E. K1. K2.

१००. स्थिर for स्थित N., कदनस्थिरैक for दलनैकवीर B.

१०१. विक्रमानुरूपं A. विक्रान्तिपूर्वं K2. O. for विक्रान्तप्रभृतं, विक्रान्तिपूर्वं विलसित
for विक्रा-त Bh, विक्रान्तिप्रभृतं सुहृद प्रत्यन्तरो for विक्रा-रो N., प्रियस्य for प्रिय O.,
प्रथमं before प्रत्यं Bh., प्रत्यनन्तरो for प्र-रो A. Bh. C. K2. O.

१०२. Bh. N. om. इति, विकटं for विकट Bh, परिक्रामन् for प-म्य A हहेन
for ह-ञ N, C. om. सह; समं for सह O.

१०३. बुद्ध-नालव-ङ्गिका for ल-ताः K1. O; शिताश्च Bh. शिता K2. for
शिता, एदे after गाम K2, अस्सदा Bh. अणत्त K2. अप्पडिहदा N अणहदा O
for अणाहदा.

१०४. जगत्तिस्सन्ति for प-न्ति N, जगत्ति for जगत्ति B, K2 om. एदे; ते
for एदे B; जगत्ता A. B. Bh. जगत्ता K1 जगत्ता K2. O जगत्ता N for
जगत्ता.

१०५. सर्वाओ for सर्वाओ Bh. K1 K2. O, B om अ-ओ, E has
lost the portion beginning with अवलोइदा and ending with पीरलोअत्तम हा
मदा (H. 131—2). बुद्धरक्खिदाअणत्ताहदाओ for अ-ओ Bh O. लोकिदा for
लोइदा K2, तुरिअ for तुरिद A. Bh N, गदुअ for गदुअ B

* इम for एतं Com.

भभवदीए एदं वुत्तन्त कहेध । तुम पि लवङ्गिए तुरिदं विण्ण-
वेहि अज्जउत्त जइ दाव तुम्हाणं अम्हे अणुकम्पणीआ तदो अ-
प्यमत्ता परिक्रमेध त्ति । (ख)

निष्क्रान्ता लवङ्गिकावुद्धरक्षितावलोकिता ।

१० माल० । हद्दी हद्दी ण आणीअदि कधं वेला गमिअदु त्ति ।

वृत्तान्त कथयतम् । त्वमपि लवङ्गिके त्वरित विज्ञापयार्थपुर यदि
तावद्युष्माकं वयमनुकम्पनीयास्ततोप्रमत्ताः परिक्रामेति ।

(क) हा धिक् हा धिक् न ज्ञायते कथ वेला गम्यतामिति । भवतु

न्तस्य वीरस्य मुतं गतिविशेषम् । विलसत. कुर्वतः । प्रत्यनन्तरो
द्वितीयः ।

१०६ इमं A Bh K2 एम G for एद, निवेद तुव विअत्तहि लव° (निवेदयत
त्वमपि &c in छाया) for कहे-लव° K2, निवेदक A निवेदेह Bh N O कधे
ध C निवेधे G कधेधा K1 for कहेध, Bh om वि, वि for वि A K1. N,
विअत्तहि A. Bh K1 सहि O before लव° अज्जउत्त तुरिदं विण्णवेहि K1 अज्ज-
उत्त तुरिद तुरिद विण्णवेहि K2 for वि त, तुरिअ N तुवर तुवर O for तदि, L C
om तुरिद, विण्णवेहि for वि हि B Bh C E

१०७ जदि for जइ Bh K1 K2 O, ताव for दाव A O, °णीआओ for
णीआ Bh N, तदा for तदो G, अप्यमत्त for अप्यमत्ता G

१०८ परिक्रमेति A परिक्रामध त्ति K1 परिक्रमध (इति added in the छाया)
K2. for प त्ति

१०९ लव° । ज विअत्तहि आणवेदि नि इति before निवात्ता K2, मालतीमदयति-
कावर्जं सर्वे निवात्ता, for निवा-ता N, इति निष्क्रान्ता Bh निष्क्रान्ताः O for नि-
ष्क्रान्ता Bh O. om ए ता, °कावलोकिताय ता for °कावु ताः K1 K2

११०. G om हद्दी हद्दी, A O om one हद्दी, आणीअदि B, आणीअदि K2
आणिअदि N for आ-दि, लवङ्गिआ कि चित्तअदि A कध एणिअं स्वगिआ चित्तअदि
B afterआणिअदि, B om क-त्ति कह Bh N. कहि O. for कध एणिआ before
वेला १ O K1 K2, गमाअटु Bh K1 K2 गमिअदि G N गमाअटु O for
ग दु

* त्वमपि निमत्तवि लवङ्गिक मत्ता इति विता° Com

१ न छायां स्वगिका कि चित्तयाने कथ्येतावती पत्ता Com

भोदु पिअसहीए लवङ्गिआए पडिणिवृत्तिमग्गं अवलोअ-
अन्ती चिट्ठिस्सं । परिकामति । सातड्डम् । फुरिदं क्वु मे वामे-
दरेण लोअणेण । (क) उपविशति ।

प्रविश्य कपालकुण्डला । आः पापे तिष्ठ ।

माल० । सत्रासम् । हा अज्जउत्त । (ख) इत्यर्थोक्ते वा-११५
वस्तुगमं नाटयति ।

*प्रियसख्या लवङ्गिकायाः प्रतिनिवृत्तिमार्गमवलोकयन्ती स्थास्यामि
स्फुरितं खलु मे वामेदरेण लोचनेन ।

(ख) हा आर्यपुत्र ।

११२-१२२ अत्र वाममनिष्टम् । अवामो दक्षिणः । दक्षिणाक्षि-
स्फुरितं स्त्रीणामनिष्टसूचकमिति भावः । अनेन कपालकुण्डलाप्रवेशोपि
सूचितः । त्वदित्यादि । ननु हे स त्वत्प्रियः क्व वर्तते । तापसजन-
स्याघोरघण्टस्य घातकः कन्याया विटोतिकामुकोसौ त्वां रक्षतु ।

१११. होदु for भोदु N, पिअसही मदअन्तिए before पिअ A, पिय for पिअ O,
सही Bh. सही G for सहीए, काए for आए O., पिअणि A B Bh. G K1.
K2 निवृत्ति O. for निवृत्ति, मग्गमणुग्गिस्स A मग्ग अणुग्गिस्स G. मग्गे ओलोअती
पिअिस्स N for म-स्त, लोअती Bh लोअती O for लोअअन्ती.

११२. इति before परि G K2, मद° before सातड्डम् A. R. Bh C. G.
K1. K2. O, सातक for सातड्डम् N कह before फुरिदं N., फुरिद for फुरिद
O., वु for क्वु K1. K2., N. O. om. वत्त, B. om. वत्तु मे, वाम Bh वाम अवा-
मेण N. for वामेण

११३. दर B G. अरेण C. K1 K2, दर O for दरेण, लोअणेण for लो अ
B, इति before उप° Bh, G. om. उपविशति.

११४. तत प्रविशति for प्रविश्य G N, क-त्ता twice Bh K1, मातति before
तिष्ठ N, तिष्ठ twice Bh K2

११५. A. om. हा, पुत्त for उत्त K2, N om. अजेके, ओक्केण for ओक्के Bh.
G; Bh G. O om. वाक्.

* प्रियसखी मदयतिके before प्रियसख्य Com † मद° । स्फुरित मे वामवाम-
लोचनेन Com

कपा० । सक्रोधहासम् । नन्वाक्रन्द ।

खट्वत्सलः क्व स तपस्विजनस्य हन्ता

कन्याविटः पतिरसौ परिरक्षतु त्वाम् ।

श्येनावपातचकिता वनवर्तिकेव

किं चेष्टसे ननु चिरात्क्वलीकृतासि ॥

यावच्छीपर्वतमुपनीय लवशो लवश एनां निकृत्य दुःख-
मरणां करोमि । इति मालत्या सह निष्क्रान्ता ।

अत एव पातीति पतिः । याधिराय कवलितासि किं चेष्टसे वन-
वर्तिकेव । श्येनः सैवान इति ख्यातः पक्षी तस्यावपातोतिवेगस्तेन
त्रस्तारण्यवर्तिका यथेत्यर्थः ॥ वर्तको वर्तिकादय इत्यमरः ॥ अत्र
वनग्रहणेन वर्तिकायाः स्वकुलवेष्टितत्वमुक्तम् । एतस्यास्तद्वैपरीत्य-
मितिभावः । यद्वा । वनेनारक्षितत्वेन वर्तिकाया अतिभीरुत्वमुक्तम् ।
यद्वा । वनावस्थानेन वर्तिकाया एकाकिनीत्वमुक्तम् । अत एव
मालत्यापि तथेति साम्यम् । नववर्तिकेत्यपि पाठः । लवशो लव-
शोनेककणान्कृत्या । आक्षिप्य गृहीत्वा ।

११७. सक्रोधं for स-सम् A.; G. om. स-सम् ; A. Bh. G. K1. K2. O. repeat नन्वाक्रन्द.

११८. वल्लभः for वत्सलः Bh.; नु for स Bh. K1. K2. N.

११९. कन्या for कन्या Bh. रक्षति A. रक्षिता O. for रक्षतु.

१२०. नव for वन G. O., नविकेव for वर्तिकेव K1.

१२१. चेष्टसे for चेष्टसे Bh.

१२२. डन्तीर्यं B. C. उपगत्य G. उपगत्य K1. K2. for उपनीय; B K2. om.
one लवश; पर्वदारितलश Bh. G. O. तिलश. twice N. for लवशो-श; यनीकृत्य
for एना-न्य Bh.; नि कृत्य C. निष्कृत्य G. K1 for निकृत्य.

१२३. मरणं B. Bh. C. मारणी N. for मरणा ; N. O om इति, मालतीमादाय
Bh. N, मालतीमाक्षिप्य C. मालत्या गमं K1. K2. for मालत्या गत

मद० । अहं पि मालदिं जेव्व अणुगमिस्स । परिक्रम्य ।
सहि मालदि । (क)

१२५

प्रविश्य लवङ्गिका । सहि मदअन्तिए लवङ्गिआ क्खु अहं । (ल)

मद० । अवि संभाविदो तुए महाभाओ । (ग)

लव० । णहि णहि सो क्खु उज्जाणवाडोवणिग्गमादो जेव्व
कलअलं सुणिअ साधिक्खेवं दूरणिक्खेवाविद्धविअडोरुदण्ड-

(क) भहमपि मालतीमेवानुगमिष्यामि । *सखि मालति ।

(ल) सखि मदनतिके लवङ्गिका खल्वहम् ।

(ग) अपि संभावितः खलु त्वया महाभागः ।

(क) न हि न हि स खलूदानवाटोपनिर्गमादेव कलकलं श्रुत्वा

१२७-१२९ अत्रापि मधे । संभावितो लब्धः । अत्र उप-
निर्गमः समीपगमनम् । एतेन मार्गस्य शून्यत्वमुक्तम् । अवक्षेपोव-
हेत् । अपविन्दमाक्रान्तम् । विशालोरुयुगलदण्डाभ्यां निर्भरं गड

१२४. वि for पि K2. N.; °ई for °दि A. B. C. K2.; जेव्व Bh. एण N. for
जेव्व; G. om. जेव्व, इत्याय Bh. इति K2. before परि°, प्रविश्य लवङ्गिका । सहि
मालदि सहि मालदि । मद० । सहि लवङ्गिए मदअन्तिआ अहं । अवि संभाविदो सो महा-
भाओ तुए after परिक्रम्य instead of the above, N

१२५. विअ before सहि A.

१२६. लवङ्गिका twice Bh K1, K1. K2. om सहि; °पन्तिए K2. °पन्तिके
O. for °अन्तिए, लवङ्गिका for ल-आ Bh O; वु for क्खु K1. K2. O

१२७. क्खु after विदो B. C., O. om. तुए, °महाओ A Bh. G °भाओ O.
for °माओ.

१२८. G. om. one णहि; नहि नहि for णहि णहि N. O; Bh om सो क्खु, वु
for क्खु K1. K2. O.; °णवाडोवणिग्ग° B, °णवाडोवणिग्ग° Bh G. O °णार-
दोवणिग्ग° N. for °ण-वग्ग°; एण for जेण N.

१२९. °कल A. °धे K1. for °अल, सुणिअ for सुणिअ B. साउण्णदूर for सा-र
N.; साउण्णदूरविद्धविअडो° A. साउण्णदूरविद्धविअडो° Bh सापिअण्णदूरवि-
अडो° G. सापिअण्णदूरविद्धविअडो° K1. K2 साउण्णदूरविद्धविअडो° (corrected
into सापिअण्णदूर-डो°) O.

* नियतानि Com

११० णिदुरं पधाविअ पराणीअ पविट्ठो । तदो पडिणिवुत्तमिह मन्दभा-
दणी । सुणामि अ धरे धरे गुणाणुराअणिअरस्स पौरलोअस्स हा
महाणुभाव माहव हा मअरन्द हा साहसिअ ति परिदेवणाओ ।
महाराओ वि किल मान्तिधीआण विप्पलम्भयुत्तन्तं सुणिअ
संजादमच्छराधिकखेत्रो तक्खणविसज्जिदाणेअप्पोढपाइक्कणि-

*साधिक्षेपं दूरनिक्षेपादिद्विविकटोरुदण्डनिपुरं †प्रधाव्य परानीकं
प्रविष्टः । ततः प्रत्तिनिवृत्तास्मि मन्दभागिनी । शृणोमि च गृहे गृहे
गुणानुरागनिर्भरस्य पौरलोकस्य हा महानुभाव माधव हा मकरन्द हा
साहसिक इति परिदेवना । महाराजोपि किल मन्त्रिदुहितोऽपिप्रलम्भवृ-
यथा तथा धावित्वेत्यर्थः । अनीकं सैन्यम् । धिआ दुहिता ।
विप्रलम्भो घञ्चनम् । चन्द्रातपश्चन्द्रप्रकाशः । मालत्या नियोग-
दशायां तापकत्वेनानुभवादातप इत्युक्तम् । मन्व्यते पौरलोकेनैव ।

११० णिदुरं A G N. O निदुर B. Bh K2 for णिदुरं, पराविअ N. पधाविअ
O. for प अ, °णीअ for °णीअ K2 O ; पइठो Bh विट्ठो (मवि १० छाया), K1.
पविट्ठो O for पविट्ठो तदा for तदो C ; °णिवुत्तास्मि A B °णिवुत्तास्मि Bh. O G.
K1 K2 °णिवुत्तास्मि O for °णिवुत्तास्मि.

१११ N om अ, गुणाणु for गुणाणु? Bh °राग for °राअ K2 , कागरस्स A.
कादरस्स G for णिअरस्स, पैल A पैर Bh O पउर K2 for पैर

११२ N om महाणुभाव, माहव महाभाव Bh माहव माहव महाभाव K2 माधव
हा महाभाग O for म हव, °णुभाव A °णुभाव E भाअ K1 for °णुभाव, हा before
माहव A. Bh K1. K2, NO om the हा before साह? । supplied in margin
of O, °सिपत्ति E °सिकेति O for °सिअत्ति; परिदेवणा B K1 परिदेवण C
परिदेवण E for प ओ

११३ Bh om म ओ, °भाओ O °राजो K2 for °राओ वि for वि A विकलि-
मादि बहुभाग हु° for वि कि हु° Bh एदाण after किल A K1, मतिदुहिदाण K2.
बधुवराण N for म-ण, दुहिदु° E दुहिदाण K1. धीराण O for धीआण

११४ सजाअ A. N सजात O for सजाद मत्थ° for मच्छ° K1 मउराविअ
Bh मत्तरो विअ O. for म वो, °वेअ K2. °वेओ N for °धिवक्षेपो, °आ for °दा E.
N °जिअदपौढपाइक्क A °जिअपौढपाइक्क Bh °जिअपौढपाइक्क K2 for °जि-
क्क, N om प्पाट, पोट C पौट K1 for पोट पमत्ति for पाइक्क E निवहो for
णिवहो O

* सावक्षेपपविकटो Com

† निर्भर for निदुर Com.

वहो चन्दादवेण सोहसिहरट्टिदो पेक्खदि त्ति मन्तीअदि । (क) ११५

मद० । हा हदम्हि मन्दभाइणी । (क)

लव० । संहि मालदी उण कहिं । (ख)

मद० । सा ँखु पढमं जेव्व दे मग्गं अवलोइदुं पसरिदा ।
पच्छादी अहं ण तं पेक्खामि । अवि णाम उज्जाणगहणं
पविट्ठा भवे । (ग)

१४०

ज्ञान्तं श्रुत्वा संज्ञातमत्सराधिक्षेपस्तत्क्षणविसर्जितानेकप्रौढपदातिनि-
वहश्चन्द्रातपेन सौधशिखरस्थितः प्रेक्षत इति मन्द्रपते ।

(क) हा हतास्मि मन्दभागिनी ।

(ख) सखि मालती पुनः क ।

(ग) सा खलु प्रथममेव ते मार्गमवलोकयितुं प्रसृता । पश्चादहं
न तां प्रेक्षे* । अपि नामोद्यानगहर्नं प्रविष्टा भवेत् ।

१३८-१३९ अत्र मसृता निर्गता । अहं प्रसृतेत्यन्वयः ।
अपीत्यादि शङ्कायाम् ।

११५. १तवेण B. १तवेण E. for १देवेण; दससोष for द-ह N.; सोह A. सोष C.
K1. O. सोष K2. for सोष; सोओवेअरट्टिओ for सोओ E, सिहत्थे B. सिहट्टिदो
K1. for सि-दो; एण before पेक्खदि N., पेण० for पेक्ख० Bb, पत्ति for पत्ती० N.

११६. १दि for १दी K1.; वणदि after कहि K2.

११८. ए for एण K1. K2. O. पुढमं N. एढमं O. for पढमं; ममेव for मे जे-
ष K2., एण for जेण N.; ते for दे B.; आवोइदुं for अ-दुं N., B om. अ-दुं;
पदण E. पसरिदा O. for प-स.

११९. पज्जाथे Bb. पुणे N. पज्जाथे O for पच्छाथे; म B. Bb C. K1. K2.
थ O. before ते; ती for ते. A, पेक्खामि for पेक्खामि O., N. om. अवि, ण for
अवि K2.; मे for मग्गं N.; पढमे for मग्गे A. Bb. C. K1 K2. O.

१४०. पणः for पविष्टा K2. एवे for महे N

* पणपि Com.

लव० । सहि तुरिदं अण्णेसम्ह । अदिकादरा मे पिअसही ।
उवट्टिदाणत्थे इमस्सि अवसरे सा ण धारेदि अत्ताणअं । त्वरितं
परिक्रम्य । सहि मालदि ण भणामि सहि मालदि त्ति (क)
इतस्ततः परिक्रामतः ।

१४५ प्रविश्य प्रदष्टः कलहंसकः । दिट्ठिआ कुसलेण अम्हे जिग्गदा
संघट्टदुग्गमादो । (ख)

(क) सखि त्वरितमन्विष्यावः । भतिकातता मे* प्रियसखी । उप-
स्थितानर्थेस्मिन्नावसरे सा न धारयत्यात्मानम् । सखि मालदि ननु
भणामि सखि † मालति इति ।

(ख) दिष्ट्या कुशलेन वयं निर्गता. संघट्टदुर्गमात् ।

१४३ अत्र नन्वहम् । अव्ययत्वाद्नेकार्यत्वम् । तथा चा मद्र-
चनमपि न शृणोषीत्यर्थः ।

१४१. तुवरिदि E तुरिअ N for तुरिदं, तुरिदि twice O ; अण्णेसम्ह O अण्णेसम्
K2. for अण्णेसम्, अति for अदि K2 , कामरा A कावरा O. for कादरा; ए before
मे E , णो for मे A ; पिअ for पिअ O., उववण after सही E.

१४२ त्त्त णत्थि भविदन्व ज सहता ण करेदि B. उपवणट्टिदं इमस्सि अवसरे सा ण-
करेदि N. तत्त्तत्थि ज इमस्सि अवसरे ण करेदि O. for उव-णअ, A om. उवट्टि-
दाणत्थे; उववणट्टिदा for उत्थे Bh K2 , °णत्थे for °णत्थे K1 , एदस्सि for इमस्सि
E , अवसरे for अवसरे E ; ट्टिदा before सा E , K1. om. सा, अप्पाण ण धारेदि
for सा-णअ A., ण सा for सा ण Bh , अत्ताण for अ-अं E K1 K2 , तत्त्त-
त्थि मविदन्व & c as in B after अत्ताण E उभे before त्वरितं Bh

१४३ परिक्रामन्वो । उभे । सहि मालदि मालदि इतीनस्तत C परिक्रामन्वो । सहि
मालदि मालदिनि इतस्ततः K2 for परि स्ततः, परिक्रामतः । उभे । सहि for परिक्रम्य
सहि N , परिक्रामन्वो for प-म्य Bh. K1 O ; मालदि twice K1, ण भणामि
Bh ण भणामो K1 O for ण-मि; K1 om °second सहि

१४४. E om. इ-मत, °वमत for °क्रामत. O.

१४५. E om प्रवि-क Bh N om प्रदष्ट, दष्ट for प्रदष्ट B. O कलहंसक
twice Bh K1 , कुस° for कुस° Bh , B om. कुसलेण, वअं for अण्णे E , N.
om अण्णे, जिग्गदो for जिग्गदा N

१४६ समर A E सद्धर K2 before संघट्ट, सकडग्गमादो Bh सकटादो N.
for सं-ध

* ग for मे Com † Com om सा ‡ Com om सखि

हीमाणहे पेक्खामि विअ णिम्मलणिरन्तरुद्धूदधोदतरवारिधा-
रापरिष्फुरिदचन्दकिरणुज्जलविडुरिल्लदंसणं मदलीलाकालिद-
कामवालविअडभुअदण्डाविद्धहलहेलाविक्खुभिदुव्वोद्धिदतरंग-

(क) हीमाणहे प्रेक्ष* इव निर्मलनिरन्तरोद्धूतधौततरवारिधारापरि-
स्फुरितचन्द्रकिरणोज्जलरमणीयभीषणदर्शनं मदलीलाकलितका-
मपालविकटमुजदण्डाविद्धहलहेलाऽविश्रुभितोद्धेलिततरंगकलिन्दत-

१४७-१५२ अत्र हीमाणहे इति हे मातरिति यन्नीचस्य हर्षा-
थर्ये । पश्यामीव परबलमित्यन्वयः । धौतो निशितः । तरवारिः
खड्गः । विडुरिल्लं भीषणम् । कालितः स्वीकृतः ॥ कलिवली
कामधेनू इति शाब्दिकाः । कामपालो हलायुध इत्यमरः ॥ आ-
विद्धा वक्र प्रेरिता । हेला क्रीडा । कलिन्दतनया यमुना । सनिभमिति
यया बलेन हलाकृष्टा यमुना प्रतीपमागता तथा परबलमपीति भावः ।

१४७ सहर्द before हीमा° Bh K2, हीहीमाणहे O हेमाणहे K2 हीमाणहे N.
for हीमाणहे; पेक्खामो E. पेक्खामि O for पेक्खामि, नभ K1 अ K2 N for विअ,
‘रुद्धूततरंगवारिधारापरिष्फुरिद’ for ‘रु चन्द N, ‘रुद्धूत A, O ‘रुद्धूत E ‘रुद्धूत
K1 रुद्धूत O for ‘रुद्धूत धौतर K2 धौतर Bh for धौ र, धौत A धौत B. धौद
C. K1. धौय O for धौय वार for वारि E.

१४८ परिष्फुरितपरिष्फुरिद for परिष्फुरिद O, परिष्फुरिद A. Bh K1 K2.
परिष्फुरिद B for परिष्फुरिद B om चन्द चन्द for चन्द C., ‘उज्जल for ‘उज्जल O
‘उज्जलरमणीयभीषणदर्शनं B ‘उज्जलविडुरिल्लदं Bh ‘उज्जलविडुरिदं C ‘उज्जलतरिष्फुरिदं
N. for ‘उज्जल रं मत्त for मत्त K1, कलि Bh कल्ल N for कलिद

१४९. करवाल for कामपाल O पाल for पाल A, विअट for विअट A; भुज्ज
for भुज्ज A C रण्डोप्यामिदं for रण्डोप्यामिदं Bh दण्डेहा for दण्डेहा K2 विल्लिडुं
for विल्लिडुं K1 विष्फुरिदुं for विष्फुरिदुं A विष्फुरिदुं B विष्फुरिदुं B विष्फुरिदुं
विदतरंग C विदुं विदुं विदतरंग E विदुं विदुं विदुं K2. वण्डणतण्डुभेकताग N. विदुं
दुं विदुं O for विदुं—ग, तरंगकलिन्द left out in K1.

* पश्यामात्र Com † प्रतिरूढित for परिष्फुरित Com. ‡ उज्जलित Com.
§ विभूतित one MS Com. विष्फुरित another. .

१० कालिन्दतण्णआसोतसंणिहं विअडविसङ्खलुप्पडिदिणिहआमन्द-
मअरन्दव्वइअरक्खोहविअलपडिजोहपरिवत्तणुग्गदसमत्थगअ-
णङ्गणावआसओसरन्तकलअलं पाइक्कसमूहं । (क)

नयास्रोतःसंनिभं विकटविशृङ्खलोत्पतितं निर्दयामन्दमकरन्दव्यति-
करक्षोभविकलप्रतियोधपरिवर्तनोद्भूतसमस्तगगनाङ्गनावकाशावस-
रत्कलकलं पदातिसमूहम् ।

विस्तारेण वा बलस्य तादृग्यमुनासाम्यम् । विकटं विस्तीर्णं यथा तथा ।
विशृङ्खलः स्वच्छन्दः । आपतितः संमुखागतः । निर्दयो निष्करुणः ।
अमन्दः सत्वरः । व्यतिकरेण मिलनेन क्षोभः । परिवर्तनेन पलाय-
नेन । उद्भूत उत्थितः । विशङ्खलितो व्याप्तः ॥ दोर्दोपाभुजाभुज इति
शब्दप्रकाशः ।

११० कालिद for कलिन्द Bh.; तण्णआसोत्त K1. O. कण्णआगत N. for तण-त.
सोत्त for सोत्त Bh.; संकुलं for संणिहं B. O.; विअट A. विकट B. विअट K1.
for विअड; Bh. K2. N. om. विअड; °संखलुत्तदिद Bh. °संखलुत्तदिद E. °संखलुत्त-
दिद K2. °संखलोत्तद N. for स-द; णिहअ A. N. णिहया° K1. K2. for णिह-
आ°; N. om. मन्द.

१११. °रंदावेयव° for र-अ O ; वइ° for अइ° A. C. E. K1. K2. N.; विअड
for वइअर Bh.; °अरक्खो° B. N. °यइक्खो° O. for °अरक्खो°; वओभ A वओभ
N. for वओह; विअट A. Bh. विइल K2. N. O. for विअल; प्पडि° for पडि°
O.; °ओध A. B. ओध Bh. for °ओह; प्पडिदिणुत्तणुग्गदसमत्थगओधआसविंसंहं
for पडि-न्त N.; पडि for परि A. B.; °णुग्गद Bh. णोग्गद K2; समत्थ for
समत्थ O.

११२ °णाङ्गणा° for °णङ्गणा° K2; °ओवआसवीसहंत O.
for °आ-न्त; विअसट् A. ओसरंत C. विसहंत E. वसंहंत K1. वेसहंत K2 for ओस-
रन्त; कत्तकलं for कलअलं A.; पाइक्कअल A. K2. पाइक्क C. E. पाइक्कअल K1.
for पाइक्क.

* आपतित Com. विंसंकतित Com. for अरसरत्त, ‡ पाइक्कअलअपूरं one MS.
Com. पाइक्कअलं another.

मुमरामिअ भीसणभुअवज्जज्जरिदपञ्जरोवसण्णमुद्दह-
त्थावलुत्तविविहाउहोपमद्दसमोसारिअसेणिअणिअरं पाइकरिक-
मग्गसचारणिव्वत्तिदविसमसमरसाहसं णाहमाहवं । (क) १९६

(क) श्मरामि च भीषणभुज*वज्जज्जरितपञ्जरोपसन्नमुभटह-
स्तावलुत्तविविधाः पुधोपमर्दसमवसात्तिसेनिकनिकरं पदातिरिक्तमा-
र्गसंचारनिर्वर्तितविषमसमरसाहसं नाथमाधवम् ।

१९३-१९४ जर्जरितपञ्जरा अत एवापसृताः पलायिताः ।
ओभसोपसृतः । हस्तेभ्योवलुप्त आच्छेदितः । विकटो विषमः । अप-
सारः पलायनम् । रिक्तः शून्यः ।

१९३ अविअ before मुमरामि A, A om अ असि for अ Bb O O; मुया
for मुअ O वथ before ज्जजरिद O, वज्जपज्जज्जरिअवज्जततुभग्गसन्धयमुक्क
for वज्ज—तुत्त N; Bb om ज्जजरिद, पञ्जरापसारिदमुभटहत्था A पञ्जपत्तन्ध-
सुमद्दसथ Bb पञ्जरावसण [सु] हहत्था E for प-न्था; *रासण्ण K1 K2
रोत्त O for *तेवण्ण ओभसो for उवसण Com

१९४ *न्धयमुक्क for *त्थावलुत्त Bb *हाउइविअत्तिदासेसरिउणेगाहदविअडाप
सारपाइक्कमुग्गमग्गसचारणिव्वत्तिद for *हाउ-त्तिद A, पमरपायितासेसरिपुज्जं पाइक्क
B *पमर्दसत्तिअसेणिविअडोरसारवहारिक्क Bb पञ्जरासेसरिउसेणदिण्णविअडापसरण्ण
K2 पमर्द आसारिअसेणिविअडापसारवहारिक्क N *वमद्दसनेसरिपुसेणदिण्ण
निपरं सारपायिद O for पम-रिक्क सरोसरिअ for स-रिअ K1 सार before पा-
इक्क C. K1, K1 om रिक्क

१९६ *रिअग्गवेद E *रिअग्गवेद K1 *रिअग्गवेद K2 *रिअग्गवेद O for *र-
न्धिदववसाअ for नि-मर N, निअग्गवेदववसाअहणं for नि-वं Bb, O om.
समर, न्दरं Bb N णाथ C L. for न्दरं

* भुजावस Com † पञ्जरावसण्ण Com ‡ *पुधनिवहत्तात्ताशरिपुसेयदत्त
विकटपरितापसारपत्तिगुपमर्गं Com.

अहो गुणानुराओ णरिन्दस्स जं दाणिं सोधसिहरंतरिदावदि-
ण्णपडिहारविणओवण्णासपडिसामिदविरोहसंकडो उवणीदमा-
हवमअरन्दमुहचन्दे वारं वारं संचारिअसिणिद्धलोअणो कलहंस-
आदो अहिअणं जाणिअ णिव्वत्तिदमहग्घगुरुअब्रहुमाणो पप्फुर-

(क) अहो गुणानुरागो नरेन्द्रस्य पदिदानां सौधशिखरान्तरिता-
वनीर्णप्रतीहारविनयोपन्यासप्रतिशामितविरोधसंकट उपनीतमाध्वम-
करन्दमुखचन्द्रं वारं वारं संचारितस्निग्धलोचनः कलहंसकादमित्तर्न
ज्ञात्वा निर्वर्तितमहार्घ्यगुरुवहुमानः प्रस्फुरन्मत्सरवैलक्ष्यमसीमलिनित-

१५६-१६२ सौधेति । प्रतीहारेण सौधायादवतीर्य तयोः स्व-
रूपं ज्ञात्वा तदुपन्यासः कृत इत्यर्थः । अभिजनो वंशः । बहुमानः

१५६. °णानु° for °णानु° Dh. K1.; °रागो for °राओ K2.; णरन्दस्स A. नरे-
दस्स N. for णरिन्दस्स; ददराणिताध for जं-ध Bh.; B. om. ज; ओ for जं O.;
दाणिं for दाणि E; सोह for सोध A.; सिहरडिदावणिण A. सिहरडिदो B. सिहरन्विदो
Bh. सिहरंतरावदिण L. सिहरंतरिदोदिण K1. सिहरन्तरिदो दिण K2. सिहरंतरोधदिण
O. for सि-ण्ण.

१५७. विणओवण्णास A. विणओवण्णास B. K1 विणओवणास Bh. विणओवणास C.
E. वओवण्णास K2. for वि-स, °सामिद A. °सामिअ N. for °सामिद, K2. om.
विरोह, विरोधो संकडोवणीद; B. विरोधरसोम्मकरसो उवणीद Bh. विरोहसकधो उवणद
E. विरोधो सोमेकरसो उवणद N. विरोधसोम्मिंकिदोवणीद O. for वि-द, सङ्कुडोवणीद
for स-द A. सकधो for संकडो K1; माध° for माह° O.

१५८. मुहारविदं B. Dh. N. मुहचंद C. for मु-न्दे; पलोअम वारंवारं वारिअणिअलो
अकलअलो अभिजणं जाणिअ सबहुमाणं णिव्वत्तिअपत्ताओ प्फुरंत for वारंवारं-रन्त N.;
वारिदलोअणो कलअलादी असिजणं for सं-णं Bh.; संचारिदसिणिह A. संचारिद-
णिसिद्ध K2. for सं-द; °हसआसादो C. °असआदो K1. °हसकादो O. for
°हसआदो.

१५९. अभिजणं A K2. O. अहिजणं B. for अहिजणं; आणिअ for जाणिअ C.;
णिअणिअ Bh. णिअदिदा K1. णिव्वडिअ K2. णिव्वदिद O. for णिव्वनिद, Bh.
om. महग्घगुहअ, A. om. गुहअ; गरुअ L. K2. गदय O. for गुरुअ; प्फुरिद A.
फुरन्त Bh. प्फुरन्त O. for प्फुरन्त.

न्तमच्छरवेलम्यमसीमइलिदमुहे भूरिवसुणन्दणे महुरोवण्णासे- ३६०
ण किं दाणिं तुम्हाणं भुअणाभोअभूसणेहिं महाणुभाणहिं णवदं-
सणगुणाहिरामेहिं जामादुकेहिं अपरितोसो त्ति षड्विधोधिअ
गदो अबभन्तरं राआ । इमे वि माहवमअरन्दा आअच्छन्ति ।
अहं पि भअवदीए इमं वुत्तन्तं णिवेदेमि त्ति । (क) निष्क्रान्तः ।

मुखे भूरिवसुनन्दने *मधुगेपन्यासेन किमिदानी युवयोर्भुग्नाभोगं
भूपणाभ्यां महानुभावाभ्यां अनवदर्शनगुणाभिरामाभ्यां जामातृभ्याम-
परितोषः इति प्रतिबोध्य गतोभ्यन्तरं राज्ञा । ॥ इमावपि माधवमकरन्दा-
वागच्छतः । अहमपि भगवत्या इमं वृत्तान्तं निवेदयामीति ।

संमानः । तावानीय दृष्ट्वा तयोः सापराधयोरपि गुणानुरागादतिगौर-
वमेव राज्ञा कृतमिति भावः । न परितोष इति नः शिरश्चालने ।

१६० मउ for मच्छर Bh, 'सोमिच्छवे' for 'रवे' K२, वेत्तवज्जमसामत्थिणअ A.
वेत्तवज्जमदत्त B वेत्तवज्जमसिमइलिअ Bh. वेत्तवज्जमसिमअलिद K1 वेत्तवज्जमसिमइलिअ
K2 वेत्तवज्जमसिमइलिअणिअ N. for वे लिद; मत्थिण for मइलिद O, रवे प
for महे O, 'एवअणोवण्णा' for 'रोवण्णा' A. Bh

१६१ किदि before किं K1, भुआ° B भुग्ना° C. O for भुग्ना°, 'भाग for
'भोअ O, 'सण for 'सणेहिं Bh C. E N, 'भाणेहिं A Bh. K1. K2. O 'हा-
णहिं N for 'भाएहिं; अभिअन A पवर B E. अभिअन Bh. for णव, अद before
°दस K1.

१६२. 'सणाहिरा° for 'स-रा° K1., 'भिरा° B. Bh K२ N 'पुरा° C for
'इहा°, णवणन्देसणरमणीएहिं after 'रामेहिं A, 'दुणहिं for 'दुकेहिं A. Bh. K२
N, परितोसो A परितोसो E अपरितोसो K1. O अपरिओण K२. अपरितोण N
for अ सो, 'पोहिअ for 'बोविअ A Bh.

१६३ गदो Bh. गओ K२. N O for गदो, गदोअन्तर B गदोअन्तर K1
for रा-र, राज्ञा for राज्ञा Bh, B om. राज्ञा, अ for वि N Bh, om वि,
मक° for मअ° K२, 'अदि B. °हति Bh अदि O for 'उत्तं

१६४ वि for वि A. E K२ N, भयदीए for म-ए O, एद for इअ A N,
वुद्धतं Bh उत्तत K1. for वुत्तत, णिवेदिरस C णिवेदिरसं E for णिवेदिये
Bh K1. K२ N om त्ति; इति before निष्क्रा° Bh K1 K२ N,
न्ता for न्त Bh. K1 K२.

* मधुरवणोप° Com † भुग्नाभोग for भुग्नाभोग Com † अभिअन for अद
Com ‡ न परितोष for अपरितोष Com ॥ एतावती Com

१६५

ततः प्रविशतो माधवमकरन्दौ ।

मक० । अहो प्रेयसः सर्वपुरुषातिशायि निर्व्याजमूर्जितं
तेजः । तथा हि ।

दोर्निष्पेपविशीर्णसंचयदलत्कङ्कालमुन्मथ्रतः

प्राग्वीराननुपत्य तत्प्रहरणान्याच्छिद्य विक्रामतः ।

उद्वेहद्वनरुण्डखण्डनिकराकीर्णस्य संख्योदधे-

र्द्धेधास्तम्भितपत्तिपङ्क्तिविकटः पन्थाः पुरस्तादभूत्-॥

माध० । नन्वगुशयस्थानमेतत् । पश्य

१६६-१७१ प्रेयसः प्रीतस्य । मकरन्दस्येत्यर्थः । निर्व्याजं वास्त-
वम् । ऊर्जितं बलवत् । दोरित्यादि । प्रेयसो युद्धार्णवस्य पन्था अभ्र
पवमभूत् । द्वेषा पार्श्वद्वये स्तम्भितया पत्तिपङ्क्त्या भयंकरः । प्रेय-
सः कीदृशस्य । बाहुसंचूर्णनत्रुटितसंधिस्फुटत्कङ्कालं यथा तथा प्रथमं
वीरानुन्मथन्तोभिभयतः । इतरत्र तदीयायुधानि गृहीत्वा पराक्रमं
कुर्वतः । इदं विशेषणद्वयं योग्यतया प्रेयस इत्यस्य । संख्योदधेः की-
दृशस्य । स्फुरन्नरमुण्डखण्डसमूहव्याप्तस्य ।

१६५. मकरन्दमाधवौ for मा-न्दौ.

१६६. माध० । for मक० । K1.; मे after अहो B. O.; शायिनो for शायि
O., मूर्ति for मूर्जितं Bh.

१६७. हि for हि Bh.

१६८. संहर for संघय O.; दलत् K2. पलत् O. for दलत्.

१६९. अनुपत्य B. ननप्य Bh. नपराय C. ननुपत्य N. for ननुपत्य.

१७०. उद्वेहप्रति० A. उद्वेहद्वय Bh. K1. उद्वेहप्रत K2; इदं Bb. तुद C. K1.

मुद K2. N. for इदं; उदधे for उदधेः N.

१७१. वंश for र्द्धेधा K2; विकटः for विकटः Bb.

१७२. मक० । for माध० । K1.; पश्य before ननु० N.; नय (corrected
in margin into नय) for नय O; A. om. पश्य.

अद्यैवन्दुमयुग्मखण्डत्वचितं पीतं निशीथोत्सवे
 यैर्लीलापरिरम्भदायिदयितागण्डूपशेषं मधु ।
 संप्रत्येव भवद्दुर्जागलगुरुव्यापारभग्रास्थिभि-
 र्गात्रैस्ते कथयन्त्यसारविधुरान्प्रायेण संसारिणः ॥

१७६

स्मर्तव्यं तु सौजन्यमस्य नरपतेर्यदपराधिनोरप्यनपराद्धयोरिव
 नौ सांप्रतं घटितवान् । तदेहि मालनीसमक्षमधुना मदयन्ति-
 काहरणवृत्तान्तं विस्तरतः कथ्यमानं श्रोतुमिच्छामि । तथा च

१७३-१७६ अशेत्यादि । ये राष्ट्रपुत्रये मन्त्रकिरणव्यग्रा-
 धितं श्रीरामिन्द्रनवानृषनितागण्डुपायशिटं मधु पीतमधेय ते संप्र-
 न्येय लोचान्बाहुत्येन तुष्णविक्रमाश्रारीरैः कथयन्ति । कीदृशैः ।
 एतदीयभुगार्गकनबकगादनाच्छुटितादिभिः । तथा च । शगरटनट-
 मुग्धपेटिकाः प्राक्तनकर्मण्यथा जना इति भागः ।

१८० कथयति स्वयि सस्मितमालतीवलितलोलकटाक्षपराहतम् ।
वदनपङ्कजमुल्लसितत्रपास्तिमितदृष्टि सखी नमयिष्यति ॥
इति परिक्रामतः । अयमसावुद्यानवाटः । प्रविशतः ।

माध० । कथं शून्य एव दीर्घिकाप्रदेशः ।

मक० । वयस्य नूनमस्मद्व्यतिकरोद्वेगपर्याकुलत्वादितस्ततः

१८५ परिभ्रमन्त्य आत्मनोवैवोद्यानगहने विनोदयन्त्यां भविष्यन्ति ।
तदेहि पश्यावः । उभौ परिक्रामतः ।

१८०-१८२ कथयतीत्यादि । स्वयि कथयति सति वदन-
पद्म सखी मालत्या एव मदयन्तिका नमयिष्यति । कीदृशम् ।
सहासमालतीचञ्चलपद्मकटाक्षे पराहतम् । उद्वतलज्जानिधलदृष्टि
च । मदयन्तिकानिमित्तयुद्धभवणेन मालत्या हासः ।

१८०. चलिता for वलित O E, चलितपद्म for व ल K1 K2

१८१ मुल्लसितधमन् स्थितिभित Bh मुल्लसितपुतस्तिमित N for मु च, सखी for सखी Bh

१८२ तदेहि पश्याव । परिक्रामतः O परिक्राम्य B E for इ नः, Bh N om इति परिक्रामत, C om अ ट k1 k2 om अ-त्त, O om प्रविशत, प्रवेशनात्यत for प्रविशत N, माधामकरदो after प्रविशत A.

१८३ O om माध' । N om this speech and the following शून्य एव प्रदेश A शून्या इदानीं प्रदेश C शून्या इदानीं प्रवेशा K1 शून्या इमे प्रदेशाः K2 शून्य एवय [दीर्घिका in margin] प्रदेश O, प्रवेश for प्रदेश B

१८४ व्यतिरेक for व्यतिकर A Bh एव after श्रुत B

१८५ मत्याम्नान for म-मन Bh, आत्मनो for आ-मनः A O E k1 k2 O, विनोदयन्ति A. Bh विनोदय [त्या भविष्य in margin] fi O for वि-त, अयमसावुद्यानवाट after व्यतिरेक C k1 k2.

१८६ C om न त, नवशाप for पश्याव C E, B om^१ उभौ परिक्रामत पश्याव for प-त C k1 k2

लवङ्गिकामदयन्तिके । सहि मालदि । सहसावलोक्य ।
दिष्टिआ पुणो वि एदे अणाहदा महानुभावा दीसन्ति । (क)
माधवमकरन्दौ । भवत्यौ क मालती ।

उभे । कुदो मालदी पदसङ्घेण अम्हे विप्पलद्दाओ मन्द-१९०
भाइणोओ । (ख)

माध० । भवत्यौ कथं कथमपि सहलधैव विध्वंसते नो
हृदयमतः स्पष्टमाभिधीयताम् ।

(क) सखि मालति । दिष्ट्या पुनरप्येतावनाहतौ महानुभावो
वृक्षपते ।

(ख) कुनो मालती पदसङ्घेनावां विप्रलब्धे मन्दभागिन्यौ ।

१९०-१९७ अत्रानेनावाभ्यां समर्थिता मालती । अधुना तु
युवयोरवलोकनेनावां वञ्चित इत्यर्थः । कथमिति त्रासे । कथमप्य-
निर्वचनीयेन रूपेण ध्वंसते स्थितिं न वधाति । ममेत्यादि । यतोयं

१८९. लव । सहि मरुदन्तिके मालदि for ल-मदि A.; सहि मालदि twice N.; मालदि
twice Bh., 'सा विवेक्य for 'सवलोक्य K1 K2 O.

१८८. N. om एदे; एदे supplied in margin O; A. B. Bh. N. om अणा-
हदा; अणहदा (corrected into 'अणहदा) O, अणहदाभा for अ-आ K2; 'पुणाव
Bh. O, आभा K1. for 'पुणाभा.

१८७. मकरन्दमाधवौ for म-मरौ Bh. O; B. om. भवत्यौ, क मा मा^० A. Bh.
K1. K2. O कथौ क^० N. for क मा^०.

१९०. B. om. कुदा, Bh. om. अम्हे, अम्हे for मते B, विप्रलब्ध for वि-
प्रलब्धे Bh; मरुदन्तिके (विप्रलब्धे) for वि-लीके O, Bh. om. म-भो

१९१. A. Bh. om. भवत्यौ, त्यौ कथमपि मरुदन्तिके for कथं-ते N, E. N.
om. ओ कथं. कथं । कथं-ते । कथमपि for कथं-पि O, A. Bh. om. मरुदन्तिके,
'मा for 'पैर K2 मे for नो A. Bh. N., O. om. नो

१९२. N. om अतः; A. Bh. om. सहलधैव सहल for सह N., ममेति^० A.
समा^० Bh. for आ ।

मम हि कुवल्याक्षीं प्रत्यनिष्टैकबुद्धे-

भृशमयमनुबद्धोत्कम्पएवान्तरात्मा ।

स्फुरति च खलु चक्षुर्वाममेतच्च कष्टं - -

वचनमिह भवत्योः सर्वथा हा हतोस्मि ॥

मद० । ताए इदो णिग्गदे महाणुभावे अवलोइदं बुद्धर-
क्खिखदं अ भअवदीसआसं विसज्जिअ अप्पमादणिमिच्चं
२०० विण्णवेहि अज्जउत्तं ति लवड्ढिआ अणुप्पेसिदा । तदो

(क) *तपेतो निर्गते महानुभावो वलोकितानां बुद्धरक्षितां च भगव-
तीसकाशं विसृज्याप्रमादनिमित्तं विज्ञापयार्पणमिति लवड्ढि-कानु-
ममान्तरात्मात्यर्थमनुगतोत्कम्प एवास्ति । कीदृशस्य । पद्माक्षीं
प्रत्यनिष्टैकमतेः । मम वामं चक्षुः स्फुरति च । इह भवत्योर्वचनं
कष्टमेतद्दुःखदायि । हा कष्टे । सर्वथा हतोस्मि । अन्तरात्मनो शकु-
नस्य भवद्वचनस्य चैकमत्यादिति भावः ।

१९५. 'ब्रूवति इदमन्तर्भूयती' for 'भृ-ती' A. B Bh. C. E. 'रक्षितमनुबद्धो-
त्कम्पएवान्तरात्मा N. 'भृशमयमनुबद्धोत्कम्पमेवान्तरात्मा O ; भवति for भ्रयति A. Dh.

१९६. हि खलु चक्षुः स्फुरति च वाम A. हि खलु वक्षुः स्फुरति च वामे Bb. for च
खलु-दं; मम for खलु K2.

१९७. 'नमपि for 'नमिह N.

१९८. तदो for ताए Dh ; तदा खलु इदो A. तदा ए इदो K1. K2. O. ता ए
स्पु इदो N. for ताए इदो, B. om. ताए; 'पुमाए B. 'पुमावे N. for 'पुमावे,
'तोइदादिआ बुद्धरक्खिदा B 'तोइदा बुद्धरक्खिदा अ उभे C. E. for 'तो-अ.

१९९. 'क्खिअ for क्खिद N.; च for अ Bb. O.; उभे after 'क्खिद अ. K1.;
'वदीए for 'वदी A. Bb. K2 N.; पतिअ for विसज्जिअ A. Bb. N., 'मच for
'माद A.

२००. अज्जउत्तं विण्णवेहि for वि-त्त Bb.; विण्ण° for विण्ण° K1. K2. O.;
अप्य for अज्ज° K2.; ति for ति K1. O., लवड्ढिआ for ल-आ O ; अ before
अणु° K1., 'विभ K2 'तिय O. for 'सिदा, K2. om. तदो.

* तदा पत्विनो Com । बुद्धरक्षितामवलोकितानां भवे भव° Com । लवड्ढिआ-
मनुष्य Com.

उत्तम्ममाणा एदाए मग्गं अवलोइदुं अग्गदो पसरिदा ।
पच्छादो अम्हे ण तं पेक्खामो । तदो अम्हेहिं जाव विडव-
न्तराडं विचिणिदाइं ताव तुम्हे दिट्ठत्ति । (क)

माध० । हा प्रिये मालति

किमपि किमपि शङ्के मङ्गलेभ्यो यदन्य-
द्विरमतु परिहासश्चण्डि पर्युत्सुकोऽस्मि ।

२०५

प्रेषिता । तत उत्ताम्यमानैतस्या मार्गमवलोकयितुमग्रतः प्रसृता ।
पश्चादावां न तां प्रेक्षावेहे* । तत आवाभ्यां यावद्विद्विपान्तराणि
विचितानि तावद्युवां दृष्टाविति ।

२०२-२१२ अत्र पश्चादावां प्रसृते इत्यन्वयः । विचिता-
न्यञ्जिष्ठानि । किमपीत्यादि । मङ्गलेभ्योन्यदनिष्टं किमप्यनिर्वचनीयं
यद्यस्मात्परिहासादहं शङ्के स परिहासो विरमतु । परिहासेन तव
निङ्गयेनिष्टं शङ्केतस्तं मुञ्चेति भावः । हे चण्डि कोपने समुत्सु-

२०१. वज्रम्^० for वज्रम्^० O., h2. om. एदाए; एताए A अताए Bb ताए
N for एदाए, अग्गदो विलोइदु K1. अवलोइदु अग्गदो विलाइदु K2. for अव-दो,
अलोअइदु for अ-दुं N, पारिइदा A. परिदा Bb परिगदा K2. ओघारआ N.
प्यसरिदा O for पसरिदा.

२०२ पच्छादे अह ण अ त पेक्खामि A. पछादो ह ण अ त पेक्खामि Bb पछादा अह ण
अ त पेक्खामि K2 पछादो अह त ण पेक्खामि N पच्छादो अहं न य त पेक्खामि O. for
प-यो; अ after ण E. h1, अग्गे वि for अग्गेहिं K1., एत्थ before जाव A.
K1, एत्थ Bb. O. इत्थ K2 for जाव, मग्गिदाइं एत्थ विडवतराइं जाव तुम्हिं ण
दिट्ठत्ति for जा-त्ति N; °इत्थं for °इत्थं K2

२०३. न्तराणि for न्तराः A जाव after °ताइ Bb, विचुयिदाणि A विचिणदाइ
C विचिदाइं h1 विचिणदाइ K2, विचिणदाइं O. for वि-च, एत्थ B जाव K2. O.
for ताव, तुम्हं दिट्ठत्ति for तु-त्ति Bb., दिट्ठत्ति A इति B दिट्ठत्ति C O दिट्ठत्ति h1.
दिट्ठत्ति h2 for दिट्ठत्ति

२०४ Bb om. हा.

२०५ किमपि मतति for किमपि किमपि h2

* एताए Com † आवाभ्यामहं तवद्विपान्तराणि पच्छादे Com

कलयसि कलितोहं वल्लभे देहि वाचं

भ्रमति हृदयमन्तर्विह्वलं निर्दयासि ॥

उमे । हा पिअसहि काहे सि । (क)

२१० । मक० । वयस्य किमित्यविज्ञाय वैकृत्यमवलम्ब्यते ।

माध० । सखे त्वमपि किं न जानासि माधवस्नेहदुःखिता-
यास्तस्याः कातर्यंचेष्टितानि ।

मक० । अस्त्येतत् । किं तु भगवतीपादनूलगमनमप्या-
शङ्क्यते । तदेहि तत्र तावत्पश्यावः ।

२११ । उमे० । एवं पि संभावीअदि (ख)

(क) हा प्रियसखि कासि ।

(ख) *एवमपि संभाव्यते ।

कोस्मि यतः । तथा च कोपेनापि निह्वयं माकुर्धित्याशयः । अयं नामनेन
प्रकारेण कलयसि जिज्ञाससे तर्हि कलितो ज्ञातोहम् । हे वल्लभे वाचं
देहि । त्वमेव मे वल्लभा । अतो वदेत्यर्थः । विह्वलमधीरं सन्मम चि-
त्तमन्तर्भ्रमति स्थितिं न लभते । अत एव सोपालम्भमाह निष्कृष्णासि ।
वैकृत्यं दुःखित्वम् । कातर्यं कातरत्वं तेन चेष्टितानि प्राणत्यागादीनि ।

२००. कलय वि० K1. K2 O. कथय वि० N. for कलयसि.

२०१. N. om. this speech; प्रिय for पिअ O., गदा after काहे A. Bh.
K1, K2.

२१०. B, N. om. वयस्य, किमित्यविज्ञाय वयस्य for व-य Bh.; अवज्ञाप for अ-य
B. N., वैकृत्य० for वैकृत्य० K1.; अलम्ब्यते for अ-ने O. L.

२११. किं त्वमपि for त्व-किं Bh., O. om. किं, दुःखिता० for दुःखिता० N. O.

२१२. तस्याः for तस्या B.

२१३. K2. om. मूल.

२१४. तत्रावत् for तत्र तावत् O.; B. om. तत्र; गच्छावः for पश्यावः N.

२१५. एवं वि सम्भाविअदि K2, एद वि सम्भाविअदि N. for ए-दि, एद Bh. इदं
O. for एव, K1. om. वि, सम्भाविअदि for सं-दि K1.

* एतत् for एवं Com.

माध० । एवं नामास्तु । परिक्रामन्ति ।

मक० । विचिन्त्य स्वगतम् ।

याता भवेद्भगवतीभवनं सखी नो
जीवन्त्युपेप्यति न वेत्युपशङ्कितोस्मि ।

२१८-२२१ यातेत्याहि । अस्माकं सखी भगवतीगृहं यदि
गता भवेत्तदा जीवन्ती समागमिष्यति । न वा गता तदा नागमिष्य-
तीत्याशङ्कितोस्मि । तत्र हेतुः । बन्धुजनमित्रप्रियाणां संगम आदौ
यस्य तत्सौख्यं बाह्वल्येन विशुत्स्फुरणचञ्चलमेव भवति । तदिह
भगवतीपाद्मूलेति साधारणपदोद्देशेन मालत्या भविष्यत्सौदामिनी-
पार्श्वगमनस्य दूचनेन नवमाङ्गावतारोपि सूचितः । अत एवाङ्गावता-
रोयम् । यदाह ।

समाप्यमान एकस्मिन्नङ्केन्यस्य च सूचनम् ।

समासतो हि नाट्यनैरङ्गावतार उच्यते ॥

सुदन्मित्रम् । प्रियं प्रीतिविषयं मनोज्ञं वस्तु ।

२२०

प्रायेण चान्धवसुहृत्प्रियसंगमादि
सोदामिनीस्फुरणचञ्चलमेव सौख्यम् ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ मालव्यपहारो नामाष्टमोऽङ्कः ॥

सूते स्म यं रत्नधरोतिमान्यो मान्यातिमान्या दमयन्ति कापि ।
जगद्धरं तत्कृतटिप्पणेऽङ्को गतोऽमोयं रसरम्यरूपः ॥

॥ इत्यष्टमोऽङ्कः ॥

२२१ 'मिनी for मिनी K२
२२२ इति मालतीमाधवे A मालतीमाधवे C { २२२ for माल-नाम, Bh. E. N.
O. om माल-नाम, °तीहरण (or °त्याहारो) K.

॥ नवमोऽङ्कः ॥

ततः प्रविशति सौदामिनी ।

सौदा० । एषाम्नि सौदामिनी भगवतः श्रीपर्वतादुत्पत्य
पद्मावतीमुपाश्रिता । तत्र मालतीविरहिणः संस्तुतप्रदेशदर्शना-
सहिष्णोः संस्त्यायं परित्यज्य सह सुहृद्गणेन वृहद्गोणीशैल-ता-
न्तारप्रदेशमधितिष्ठतो माधवस्याधुनान्तिकं प्रयामि । भोस्तथा- ५
हमुत्पतिता यथा सकल एव गिरिनगरभ्रामसरिदरण्यव्यति-
करश्चक्षुषा परिक्षिप्यते । पश्चाद्विलोक्य । साधु साधु ।

१-२१ अधुना पूर्वसूचितसौदामिन्या मालतीजीवननिवेदनेन
माधवप्रत्युज्जीवनाय प्रवेशमाह । तत इति । नानासिद्धिस्थानत्वेन
देवतात्मकतया भगवत्पदं श्रीपर्वते । संस्तुतः परिचितः । श्रोणी नद्या
मध्यम् । तथेत्यनेनोत्पतनस्य दूरत्वमुक्तम् । व्यतिकारः समूहः ।

१. Dh. om. ततः; प्रविश्य for प्र-ति Dh.

२. Dh. om. सौदा०; B. C. om. एषाम्नि सौदामिनी; उपेत्य A. B. Dh. C. K2. O.

३. उपेत्य A. B. C. E. K1. K2. उपेत्य Dh. O. उपधित्य N. for उपा-
श्रिता, the text उपाश्रिता with G.; A. B. C. E. om तत्र; 'हिणो माधवर्य
संस्तु' for 'हि-गु' Dh. N.; 'तादर्शना' for 'त-ना' B.

४. एतान् A. संस्त्यान् B. संस्त्यान् यं Dh. संस्त्यायं C. संस्त्यायं O. for संस्त्यायं; गु-
ण सह for सह गु-ण Bh.; ब्रह्मगणेन N. ब्रह्मगणे O. for वृ-णी; शैलकटातन्तार for
शैलकटातन्तार K1.

५. 'एवंदेश परिधमते माधवस्याधुनातिक्रमनूपयामि A. 'एवंदेश माधवस्य नदतिक्र-
मनूपयामीति B. 'एवंदेशमधुनातिक्रमनूपयामि B. 'एवंदेश माधवस्याधुना नदतिक्रमनु-
पयामीति C. E. 'एवंदेश परिधमते माधवस्याधुनातिक्रमनूपयामि K1. 'एवंदेश परि-
धमतेमाधवस्याधुनातिक्रमनूपयामि K2. 'एवंदेशमधुनातिक्रमनूपयामि N. 'एवंदेश
माधवस्याधुनातिक्रमनूपयामि O. for 'ए-सि, the text with G. परिधम्य before मे
K1. K2.

६. 'सुत्या' for 'सु-त' K1. 'सुत्या' for 'सु-त' B

७. Dh. N. om. एव गु. O. om. one गु.

पद्मावती विमलवारिविशालसिन्धु-
पारासरित्परिकरच्छलतो विभर्ति ।

उत्तुङ्गसौधसुरमन्दिरगोपुराट्ट-
संघट्टपाटितत्रिमुक्तमिवान्तरिक्षम् ॥

अपि च । सैषा विभाति लवणा ललितोर्मिपङ्क्ति-
रभ्रागमे जनपदप्रमदाय यस्याः ।

गोर्गर्भिणीप्रियनवोलपमालभारि-
सेव्योपकण्ठविपिनावलयो विभान्ति ॥

परिक्षिप्यत इव नेत्रमण्डले प्रविष्टीक्रियत इव । पद्मावतीत्यादि ।
पद्मावती पुरी गगनमिव धारयति । विमलवारिरच्छजला मलती
सिन्धुश्च पारा च सरितौ तयोः परिकरो वेष्टनं तद्व्याजात् । उच्छ्रित-
प्रासाददेवकुलपुरद्वाराट्टालिकानां वर्षणेनादौ विदीर्णं ततो विशेषेणो-
भयतस्त्वक्तम् । उत्तुङ्गसौधादय आकाशं पाटयित्वा निर्गताः । अथ
नदीच्छलेन तदाकाशं पतितमित्यर्थः ।

१२-१७ सैषेत्यादि । सैषा लवणा नदीभेदो विभाति । मनो-
ज्ञकल्लोलावलिः । वर्षासु यस्या गवां गर्भिणीनां प्रिया नवा योलपमाला

८. विपल for विमल L.

९. 'र्भ्यी for पारा N, 'भ्यति° for 'न्यरि° K2, O, 'सर for 'कर C, 'श्चलतो
for च्छलतो Bh

१०. पु(गो)पुरमदिटाट्ट for सु-ट्ट N.

११. 'रिक्ष for 'रिक्षम् A.

१२ ललितावलयो° (corrected in margin into लवणा ललितता°) for लव ता°
O सरदा for लवणा N, चलितो° Bh वलितो° K2, for ललितो°

१४ निवलपलामभारी for न ति Bh.

१५ स-यो° for 'स्यो° Bh भवति for विभाति B Bh O (corrected in
margin into विभाति)

अन्यतोवलोक्य । अयमसौ भगवत्याः सिन्धोर्दारितरसात-
लस्तटप्रपातः ।

यत्रत्य एष तुमुलध्वनिरम्बुगर्भ-
गम्भीरनूतनधनस्तनितप्रचण्डः ।
पर्यन्तभूधरनिकुञ्जविजृम्भमाणो
हेरम्बकण्ठरसितप्रतिमानमेति

२०

तृणविशेषराजिस्तां विभ्रति ॥ ताच्छील्ये णिनिः ॥ अत एव सेव्याः
परिशीलकस्रखदाः समीपवनपङ्क्तयो लोकहर्षाय भवन्तीति । सैपेत्य-
नेन पूर्वदृष्टत्वमुक्तम् । अपो विभर्तीत्यभ्रम् । अभ्रति गच्छति वेत्यभ्रम् ।
अतो वकारयुक्तं तद् । अयुक्तं चेदं पदमित्यवधेयम् ॥ चतुष्पादो
गर्भिण्येति समासः । उलपो नाम तृणान्तर इति भेदिनीकरः
मालभारीत्यत्रेष्टकेषीकामालानां चिततूलभारिष्विति ह्रस्वः ॥ रसा-
तलतटः पृथ्वीतटः । तलशब्दः स्वरूपे । प्रपातोतटम् । यद्वा । तटे
प्रपातोतिशयितं पतनम् ।

१८-२० यत्रत्येत्यादि । यदीय एष महाध्वनिः सिन्धोः पर्यन्त-
गिरिकुञ्जेषु वर्धमान [नो?] विघ्नेशगलध्वनिसाम्यं गच्छति । तस्य
गजास्यत्वेन गभीरध्वनित्वात् । कीदृशः । जलपूर्णगभीरनवमेघध्व-
निवत्प्रचण्डः ॥ तुमुलो महति स्मृत इति विश्वः ॥ चन्दनं रक्तच-
न्दनं देवदारुर्वा । उपचारात् । अन्यथास्य मलयजत्वविरोधात् ।

१६. 'ते' विलोक्य for 'तोवलोक्य' O., स एष Bh. एष K1, K2, O. for अयमसौ.

१७. प्रापस्तट A. तट C. for 'स्तट', Bh. om. 'स्तट'.

१८. तुमुलो for तुमुल A C. E

२०. विजृम्भमाण A विजृम्भेषु B, C, E K1 K2, O. विजृम्भणेन Bh. for वि-णो

२१. रसित for रसित N.

एताश्च चन्दनाश्वकर्णकेसरपाटलाप्रायतरुगहनाः परिणत-
मालूरमुरभयोरण्यगिरिभूमयः स्मारयन्ति खलु तरुणकदम्ब-
जम्बूवनावनहान्धकारगुरुनि कुञ्जगम्भीरगहरोद्गारगोदावरीमु-
२५ खरितस्निग्धविशालमेखलाभुवो दक्षिणारण्यभूधरान् । अयं
च मधुमतीसिन्धुसंभेदपावनो भगवान्भवानीपतिरपौरुपेयप्रति-
ष्ठः सुवर्णत्रिन्दुरित्याख्यायते । प्रणम्य ।

अश्वकर्णो वृक्षभेदः । प्रायःशब्दः प्रभृत्यर्थो वाहुल्यार्थो वा । परिणतं
पक्वम् । मालूर विल्वफलम् । तरुणो वृक्षभेदः । अवनद्धो धृतः ।
उद्गारः प्रतिशब्दः । गोदावरी नदीभेदः । मेखला नितम्बः ।
भूधरान्मलयादीन् । सौदाभिन्या दक्षिणदेशवासित्वेन स्मरणम् ।
मधुमतीसिन्धुसंभेदोः संभेदः सगमस्तस्य पावनः पावित्र्यहेतुः ।
स्वयभूसनिधानस्य महातीर्थहेतुत्वादर्परिमिताज्ञाता पुरुषकृता प्रति-
ष्ठा स्थितिर्यस्य । एतेन स्वयभूत्वमुक्तम् । आर्यान् प्रतिष्ठिः ।

२२ एताश्च दनाश्वकर्णकेसरपाटला A Bh N एताश्च चन्दनाश्वकर्णकेसरपाटला E
एताश्च दनाश्वकर्णकेसरपाटला K2 for ए-ला, तरुण for कसर O , कदली
before पाटला K1 'णामललर for 'णतपासूर N

२३ K1 K2 N om गिरि, रपर° for स्मार° B Bh E O B N om
खलु तास्तरुण Bb N मां वरण K2 for तरुण

२४ अवनद्ध for अवनद्ध N O °कारि for °कार B C गुरुगिरिनि कुञ्जगह्र
भीरगहरोद्गारगोदावरीरुमुखरितविशाल for गु ल N निकुञ्जगम्भीरगहरोद्गार
B निकुञ्जगम्भीरगहरोद्गार K1 K2 निकुञ्जगम्भीरगहरोद्गार° O for नि-गार,
गम्भीर for गम्भीर A गहरोद्गार for गह्र र Bb °रोदार for °रोद्गार° C °शरवम°
for °रामु° A Bh

२५ A Bh K1 K2 om दिग्ध

२६ °दे पार्वतीमवनापति° for °द-ति O °दधा (?) य for °दोय K1 प्रतिष्ठ
for प्रतिष्ठ N

२७ स्वण for सुगण N , Bh E om इति

जय देव भुवनभावन जय भगवन्निखिलवरद निगमनिधे ।

जय रुचिरचन्द्रशेखर जय मदनान्तक जयादिगुरो ॥

गमनमभिनीय ।

३०

अयमभिनवमेघश्यामलोत्तुङ्गसानु-

र्मदमुखरमयूरीमुक्तसंसक्तकेकः ।

शकुनिशबलनीडानोकहस्निग्धवर्णा

वितरति बृहद्दमा पर्वतः प्रीतिमक्ष्णोः ॥

२८-२९ अदृष्टार्थं शिवनुतिमाह । जयेति । भुवनानां कार्यजातानां भावन उत्पादक । दीव्यतीति देव श्रुतियुक्त । भगवन् भगं तत्त्वज्ञानं तद्युक्त । तथा च रागद्वेषादिरहित इत्यर्थः । स्तुतिफलमाह । अखिल-वरान्भुक्तिमुक्त्यादीन्ददाति तादृशो निगमो वेदस्तन्निधे तत्कर्तः । यद्वा । निगम आविर्भावस्तदाश्रय । तथा च । वेदद्वाराधिर्भावेन जगदुपकारक इत्यर्थः । मनोज्ञचन्द्रभूषण । तथा च वेदकारणाय कृत-शरीरपरिमह इत्यर्थः । तर्हि पीरुपेयत्वाद्देदाप्रामाण्यं स्यादित्यत आह । मद्नेति । सर्वदोषनिधेः कामस्य नाशन निर्दोष । अत एव भगवन् । तथा च नोक्तदोषः । आदौ सर्गादौ गुरो । ब्रह्मादीनामित्यर्थान् । तथा च वेदस्य भगवत्कर्तृत्वमायाति ।

३१-३४ अयमित्यादि । अयं गिरिर्नेत्रयोर्हर्ष ददाति । की-दृशः । नवीनमेघश्यामनुङ्गसानुः । हर्षप्रीतमयूरस्त्रीकृता संसक्ता मि-

२८. शकृत्भुवनभावन for दे-न Bh ; निखिल B Bh, E, N, K2 ; for अखिल A, B, Bh, C, E, N, om. वरद, बाह्यनिगम for निगम-धे B ; वेद for निगम C.

२९. शेखर for शेखर Bh ; जय जयशब्दादि A जय जयदि E for जयादि.

३०. धाप for नीय Bh.

३२. मयूरा° Bh. नकोटा C. for मयूरा

३३. नीला° for नीला° B Bh, O ; वर्णा for वर्णा K2.

३४. समरीयान् for बृहद्दमा O.

३५ अपि च । दधति कुहरभाजामत्र भङ्गक्यूना-
मनुरसितगुरुणि स्त्यानमम्बूकृतानि ।
शिशिरकटुकप्रायः स्त्यायते सल्लकीना-
मिभदलितविकीर्णप्रन्थिनिष्यन्दगन्धः ॥
ऊर्ध्वमवलोक्य ।

४० कथं मध्याह्नः । तथाह्यत्र संप्रति

न्तिता केका मयूरवाणी यत्र सः । शकुनिभिः पक्षिभिः शबलाः क-
र्बुरा ये नीडानोकहाः पक्षियासवृक्षास्तैः स्निग्धं वर्ध्मं शरीरं यस्य
सः । तरुणां पक्षिभ्यामत्वेनाशेषपक्षिणो नीड एव घसन्तीति भावः ।
वृहददना विपुलशिलः ॥ केका वाणी मयूरस्येत्यमरः । शबलैताश्च
कर्बुर इति च । कुलायो नीडमखियामिति च । अनोकहः कुटः शल
इति च । शरीरं वर्ध्मं विग्रह इति च ॥

३५-३८ दधतीत्यादि । अत्र गिरौ गुहावासिनां तरुणभङ्ग-
कानामम्बूकृतानि सश्लेष्मकपूत्कारध्वनयोनुरसितेन प्रतिरवेण स्थू-
लानि स्त्यानं घनतां दधति । शल्लकीनां वृक्षभेदानां गजखण्डित-
विस्तीर्णसंधिपर्वनिर्गतगन्धः स्त्यायते निबिडीभवति । निष्यन्दः स्प-
र्शाच्छिशिरः शीतो रसतः कटुः कषायः । स्त्यानमिति भावप्रधानो
निर्देशः ॥ अम्बूकृतं सनिष्ठीवमित्यमरः ॥

३५. C. N. om. अपि च; °जा मर for °जामत्र A, Bb, E.

३७. कषाय for कषायः Bb.; °यस्ताय° K2, °यस्तन्य° O. for °यः स्त्याय°; शत्र°
for शत्र° A, E.

३८. °मित Bb. मर K1. for °मिभ; विशीर्ण for विकीर्ण N.; निष्यंदी for
निष्यन्द Bb.

३९. K1, K2., N. O. om. ऊर्ध्वमवलोक्य.

४०. अये before कथं N.; Bb. N. om. अय, E. om. संप्रति.

काश्मर्याः कृतमालमुद्रतदलं कोयष्टिकटीकते
 तीराश्मन्तकशिम्बिचुम्बिनमुखा धावन्त्यपः पूर्णिका ।
 दात्युहैस्तिनिशस्य कोटरवति स्कन्धे निलीय स्थितं
 वीरुञ्जीडकपोतकृजितमनुक्रन्दन्त्यधः कुकुटाः ॥

४१-४४ काश्मर्या इत्यादि । गम्भार्याः सकाशात्कृतमाल-
 भारग्वधुवृक्षमुद्रतपत्रम् । घनच्छायामिति यावत् । कोयष्टिकः कोषा
 इति ख्यातः पक्षी टीकते गच्छति । गम्भीर्या अल्पपत्रत्वात् । यद्वा ।
 कृता संपन्ना माला वृक्षपाङ्क्तिर्वत्र तं प्रदेशं गच्छतीत्यर्थः । तीरस्यो-
 ष्मन्तकस्तीराश्मन्तकः । शाकपार्थिवादिः । अश्मन्तकोल्लकोला
 इति ख्यात आश्रातको वा वीरणं वा । तस्य शिम्बिः शिखा
 लताभेदे वा तस्याधुम्बिनं चुम्बनकरणं मुखं यासां तादृशाः पूर्णिका
 पक्षजातयोपः पानीयानि धावन्ति । धीष्मतत्रास्ता नीडं विहाय
 जलमनुगच्छन्तीत्यर्थः । यद्वा । तीराश्मन्तकं तीरवर्तिवीरणमपः-
 पूर्णिका कुम्भीरमक्षिका धावन्ति व्रजन्ति । धीष्मतत्रजलं त्यक्त्वा
 तीरवीरणादिच्छायामनुसरन्तीत्यर्थः । यद्वा । अश्मन्तकं शिशि-
 पावृक्षस्तस्य शिम्बिरममित्यर्थः । तिनिशस्यातिमुक्ताख्यवृक्षस्य
 च्छिद्रवति स्कन्धे प्रकाण्डे च्छायासेवनार्थं दात्युहैः प्रक्षिभेदैः
 कोण्डाडाडक इति ख्यातौर्निलीय स्थितम् । वीरुलता नीडं वासो

४१ काश्मर्या B. C काश्मर्यात् N for काश्मर्या, टीकते for टीकते Bb

४२ तीराश्मन्तक Bb तीराश्मन्तिक C for ती-क, तीराश्मन्तक उच्यते इत्यर्थे
 ती-क N, चुम्बन B चुम्बे Bb. C E. K1 K2 for चुम्बिन चुम्बनमुखा for चु-
 -का O., अधः for अत्र B E.

४३ त्रितं E तिनि N for (नि)न, कोटरवती for को-ति Bb इन्द्रं for
 इन्द्रं K1.

४४ अत्र K1 अत्र O for अत्र कुकुटा for कुकुटा E. K1 O.

४५ तद्भवतु माधवमरकन्दावन्विष्य यथाप्रस्तुतं साधयामि ।

इति निष्क्रान्ता । विष्कम्भकः ।

ततः प्रयिशतो माधवमकरन्दौ ।

मक० । सकरणं निःश्वस्य ।

यस्य कपोतस्य पाण्डुनामपक्षिणः शब्दितं लक्षीकृत्य कुकुभा
अधस्तरूपां रुदन्ति । प्रीष्मतापात्कपोता निजनीडवासिनः कुकु-
भाथ तृपार्ता रुदन्तीत्यर्थः । जातिस्वभाय एयासौ । यद्वा । कुकुभाः
श्रन्दन्त्याह्लादयन्ति । अहो कपोतस्तमित्यभिलपन्तीत्यर्थः ॥ गम्भा-
री सर्वतोभद्रा कारमरी मधुपर्णिकेत्यमरः । आरग्वधे राजवृक्षश-
म्याकचतुरङ्गुलाः । अरेवतव्याधिघातकृतमालसुवर्णका इति च ।
फोयटिकट्टिष्टिभक इत्यापि । आश्रावकेम्लिकायामरमन्तको वीरणेपि
च । शिशिपाइमन्तकं प्राहुरिति धराणिः । शिम्बिः शिखा लताभेद इति
विश्वः । नासाच्छिद्र्यां तु पूर्णिकेति च । पूर्णिका पक्षीति ख्याता
पतविद्धेति ख्याता वा । अणःपूर्णिका कुम्भीरमक्षिकेत्यपि धराणिः ।
हात्पूहः कालकण्ठक इत्यमरः । तिनिशे स्यन्दनो जेमी रथदुरति-
मुक्तक इति च । अली प्रकाण्डः स्कन्धः स्यादिति च । तित्तिरिः
कुकुभो लाव इति च ॥ मयूरप्रमाणोयं पक्षी । तदित्युपसंहारे ।
विष्कम्भक इति । शुद्धविष्कम्भकोयम् । यदाह ।

शुद्धो मध्यमपात्रेण संस्कृतोक्त्या निबध्यते ॥ इति ।

४५ यावत् for भवतु B °वेवान् वि° for °वति° K1. K2. O., पाण्डवयामि A. Bh सपादयामि O K2 सम्पादयामि K1. for साधयामि.

४६. O om इति, कते for निष्क्रान्ता Bh, शुद्धविष्कम्भः for वि-क. N.

४७ °सति माधवो मकरन्दश्च for °स-दौ A, Bh, N.

४८ मक० after नि श्वस्य instead of before सकरणं K1., B. om. सकरणं, नि भसन B निभस्य K2 for निःश्वस्य, E om नि श्वस्य

न यत्र प्रत्याशामनुपतति नो वा रहयति
 प्रविक्षितं चेतः प्रविशति च मोहान्धतमसम् । १०
 अकिंचिल्कुर्वाणाः पशव इव तस्यां वयमहो
 विधातुर्वामत्वाद्धिपादि परिवर्तमिह श्मे ॥

माध० । हा प्रिये मालति कासि । कथमविज्ञाततत्त्वमद्भुतं
 झटिति पर्यवसितासि । नन्वकरुणे प्रसीद संभावय माम् ।

४९-५२ न यत्रेत्यादि । धैरस्माभिस्तादृश राजसैन्य जिहमि-
 मे वय स्रष्टुर्वाभ्याद्धिपत्तौ पुनः पुनर्वर्तमिहे । यत्र विपत्तौ चित्तम् ॥
 कर्तृ ॥ प्रत्याशां नानुगच्छति न वा त्यजति । अन्वयव्यतिरेकानि-
 थयात् । तथा च सा जीवति न वेति न शयत इति भावः । रहत्यागे
 स्वार्थे णिच् ॥ प्रतिक्षिप्त पुनःपुनः प्रेरितं सद्यतः पुनर्मोहरूपगाढा-
 न्धकारं प्रविशति । किं कर्तव्यमिति न जानीम इति भावः । अत
 एव कानप्यर्थक्रियामकुर्वाणाः पशव इव ।

५३-५९ यत एवाविज्ञान तत्त्वमत एवाध्वर्यम् । पर्यवसिता समा-
 मिं गता । संभावयाश्वासय । प्रियेत्यादि । हे प्रियमाधवे मयि किम-
 स्तिग्धासि । माधवान्यशङ्कामपनयति । ननु हे अहमेव स य पूर्वं तव

४९ राहयति च for वा-ति E

५० प्रति° for प्रवि° B E KI K2 नु for च E N O °भवे for मतम्
 Bh

५१ तस्या A पर्या h2 for तस्या

५२ मोहा° (corrected in margin into नमा°) for वता O

५३ O om मालति, प्रयच्छ मे प्रतिवचन after कासि B O (in margin),
 °ज्ञाता न्य° for °ज्ञाततन्त्र° O, A om अद्भुत प्रिये B च N after अद्भुत

५४ झटिति for झटिति O उपमृता B प्रवाता Bh आकाता N for पश्यतिता.

६५

प्रियमाधवै किमसि मय्यवत्सला
 ननु सोहमेव यमनन्दयत्पुरा ।
 स्वयमागृहीतकमनीयकङ्कण-
 स्तव मूर्तिमानिव महोत्सवः करः ॥

वयस्य मकरन्द दुर्लभः पुनर्जगति तावतः स्नेहस्य संभवः ।
 ६० सरसकुमुमक्षामैरङ्गैरनङ्गमहाज्वर-
 श्विरमविरतोन्माथी सोढः प्रतिक्षणदारुणः ।

करःस्वयमनन्दयत् । तथा च माधवान्यशङ्कामपि मा कृथा इति
 भावः । आगृहीतमीपद्रुहीतं सात्त्विककम्पादिना चपलतया मनोज्ञसू-
 त्रं येन सः । यद्वा । आगृहीतमभिगृहीतं करसमर्पणात् । अत एव
 मूर्तिमान्कृतदेहपरिमहो महोत्सव इव । सोपि गृहीतमण्डनो नन्द-
 कश्च भवति । उद्गृहीतमिति पाठ उच्चैर्गृहीतमित्यर्थः ॥ कङ्कणं म-
 ण्डने सूत्र इति विश्वः ॥ तादृशस्येत्यनुस्मृतिः करग्रहणमहोत्सवा-
 नुध्यानस्वास्थात्तद्भ्यासाद्वा । यदाह ।

स्वास्थाभ्यासमनुत्था श्रुतिदर्शनसंभवानुस्मृतिः ॥ इति ।

६०-६३ सरसेत्यादि । तथा काममहाज्वरोवस्थादशको
 बहुकालं सोढः । अनङ्ग एव महाज्वर इति वा । नचपुष्पमृदुभिरङ्गैः ।
 कीदृशः । संततमर्नग्यथाकारी । अत एव प्रतिमुहूर्तमुन्मूलनोद्यतः ।
 एतेन दुःसहत्वमुक्तम् । ततः प्राणांस्त्यक्तुं तथा मनो विशेषेण निर-
 पेक्षतया धृतम् । अत एव तृणमिव । सारमाह इतः करार्पण-

६०. अयमगृहीत A. E. अयमागृहीत Bh. N. for स्त-त.

६१. पुनस्तादृशस्य for पु-तः B तावतः स्नेहस्य जगति for ज-स्य K2.; सत्वेद
 after सभव Bh.

६०. सरस for सरस N.

६१. °रलो° for °रले° O.

नृणामिव ततः प्राणान्मोक्तुं मनो विभृतं तथा
किमपरमतो निर्व्यूढं यत्करार्पणसाहसम् ॥

अपि च । मयि विगलितप्रत्याशाद्द्विवाहविधेः पुरा
विकलकरुणैर्मर्मच्छेदव्यथाविधुरैरिव ।

१५

स्मरसि रुदितैः स्नेहाकृतं तथा व्यतनोदसा-
वहमपि यथाभूच्चं पीडातरंगितमानसः ॥

साहसादपरे किमस्ति । अपि तु न किमपीत्यर्थः । यत्करस्यार्पणं स्व-
यमेव दानं तदेव साहसं निर्व्यूढं निःशेषेण दोषमपहाय पृक्तम् ।
कुलकन्यकानां तन्निषेधात्साहसत्वम् । नृणामिवेत्यत्र लिङ्गवचनभेदे
नोपमादोषो भवति । रसान्तर्गतत्वेन धीमतामनुद्देशात् । यत्रोद्देशो
न धीमतामिति दण्डियचनात् ।

६४-६७ मयीत्यादि । सखे असौ मिया स्नेहेद्भित्तं रुदितैस्तया
विस्तारयामास यया पीडाचपलनिचोहमप्यभूच्चं भूतोस्मीति स्मरसि ।
इतिरध्याहार्यः । अन्यथा कर्माप्राप्तिः । रुदितस्य करुणजन्यत्वा-
त्करुणहेतुमाह । विवाहविधेः पूर्वं मयि नैराश्याद्विकलानि स्वयिपय-
व्यावृत्तानि करणानीन्द्रियाणि तैर्लक्षिता । अनेन मोह उक्तः । लक्षणे
नृतीया । कीदृशैः । मर्मच्छेदव्यथादीनैरिव । अनेन निःश्वासवस्त्र-
मुक्तम् । निःश्वासेन मर्मच्छेदोच्चयनात् । तथा च निःश्वासरुदितमोहैः
करुणरस उक्तः । यद्वा । विकलकरुणैर्द्व्यतनोद्भुदितैरिव । इतरत्समम् ।

६२ तथा for तथा K1.

६३ इतो for अतो Bb Com., तत्र for यद् B

६५ करुणैर्म° A. N. O. कणैर्म° K1 for करुणैर्म°; °द्व्यथामधुरैरिव for °द-
व B, °रिव for °रिव O.

६६ स्मरसि B, अस्ति K1 for स्मरसि, स्मरवित्तवित्तैस्ने° for रम-स्ने° N.
यथा for तथा B

६७ तथा° for यथा° N भूत for °भूत Bb

सावेगम् । अहो नु खलु भोः ।

दलति हृदयं गाढोद्वेगं द्विधा तु न भिद्यते ॥

वहति विकलः कायो मोहं न मुञ्चति चेतनाम् ।

ज्वलयति तनूमन्तर्दाहः करोति न भस्मसा-

त्प्रहरति विधिर्मर्मच्छेदी न कृन्तति जीवितम् ॥

६८-७२ अहो नु खलु भो इत्याश्रये । दलतीत्यादि ।
मम हृदयं दलति विदीर्यते । सवेदनत्वात् । दृढोद्वेगम् । नैव द्विधा
भिद्यते द्विधा भिन्नं न भवति । स्फुटिते पीडोपशान्तिरिति भावः ।
तुशब्द एवार्थे पुनरर्थे वा । पुनर्न भिद्यत इत्यर्थात् ॥ भिद्यत
इति कर्मकर्तरि तद्ध् ॥ अथ च दलति तत्र भिद्यत इति
विरोधाभासः । एवमुत्तरत्रापि । विकलः कायो मोहं दधाति
न तु चेतनां त्यजति । पुनश्चितन्ययोगात् । स्थिरे मोहे दुःखा-
ज्ञानात्कृतार्थः स्यामिति भावः । तदिहाध्यात्मिकविषयमुक्तम् ।
अन्तर्दाहः शरीरं दीपयति न भस्मसात्करोति । कात्स्न्येन भस्म-
रूपं न करोतीत्यर्थः ॥ सातिः कात्स्न्ये ॥ तथात्वे दुःखाज्ञानमेव
स्यादित्याशयः । अनेनाधिभौतिकी विषयदुक्ता । तदिह व्याधिदशा-
यां मोहादय उक्ताः । यदाह ।

मनःसंमोहसर्वाङ्गदाहाधृत्यादिभिस्तथा ।

शिरसो वेदनाभिश्च व्याधेरभिनयो भवेत् ॥ इति ।

इह कायावच्छिन्न आत्मा कायपदेनोक्तः । अन्यथा मोहस्यात्मधर्म-
तया कायेसंभय इत्यवधेयम् ॥ स्त्रियां मूर्तिस्तनुस्तनुरित्यमरः ।

६८. मोद्वेग for सावेगम् Bb, B. om. अहो-भोः, E. om. नु.

६९. भज्यते for भिद्यते E.

७०. पुनं for मोहं B.

७१. दह for दह O.

गक० । वयस्य निरवग्रहं दहति देवमिव दारुणो विवस्वान् ।
इयं च ते शरीरावस्था । तदस्य पद्मसरसः परिसरे मुहूर्तमा-
स्यताम् । अत्र हि

७५

उन्नालबालकमलाकरमाकरन्द-
निष्यन्दसंवलनमांसलगन्धवन्धुः ।
त्वां प्रीणयिष्यति पुरःपरिवर्तमान-
कल्लोलशीकरतुपारजडः समीरः ॥

परिक्रम्योपविशतः ।

८०

७३-७९ जडतानिवृत्त्यर्थं माधवमन्याचित्तं कर्तुमाह । वयस्य
इति । निरवग्रहं निष्प्रतिबन्धं यथा । उपवेशनफलमाह । उन्ना-
लेत्यादि । समीरो वायुरिह त्वां प्रीणयिष्यति प्रीतं करिष्यति ।
तद्योग्यतामाह । श्रीमान्तेल्पोदकतयोद्गतनाला । बाला ये पद्मसंघास्ते-
पां पुष्परसक्षरणेन यन्मिभ्रण तेन मांसलः पुटो यो गन्धस्तग्मि-
त्रम् । अमे दोलायमानकल्लोलशीकरेः शीतलो जडो मन्दः । यद्वा ।
शीकरा एव तुपारास्तैर्जडः शीत इत्यर्यात् ॥ आकरो निवहोत्पत्ति-
स्थानश्रेष्ठेषु कथ्यत इति मेदिनीकरः । माकरन्दः ॥ तस्येदमित्यण् ॥

७३ माधव A E K२ N माधव Bh after वयस्य, राव इव for देवमिव N,
प्रीय वि° for प्रीण वि° O, अस्मान् after विवस्वान् O K1

७४ B om इयं था, तटे for परिसरे B

७५ यत्र B अय N for अत्र

७६ उन्नाल O E. उन्नाल (in margin) O for उन्नाल

७७ सन्वलन for संवलन A

७८ प्राण° for प्रीण° N, पुरा A पुन Bh for पुर, °मान for मान O O.

७९ °डो नभस्वान् for °ड समीर O

८० इति before परि° A. Bh E

मक० | स्वगतम् | भवत्वेवं तावदाक्षिपामि | प्रकाशम् | वयस्य
माधव ।

एतस्मिन्मदकलमाल्लिकाक्षपक्ष-
व्याधूतस्फुरदुरुदण्डपुण्डरीकाः ।
वाष्पाम्भः परिपतनोद्रमान्तराले
दृश्यन्तामविरहितश्रियो विभागाः ॥
माधवः सावेगमुत्तिष्ठति ।

८१-८७ आक्षेपोन्यमनस्कता । एतस्मिन्निव्यादि । अत्र सरसि
भुवः प्रवेशा वृश्यन्ताम् । अश्रुपूर्णनेत्रतयादर्शनमाशङ्क्याह ।
एकस्य नेत्रजलस्य परिपतनमन्यस्योत्थानं तयोर्मध्ये । कीदृशाः ।
दर्पाव्यक्तमधुररवहंसविशेषपक्षकम्पितचलदीर्घनालपद्माः । नीलोत्प-
लयुक्ताश्च । पूर्वं विशिष्टपद्ममुक्तामिह तु नीलपद्ममात्रमित्यपीनरुत्तर-
म् । यद्वा । पूर्वं श्वेतपद्ममुक्तम् । इह तु नीलं तदित्यदोषः । श्वेत-
श्यामकमलसवलनेनाविरम्यतोक्ता । अविरहितश्रिय इति पाठे श्रीः
शोभा लक्ष्मीर्वा । सरसितस्याः सतताधिवासात् । तथा च श्रीयु-
क्ता इत्यर्थः ॥ मलिनैर्मल्लिकाक्षास्त इत्यमरः ॥ मल्लिको हंसमिद्य-
पीति मेदिनीकरान्मल्लिक आख्या यस्येति शायने । अनुशासथ ना-
गरागेति समागश्रुत्यापि संभवतीत्यवधेयम् । सोद्वेगं शीतघातादिदुः-
सहत्वादिति भावः ।

८१ B O om स्वगत, °दपत पक्षिपामि for °दाक्षिपामि A E B O om
प्रकाशम्

८२, O, om माधव

८३ °काल्प A Bb E °वाक्षि B for °काक्ष, तक्षी for पक्ष Bb

८४ स्फुरदु° for स्फुरदु° K1

८५ °इता° Bb °द्रवा° O for °द्रम°

८६ °स्तां कुवलयिनी भुयो appears to be the reading of Com

८७ सोद्वेगु° for सावगम° A B k1 K2

मक० । कथं प्रतिपत्तिशून्यमुत्थायान्यतः प्रवृत्तः । निःश्व-
स्योत्थाय च । सखे प्रसीद । पश्य पश्य

वानीरप्रसवैर्निकुञ्जसरितामासेक्तवासं पयः १०

पर्यन्तेषु च यूयिकासुमनसामुज्जृम्भितं जालकैः ।

८८-९३ प्रतिवाक्यप्रदानादिश्रुत्यालोकनवर्जनम् ।

तूर्णीभायो विचेतस्त्वं जडतायां भवन्ति हि ॥

इति जडताचिह्नं मांधवे सचमत्कारमाह । कथमिति । निरूप्य नेयं
जडता किं स्वनुस्मृतिरित्याह शून्यमिति । शून्यं निर्लक्षमन्यतो
गमनेनानुस्मृतिः । यद्वा । अन्यतः शून्यं मालतीव्यतिरिक्तवस्त्व-
ज्ञानात् । अत एव प्रहेषादन्यकार्याणां कथितानुस्मृतिरिति । अप-
तिपत्तिशून्यमिति पाठेनवधानेन चैतन्यविरहो यथा तथोत्थायेत्यर्थः ।
वानीरित्यादि । सखे कुञ्जसंबन्धि नदीनां, पयः पश्य । वेतसपुष्पै-
र्मसौरभम् । तासामेवोपान्तेषु च यूयिकाकुष्ठमानां जालकैः कौर-
कैर्विकसितम् । यद्वा । यूयिकाश्च सुमनसश्च तासां जालकैः ।
यूयिका जूहीति प्रसिद्धा । सुमनसो जाल्यः ॥ सुमना मालती
जातिरित्यमरः ॥ तथा गिरेः सानुनैकदेशानात्म्येह प्राग्भारेषु
शिखरेषु वर्तमानैर्मेधैर्वितानाप्यते । वितानाचारः क्रियते । मयूर-
नृत्यविधाननिमित्तम् । निमित्तसप्तमीयम् । कीदृशेषु । विकस-
त्कुटजपुष्परूपहासवत्सु । तदिह मयूरनृत्यार्थं मेधैर्वितानं कुटजै-
र्हास इति यत्तत्पश्येत्यर्थः । एवं च कुटजवृक्षा ब्रह्मारो मयूरा

८८. कथमपति° for क-ति° C. K1, K2. कथमपतिपरिचरं शू° for क-शू° O ;
निश° for नि.श° Bh. K2.

८९. उन्नाप्य for उन्नाप A.; C. N. om. च, B. N. reject परीद. A B. N.,
om. one परप

१०. भावार for वानीर B.

उन्मीलत्कुटजप्रहासिषु, गिरेरालम्ब्य सानूतितः ।

प्राग्भारेषु शिखण्डिताण्डवविधौ; मेवैर्वितानाय्यते ॥ ११ ॥

अपि च । जृम्भाजर्जरडिम्बडम्बरघनश्रीमत्कदम्बद्रुमाः

११ । शैलाभोगभुवो भवन्ति कुकुभः, कादम्बिनीदयामलाः ।

नर्तका मेघो वितानमिति, नृत्यसामग्री । ध्वनिस्तु, शिखण्डिपदेन

पञ्चचूडोपेतशिरस्कत्वेन विद्वेषक उक्तः । प्राग्भारपदेन च प्राञ्च-

तीति, प्राक्प्रकृतज्ञानवान्भारो - दुःसहो - यस्य स मुखो ब्रह्मोक्तः ।

तस्य च हास उचित एव । यद्वा । शिखण्डिपदेन त्रिशिखण्डयो-

गितया बाल उक्तः । तस्य च नृत्ये मुखो हस्त्येव ।

बालानामपि कर्तव्यं विशिखण्डविभूषणम् ॥

इति बालानां शिखण्डित्वे मानम् ॥ वानोरवञ्जुला इत्यमरः ।

क्षारको जालकं ह्रीवे कलिका कौरकः पुमानिति च ॥ वितान-

माचरतीत्यर्थे क्यडन्ताद्यकि वितानाय्यत इति रूपम् ॥

१४-१७ जृम्भेत्यादि । सरे शैलपर्यन्तभूमयो जृम्भया वि-

कासेन जर्जरः पृथग्भूतो यो डिम्बो गोलकस्तस्य डम्बरेणार-

म्भेण व्याप्ता अत एव श्रीमन्तो नीपवृक्षा यत्र तादृश्यो भवन्तीति

यत्तत्पश्येयर्थः । एवं सर्वत्र दिशो मेघमालादयामा भवन्ति । यद्वा ।

कादम्बानां कलेहंसानां खिद्यः कादम्बिन्यस्ताभिः दयामाः । नदी-

प्रवाहानां कर्ष्णाः कूलान्युशङ्गिर्विकासितैः कन्दलेर्नवाङ्कुरैः कान्ता

मनोश्चा ये केतकवृक्षास्तद्धारका भवन्ति । यद्वा । उद्यन्कन्दलः

कन्दो यस्य कान्तकेतकस्येत्यर्थः । यद्वा । उद्यन्यः कन्दलो म-

ह्नीवृक्षस्तं कान्तकेतकं च विभ्रतीत्यर्थः । वनानां मालाधिर्गन्धानि-

११. प्रहासिनि for प्रहासिषु O., निह A. °भ्यत. O for निह -

१२. प्राग्भारेषु Bh. प्राग्भागेषु L. प्राग्भागे तु N. for प्राग्भारेषु, वितानायत B. L
K1 K2 N. वितानायते Bh. for वितानायते.

१४. जर्जर for जर्जर N., डम्ब for डिम्ब O.

उद्यत्कन्दलकान्तकेतकभृतः कच्छाः सरित्त्वोत्सा-

माविर्भूतशिलीन्ध्रलोध्रकुसुमस्मेरावनानां ततिः ॥

माध० । सखे पश्यामि किं तु दुरालोकरमणीयाः संप्रत्य-
रण्यगिरिभूमयः । तत्किमेतत् । सासम् । अथवा किमन्यत् ।

उत्फुह्यार्जुनसर्जवासितवहस्यौरस्यश्चञ्चामरु-

१००

त्पेह्वोलस्खलितेन्द्रनीलशकलस्निग्धाम्बुदश्रेणयः ।

व्यक्तीभवत्सौरभानि यानि शिलीन्ध्रलोध्रकुसुमानि तैः स्मेरा
सहासेव । मनोज्ञा वा ॥ -शिलीन्ध्रं कन्दलीपुष्पमिति विश्वः ॥

शिलीन्ध्रं सूत [सून] इति ख्यातम् । वनमिह पश्याः जलं विपिनं
वा ॥ जृम्भा विकासजम्भयोरिति विश्वः । डिम्बोण्डेपि च गोलक

इति धरणिः । उम्बरोष्ठी समारम्भ इति विश्वः । कारम्बिनी मेघमाला
कारम्बस्त्री च कथ्यत इति शाश्वतः । कन्दलः कलहे कन्दे मध्या-

मङ्कुरसंघयोरिति मेदिनीकरः । पुंसि कच्छस्तथाविध इत्यमरः ।
वनं वीरेम्बुजे क्रीव काननेप्यालये वनमिति मेदिनीकरः ॥

१००-१०३ । उत्फुह्येत्यादि । अधुना त एते दिवसाः । मामा
ये मनोराज्येन मया धृता इत्यर्थः । इह त एत इति सर्वनामभ्यां

दिनानामस्युत्कण्ठाहेतुत्वं ध्वनितम् । कीदृशाः । उत्फुह्याभ्यामर्जुन-
शाखाभ्यां घासितः सुरभीकृतोवहस्यौरस्यः प्राच्यो यो श्चञ्चामरुः

११ B. has lost the part from उपत्कन्दल to शिन्धाम्बुदश्रेणय, केतन for
केतक Bh

१२ माविर्भूतशिलीन्ध्र K०. माविर्गणशिलीन्ध N. Q. Com. for मा-न्ध, तेष for
शेष K०. Q.

१८ दुरालोक for दुरालोक L.; न्यरेण्य for न्यरेण्य N.

२२. A. N om गिरि, हाथी for सास Bh.

१००. सर्जता° Bh. सर्जता° O. for सर्जता°, चञ्चामरु for चञ्चामरु A, Bh. I.

१०१. मेघोत्कण्ठितेऽ B. मेघोत्कण्ठितेऽ N. मेघोत्कण्ठितेऽ O for मे-
घोत्कण्ठितेऽ for मे-भा° C, दिवय for दारुल I.

धारासिक्तवसुंधरासुरभयः प्राप्तास्त एतेधुना
घर्माभोविगमागमव्यतिकरश्रीवाहिनो वासराः ॥

हा प्रिये मालति

तरुणतमालनीलवहुलोज्ज्वलमदम्बुधराः

शिशिरसमीरणावभूतनूतनवारिकणाः ।

प्रणण्डवायुः भावृषेण्ययातो वा तस्य प्रेह्वोल आन्दोलनं तेन स्वलिताः
स्वस्थानच्युता इन्द्रमीलमणिखण्डा इव इयामा मेघपङ्क्तयो येषु ते ।
अत्रार्जुनग्रहणेपि द्वितीयतरौः सर्जस्य ग्रहणे कदम्बाद्युपलक्षणार्थम् ।
तथा धीष्मोष्मत्तमहीसेकसीरभवन्तः । 'ईषदृष्टौ तदुद्गमात् । घर्मस्य
धीष्मस्य' विगमोपगमोष्मस आगम आगमने तयोर्व्यतिकरः संब-
न्धस्तेन श्रियं शोभां घोर्षु शीलं येषां ते । यद्वा । घर्माभसः स्वेद-
जलस्य यौ विगमागमौ तयोर्व्यतिकरः समेदः । वर्षारम्भ इत्यर्थः ।
तस्य श्रीः संपत्तिस्तद्वाहिन इत्यर्थः ॥ पौरस्त्य इति पुरसस्त्यक् ॥
शृङ्गा ध्वनिविशेषे स्यादिति मेदिनीकरः ॥ तदन्वितोनिलो शृङ्गानि-
निलः । यद्वा । शृङ्गानिलः भावृषेण्य हानि रत्नकोशः ॥ अत्र वास्यमानेति
कर्तव्ये सपूर्णाक्रियात्परनिष्ठाप्रत्ययान्तवासितपदोपादानास्समस्तपुष्प-
सीरभेसंक्रान्तिर्वायोर्ध्वनिता । अत एव मलयानिलाज्ज्ज्ञानिलोत्कर्षः
कटाक्षितः । उन्मादावस्थो माधवः । उन्मादश्चेष्टवियोगात् । यद्वाह ।
इष्टजनस्य वियोगादुन्मादो विभवनाशाच्च ।

१०५-१०९ तरुणेत्यादि । कथमधुना दिशोहमवलोकये-
यम् । तरुणतमालानीलास्त्वद्वा नीलाः प्रचुरा उद्गच्छन्तो मेघा यासु

१०२ एवाधुना for एतधुना A. E. N.

१०३. वाहिनो for वाहिनो B. C

१०५ *जदमज्ज for *जदमज्ज Bh

१०६ *णाविधुत for *णाविधुत N

कथमवलोकयेयमधुना हरिहेतिमती-

मेदकलनीलकण्ठकलहैर्मुखराः ककुभः ॥

शोकार्ति नाटयति ॥

मक० । कोप्यतिदारुणो दशाविपाकः संप्रति वयस्यस्य । ११०
साक्षम् । मया पुनर्वज्रायमाणेन विनोद आरब्धः । निःशस्य ।

ताः । शीतवातक्षिप्तनवजलकणाः । हरेरिन्द्रस्य हेतिरखं धनुस्तद्वतीः ।
मदकलमयूरकोलाहलैः शम्बतीः ॥ कलहं कलकलेपि चेति विश्वः ॥
सारित इति पाठे प्रतिविम्बेन मेघवच्यम् । हरेः कृष्णस्य हेतिश्चक्रं
तघामकपक्षियुक्ताः । दुःखितेनर्तुज्ञानं दुःखमयत्वेनैव । यदाह ।

ऋतून्पदयति दुःखार्तः सर्वान्दुःखसमाभितान् ॥ इति ।

तदनेन प्रबन्धेन वर्षाकाल उक्तः । यदाह ।

कदम्बनीपकुटजैः शाहलैः सेन्द्रगोपकैः ।

मेघवातैः सुखस्पर्शैः प्रावृद्धान् प्रदर्शयेत् ॥

शोकेति । मूर्च्छितः पततीति भावः ।

१११-११० विनोदचित्तस्वास्थ्यम् । प्रमुग्धः संशाश्रयः ।

अनुक्रोशोनुकम्पा तद्विपरीतासि । अपेत्यादि । भगणितमात्रादिके हे

१०० विदमधुना for विदमधुना E.

१०८ मद for मेद Bh.; विदतेः for कलहै O.; सारितः C. K1 K2. O. सारित
noticed by Com. for ककुभ

१०९. इति before शोकार्ति B; शोकार्ति for शोकार्ति C.

११०. कोप्यतिदारुण B. कोपमाते C. K1. K2. for कोप्यति. मयं after दारुणो O;
कोप इत्यस्य वतते for क-एत्य Bh.; C K1. om. संप्रति; वतते after संप्रति N.

१११. वज्रायणेन for व-न A. E., पुनर्वज्रायमाणेन पुनो विनोदनमारब्ध B पुनर्वज्राय-
णेन विनोद आरब्ध Bh पुनरारब्धेन वज्रायणेन किल विनोदने आरब्ध N. पुनर्वज्रायणेन
किल विनोद आरब्ध G. for पु न्ध, कोपि before विनोद A. E., निःशस्य for
नि शस्य A. Bh. C. E. N.

एवं च पर्यवसितमायैवे नोन्माधवमस्यांशात् । सभयं वि-
लोक्य । कथं प्रमुग्ध एव ॥ आकाशे ॥ मालति मालति किम-
परं निरनुक्रोशासि ॥

११६ । अपहस्तितवान्धवे त्वया विहितं साहसमस्य नृपण्या ।
तदिहानपराधिनि प्रिये सखि कोयं करुणोज्झितक्रमः ।
कथमद्यापि नोच्छसिति । हन्त मुपितोस्मि देवेन ।
मातर्मातदलति हृदयं ध्वंसते देहचन्द्रः
शून्यं मन्ये जगदविरतज्वालमन्तज्ज्वलामि ।
सीदन्नन्धेतमसि विधुरो मज्जतीवान्तराम्ना

११७ ।

सखि अस्य लोभेन त्वया साहसं कृतम् । तदिह प्रिये पीते निरप-
राधेपि निर्दयः क्रमः कोयम् । केषां परिपाटिस्तवेत्यर्थः । कथमी-
दृशं पतिं त्यक्त्वा निर्दयासीति भावः । उच्छ्वासः संशालाभः ।

११८-१२३ । मातरित्यादिः । मातर्मातरित्यात्रेयः । दिधा
भवति हृदयमिति पीडा । अवयवसंधिः क्षिप्रिलीभवतीत्यस्वस्यता ।
विश्वं शून्यं मन्य इति वासासवेदना निर्देदः । अविरतज्वालः यथा
तथान्तज्ज्वलामीति चिन्ताजनितो दाहः । अन्तस्तात्मानिरालम्बः
सीदन्नवजादं गच्छन्गाढान्धकारे मज्जतीवेति ग्लानिः । विष्वक्सर्व-

११६. A. E. om. च, 'माधवं' for 'माधव' Bh.; 'माधवं माधवपर्याशा नः' B.; 'माधवं नो
माधवं प्रत्याशा K1. K2. 'माधवं नो माधवं प्रति प्रत्याशा' A. Bh. C. E. for 'मा-शा.'

११७. मुग्ध for प्रमुग्ध Bh.; 'वयस्यः' after एवं C. K1. K2.; N. om. 'आकाशे';
सखि A. Bh. E. इ. N. before मालति. A. Bh. E. N. om. 'one मालति' ।
किं परं निरनु' Bh. 'किं वा निरनु' N. for किं

११८. साहसमस्य पूर्ववत् for सा-सा Bh. N.

११९. 'तः' कथं for 'तकथ' B. K1. K2. O.

१२०. 'E. om. अये; E. om. अस्मि; Bh. N. om. देवेन.

१२१. अविकल B. अविकल C. for अविरत.

विष्वङ्गोहः स्थेगयति कयं मन्दभोग्यभीकरोमि ॥

कष्टं भोः कष्टम् ।

यन्धुताहृदयकौमुदीमहो मालतीनयनमुग्धचन्द्रमाः ।

सोयमद्य मकरन्दमन्दनो जीवलोकतिलकः प्रलीयते ॥

हो वयस्य माधवः ।

गात्रेषु चन्दनरसो वृशि शारदेन्दुः ।

रानन्द एव हृदये ममायस्त्वमोसीः ।

तं त्वां निक्वामकमनीयमकाण्ड एव ।

कालेन जीवितमिवोद्धस्ता हतोस्मि ॥ स्पृशन् ।

११० अकरुण वितर स्मितोज्ज्वलां दृशामतिदारुण देहि मे गिरम् ।
सहचरमनुरक्तचेतसं प्रियमकरन्द कथं न मन्यसे ॥

माधवः संज्ञां लभते ।

मक० । सोच्छ्रासम् । अयमचिरधौतराजपट्टरुचिरमांसल-
च्छविर्नवजलधरस्तोयसीकरासारेण प्रियवयस्यं मे जीवयति ।

१११ दिष्ट्या समुच्छ्रसितस्तावत् ।

१३०-१३३ सोन्मादो विलपति । अकरुणेत्यादि । हे
निर्दय हासमनोज्ञां एशं देहि । हासपूर्वं पश्येत्यर्थः । यद्वा । स्मि-
तेन विकासेनोज्ज्वलां विकसितामित्यर्थः । वचनादानादतिदारुण
हे मे वाच देहि । मित्रमनुरक्तचित्तं हे प्रियमकरन्द कथं न मन्यसे ।
कथं नाङ्गीकरोषि । इहावेगादीनां सत्त्वात्करुणो रसः । यदाह ।

इष्टनाशधनापायबन्धुव्यसनताडनैः ।

शापकेशोपघातैश्च जायते करुणो रसः ॥

अश्रुतिश्चासवैवर्ण्यस्रस्ताड्यैश्च स्मृतिक्षयैः ।

परिदेवितशोकाद्यैरभिनेयः स स्मृतिभिः ॥

अचिरधौतस्त्वेन राजपट्टस्य नीलत्वान्निग्धत्वे उक्ते । राजपट्टं खटीति
ख्यातम् । रुचिरा दीप्तिमती मांसला घना च्छविः कान्तिर्यस्य सा ।

१११ ताका for मक० Bh प्रिय for भय B अचिरल for अचिर O

११२ अघ(?) लधरस्तोय Bh अलदस्तोय N for अ-य, शाकरा० for सीकरा० E,
N ० गारवर्णेन for ०सारेण B, मे वयस्यं Bh O, मे प्रियवयस्य K1 K2 for
प्रि मे A E om प्रिय G, om मे, संजीवयति for जीवयति Bh N

११५ अगुच्छ्रसितस्तावत् for इ न A, उन्मति० B यदुच्छ्रसि० O L K1
K2 for ए-नति०, ०सित तावत् for ०सि-त् Bh माधव after तावत् B O

माध० । तत्कमत्र विपिने प्रियावार्ताहरं करोमि । विलोक्य ।
साधु साधु ।

फलभरपरिणामरयामजम्बूनिकुञ्ज-
स्खलिततनुतरङ्गामुत्तरेण स्रवन्तीम् ।
उपरि विघटमानः प्रौढतापिच्छनीलः
श्रयति शिखरमद्रेर्नूतनस्तोयवाहः ॥

१४०

सरभसमुत्थायोन्मुखः कृताञ्जलिः ।

१३६-१४२ वार्ताहारो द्रुतः । अतिप्रवृद्धकालतया द्रुतप्रे-
षणम् । यदाह ।

प्रसह्यमानकामार्तो बहुस्यानसमुत्थितः ।
स्वावस्थादर्शनार्थं तु प्रेषयेद्द्रुतमात्मनः ॥

फलेत्यादि । नवमेघो गिरेरग्रं श्रयति । फलभारपाकरयामजम्बूनि-
कुञ्जास्खलनेनाल्पकक्षोलां नदीमुत्तरेण नद्या उत्तरसमीपे ॥ एनपा
द्वितीया ॥ कीदृशः । उपरि विघटमान ऊर्ध्वस्थानं त्यजन् । वि-
कासितमालपुष्पावीलस्तद्वद्वा नीलः । उपचितघनमालेति पाठ उप-
चिता घना च माला येषामित्यर्थः । घने नूतनस्वेनातिशयामता ।
यद्वा । स्रवन्तीमुपरि विघटमानो विविधप्रकारेण श्रयन् । उत्तरेणो-
त्तरदेशे ॥ उत्तरेणेति विभक्तिप्रतिरूपको निपातः ॥ किञ्चिदेवो-

१३६. शोभे before तत्क^० Bh.; तत्कथमत्र A. B. O तत्किमत्र K^२ तत्किमि-
वाप N. for त-त्र; L. om. विपिने; विषया for प्रिया C O , वार्ताहर for वा-र O.;
हर्तारं E. कर्त K^२. for हर्.

१३७. Bh. om. one साधु.

१३८. परिणाह for परिणाम N

१३९. सर्वासामु^० for तरङ्गामु^० N , श्रवन्ती Bh स्रवन्ती C. E. for स्रवन्तीम्

१४०. उपचितघनमालपीड for उ-ट A , मान for मान Bh N

१४१. शार्द for शरणम् A E ; उन्मुलं for उन्मुल E

कश्चित्सौम्य प्रियसहचरी विद्युदालिङ्गति त्वा-
माविर्भूतप्रणयसुमुखाश्चातका वा भजन्ते ।

१४५ पौरस्त्यो वा सुखयति मरुत्साधुसंवाहनाभि-
विष्वग्निभ्रत्सुरपतिधनुर्लक्ष्म लक्ष्मीं तनोति ॥

त्तरणेतिवत् । आश्रयार्थकतया घटेः सकर्मकता ॥ स्रवन्ती निम्न-
गापमेत्यमरः ॥ कृताञ्जलिरित्यनेन विनय उक्तः । विनयपूर्वकश्च
संदेशः कार्यः । यद्वाह ।

सदेशं चैव दूत्याम्तु पद्व्यान्मदनाश्रयम् ।

तस्यैयं समवस्थेति कथया विनयेन हि ॥

१४३-१४६ कश्चिदित्यादि । प्रार्थनोचितं सुभगप्रश्नमाह । हे
सौम्य सुन्दर प्रिया यक्षमा सहचरी सततानुगता विद्युत्त्वामालि-
ङ्गति कश्चित् । कथयेत्यर्थः ॥ कश्चित्कामप्रवेदन इत्यमरः ॥
विरहित्वेन कान्ताभिलाषाप्रथमं कान्तासंगमप्रभः ॥ चारुचन्द्र-
जयोः सौम्य इति शाश्वतः ॥ प्रियालिङ्गने सुखं तद्विरहे दुःखमिति
त्वमपि जानासीति ध्वनितम् । यद्वा । कश्चिदेवमभिमतं ममेत्यर्थः ।
उत्पन्नमेहेन सुभगाः सुमुखाश्चातकास्त्वां सेवन्ते । वा समुचये ।
अनेनाधिसंपत्तिरुक्ता । पुरोवातश्च मृदुप्रेरणाभिस्त्वां सुखयति ।
अन्योपि सहायधरणमुष्टिपहणादिरूपसंवाहनां कुरुत इति ध्वनिः ।
अनेन सहायसंपत्तिरुक्ता । विष्वक्सर्वतो लक्ष्मीं शोभां विभ्रदिन्द्र-
धनुः ॥ कर्तुं ॥ लक्ष्म चिह्नं तथ तनोति । अनेन मत्साधनमुक्तम् ।
विभ्रं विभ्रदिति पाठे हे विभ्रं विभ्रद्भुवनं दधान । यथैव सत्या-

१४३. ०परं for ०परी A. Bh ; ०हे मृ for ०नि त्वा B.

१४४ सुभगा B () सुभिताः E. सुभगाः Com for सुमुखाः

१४५. मोर for मयु Bh

१४६ विभ्रदिन्द्रश्च B. विभ्रदिन्द्रश्च K1. विभ्रदिन्द्रश्च K2. विभ्रदिन्द्रश्च N. विभ्रं विभ्रं
an | विभ्रं विभ्रं noticed by Com. for विभ्रदिन्द्रश्च १भीरदेवत् for १भी ति K३.

आकर्ष्य । अय प्रतिरवभरितकन्दरानन्दितोत्कण्ठनीलकण्ठक-
लकेकानुबन्धिना मन्द्रहुंकृतेन मामनुमन्यते । यावदभ्यर्थये ।

भगवन् जीमूत

दैवात्पश्येर्जगति विचरन्निच्छया मत्प्रियां चे- १९०
दास्वास्यादौ तदनु कथयेर्माधवीयामवस्थाम् ।

दिसमृद्धया जगदुपकारकत्वमुक्तम् । प्रसाधनमाह । इन्द्रधनुरूपं
चिह्नं तव शोभां तनोति । विम्बं विभ्रदिति पाठे तु विम्ब मण्डल
शोभां तनोति । कीदृशम् । इन्द्रधनुश्चिह्नं विभ्रदधानम् । तदिह जगदु-
पकारकतया मनाप्युपकारं करिष्यतीति भावः ।

१४७-१५४ गर्जितेनानुमतिमाह । अये इति । प्रतिशब्दभ-
रितकन्दरत्वेनानन्दिता समृद्धोत्कण्ठा यस्य सः । यज्ञः । अनन्दिता
दृष्टा उत्कण्ठा उद्गीता इत्यर्थः । मन्द्रं गभीरम् । अनुम-
न्यते स्वीकरोति । आर्तिवशाद्देवदारोपणेन भगवन्निति । अव-
धारणे यावत् । जीमूत मेषः । दैवादित्यादि । इच्छया जगति
विचरंस्त्वं मत्प्रियां यदि दैववशात्पश्येर्द्रक्ष्यसि तदा प्रथमं ता
प्रबोध्याथ माधवदशां कथयिष्यसि । अवस्थानिरेदनेन तन्मरणमा-
शङ्क्याह । कथयता त्वयाशा पुनःसगमप्रत्याशा सैव तन्तुः ।

१४७ अयं किं B अयि कथं O before अय, अये for अय Bb K1 K2 Com
स्कन्धनीलकण्ठा कानो ध्वनिना Bb स्कन्धनीलकण्ठेन कानेन ध्वनिना N for स्कन्ध,
A om नीलकण्ठ, K1 K2 om कल

१४८ तिकाम before म इ O, A E om मन्द्र, इदमेव तावत् for यावत् B,
अर्थये for अभ्यर्थये A, अभ्यर्थनीये भगवन्जीमूत for अभ्य त Bb

१४९ जीमूतवाथ for जीमूत N

१५० पश्येज्जगति त भवान् for प त् O, याद जगति ता मत्प्रिया मालतीं च° for
अ च° B, मालतीं for इच्छया N O

१५१ आभस्य for आभस्य B E N, °दत् for °ये O, माधवस्याम् for माध-
वस्याम् Bb A O

आशातन्तुर्न च कथयतात्यन्तमुच्छेदनीयः

प्राणत्राणं कथमपि करोत्यायताक्ष्याः स एकः ॥

सहर्षम् । अये प्रचलितः । तदन्यतः संचरामि । परिक्रामति ।

१५५ मक० । साकूतम् । कथमिदानीमुन्मादोपरागो माधवेन्दुमा-
स्कन्दति । हा तात हा अम्ब हा भगवति परित्रायस्व परि-
त्रायस्व । पश्य माधवस्यावस्थाम् ।

जीवनबन्धहेतुत्वात् । नैवात्यर्थमुच्छेद्यः । चैवार्ये । अत्र हेतुमाह ।
स आशातन्तुरेकमेतस्याः प्राणत्राणं कटाकट्या करोति नाहमित्यर्थः ।
इह तावत्कालं सा जीवति न वेति संभावना दर्शनस्य दैवादित्यने-
नोक्तम् । प्रसंगतो मत्कार्यमिति जगति विवरन्नित्यनेनोक्तम् । मत्पि-
यामित्यनेन सुकुमारत्वादिना विरहदुःखासहिष्णुतोक्ता । आदावा-
श्चासनं वार्ताश्रवणपटुत्वार्थम् । अत्यन्तमित्यनेन मध्यमविधया
दशाकथनम् । तेन च तत्रैराद्यनिषेध इत्युक्तम् । कथमर्पात्यनेना-
शातन्तुमात्रं तद्रक्षणाय कल्पत इत्युक्तम् । आयताक्ष्या इत्यनेन
कटाक्षादिस्मरणेन गुणकीर्तनम् । माधवस्येय माधवीया ॥ वृद्धा-
च्छः ॥ उन्मादावस्येयम् । असंबद्धप्रलापात् । सहर्षत्वं मद्बचनम-
ङ्गीकृत्य प्रचलित इति ।

१५५-१६० उपरागो राहुग्रासः । शैशवे संकटप्रदेशे पित्रा-
दीनां स्मरणस्य स्वभ्यस्ततया विरहसंकटेऽपि तदाह हा०तातेति ।

१५२ विच्छेदनीयः for मुच्छेदनीय C

१५२ भवति for करोति Bh, ताक्ष्याः for ताक्ष्याः B, एव C K1 एव K2 for एक

१५५ अहो A E अय K2 for अये, B om अये, तावत्पर्यं after प्रचलितः B,
अयमनुगमामि for अन्य मि K2., अयम् for अयत A Bh C E K1 O इति
before परि० C K1 K2

१५५ सोदेर्न A Bh N स्वगत B for साकूतम् °द उपराग इव माध० for °दो भ
K1 K2, °म इव माध० Bh °म एव माध० C N O for °गो माध०

१५६ A E. om हा before भग०, आवरत् for परित्रायस्व B, B Bh N om
one परित्रायस्व

१५९ माधवस्या A E माधवीयामवस्थां Bh माधवस्यामवस्थां N for मा स

माध० । धिक्प्रमादः ।

नवेषु लोभप्रसवेषु कान्तिर्दृशः कुरङ्गीषु गतं गजेषु ।

लतासु नम्रत्वमिति प्रमथ्य व्यक्तं विभक्ता विपिने प्रिया मे । १६०

हा प्रिये मालति ।

मक० । सुहृदि गुणनिवासे प्रेषसि प्राणनाथे

कथमपि सहपांसुक्रीडनप्रौढसख्ये ।

प्रमादोनिष्टम् नवोद्वित्यादि । नूतनलोभपुष्पेषु कान्तिः पाण्डिमा
गौरत्वं वा । इह नवपदेन क्षिग्धतोक्ता । नृशो विलोकितानि हरिणीषु ।
गमनं हस्तिषु । नम्रत्वं लतासु । इतिशब्द आद्यर्थे । हेला-
लीनेत्यमी हावा इतिवत् । प्रमथ्य मारयित्वा मे प्रिया विपिने
विभक्ता खण्डखण्डीकृत्य धृता । यद्वा । इतिः प्रकारार्थः । तेन
लोभप्रसवादिभिर्मे प्रिया विभागीकृता । कान्त्यादिविभागद्वारा प्रिया
विभाग एवोच्चीयत इत्यवधेयम् । विपिन इति प्राणिवधस्थानाभिप्रायम् ।

१६२-१६८ सुहृदीत्यादि । हे हतहृदय कथमपि विदीर्य
द्विधा त्वं न प्रयासि । हतेति निन्दायाम् । मित्रे गुणनिधानेतिप्रेम-
यति जीवेश्वरे सहधूलिक्रीडागाढमैत्रे कान्तावियोगमनोव्यथाव्याधि-
मन्तर्दधाने सति । सुहृदित्यादौ हेतुहेतुमद्भावः ॥ धूलिः स्त्रियां

१६८ विपिदिकृषा सर्वतोऽप्येव after माध० A.; हा before धिक् K1. K2.

१६९. लोभ for लोभ K1. K2. O., प्रमथेषु for प्रमथेषु C, 'मित् न' for 'न्तिर्दृ'
K1. K2.; दृशो कुरङ्गीषु for द-यु N., कुरङ्गीषु for कु-यु K1. K2 O., गजेषु वात
for गतं गजेषु A. C E. K1. K2 O.

१६० रफुटं for वनकं K1; विपिदिभन् for विपिने A C E K1. K2. O.

१६१. हे for हा K2., इति मूच्छंति after मालति A.

१६२ इत् A E. N. O इह Bh. for आने, वातु for वातु Bh.

प्रियजनविरज्ञाधिष्ठ्याधिवेगं दधाने

हतहृदय विदीर्य त्वं द्विधा न प्रयासि ॥

माध० । सुलभानुकारः खलु जगति वेधसो निर्माणसंनि-
वेशः । भवत्वेवं तावत् । उच्चैः । अयमहं भोः प्रणिपत्य
भूधरारण्यचारिणः सत्त्वान्विज्ञापयामि मां मुहूर्तमवधानदाने-
नानुगृह्यन्तु भवन्तः ।

१७०

भवद्भिः सर्वाङ्गप्रकृतिरमगीया कुलवधू-

रिहस्यैर्दृष्टा वा विदितमथ वास्याः किमभवत् ।

पांसुर्नेत्यमरः ॥ प्रियाविभागाशङ्कां निरस्यति खलमेति । संनिवेशः
प्रकारः । अनुकारः सादृश्यम् । तथा च लोप्रप्रसवादीनि प्रिया-
कान्त्याद्यनुकारीणि न तु सा विभक्तेति भावः । सत्त्वान्प्राणिनो
विज्ञापयामीति सानुनयं वचनम् ।

१७०-१७३ भवद्भिरित्यादि । भवद्भिरित्यस्येः सर्वाङ्गेषु
स्वभाववरस्या सा कुलवधूर्दृष्टा वा । अथ वास्या भवद्भिः किं वि-

१६४. देह for वेग Bh N O.

१६५. विशीर्य किं वि[दि?]धा किं न यासि for वि सि C, विदीर्यं E. विशीर्यं K1.
O for विदीर्यं

१६६. आधस्योत्थाप after माध° A., अ (added in marg) before सुल° O,
B om खलु, Bh K1. om अगति

१६७. प्रणिपत्य Bh प्रकाश K1. K2 for उच्चैः, B N. O. om. उच्चैः, अयमथ
for अ-ह E O; Bh om. प्रणिपत्य

१६८. भो for भू K1, भुप पवारण्य for भू ण्य Bh, वासिन for चारिण B N.
तेमी for मां K1. K2, ते before मा A C, E O, मा after दाने instead of
before मुहूर्° Bh, आधनेन for अवधानदानेन C E K1. O

१६९. A. U, E O, om. भवन्त

१७०. खलु for कुल B O. (in marg)

१७१. विदितमथ (मथ in marg) मर्या for वि-श. O; विदितम् for विदितम् E;
१६ K1. अथ K2 for अथ

वयोवस्थां तस्याः शृणुत सुहृदो यत्र मदनः
प्रगल्भव्यापारश्चरति हृदि मुग्धश्च वपुषि ॥

कष्टं भोः कष्टम् ।

केकाभिर्नीलकण्ठस्तिरयति वचनं ताण्डवाद्दुच्छिखण्डः

१०५

कान्तामन्तःप्रमोदादभिसरति मदभ्रान्ततारश्चकोरः ।

गोलाङ्गुलः कपोलं छुरयति रजसा कौसुमेन प्रियायाः

कं याचे यत्र तत्र भ्रुवमनवसरप्रस्त एवार्थिभावः ॥

दितमभवत् । शुभमशुभं वा किं विज्ञातमित्यर्थः । ननु तस्याः
किं वय इत्याह । हे सुहृदस्तस्या वयोवस्थां शृणुत । यत्र वयो-
वस्यायां हृदि मदनः प्रगल्भव्यापारो वपुषि मुग्धो बालश्चरति ।
एतेन वयःसंधिरुक्ता । सर्वाङ्गेत्यनेनाभिज्ञानप्रकाशनम् । कुलत्रधु-
त्वेन चाञ्चल्याभावः । इहस्थैरित्यनेन परिचयचातुरी । वाकारह-
येन दर्शनधृतान्तयोः सफलत्वं दर्शयति ।

सुरते निःसाध्वसता प्रागल्भ्यं समुदाहृतम् ॥

इति भरतः ।

१०५-१०८ केकाभिरिति । किं यत्र तत्र याचे । भ-
पि तु न किमपि प्रार्थये । यतोपस्तावधस्तोर्थिभावोर्थित्वम् । अन-
पसरमाह । नृत्यादुद्गतपिच्छभारो मयूरः केकाभिर्वचनं छादयति ।
चकोरः पक्षिभेदो मत्ततया भ्रमत्तारकः संधित्तहर्षात्प्रियामभिसर-

१०२. सुहृदो B. सुहृदा E for सुहृदो.

१०४. A. N. om. 2nd कष्टम्.

१०५. स्तुगयति for तिरयति N

१०६ कान्तामन for कान्तामन्तः B C.; रसति for सरति C

१०७ कौसुमेन for कौसुमेन B.

१०८ किं B. कथं Bih. for कं, तत्र तत्र for यत्र तत्र N O. व्यहृत (corrected in marg. to परत) for परत O.

अयं च । दन्तच्छदारुणिमरञ्जितकान्तदन्त-

१८०

मुन्नम्य चुम्बति वलीवदनः प्रियायाः ।

• काम्पिल्लकप्रसवपाटलगण्डपालि •

पाकारुणस्फुटितदाडिमकान्ति वक्त्रम् ॥

एष प्रियतमास्कन्धविश्रान्तकरः करी । कथमत्राप्यनवसरः ।

ति । गोलाङ्गुलः श्याममुखो वानरः पुष्पजधूल्या कान्तायाः कपो-
लौ चित्रयति । अतः सस्त्रानामन्यत्रासक्ततयार्थित्वानवसर इति
भावः ॥ प्लवङ्गकीशप्लवगगोलाङ्गुलबलीमुखा इत्यमरमाला ॥ कं
याच इति पाठे कं प्राणिनं प्रार्थय इत्यर्थः ।

१७९-१८३ दन्तेत्यादि वलीवदनो वनारोयं कान्ताया
मुखमुत्क्षिप्य चुम्बति । कीदृशम् । अधररगणेण रक्ता मनोज्ञा दश-
ना यत्र तत् । काम्पिल्लो रोचनीवृक्षः ॥ स्वार्थे कन् । तस्य प्रसवेन
पुष्पेण फलेन वा रक्तगण्डप्रदेशः । पाकान्तरमन्तिमपाकस्ततः
स्फुटितं विदीर्णं यद्दाडिमफलं तत्कान्ति । तत्सममित्यर्थः । तदिहाप्य-
नवसर एव ॥ श्यामामृगबलीमुखा इत्यमरः । काम्पिल्लः कर्कशधन्त्रो
रक्ताङ्गो रोचनीत्यपीत्यमरः ॥ रोहिणानोकहो रोहणवृक्षः ।

१७९ दंतकान्त° for कान्तदन्त° N O

१८१ काम्पिल्लक for काम्पिल्लक Bh K1 K2 N, पाली for पालि E N

१८२ पाकांतर for पाकारुण G Com.

१८३ अप्रतोयलोवय । अये B अप्रतो विलोक्य । अय O before एष, अये अयं च
रोहिणानोकह for ए मा Bh N, च after एष K2 ; विधात for विधात G, रोहि-
णानोकहकश्चविधातकश्च before करी A E K1 (स्कन्द) K2, 'अयथा° K1-
'मर्याप्यथा° K2 for 'मया'ए', अय for अय B

कण्डूकुङ्कुलितेक्षणां सहचरीं दन्तस्य कोट्या लिख-
नपर्यायव्यतिकीर्णकर्णपवनैराल्हादिभिर्वीजयन् । १८५

जग्धार्धैर्नवसहकोकिसलयैरस्याः स्थितिं कल्पय-
न्धन्यो वन्यमतद्भजः परिचयप्रागल्भ्यमभ्यस्यति ॥

अन्यतोवलोक्य । अथ तु ।

नान्तर्वर्तयति ध्वनत्सु जलदेष्वामन्द्रमुद्गर्जितं
नासन्नात्सरसः करोति कवलानावाजितैः शैवलैः । १९०

१८४-१८७ कण्डूत्यादि । अथ सुकृती वन्यहस्त्यस्याः
प्रियायाः परिचयप्रागल्भ्यं सुरतनिःसाध्वसतामनुतिष्ठति । कीदृशः ।
कण्डूतिमुद्रितेक्षणां प्रियां दन्तामेणालिखन्नीपदुक्षिखन् । कण्डूयन्त्रि-
त्यर्थः । अत एव कण्डूकाले कुङ्कुलितेक्षणत्वं जातिः । पर्यायेण
क्रमेण निःक्षिप्तौ कर्णौ तयोर्वातैः सुखदैर्वीजयन् । कवलितार्धैर्न-
वसहकोकिसलयैरस्याः प्राणधारण कल्पयन् ।

१८८-१९२ नान्तरित्यादि । अयं स्तम्भेरमो हस्ती ताम्यति
ग्लानो भवति । नून निश्चित प्रेयसीविशेषेण विह्वलः । जलदेषु ध्वनत्सु
सत्स्वीपद्मम्भीरमुद्गतकण्ठगर्जन नान्तर्वर्तयति न करोति । समीप-

१८४ गद् for कण्डू Bh, कुङ्कु for कुङ्कु A. K1 K2 N, °णामनुवर्ति for
जा-रीं A E O

१८५ जीवयन् for वीजयन् C

१८६ शक्नो for शक्नी A E, किञ्चल° for कितल° E, कारयन् for कल्पयन् N.

१८७ व-ये for ध-यो B, प्राग् for प्रागल्भ्य° N

१८८ A E om अन्यतोवलोक्य, विलोक्य for अवलोक्य Bh, K1 K2
om. अथ तु

१९० कवलाभ्यावर्जितै A कवलाभ्यावर्जितै E for क-तै

दानज्यानित्रिषादमूकमधुपव्यासङ्गदीनाननो
नूनं प्राणसमावियोगविधुरः स्तम्भेरमस्ताम्यति ॥

अलमनेनायासितेन । एष सानन्दसहचरीसमाकर्ण्यमानम-
धुरगम्भीरकण्ठगर्जितध्वनिरपरो मत्तमात्तङ्गयूथपालः प्रत्यग्रवि-

स्यात्सरस आवर्जितैर्मिलितैः शैवलैः कथलान्न करोति । मदहान्या
यो विषादस्तेन मूकानां भ्रमराणां व्यासङ्गेनान्यचित्ततया शोच्य-
मुखः । यद्वा । व्यासङ्गो विशेषेणासङ्ग इत्यर्थः । तदिह मदहानि-
श्चिन्तया संतापात् । दीनत्वमपोमुखचिन्तनात् । एतेनानुस्मृतिसंजा-
ता विषयव्यावृत्तिरुक्ता ।

१९३-२०१ अहमिवायमपि कान्तातिरिक्तमन्यन्न वेत्ती-
त्यत आह । अलमिति । एतौत्सुक्यान्मधुरकण्ठगर्जितश्रवणाद्वा सा-
नन्देति । मातङ्गो हस्ती । सपातः संपर्कः । संगलितो मिलितः ।
मांसलः पीनः । निप्यन्दो मदः । कपायः सुगन्धिः । करटो गण्ड-

१९१. ज्याति for ज्यानि Dh.

१९२. मधुर for विधुर E.

१९३ तद् before अलम् C K1 K2, मम Bh अपि N, after अनेन, अन्यताः
सप्तमि । विलोक्य A अन्यतोवलोक्य सादर Bh, अन्यतभागतोक्त्य सादर K2, शान्दं
N before एष; शान्दं for शान्द C, एह before सह Bh

१९४ गंभीरधीरकण्ठध्वनिः मधुकावयौषणो मादमस्तुतामदसतपणं प्रसूनमकरदसुंदरमद-
वारिधस्वाददक्षिचान्मत्तानुरक्तेदिदेरानिकरस्यसन्धायमानरगतकरसकारसंभारश्रवणालंबित-
कर्णो मोक्षार्थीदीव्यशक्तिमदभकरदनुदिलमलयानिरोधशक्तिमत्तविदलितलालितकमलयरंभ-
रापुजगदिमलमाग्भारप्राणसुखितैत्रयवर्गोपरोमत्तमार्तगर्गपाल for गम्भी-पाल B,
ज्यानि-पाल corrected in margin into ध्वनि प्रुहय as in B, with
मसूत for मस्तुत, with डग्मण omitted, with 'केदि' for 'जेदि', 'त्कार for
'त्कर, अरुल' for आरु' वास before वासित, गुण before सुदित, 'रो मत् for
'रोमत् O, 'रोमत् for 'रो मत् U, अपि after 'पं०. Bh, 'तोपि मत्तमार्तगर्ग-
पालकः for 'रो-ल N

कोसितकदम्बसंघातसुराभिशीतलामोदबहुलसंगलितमांसलकपो- ११५
 लनिप्यन्दकर्दमितकरटः समुद्रलितकमलिनीखण्डविप्रकीर्णपर्ण-
 कमलकेसरमृणालविसकन्दकोमलाङ्कुरनिकरमनवरतप्रवृत्तक-
 मनीयकर्णतालताण्डवप्रचलजर्जरितजलतरंगविततनीहारमुञ्च-
 स्तकुररसारसं सरोवगाह्य विहरति । भवत्वाभाये । महाभाग
 नागपते श्लाघ्ययौवनः खल्वसि क्रान्तानुवृत्तिचातुर्यमप्यस्ति २००
 भवतः । किं तु । सापवादम् ।

देशः ॥ सुरमौ च कपायः स्यादिति शाश्वतः ॥ समुद्रलितमू-
 ण्मूलितम् । पर्णं पत्रम् ॥ तालो गीतक्रियामाने मध्यमाद्गलिसंमित
 इत्यमरमाला । नीहारस्तु कुहेलिकेति हारावली ॥ कुररः पक्षिभेदः ।
 अनुवृत्तिः सेवा । सापवादं सदोषम् ।

११५. °कसित for °कोसित A. E., संशीत Bh सघात C संघादि N संघाद O.
 for सघात; मेदुर for ब-सल N; बहुल A. बल K1. for बरल, सगलित A. O.
 K1. K2. सकलि[त] E. for संगलित.

११६. निस्पद for नियन्द K1 O; कथापकरट समुद्र° A तट समुद्र° Bh.
 कपायसमुद्र° C. कपायमुद्र° B. N. कपोलतटः समुद्र° K1 K2. for क-द, खण्ड
 पकीर्ण for क-कीर्ण K2.; खण्डपकीर्ण for क-गल N. विकीर्ण A. पकीर्ण C. K1.
 for विपकीर्ण, पत्र for पर्ण O; Bh. O. om पर्ण.

११७ B. om, मृणाल, N. om. विस, विस for विस O., N. om. कोमल;
 °रमाहत्त° A. E. °साविकिरम° B. °रमप° Bh. °रमनोहरम° C. K1 °सावकरम° O.
 for °निकरम°, K2. om. निकर, N. om. कमनीय

११८. A. L. O. om कर्ण, तालताण्डवकर्ण for क-व Bh, Bh K1 K2,
 om प्रचल, बल for प्रचल C, कर्ण after प्रचल A B. E O, जर्जरित K1
 जर्जरिततरल N. for जर्जरित, बल before जल Bh, तड for तरंग K1., °रस-
 मुद्रस्त A. °र समुद्रस्त C. K1. K2. °रसमुद्रस्त E. for °र स्त

११९. वीडति for विहरति B. Bh N O., एवं A Bh एन E before
 आभाषि, आभाषये for आभाषि B, A om महाभाग

२०१. A Bh E K2 N O om किं तु, सापवादम् for सा-द K2 तु
 after ° वादम् Bh N O.

लीलोत्खातमृणालकाण्डकवलच्छेदेषु संपादिताः
 पुष्यत्पुष्करवासितस्य पयसो गण्डूपसंक्रान्तयः।
 सेकः सीकरिणा करेण विहितः कामं विरामे पुन-
 २०५ नं स्नेहादनरालनालनलिनीपक्षातपत्रं धृतम् ॥

कथमवधीरणानीरसं व्रजति । हन्त मूढ एवास्मि थो-
 स्मिन्वनेचरे वयस्यमकरन्दोचितं व्यवहरामि । हा प्रियवयस्य

२०२-२०६ लीलैत्यादि । क्रीडोन्मूलितविसदण्डकवलसमा-
 श्लिषु विकसत्पद्मसुरमितस्य जलस्य गण्डूपसंक्रान्तयः संबन्धाः सं-
 पादिता दत्ताः । पुष्यदिति पाठे पुष्टीभवदित्यर्थः । अम्भःकणवता
 स्थूलहस्तेन सेकः कृतः । तदिदं द्वयं कामं युक्तमेव । दोषमाह ।
 विरामे सरोवगाहविरतौ गमनकाले पुनरकुटिलनालपद्मपत्रच्छत्रं न
 स्नेहाद्धृतम् । एतदयुक्तमित्यर्थः । अतः कान्तानुवृत्तिं न जाना-
 सीति भावः ॥ पुष्कराम्भोरुहाणि चेत्यमरः ॥ गण्डूपपदेन
 स्वयं पीत्वा जलदानं ध्वनितम् ॥ नलिनी पद्मिनी पद्ममित्य-
 मरलता । अराठः कुटिले मत इति मेदिनीकरः ॥ आतपा-
 क्षायत इत्यातपत्रमित्युचितं पदम् । चलन्नित्तच्चेन पार्श्वस्थं
 मित्रनपश्यन्सखेदमाह कथमिति ।

२०२ छंद for काण्ड B, संपादिता for संपादिता B. C.

२०४. शीक^० for सीक^० A. E K1. K2 N O.

२०५. तद् for न N, बाल for नाल A B. E, रूप for वष N.

२०६ निरूप्य B O तिलोक्थ K2. before कथम^०, नीरसो for नीरसं O, व्रजति B. जनयति E. for व्रजति, A om अरिम य, यद् for य. Bh.

२०७ वन for वने N., अपि after चरे N, निय for वयस्य Bh, न E कलपद् O, before वयस्य^०, A L om निय, मकरंद before वयस्य Bh मकरंद after वयस्य N.

धिगुच्छसितवैशसं मम यदिस्थमेकाकिनो
धिगेव रमणीयतां त्वदनुभावभावादृते ।
त्वया सह न याति योत्र दिवसोपि स ध्वंसतां
प्रमोदमृगतृष्णिकां धिगपरत्र या जायते ॥

२१०

२०८-२११ धिगित्यादि । इत्यमेकाकिनो मम यदुच्छसित-
वैशसं प्राणधारणदुःखं तद्विगृह्या । एकाकिस्वमत्र हेतुः ।
धिगेव रमणीयवस्त्वनुभवान्वृथाभाविन इति मुख्यपाठः । रम्यपदा-
र्थविषयानुभवाच्चिह्नलोत्पादशीलान्धिक् । रमणीयवस्त्वनुभवादिति
पाठे वृथाभाविनोनुभवाद्रम्यवस्तु धिक् । निष्फलं तज्ज्ञानमित्यर्थः ।
धिगेव रमणीयतां त्वदनुभावभावादृते इति पाठे मम सौन्दर्यादिकं
धिक् । कुतः । तयानुभावः सहभावस्तत्र भावोभिप्रायस्तं विना ।
यद्वा । अनुभावे वागङ्गसत्त्वाभिनये भावः सत्त्वं तं विना ।

वागङ्गसत्त्वाभिनयेनुभावस्तु स्मृतो बुधैः ॥

इति भरतः । भावादित्यृतेयोगे पञ्चमी ॥ त्वया मकरन्देन तया
मालत्या च सह यो दिवसो नास्ति सोपि दिवसो विलीयताम् ।
अन्यत्र मालतीमकरन्दाभ्यां या प्रमोदमृगतृष्णा मम जायते

२०८. °च्छसितं for °च्छसितं N.; एमपटीत्थ° for मम यदित्थ° E.

२०९. धिगेव रमणीयवस्त्वनुभवान्वृथाभाविनः Bh. K2. Com धिगेव रमणीभवत् (य-
वस्त्व) अनुभवं वृथाभाविनं G. विरोधिरमणीयवस्त्वनुभवविधाभाविनः N विरोधिरमणीयवस्त्व-
नुभवत् वृथाभावितं (corrected in marg. into the reading of the text) O. for
धि ते, अनुभवान् noticed by Com for its own अनुभवान्; तद् for त्वद् E K1.

२१०. सहनयस्तर्था च दिवसः त विध्वंसता A. E. N सह न यस्तथा च दिवसोपि च ध्व-
सता Bh न सह यस्तथाच दिवसोपि सर्वं सता (corrected in marg into the reading
of the text) O., योत्र दिवसोच for यो रि K2., याति for याति B.

२११. प्रमोद for प्रमोद N, या मानुषे A E O. (corr. in marg into या
जायते) का मानुषे Bh का मानुषे N. for या जायते

मक० । अये उन्मादमोहान्तरितोपि मां प्रति कुतश्चिद्व्यञ्जनात्प्रबुद्ध एवास्य सहजस्नेहसंस्कारः । तदसंनिहितमेव मां मन्यते । पुरः स्थित्वा । एष पार्श्वचर एव ते मकरन्दो मन्द-
२१५ भाग्यः ।

माध० । प्रियवयस्य संभावय परिव्वज्स्व माम् । प्रियां तु मालतीं प्रति निराशः परिश्रान्तोऽस्मि । इति मूर्च्छति ।

मक० । सहर्षम् । एष संभावयामि जीवितेश्वरम् । वि-
लोक्य सकरणम् । हा कष्टम् । आविर्भूतमत्परिव्वज्ज्ञोत्कण्ठ
तामपि धिक् । युवाभ्यां विना दैवान्मे हर्षोप्याभासीभूत इति
भावः । अत एव प्रमोदस्य मृगतृष्णाया रूपकेणालीकत्वमुक्तम् ।

२१२-२२१ उन्माददशायामनिधयाद्यतः कुतश्चिदित्युक्तम् ।
व्यञ्जकात्संस्काराभिव्यञ्जकात् । प्रबुद्ध उद्बुद्धः । संभावय पालय ।
भमाद्वैराग्याच्च मूर्च्छेत्येतदर्थं निराश इत्युक्तम् । जीवितेश्वरमित्यनेन

२१२. अहो for अये; अनुकूलयति for प्रति O.; संप्रत्ययं मा प्रत्ययप्रतिकूलः यतः कुतश्चिद्व्यञ्जकात् A. मा प्रत्ययविकलः यत कुतश्चिद्व्यञ्जनात् C. संप्रत्ययं यतः कुतश्चिद्व्यञ्जकात् E. मा प्रत्ययविक्र यतः कुतश्चिद्व्यञ्जनात् K1. प्रत्ययः कुतश्चिद्व्यञ्जकात् K2. for मा-न्यत् .

२१३. बुद्ध for प्रबुद्ध Bh., सहजः for सहज K2. तत्संनिहितमेव मां न मन्यते for तद-ते N.

२१४. पुरतः for पुर. K2. O. च after ते N.; वयस्य before मक० B.

२१५. दैवः for भाग्य B.

२१६. हा before विव Bh.; परिव्वज्स्व संभावय Bh. परिव्वज्य संभावय N. for सं-स्व; मां before परिव्वज्स्व instead of after, O.

२१७. B. om. तु; निराशपरिधयसंवृत्तोरित् B. निराशः संवृत्तोरित् Bh. K1. K2. निराश एव संवृत्तोरित् N. for नि-स्मि; E. O. om. इति, मूर्च्छति; पतति for इति-ति B. Bh. om. इति-ति.

२१८. A. N. om. सहर्षम्; स्थाने before एष N.; एह for एष A. E.; जीव-
था for जी-रम्, Bh.

२१९. आः for हा Bh.; कष्टम् twice Bh.; कथम् before आविर् Bh. N.

एव निश्चेतनः संवृत्तः । तत्कृतमिदानीमाशाव्यसनेन । सर्वथैव २२०
मे नास्ति वयस्य इति युक्तः परिच्छेदः । हा वयस्य

यत्स्नेहसंज्वरवता हृदयेन निरय-
मात्रह्वेपथु विनापि निमित्तयोगात् ।
त्वद्दद्यापदो गणयता भयमन्वभावि
तत्सर्वमेकपद एव मम प्रशान्तम् ॥

२२५

तुल्या जीवनसाम्युक्ता । निश्चेष्टः प्रलययुक्तजनाकृतिः । परिच्छेदो
निधयः ।

२२२-२२५ यदित्यादि । स्नेहरूपसंतापवता हृदा विनापि
भयकारणेन सकम्पं भयं नित्यमन्वभाव्यनुभूतं यत्तत्सर्वं मम भयं
त्वदीयविपत्तीर्गणयतः सभावयत एकस्मिन्क्षणे परिसमाप्तम् । कदा
ते किं स्यादित्यादिभयं प्रकृतवशाया प्रशान्तमिति भावः । एतत्पक्षे
गणयतेति पाठे विधिनेत्यर्थात् । यद्वा । त्वय्यापदो गणयता हृदा
यद्भयमनुभूत तद्धुना गतमित्यर्थः । तथा च त्वन्निमित्तमधुना तु
सहेतुकैव विपदिति भावः ।

२२० निश्चेष्ट for नि-ञ B, वञ् for सृञ् A, E., किम् for कृतम् A, Bh
E., Bh. om इदानीं, B. Bh. N om एव

२२१ नास्ति नियवयस्यो मम for मे स्व N, नास्ति मे for मे नास्ति Bh, विप
before वयस्य Bh C

२२४ त्वय्या° for त्वद्या° A Bh E O, °यतो for °यता B K1., एव° for
भय° N.

२२५ प्रणष्टं for प्रशान्तम् N

सखे वरं त एवातिक्रान्ता मुहूर्तास्तथाविधमपि भवन्तं
येषु चेतयमानमनुभूतवानस्मि । इदानीं तु

भारः कायो जीवितं वज्रकीलं

काष्ठाः शून्या निष्फलानीन्द्रियाणि ।

कष्टः कालो मां प्रति त्वत्प्रयाणे

शान्तालोकः सर्वतो जीवलोकः॥

२३०

२२६-२३१. वरं मनागिष्टे ॥ मनागिष्टे वरं यत्तु कश्चिदाह
तदव्ययमिति शान्धतः॥ अव्ययानामनेकार्थत्वादुक्तोर्थः सुलभ एव ।
चेतयमानं चेतनावन्तम् । भार इत्यादि । कायो भारो धर्तुमशक्यः ।
धारणाशक्यतया व्याधिः । जीवनं वचकीलकमनुच्छेदात् । अनेन
मर्मच्छेदः । मर्मच्छेदेन चिन्ता । दिशः शून्या इति जडता ।
इन्द्रियाणि नेत्रादीन्यफलानि कार्याक्षमाणि । बाह्यविषयामहान्यम् ।
कालः कष्टो दुःखदः । दैन्येन जीवनाक्षमता । संसारः सर्वत्र
प्रशान्तदर्शनः । तथा च त्वां विना न मज्जीवनमिति भावः ।
त्वत्प्रयाणे तव गमने विनाश इति यावत् । सतिसप्तमीयम् । मां
प्रतीति सर्वत्र योज्यम् । यद्वा । पृथिव्यादिद्रव्यनवके प्रधानद्रव्य-
दूषणेन दोषमाह । तत्र काय इति पृथिव्या जीवनमित्यात्मनः

२२६. अथवा परतो for स-एव N.; वतावत् before त Bh.; तावन्त for त A. E.;
°कान्तवन्तः C. °कान्तवतो O. for °कान्ता, दिवस before मुहूर्ता B.; येषु before
तथा instead of after भवन्तं Bh.; C. om. भवन्तं.

२२७. चेत्यपानम् Bh. चेतपानम् N. for चेतयमानम्; अहं for अहम् C. K1.,
B. O. om. अहम्, मम before इदानीं B.; N. om. इदानीं—लोकः; मम after
तु Bh. O.

२२८. शल्पभूतं for वज्रकीलं B. O. (marg.); कीली Bh. कीलः C. K1. K2.
O. for कीलं.

२२९. काष्ठ for काष्ठाः Bh.

२३०. काष्ठा for कष्ट. Bh., सप्रति for मां प्रति. Bh.

विचिन्त्य । तर्कि नु खलु माधवास्तमयसाक्षिणा मया
भवितव्यमिति जीवामि । भवत्वमुत्पाद्गिरिशिखरात्पाटलावत्यां
निपत्य माधवस्य मरणाग्रेसरो भवामि । किञ्चित्परिक्रम्य सक-
रुणं निवृत्यावलोक्य च । कष्टं भोः कष्टम् ।

२३५

तदेतदसितोत्पलद्युति शरीरमस्मिन्नभू-
न्ममातिदृढपीडनैरपि न तृप्तिरालिङ्गनैः ।

काष्ठा इति दिश इन्द्रियाणीतीन्द्रियाणां काल इति कालस्य लोक
इति विषयाणां दोष उक्तः । शान्तालोकोनुपभोग्य इत्यर्थः ।

२३२-२३९ भस्तमयो विनाशः । व्याधिदशायामयम् । यदाह ।

निर्वेदश्चैव चिन्ता च दैन्यं स्तानिः भ्रमस्तथा ।

जडता मरणं चैव व्याधौ तु करुणेपि च ॥

पाटलावती नदीभेदः । प्रियदर्शनार्थं निवर्तनम् । मूर्छां दृष्ट्वा सक-
रुणम् । तादृशं दृष्ट्वा सखेदमाह । तदित्यादि । सखे यत्तवाङ्ग-
नीलनलिनश्यामं तदेतत् । अस्मिन्नङ्गे गाढासञ्जनैरप्यालिङ्गनैर्मम

२३२. A. B. E. om. विचिन्त्य, न for नु O; C. om. खलु; Bh. om. मय, B.
N. O. om. मया, भवितव्य मया for म-व्ययम् K२.

२३२. मित्यकस्माद्गिरि (corr. in marg. into the reading of the text)
for मिरि O, E K२. om. इति जीवामि; K1. om. जीवामि । भवतु; अतो after
इति N.; E has lost भवत्व भवामि, तदस्मात् Bh. तदस्मात् N. for भवत्वमु-
त्पात् ; एव A. E. अनुङ्ग K1. before गिरि; °लान् for °लरान् K२.; B. om. पा-
त्या; °वती for °वत्यां N.

२३४. N. om. माधवस्य, माधवमरणस्या° for मा-गा° B., °नात्र for °नात्रे N.,
भविष्यामि for भवामि C.; विचिन्त्य K1 इति K२. before किञ्चित्; A. Bh. E.
N. om. कि-म्य.

२३५. परिवृत्य Bh. N. विवृत्य O for निवृत्य. आलोक्य for अवलोक्य, A. E.,
A. E. N. om. च.

२३७. °ममाति B. °ममापि Bh. O. (corr. into °ममाति) for °ममाति;
पाडितै. for पीडनं B. N., °लिङ्गते. for लिङ्गनै. B

यदुद्भसितविस्मया वत निपीतवत्यः पुरा
नवमणयविध्रमाकुलितमालतीदृष्टयः ॥

२४० आश्चर्यम् । एतस्यां तनावचरमे वयसि तावतो गुणस-
माहारस्य संनिवेशः कथमिवाभूत् । सखे माधव

आपूर्णश्च कलाभिरिन्दुरमलो यातश्च राहोर्मुखं
संजातश्च घनाघनो जलधरः शीर्णश्च वायोर्जवात्
निर्वृत्तश्च फलेग्रहिर्द्रुमवरो दग्धश्च दावामिना

२४५ त्वं चूडामणितां गतश्च जगतः प्राप्तश्च मृत्योर्वशम् ॥

तृप्तिर्नाभूत् । यदङ्गं नवस्नेहविलासव्याकुलमालतीदृष्टय उपचिताद्भुताः
पूर्वं निपीतवत्यो नित्यादरेणावलोकितवत्य इत्यर्थः । वत खेदे ।

२४०-२४५ अचरमे नूतने । समाहारो मेलकः । आपूर्णं
इत्यादि । त्वं संसारस्य चूडामणीभूतश्च मरणं प्राप्तश्च । अत्र
तुल्ययोगितया दृष्टान्तमाह । निर्मलश्चन्द्रः कलाभिः पूर्णश्च राहुम-
स्तश्च । मेघो घनाघनो वर्षुकाश्च वातवेगाद्दिशकलितश्च । द्रुमश्रेष्ठः
फलेग्रहिः फलभारवान्निर्वृत्तो जातश्च वनामिना दग्धश्च । यया
त्वमपीत्यर्थः ॥ घनाघनो मत्तगजे वर्षुकाश्चन्द्रमहेन्द्रयोरित्यमरमाला ॥
यद्वा । घनाघनोतिनिविडः । घनशब्दस्यैनावृत्त्या प्रयोगाद्वावद

२३८ विध्रम मधु B E N विस्मय वत Bh. for वि-त

२३९ न च for नव Bh

२४०. आश्चर्यं twice Bh C एकस्याचरमे A Bh एकस्या तनौ अचरमे B O.
एकनाचरमे E for ए म, तनावितवतो for तना तो N, वसि for वयसि Bh, स्थित-
स्य for तावतो B

२४१ Bh om. सखे माधव, स एष माधव. twice for सखे माधव B

२४२ सपूर्णः for आपूर्णं K2

२४४ ग्रहिणम् for ग्रहिणम् A. Bh C

२४५ गतोहि for गतश्च k1, जगत for जगत् B, प्राप्तोस for प्राप्तश्च A E,
मधु for मधु B C O

तत्परिष्वजे तावदेवं गतमपि वयस्यम् । अर्थितश्चानेन
संप्रत्येवायमर्थः । परिष्वज्य । हा वयस्य विमलविद्यानिधे
गुणगुरो मालतीस्वयप्राहजीवितेश्वर कामन्दकीमकरन्दानन्द-
नमुखचन्द्र माधव अयमत्र ते जन्मन्यपश्चिमः पश्चिमावस्था-
प्रार्थितो मकरन्दब्राह्मणपरिष्वङ्गः । सखे संप्रति मुहूर्तमपि २५०
मकरन्दो जीवतीति मैव मस्थाः ।

इतिवत् । फलेप्रहिर्निपातनात् । फलानि गृह्णाति धारयतीति फले-
महिः ॥ स्याद्वन्ध्यः फलेप्रहिरित्यमरः ॥

२४६-२५९ एव गतं मूर्च्छितम् । अयमर्थ आलिङ्गनरूपः ।
मया सहेति शेषः । अपश्चिमो दुर्लभः । पश्चिमावस्था शेषावस्था ।
आनन्मेत्यादि । हे पद्मास्य जन्मन आरभ्य मयैव समं तुल्यगृह-
सया मातुः स्तन्यं पीत्वाधुना त्वमेको निवापसलिल प्रेतोदकाञ्जलि

२४६ विचिन्त्य before तत् A , तत् for तत् Bb , अहे after परिष्वजे B O
O , एन before तावत् O , एन for तावत् B , भिय before वयस्य N ; प्रार्थित for
अर्थित K1 K2 , एव for च N

२४७ अयमत्र for एवायम् Bb N ; O om हा , भिय before वयस्य N

२४८ हा K1 महा K2 before गुण , हा before गुं , मं , कां N , गण after
गुण Bb हा सौ दयोर्विनिर्जितपरतिरमणपुत्राय हा कामिनीहृदयमन्मय हा बा धववयोनिभि
शरणम् हा A B हा Bb before कामं .

२४९ नन्दम् B Bb नरनक्षत्रमुत्त C K1 K2 नन्दसुगन्धद्रम N नन्दम्
मुत्त O for नन्दम् , N om अत्र , ए for अत्र B Bb Bb . N . om ज म , B
om अश्चिमाः पश्चिम for अश्चिमा O , इत्या मावितो for ए तो A . D E

२५० . प्रार्थितो for प्रार्थितो K2 , A B Bb E . om सखे स एव for सखे
A F , मकरन्दो मुहूर्तमपि for मु र्ते Bb

२५१ मैव A Bb K2 O एव मा C K1 for मैव L om एव , कुनः
after मस्था N

आजन्मनः सहनिवासितया मयैव
मातुः पयोधरपयोपि समं निपीय ।

त्वं पुण्डरीकमुख बन्धुतया निरस्त-

२५५

मेको निवापसलिलं पिबसीत्ययुक्तम् ॥

सकरुणं विमुच्य परिक्रम्य च । इयमधस्तात्पाटलावती ।

भगवति आपगे

प्रियस्य सुहृदो यत्र मम तत्रैव संभवः ।

भूयादमुष्य भूयोपि भूयासमनुत्तंचरः ॥

२१०

इति पतितुमिच्छति ।

मविश्य सहसा सौदामिनी । वारयित्वा । वत्स कृतं साहसेन ।

बन्धुसमूहेन दत्तं पिबसीत्येतदयोग्यम् । सहपानार्थमहमप्यागच्छामी-
त्यर्थः ॥ निवापः पितृदेये स्यादित्यमरः ॥ आपगा नदी । प्रिय-
स्येत्यादि । मित्रस्य सभय उत्पत्तिर्यत्र समापि तत्रैव भूयात् ।

२५२ 'सितया for 'सितया A. O सदैव for मयैव B Bb.

२५३. निपीत for निपीय N.

२५४ तत् for त्व N, विसृ^० for निरस्त^० K1 K2.

२५६. Bh N om. परिक्रम्य च.

२५७ 'वगौरीपते A E 'वन्यापगा Bh for 'वने

२५८ प्रिय for प्रियस्य A तत्रैव मम for म-व K1 K2.

२५९ अमुच for अमुष्य A

२६१ O E N om महता; 'मनी for 'मिनी K2, सौदामिनी twice Bh
K1 मकरन्द before वार^० K2 वारयती for वारयित्वा B वत्स twice C K1.
K2 O, कृत twice N, अन् for कृत A B.

सक० । विलोक्य । अथि कासि । किमहं त्वया प्रति-
पिद्धः ।

सौदा० । आयुष्मन् किं त्वं मकरन्दः ।

सक० । मुञ्च स एवास्मि मन्दभाग्यः ।

२६५

सौदा० । वत्स योगिन्यस्मि मालत्यभिज्ञानं च धारयामि ।
इति वकुलमालां दर्शयति ।

सक० । सोच्छ्रासं सकृदणम् । आर्ये अपि जीवति मालती ।

सौदा० । अथ किम् । अपि च वत्स किमल्याहितं माध-
वस्य यदनिष्टं व्यवसितोसीत्याकम्पितास्मि ।

२७०

अमुत्रापरस्मिंलोके पुनरप्यस्यानुचरो भूयासमित्यर्थः ॥ भूयादि-
त्यादौ शार्थनायां लिङ् ॥

२६९-२७७ अल्याहितं प्रमोहोभूत् । प्रभञ्जनो वायुः । एभ-
योर्माधवमकरन्दयोः ।

२६२. अग्व A Bb E. K1. K2. अये B O for अथि; किमर्थं for किम् B.
Bh. N; त्वया इत for अर् त्वया Bh., पतिहत A. E. O वारित B for प्रतिपिद्धः
२६५. आयुष्मन् after रन्दः instead of before किं O, Dh. N om. आयुष्मन्,
त before किं B; अपि for किं Bh. N.

२६५. मुञ्च twice O. K1. K2., मां after मुञ्च B, अहं after आर्ये E.

२६६. सौदामनी for सौदा० K2; C. om. च; यावधारयामीति A. च जानामि ।
इति B. यावधारयेति E. for च-ने.

२६७. Bh N. O. om. इति, इति after व-लो instead of before K2, च
before रसौ Bh.

२६८. शोषावकृदणं for शो-णम् O. K1. K2 O, च after षण् N., A. Bh.
E. N. om. आर्ये, अपि for अपि A. E. Dh.

२६९. सौदामनी for सौदा० K2, A. Bh E N. om. अपि च 'मिन्या' for
'मन्या' K1., स्वयते मे चेत- after वत्स B.

२७०. 'तोसीत्यादिकृतादिम् B 'तोसि भीत्यकृपितारिम् C. 'तोसीति भीतकृपितारिम्
K1 'ते । भीत्यकृपितारिम् O for 'तो-दिम्; A E om इत्या-रिम्, कल्पि' for आ-
कल्पि' K2 अथ माधव. इ at the end A. B E

मक० । आर्ये तमहं प्रमुग्धमेव वैराग्यात्परित्यज्यागतस्त-
देहि तूर्णं संभावयावः । इति त्वरितं परिक्रामतः ।

माध० । आश्वस्य । अये प्रतिबोधित एवास्मि केनापि ।
विचिन्त्य । नूनमस्यायमाभिनवजीमूतजलविन्दुवाहिनः प्रभ-
२७५ ज्ञनस्यानपेक्षितास्मदवस्थो व्यापारः ।

मक० । विलोक्य । दिष्ट्या पुनः प्रत्यापन्नचेतनो वयस्यः ।

सौदा० । विलोक्य । संवदत्युभयोर्मालतीनिवेदितः शरी-
राकारः ।

माध० । भगवन् पौरस्त्यपवन ।

२७९-२८३ मूर्च्छयैव तं सोपालम्भमाह । भगवन्निति ।
पौरस्त्येत्यनेन भिन्नदेशकयनम् । तेन सहजकृत्रिमवैरशङ्का नि-

२७९ भगवति for आर्ये B, E om आर्ये, मधन for तमहं Bb, B om.
वैराग्यात्, N gives तदेहि &c. to सौदा०.

२७९ त्वरितं for तूर्णं B O A. Bh E N. O. om इति, उपसर्पित for
परिक्रामत N

२७९. द्विपादिकया before आश्वस्य B, Bh N omit this speech here and
put it before भगवन् पौरस्त्य, आश्वस्य for आश्वस्य N, अय for अये, आश्वसित
B बोधित C for प्रतिबोधित, धितास्मि for धि-स्मि KI; इवास्मि Bh एवास्मि
N for एवास्मि

२७९. उत्यायोपविश्य विलोक्य B उत्यायोपविश्यावलोक्य O before विचिन्त्य A.
E om विचिन्त्य च after विचिन्त्य O, नूनमयमत्य ननजलधरपवनस्यानपेक्षितास्मद-
वस्थो for नू-स्थो N, A, E O om अयम् नवः for नव Bh, बहस before
जीमूत B O, जलधर for जीमूत Bb, कण for विन्दु Bh; A. E. om विन्दु

२७९ 'स्यापेक्षि' for स्यानपेक्षि Bh; 'वस्थोय' for 'वस्थो A E

२७९ दृष्टा सोच्छ्वास for विलोक्य B O, A Bh E om विलोक्य.

२७९ अव० for नि० O, सभवति for संवदति B O, अनयो for तमयो Bh.
N, वासता० for शरीरा Bh

२७९ वायो for पवन B

भ्रमय जलदानम्भोगर्भान्प्रमोदय चातका-
 न्कलय शिखिनः केकोत्कण्टान्कटोरय केतकान् ।
 विरहिणि जने मूर्छां लब्ध्वा विमोदयति व्यथा-
 मकरुण पुनः संज्ञाव्याधिं विधाय किमीहसे ॥

२८०

रस्ता । तव विरहिदुःखमेव न कृत्यम् । अपि त्वन्यदपीत्याह ।
 भ्रमयेत्यादि । जलपूर्णांन्मेघांश्चालय । कोकिलान्दर्पय । केकयोत्क-
 ण्टानूर्ध्वगलान्सेध्वांन्वा मयूरान्कलय नर्तय । कलेरनेकार्थत्वात् ।
 केतकान्केतकीवृक्षान्कटोरय कोरकितान्कुरु । कोरकितत्वेन नि-
 म्नोक्षतया कटोरत्वम् । केतक्यामपि केतक इति शब्दभेदः ।
 अत एव केतकाधानहेतोरिति मेघदूते । यश्च । केतकीपुष्पाणि
 कटोरय विकासय ॥ तत्करोतीति णिच् । अस्मिन्पक्षे लिङ्गमशिष्यं
 लोकाभयत्वाल्लिङ्गस्येति लिङ्गव्यत्यय इत्यवधेयम् ॥ विरहिजने मूर्छां
 प्राप्य व्यथां स्फाटयति सति पुनः संज्ञाव्याधिं चेतनारूपं रोगं
 कृत्वा किं त्वमिच्छसि । महता दुःखितदुःखशान्तिः क्रियते । त्वं
 मबोध्य दुःखयसीत्यनर्हम् । अत एवाकरुण इत्युक्तम् । प्रमोदय
 चातकानित्यपि पाठः । प्रथमपाठे तु कोकिलप्रमोदो वर्षास्वपि
 कविसंप्रदाये वर्णयत इत्यवधेयम् ।

२८० अन्तर for अभो K1, Bh, omits the portion from प्रमोदय to अतः
 स्वागतं भक्त्या; कोकिलान् or मौलिकान् N, कोकिलान् (corr. into चातकान्) O,
 for चातकान्

२८१ केतक for केतकान् N

मक० । सुवृत्तमखिलजन्तुजीवनेन मातरिउवना ।

२८५ माध० । देव वायो तथापि भवन्तमेवं प्रार्थये ।

विकसत्कदम्बनिकुरुहम्ब्रपांसुना

सह जीवितं वह मम प्रिया यतः ।

अथ वा तदङ्गपरिवासशीतलं

मयि किञ्चिदर्पय भवान्हि मे गतिः ॥

कृताञ्जलिः प्रणमति ।

२९०

२८४-२८९ मातरिथा वायुः । यातीति वायुरित्युचितपदस्या-
सेन जीवनयोग्यतोक्ता । तथाप्यनिष्टकरणावपि । विकसदि-
त्यादि । मम प्रिया यतो यत्र तं देशं मम जीवितं प्रफुल्लकदम्बस-
मुहधूल्या सह प्रापय । घटय मे इति वा पाठः । सा विरहदीना
प्रियेतातस्तज्जीवनाय मज्जीवितं नयेति भावः । पांसुना सहेत्यनेन
परमाणुरूपं मे मनोपि तत्समूहे गमिष्यतीति न ते प्रयासोपि

२८४. मूनमनेनाखिलजीवनेन कृत जीवनं for सु-ना B, सुकृतमनेष सकल for सु-ल-
N, सुकृतम् for सुवृत्तम् K1., निखिल for अखिल O, °भना for °भना K1,
after मातरिथना N. adds:—

आपिच । एते कैतकतूनसौरभशुभ वीरप्रगल्भांगना-

व्यालोलाकवमदी विलुठनव्याजोपशुक्कानना ।

किं चोत्रिभ्रकदबकुटूलपुटीधूलीलुठत्यदुद-

व्यूहव्याहतिहारिणो विरहिष कर्षति वर्षानिला ।

२८५. भगवन् before देव B. N., एतावत् B. एव K1, K2 for एवं, तावत्
after एव O.

२८६. र्दम्ब for रुम्ब A. B. O; पाशुना for पासुना A. O.

२८७. घटय मे for वह मम N.

२८८. अयि for अय B K2. O.

२८९. किञ्चिदीरय (corr into किञ्चिदर्पय) O., किञ्चिदीरय भवानु मे गति' for
किं ति A E, मय for मयि K1.; भवास्तु for भवान्हे N

सौदा० । सुसमाहिनः खल्वभिज्ञानार्पणस्यावसरः । अ-
ञ्जली मालां मुञ्चति ।

माध० । साकूतविस्मयहर्षम् । कथमियमस्मद्विरचिता प्रि-
यतमास्तनोत्राहदुर्ललितमूर्त्तिरनङ्गमन्दिराङ्गनत्रकुलप्रसवमा-
ला । निरूप्य सहर्षम् । कः संदेहः । तथा हि । स एवाय-२९९
मस्याः ।

स्यादित्युक्तम् । नो वा प्रियाङ्गसदावस्थितिहिमं यत्किंचिद्वस्तु मयि
तदर्पय देहि । ईरयेति पाठे प्रेरयेत्यर्थः । तदेव मे तापशान्त्यै
स्यादिति भावः । अत्र हेतुमाह । यतो मम भवान्गतिराश्रयः ।
आश्रयस्याश्रितजीवनं युक्तमेवेति भावः । अपि घेति पाठेपिः
संभावनायाम् ।

२९१-३००. समाहितो युक्तः । वायुप्रार्थनाप्रकरणात् । प्रि-
याङ्गसाङ्गिमालालोकात्सहर्षत्वम् । यदाह ।

प्राप्ये वाप्यप्राप्ये लब्धेर्ये प्रियसमागमे वापि ।

हृदयमनोरथलाभे हर्षः संजायते पुंसाम् ॥

उन्नाह उत्तेध उपरिवहनं वा । दुर्ललितातिप्रिया । अनङ्ग एव

२९१. सुसमीहित O. समीहित K1. for सुसमाहित, अस्ति after अङ्ग O.; 'न
दर्शनस्याव' A E 'नस्यापेणाव' B. for 'ना-व', माधवस्य before अञ्जली O, माध-
वस्याञ्जली बकुलमाला for अ-लां B.

२९२. बकुलमालामर्षमति for मा ति N

२९३. विलोक्य before साकूत B. O; 'त सविरमय सहर्षे' N. 'तविरमय सहर्षे'
O. for त-म्; 'स्मया' for 'स्मय K2.; स before हर्षम् C., सा before अस्मद
K1, K2. O.

२९४. प्रियाया. A. E. प्रियतमायाः C. प्रियतमया K1 for प्रियतमा, उद्वेद A.
E. उदाह K1. K2 उद्वेद N. for उन्नाह; 'राग्य A. K1 O 'राक्य N. for
'राङ्गन, बाल for बकुल E पादपकुण्डल for प्रसव N.

२९५. सत्वर B. सम्यद् N. before निरूप्य, B N. O. om. सहर्षम्, ष्वम् for
स-यम् N.; B om अय

मुग्धेन्दुसुन्दरतदीयमुखावलोक-
हेलाविशृङ्खलकुतूहलनिह्वनाय ।
दुर्न्यस्तपुष्परचितोपि लवङ्गिकाया-
स्तोपं ततान विपमप्रार्थितोपि भागः ॥

१००

मन्दिरमगङ्गस्य वा मन्दिरम् । मुग्धेत्यादि । अस्या मालायाः स
एवायं भागो यो लवङ्गिकाया अपि संतोषमकरोत् । अपिपदान्ना-
लत्या अपील्यर्थः । विपमं प्रथितं मन्यना यत्र सः । विपमेण
प्रथित इति वा । अत्र हेतुमाह । मुग्धं मनोज्ञमिन्दुकान्तं यन्माल-
तीमुखम् । यद्वा । विरहात्क्षामत्वादिना वातेन्दुवल्कान्तं यत्तदास्यं
तदालोके सति हेलया शृङ्गारचेष्टया विशृङ्खलं सर्वत्र वर्तमानं
यत्कौतुकं तद्रोपनाय दुर्न्यस्तैः पूर्णप्रथनादन्यथा दत्तैः पुष्पै रचितः ।
एतत्तु प्रथमाङ्ग एव व्यक्तम् । ननु हेलो स्त्रीविषया । यदाह
भरतः ।

यौवने त्रिदश स्त्रीणां विकारा नेत्रपातजाः ।

आदौ त्रयोद्गजास्तेषां दश स्वाभाविकास्तथा ॥

तत्राङ्गजेषु हावहेलालक्षणम् ।

आक्षिभ्रुवोर्यिकाराद्याः शृङ्गारस्य च सूचकाः ।

समीवारैचका भावा हावास्तेभ्यः समुत्थिताः ॥

य एव हावः सैवासौ शृङ्गाररससंभवा ।

समाख्याता बुधैर्हेला ललिताभिनयात्मिका ॥

अतो माधवे हेलेत्युक्तम् । मैवम् । स्त्रीणामित्यस्योपलक्षणत्वा-
त्पुरुषेपि कानावस्थात्ताम्याद्द्वेलावचनात् । यदाह ।

१९८. लीला for हेलो G

१९९. रश्मि for रश्मि A U E K1 K2 O

१००. तैरु A. D. तैरु वि G. O for तैरु.

सहर्षोन्मादमुत्थाय । प्रिये मालति इयं वीक्ष्यसे । सकोप-
मिव । अयि मदवस्थानभिज्ञे

प्रयान्तीव प्राणाः सुतनु हृदयं ध्वंसत इव
ज्वलन्तीवाद्भ्रानि प्रसरति समन्तादिव तमः ।
त्वरप्रस्तावोयं न खलु परिहासस्य विषय-
स्तददृग्णोरानन्दं विनर मयि मा भूरकरुणा ॥

३०९

हेला हावथ भावथ व्याजो विलम्बभाषणम् ।

चातुः प्रेमाभिसंधानं चकितं च विलासितम् ॥

तत्र रागतः सहसा प्रवृत्तौ हेतुचित्तोद्भासो हेलेति । यद्वा । अवलो-
क्यत इत्यवलोकः ॥ कर्मणि घञ् ॥ इन्दुसुन्दरमालतीमुखेवलोक्या
हृदया या हेला तथा विशृङ्खलं यन्माधवस्य कुतूहलं तद्गोपनायेत्यर्थः ।

३०१-३०६ संकल्पलिखितप्रियादर्शनादर्पः । दर्शनाप्राप्त्या-
पुनराह । नन्विति । अत्राप्यलाभादुपालभ्यतेयीति । परिहासाद-
दर्शनमाशङ्क्य तदनवसरमाह । प्रयान्तीत्यादि । प्राणाः प्रयान्तीव
सर्वतःशून्यत्वात् । हे सुतनु मनो ध्वंसत इव । मोहान् । अद्भ्य-
लनमनिदाहात् । एतेन व्याधिरुक्तः । सर्वतस्तमः प्रसरतीव । अनेन
जटता । सकलेन्द्रियाणामग्रतात् । जडतानन्तरं मरणशङ्कायामा-
श्रास एव युक्त इत्याह त्वरेति । खलु निभये । यत एवं ततो नेत्र-

३०१. सहसा सो'ना° for सहर्षोन्मा° O चादे for प्रिये N, ननु before इय B,
विलोक्यते for वीक्ष्यसे N; नन्वित् वीक्ष्यसे after वीक्ष्यसे O

३०२. अये for अयि K1 K2, प्रिये before मद° K1. K2 मदनार्° for
मदर° B.

३०५. प्रिये for प्रिया B O (in margin)

३०६. भूरकरुणा for भूरकरुणा N O (corrected into भूर°).

सर्वतो दृष्ट्वा सनिर्वेदं । कुतोत्र मालती । वकुलमालामु-
द्दिद्य । अयि प्रियाप्रणयिनि वकुलमाले उपकारिण्यसि ।
अतः स्वागतं भवत्याः ।

३१० निष्प्रत्यूहाः प्रियसखि यदा दुःसहाः संबभूवु-
र्देहोद्वाहव्यसनगुरवो मन्मथोन्माथवेगाः ।
। तस्मिन्काले कुवलयदृशस्त्वत्समाश्लेष एव
प्राणत्राणं प्रगुणमभवन्मत्परिष्वङ्गकल्पः ॥
सकरुणं निर्वर्ण्य ।

प्रीतिं देहि । स्व दर्शयेत्यर्थः । मद्दिपये निर्दया मा भविष्यसि ।
यद्वा । अकरुणा मा भूर्न भवसि ॥ माडि लुडिति कालसामान्ये
लुड् ॥ पूर्वकरुणेदानीमपि निर्वाह्यतामित्यर्थः । इवशब्द उत्प्रेक्षायाम्
३१०-३१४. निरित्यादि । यदा मालत्याः पद्माक्ष्याः का-
मोन्मादोद्देगा निर्धिन्ना अत्यर्थं दुःसहा अङ्गदाहदुःखमहान्तस्तदुःखो-
पदेशकाराः संबभूवुः । सम्भूयोद्गतास्तत्र काले तस्यास्त्वदालिङ्गनमेव
शीघ्रं प्राणरक्षकमभूत् । अत एव नदालिङ्गनतुल्यः । उन्माथ
उन्मथनमुद्देग इति यावत् । प्रगुणमिति पाठे प्रकृष्टगुणमित्यर्थः ।
क्रियाविशेषणं वा । कामदुःखोद्देगस्य प्रियसङ्गस्यालाभादविघ्नत्वम् ।

३०० इति दिशोवलाक्य for त इति B, विलोक्य सकरुण for दृ म् O, उपविष्य
वकुलमालाम् O K1 उपविष्य वकुलमालाम् K2 for वकुलमालाम्, प्रति for
उरिष्य B N O

३०८. N om अयि भवत्या, अये for अयि C.

३०९ यत्. before अतः A, यत्स्तत् K1, K2 यत्. O for अतः, B. om
अतः. O om अतः-या

३१० °न्यूह for ल्यूहा A.

३११ देशोमादनपन B देहे दाहव्यसन E for दे-न व्यसन for व्यसन K2. O
noticed by Com, °माद for °माथ N.

३११ प्राण for प्राण O, प्रगुणमभवत् A E त्वरितमभवत् B. for प्र-वन

आनन्दमिश्रमदनज्वरदीपनानि
गाढानुरागरसवन्ति तदा तदा च ।
स्नेहाङ्गनानि मम मुग्धदृशश्च कण्ठे
कष्टं स्मरामि तव तानि गतागतानि ॥

इति हृदये निधाय मूर्च्छति ।

मक० । उपसृत्य वीजयन् । सखे समाश्वसिहि समाश्वसिहि । ३२०
माध० । आश्वस्य । मकरन्द किं न पश्यसि कुतोपि सहसैव मा-

मालतीप्रणयित्वात्प्रियसखि इति । दुःसहत्वमधृत्तिकरणात् । उहाह
उद्गतदाहः । व्यसनस्थाने व्ययन इति पाठे व्ययनं पीडा ।
अधुना मालां विनास्याः कथं जीवनं भविष्यतीति भावः । नि-
र्वर्ण्य निरूप्य ।

३१५-३२४ आनन्देत्यादि । मम मालत्याश्च कण्ठे तव
तानि गतागतानि स्मरामि । स्मरणस्यातिदुःखदत्त्वात्कष्टम् । तदा
तदा तस्मिन्स्तस्मिन्काले । तत्र चोरिकाविवाहात्पूर्वं मालतीकण्ठगतेति
गतं लवङ्गिकाबुद्ध्या माधवकण्ठमागतेत्यागतमित्येकम् । चोरिका-
विवाहे मालत्या माधवकण्ठे नीतातो गतमथ तन्मुखदर्शनात्स्वकण्ठे-
पितेत्यागतमिति द्वितीयम् । पुनस्तत्र प्रणयवशान्माधवेन मालरथे

३१५ आनन्दमद B आनन्दानि Bh N for आ-श्व

३१६ च तस्या for तदा च E

३१७ श्लोकाकाराणि A E श्लोकाकाराणि Bh श्लोकाकाराणि G श्लोकाकाराणि K1 K2
for स्ने नि श्लोकाकाराणिमित्युक्त्वा for स्ने ग्ध B

३१९ A Bh E N O om इतिः विधाय E निधाय K1 for निधाय मूर्च्छति
पतति for मूर्च्छति B

३२० वीजयति for वीजयन् B वयस्य for सखे B, K1. om one समाश्वसिहि

३२१ निभस्योपविश्य B समाश्वस्य O for आश्वस्य Bh om आश्वस्य तदा
before मक० B, वयस्य for मकरन्द Bh N, च after परपदि B, K2 om कु-
त्वापि, Bh om आवे, A E om सहसैव

लतीस्नेहं वहती वकुलदानो लाभः । तत्कथं नु मन्यसे कुत
एतदिति ।

मक० । वयस्य इयमार्या योगीश्वर्यस्य मालत्यभिज्ञान-

३२५ स्योपनेत्री ।

माध० । विलोक्य सकरणं कृताञ्जलिः । आर्ये प्रसीद कथय
जीवति मे प्रियतमा ।

सौदा० । वत्स समाश्वसिहि जीवति सा कल्याणी ।

माधवमकरन्दौ । समुच्छस्य । आर्ये यद्येव तत्कथय क

३२० एष वृत्तान्त इति ।

दत्तेति गतमिदानीं तु सौदामिन्या मालतीसकाशादानीय दत्तेति श्रीणि
गतागतानि । अत एव बहुप्रचनम् । कीदृशानि । तद्दशायामन्तरा-
न्तरा हर्षलाभादानन्दमिश्रितकामतापप्रकाशनानि । दृढानुरागरसयो-
गीनि । ज्ञेहस्याकरो येयु तानि । ज्ञेह प्रीतिमाकुर्वन्ति व्याकुर्वन्तीति

३२२ ज्ञेहस्य हस्तलाभः A. E K1 K2 स्वहस्तालाभ Bh ज्ञेह्वहलो वकुलमा-
लाभायो लाभ C ज्ञेहस्वहस्तस्य लाभ N for ज्ञे म ; तत्कथ मन्ये B, तत्कथं मन्यसे
Bh तत्कथयतु मयसे K1 तत्कथय त्वमय मे K2 तत्कथ मयसे N for त-से; न
for नु A O om नु, किम् for कुत A Bh N O

३२४. B om वयस्य, योगे° for योगी° A B C. K1 K2, N om अस्य

३२५ A om उप

३२६. Bh om विलोक्य, B om सकरणं भञ्जलि वञ्जा for कृ-लि Bh N ;
N om प्रसीद; प्रसीद twice B, कथ for कथय Dh

३२७ अवि before जीवति B, प्रिया for प्रियतमा A B E N.

३२८ सौदामनी for सौदा° K2, मद्र for वत्स K1 K2 मनु before सम° K1 ;
वत्स नवाश्वसिवाश्वसिहि जी° C व स नवाश्वसिहि जी° E O for व-जी°, O om सा,
कल्याणी for कल्याणी A Bh C E K1 O

३२९ माध° । for मा दौ P B om समुच्छस्य द्यौदुरस्य A F समाश्वस्य Bh
for समुच्छस्य, N om आर्ये I h N om तन् सर्वे Lh C K1 O सर्वे न
N after कथय कथम् for क; A I

३३० O om इति

सौदा० । पुरा किल करालायतने मालतीमुपहरन्नघोरघण्टः
करवालपाणिर्माधवेन व्यापादितः ।

माध० । सावेगम् । आर्ये विरम विरम विज्ञातो वृत्तान्तः ।

मक० । सखे क इव ।

माध० । सखे किमन्यत् । सकामा कपालकुण्डलेति । ३३५

मक० । आर्ये अन्येवम् ।

सौदा० । एवं यथा विदितं वत्सेन ।

मक० । कंठं भोः कष्टम् ।

सोहाकराणि ॥ कृञो हेत्वित्यादिना टप्रत्ययः ॥ तदा तदा चेति
चकारात्कालान्तरपरिग्रहः । आर्या मान्या ।

३३५-३४२ सकामा मदपकारेण सिद्धप्रतिज्ञेत्यर्थः । कुमु-
देत्यादि । कुमुदसमूहेन यदि शरच्चन्द्रचन्द्रिका सौन्दर्यगुणार्थं सं-
गता प्राप्ता तत्सुकृतं शोभनकरणमस्तु । द्वयोरपि रम्यत्वात् । अयं
पुनः कः प्रकारः कुत्सितप्रकारो वा यदकालमेघपङ्क्तिर्व्यूयुजद्वियो-

३३२. सौदामनी for सौदा० K2.; हि before किल B. O., A. Bh. E. N. om.
किल, आहरन् for उपहरन् Bh. N.; नवा after हरन् K1.; कृपावपाणिघोरघण्टो
for भयो-तिर Bh.

३३२. कृपाव for करवाल N. O., पाणिना for पाणिर् A. E.

३३२. सवेगम् for सावेगम् A., E. om. सावेगं; अये for आर्ये N.; A. Bh. E. om.
one विरम, परिज्ञातो A. हातो Bh. K1. K2. N. for विज्ञातो, अय before वृत्तान्तः
Bh. K1. K2.

३३५. A. E. om. एते, कम् for क Bh

३३५. Bh. om. हवे, सकाया कराल for सका-ल O., Bh om. इति.

३३५. सौदामनी for सौदा० K2., धा विवेदितं A. E. दाविदितं K1. दावेदितं K2.
for ०या विदित.

३३८. भो कष्टम् B C. कष्ट भो. Bh. O. कष्ट भोः twice N. for कष्ट भो-
कष्टम्.

कुमुदाकरेण शरदिन्दुचन्द्रिका
 यदि रामणीयकगुणाय संगता ।
 सुकृतं तदस्तु कतमस्त्वयं विधि-
 र्यदकालमेघविततिर्व्ययूयुजत् ॥

माध० । हा प्रिये मालति कष्टमतिवीभत्समापन्नासि ।
 कथमिव तदाभवस्त्वं
 कमलमुखि कपालकुण्डलाग्रस्ता ।
 उत्पातधूमलेखा-
 क्रान्तेव कला शशधरस्य ॥

जयामास विच्छेदं कृतवतीत्यर्थः । ध्वनिनात्र कुमुदाकरो माधव-
 चन्द्रिका मालती मेघसंततिः कपालकुण्डलेत्युक्तम् ।

३४३-३४७ अतिवीभत्समिति । उद्वेगहेतुकपालकुण्डला-
 दर्शनाद्वीभत्सः । यदाह ।

उद्वेजनैश्च बहुभिर्बीभत्सरसः समुद्रवति ॥

कथमित्यादि । तत्कवलिता हे पद्ममुखि तदा त्वमपि कथमभवः ।
 भयात्कथं त्वमासीः किं त्वयोक्तं कस्ते प्राताभूदित्यादिज्ञापनाय
 कथमिति सामान्यनिर्देशः । केतुकवलिता चन्द्रकलेय । एतदुपमया
 वीभत्सजवियादसंभवा ग्लानिरप्युक्ता । यदाह ।

३४९. कुमुदा° for कुमुदा° Bh.

३४०. गुणेन for गुणाय N.; य संगता for य-ता Bh.

३४१. सुकृते यद् for सु-नत् O.

३४२. °तिर्न्ययूयुजत् B °तिं त्ययूयुजत् N. for ति-यू.

३४३. B. om हा, B. O. om. कष्टमति; कथम् for कष्ट K1. K2.

३४४. अपि for इह B.; तदा भवेस्त्व for त-रत्ने C.

३४५. उद्यान for उत्पात Bh.; रेखा for लेखा N.

३४७. धातेव for क्रान्तेव, B.

भगवति कपालकुण्डले

निर्माणमेव हि तदादरलालनीय

मा पूतनात्वमुपगाः शिवतातिरेधि ।

नैसर्गिकी सुरभिणः कुसुमस्य सिद्धा

मूर्ध्नि स्थितिर्नमुसलैरवताडनानि ॥

३५०

अपस्मारस्तथोन्मादो विषादो मद एव च ।

मृत्युर्व्याधिर्भयं चैव भावा वीभत्ससंभवाः ॥

३४८-३५२ स्त्रीवाल नैष घातयेदिति निजधर्मं जानत्या
त्वया सा घातितेति सोऽद्भुष्टमाह भगवति इति । निर्माणमित्यादि ।
तन्निर्माणं मालतीरूपादिकमेव तदादरेण रक्षणीयं भवति । रम्य-
त्वादेव । पूतनात्वं राक्षसीत्वं तन्नाशेन मोपगा मा गमिष्यसि ।
यद्वा । मांसं मे ततो भक्षयितव्यं किमिति चिन्तयत्यं पूतनात्वम् ।
पूतनत्वमिति पाठे राक्षसत्वमित्यर्थः ॥ पूतना राक्षसीभेदे हरीतक्यां
च पूतनेति विश्वः ॥ शिवताति- कल्याणकर्येधि भव । शिव इत्य-
वोधीरिति पाठे तन्निर्माणं शिवे कल्याणनिमित्तमित्यज्ञासीः । शिव-
तामुपैतीति पाठेतन्निर्माणम् ॥ कर्तुं ॥ शिवतां कल्याणत्वं गच्छति ।

३४८. भवति for भगवति KI O (corrected into भवति)

३४९. तदा तत्र माननीय A. E तदा तत्र लालनीय N for तत्र

३५०. मां for मा KI, °तनवत्° for °तनात्° Bb G KI K2 °मुदगा शिवता
तिरेष for °मु-धि N, शिवतातिरेधि A C E. शिवतातिरेधि Bb; शिव इत्यवोधीः
and शिवतामुपैती noticed by Com for शिव-धि

३५१. °गिणी° for °गिङ्गी Bb

३५२. मुसले° for मुसले° O, चरुणैरवताडनानि A. KI. K2 मुसलेष ताडनानि
Bb चरुणैरवताडनानि C. for मु-धि

सौदा० । वत्स अलमावेगेन ।

अकरिष्यदसौ पापमतिनिष्करुणैव सा ।

नाभविष्यमहं तत्र यदि तत्परिपन्थिनी ॥

उभौ । प्रणम्य । अतिप्रसन्नमार्यापादैः । तत्कथय का पुन-
स्त्वमस्माकमेवंविधा बन्धुः ।

सौदा० । ज्ञास्यथः खल्वेतत् । उत्थाय । इयमहमिदानीं

अतः पालनमस्य । भद्रवरतुपुरस्कारः स्वभावादेवेत्याह । मनोहरस्य
ख्यातस्य सुगन्धस्य वा पुष्पस्य मस्तके धृतिः स्वभावसिद्धा । न पादैः
पीडनानि स्वभावसिद्धानीत्यर्थः ।

३५४-३५६ अकरिष्यदित्यादि । असौ कपालकुण्डला पापं
तद्वधरूपमकरिष्यदेव । अतिनिष्करुणा यतः सा । यदि तत्र स्थाने
वधे वा तस्या विरोधिनी नाहमभविष्यम् ॥ क्रियातिपत्तौ लृङ् ॥
बुद्धिप्रत्यक्षतयासाविति । अतिप्रसन्नं प्रसादः कृतः ।

३५८-३६० ज्ञास्यथः । युष्मानित्यर्थात् । गुर्वित्यादि । गुरुचर्या
गुरुसेवा गुर्वो चर्या विशिष्टमनुष्ठानम् । तपश्चान्द्रायणादि । तन्त्रं
मण्डलचर्तनादि । मन्त्रस्ताराप्रभृतिदेवीनां तन्त्रस्य वागमस्य वा

३५४. सौदाननी for सौदा० K2; N, O, om. वत्स.

३५५. यतो B इति K1. K2. for अति, जेव for जैव K1.

३५६. मा for मा० A.

३५६. माधवमकरन्दौ for उभौ A, E; यद् before अति N.; यदि for अति Bih.;
परणैः for पादै A, E.; Bh. om. तत्र, कथं पुनस्त्वमेवमाकं बन्धु for कान्धु A.;
Bh. om. पुन.

३५७. अकारण B. एव Bh; एनं विधे K2. एक O, for एनं विधा; N. om. विधा.

३५८. सौदाननी for सौदा० K2.; तारपथ Bh. C, E. K1. K2. तारपथे N. for
तारपथः; खल्वेनेतद् for खल्वेतद् K1., शकनीयं for अहनी Bh. K1. K2.

गुरुचर्यातपस्तन्त्रमन्त्रयोगाभियोगजाम् ।
शमामाक्षेपिणीं सिद्धिमातनोमि शिवाय वः ॥

३६०

इति समाधवा निष्क्रान्ता ।

मक० । आश्चर्यमाश्चर्यम् ।

व्यतिकर इव भीमस्तामसो वैद्युतश्च
क्षणमुपहतचक्षुर्वृत्तिरुद्भूय शान्तः ।

दिलोक्य सभयम् ।

३६५

कथमिह न वयस्यस्तत्किमेतत् । विचिन्त्य । किमन्य-
त्प्रभवति हि महिम्ना स्वैन योगीश्वरीयम् ॥

मन्त्रः । योगः समाधिः । एष्वभियोगादभ्यासाज्जातामिमामाक-
र्षणीं सिद्धिं युष्माकं कल्याणाय विस्तारयामि ।

३६३-३६८ व्यतिकर इत्यादि । मालतीवार्ताया अप्यज्ञाना-
द्यं तामसोन्धकारजः । अत एव भीमः । तज्जीवनज्ञानाद्वै-
द्युतथायं विद्युत्संबन्धी । व्यतिकरः संपर्कः । अत एवानन्दाभ्रुसंभारे-
णोपहतनेत्रवृत्तिः । कीदृशः । क्षणमुद्भूय शान्तः । अत एव विद्यु-
द्विद्योतवितर्कः । कथमिहस्थाने वयस्यो माधवोपि नास्ति ।

३६५. चर्याभियोगत C. सिद्धचभियोगजाम् N. for योगा-म्.

३६० °माक्षेपिणी for °माक्षेपिणी Bh; °माक्षेपिणी शिवायानोमि A. E. °माक्षेपिणी
विद्यां विदधामि B. °माकर्षिणी (शिद्धिमातनोमि N. for °माक्षेपिणी.

३६१. N. O. om. इति, सौदाभिनी after समाधवा N.

३६२. Bh. K1. N. om. one आधयन्.

३६४. °मुपगत for मुपहत N.

३६५. K2 om. दिलोक्य सभयम्.

३६६. इव for इह Bh., एतद्विषयम् । विचिन्त्य । for एतत् ।—न्यत् B., K2. om.
विचिन्त्य.

३६७. विम° for मन्° O., किमन्यत्स्वैन योगे° for म ती° E, योगे° for योगी° A,
B. K1 K2.

सवितर्कम् । किमयमर्थो नर्थ इति संप्रति प्रमुग्धोस्मि ।

अपि च । अस्तोक्तविस्मयमपस्मृतपूर्ववृत्त-

मुद्भूतनूतनभयज्वरजर्जरं नः ।

एकक्षणत्रुटितसंघटितप्रमोह-

मानन्दशोकशबलत्वमुपैति चेतः ॥

तत्किमिदं क्व गतः केन वा स नीत इति विचिन्त्येत्यर्थः । निर्णय-
माह । अन्यत्किम् । यत इयं योगीश्वरी निजतपःप्रभावेण प्रभवति ।
अनया नीत इति भावः । संशय्याह किमयमिति । सौदामिनीनय-
नेर्थः प्रयोजनं कपालकुण्डलानयनेनर्थ इति भावः ।

३६९-३७४ अस्तोकेत्यादि । अस्माकं चित्तम् ॥ कर्तृ ॥ हर्ष-
शोकाभ्यां शबलत्वं मिश्रत्वं गच्छति । कीदृशम् । अनल्पाश्चर्यम् ।
एकदेव नानारससंभवात् । अपस्मृतं विस्मृतं पूर्ववृत्तं मालतीहरणरूपं
यत्र । अत एवानन्दः । उद्भूतं नवं भयं माधवापकारशङ्कनकृतं तेन
ज्वरेण जीर्णम् । अत एव शोकः । यद्वा । माधवानवलोकनेनोद्भूतनय-
शङ्काज्वरजर्जरतया शोकः । एकक्षण एव त्रुटितो घटितश्च प्रमोहो
यत्र तत् । मालतीलाभसंभावनया त्रुटितो माधवापकारसंभावनया
घटित इति भावः । अत एवात्याश्चर्यम् । स्तोकशब्दोल्पपर्यायः ।

३६८. तत् before किम् B., एवम् for अपम् Bh.; A, E. om अर्थः; संप्रमुग्धो-
स्मि for सं-स्मि K1. K2. O.; C. om, संप्रति; मुग्धोस्मि A, मूढोस्मि Bh. N. संप्र-
ग्धोस्मि C. for प्र-स्मि.

३६९. किं for अपि N.; विचिन्त्य after च N.; °मुग्ध° Bh. °मवि° N. for °मय°.

३७०. भयं Bh. for भय, जर्जरं for जर्जरं N., °रतः for °रं नः Bh.

३७१. प्रमोह B. प्रबोध N. for प्रमोह.

३७१. एव° for शब्द° Bh.

तदत्र कान्तारगहने सहास्मद्गर्गेण प्रविष्टां भगवतीमन्विष्य
तस्या वृत्तान्तमेनं कथयामि । इति मिश्रकान्तः ।

॥ मालत्यन्वेषणं नाम नवमोङ्कः ॥

३७५

अस्मद्गर्गेण मदयन्तिकालवाङ्मिकाभ्याम् । विप्रनष्टामिति कस्मिंश्चित्पु-
स्तके पाठो दृश्यते तत्रादृश्यमानामित्यर्थः । भगवतीं कामन्दकीम् ।
अनेनाभिमाङ्कावतारस्यापि सूचनादङ्कावतारोपम् ।

प्रासूत थं रत्नधरोतिविद्यो विद्योतिविद्या दमयन्तिकापि ।
जगद्धरं तत्कृतटिप्पणेङ्गोगलन्नवीने नवमोनवद्यः ॥

॥ इति नवमोङ्कः ॥

३७३. एव after अथ A E, विप्रकृष्टं Dh. विप्रनष्टां O (corrected into प्रविष्टां)
noticed by Com for प्रविष्टां अनुसृत्य Bh उपगत्य N उदेत्य O for अभिषिष्य.
३७४. पाततीमाधव B तयोः k1 for तस्या, Bh N om तस्या, एतत् Bh
एतां K1. for एते; कथयिष्यामि A E निवेदयामि B for कथयामि, "मेने for एने
इति K1, निःकान्तां सर्वं for निःकान्त Bh C तर्हि च B इति निःकान्ता सर्वं O
after निःकान्त

३७५. A Bh C E N O. om मा—नाम, इति k1. श्रीमलतीमाधवे K2
before मालत्यन्वेषणं शौदाभिनीर्दने for मा—ने B इति मालतीमाधवे before नव^०.A,
समीपे गान् after अङ्क C

॥ दशमीः ॥

ततः प्रविशति कामन्दकी लवङ्गिका मदयन्तिका च ।

काम० । सकरणं सास्रम् । हा वत्से मालति मदङ्गालका-
रिणि क्वासि देहि मे प्रतिवचनम् ।

आ जन्मनः प्रतिमुद्गूर्तविशेषरम्या-
प्याचेष्टितानि तव संप्रति तानि तानि ।
चाटूनि चारुमधुराणि च संस्मृतानि
देहं दहन्ति हृदयं च विदारयन्ति ॥

१-७ सहास्मद्गणैत्यव्यवधान एव सूचनात्तत्प्रवेशमाह । तत
इति । मालतीविशेषं श्रुत्वा विलपति हेत्यादि । आ जन्मन इत्या-
दि । जन्मन आरभ्य प्रतिक्षणाधिक्यमनोज्ञानि तव तानि तानि पूर्वा-
नुभूतान्याचेष्टितानि विनयादीनि संस्मृतानि सन्ति मेद्गं दहन्ति विस्रं च
दारयन्ति । अनेन बाह्या मानसी च पीडोक्ता । तथा चाटूनि वाक्कौ-
शलानि स्मृतानि दाहादिकं कुर्वन्ति । विनयादीनामद्वेषकारितया

१. °शति कामन्दकीमदयन्तिका लवङ्गिका for °श-च B., मदयन्तिका लवङ्गिका च for ल-च Bh O.

२. A. E. om. सकरणं, N. om. सक-लम्, Bh, C. K1, K2. om. सास्रम्;
हे for हा Bh.; हा before मद° N., मदलंकारकारिणि A. B. C. K1. मदलंकार-
कारिणि Bh. मदं (marg. क) लालिते O. for म-वि.

३. क्वासि for क्वासि K1., N. om. प्रति.

४. आजन्म यानि सविशेषमुद्गूर्तरम्या° for आ-म्या° Bh., प्रभृति यानि विशेष B. प्रति-
विशेषमुद्गूर्त (corrected into प्रभृति यानि विशेष) O. for म-प.

५. वचनानि च चारुनेत्रे for तव संप्रति तानि तानि E.

६. यानि for चारु N.

अपि च । पुत्रि

अनियतरुदितस्मितं विराज-
त्कतिपयकोमलदन्तकुङ्कुलाग्रम् ।
वदनकमलकं शिशोः स्मरामि
स्खलदसमञ्जसमुग्धजल्पितं ते ॥

१०

इतरे । सास्रम् । हा पिभसहि सुप्पसण्णमुहअन्दमुन्दरि काहिं
गदासि को वा सिरीसकुसुमसुउमारस्म दे सरीरस्स देव्वदु-
रम्यत्वम् । चादूनि कीदृशानि । चारुणि शोभावन्ति मधुराण्यनुत्व-
णानि च । यदाह ।

सर्वायस्याविशेषेषु दीप्तेषु ललितेषु च ।
अनुत्वणत्वं चेटानां माधुर्यमिति संज्ञितम् ॥

९-१२ अनियतेत्यादि । बालायास्तवास्यपदां स्मरामि ।
कीदृशम् । अस्थिरे क्रन्दनहास्ये यत्र तत् । शोभमानकिंचिन्मृदु-
दशनकलिकाग्रम् । सम्यक्स्थानप्रयत्नाभावात्स्खलत् । तत्त्वहान्या-
समञ्जसं संख्यातिक्रमादज्ञानाद्वासमञ्जसम् । मुग्धमर्याभावात् ।
जल्पितं मन्दोक्तिर्यत्र तत् । सर्वत्र शैशवमेव हेतुः ॥ कमलकमि-
त्यत्राल्पायं कन् ॥ सम्यगञ्जसा तत्त्वेन वर्तते इति समञ्जसमिति ॥

८. आकाशे before अपि च A E, C. N. om पुत्रि

९. हविर् for रुदित N.

१०. कुङ्कुला for कुङ्कुला A K1. K2 N

११. मञ्जु जल्पितं तत् A. मुख्यत्वात्पित ते Bh मञ्जु मुञ्जितं ते E for मु-ते च for ते O

११. मदयानिकालवर्तिके A. E. K2 इत्ता K1. N for इतरे; Bh C k1. N. om. सास्रम्, आकाशे after सास्रम् A E K2, लहि मुहि lot शन्हि Bh, विर for विभ O, गण for गण्य Bh, चन्द for अद A K2

१२. Bh N. om. गदा, को दे सरीरभस्स Bh. को च दे सरीरभस्स विहेतुभित्ता N. for को-गभ, मुग्ध for मुग्ध C K1 K2 C om. सरीरस्स, रसरीरस्स दे K1 रस्र सरीरस्स दे K2. O for रस्र-स्स रीरग्नाभ for रीरस्स A, दुह C. प्राणि E O इव (explained as प्राणि) K1 before देव, दिष्ण for देव K2.

१५ व्विणअपरिणामो एकलिआए उवणदो । महाभाअ माहव उवत्थि-
दत्थमिदमहूसओ दे जीअलोओ संवुत्तो । (क)

काम० । सविशेषखेदम् । हा वत्सौ ।

अभिनवरागरसोयं भवतोः कृतकौतुकः परिष्वङ्गः ।

लवलीलवङ्गयोरिव नियतिमहावात्ययाभिहतः ॥

(क) हा प्रियसखि सुप्रसन्नमुखचन्द्रसुन्दरि क्व गतासि को
वा शिरीषकुसुमसुकुमारस्य ते शरीरस्य दैवदुर्विनयपरिणाम एका-
किन्या उपनतः । महाभाग माधव उपस्थितास्तमितमहोत्सवस्ते
जीवलोकः संवृत्तः ।

अञ्जसा तच्चवूर्णयोरिति विश्वः ॥ मञ्जु जल्पितमिति पाठे मञ्जु
मनोहरम् ।

१५-२० अत्रैकाकिन्या एकमात्रस्वरूपायाः । आदायुपस्थि-
तोयास्तमितो महोत्सवो यत्र सः । अभिनवेत्यादि । अभिनवे
रागेनुरागे रस इच्छा यत्र । यद्वा । अभिनवरागो नूतनासक्ती रसः
शृङ्गारो यत्र । कृतं कौतुकं एषो नमोत्सवो धा यत्र । सोयं भवतो-
र्युवयोः परिष्वङ्ग आलिङ्गनं नियतिर्देवं सैव महावात्या तयाभिहतः ।
लवली लताभेदः । लवङ्गो वृक्षभेदः । तयोः परिष्वङ्गः संपर्क

१५ विन्यास for व्विणअ O ; अहेलिआए A. अहेलिभाण E. एवगाए B इह-
लिभेदि K1. for एकलिभाण ; गदो for गदो A. Bh ; हा before महा Bh. C. K1
K2. N, 'जुभाअ B भाग J). 'जुभाअ O for भाअ, माप' for माह' O , दप for
दव A E, दिअ N दिद O for लिद.

१६ 'नानिद Bh स्थिमिद O 'नमिद K2 'रथमिअ N स (marg. अरुत) मिद
O for स्थिमिद, 'गदो for 'तगो Bh. K1. K2. N O ; 'वो जीवतो सं' for 'भो-
सं Bh , 'त्रं व for जाम N. O

१७ B. Bh om गदिशपदरम वत्ते for वत्सो K1

१८. एनापं for एषीय B K1 om. 'य, भवता for भवतो Bh

१९ नियत for नियते Bh ; रिता, A E. N. 'निहितः Bh निहत O. for
भिरता.

लव० । सोद्वेगम् । हृदास वज्जमभ सध्वहा गिसंसांसि २०
हिअभ । (क) इति हृदयमाहत्य पतति ।

मद० । सहि लवङ्गिए णं भणामि क्खणमेत्तअं वि दाव
समस्सस) (ख)

(क) हताशा वज्जमय सर्वथा नृशंसमसि हृदय ।

(ख) सखि लवङ्गिके ननु भणामि क्षणमात्रमपि तावत्समा-
श्वसिहि ।

इव । अभिनवौ लौहित्यरसौ यत्र सः । रस आर्द्रता । कृतं कौतुकं
कुतूहलं द्रष्टृणां येन सः ॥ रागोनुरागे लौहित्य इति विश्वः । शृङ्गा-
रादौ द्रवे चापीच्छायामप्ययं रस इति धरणिः । कौतुकं त्वभिलाषे
स्यादुत्सवे नर्महर्षयोः । कुतूहलेपि तद्योक्तमिति मेदिनीकरः ॥
तदिहाचेतनोपमया तयोरपि बालयोर्वृक्षविवाह इव मया विवा-
होप्यकारि दैवेन स न सोढ इत्युक्तम् । देशान्तरनयनाश्रियते-
र्षात्यया सह रूपकम् । अत्र नृशंसं नाशकम् ।

२० बाल for लव^० Bh ; सखिणे for सोद्वेगम् B Bh N. O., हा before हृदास B.
O, मय for मभ Bh, हिअभ before सम्प^० instead of after सिसि Bh., सम्पया
for सम्पया A. E. O, दाणं before जितं^० K1. K2, गिसंसोसि A. Bh. C.
K1 K2 गिरासोसि E. गिसंसोसि O. for गितसंसि

२१. हृद before हिअ^० B. K1. K2, हिदभ for हिअभ K1, O om. हिअभ,
O. om. इति

२२. हात्तं after मद^० Bh C. K1. K2. O ; Bh N. om. सहि; 'द्वेके for
द्विण A, लण for लज्ज Bh K1; 'नकणि दा^० A E. 'न कि वि दा^० B 'नकण्दा^०
K1. 'नकण्मि दा^० K2 O for 'नभ १४ दा^० वि for वि. Bh.

२३. समस्सस I; समस्सस K2 समस्ससि N for समस्सस

लव० । सहि कि करोमि दिढवज्जलेवपडिवद्धणिच्चलं विअ
२५ जीविदं ण मं परिच्चअदि (क)

काम० । वत्से मालति जन्मनः प्रभृति वल्लभा ते लवङ्गिका ।
तत्किमेनामुज्जिहानजीवितां वराकां नानुकम्पसे । इय हि ।
उज्ज्वलालोकया स्निग्धा त्वया त्यक्ता न राजते ।
मलीमसमुखी वर्तिः प्रदीपशिखया यथा ॥

(क) सखि किं करोमि दृढवज्जलेप्रतिवद्धनिश्चलमिव जीवित
न मां परित्यजति ।

२४ अत्र प्रतिबद्धं घटितमत एव निश्चलम् ।

२७-३१ उज्जिहानमूर्ध्वं गतम् । कण्ठोपगतमिति यावत् ।
उज्ज्वलेत्यादि लवङ्गिकामुद्दिश्य । त्वया त्यक्तेयं न शोभते प्रदी-
पशिखया त्यक्ता वर्तिरिव दशेव । उज्ज्वल आलोको दर्शनं
यस्यास्तथा । शिखापक्ष आलोक उदयोतः । स्निग्धा प्रीता । स्ने-
हयती च तैलादियोगात् । मलीमस म्लान मुखमानन यस्याः सा ।
मलीमस दग्धतया श्यामं मुखममं यस्याः सा च । प्रगुणीकृता-

२४ मदभतिप for सहि Bh N ; करोमि for करीमि A Bh K1 N O , दढ
for दिढ O. h2., लेव for लेव Bh E , पडिवद्ध B O, पडिवध N णिवद्ध K1.
for पडिवद्ध, B O om विअ; मम A E इव Bh व C K1 for विअ

२५ विअ for विदि N , मण for जयं Bh ; N om म, 'दभा' Bh. h2 'म
अदि K1 for 'णअदि

२६ आ जन्मनः प्रभृति वल्लभतया for जन्मा B , जन्मतः for जन्मा A Bh , ते
वल्लभतया for वल्लभा ते O वल्लभतया Bh दुर्लभतया N for वल्लभा

२७ B N om एतां एतां for एतां Bh C. L ; अनुमन्वत for मनु
कन्वत C

कथं च कल्याणि कामन्दकीं परित्यजसि । नन्वकरुणे म- १०
दीयधीवरोष्मणैव ते प्रगुणीकृतान्यद्भानि ।

स्तन्यत्यागात्प्रभृति सुमुखी दन्तपाञ्चालिकेव
क्रीडायोगं तदनु विनयं प्रापिता वर्धिता च ।
लोकश्रेष्ठे गुणवति वरे स्थापिता त्वं मथैव
स्नेहो मातुर्मथि समधिकस्तेन युक्तस्तवापि ॥

१५

न्यूजुकृतानि । उत्पच्यनन्तरं नाडीनां शुद्धद्रव्येणर्जुकरणात् ।
यद्वा । प्रगुणता पुष्टिः ।

• ३२-३५ स्तन्येत्यादि । तेन हेतुना मातुः सकाशादधिकः
स्नेहोऽयं मथि तप युक्तः । यद्वा । तेन हेतुनायं वियोगस्तव युक्त
इति सोऽङ्गुष्ठम् । यतः स्तनपानत्यागादारभ्य क्रीडायोगं खिलम् ।
यद्वा । क्रीडा कला योगो विद्याप्रयोगस्तं प्रापिता । ततः पश्चाद्दिनय-
मनौद्धत्यं प्रापिता । वृद्धिं प्रापिता च । दन्तपाञ्चालिकेव दन्तमय-
कृत्रिमपुत्रिकेव । जनेषु श्रेष्ठे शोभादिगुणयुक्ते जामातरि त्वं स्थिरी-
कृता । परिणयात् । मथैव न तु पित्रादिनेत्यर्थः । बाल्य एव का-
न्तिमर्यात्सुमुखीत्युक्तम् ॥ पाञ्चालिका पुत्रिकायामिति विश्वः ॥
पाञ्चालिकापि क्रीडादिकं कार्यत इति प्रसिद्धमेव । विद्याभ्यासे
बाल्य एव शीणम् । यदाह ।

बाल्येधीयीत विद्यां स्त्री कामशास्त्रादिकं पुनः ॥

१०. तद् before कथं Bh, A. E. om च, कल्याणिनि for कल्याणि Bh., जरासि
A. E. त्यजसि B. N. for परित्यजसि; नात्प° for नत्प° K1.

११. धीवरांशलो° Bh. शरीरो° E शरीरो° K2. धीवरांशलो° N. for धीवरो°, °व्य-
नेह for व्यनेह Bh. अंगानि (corrected into अंगरानि) O.

१२. गुणिनी B. गुमुले K1 for गुमुला; पचा° for पाञ्चा° Bh K2

१५. मम for मथि B Bb तप for तप Bh E

सवैकव्यम् । चन्द्रमुखि संप्रति निराशास्मि ।

अकारणस्मेरमनोहराननः

शिखाललाटार्पितगौरसर्पपः ।

तवाङ्गशायी परिवृत्तभाग्यया

मया न दृष्टस्तनयः स्तनंधयः ।

लव० । भवति पसीद गीसहम्हि संपदं जीविदुव्वहणेण ।

(क) भगवति प्रसीद* निःसहास्यि सांप्रतं जीवितोद्वहनेन ।

पुरुषगुणा अपि भरते ।

शोभा विलासो माधुर्यं स्वैर्यं गाम्भीर्यमेव च ।

ललितौदार्यतेजांसि पौरुषेया गुणा अपि ॥

३६-४० करुणस्नेहाद्विक्रयता । अकारणेत्यादि । विगत भाग्यया मया तव पुत्रो न दृष्टः । कीदृशः । अकारणेनालक्षितहेतुतया स्मेरमी-पदसनं मनोशं मुखं यस्य सः । शिखायां ललाटे च दत्तश्चेतसर्पपः । एतच्च रक्षायै । क्रोडे सुप्तः । स्तनपायी च ।

४१-४६ अत्र जीवितेति । तां विना जीवनमनर्हमिति भावः ।

३६. हा before चन्द्र Bb. N ; °शासि for °शास्मि. E.

३७. स्नेह for स्मेर K1.; रमा° for इता° O.

३८. शिला for शिखा C.; शेषर for सर्पपः G.

३९. अङ्गशायी A. अंगशायी Bb अंगशायी E.

४१. मद° for सव° N., पसीद for पसीद O.; न सहासि B. N. न सहासि Bb. असमत्थासि C. असमत्थासि K1. K2. न समत्थासि O. for जी-सि, जीवितोद्वहणे A. जीवितोद्वहणेण C. जीवितोद्वहणेण E. जीवितोद्वहणेण K1. जीवितोद्वहणेण K2. O. जीविदं दुव्वहणे N. for जी-न, जिन for जिन Bb.

* पसीद twice Com.

साह इमादौ गिरिसिहरादौ अत्ताणअ अवधुणिअ णिव्वुदा
भविस्स । तथा मे भवदी आत्तिस्स करेदु जेण ज-
म्मन्तरे वि पिअसहि पेक्खिस्स । (क)

काम० । ननु लवङ्गिके कामन्दक्यपि नात पर वत्सावि- ४५
योगेन जीविष्यति समश्चायमुत्कण्ठावेग आवयो ।

* साहमस्माद्गिरिसिहरादात्मानमवधुत्यां निर्वृता भविष्यामि । तथा
मे भगवत्याशिष्यं कतेनु येनऽ जन्मातेरपि प्रियसखीं प्रेक्षिष्ये ।

निर्वृतेति । मरणे तद्वियोगदुःखापनयादिति भाव । उत्कण्ठेति ।
जन्मान्तरे ता द्रक्ष्यामीत्युत्कण्ठा ममापीत्यर्थ । तत्कथं मयापि
स्वतोसिद्धतया त्वय्याशीर्दातव्येति भाव ।

४२ ता before साह k2 ; ता for साह A. K1 गिरिसिहरादा Bb E गिरिसिहरादा C गिरिसिहरादादौ N गिरिसिहरादा O for ता रा अत्ताण for अत्ताणअ B Bb N ; अवधुणिअ Bb अवधुणिअ K1 k2 N for अवधुणिअ णिव्वुदा K2 णिव्वुदा O for णिव्वुदा

४३ ता before तथा Bb C K1 O N om तथा-त्त and has instead मयातादात्मानं केत्युक्त्वा ता Bb तथा E K2 for तथा अ for मे k2 अक्षिपसाद १ आसीत् B O आत्तिस्स C L for आत्तिस्स पसादीकरदु for कारदु B k2

४४ ° एण for °रे O वि E राव O for वि; राव before विअ Bb C E k1 k2 सखीं for सखिं A. B C N., पक्खि°K2 विल्ल° O for देखि°

४५ N om काम० । ननु—अपिठति B om ननु °मन्दक्यपि ना° A E K1 K2 O मन्त्रया ना° Bb for °मन्दक्यपि ना°, Bb om परं

४६ जीवितव्यं for जीति A Bb E k1 k2 O O om सम-र्कं च (L. 47) समानश्चायमारयोःकण्ठावर्ग B समश्चायमारयोःकण्ठायोग Bb समानश्चायमुत्कण्ठायोग आवयो k1 k2 °उत्कण्ठावर्ग for °उत्कण्ठावर्ग C

* तदस्माद् for साहमस्माद् Com † पातयित्वा for भवधुय Com ‡ अन्त्या पसादं for अक्षिप Com § तथा for यत्न Com.

किं च । संगमः कर्मणां भेदाद्यदि न स्यान्न नाम सः ।

प्राणानां तु परित्यागे संतापोपशमः फलम् ॥

लव० । जहा तुम्हे आणवेध । (क) उत्तिष्ठति ।

५० काम० । सदयं वीक्ष्य । वत्से मदयन्तिके । :

(क) यथायूपमाज्ञापयथ । *

४७-४८ संगम इत्यादि । कर्मणां वैचित्र्यादस्माकं मालत्या सह संगमो न स्यात् । अनागमो निर्युक्तिको यतः सः । मालत्या मम च कर्मणां साम्ये मानाभावाज्जन्मान्तरे संगमो निर्युक्तिक इति भावः । तर्हि प्राणत्यागेनालमत आह । प्राणत्यागः पुनस्ताप्रदान्तिफलकः । तथा च तदर्थं स क्रियत इति भावः । संगमाभावे तु गानं ।

मृतोपि मानुषः शक्तो नानुगन्तुं मृते जनम् ।

जायावर्जं च सर्वस्य याम्यः पन्था विभिद्यते ॥

इति स्मृतिः ।

४७, ममापि क्लृ for किं च K२.; योगाग्रहि सः स्यादनागमः for भे-स B.; न-स्यादनागमः A. न स्यान्न होस्तु नः Bh. न स्यान्नतोस्तु मा C. न स्यान्नतोस्तु न K1. K२. हि स्यान्न नाम तद् O. for न स्यान्न नाम सः, तद् for सः E; text with G.

४८. संतापोपशमः A. E. संगतापशम C. for सं-म.

४९. जहा Bh. जहा O. for जहा, इत्युत्तिष्ठति B उत्तिष्ठति Bh. for उत्ति, E. om. उत्तिष्ठति.

५०. मदयन्तिकं for सदयं B; भदयन्तिकं before वीक्ष्य O.; 'दग्नि' for 'दय-ति' K1.

मद० किं आणवेध । अग्नेसरी होहि ति । अवहिदमिह । (क)
 लव० । सहि प्रसीद विरम एतो अत्तणो वावादणादो ।
 मा एदं जणं विसुमरोसि । (ख)
 मद० । सकोपमिव । अवेहि णमिह दे वसंगदा । (ग)
 काम० । हन्त निश्चितं वराक्या ।

(क) किमात्तापयथ । अग्नेसरी भवेति । *अवहितास्मि ।

(ख) सखि प्रसीद । विरमैतस्मादात्मनो व्यापादनात् । मितं जनं
 विस्मरसि ।

(ग) अपेहि नास्मि ते वशंगताः ।

११-१८ भाविवाक्यमुच्चीयाह किमिति । अत्रापेसरी मरणे प्रथमा ।
 अवहिता मत्तुम् । [लव० वा०] अत्राहं श्रिय इत्याशयः । अत्र
 वशंवदायत्ता । ते वचो न करिष्यामीत्यर्थः । निश्चितं मिथयः कृतः ।
 स्वगतं गुरुत्तमीपे भियस्मरणस्यायुक्तत्वात् । अत्र जन्मान्तरेप्यर्थ

११. E. divides the speech as follows :—मद० । किं आणवेध । काम० । अग्ने-
 सरी भवेति । मद० । अवहिदमिह । Bh. om. किं; अपसारी होहोति Bh. अग्नेहिति (Sk.
 rend. अपेसरी भव इति) K1. अग्ने होति (Sk. rend. अपेसरी भवेति) K2. अग्ने
 सरीमा होमि ति N. for अ-ति; होदुति ता जाव अव० for हो-व० A; भीदु for होहि
 O. ता K1. ता इयम् O. before अव० Bh. om. अवहिदमि. तस्मि K1. दमि K2.
 for दमि.

१२. Bh. om. सहि, ए० for ए० A. O. विरम twice Bh. N., N om.
 एतो; एतो for एतो C E; एतो अ० torn off in K2, अत्तणम B. अत्तण
 Ba O. for अत्तणो; अत्तणमवादादो N. पत्ताहा (वादण added in margin)
 दो O. for वावादणादो

१३. दमि Bh. दमि C. for दमि.

१४. B. K2. om. इव; अपे० for अपे० N.; णमि Bh. ण ममि K1. K2. for
 णमि, दे णमि for णमि दे E., वदा for गदा A. E. K1. O.

१५. स्वगतं after काम० A. E., आत्मरथे C. आत्मरथे K1 K2. before निश्चितं,
 विनि० for नि० B. O., धवसितं व० Bh. मवसितं कि व० N. for नि-व०.

* इयम् for अव० Com. † मतीद twice Com. ‡ मा एतेनं जन विरम-
 ति मति Com. § वदावदा Com.

मद० । स्वगतम् । णाह मअरन्द णमो णमो दे । (क)

लव० । भववदि अअं जेष्व मधुमदीसोत्तसंदाणिदपवि-
त्तमेहलो महीहरविडङ्को । (ख)

काम० । कृतमिदानीं प्रस्तुतान्तरायेण । सर्वाः पतितुमिच्छन्ति ।

६० नेपथ्ये । आश्चर्यमाश्चर्यम् ।

व्यतिकर इव भीमस्तामसो वैद्युतश्च

क्षणमुपहतघञ्जुर्वृत्तिरुद्धय शान्तः ।

काम० । विलोक्य । साद्रुतहर्षम् ।

(क) नाथ मकरंद नमो नमस्ते ।

(ख) भगवति अयमेव मधुमतीस्रोतःसंदानितपवित्रमेखलो म-
हीहरविटङ्कोः ।

प्रियः स्यादिति तत्कालेस्य स्मरणमिति भावः । अत्र मधुमती नदी ।
संदानितं वद्धम् । विटङ्को निर्गतोन्नतप्रदेशः ॥ विटङ्क उन्नते देश
इति रत्नकोशः ॥

५६. णाथ for णाह K1.; नाथ मअरंदअ B. नाथ मपरंद twice O. for णा-द;
णमो दे twice for णमो णमोदे Bh. K1. N.

५७. °दिप स एव मधुमदीसोत्तसंदानिय for °दि-णिद Bh.; एव for जेष्व N.; मधु
for मधु B. °मती for °मदी O.; स्रोतः for सो-त्त K2.; संवाद for संदाणिद O.;
°णिअ for °णिद A. E.

५८. महि for मही K1.; °धर Bh. °पर O. for °हर, विडङ्को A. विडङ्को B. विडङ्को
E. for विडङ्को.

५९. सुकृत° for कृत° O; इति before सर्वाः B., पतितुमिच्छन्ति सर्वाः for स-न्ति O.

६०. Bh. om. one आश्चर्यं.

६१. Bh. om. इव, सीमः for भीमः Bh.

६२. गत for हत N., °कृत for °कृय K2.

६३ B. om. विलोक्य, सहर्षोद्धृतं Bh साद्रुत सहर्षं च N. साद्रुतहर्षं O. for सा-म.

कथमिह मम वत्सस्तत्किमेतत्

प्रविश्य मकरन्दः । किमन्यत्

प्रभवति हि महिम्ना स्वेन योगीश्वरीयम् ॥

नेपथ्ये । कथमतिदारुणो जनसंमदो वर्तते ।

मालत्यपायमधिगम्य विरक्तचेताः

सांसारिकेषु विषयेषु च जीवितेषु ।

निश्चित्य बह्विपतनाय सुवर्णविन्दु-

मभ्येति भूरिवसुरित्यधुना हताः स्मः ॥

६८-७१ सकरुणः कश्चिद्दनेचर आह । मालतीत्यादि ।

भूरिवसुर्निश्चित्य निश्चयं कृत्वा बह्विपतनायामिं प्रवेष्टुं सुवर्णविन्दुं शिवं
लक्षीकृत्यागच्छति । कीदृशः । मालतीमरणं ज्ञात्वा संसारविष-
येष्वैश्वर्यादिषु जीवितेषु प्राणधारणेषु च निश्चितं विवेकशालि ।
निर्विण्णमिति यानत् । चेतो यस्य सः । विरक्तेति पाठः सुगम
एव । जीवितेष्विति बहुवचनं प्राणधारणक्रियाणां बहुत्वात् । अधुना
भूरिवसुर्वियोगे सति हताः स्मः ।

६४ पुनर्नेपथ्ये before कथमिह A, न वषस्य A, वषस्य E, मम वत्स O for
मम वत्स

६९ योगे^० for योगी^० A, B E K1, K2, O

७० पुनर before नेपथ्ये K^२, जनारमर्दरतेपति व^० for ज-व^० N, समदो for
संमदां A, E., ^०दः संमति व^० for ^०दो व^० Bh.

६८, ^०नव for ^०नधि O, ^०नव्य for ^०न्य्य K1, निश्चित for निश्चि N. Com.,
नेतः for नेताः Bh. K2.

६९, चिते न Bh. N. O, ^०नवेव K2. for चितेव

७१, ^०सुभि^० for ^०सुरि^० Bh हतास F हतोस्मि K1 for हता स्म

मदयन्तिकालवद्विके । इति मालतीमाहवाणं दंसणभु-
दओ इति अचाहिदं । (क)

कामन्दकीमकरन्दौ । दिष्ट्या । हा धिक्कष्टम् । आश्चर्य-
०५ माश्चर्यम् ।

किमयमसिपत्रचन्दनरसच्छटासारयुगपदवपातः ।

अनलस्फुलिङ्गकलितः किमयमनभ्रः सुधावर्षः ॥

(क) इति मालतीमाधवयोर्दर्शनाभ्युदयो* इदित्यत्याहि तम् ।

७३-७७ अत्रात्याहितं महाभीतिः । किमित्यादि । अस्यः खड्गाः
पत्राणि यस्य वृक्षस्य । दारकत्वात् । चन्दनरसच्छटा आश्चर्यात् ।
आसारो घृष्टिः । तयोरेकदावपातः पतनं किमयम् । भूरिवस्तुगता-
नर्थभ्रमणादसिपत्रपातः । मालतीमाधवयोर्जायनाचन्दनरसासार इति
भावः । किमयं मेघहीनोमृतवर्षोमिस्फुलिङ्गभिभ्रः ।

७२ अष्टे C K1 O अमहं K2 before इति, A om इति, इति B इति
Bh इति K2 for इति, °ती for °दी Bh O , माध° for माह° O O , °न दणभु-
अओ for °ण-ओ Dh , महसवा A बुदओ K1, °भुदयो N. for °भुदओ.

७३ जादो before इति E , B. om. इति, इग (?) ति K1, इगिति K2 for
इति; आचा° for अचा° Bh , °हित for °हिद k2 , अ A N. च O after
°हिद.

७४. सहस्रं A E सहस्रेदं Bh after °रन्दौ । Bh om दिष्ट्या धम् ; A E.
om. दिष्ट्या, कष्ट भोः कष्टम् for हा धिक्कष्टम् N ,

७५ कयम् for किम् B °मितप° for °मित° Bh , ण्टा for च्छटा Bh , ष्टा-
मितार for ष्ट-र C , °रयोर्पुंग for °रयुग A B E , °दापातः for °दवपात° O

७७ दण for अनल K2 , °लस्फु° for °लस्फु° Bh , कलितः Bh कलितः K2
कलित O for कलित किमिदमनभ्रं सुधावर्षं for कि-र्षं. O °ववम् for °ववम् Bh

* पदोन्नायो for अयर्णे Com

संजीवनौषधिविषयतिकरमालोकतिमिरसंभेदम् ।

अथ विधिरशनिशशधरमयूखसबलनमनुकुरुते ॥

नेपथ्ये । हा ताद विरम विरम दंसणुमुअम्हि दे वअणकमलस्स । ८०
पसीद सभावेहि मं । कथं मम कारणादो समत्तलोआलोअन्त-
रालविकखादाणिम्मलकुलेकमद्दलप्पदीवभूद अत्ताणअं परिघ

[क] हा तात विरम विरम^१ दशंनोत्सुकाम्हि ते वदनकमलस्य ।
प्रसीद संभावय माम् । कथं मम कारणात्सयस्तलोकालोकान्तरालं
विख्यातनिर्मलकुलैकमद्गलप्रदीपभूतमात्मानं परित्यजसि । मया

७८-८३ समित्यादि । संजीवनौषधेर्विषयस्य च व्यतिकरं
मेलकं तेजसस्तिमिरस्य च मेलकं वक्षस्य चन्द्रकरस्य च मितनं
विधाताद्य सर्वशीकरोतीत्यर्थः । आर्याच्छन्दः । अत्र लोको जगन् ।
अलोकः स्वर्गः । तयोर्मध्य इत्यर्थः । मद्गलं श्रेयः । अनार्याया

७८ आधि च । before सत्री^१ B O

७९ 'लम' for 'लनम' K२, 'र' for भु O

८० A B om one विरम; 'द विरम उमुअम्हि दे वअणकमलदसणय सभवेहि म पसीद
कह मह कालणादो for 'द-यादो N, आम वदनकमलदसणे for द स्स Bh, 'णुत्तुका-
दि B, 'णुत्तुअम्हि O 'दुत्तुअम्हि E 'णोत्तुअम्हि K२ 'णुत्तुयसि O for 'णु दि

८१. पसीद twice C, पसीद for पसीद O, कह for कथ A Bh E O, च
B, Bh K1 O at K२ before मम, समथ A, C, E K1 समथ O for
समथ, K1. om 'लोअ', 'लोका' for 'लोअ' Bh 'लोअन्त' A अत' E for
'लोअन्त'.

८२ Bh om विकखाद, विखरत B विकखय C विअम्मणण K1 विखरयण K२
'विरिखण N, विखयण O for विखरद, 'वियकुल C 'म्मलेक K1 N O (corrected
in margin of O to 'म्मलकुलेक) for 'म्मलकुलेक 'लेक for 'लेक K२, Bh.
om. मद्गल, पदीव A I शर Bh for स्वदीव, 'शीणु' for 'शीणु' K२, 'ण' for
'दे O, अत्ताणं for अत्ताणयं K1. K२ N

* मददंनसमुत्सुकारिण Com † कथं च मम C, om ; विजुग्माय for विख्यात
C, om.

असि । मए उण अणञ्जाए णिरणुकोसा तुम्हं त्ति संभाविदं
आसि । (क)

८९. काम० । हा वत्से

जन्मान्तरादिव पुनः कथमपि लब्धासि यावदयमपरः ।

उपराग इव शशिकलां कवलयितुमुपस्थितोनर्थः ॥

इतराः । हा पिअसहि (ख)

ततः प्रविशति प्रमुग्धां मालतीं धारयन्माधवः ।

पुनरनार्यया निरनुकोशा यूपमिति संभावितमासीत् ।

(ख) हा प्रियमलि ।

बालया । निरनुकोशा निर्दयाः । नन्दनाय दानोपक्रमात् ।

८९-९२ जन्मेत्यादि । उपरागो राहुमहः । यथा कृष्णपक्षाञ्ज-
न्मान्तराचन्द्रस्यैका कलोपलभ्यते तां च कवलयितुं राहुव्यस्थितस्त-
था तावकीनमिदं वृत्तान्तस्वरूपमिति भावः । प्रमुग्धां पितृशोकज-
नितमोहाम् । अनर्थपरंपरायोगादतिकष्टम् । एषेत्यादि । इयं मा-
लती प्रवासमतीतापि राक्षसीहस्तमतिक्रान्तापि पुनरन्यथैव कथं सं-
शयं प्राप्ता । पितृशोकात् । अत्रोपपत्तिमाह । फलदानाभिमुखस्य
भाग्यस्य द्वाराणि सुखदुःखोपनयनानि निवारयितुं को नाम जन्तुरी-

८९. जाणिद after उण O ; अल^० for अण^० O. N. O. (corr. in margin of O into अण^०); 'ओमाय हरे परिचया for नि-भाति Bh. N , ति for ति KI

८९. आसी for आसि KI ; K२. ends with आसि.

९०. अपि for एव D. , तावट for यावद् Bh ; भीरु यावदर्थे for या-र A. C E.

९१. विकल्पि^० B N O च कल्पि^० Bh कल्पि^० C. for कल्पयि^०; 'निच्छतो^०
for 'मुपस्थितो^० Bh

९८. लव^० । A. E. इतरे Bh. O O for इतरा. E. om. हा, विअ B. अपि
Bh. विअ O for विअ

९९. मुग्धां for प्रमुग्धां B Bh KI N O (with प्र added in margin of O.).

माध० । कष्टं भोः कष्टम् ।

१०

एषा प्रवासं कथमप्यतीत्य याता पुनः संशयमन्यथैव ।

को नाम पाकाभिमुखस्य जन्तोर्द्वाराणि दैवस्य पिधातुमीष्टे ॥

मक० । सहसोपसृत्य माधवं प्रति । सखे अथ सा योगिनी क्व ।

माध० । श्रीपर्वतादिहाहं सत्वरमपतं तथैव सह सद्यः ।

करुणवनेचरवचनादनन्तरं तां न पश्यामि ॥ १०

कामन्दकीमकरन्दौ । सप्रणयमाकाशे । महाभागे पुनस्ताय-
स्व नः किमर्थमन्तर्हितासि ।

ष्टे समर्थो भवति । अपि तु न कोपीत्यर्थः ॥ प्रवासः परहस्ते च
परदेशेऽपि कथ्यत इति नानार्थः ॥ नामानवहृत्तौ । द्वाराणीति बहु-
त्वेन निवारणेशक्यतोक्ता ।

१४-१९ श्रीपर्वतादिति । श्रीपर्वतादहमिह सत्वरमतिशीघ्रम-
पतमागतोऽस्मि । तथा मालत्या सह । करुणाप्रधानवनेचरवचनादनन्तरं
तां मालतीं न पश्यामि । मालत्यपायमधिगम्येत्यादि करुणवनेचर-

•२ का for को A, जन्तु for जन्तो A, E N

१३. N om सह-नि, O also but supplies सहसोपसृत्य in margin, अन्येन
क्व सा योगिनी for उपसृ-क् B, Bh, om माधवं प्रति, अथ सा क्वयोगिनी Bh. क्व सा
योगिनी N. अथ क्व सा योगिनी O for अ-क्.

१४ श्रीपर्वतारामो नामनुपमो सद्यः करुणवनेचरवचनादानन्तरं (नतन्तरं ?) न
पश्यामि for श्री-भि Bh श्रीपर्वतादहं सत्वरमपतितस्तथैव A F श्रीपर्वतादिहागममंकर
पात तथैव O श्रीपर्वतादिहागममंकर वा [त ?] तथैव B । श्रीपर्वतादुरगममनुपमो न
दिव N. for श्री-व.

१५. °दन्तरितां for °दन्तरं N

१६ N om सप्र-क्षे O. also but supplies it in margin, C. om. पुनः,
परिभाषस्त for वापस्त Bh O परिभाषयन् किमर्थमन्तर्हितासि for वा-धि B

•• A F om. न, किमर्थमन्तरितासि for कि-भि S.

लवङ्गिकामदयन्तिके । सहि मालदि णं भणामि सहि मालदि च्चि ।
सोत्कम्पम् । भअवदि परिचाहि चिरणिरुद्धणीसासणिप्फुरं
१०० से हिअअं । हा अमच्च हा पिअसहि दुवे वि तुम्हे परप्पराव-
साणस्स कारणं जादा । (क)

काम० । हा वत्से मालति ।

माध० । हा प्रिये ।

मक० । हा प्रियसखि । सर्वे मोहमुपगम्य पुनः संज्ञां लभन्ते ।

१०१ काम० । ऊर्ध्वमवलोक्य । तत्किमेव दृष्टिति पाट्यमानादिवा-
म्बुदादम्बुनिवहः परिस्खलन्नस्मान्प्रीणयति ।

(क) सखि मालति ननु भणामि सखि मालति इति । भगवति
परिचायस्व चिरनिरुद्धनिश्वासनिःस्फुरमस्या हृदयम् । हा अमात्य
हा प्रियसखि द्वावपि युवां परस्परवसानस्य कारणं ज्ञातौ ।

वचनम् । आर्याच्छन्दः । सखि मालति ननु भणामि सखि मालति
इति प्रलापक्रमोयम् । अत्र निःस्फुरं चलनशून्यम् ।

१०५-११२. सौदामिनीप्रभावकृतवृष्टचार्य्यमाह । किमिति ।

१०८. मदयन्तिकालवगिके for ल-के Bh.; Bh. om. 1st सहि मालदि; ण for
णं K1.; भणामो for भणामि N.; A. O. E. K1. om. 2nd सहि, C. om. च्चि.

१०९. सोत्कण्ठं for सोत्कम्पम् A. E.; परिचाअहि Bh. परिचाहि twice C. परि-
चाअहि N. परिचाय O. for परिचाहि; निच्चणं Bh. निफुरं K1. निदुरं O. for
णिफुरं.

१००. पिय for पिअ O.; द्वीवे for दुवे Bb.; वि for वि B.; परेप्पं Bb. C.
K1. परप्पं E. for परप्पं; सासणस्स for वसाणस्स N.

१०१. जादं B जाद Bb. जाता K1. for जादा.

१०२. B. om. हा.

१०४. इति before सर्वे C. K1.; गत्य for गम्य B.; A. Bb. E. om. पुनः.

१०५. Bb. C. K1 N. om ऊर्ध्वमवलोक्य; B Bb. om. तत्; कथम् for
किम् C., किमेव लटि° for कि-टि° Bb.; तत् for एव N.; पान्यमान इवावु° for पा-
वावु° N., देवुवाहः for दि-हः B.

१०६. अबुद for अम्बु Bb.; स्खल° for स्खलन्न° K1; परिस्खलन्नस्मान्प्रीणयति
for परि-ति A E; प्राणयति for प्रीणयति Bb.

माध० । सोच्छ्वासम् । अये प्रत्यापन्नचेतना मालती । तथा-
ह्यस्याः

भवति विततश्वासोन्नाहप्रणुन्नपयोधरं
हृदयमपि च स्निग्धं चक्षुर्निजप्रकृतौ स्थितम् । ११०
तदनु वदनं मूर्च्छाच्छेदात्प्रसादि विराजते
परिगतमिव प्रारम्भेह्लः श्रिया सरसीरुहम् ॥
नेपथ्ये । अविगण्य नृपं सहनन्दनं
चरणयोर्नतमग्निमुग्रे पतन् ।

मेघाभावाद्दृष्टेराश्चर्यहेतुतयेवकारः संगच्छते । प्रत्यापन्नं पुनरायातम् ।
भ्रतीत्यादि । अस्य नासा दीर्घश्वासा भवति । चलनादेव । प्रसन्नस्तनं
हृदयमपि भवति । चक्षुश्च स्निग्धं सन्नियप्रकृतिस्थिरं भवति । तदनु
तत्पश्चान्मुखम् ॥ कर्तृ ॥ मूर्छापगमात्प्रसन्नं शोभते प्रभाते शोभया
सर्वतो व्याप्तं पद्ममिव । परिणतमिति पाठे विकसितमित्यर्थः ।
विततश्वासोन्नाहप्रणुन्नपयोधरमिति पाठे दीर्घश्वासस्योन्नाहेनोन्नमेन
प्रेरितौ स्तनौ यत्र तदित्यर्थः ।

११३-११२ अवीत्यादि । तत्क्षणं महाण्यामास्यो निवर्तते ।
कीदृशः । नन्दनसहितं नृपं पादनतमपि तिरस्कृत्याग्निसमूहे पतन् ।

१०७. सहयं for सोच्छ्वासम् K1, °स (corr into प) च for °पत्र O.

१०८ न्वस्याः for क्षस्याः k1

१०९ विततश्वासा नासा प्रपन्न A विदित भासो नासा प्रणुन्न B विततश्वास (?)
नासप्रणु° K1 for वि-प्र

११० सः for च Bh, निजे for निज C

१११ °जता for °जते K1.

११२ परिणतमिव for परिणतामिव noticed by Com.

११३. अय for अवे O k1 O, तनुद्वय for स-न C

११४ चये नयन for स-न Bh चय for मुने N O

११५

सपदि भूरिवसुर्विनिवर्तितो

मम गिरा गुरुसंमदविस्मयः ॥

माधवमकरन्दौ । ऊर्ध्वमवलोक्य सहर्षम् । भगवति दिष्ट्या
वर्धसे ।

सा योगिन्यम्बरतो विघटितजलदाभ्युपैत्ययं यस्याः ।

वागमृतजलासारो जलदजलासारमतिशेते ॥

काम० । प्रियं नः प्रियं नः ।

माल० । दिष्टिआ पञ्चुज्जीविदाम्हि । (ख)

(क) दिष्ट्या* प्रत्युज्जीवितास्मि ।

गाढहर्षाधर्यध । सहभावस्य विकल्पात्सहनन्दनमिति । सेत्या-
दि । श्रेयं योगिनी भिक्षमेघा संप्रत्यायाति यस्या भयं वागमृत-
जलासारो वचनामृतजलधारा जलधरजलधारामप्यतिक्रामति ।
सौहित्यादिना ततोप्यधिका भवतीत्यर्थः । अत्र चिरस्य
बहूकालेन ।

११५. विनिवर्तितो B. विनिवर्तते E. K1, N. for विनिवर्तिते.

११७ Bh. om. सहर्षम्, सविस्मयं A. E. हर्ष K1. for सहर्षम्.

११८. योगेशरीयं B योगिनीवमतिरय Bh. N. O. योगीशरीयं O. योगिनीशरीयं
K1. for योग-तो, °देत्यस्याः B. °वैत नो इयस्या O. for °वै-स्याः; नो Bh. नै N.
for अप्.

११९. जल for जला° Bh.; °मधि for °मति E.

१२१ सहर्षं before प्रियं C. K1.; O. E. K1. om. one प्रियं नः; प्रियं नः प्रियं
A प्रियं प्रियं नः B. प्रियं नो O. for प्रियं नः प्रियं नः.

१२२. मालन्यादयः for माल° A. B.; चिरस्य C. विभ्रस्य K1. after दिष्टिआ;
पप° (Sk. rend. प्रस्यु°) for पपु° K1.; °रस A. B. O. °अग्नि N. for °दधि.

* चिरस्य after दिष्ट्या Com.

काम० । सहर्षं सवाप्यं च । एहोहि पुत्रि मालति ।

माल० । कथं भवन्ती । (क) इति पादयोर्निपतति ।

काम० । उत्याप्यालिङ्ग्य मुर्ध्याग्राय ।

१२५

जीव जीवितसमाय जीवितं देहि जीवतु सुहृज्जनश्च ते ।

अद्भ्रुकैस्तुहिनसद्भ्रुशीतलैः पुत्रि मां प्रियसखी च जीवय ॥

माध० । वयस्य मकरन्द संप्रत्युपादेयो माधवस्य जीव-

लोकः संवृत्तः ।

मक० । सहर्षम् । एवमेतत् ।

११०

(क) कथं भगवती ।

१२६-१३७ जीवेत्यादि । हे पुत्रि त्वं जीव । ततो बहूनाय जीवितं देहि । त्वज्जीवनाद्बन्धवोऽपि ते जीवन्तु । प्रशस्ताद्भैः ॥ प्रशस्तार्थैः कन् ॥ हिमसबन्धशीतलैर्मौ लवङ्गिकां च जीवय । अ-
प्रातिवृत्तमतिक्रान्तम् । सभावय योजय । कपालेत्यादि । अनया

१२१ सहर्षवाप्य Bh C N O सहर्षं वाप्य k1. for सह च, E. om स-
वाप्यं च, मालती प्रति एहोहि पुत्रि Bh मालती प्रति । एहि पुत्रि E for एमे-ति, मे
before पुत्रि O. K1 A. N O om मालति.

१२४ कथं for कथं Bh, E N O A B. Bh O om इति, पतति A. E.
निपत्य रोदिति B. O for निपतति, B breaks off here

१२५ उत्याय for उत्याप्य K1, मुर्धां k1 शिरस्यां O for मुर्ध्यां, उत्याय
for आत्याय Bh N, च after प्राय Bh G

१२६ एहि for जीव A. C G. E, C om. जीवितसमाय, वितुं for वित G.

१२७ लवङ्गिकां for लवङ्गिकां, ली, च for लीच k1.

१२८. A, E om माधवस्य, मकरन्द for मधवस्य k1

१३० अयं for एवम् Bh मवैतन् for मवतन् G

मदयन्तिकालवङ्गिके । पिअसहि मणोरहातिकन्तदंसणे
संभावेहि अम्हे परिस्सङ्गेण । (क)

माल० । हा पिअसहिओ । (ख) छमे भालिङ्गति ।

काम० । वत्सो किमेतत् ।

भाधवमकरन्दौ । भगवति

कपालकुण्डलाकोपदुर्जातजनितापदः ।

वयमभ्युद्धताः कृच्छ्रान्निर्वन्धादार्ययानया ॥

काम० । कथरुघोरघण्टवधविजृम्भितमेतत् ।

(क) प्रियसखि मनोरथातिक्रान्तदर्शनं*संभावयावां परिष्वङ्गेन ।

(ख) हा प्रियसख्यो ।

सौवामिन्या कपालकुण्डलारोपाहुर्जातं मालव्यपहरणरूपं तज्जमित-
विपत्तेः सकाशारकृच्छ्रात्संकटान्निर्वन्धेनातिप्रयत्नेन धयमुद्धतः ।

१११. इतरे Bh. O. इतत्ता K1. N. for म-के; पिय for विअ O, मालदि after
सहि G.; मनोरहात्त (corr into तिक्रांत) for मणो-न्त O.; *हीनरिद A. *हातिरि च
Bh. E. *धातचरिद G. *हादिरिच N. for *हातिकन्त, कन्त for कन्त O.

११२. अद्य C. अदि G, अद्येति K1. अद्यो O. for अद्ये, *सङ्गे° lot *सङ्गे° K1.

११३. C. G. om. हा, पिय for विअ O, सहि Bh. सहीओ K1. O. for सहिओ,
आङ्गित for आ-ति Bh.

११५. मकरंदगधवो for म-न्दौ Bh. O; K1. om भगवति, कपालकुण्डलाकोपद-
जृम्भितमेतत् after *यति E.

११६. काय for कोय Bh.

११७. वयमतिर्वन्धान्कृच्छ्रादुद्धया आ° for व-दा° Bh.; *मथु° for *मथु° A. G.
N; कृच्छ्र for कृच्छ्रात् N., *वन्धेन for *वन्धाद् A.

११८. E. K1. O om. वध, वध Bh वधु N. for वध.

* दर्शनेन Com.

मदयन्तिकालवद्विके । अहो अचरीभं पुनरुक्तदारुणस्त
परिणामरमणीञ्जत्तण विहिणो । (क)

१४०

प्रविश्य सौदामिनी । उपसृत्य । भगवति कामन्दाकि स एष
वधिरन्तनोन्तेवासी जनः प्रणमति ।

काम० । अये भद्रा सौदामिनी ।

माध्वमकरन्दो । सविस्मयम् । कथमियं भगवत्याः पक्षपात-
स्थानमाद्यशिष्या सौदामिनी । तत्सर्वमधुना संगच्छते ।

१४१

काम० । एहोहि भूरिजनजीवितदानपुण्य-

(क) अहो आश्चर्यं पुनरुक्तदारुणस्य परिणामरमणीयत्व विधेः ।

१३९-१४९ अत्र पुनःक्लेशकारितया पुनरुक्तदारुणत्वम् ।
प्रतिकूलस्यैव विधेरधुनानुकूलत्वमित्याश्चर्यम् । एहीत्यादि मालतीर-
क्षणेन बहु जनरक्षणजन्यपुण्यनिवहभारिके हे चिरेण त्वं वृष्टासि ।
अतो हेतोस्त्वमेह्यागच्छ । हन्त हर्षे । ममाङ्गमालिङ्ग्य हर्षय ।

१३९ तत्रगैकामदयतिके for म-के Bh O, A om. अहो, अदरिम Bh h1
अहोयं twice G, अदरिभं twice N अहोयं twice O, पुनरु० for पुनरु० A. F
N O

१४०. रामनिज्जय for र ण O, परमणीय० for रमणीय० Bh, निज्जय for
जोञ्जय h1, निज्ज विहिणे विलसिदे for नि-के A, विहिणे for विहिणे Bh

१४१ सौदामिनी again before उप Bh, N O om उपसृत्य C has least
उपसृत्य-सौदामिनी (I 143)

१४२ G O om. व, अन्ते० KI अन्ते N for अन्ते, वसि for वसी A G
अन्ते for अन्ते Bh

१४३ भद्र सौदामिनि for म-नी N

१४४ G om this speech KI om मध्व-मिनी (I 145) N O om
मध्वमकरन्द L, om कथमियं शा a ter मिय Bh \, O

१४५ आया A अय L for अय, यत् L, N यत् O for यत्, यत् सर्वमय
for म-या Bh

१४६ एही for एही h1, एही for एही A Bh C, एही for एही Bh

संभारधारेण धिरादसि हन्त दृष्टा ।
 दत्तप्रमोदमपि नन्दय मे शरीर-
 मालिङ्ग्य सौहृदनिधे विरग प्रणामात् ॥
 अपि च । वन्द्या त्वमेव जगतः स्पृहणीयसिद्धि-
 र्वैविधैर्विलसितैरतिबोधिसत्त्वैः ।
 यस्याः पुरापरिचयप्रतिबद्धबीज-
 मुद्गतभूरिफलशालि विजृम्भितं ते ॥

शरीरं कीदृशम् । दत्तानन्दमपि मालतीवर्जनेनेति भावः । हे सौहृ-
 दाश्रये नतोर्धरम । त्वमेव नमस्या यतः ।

१५०-१५३ तदेवाह । वन्द्येत्यादि । त्वमेव संसारस्य नमस्या ।
 एषांविधौमलसितैर्दिव्यक्रमाद्यैः आधनीयसिद्धिस्त्वं यतः । की-
 दृशीः । बोधिसत्त्वा जीमूतघाहनादयः । तानप्यतिक्रामन्ति तैः ।
 तेषामेकैकजीवनाप्यया त्वनेकजीवनादतिशय इति भावः । यद्वा ।
 बोधिसत्त्वो बुद्धविशेषः । तदतिक्रमवर्तिभिः । अनेकपुण्यकारित्वात् ।
 यस्यास्तत्र विजृम्भितं चेटितं पूर्वपरिचयेन प्रतिबद्धं कलितं बीजं
 फलं यत्र तत् । उद्गतप्रचुरफलयुक्तं च भवति । तथा च त्वदुप-
 करणेन कृतार्थास्मीति भावः । अन्यदपि कलमाद्यदुररूपं वि-
 जृम्भितं पूर्णप्रतिबद्धबीजमुद्गतप्रचुरफलशालि भवतीति ध्वनिः ।

१४७ चिराय मयामि दृष्टा for चि द्य A, E.

१४८. अभि for अपि K1, जीव्य for नन्दय Bh.

१५०. जगता A. जगति C O for जगत.

१५१ 'विबोधि E. 'विरोधि G. 'पिबोधि K1. 'विबोधि O. for 'तिबोधि.

१५२. बधि E बोध G for बद्ध.

१५३. शालि for शालि Bh, 'तेन Bh N. 'तं न G. for 'तं ते.

मदयन्तिकालवज्जिके । इअं सा अञ्जा सौदामिणी । * (क)
 माल० । बाहं । इमाए कखु भअवदीसंत्रन्धपकखवादिगीए १५५
 णिअभच्छिअ कवालकुण्डलं अत्तणो आवसथं उवणीअ भअ-
 वदीसिणेहनिव्विसेसं समासासिदमिह । किं च केसरावलीसा-
 हिण्णाणहत्याए इह आगच्छुण सव्वे तुम्हे संधारिदा । (ख)

(क) इयं *सायां सौदामिनी ।

(ख) बाहम् । अनया खलु भगवतीसंवन्धपक्षपातिन्या निर्भ-
 त्त्यं कपालकुण्डलामात्मन आवसथमुपनीय भगवतीः स्नेहनिर्विशेषं *
 समाश्रयितास्मिः । किं च केसरावलीः साभिज्ञानहस्तयेहागत्य ** सर्वे
 पूयं संधारिताः ।

१५७-१५९ अत्र समासादिता प्रापिता । केसरावली ब-
 कुलमाला सैवाभिज्ञानं प्रत्ययचिह्नं हस्ते यस्याः । तथा संधारिता रक्षिता
 मञ्जीवनेनेति भावः । अत्र त्यज्येष्टा कामन्दकी यथास्माकं सुम-

१५७. लक्ष्मिकामन्दयतिके for मन्वे Bh.; मद० । लक्ष्मिके इ० for मन्द० O.; इयं
 for इअं Bh.; सोदा० for सौदा० G. K1 N.; मिनी for मिणी Bh.

१५८. एमाए G. इमा K1. for इमाए, E. G. om. वखु, वु Bh वु O. for
 कखु; A. E. om. संवन्ध, *दीणिअव्वेसवद्धपवत्तयाए Bh. *इ निव्विसेसं वद्धपवत्तया-
 दाए N. for *दी-णाए.

१५९. तिअ for *तिअ Bh.; कवाल for कवाल Bh. O., *ण्डलं for *ण्डलं A.,
 *सउउव for *सथं उव Bh., उवणीअ G उवणिअ N. उवणिय O. for उवणिय,
 म after णीअ A. C. E.; N. om. भअ-वेसं

१५९. A. Bh. E. K1. O om. सिणेह, निव्वि० for निवि० O.; मरणादि० for
 समासासि० Bh.; सादिदासि for *सा-दि G. K1.; अ for य N., बलि for बली Bh.,
 अहि० for साहि० A.

१५८. मिना Bh. मिज्ञान for K1 *दिग्गण; इहान्छुण Bh. एत्यागदुअ G. इहान्छुण
 N. for इ-ण, संभावेण for सं-रा Bh., सव्वे तुम्हे संधारिदासि C. सव्वेसं धारिदा सं.
 सव्वे संधारिदा तुम्हेसि G. सव्वे संधारिदा तुम्हे वि K1 सव्वे एय्य धारिदि (?) मरणादि
 तुम्हे O. for स-दा; A. C. E. om. तुम्हे, after *दिदा A. has मरणादी सा एसा अवेदे-
 एन्द्रयिणी सौदामिणी, E. with A. but has सोदा for सौदा० U. has मरणादी ता
 एसा सध्मोविद &c., as in A. E.

* Com. om सा † 'मात्मनोवसथ' Com. ‡ Com. om. वेह. § सप्त-
 सारितासि Com. † 'वन्धमिज्ञान' Com: ** सर्वे संधारिता मन्नापुर्व Com.

१७५ -- माल० । दिट्टिआ एत्ताहे अवहदं हिअभस्त आसङ्कासहं । (क)

लय० । संपदं णिरवसेसं माहवसिरिणो मालदीए अ फलिदा
मणोरहा । (ख)

मक० । पुरोवलोक्य । कथमवलोकितानुद्धरक्षिते कलहंस-
केन सह प्रमोदनिर्भरं नृत्यन्त्याधित एवागच्छतः ।

१८० ततः प्रविशन्तवलोकितानुद्धरक्षिते कलहंसकथ । विविधं नृत्यं

(क) दिष्टचेदानीमपहतं हृदयस्याशाशाश्लेषम् ।

(ख) सौमितं निरवशेषं श्रीमाधवस्य मालत्याश्च फलिता म-
नोरथाः ।

१७५-१८५ अत्रैत्ताहे इदानीम् । आशङ्का विरोधादिविषया । मर्म-
भेदित्वाच्छ्लेषम् । अत्र श्रीमाधवस्येति प्राकृते पूर्वनिपातानियमत्वान् ।
फलिता मनोरथाः । एतयोरायतिशुद्धविवाहादिति भावः । [सर्वत्रा०]

१७५. एदं वि दाव अगमं for दा-दं N.; एताहि Bh. संपदं E. एकाहिज्जेव O.
दाणि G. for एताहि; C. om. एताहि; अपहदं A. वणदं Bh. G. गदं E.
O. for मणरहदं; णो before हिअ^० A.; Bh. E.; णो after एव O.; संका for
आसङ्का G.

१७६. K1: om. लय^०; णिरिते C. E. निरवसेसं K1. for निरवसेसं; निरवसेसा
पुरिदा माहवस्त मनोरहा Bh. निरवसेसा महवस्त मणोरहा पुरिदा N. for नि-हा;
माह-वस्त फलिदा for माह-दा O.; तमे before अ E.; C. K1. om. अ; सपं after
अ A.; फलिदा for फलिदा E.

१७७. मनो for मणो K1; एवा for एसा G.

१८०. N. O. om. पुरोवलोक्य; कथं कुल्लरक्षितानुद्धरक्षितकलहंसः दूरतः समुदितान-
वस्मानुदीश्य तथैव हर्षनिर्भरं प्रनृणा for क-त N.; श्रिता कलहंसकथ दूरतः प्रमुदितान-
वस्मानुदीश्य तथैव हर्षनिर्भरं प्रनृणाः (corr. in margin into नृत्यन्ति) for शि-तः
O. and adds सर्वं सस्मितं परयेति.

१८१. K1. om. सह-हंसकथ (1. 180); G. om. सह; सुप्रमोदं A. सुप्रमोदं G.
for म-दं; E. om. म-दं; प्रमोदं नृत्यन्त्यौ for म-न्यौ Bb.

१८०. N. om. ततः-परयन्ति (l. 183); O. also but supplies it in the
margin; ततः प्रविशन्ति अवलोकितानुद्धरक्षितकलहंसः for ततः-कथ G.; यथादिदिष्टे
alter मविशतः O.; श्रिता for श्रिते O.; संष for संकथ A.; नृत्यं for नृत्यं K1.
* हर्षं नो हर्षं Com.

कृत्वा सर्वं उपसृत्य सप्रणामं कामन्दकीं प्रति । जअ भअवदि
कञ्जणिहाणे । माधवं प्रति । जअ मअरन्दणन्दण माहव पुण्णच-
न्द दिट्ठिआ वड्ढसि । (क) सर्वे सस्मितं पश्यन्ति ।

लव० । को वा इमस्सि संपूरिदसव्वप्पआरमडूसवे ण प-
रिहाससंपुण्णो होइ । (ख)

१८९

काम० । एवमेतत् । अस्ति वा कुतश्चिदेवंभूतमद्भुतं त्रिचि-
त्ररमणीयोज्ज्वलं महाप्रकरणम् ।

(क) जय भगवति कार्यनिधाने । जय मकरन्दनन्दन माधव
पूर्णचन्द्र दिष्टया वर्धसे ।

(ख) को वास्मिन्संपूरितसर्वप्रकारमहोत्सवेन परिहाससंपूर्णो
भवति ।

भगवति कार्यनिधाने । अत्र जयेति शेषः । [लव० वा०] अपि
तु सर्वोपीत्यर्थः ।

१८६-२०१ अद्भुतमित्यादिनोपगूहनमाह । यदाह ।

अद्भुतस्य तु संप्राप्तिर्भयतादुपगूहनम् ॥ इति ।

१८१. E G om सर्वे उपसृत्य, 'वे' सप्रणामसुप्रसर्पति for वे म Bb, अवलोकित
before काम० Bb प्रणमति for प्रति K1, जअ twice K1

१८२ उज्जणि० for कञ्जणि० k1, जिज्जहण for जिहाणे C O, Bb om माध-
वुसि, च after प्रति O; 'दि' for द्दि० O, अद for अद C, G k1 ॥

१८३ वड्ढस for वड्ढसि O, महवे before सर्वे A, इति सत्र सस्मितम for स त G

१८४ संपूरिद for संपूरिद O, को वा इमस्सि संपूरिदसव्वप्पआरमडूसवे ण पणदि A
इमस्सि महत्तवे णणदि Bb. को वा इमस्सि सव्वप्पआरमडूसवे ण पणदि [वे] ण संपूरिदम-
सुप्रो हेइ E. को नाम इमस्सि महत्तवे ण पणदि N. for को होइ, म० for म०
K1, णणदि for णि इ O.

१८५ पुण्णे G. सपुण्णे k1. for संपुण्णे

१८६ E. om अस्ति वा; अंय for अस्ति वा O मूत A Bb पर K1 मूत-
स्यत N महाद्भुत for मूतमद्भुतं C G I, अत्रच I h पिच C for तत्रच

१८७ 'ण प' for ण पण्णमं I h

* मूतं for पारि त Com.

मदयन्तिकालवन्निके । सुप्सण्णा णो क्कणिट्ठा

माधवमकरन्दौ । अहो नु खलु भोः ।

अपि चिन्तामणिचिन्तापरिश्रमपेक्षते

इदं व्यधिन्तितं मन्ये कृतमाश्चर्यमार्थ्य

सौदा० । स्वगतम् । हन्त लज्जयति माम्

मेयाम् । प्रकाशम् । भगवति एतत्प्रहृष्टनन्द-

११९ शशा पद्मावतीश्वरेण भूरिपसो. प्रत्यक्षमभिलिख्य

माधवस्य मेपितम् । छेदमर्पयति ।

(रु) सुप्रसन्ना नः कनिष्ठा भगवती ।

सन्ना तथा स्वमपि भवेत्पर्यः । सौदामिनीज्येष्ठत्वात्

शुरुत्वान्तस्यामत्यादरसूचनम् । यद्वा । सौदामिन्वा ए-

निष्ठस्येनादर उक्तः ।

१६९-१७४ अपीत्यादि । चिन्तामणिरपि चिन्

भमसपेक्षते । अचिन्तितप्रदाने चिन्तामणिस्वव्याघातादि

इदं पुनराश्रयं मन्ये यदार्यया सौदामिन्याचिन्तितं कृतं

प्रादानुकारोपि नेति भावः । अत एवात्यन्ताश्चर्यम् । न

भकरन्दमदयन्तिकानुरूपघटनात् ।

१६९ इतरे Bb O इतरे h1 इतरेः Δ for म-के, सुप्^० for गु
for सण्णा h1 h1 om णो लि (?) for णे O

१७०. माधव for मा-दी Bb

१६९ परिषद [or धम] for परिधम N.

१६९ इदं त्वकृतमपेन कृतमर्पयति for इदं पा A F, इदं त्वकृत
मन्ये Bb G

१६९ आम for स्व Bb एव for अत्यन्त A E

१६९ K1 om एतत्

१६९ Bb om मूढे अभिलिख्य for अभिलिख्य Bb, A, E om पत्रम्
for आमुष्मते E

१६९ इति before नेन^० G इति पत्रम् A लेखम् Bb लेखपत्रम् E fo

काम० । गृहीत्वा वाचयति । स्वस्त्यस्तु वः । परमेश्वरः
समाशापयाति यथा

श्लाघ्यानां गुणिनां धुरि स्थितवति श्रेष्ठान्वये च त्वयि
प्रत्यस्तव्यसने महीयसि परं प्रीतोस्मि जामातरि ।

१७०

तेनेयं मदयन्तिकाद्य भवतः प्रीत्यै तव प्रेयसे
मित्राय प्रथमानुरागघटिताप्यस्माभिरुत्सृज्यते ॥

माधवमुद्दिश्य । वत्स श्रूयताम् ।

माध० । श्रुतम् । इदानीं सर्वतः कृतार्थोस्मि ।

१६९-१७४. वरगुणानाह । श्लाघ्यानामिति । यदिह त्वयि
जामातर्यस्यर्थं प्रीतोस्मि तेनेयं मदयन्तिका तव प्रीत्यै स्वप्रीतिं कर्तुं
भवतः प्रेयसे मित्राय प्रिय सहदे मकरन्दायाद्यास्माभिरपि दीयते ।
पूर्वमनुरागेण दत्ता । प्रीतिहेतुमाह । सच्चरितानां गुणिनां च गणनायां
स्थिते प्रशस्तवंशे । पाठान्तरे खयातवंशे । प्रत्यस्तं क्षिप्रं व्यसनमशुभं
यत्र तत्र । सातिशये । प्रत्युत्पन्नमताविति पाठेभिनवोत्पन्नदुःखै
प्रतिमःवतीत्यर्थः । कृतार्थता नृपनन्दनाविरोधान् ।

१७०. माध० for काम० Bh; K1. om. गृहीत्वा वाचयति; N. om. स्व-यथा, O. also but in margin supplies the words up to °यति.

१७८. Bh. K1. om. यथा.

१७९. °न्वयेति A. Bh. °न्वयये N. for °न्वये च.

१७०. मन्तु-वन्नमतौ for म-ने noticed by Com.

१७१. भवत् for तव Bh.

१७१. °वात्सा° for °प्यस्मा° E.

१७२. कामदक्षी । सार्धे before माध० Bh., सहर्धे after वरिश्य N. O. धुतं धुतं
for व-म् N., धुतं for धूयताम् Bh. K1, O.

१७४. K1. om. माध० ।, तु Bh. च K1. O. इतिर इदानीं; इदानीं च कृतार्थः
संज्ञोक्तिरिति for इ-रिति G.

मदयन्तिकालवद्विके । सुप्सण्णा णो क्कणिट्ठा भववदी । (क)

११० माधवमकरन्दौ । अहो नु खलु भोः ।

अपि चिन्तामणिचिन्तापरिश्रममपेक्षते ।

इदं त्वचिन्तितं मन्ये कृतमाश्रयमार्यया ॥

सौदा०] स्वगतम्] हन्त लज्जयति मामत्यन्तसौजन्य-

मेयाम् । प्रकाशम् । भगवति एतत्प्रहृष्टनन्दनाभिनन्दितेन

१११ शज्ञा पद्मावतीश्वरेण भूरिवसोः प्रत्यक्षमुभिलिख्य पत्रमायुष्मतो
माधवस्य मेवितम् । लेखमर्पयति ।

(क) सुप्रसन्ना नः कनिष्ठा भगवती ।

सच्चा तथा त्वमपि भवेत्पर्यः । सौदामिनीज्येष्ठत्वादपि भगवत्या
गुरुत्यान्तस्यामत्यादरदानम् । यद्वा । सौदामिन्या एव भगवतीक-
निष्ठत्वेनादर उक्तः ।

११२-११४ अर्पीत्यादि । चिन्तामणिरपि चिन्तारूपं परि-
श्रममपेक्षते । अचिन्तितप्रदाने चिन्तामणित्वव्याघातादिति भावः ।
इदं पुनराश्रयं मन्ये यदार्यया सौदामिन्याचिन्तितं कृतमिति । तथा
प्राधान्यकारोपि मेति भावः । अत एवात्यन्ताश्रयम् । नन्दने प्रहर्षो
अकरन्दमदयन्तिकानुरूपघटनात् ।

११२. इतरे Bh. O. इतरा K1. इतराः N. for म-के, सुप् for सुप् O.; सण्णा
for सण्णा K1.; K1. om. णो; णि (?) for णो O.

११०. माधव for मा-दी Bh.

१११. परिमह [or प्रम] for परिश्रम N.

११२. इदं त्वकृतमप्येन कृतमर्पयामिचितं for त्व-या A. E., इदं त्वकृतमप्येन for
इत्ये Bh. G.

११३. आत्म for स्व Bh.; एवं for अत्यन्त A. E.

११४. K1. om. एतम्.

११५. Bh. om. भूरे, अलिख्य for अभिलिख्य Bh., A. E. om. पत्रम्, अस्मिणे
for आयुष्मतो. E.

११६. प्रति before नन्दं O., इति पत्रम् A. लेखम् Bh. लेखपत्रम् E. for लेखम्.

काम० । गृहीत्वा वाचयति । स्वस्त्यस्तु वः । परमेश्वरः
समाज्ञापयति यथा

श्लाघ्यानां गुणिनां धुरि स्थितवति श्रेष्ठान्वये च त्वयि
प्रत्यस्तव्यसने महीयसि परं प्रीतोस्मि जामातरि ।

तेनेयं मदयन्तिकाद्य भवतः प्रीत्यै सत्र प्रेयसे

मित्राय प्रथमानुरागघटिताप्यस्माभिरुत्सृज्यते ॥

माधवमुद्दिश्य । वत्स श्रूयताम् ।

माध० । श्रुतम् । इदानीं सर्वतः कृतार्थोस्मि ।

१६९-१७४. वरगुणानाह । श्लाघ्यानामिति । यदिह त्वयि
जामातर्येत्यर्थे प्रीतोस्मि तेनेयं मदयन्तिका तत्र प्रीत्यै स्वर्प्रीतिं कर्तुं
भवतः प्रेयसे मित्राय प्रिय सुहृदे मकरन्दायाशास्माभिरपि दीयते ।
पूर्वमनुरागेण दत्ता । प्रीतिहेतुमाह । सघरितानां गुणिनां च गणनायां
स्थिते प्रशस्तवशे । पाठान्तरे एयातवंशे । प्रत्यस्तं क्षिप्र व्यसनमशुभं
यत्र तत्र । सातिशये । प्रत्युत्पन्नमताविति पाठेभिनवोत्सृज्यते
प्रतिभावतीत्यर्थः । कृतार्थता नृपनन्दनाविरोधात् ।

१६९ माध० for काम० Bh, K1 om गृहीत्वा वाचयति, N. om एव-यथा, O
also but in margin suppl. the words up to 'यति'

१६८ Bh K1 om यथा

१६९ 'त्वयेति A Bh 'नवरात्रे N for 'नवे च.

१७० प्रत्युत्पन्नमतौ for म-ने noticed by Com.

१७१ मयत् for तत्र Bh

१७२ 'वाहना' for 'प्यस्मा' E

१७३ कायंदकी । सहरं before माध० Bh सहरं after उरिरव न O भुतं भुत
for व म न भुत for धूपताम Bh K1, O

१७४ K1. om. मयत् । नृ Bh च K1 O after इदानीं, इदानीं कृतार्थः
संज्ञोस्मि for इ-स्मि G

१०५ -- माल० । दिद्विआ एत्ताहे अवहदं हिअअस्स आसङ्गामहं । (क)

लव० । संपदं गिरवसेसं माहवसिरिणो मालदीएअ फलिदा
मणोरहा । (ख)

मक० । पुरोयलोस्य । कथमवलोकितायुद्धरक्षिते कलहंस-
केन सह प्रमोदनिर्भरं नृत्यन्त्यावित एवागच्छतः ।

१०६ ततः प्रविशतोवलोकितायुद्धरक्षिते कलहंसकथ । विविधं नृत्यं

(क) हिष्टचेदानीमपहतं हृदयस्याशङ्काशल्यम् ।

(ख) सोऽप्रतं निरवशेषं श्रीमाधवस्य मालत्याश्च फलिता म-
नोरथाः ।

१०५-१०६ अत्रैत्ताहे ईदानीम् । आशङ्का विरोधाद्विषया । मर्म-
भेदिताच्छल्यम् । अत्र श्रीमाधवस्येति प्राकृते पूर्वनिपातानियमत्वात् ।
फलिता मनोरथाः । एतयोरायतिशुद्धविवाहादिति भावः । [सर्वत्रा०]

१०५. एदे वि दाव अयगभं for दा-इ N ; एत्ताहि Bh. संपद E एकाहेज्जेव O.
दाणि G. for एत्ताहे, O. om. एत्ताहे, अपहदं A. वरगदं Bh G. गद E.
O. for अवहदं, णो before हिअ° A. Bh. E. ; नो after, °स्स O., उक्ता for
आसङ्गा G.

१०६ Kl. om. लव° 1 ; णिसेतं C E °निरवसेसं Kl. for गिरवसेसं ; गिरवसेसा
णुरेदा माहवसस मणोरहा Bh. निरवसेसा मह्यसस मणोरहा णुरेदा N. for नि-हा,
माह-वसस फलिया for 'माह-दा O, समं before अ L., C. Kl. om. अ, समं after
अ A, फुरिदा for फलिदा E.

१०७. मनो for मणो Kl, 'रथा' for 'रहा G.

१०८. N. O. om. पुरोयलोस्य, कथ बुद्धरक्षितवलोकितकलहंसा दूरत. समुदिता-
वस्यान्वक्षिय तत्रैवहर्षनिर्भरं प्रनृचा for क-त N, 'क्षिता कलहंसकथ दूरत प्रमुदिता-
स्मानुदीक्ष्य तत्रैव हर्षनिर्भरं प्रनृचा' (corr. in margin into नृत्यति) for 'क्षि-तः
O and adds सर्वं सस्मित परयति.

१०९. Kl. om. सह-ईसकथ (1 180), G om. सह, सुप्रमोदं A सप्रमोदं G.
for म र, E. om. प्र-र, प्रमोद नृत्यत्यौ for प्र-न्त्यौ Bh.

११०. N. om ततः-परयन्ति (1 183), O. also but supplies it in the
margin, तत प्रविशति अवलोकितायुद्धरक्षिताकलहंसा for ततः-कथ G., यथा निर्दिष्टे
after प्रविशतः C., 'क्षिता for 'क्षिति O ; 'सथ for 'सकथ A, नृत्त for नृत्य Kl.

* इतं नो इदं Com.

कृत्वा सर्वं उपसृत्य सप्रणामं कामन्दकीं प्रति । जअ भअवदि
कञ्जणिहाणे । माधवं प्रति । जअ मअरन्दणन्दण माहव पुण्णच-
न्द दिट्ठिआ वड्ढिसि । (क) सर्वे सस्मितं पश्यन्ति ।

लव० । को वा इमस्सि संपुरिदसव्वपआरमद्दुसवे ण प-
रिहाससंपुण्णो होइ । (ख)

काम० । एवमेतत् । अस्ति वा कुतश्चिदेवंभूतमद्भुतं विचि-
त्रमणीयोज्ज्वलं महाप्रकरणम् ।

(क) जय भगवति कार्यनिधाने । जय प्रकरन्दनन्दन माधव
पूर्णचन्द्र दिष्ट्या वर्धसे ।

(ख) को वाग्मिन्संपूरितसर्वप्रकारमहोत्सवेन परिहाससंपूर्णो
भवति ।

भगवति कार्यनिधाने । अत्र जयेति शेरः । [लव० वा०] अगि
तु सर्वोपीत्यर्थः ।

१८६-२०१ अद्भुतमित्यादिगोपगूहनमाह । यदाह ।

अद्भुतस्य तु सप्राप्तिर्भवतादुपगूहनम् ॥ इति ।

१८१ E G om सर्वं उपसृत्य, °व सप्रणाममुपसर्पति for 'वं म Bh, अनलोकितान्
before कामं Bh प्रणामित् for प्रति k1, जअ twice KI

१८२ ञ्जणि° for कञ्जणि° k1 निञ्चहण for निहाणे C O, Bh om माध-
वुसि, च after प्रति O 'रद' for रद° O, अद for च द C (G k1 O

१८३ वड्ढिसि for वड्ढिसि O, सहर्षं before सर्वं A, इति सर्वं सविमय for सन G

१८४ संपुरिदे for संपुरिद O का वा इमस्सि परिपुरिदसव्वमद्दुसवे ण णादे A
इमस्सि मद्दुसवे णदि Bh को वा इमस्सि सव्वपआरपरिपुरिदमद्दुसव [वे] ण सपरिहास-
सपुणो होइ E को णाम इमस्सि मद्दुसवे ण णदरे Δ for को होइ, म्° for मद्दु°
k1 णदि for परि इ O

१८५ पुणो G. सपुणो k1. for सपुणो

१८६ E om अस्ति वा; अगि for अस्ति वा O मूत्त A Bh भव KI मूत्त
व्यत N म्वाइत्त for मूत्तमद्दुत्त C G E, अपत्त Bh विच C for विचि

१८७ °णाय for णायोज्ज्वल Bh

* नृत्यात् for परि तत ° om.

सौदा० । इदमत्र रमणीयतरं यदमात्ययोर्भुरिवमुदेवरातयो-
श्चिरात्पूर्णायमितरेतरापत्यसंबन्धात्मा मनोरथः ।

११० माल० । स्वगतम् । कहं विअ । (क)

माधवमकरन्दौ । सकौतुकम् । भगवति अन्यथा वस्तुवृत्तम-
न्यथा वचनमार्यायाः ।

लव० । जनान्तिकम् । भवत्रदि किं पडिवज्जिदव्वं । (ख)

काम० । स्वगतम् । संप्रति मदयन्तिकासंबन्धात्तन्द्रनोपग्रहा-

११५ त्प्रत्यस्तशङ्काः खलु वयम् । प्रकाशम् । वत्सौ न खल्वन्यथा

(क) कथमिव ।

(ख) भगवति किं प्रतिपन्नव्यम्* ।

प्रकरण मालतीमाधवाख्यम् । कथमिव । अत्र पित्राद्यनुमत्या नाहं
दत्ता तत्कथमियमेवमाहेति भावः । अन्यथेति । शौरिकया वृत्तं वस्तु
विद्याहकृत्यम् । आर्यायाः सौदामिन्या वचनमन्यया । अमात्यागोचरे-
णेत्यर्थः । [लव० वा०] अत्र सौदामिनीवचनं किंरूपमित्याशयः ।

१८८ इदमत्ररामणीयक Bb. O इदं कृष रामणीयक N for इ-र, °या-तर for °य-
तर A D, अमात्य for अमान्ययोः C. G

१८९ G om चिरात्, सपूर्ण° for पूर्ण° N. संवधा°° A Bb संवधामृतम्°
G संवधादिपूर्वको ष° N. संवधामृतम्° O for सं-म°, °रथा° for °रथ KI., G
ends here

१९० कथ for कह O वि for विअ KI.

१९१ मकरदमाधवौ for मा दौ O मृत्तुम for मृत्तुम् Bb

१९२. च before वच° KI, आवेषा for आपोषा Bb

१९३. गत्य A विय O after कि O om. प-अ

१९४ तथैव E अपवर्ष N for स्व ग्, Bb om स्वगतम्, संवधन for संवधात्
O संवधेन नदनायप्रहात for स हात् N

१९५ इ for दू KI Bb om प्रकाशम्, KI. om वत्सौ, वत्से for वत्सौ
O, अ वत् for अ स्तु Bb

* किमत्र पत्येत्यम् Com.

वस्तुवृत्तं यतः श्रावकावस्थायामस्मत्सौदामिनीप्रत्यक्षमनयोर्वृ-
त्तयं प्रतिज्ञावद्यमावाभ्यामपत्यसंबन्धः कर्तव्य इति । प्रधानप्र-
कृतिकोपस्त्वेवं परिहृतः ।

माल० । अहो संवरणम् ।

गापवमकरन्दो । आश्चर्यम् । जयन्ति महतां संस्तुस्तापला-२०१

पिन्यः कल्याणिन्यो नीतयः ।

काम० । वत्स

यव्यागेव मनोरथैर्वृतमभूत्कल्याणमायुष्मतो-
स्तत्पुण्यैर्मदुपक्रमैश्च फलितं क्लेशोपि मच्छिद्ययोः ।

श्रावकेति पाठकदशायाम् । प्रकृतिः शिटः । [माल० वा०]
अहो संवरणम् । अत्र मन्त्रिणो मत्पितुरिति शेषः । कल्याण्यो
मम संपन्ना यत इति भावः ।

२०३-२०६ यदित्यादि । यदायुष्मतोर्युवयोः कल्याणमन्योन्य-
लाभरूपं पूर्वं मनोरथैरेव घृतमाकाङ्क्षितमभूत्तत्पुण्यैर्मदुपक्रमैश्च निस्तृ-
ट्यार्थदृतीकल्पकपटैः फलितम् । मच्छिद्ययोरवलोकितसौदामिन्योः

१९६ नचं for वृत्त L; अथवा वचनपार्याया after वृत्त N, यथा for यत N,
अन्यावका° for श्रावका° Bb, समञ्च तयो for प्र यो N, समञ्चम् for प्रत्यञ्चम् Bli. O
१९७ C om प्रधान, °धान for °धान KI

१९८. प्रतिहत for परिहत A, E

१९९ अन्तो Bb, अन्ते N. for अहो, उपाभस्त after °नम C

२०० आश्चर्यं जनयति एतद् महतामविश्वदि-यः कल्याणनीतय N, आश्चर्यं जनयति
मदतामविसवारिन्त्य प्रतापिन्यः कल्याणिनीतय O for आ तय अविस्वारादिन्त्य एतद्
for सं नि-यो Bb, °ता विसदुताप्रतीपिन्य A °तामेव सस्तुतप्रलापिन्य E °तामविस-
दुलप्रतीपिन्य KI for °ता विप्य

२०१. वत्सो for वत्स Bb मापव after वत्स A E KI O

२०२. °मता for °मतो E

२०४ त्वन् for तन् O, पुण्यान् for पुण्यै KI सू-धेनि नाभूत् for हे यो
O क्लेशोपि A क्लेशोपि or श्लोकोपि N for क्लेशोपि

२०५

निष्णातश्च समागमोपि विहितस्त्वप्नेयसः कान्तया
संप्रीतौ नृपनन्दनौ यदपरं प्रेयस्तदप्युच्यताम् ॥

माध० । सहर्षं प्रणमन् । भगवति अतःपरमपि प्रियमस्ति ।
तथापीदमस्तु भगवतीपादप्रसादात् ।

सन्तः सन्तु निरन्तरं सुकृतिनो विध्वस्तपापोदया
राजानः परिपालयन्तु वसुधां धर्मे स्थिताः सर्वदा ।

२१०

क्लेशोपि फलित इति । लिङ्गविपरिणामो योग्यत्वात् । क्लेशेनेति पाठे
ताभ्यामेव फलितमित्यर्थः । तथा त्वन्मित्रस्य मकरन्दस्य मद्यन्ति-
कया सह संबन्धोपि निष्णातो निःशङ्कं विहितः । नृपनन्दनावतिप्रीतौ
विहितौ । अत एव निःशङ्कता । अपरमतःपरं यत्प्रेयः प्रियं कर्तव्य-
मस्ति तदप्युच्यताम् । तत्करोमीत्यर्थः ।

२०९-२१२ सन्त इत्यादि । सज्जना निरन्तरं धार्मिकाः सन्तु ।
अत्र हेतुः । विनष्टपापोद्रेकाः । तथा च सतां पुण्यमुज्जृम्भतां पापं
नश्यतामित्यर्थः । राजधर्मे रक्षणादौ सदा स्थिता नृपा भुवं रक्षन्तु ।
वसु धनं दधातीति वसुधैस्यनेन विपुलधनवत्त्वं भुव उक्तम् । काले
वर्षादौ सस्याविरोधि सम्यक्ततं व्यापकं यथा तथा वर्षणशीला

२०५, निष्णातश्च Bh. संपूर्णश्च or निस्तीर्णश्च N. for निष्णातश्च, च for अपि A. E.

२०६. एषु for एषु N.; किम् for यद् A. E. O.; प्रेय. for प्रेयः, A. E. O.

२०७. प्रणमति for प्र-न् A. E.; प्रणिधानाद्यगवति मे प्रियमस्ति for प्र-स्ति O.; N. om. भ-वति, हानविज्ञानविधे गुणै K1. (किम् N. before अतः, अतोपि पर A. अतोपि परम् E. for अत-पि; N. om. अपि.

२०८. कामं^० । before तथा^० K1., K1. om. भग-दात्; भरतव्यवर्ष for भ-न् N.; A. E. om. पाद.

२०९. Instead of this stanza N. has the following—

धीरस्तु सर्वजगतां परहितनिरता भवतु भूतगणाः ।

दोष प्रयातु शोभे सर्वेषु गुणैः भवतु लोकः ॥

२१०. पूर्णा for भोमं O.

काले संततवर्षिणी जलमुचः सन्तु क्षितौ पुण्यतो
मोदन्तां धनवन्धुवान्श्वसुहृद्गोष्ठीप्रमोदाः प्रजा ॥

मेघाः सन्तु । अकालवृष्ट्या सस्यनाशात्काल इत्युक्तम् । अत्र हेतु-
माह । प्रजानां लोकानां पुण्यात् । प्रजा हृष्यन्ताम् । धनउद्धो
निरन्तरकृतो बान्धवाना सवन्धिनां सुहृदां मित्राणां गोष्ठीषु प्रकृष्ट-
हर्षो याभिन्ताः । तदनेन प्रशस्तिरुक्ता । काश्योपसहारोप्यनेनैव
कृतः यदाह ।

परदानस्य उक्तिर्या सा काव्य उपसंहतिः ॥ इति ।

लब्धं दुर्लभशासन सुरगणमामथ केवर्तिका-
द्विषावशविभूपिते अपि शुभे च्छ्रे उभे धारिते ।
येनायं समभूद्विजातितिलकथण्डेश्वरः पण्डितो
मीमासेकरहस्यवद्यद्दयो दातायदाताशयः ॥ १ ॥
देवेश समसूत सोयममल मीमांसक सत्काविं
सोप्युच्चैरजनिष्ट जैमिनिमते रामेश्वरं सद्गुधम् ।
सूते स्मायमपि प्रतीपजयिन मीमांसयालकृत
शुद्ध धीरगदाधर कविवर पुत्र पवित्राशयम् ॥ २ ॥

विद्याधर वरमजीजनदेप धीर
हीर जनेषु जयिन गुरुणोक्तशाखे ।
प्रासूत सोयममल गुणिन सुपुत्र
त रत्नपूर्वधरमेव जगद्धर च ॥ ३ ॥

येनापाठि कठोरगोतममत वैशेषिक खण्डनं
येनाभ्रावि सकोपकाव्यनिबह तत्पाणिनीय मतम् ।

२११ भुव for मुच K1 स्थिरा for क्षितौ A E

२१२ धन for धन L, बद्ध for बध A K1 भोग C धान O for गोष्ठी

इति निष्कान्ताः सर्वे । मालतीमाधवे दशमोऽङ्कः ॥

॥ इति मालतीमाधवं नाम प्रकरणं समाप्तम् ॥

छन्दोलंकरणं च भव्यभरतं येनाध्यगामि श्रुति-
स्तस्यामुष्य जगद्धरस्य कवितुष्टीकेयमुज्जृम्भताम् ॥ ४ ॥

असूत यं रत्नधरोतिभव्योतिभव्यरूपा दमयन्तिकापि ।

जगद्धरं तत्कृतटिप्पणेऽङ्कः समाप्तिमापद्दशमोऽङ्कः ॥

इति श्रीमन्महोपाध्यायपण्डितराजमहाकविराजधर्माधिकारिरत्नध-
रपण्डितात्मजश्रीजगद्धरविरचितायां मालतीमाधवटीकायां दशमोऽङ्कः ।

११६. काम^१। एवमस्य before इति A. Bh. C. E.; परिक्रम्य after इति Bh. C. O., E. K1. N, om. मालतीमाधवे, इति मालतीमाधवे प्रकरणे कविरत्नधरभूति-
विरचने दशमोऽङ्कः समाप्तः for माल-ङ्कः O.; उत्पूर्व. after अङ्कः Bh.

११७. Bh. O. om. इति-नाम् ; समाप्तश्चेदं मालतीमाधवप्रकरणम् A. समाप्तं चेदं
मालतीमाधवं नाम प्रकरणम् K1. इति श्रीमन्महोपाध्यायपण्डितराजधर्माधिकारिरत्नध-
रपण्डितात्मजश्रीजगद्धरविरचितायां मालतीमाधवटीकायां दशमोऽङ्कः
प्रकरणं N. for इति नाम् ; वाटकं for प्रकरणं C.; समाप्तिमाप्तम् for समाप्तम् E.

NOTES.

Act I.

L 1 —सानन्दम् adv to विद्याति J.'s other constructions do not appear to be good

L 2 —रन्ध्रस्यापमरन्ध्रम् = 'the opening of the nostrils,' would be the best way of taking such a compound But since there is no authority for it, it is usual to take it as अमं च तद्वन्ध्रं च though the sense is the same (see Mallinatha on Mūḥa VII 29)

Ls 5 8 —This stanza consists of eight grammatical forms or padas Hence this नान्दी is अष्टपदा

L 7 —Con p Vikr Act III धूपैर्जालादिनि सृतेर्बलभय सदिग्धपारावता
The sense is —the resemblance between the two leads to one of them being suspected to be the other This is an instance of what is called सद्गयापना by Dānī and सदेहालकार by more modern writers.

L 8 Note —Synt con तडिनां कूरत्त समूहो यस्य पद्ममालीपिङ्गलिम्बे रूप इव यस्मिन्बालयज्वा तत्पुरारेस्तातीदीक लोपन वीयतु । अर्धिया निष्टसो यश्चुडा शरी तस्मादलिनो यः सधासारस्तन हाकारिणौ काणौ यस्य । * The flame proceed ing from the fire in the third eye heated the cre cent crest of Siva, and hence drops of nectar fell from it over the corners of the eye and coming in contact with the fire made a hissing noise पुरारि so called from his having destroyed the three towns of gold silver and iron erected by a demon named Maya in the heavenly, ethereal and earthly regions presided over by himself, Vidyumālin and Tirakāura (See M tsya P) तार्तीयिकम् means the same thing as तृतीय (V ri on Paḥ V 3, 48) The fire

from the third eye of S'iva burned the god of Love. The story is common enough. (See Matsya P., Kum S) Hence the epithet मदनहोषणम् kala, (time, death or destruction) is the sacrificer, the universe is the offering and the sacrificial fire that in the third eye of S'iva. This stanza is quoted by Śār as from Bhavabhūti

L 10—उदितभूविद्य Comp. such expressions as अभिरूपभूयिष्ठा परिपद, Sak. Prologue

L 12.—कल्याणानां स्वनिह महसामीक्षिते स्व विधस्त is the reading of Bh. K1 O and gives a reason for the appropriateness of the prayer contained in L 13

L 13—धुर्यो लक्ष्मीम् "the power or resources of a leader" Stanza quoted in the K Pr to show that the correlative need not be repeated though the relative may be so in the previous clause

L 18—The affix ल्यप् signifies the agent in the word वास्तव्य (Art on Pān III 1, 96)

L 27—"Bold or adventurous deeds (lit boldness or adventurousness) intended to assist the progress of love, or are prompted by love (lit in which is introduced the thread of love)" such as Mak's killing the tiger at the end of the third Act and rescuing Mal and Madh's encounter with Aghor and saving Mal, both of which strengthen the love of the ladies for the young men and give the latter a sort of claim over their hearts (see pp 250, 261, 262, &c) The secret marriage of Mal and Mak's going to Nand's house disguised as Mal and winning away Mad may also be taken as such acts. This way of taking it seems preferable to J's. The word एव which at the best can here be only taken in a metaphorical or लक्षणात्मिक sense is to all appearances purposely used by the poet in order to indicate or suggest, i. e., bring out by the व्यञ्जनादिति the sense that he has followed the principles laid down in the Kamaśāstra in the development of the incidents alluded to and as a matter of

fact he quotes a passage from Vātsyāyana's work in Act VII. and follows the directions given therein in other places

L. 30—इय renders the sense of the preceding interrogative somewhat indefinite क इय, किमिव "what like," "what sort," Comp. l. 334, p. 423, &c ; किमिव न प्रेमाञ्चितमाधारितम्. Kād.

L. 31—J. is wrong in identifying Padmapura or Padmansgara with Padmāvati the scene of the play. Bhavabhūti's native place appears from the description to have been somewhere near Chandrapura or Chāndā in the Nāgapur territories, where there are still many families of Marāṭhī Desastha Brahmans of the Taittirīyas'ākhā of the Black Yajurveda with Āpastamba for their Sūtra, and in the country to the south and south east of which there are families of Tulsiga Brāhmins following the same Veda and Sūtra. The river Godāvari must have been at or near his native place, from his description of it as by one familiar with it in the 9th Act of this play (p. 374) and in the Utt. R. Oh In the former place it is introduced without much natural connection, thus evincing the partiality of a native

Ls 40—41. यत्र खल्विय वाचोयुक्ति where (i e., in the work made over to the actors by the Poet) the वाचोयुक्ति is this (i e. as explained in the two following stanzas) वाचोयुक्ति is arrangement of words, speech or discourse in a manner to convey a certain sense or serve a certain purpose. The author of the Mahābhāshya uses the word in the following case—People use the expressions आदयनिद नगर गोमदिद नगरम्, "this town is rich," "this is a cow-owning town" It cannot be meant that every person in the town is rich or owns cows. The expressions, therefore, are meaningless, but still they are used "What then is this वाचोयुक्ति 'this town is rich', 'this is a cow-owning town'? This is this वाचोयुक्ति In the first case आदय means 'having आदय persons' the final य being like वत् or मत् a possessive termination आदयनिद नगरम् therefore means 'a town having rich persons in it'; so also गोमदिद नगरम् means 'a town

having cow-owning persons in it' another possessive termination affixed to गोमत् being dropped' -का वर्हाव वाचोयुक्तिराद्यमिदं नगरं गोमदिदमिति । एषैषा वाचोयुक्तिः । इह तावदाद्यमिदं नगरमित्यकारो मत्वर्थीयः । आद्या अस्मिन्सन्ति तदिमाद्यमिति । गोमदिदमिति मत्वर्थान्मत्वर्थीयो लुप्यते । वाचोयुक्तिः is thus "an arrangement of words &c, so as to bring out the intended sense," the adaptation of words to the sense to be conveyed वाचोयुक्तिपटुः is a skilled speaker, debater or controversialist who knows how to use words so as to produce an effect. The वाचोयुक्तिः in *Malatī-Mādhava*, is the design with which the play is composed, or the purpose of the composition is to please those who are of the same calling as the poet (समानधर्मा) and not others who do not care for such things, and not to use the poet's knowledge of the Vedas Upanishads, &c, but to realize felicity and richness of expression, &c (l 48).

L 43 — "They know something that is inexpressible" (cannot be described) Inexpressible it may be on account of its being very great or little or nothing. Both the senses seem to be intended, and the expression is used ironically, the poet really meaning to say they know nothing while in appearance he extols their superior knowledge किमपि, कोपि, &c, mean "something unknowable, indescribable," or "unknown," often on account of its greatness or excellence Comp Utt R Ch प्रकृष्टपुण्यपरिपाकोपासन कोपि महिषा स्यात् Act VI कोप्यस्मिन्शान्त्रियपोत्तमो पौरपातिंस्क Act VI कोप्येव संपति नव पुरुषावतारो Act V किमपि हृदये कुरवा मन्त्राद्यथम Sak Act I किमप्यन्तरात्मना स्फुरन्निव Kad Pt II &c, &c Also *infra* pp 52, 53 62, 67, &c Stanza quoted in the E Pr to show that both the relative and correlative may be omitted if the context is plain (य उत्पश्यते त प्रत्यय यत्र)

L 45 — The additional verse found in N. O KI, gives the name of the poet's spiritual teacher or Jñānan dhi. The verse occurs in the *Mahābhārata* where the first line is अष्टः परमहंसाना महर्षिणाभिवा-

विसृज्य The verse is properly omitted in *Mālatī Mādhava* as it does not set forth the वाचोयुक्ति or design of the work

L. 45—Upanishads are the theosophic portions of the *Āryanakas* of the Vedas. The term has in recent times been extended to mystic compositions pretending to be ancient, but in reality very modern extolling the importance of particular popular gods such as Mallari or Khandobā. There is extant an *Allopanshad* or the Upanishad of Allā. The *Saṁkhya* is a very ancient system of philosophy which considers the whole universe to be a development of an inanimate principle called *Prakṛiti*. *Purusha* or the soul is however distinct from *Prakṛiti* and its effects but the properties attributed to the *Purusha* are purity and intelligence and all the feelings of the heart are regarded as the products of the inanimate principle. There are as many souls as individuals, and they are eternal. The system does not admit God as the creator and controller of the Universe. It is attributed to Kapila. *Yoga* is a system which borrows its theoretic portion from the *Saṁkhya* with the addition of the doctrine of the existence of God as the deliverer of mankind. In its practical portion it enjoins certain mortifications and processes to which the human body should be subjected with a view to the acquisition of miraculous powers and final emancipation. Its author is Patanjali. (For further information, see notes on ls 25 and 78 Act V.)

L. 48—'Felicity and richness of expression and depth of meaning'

L. 55—The caus of एद् governing two objects, one of them is made to agree with the pass part पाठिता and the other is put in the acc case

L. 60—'The assumption of the character or mask.'

L. 66—'With red garments on नपय्य is "dress here'

L. 63—The expression अवि नाम denotes "likelihood" and is often used when the speaker wishes that the thing should take place

It is therefore equivalent to "Is it likely?" "How I wish it were so," "How nice it would be if—" *Infra* pp 63, 117, 120, 127, &c. अपि नाम कुलपतेरियमसवर्णक्षेत्रसभवा स्यात् Sak. Act I अपि नाम दुरात्मा राक्षसो गृह्येत. *Mudrā R. Act I.*

L 72.—आन्तरङ्ग is "knowing the interior or hidden secret of things" rather than of *Kām.*, because the eye does not tell what passes in Kam's mind but what the result will be

L 73—There is a double *entente* on the word वामक, which means the "left" and "unfavourable," and on दक्षिण्य meaning "the quality of being the right" and "favourableness," "courteousness," "kindness" There is a two-fold *virodha* (Dand p 293, K. Pr 10th Uch) or *virodhābhāsa* (Kuv) here,— "Though *left* the eye becomes *right*" and "though *unkind* it becomes *kind*" The inconsistency is to be removed in the first case by taking दक्षिण्य to mean *favourable* or *kind*, and in the latter by taking वामक to mean the *left*.

L 83—यदि तत्कृत स्यात् । J takes कृतम् literally here, and understands the expression as "it will be done" But the sense appears to be the same as in the word कृतिन् explained by Mallinātha in his Com. on *Ragh III-51* as कृतमनेनेति कृती । कृतद्वय "one who has accomplished or gained his object," "fortunate" Comp वय तत्त्वान्वेषान्मुकर हतास्व खलु कृती 'from our quest of truth or propriety, we are undone, thou has gained the great object, art fortunate,' *S'ak I.* So here कृत स्यात् is equivalent to कृतिनी स्याम "I shall have gained my object, shall be fortunate, if my friend's purpose can be accomplished by my life or religious austerities"

L. 88—आन्वीक्षिक्यात्मविद्या स्यादीक्षणास्तुखु सुखो । ईशमानस्तया तत्त्व हर्षसोकी द्युहस्यति ॥ *Kaman II., 11.* प्रत्यभपरोभाभ्यामीक्षितस्वार्थस्यानु पधादीक्षणमन्त्रीक्षा सा प्रयाजन यस्या सान्वीक्षिक्यनुमानविद्या न्यायदर्शनवेदी- पिकादिका । Com on *Kaman II., 7 1* इमास्तु अतसो विद्या प्रथमप्रस्थाना. प्राणभूतानामनुमहायोपदिश्यन्ते यासा अनुर्धायगान्वीक्षिकी न्यायविधा । 2 सियमा न्वीक्षिकी प्रमाणादिभि परापेक्षिभज्यमाना प्रदीप सर्वविद्यानामुपाय'सर्वकर्मणाम् । आश्रय सर्वधर्माणा विद्योहेत प्रतीतिता ॥ *Vāts. on Gautama's Nyāya S I, 1*

L 88—89. The scene of the play is laid at Padmāvati. The poet gives us a clue to its position at the end of the fourth Act (p 191) and again at the beginning of the ninth (pp 371-374). From these passages it appears that the town was situated at the confluence of the rivers Para and Sindhu that another river named Lavana flowed close by and that a fourth named Madhumati joined the Sindhu in the vicinity. General Cunningham identifies Padmāvati with the Modern Narvar in Malva situated on the river Sind corresponding to the Sindhu. There are other rivers in the vicinity of the names of Para or Parbatī, Lun or Nun hadī, and Mohvar or Modhuvar which answer to the Para, Lavana and the Madhumati of Bhavabhūti (Arch Report 1862-65 Vol II pp 307-308). The identification appears to be generally correct but Narvar could hardly have been the ancient Padmāvati since it is situated about 20 miles above the confluence of the Sind and Parbatī. The site of the ancient town therefore must be looked for somewhere nearer.

L 91—प्रतीचनार्थम् that he may be seen and liked ' (by all people) or with J that he may be acquainted with the world '.

L 92—कृते need not be understood. The gen is often used for the dat., or is often governed by such verbs as प्रतिपादयति and in the Prakrit there is no dat.

L 97—निरपेक्षतया—' by his indifference ' as regards Mādh.

L 99—Whose hearts are open (who can keep no secret) is consequence of their youthfulness. भाव may be taken as 'heart' "thought" or "feeling".

L 113—J takes गार्डो-हृत्किरी as one compound word. It may be divided however as in the text and गार्डोरुक्कटा may be taken as a Bahuvrīhi क्लिप्त यथा स्वात्तया हृत्किरी unnerved or spiritless in a manner to be charming क्लिप्त क्लिप्तं येना तानि "whose spiritless or unnerved condition is charming" is also admissible and then the idea would be similar to that in श्रियायाः साधारं तदपि कमनीयं सुपुदिषम् Sak Stanza quoted in the D R to illustrate the rule that youthful persons are the causes (विनाशा) of the love which serves as the

Ls 154-55 —The compound मुलित, &c., may be dissolved as in the Com. or, as मुलितो मकरध्वजावलेपो धेन (माधवेन) स चासौरूपविभ्रमावशि-
-महात्म्यश्च. This latter is supported by the reading of B C. O, which
make मुलित लेपम as an independent compound.

L. 161 —अभिवर्तते = "comes hitherwards."

L 162.—घरीरमसौष्ठवम् "his person is not lively or in good
trim."

L. 163 —1st Ed "किं स्वैतस्यात् is the reading of all the MSS.
But I followed the commentary because नु here makes no sense. I
have since found नु in N." Now on comparing four more MSS
for this edition नु has been found in two K 2 and O

L 164—"Youth is susceptible" Stanza quoted in the D R.
as an instance of नर्मस्फोट, &c., a partial exposition of the feelings
of the hero

Ls 167 68 —J's reading is अचिरम्, which is not supported
by any of our MSS सुचिरम् is better. इन्दुरिव सुन्दरं सुखं यस्या सा
ought to satisfy us. We need not have recourse to an unidiomatic
Bahuv to make her more beautiful व्यपवर्तते = "comes away,"
"returns" —व्यपवर्तते एष बालवीर पृथनानिर्मथनारवयोपहृत (Utt R. Ch Act
V) Comp न च निम्रादिव सलिलं निवर्तते मे ततो हृदयम् Sak. Act III.
विनय = "breeding." "manners"

L 171 —Stanza quoted in the D R. as containing an instance
of बीजविधान or working of the बीज or the main principle, &c., its
causing pain or pleasure to the hero in a manner to advance the
story

L 181 82 विच्छुरन्त Comp the Marāthī word घुरणे 'to pine away'

L 180 —अपि hardly means समुच्चय here This use of the ex-
pression is similar to that in l 69, but since it introduces
a question and is followed by a verb in the indicative instead of
the potential, it cannot indicate the speaker's wish, but simply
denotes his belief in the probability of the thing "May it be
(Is it not true) that you have, &c.?"

L 194 —The Samkhyas and Vedāntins acknowledge the three
principles of *Sattva*, *Rajas*, and *Tamas* Life, knowledge, joy

happiness, &c, i e, every thing that is good is the effect of *Sattva*, exertion, energy, &c, i e, the active powers, arise from *Rajas*, and death, ignorance, sorrow, misery, &c, i e, all evil, is the result of *Tamas*. The qualities and character of a thing depend on the proportion in which the three principles are blended in it. The gods have *Sattva* in a pre-eminence degree, in man the three contend for mastery, the lower animals have the two latter, and in inanimate things *Tamas* is triumphant विश्वस्य धातरि सम &c —Comp सम्पुष्टयमुदरयो क्षणिकेक्षणाना येनाक्रियन्त सतत गृहकार्त्तनासा &c Bb H Sr 1

L^a 200 01 —उल्लसितो यो मदिरामोदयन्मधुर परिमलस्तेनाकृष्ट यस्सकल नि सद्यालिपत्तं तस्य सकुलेनाकृतिसा तन सकलातएवाकृतिसा वा &c सकुल is both a noun as in l 309 below, meaning "through" "press," or "a fierce encounter" as in हया हयै समारत्तं राधिनो राधिनि सह । सकुलं चाभवद्भूयो घोररूपं विद्यापते ॥ MBh. IX 22, and an adjective as in हर्म्यप्रासादगकुला [भयोध्या] Ra ॥ 1 5

L 206 —मुग्ध = "pretty," or such as befits children or virgins. The word often means "child like" "childish" "little" or "pretty."

L 207 —महानुभावप्रकृति = "of a noble form" "प्रकृति form" or "make"

Ls 210 11 —Comp रूपोद्ययन मनसा विधिना कृता तु Sak. Act II and अस्या समर्थिणौ प्रगावतिरभूद्यत्रा तु कान्तिप्रदं शृङ्गारैकरस स्वयं तु मदनो नासौ तु पुष्पाकर । Vikr Act I.

Ls 214 15 —महद्भागधेय यत्र । एतादृशं जन्म यस्य । or महता भागधेयेन जन्म यस्य । "I discovered the effect on her of the anguish of love for some very fortunate [youth], effect that had been increasing for many a day

L 219 —"A new piece (i e, newly cut off) of the tusk of an elephant" Stanza quoted in the h Pr to illustrate the *anubhāvas* or the effects produced by the *vidhānas* or causes of *Sṛmṃ* or love sentiment

L 220 —Comp हय मेहे लक्ष्मीरियममृतवर्तिर्नयनयो Utt R Ch Act I.

L 224 —आसक्त should be derived from सञ्ज् 'to join' and not from सञ् since this latter must admit the augment इ

basis of शृङ्गारस्य. ललितललित is the reading there. Also quoted in the K. Pr as an instance of the doctrine that even terminations sometimes indicate or suggest (व्यञ्जयन्ति) good meaning. Here the termination क् applied to अङ्ग expresses by Pān. V, 3, 76 "sympathy" or "pity" (अनुकम्पा) and indicates that the limbs have become emaciated, and this emaciation in its turn indicates the greatness of her love-anxiety. एलितलुलित is the reading here in some editions and ललितलुलित in others.

L 114—“It must be so since she has drawn” &c if we read जदो after वाद with D. Then the sentence would end with आलिहिद and तं would begin another. We should have to take these as two different sentences even if with B C and others we should omit जदो, but then वाद would have no syntactical connection with the following

L 119—उपादाताय as the reading of six of our Mss and as making good sense has been adopted. The sense is, “that it may happen that by this channel the picture should go to Mādh to begin the work,” or serve as an introduction to the work which is ‘the course of mutual love.’ The picture will inform Mādh that Māl has fallen in love with him and thus the course will begin J’s reading and that of K2 is उपादातेन and with it the sense is “finding an occasion for it” instead of “to begin the work.” The sense is not good. अभिमाय, rather of Lav. than of Aval

L 126 27—सभासादित्वा आश्रयो मन्त्रसिद्ध्या प्रगाथो यदा ।

L. 127.—Sri parvata or Sri saila as it is often called is a holy mountain in the Karnul Zillah near the river Kṛṣṇā, about six days’ journey, i.e. about 120 miles from Hadrābād. The shrine of Mallikārjuna, a form of Śiva, exists on another hill-top in the vicinity, and the two together were probably designated by the name of Sri s’aila. It is still resorted to by pilgrims. Samikarācharya is mentioned by Madhava as having gone to the place and worshipped the shrine—दमित्तमतान्तरमान सानके सानकेनयोगमन्त्रोपेतम् । . सानसिद्ध्या प्रदधान्तरज्ञे तमाहद्य मुञ्जे षष्ठा-

शक्तिज्ञानाप्रणमद्वेषीजभर्जनं शक्तिपरायामृतसपदाजंनम्प्रसुमोह स शक्तिकाश्चनं ध-
 मराम्बासहित नतार्जुनम्॥ (Samb. Vj A 7-12) कापालिकग्रन्थम्—the vow
 of a Kâpâlîka. There was a sect of this name (scattered remnants of
 which still exist) which worshipped Bhairava and Chandikâ, i. e.,
 S'iva and Devi in their terrific forms, and sometimes offered even
 human sacrifices to propitiate them. The members of the sect
 renounced the world and gathered round themselves things of
 the most ugly and revolting nature. They wore garlands of
 human skulls Sri s'aila appears to have been the principal
 scene of their religious feats, though Ânandagiri brings Samka-
 râchârya in contact with them at Ujjayini where a discussion
 takes place, in the course of which the followers of the ortho-
 dox teacher use muscular arguments To put down these, the
 kâpâlîka invokes Bhairava, who presents himself, but S'amkarâ-
 chârya succeeds in pacifying him, and is commissioned by him
 to put down heresies On seeing this, the Kâpâlîkas yield to
 Samkarâchârya and submit to be taught by him. Bhavabhuti
 has well portrayed this sect in the 5th Act. (See Samb Vj.
 Ânand p 138 and Wilson's Religion of the Hindus, Rost's Ed.,
 Vol. I., p. 233, *Aghoris*.)

L. 130 — चामुण्डा, a name of Chandikâ, the terrific Devi

L. 31 32 — साहसिक = desperadoes

L. 136 — "She comes every evening" from Sri s'aila it would
 appear, for she had miraculous powers.

L 146-47—उदार is "large minded," "noble" उदारचरित is opposed
 to लघुचेतस् in the verse अथ निज पति वेति &c Mâl is of a noble,
 elevated character, she will not descend to mean actions, for selfish
 gratification she will not sacrifice propriety of behaviour. Therefore
 the plan of action to be resorted to by Kâm as वृत्ति must be skilfully
 devised, so as not to offend her sense of propriety कल्प is not simply
 व्यापार as J takes it It means 'a plan of action', 'method'. The sacrifi-
 cial कल्पसूत्र is a systematic treatise that sets forth the plan or method
 of sacrifice. Kâm then wishes to systematize (सूत्रादितन्व) skilfully
 (निपुणम्) a plan of action (कल्प) for herself as निरुद्यार्थवृत्ती.

Ls. 154 55 —The compound तुलित, &c., may be dissolved as in the Com. or, as तुलितो मकरध्वजावलेपो धेन (माधवेन) स चासौरूपविभ्रमावति-महात्म्यश्च. This latter is supported by the reading of B. C. O., which make तुलित लेपम् as an independent compound.

L. 161 —अभिवर्तते = "comes hitherwards "

L. 162. —शरीरमसौष्ठवम् "his person is not lively or in good trim."

L. 163 —1st Ed "किं स्वेतस्यात् is the reading of all the MSS. But I followed the commentary because तु here makes no sense. I have since found तु in N." Now on comparing four more MSS for this edition तु has been found in two K. 2 and O

L. 164 —"Youth is susceptible " Stanza quoted in the D. R. as an instance of नर्मस्फोट, i. e., a partial exposition of the feelings of the hero

Ls 167-68 —J's reading is अचिरम्, which is not supported by any of our MSS सुचिरम् is better. इन्दुरिव सुन्दरं मुखं यस्या सा ought to satisfy us. We need not have recourse to an undiomatic Bahuv to make her more beautiful व्यपवर्तते = "comes away," "returns"; व्यपवर्तते एष बालवीर वृत्तनानिर्मयनास्वयोपभूत (Utt R. Ch Act V.) Comp. न च निष्ठादिषु शलिल निवर्तते मे लतो हृदयम् Sak. Act III. विनय = "breeding." "manners "

L. 171 —Stanza quoted in the D. R. as containing an instance of बीजविधान or working of the बीज or the main principle, i. e., its causing pain or pleasure to the hero in a manner to advance the story

L. 181-82 विजगृह्णत Comp the Marā'hi word गृह्णे 'to pine away.'

L. 189 —अपि hardly means समुच्चय here This use of the expression is similar to that in l. 69, but since it introduces a question and is followed by a verb in the indicative instead of the potential, it cannot indicate the speaker's wish, but simply denotes his belief in the probability of the thing "May it be (Is it not true) that you have, &c." ?

L. 194 —The Sāmkhyas and Vedāntins acknowledge the three principles of *Sattva*, *Rajas*, and *Tamas* Life, knowledge, joy

happiness, &c, *i. e.*, every thing that is good, is the effect of *Sattva*, exertion, energy, &c., *i. e.*, the active powers, arise from *Rajas*, and death, ignorance, sorrow, misery, &c., *i. e.*, all evil, is the result of *Tamas*. The qualities and character of a thing depend on the proportion in which the three principles are blended in it. The gods have *Sattva* in a pre- eminent degree; in man the three contend for mastery, the lower animals have the two latter, and in inanimate things *Tamas* is triumphant. विश्वस्य धातुरि सम- &c —Comp. दाम्भुस्वयमुदरयो हरिपेक्षणायां येनाक्रियन्त सतत गृह्यकनैरासाः&c. Bb H. S'r. 1.

L^v 200-01.—उल्लसितो यो मदिरामोदवन्मधुरः परिमलस्तेनाकूट यस्सकलं मिलच्छालिषदल तस्य सकुलेनाकुलिषा तंन संकुलात्पद्मकुलिषा धा &c सकुल is both a noun, as in l 309 below, meaning "through," "press," or "a fierce encounter" as in हया हयै. समासक्त राधिनो राधिनि सह । सकुलं चाभवद्भूयो पौररूपं विशापते ॥ MBb. IX. 22, and an adjective as in हर्म्यप्रासादाकुला [भयोऽथा] Rām. I. 5

L. 206 —सुन्दर = "pretty," or such as befits children or virgins. The word often means "child like," "childish," "little" or "pretty."

L. 207 —महानुभावप्रकृति = "of a noble form" प्रकृति "form" or "make."

Ls 210-11.—Comp रूरोद्येन मनसा विविना कृता मु S'al. Act II. and अस्या सर्गविधौ प्रजापतिरभूषन्द्रो नु कान्तिप्रद शृङ्गारिकरस स्वयं नु मदनो नासो नु पुष्पाकर । Vikr, Act I.

Ls 214 15.—महद्भागपेय यत्र । एतादृशं जन्म यस्य । or महता भागपेयेन जन्म यस्य । "I discovered the effect on her of the anguish of love for some very fortunate [youth], effect that had been increasing for many a day."

L. 219.—"A new piece (*i. e.*, newly cut off) of the tusk of an elephant" Stanza quoted in the K. Pr to illustrate the *anubhāvas* or the effects produced by the *vibhāvas* or causes of *S'ringāra* or love-sentiment.

L. 220 —Comp इय चेद्रे लक्ष्मीरियममृतशर्त्तर्नयनयो. Utt. R Ch. Act I.

L. 224 —आसक्त should be derived from सञ्ज् "to join" and not from सञ्च्, since this latter must admit the augment ए.

Ls 227-28 — द्यपेक्षा is "connection," "dependence," द्यपेक्षया साहेत
 सव्यपेक्ष । निमित्ते निमित्तेन वा सव्यपेक्षौ निमित्तसव्यपेक्ष "depending on a
 reason" N K1 and K2 read another च before इति, and this reading,
 which on the occasion of the first edition was found in N only, has now
 been adopted in the text. When च is used to express "inconsistency"
 between two statements it is used in the second as in the following
 passages कश्चित्कचित्तन्नुवायमाहास्य सूत्रस्य शाटक वयेति । स पश्यति यदि
 शाटको न वातव्य । अथ वातव्यो न शाटक । शाटको वातव्यश्चेति विप्रतिषिद्धम्.
 Mahbh on Pan III 2 102, "that it is a S ātaka or garment and still
 that it is to be woven, these are inconsistent;" शान्तमिवमाश्रमपत्र स्फुरति च
 वाह कुत फलमेहास्य । Sak I, "this is a quiet hermitage, still the arm
 throbs" When the inconsistency or contradiction is itself the point
 to be made out and emphasized the च is used in both the statements,
 सन्ति चाप्रयुक्ताश्चेति विप्रतिषिद्धम् Mahbh Intr, 'that there are [words] and
 still are not used, this is a contradiction' Words can be said to exist
 in a language only when they are found used, if they exist, they
 must be used. To say that they exist and at the same time that they
 are not used involves a contradiction. Comp आपूर्णश्च कलाभि &c
 infra ls 242-45, Act IX, p 410. Here the inconsistency consists in
 the second proposition violating the natural expectancy. What is
 expected is the opposite of what has actually taken place. The in-
 consistency in this case is moral and in the other logical. Similarly,
 मानश्च गन्तव्यं सीति च । सीतात्कथं गम्यत इत्यर्थे Varth. G. p 4
 "I have got to go to a village, and it is so cold." How can one go
 when it is so cold? Here Varth shows हेतु very likely for the
 opposite i.e. in the present case "not going". In the instance from
 Sak the lexicographers say it shows पश्चान्तर or an inconsistent pro-
 position. Generally it may be stated that च shows inconsistency in all
 these cases. In the passage before us the sense is "that it is love and
 that it is dependent on a reason (of course, external reason see J re-
 mark*) — this is a contradiction'. Here, therefore, there must be च in
 both the statements or in the second, but not in the first alone. This
 and the following stanza occur in the sixth Act of the Utt R Ch

L 229 — द्यति has in a good many cases the sense of परस्पर or

“mutual” व्यतिषङ्ग is परस्परवेलनम् “mutual joining,” व्यतिहार is “mutual exchange,” व्यतिकर is “mixing together of one with another.” When an action has to be represented as done to each other, व्यति is used as in व्यतिगच्छन्ति “go to each other,” व्यतिप्रन्ति “strike each other,” व्यतिहसन्ति “laugh at each other,” परस्परस्य व्यतिलुनन्ति “reap each other’s field” व्यतिषजति therefore means “attaches or binds to each other”

Ls 235 36—Synt con अथ मामवलोक्य समरथभिस्तमिव सोयमिति सञ्जविलासमीरादिश्च ।

Ls 241 43—उचस्ता ये मत्तकम्हसास्तेषा विव्रम इवनिराम ययरणसधरण तेन झणझणायमान यन्नञ्जीर तस्य यन्नञ्जु रतित तेनानुविष्टो यो मेखलाकलागना कश्चिङ्कीणीणरकारस्तेन मुय्यर यथा स्यात्तथा । कलापकिकिणी the reading of A D N O is equally good and perhaps easier

Ls 243-44—कोपि कस्यापि “somebody of some body.” J’s remarks on this are very good कस्या अपि वद्वभ the reading of Bh and N. with which B here agrees for the most part, expresses the sense intended, but it is conveyed or suggested in a much better manner by कस्यापि simply, वद्वभ makes it too plain

L 246—सरसो रमणीयश्चानुबन्ध । सोस्या अस्तीति or तद्वती । The rule न कर्मधारयान्पत्वर्थाय is not attended to in the Prakrits—Comp मन्वभागिनी अनुबन्ध = “what accompanies,” “body,” “contents”

L 249—“The variety or curiousness of which transcends (is beyond) the power of speech”

L 252—आचार्यस्य कर्म आचार्यकम् Pan V 1, 132. “The triumphant lessons (teaching) of Love” Stanza quoted in D R, as containing an instance of विलास which is a सत्त्वजस्वभावजभाव आयनाश्च is the reading here for उत्पलाश्च

La. 253 56—“I became the object of her varied glances, steady and expanded, with the brows upturned, glistening and half-closed, stretched at the corners and somewhat contracted when they met my eyes” Stanza quoted in D R as containing an instance of the charming movements consequent on the awakening of Love Instead of सिन्धि रूपम् J ought to have said सिङ्गुकि रूपम्

Ls 257-58.—“By the side-glances which were slow, quick, pretty, affectionate, steady, dull, and in which the pupils were dilated in consequence of the increasing internal wonder.” अलसदलित may also be interpreted as “cast slowly.”

Ls 266-69.—The idea in the first two lines is very common. Comp दर्भाङ्कुरेण अरवः शत इत्यकाण्डे आसीदिवृत्तददना च विशोचयन्ती &c Sak. Act II, प्रियमाचरितं लते खया मे यदियं पन्वृत्तार्धमुखी मयाच वृद्धा Vkr Act I, सलज्ज सापुराय च नायक तियं पदयःती तापससहिता निष्क्रान्ता Nāg Act I, आसुर्यैव तित्तसितेक्षणहृत्वा . यदृष्टोस्मि &c Nāg Act II Stanza quoted in D. R. as containing an instance of विधान (see note, l 171) and again in another place as an instance of *mutual love* necessary for the development of S ringāta-rasa

L. 271 74—परिच्छेदातीतः “transcending all definition or determination,” ‘cannot be defined or determined’ जडयति &c, “stupifies and afflicts” Stanza quoted in the K. Pr Ullāsa IV. to show that sometimes a preposition suggests (व्यञ्जयति) some charming notion, as प्र does here, which shows that the destruction of विवेक was complete and consequently that the effect of love very deep Quoted again in Ullāsa X, as containing an example of the figure *Virodha* The *virodha* or opposition is between “stupefaction” and “affliction,” but the depth of Mādh’s love and the consequent anxiety render both consistent अत्र जाड्यतापबोधिरोध । औत्सुक्यात्तदभाव Kamal on K Pr.

L 276—तथा भाव परमार्थभावः “the real condition’ or “reality” न तथाभावेतथान्भाव “unreal condition” or “unreality.”—“Unpleasant on account of its unreality,” i.e., his remembrance was not accurate.

L. 278—विद्रागुन्वम् “devoid’ of विद्रा, i.e., fixity (of attention on any particular thing). The mind cannot fix itself on any object, there is nothing that interests and engages it and thus it “rambles.” आलिखति “draws lines.” A person whose mind is busy in the contemplation of something not present has often his fingers or toes mechanically engaged in drawing lines The external

activity shadows forth the real internal activity. आलिखति has, thus, the sense of "being only mechanically employed about things before oneself, but being really occupied with something else, i.e., being absent." Mādh.'s mind was thus absent and contemplating or hovering about something he himself cannot discern or describe. किम् may be taken as an acc governed by आलिखति; or क्रिमवि as an adv. in the sense of "somehow or other"

L. 231-92.—"What then?" Shall I forbid my friend? (to proceed any further in the affair).

L. 285 — ज्जम्भितगुण need not or should not be taken with नव-यौवन also, as J. does, as नव यौवनम् itself is ज्जम्भितगुण यौवनम्. "Budding youth" is quite enough along with the love that has deeply operated to render dissuasion useless.

L. 289.—The termination तम् in अन्यतम् has the same sense as that taught in Pān. V. 3, 93, i.e., "one of many," though the word अन्य is not included among those to which that Sūtra applies. अन्यतरान्यतमसम्प्रत्ययस्वप्नौ स्वभावदिवद्विषये निर्धारणे वक्षते । Sid. Kaum. अन्यतम्—"some one of them."

Ls 291-95 — सुमिष्टः गुणो यत्र and सुमिष्टा गुणा यत्र । तस्य भावस्तत्ता । गुण "a string" in the one case and "virtues" in the other. सुमिष्ट "well placed" and "besting each other." सुमनसाम् "of flowers" and "of good-hearted" (persons) "Wonderful and varied are her dealings with flowers," in the one case Hence तस्या as capable of being easily construed in both ways is the better reading विधाता "Mādh" as the weaver of the garland, and "Brahmā" as the creator of Māl and Mādh. तस्स "loving" and "fresh" एव "Mādh" and "the garland" Comp कानरतिम्, स्वस्याम्, कुसुमेपुपीडया पतिवाम्, भनङ्गदे तनुभूते ते मुञ्जलते &c, in Glandrāpīda's address to Kād (Peterson's Ed. p. 220).

L. 300.—विष्टया विलसितम्—"the flower armed god has played or acted fortunately."

L 302 —[Her] "respectability or greatness is unbounded, because she is the daughter of Counsellor Bhūriyatu."

L 303.—स्वगतम् before ताम्, though found in N. only, seems to be preferable, and has been adopted in the text.

Ls 306 08 —अभिनिवेश "ardently, fondly, uncontrollably fixed," (on Mal) अभिनिवेश is the ardent longing or devotion of the heart, its being uncontrollably fixed upon something चलीयान्खलु मेभिनिवेश Sak Act III, इदृश एवभिनिवेश Vikr Act II, &c Also *infra*, p 229, l. 134, "Appreciating it highly just because it was irregularly woven in one part."

L 311 —मालत्या अपि, &c "This fit, is easily explainable, from your having observed Māl's love"

L 313 —त्वनिबन्धनस्त्वनिमित्तक ।

Ls 314-15 — 'Such noble ladies do not fix their hearts upon one person and cast loving glances on another "

L 319 —Kāl's speech is so introduced as to make it go in with the preceding Stanza -कस्यापि कोपीनि निवेदित प्रागनुरागचिन्ह धात्रे-दिकायाधनुरं वचश्च [प्राग न्हम्] इव च [प्राग न्हम्] "This [the picture put forward by him] is also an index to (proof of) her previous love " This is the reading of Bb K1 K2 N The sense is the same even with the other readings, though the omission of च renders it obscure

L 326 —प्रसन्न "plain" [The truth of] "thy conjecture is almost plain "

L 335 —मनोरपबन्ध "the tie or make of her desire " बन्धु "friend" (who satisfies the desire)

Ls 345-46 —J makes वसंते itself as the predicate equivalent to "stops " But it is better to take it as a copula and अविरतोस्कम्प्य &c, as the predicate अविरत is 'not stopping,' "continuous,' अविरतोस्कम्पे-न लोला भङ्गु-न्यो यश्च ।

Ls 351 54 —Stanza quoted in D R to illustrate the observation that "love is some joyous feeling " Also quoted in the K Pr as containing an instance of the fault called व्याहृतस्वम् or व्यापार "self-contradiction " Moon light and such other things are of little worth to Mādh, and still he speaks of Māl. as विभाषनचन्द्रिका "the moon-light of his eyes," that is, in order to extol Māl's

charming appearance he compares her to moon-light, which, however, does not stand high in his estimation. अनेनुरुतादयो यं प्रत्यपशस्यमायाः स एव चन्द्रिकास्वसुस्कर्षार्थमारोपयतीति व्याहृत्यम् ।

L. 356.—J has made a curious mistake here. Translating the *Prākṛit* plural by the *Sanskrit* plural, he says that that number is used here to denote respect. But if Kāl. could speak of his lord and master in the singular without disrespect, surely Mand. might do so. The *Prākṛit* not having the dual, the plural is used to signify *two* as it does in all languages resembling the *Prākṛit* in this respect. In *Sanskrit*, however, the dual should be used.

L. 363.—आलेखितस्तेनैवतन्निमित्तं मालर्याल्लिखितेति शेषः ।

L. 364.—“The skill of the Creator [in creating two such persons as Māl. and Mādḥ. so worthy of each other,] has shown its fruit here.” वसितं फलं येन यस्य वा । The fruit is that they should love each other and be united in marriage.

vs. 381-84 —Notwithstanding J.'s remark मालर्या कन्यारणेन पद्म-वत्प्रभादारविजनेत्युक्तम्, it would be better to construe the Stanza thus —पुग्धाश्च कमेन्दुदूतानि परिजनधारसुन्दरीणां तस्यातां वै—वैवर्धय घर्मोन्ने—नैरिषानीं जहति। For it does not at all look well that Mādḥ should be thinking of Māl.'s attendants instead of Māl. herself. And J. has given no authority for his statement. Besides, the *patra lekḥās* mentioned seem to have been drawn on the cheeks and not on those parts of the body on which married women are generally represented to have them “By the rolling about [or movements] of the water of perspiration the saffron paint on the cheeks of the charming-eyed [one] loses [leaves no trace of] the skill of her female [courtesan] attendants, [shown] in the variegated pictures drawn in the morning ”

vs. 385-88.—Comp आलिङ्गयन्ते मुञ्चति मया ते सुरादादिवाता. पूर्वं स्पृष्टं यदि किल भवेदङ्गमेभिस्तवेति ॥ Mrḡ) & D.

L. 389 —C. and N. have स्वगतम् after मक० । This reading being preferable has been adopted. J. does remark that the speech ought to be स्वगत

L 392 —It would be better to take the first part of the compound as a *Karmadh.*—*वैकृतमेव विवर्तं विवर्तं* is "changed condition or form," *वैकृत* is "distemper," "illness," "woeful plight," "a changed condition in the shape of d stemper or woeful plight" *अप्यिरेण* should be taken with *वैकृतविवर्तदारुण* For the sense of *विवर्तं*, see the following note.

L 397 —*विवर्तनान* appears to have the same sense as a *pr* part that *विवर्तं* has as a noun in the *Utt R. O.* —*एको रस कश्चिदप्यनिवर्तनेऽस्ति* *पुष्पम्* *अग्निदाश्रयते विवर्तान्* ; "One same *rasa* assumes different *vivartas* or forms according to the different circumstances or environments," *सचमदशयस्तादृश विवर्तमितिहास रामायणमृषिः प्रथिनाय* "the *Rishi* composed the story of the *Rāmīyana* which is a *vivarta* or form of that sort, of *Sabda brahman*," *विद्याकल्पेन महता मेघाना भूयसानपि । मशगीव विवर्ताना क्वापि विमलय कृतः ॥* "the wind has made the thick clouds resolve themselves into something [unseen] as true knowledge makes *vivartas* resolve themselves into *Brahman*." The sense attached to *vivarta* by *Bhavabhūti* is not the same as that it has in the present *Vedānti* philosophy *Vivarta* is an "illusion" according to the latter, such as a mirage, or a serpent which one may mistake a rope to be in darkness, while *parinama* is a developed or changed form as curds are of milk or a wave or bubble, of water, *Bhavabhūti's vivarta* has the latter sense as appears from his comparison of the *vivartas* in the second half of the stanza first quoted above to whirlpools, bubble and waves, (*आवर्तबुद्बुत्तरामयाञ्चि कारानम्भो दया सलिलमेव तु तत्समप्रभम्*) In the present case, *Madh* sees *Māl* every where as having assumed various forms The sense of *vivarta* in l 392 is the same as in these passages

L 399 —*आसक्ता च तिर्येगपवर्तिता च दृष्टियस्य यत्र वा* is also admissible

L 403 O4 —*विभ्रहावर्निगाय* is by no means a good reading The *body cannot be said to be 'wandering' [restless] or 'bearing increased love or affliction'* The reading adopted is found in seven of the ten *MS* collated, B Bh C G K1 N O. "My heart bearing increased affliction, and being restless, burns (is feverish) internally."

Act II.

Ls 11 2—J's reading is परापतन्तीम् for परावहन्तीम् or परावर्तमानाम् and he explains it by सस्वरमागच्छन्ती, observing that it is natural for all creatures to come back in haste when they have succeeded in accomplishing a certain purpose. The reason is hardly satisfactory enough to make the reading preferable to that of the Ms. परावर्तमानामेव &c "taking hold of her hand even as she was coming &c," i. e., she did not allow her to rest herself or do any thing else उपर्यलिन्दकम्—J would dissolve the compound as अलिन्दकस्योपरि, but in this case उपरि would be superfluous, अलिन्दक समाह्वदा meaning the same thing as अलिन्दकस्यापरि समाह्वदा उपर्यलिन्दक therefore must be taken to be equivalent to उपरि-तनोलिन्दक "upper terrace or the terrace on the upper story," and that Mal did go there, is shown by Lav's speech at p. 121.

L. 18—C reads कल्यमेव in addition to अण्य च or अण्य च्च and K 1, K 2, in the place of the latter. O has कञ् च्च for अण्य च्च but it is corrected in the margin to the reading in the text. G has कङ्किडजेव after अण्य च्च, but it has been obliterated by yellow pigment being rubbed over it. कल्यम् in Skr. means "morning" but कल्ल or कलि Pr. means 'yesterday' as काल its Mar. thī form does, or both "yesterday" and "tomorrow" as the Gujarati form काले does.

L. 25—'Whose wish is chimerical असञ्ज "unconnected," 'absurd'

L. 36—विहस्तीकृत । विगतौ हस्तौ यस्य स 'whose hands are cut,' "powerless," 'overwhelmed,' 'come down' Comp अपहस्तित p. 390

L. 37—आश्वासनशीला "one whose disposition is to encourage or cheer up the spirits of another." Mal. not believing in her good fortune is sceptical about Mal's being attracted by her charms, and thinks Lav told her so only out of a desire to cheer up her spirits.

L. 39—हृष्टरीकस्य इव विधमो ययो । विधम = 'charm,' "grace," beauty

Ls 41 42.—विष्णुभ्रमाणा यो विस्मयस्तेन स्तिमितो धीर्षयन्तपरिवर्तनाविलासः ।
 धीर्षयन्ते ते पर्यन्ताश्च तेषु परिवर्तना तस्या रौद वा विलासः । स्तिमित must be
 understood in its usual sense of "slow," "immovable" as in l 171, p
 42 and l 253, p 56, and not as equivalent to द्विग्य which does not
 make the sense natural and for which there is no authority. The
 pupil of the eye being rendered immovable or slow by wonder
 like a man's being struck dumb with wonder is what one can
 understand, and a similar fact is alluded to once in l 171, p 42
 but that the movements of the eye should become affectionate
 through wonder is not natural or usual पर्यन्त = "skirt," "border",
 see l 63, p 208, and l 20, p 373 J's अतिधीर् is unauthorized.

Looking cleverly, on account of his brow imitating the graceful
 motions of the bow of Cupid, made to dance as it was, in the
 play of the movements (of the pupils) up to the borders which were slow
 by reason of rising wonder."

L 45—विप्रलम्भयितृहा "misleading" is a better translation of
 विप्रलम्भयितृहा than विप्रलम्भयितृका and yields a better sense than
 that or than विप्रलम्भयिता The reading of N विप्रलम्भया for विप्रल-
 म्भका: shows that an active derivative of the root is what is wanted here.

Ls 47-48 —It is not necessary to understand मन्मथेन here, for
 what Lav says in answer to Mal who has asked whether Mādh's
 graceful gestures were natural or were due to the cause assigned
 by Lav is, "you also were made to dance without a musical
 accompaniment by nature," i. e., if your playful gestures were
 not natural but were produced by some cause, so must Mādh's
 be considered to be, they were no more natural than yours.
 The Caus. agent is स्वभाव and not मन्मथ

L 51 —The reason for translating तात् by तस्या in preference to
 तस्या will be apparent from Lav's speech below सा तस्य दर्शयिष्यतीति
 तस्या हस्तीकृतम् । "I at she may show it to him" is a statement of
 a nature fit to become a reason for another person to deposit the
 picture with her and not for herself to take possession of it.

L 52 —Mādh is afflicted (सतापित) and he afflicts (सतापकादिन्)
 314

Ls 62 63 —अनासङ्ग must mean something different from अनाश्रित which is the equivalent given by J and is the reading of O and also of N, because the word आश्रयान follows and it is the अनासङ्ग that is inferred from her distrustfulness of the आश्रयान आसङ्ग is "entanglement," "enchainment" as in पादासङ्गव्रतविलयासङ्गसमातपाद्य । Śak I, स्वकृता कर्मफलासङ्गम् etc The Sah D gives in a verse the ten stages in the progress of Love, of which the first is नयनप्रीति or a feeling of charm at the first sight, the second चिन्तासङ्ग i.e. the heart being entangled, enchained or bound the सकल्प i.e. the placing of the beloved before the mind's eye, imagining her or his presence (नयनप्रीति प्रथम चिन्तासङ्गस्वतोप संकल्प । निग्राहैरन्तनुना etc p 79, Bib Ind Ed) Vātsy. in the K S also gives the ten stages चक्षुःप्रीतिर्मनसङ्गसकम्पात्पत्ति etc p. 256. J quotes lines following closely the phraseology of Vātsy (infra p 273) अनासङ्ग is absence of 'entanglement,' 'enchainment,' i.e. aloofness, unconcern In the case of Mal. there has been नयनप्रीति or the eye charm but she wonders at her aloofness or unconcern which is shown by her still not accepting the indications of Mādh's love and being sceptical about it 'Oh, the aloofness of my heart! since even now I regard even such encouragement as deceitful) अनासङ्गो is the reading of A and G अनासङ्गो of B Bb D K1 O which must be a mistake for अनासङ्गो since the word does not exist in the language

Ls 79 82—Śloka quoted in the h Pr. as an instance to show that *Ala ikāra* (*Upamā* in the present case) by adding force to the sense heighten the *Rasa* or sentiment The comparisons of poison and fire intensify the actions of spreading and burning, which, in their turn, heighten the *Vipralambha Sringāra* or sentiment of love-grief

L 89—"The end or fruit of desire difficult to be attained in this world of the living" or "by the living"

L 91—"O thou to whom Mal's life is dear" but not her good name Comp ls 131 32, p 261

Ls 92 94—J takes अवदम्भ to be आश्रय "ascribing" or "assigning," but the authority does not appear अवदम्भ is 'support' (comp l 241.

p. 168) दु खेन व्यवस्थावितं यत्कीरत्यं तवेवावष्टम्भो यस्य । The readings of Bh. C, D, K1, and N put forth two things here, लज्जा and दुर्विनय, while the rest have दुर्विनय alone दूरविलीयमानलज्जस्त्वेन दुर्विनयलघुनी Bh, दूरं विलीयमाना लज्जा यस्यास्तस्या भावस्तेन, "I am myself guilty, being frivolous through ill-manneredness, my modesty having vanished far off." दूरविलीयमानलज्जस्त्वेन दुर्विनयलघुनेन C K1; here the last being an adj of हृदयेन, the first is to be dissolved as दूर विलीयमाना लज्जा यस्य तस्य भावस्तेन, "I am myself guilty, my heart being frivolous, etc, /s modesty having vanished far off." दू विगलितलज्जेन दुर्विनयलघुनी D, here the first is an adj of हृदयेन and the last of अहम्, "I am myself guilty being frivolous &c, with a heart the modesty of which has vanished far off" दूर विलीयमानलज्जा दुर्विनयलघु N., here both are adj. of अहम्. दूरविजम्भमाणदुर्विनयलघुनेन B, दूर विजम्भम णो यो दुर्विनयस्तेन लघुक तेन । or दूर विजम्भमानी दुर्विनयो यत्र । एतादृश च तद्गुणश्च । "I am myself guilty with or having a heart frivolous through excessive ill-manneredness," or "I am myself guilty with or having a frivolous and excessively ill-mannered heart"

vs. 96-99.—Stanza quoted in D. R. as containing an instance of the virtue called वैश्यं consisting in the absence of unbecoming rashness (चापल) and silence as regards one's own virtues.

vs. 97.—The Pratihāri's speech extends up to आभवा, where the syntactical connection is complete, but is broken in the middle, that the part ending with कामन्दई may fit in with the preceding, and serve as an answer to the question, "what remedy is there now in this case?"

L 102—"What! Her Reverence," appears to be the true sense J's क्रिमयमागत does not seem to be well grounded.

L 112—व्यतिरक्त etymologically "being spread or thrown amongst each other," "being connected," "connection," "affair," comp note on l 220, Act I. It is a word frequently used by Bhavabhūti and is equivalent to "matter," "affair"

l. 114 —N om अङ्कितता and reads निबन्ध for अनुबन्धः. The words here quoted as from Āngiras occur in Āpastamba's Gṛhyasūtra,

where they are represented as expressing the view of *some* (एके) and where we have निबन्ध instead of अनुबन्ध. Vjñānes'vara also quotes the passage from Āpastamba, कान्ता कनयीया बौद्धर्मेनोनयनानन्वकारिणी यस्या मनश्चक्षुषोर्निबन्धस्तस्यासृष्टिरित्यापस्तम्बस्मरणात् । Muśksharā I 3 Vjñānes'vara ought to have stated that it was the स्मरण not of Āpastamba but of some other Rishi reported by Āpastamba—बन्धुशीलक्षण सपत्नानरोगाद्ययच्छेत् । बन्धुशीलक्षणसपत्न. श्रुतवानरोग इति वरसपद् । यस्या मनश्चक्षुषोर्निबन्धस्तस्यासृष्टिर्नेतरवाद्विद्येतेत्येके ॥ Āpastamba (or S Haradatta's explanation of the passage is यस्या कन्याया वरस्य मनश्चक्षुषश्च निबन्धस्त्वसिहस्पद्यते तस्यासृष्टिर्भुवा । Winternitz's Ed p 36 20, and Sudarśana's यस्या कन्याया वरस्य मनश्चक्षुषोर्निबन्धा नितरा बन्धन यः यामासकत्यतिशयेन मनश्चक्षुषी निबद्धे इवनिष्ठत इत्यर्थं । Mysr Govt Ed, p 59 The latter explanation is certainly more scholarlike निबन्ध thus means "binding," "tying down," "enchainment," "attachment." If there is any distinct on between निबन्ध and अनुबन्ध it consists in this that the former means "simply tied or bound" and the latter "tied or bound" to something or somebody. As Āpastamba puts it, it is the view of *some* that there is prosperity when one marries a girl who has attracted one's eye and heart and that one need not mind the other qualifications prescribed by him. The Rishi whose view he quotes was Angiras according to Bhavabhūti, if the reading of eight of our nine Mes and of G. is correct. No Grihyasūtra of Angiras is known and there is only a modern metrical tract of not much value of the name of Angiras-smṛiti. Perhaps Bhāradvāja's Grihyasūtra contains the view of Angiras, since the Bhāradvājas have Āngirasa for one of their Pravaras or noted ancestors.—Vatsy also in the K S quotes the passage in Āpastamba, but has नेतराम् for नेतरम् which alters the sense a good deal, (p 194)

L. 119—कलाशेषा ' of which one कला only is left ' equivalent to " the moon of कृष्णचतुर्विंशती," rather than of द्वितीया Comp. प्राचीमूले मनुषिष फलानाशेषोपा हिमाद्यौ । Megha D

La 122-23—Comp परिपाण्डुदुर्बलरूपोत्तुन्वर इषती किलोत्कषरीधमा नमम् । Utt. R. Ch Act II

La 124-25—एनवीयजन्मनि lit " whose birth is pleasing " Her being born is a pleasing thing her creation, existence, is a de-

lightful matter, because she possesses such rare qualities of the mind and the person ललित सन्निवृत्ते "becoming graceful is triumphant"—Comp सुजातम् 1 149, p 36 and सुजन्मा 1. 38, p 71

L 126 —संकल्पनिर्मित "created by a mental act," "imagined," "realized in the mind" See note on ls 62-63.

L 139 —इव is introduced to qualify कुशलम्, and the expression is equivalent to "something like," "yes, well enough," the meaning to say "it is not quite right with her"

Ls 41-42 —' Your Reverence's voice is quite unusual, the breath being hindered [sticking, being not free] in the throat rendered dull or hollow by the obstruction of [the flow of] heavy tears" Comp कण्ठ तस्मिन्निवृत्तवृत्तिकल्प Sāk Act I

L 156 —J takes ऐदपर्यम् to be equivalent to इदपरम् According to him the termination व्यम् which usually forms abstract nouns, here signifies nothing, as in the word चानुपर्यम् = चरगारे वर्णा &c But the Gana or group चतुर्वर्णादि to which he refers इदपर does not contain that word and is not an आह्वयिण्य The use of ऐदपर्यम् in this sense is not to be met with elsewhere, while the analogy of तापर्य from तस्पर would show that the termination has an abstract sense इदपर = "meaning this," ऐदपर्यं = 'the state of meaning this,' : e "intended object," "substance," "scope" इदम् therefore, does not refer to यदुपक्रान्तम् but the clause beginning with यदुत्

Ls 160-61 —तस्मिन्दरे &c loc absolute क्रियन्ति "for what reason."

L 170 —साहसभासम् 'looks like [ill-bred] wantonness' साहसकल्पम् "almost wantonness" gives nearly the same sense, though the first seems to be better. It has the appearance of an unbecoming wanton deed but is not so really Therefore Kām means to insinuate that such a step may be taken See L 231, p 121.

L 176 —एवम् "thus" : e unkind.

L 180 —इद गम्यते is like अय गच्छामि in which अय is not the nom. of गच्छामि the persons being different, but qualifies the nom अहम् understood इदम्, in the same manner, is not the nom. of गम्यते which is impersonal, but is an adjective to the भाव or action

which सम्प्रते as an impersonal verb denotes. The expression is equivalent to इदं समन भवति

Ls 184-85 — यस्य It is not necessary to understand कृते after this, as J does, the genitive showing relation in general (संबन्धसामान्य) यस्य—यत्संबन्धेन.

L 186 —प्रस्तावे भवा प्रस्तावस्येयं वा प्रास्ताविकी "pertaining to the matter in hand," "pertinent," "relevant." अप्रास्ताविकी "not pertinent," "irrelevant."

Ls 191-92 — योसौ &c "and knows who he is and of what sort"

Ls 200 03 — The word इय shows that between Devarāta and the rising mount there is the relation of उपमा, wherefore the comp und बालचन्द्र must be dissolved as involving उपमा : c as बालचन्द्र इय Stanza quoted in the D. R. as containing the characteristics of a hero who is धीरवान्त

Ls 212 13 — Devarāta was the great ocean and Madh, the Paṅjāta tree

Ls 215 19 — J's second explanation is not satisfactory प्रथमतः "first," because the trees or aviaries on or in which the birds lay, were lower in height than the tops of palaces. The result of the awakening of the birds from sleep may have been to add to the noise. Then the sound being rendered louder by reverberation in the vaults of palaces goes up into the air अवाभास्क्रन्दानाम्—If J's explanation is correct the poet must be taken to mean the Chakravākas only by the expression विहगमिद्युनानाम्. But the उत्क्रन्द्य was probably consequent on their being suddenly roused from sleep by the noise which frightened them, and not due to the expected separation at night. Hence it is not necessary to restrict the expression to Chakravākas

L. 215 — "What, the noble youth is very highly born also" That is an additional reason why he should have been chosen by my father to be my husband. There is no objection to him even on this ground. The साहसवाक्त्रा attributed by J to Mā is unauthorized

La 230 33 —विचिकित्सा is "thinking differently." Thinking differently at one and the same time is tantamount to "doubt" which is the usual meaning of the word Comp येय प्रेते विचिकित्सा मनुष्ये अस्तीत्येके नायमस्तीति चैके। Kāṭha Up. "Thinking differently" from another is "not accepting his authority" but "questioning" it. A spirit of questioning the father's doing or criticizing it is what has been generated in Māl's mind by Kām and not निन्दा as J understands it. Since इति closes the sentence and अथ begins another, वत्स cannot when the reading is स्तुतस्तन्माहारम्य&c, be connected syntactically with परिचय as J does. The syntax therefore is —वत्सस्य यशभिजनतो यद्य शुणतस्तन्माहारम्य स्तुतम् । The reading adopted in the present Ed requires वत्सस्य to be taken with the preceding sentence since सत् does not exist. If the clause beginning with अथ is an introduction to the next Act, the reading विधिविधेय will not do. For the परिचय or closer acquaintance with each other of Māl and Mādḥ has been arranged for by Kām and not left to विधि or Providence to effect. And that the clause is intended as an introduction there can be no question about. I have therefore adopted the reading of K1 K2 N. O

Act III.

L 5 —को विभकालो J translates this expression as कोप्यकाल and explains अकाल by निदिष्टकाल meaning "she has been with Māl even at improper times," lit "she has been attending on Māl some undesirable (a great deal of) improper times." But the adjective "improper" seems unnecessary, and the expression कोप्यकालो does not look natural. I have very little doubt it ought to be translated as क इव काल, the अ in the Prakṛit word being made part of the preceding word so as to make it विभ, and not of the following विभ=इव क इव &c, 'what like' 'what sort' or 'what

a time has she been attending," i.e., for a long time. The same expression occurs in *Ratn Act III* (1st speech). *की विभ आले ताए आभच्छिभ गदाए* 'How long a time is it since she came and went,' i.e., a long time. It would not do to take it here as *की व्यकाल*. My view of it is confirmed by another reading of the text both here and in *Ratn* which is *की वि कालो=कीदि काल*, i.e., "an indescribable [long] time." The expression has hardly an interrogative sense, like the Marathi *व्याला जाऊन केवदा वेळ झाला* 'when it is spoken in answer to a question. *विण्डपातवेला वर्जयित्वा* or *उज्झित्वा* (B) or *विस्त्रय* (O) does not mean that *Kām* was with *Mal* even during the time appointed for her begging and eating, which she had neglected, but after she had done these. The monks go on their (begging) rounds in the early morning, and must not eat after noon," *Chulder's Palh Dict*. In the morning there was the feast at the Love-grove. It was over at about noon when *Mal* met *Madh*, and both had a conversation (*ललाटतपस्तपति घर्मांशु* p 43, *घर्मांभोविसर*, &c, p 77). *Mal* returned home and waited for *Lav* who had tarried for a short time to get the garland of *Bakula* flowers from *Madh*, and even as she was coming *Mal* took her to the upper terrace to have a private conversation. While she was so engaged *Kām* was announced and she remained with her till the blowing of the evening conch shell (*स व्याजस्यन्नि* p 119). *Kām* thus came after noon i.e., after she had been on her begging round and had eaten her meal.

L 13—*कृष्णचतुर्दशी* is sacred to *Siva*. See *Matsya P—जनन्यर* for भगवत्यर the reading of B Bh N is perhaps more correct. O, has both *जण्णीए* and *भगवदीए*. She will go to the temple with her mother and from thence be carried to the garden by *Kām*.

L 14—*एवं किल* 'venly in this way' i.e., by worshipping the deity with flowers gathered by one's own hand "prosperity [happy condition] is enhanced."

LS 24 25—"By [telling her] he is this sort and that sort of man, I have rendered her love for him strong though [he is] unseen."

L 31 — विनयनघ्न "bowed down with modesty," "humble with modesty," "and hence would not express the feeling of her heart freely to me, and did not act familiarly towards me"

L 32 — कतिपयाहोभि is a deviation from Pan though J tries to explain it. It is the reading of three Ms and of J कतिपयाहेन is the reading of seven Ms including G and it has been adopted in the text. It also has been objected to by some as अपाणिनीय, for it can only be taken as a Dvigu equivalent to कतिपयानामद्वा समाहार and it can be such a compound only if कतिपय can be made out to be a सख्या noun for a सख्या noun alone forms with another noun a Dvigu. But कतिपय is not a numeral, nor is it among the words enumerated in Pan I, 1, 23. But in Pān V, 2, 51 it is put among nouns which are called सख्या and which as such have the cardinal suffix अ (ऽ) applied to them. This is taken as a ज्ञापक or reason for that suffix being applicable to कतिपय also, though it is not a सख्या. But according to the usual course followed by Pat a ज्ञापक should be taken as authorizing as wide a conclusion as possible. Hence the proper course is to take the insertion of कतिपय in Pan V, 2, 51, as a ज्ञापक or reason authorizing the conclusion that कतिपय is a सख्या. Besides कतिपयाहेन occurs in Śāṅkhāyana's Śrauta Sūtra (पुरस्ताद्व कतिपयाह १ हाता प्रेहूफलकमुत्पादयति XVII, 1, 2) कतिपयाहरय in MBh V, 18^a, 18 (एत कतिपयाहरय तच्छुल्या भरतर्षभ) and a similar compound कतिपयराव in Sak., so that there is no question that कतिपयाह is correct according to Pān especially as we have the word in a work belonging to the class of Śrauta Sūtra* the language of which may be taken as the best representative of his Bhashā, the grammar of which he gives in his work.

L 34 — वाच as the reading of five of our Ms, four of which are important, has been adopted अनुवर्तते ought not to be taken with समनसमये as J does अनुवर्तते attends to me "waits on me"

Ls 33-34 — Having heard the traditional accounts of Sakuntala and others mentioned incidentally during conversation on other matters she throws herself on my lap and becomes absorbed in reflection for a long time. प्ररादितान् not by herself as J understands but by other people

L 47.—मणलस्येवमासल ।

L 48.—सुधाबिन्दुयमान must properly be explained as सुधाबिन्दुव
इवाचरन्त or sing सुधाबिन्दुनिवाचरन्, in which sense it cannot be
taken as an adjective to चद्र, for what looks like drops of nectar
is the perspiration and not the moon. The moon has drops of
nectar, and her face has drops of perspiration, and as the latter is
compared to the moon, the perspiration on it must represent
nectar. The expression fits well as an adjective to स्वेदशीकर, but
as such it ought to precede it. But this difficulty may be got
over by taking it as a Bahuv under Pan II, 2, 37, or as a
Karmadh under Pan. II, 2, 32, in the cases intended by which,
the adjective may follow the noun. Or सुधाबिन्दुयमान may be taken as
सुधाबिन्दुमानिवाचरन्, स्वेदशीकरै सुधाबिन्दुमानिवाचरन्धासौ मुग्धमुखचन्द्रश्च ।
By विन्मत्तौर्लुक् Pān V, 3, 65 the मन् is dropped before the suffix च
With the reading of C, K1 K2 and of Bh N there is no difficulty
स्वेदशीकरा एव सुधाबिन्दुवस्तैरुज्ज्वलस्तैरुज्ज्वलन्यामुग्धमुखचन्द्रः ।

L 53—प्रथम in the first line corresponds to पुरस्तात् in the se-
cond, therefore, the first half of the line ought to be interpreted as
"appearing before my beloved." J takes प्रथमम् with कतेति, which
does not make good sense, and his objection as to the genitive
does not seem to be sound. If प्रथम in the sense of an adverb
is thus to be connected with a noun, no other case but the gen-
itive could be used. The ablative may be, but the sense would be
a little different. It must be allowed, however, that प्रियाया प्रथमया
विभेदन्ती does not look a very classical expression.

Ls. 58-59—Synt मम मनसा महीधरस्य जारयेन चन्द्रमणिनेव द्रवमयो वि-
काट सभार्यते । मन् corresponds to जारयचन्द्रमणि and अहम् to महीधर
जारयेन is the reading of eight of our MSS, while A. and the Com
alone read जाडयेन. जारय in the case of men, means "nobly born" in
the case of men and horses "of a high or pure caste," and in the
case of jewels "pure," "fine," or "of the first water" as in अनीय स
ज्ञायते ज्ञातिमध्ये महामणिजारयइव प्रसन्न । MBh V, 33, 120

L 62—Since her limbs are compared to a wreath of crushed Cham-
paka flowers मुनिम must mean not in trim, " spiritless; "

"weak." Comp अमृतमुनिमपुत्रा-वधारेजातलेषाम् Utt. R. Ch. I
 तयाऽपुत्रमयी गतिरस्तुतिना स्यात् S'ak. III.

Ls 63 68—Comp महत्तयाश्च प्रविष्टुनतिना कश्चिद्यदि स्फुरतीकेव ।
 Utt R Ch Act III.

L. 70.—अपरिमितयाश्चरे यच्च "Exceedingly wonderful is the teaching
 of Her Reverence"

L. 74.—The reading संशयति mentioned by J and found in N.
 looks better. "Exhaustion slackens, renders nerveless, every one
 of the limbs."

L. 77.—वदमस्यालोकानम्=वदमकर्तृकमार्त्तकमम्, when the sense is
 'exhaustion acts on thee in the same manner as the sight of (thy
 seeing) thy beloved would,' and=वदमकर्तृकान्दोषकम्, when the sense
 is "exhaustion acts on thee at the same time as the observation
 of (thy being seen by) thy beloved" Both the senses are intended.
 The first only can be understood by Māl. as she does not know that
 Mādh is seeing her.

L. 79.—आह्वानि and विज्ञानि or आह्वानयति and विज्ञानयति do not mean
 "command," "solicitation" alone, but are applied to the whole
 speech, of whatever nature, of a superior to an inferior and of an in-
 ferior to a superior. See p 110, l 160 and a great many other in-
 stances. By आह्वानम्, Lav. means all that Kām has said in the
 previous Śloka and not विद्वयताम् alone, as J. takes it. Simple
 command to stop can hardly be शोभन, but the drift of the whole
 stanza is certainly शोभन or graceful, and Lav.'s remark refers to
 it as well as Mādh.'s in the next speech does

L. 90—By bodily ailment or fever he has been "vanquish-
 ed," "overwhelmed," "rendered helpless"

Ls. 91-92—It is difficult to find authority for taking च्च in the
 sense of तथा "as well as," or "in the same manner." It makes
 no bad sense to take it as answering to यद्="since," as is natural.

L. 93—अपि shows antithesis here, and hardly विस्मय; or अपि
 च may be taken as a compound expression as J. proposes

L 97 —When यावद् expresses अवधारणम्, it is equivalent to "as many or as much as," and hardly to एव or 'alone' Perhaps तावद् must be understood before the second clause, यावद्गृणव तावन्मालस्येव &c This use of the word implies unexpectedness or wonder and is similar to the use of जौं or तौं (जय or तय) corruptions of यावद् or तावद् in Marāthī, in such expressions as आशि पाहतौ तौ (or जौं पाहतौ तौं) मुलगा पळाला

Ls 93 102 —The inference is here drawn that this face (Māl's) like the moon must certainly have fallen under the observation of Madh like the ocean, since his heart like the water of the ocean became agitated, having been rendered unsteady by eager longings as by billows Here we have an instance of the Alamkāra called Anumāna or inference —इव वदनं माधवकण्ठकासुभूतस्वदत् । तन्मनः क्षोभकत्वात् । The charm of the figure is heightened by the Upamā between मन and पय, 'माधव and महोदधि वदन and इन्दु, and उत्कलिका 'eager longings' with उत्कलिका 'billows' वदनेन्दु may be construed as involving रूपक (वदनमेवेन्दु), but since Madh's मनः is connected with पय by the Upamā relation expressed by the particle इव, वदनेन्दु must be taken as equivalent to वदनमिन्दुरिव The Anumāna on the other hand makes the Upamā more charming, thus we have here a सकर in which एतावत्कारौ चाहस्वार्थं न तु स्वरूपनिष्पत्तये परस्परमेतुमाद्यानुमाहकौ

L 103 —उपन्यासशुद्धि may be translated "clearness or force of statement."

Ls 104-07 —The merits of काम. here enumerated need not be identified as J does with such as dramaturgical conventionalities require a Duti to possess. Bhavabhatī does not seem to allude to them, and J's identifications are far fetched शास्त्रेण निष्ठा "definite knowledge derived from the Śāstras", सहजो बोध 'a naturally clear perception', प्रतिभानवत्त्वम् 'possession of genius' or 'power of original conception'

L 114 —अन्य एव 'unparalleled' अभ्युत्थन not used or resorted to by any body else, 'unusual,' 'unapproachable' unimitable

L 119 — भीतादिवा -क्यच् which usually denotes भावार्थ or "acting like one" must be taken here to show करण or "making one to be" as in PĀn III, 1, 17. भीतं करोति भीतायने. But a truer explanation of भीतादिवा is that it is the past pass part. of the denominative in अय or णिच्, the sense being "doing," "making" or "rendering" In Sanskrit, it would be भीतयति = भीतं करोति, and in Prākṛit भीतावेद (Var VII 27) which corresponds to भीतापयति. The augment आच् which, in Sanskrit, is taken by such words as सरय, अर्थ &c (सरयापयति, अर्थापयति) and is of the same nature as the य of स्यापयति दापयति &c is generalized in Prākṛit and applied optionally to all causatives and denominatives signifying "doing" or "making" भीतादिवा ought therefore to have been translated by भीतिता or भायिता. The reading भीतिदा इ र भायिता or भावेदा for भायिता conveys the same sense, though according to the grammarians these forms are used when the agent of the verb is the object of fear.

L 130 — निजमहोत्सव एवाभ्युदयो महोत्सवस्याभ्युद्योनुष्ठान वा तस्य दर्शनार्थं प्रतिपन्न रूपं येन सः ।

L 132 — अनुबन्ध lit. "binding after," "an accompaniment," "a succession," "anything composed of successive parts," "course" or "career." अनुरागानुबन्ध here as in l. 173, p 156, may be translated as "uninterrupted course of love" Comp note, line 246, I

L 133-34 — अन्योन्यस्यान्योन्यस्मिन्वा इष्टेयां विनिपातस्तस्य वक्ष्णा तस्यापसरस्तस्मिन्निवद्यमान यच्च तेन स्वराण कौतूहल यच्च सन् । (परस्परवत्कौतूहलं) or तस्मिन्निवद्यमान यच्च यत् । सच्च स्वराणकौतूहल यच्च । "The avoiding of each other's glance," — i. e., they had to avoid the crossing of each other's glances, in other words, Māl had to cease looking when Mādā's glance was turned towards her, and vice versa. When they had to do so, their hearts were uneasy and their curiosity or desire to look at each other again increased or rendered them impatient. These several adjectives may also be taken as adverbs — अभिराम यथा स्यात्तथा, — महार्पांकृतो यौववारम्भो यस्मिन्कर्मणि यथा स्यात्तथा, स्वराण कौतूहलं यस्मिन्कर्मणि यथा स्यात्तथा, &c

L. 136—सविरोधो दुःसहो य आयासस्तेन &c आयास is "affliction," "suffering":

L. 137-39—J's first two interpretations of मुहूर्तमात्र &c, appear to be good. In the case of the first the इव must be read after काल-कमलिनी as several of our Mss do. But the explanation of विरोध given in connection with the second looks artificial. J's question कथं स्नानं should rather be answered by saying that the स्नानं or disputedness of Mal was due not to her seeing Madh as the sun-lotus plant's fading away is due to its being exposed to the moon, but to his being seen only for a short time. It may be said that the analogy extends only up to the fact of the fading away of both (viz, Mal and the lotus plant) and not to their relations to Mâdh and the moon respectively.

L. 140—J's निर्माय is not supported by our Mss मुहूर्तमत्र हृदयविनिहितनिर्मायमाणबद्धभसमागमो यस्य । हृदयविनिहितो निर्मायमाण । एता वृत्तो बद्धभसमागम lit "the company of the beloved created as placed in the heart," "conceived in the mind or imagination."

L. 147—कौमारमेव भाव । ऊनार्या भाव कुमारीभाव । with the other reading Her virginity is called in question or is an object of suspicion.

L. 149—निकुरुस्त्वेन शुम्भितोत्सह प्रवृत्तनिःस्यन्द, or, as J takes it

Ls. 151-52—दन्तुरित "besneared" विरचित उपनीतश्च or आसौ विर-
चित पश्चादुपनीत ।

L. 160—किंकर्तव्यम् is an expression used as a noun and is similar to इतिकर्तव्यम् किंकर्तव्यमूढता 'being at a loss what to do.—किंकर्तव्यता मूढतया is also a good reading. It was Mal's friends and not Mal herself that did not know what to do in this condition of hers. And this is confirmed by the reading of N which is किंकर्तव्यतामूढम् and of O which is किंकर्तव्यमूढम् to be taken as a epithet of जनय.

Ls. 163-64—लावण्यं भूयिष्ठ यत्र यस्य वा । एतादृशं यजिर्माण तेन परिवेल-
यानि । निर्माण is "make," or 'form.' Comp. I. 66 p. 95 l. 349 p. 425, &c.

L. 166—पञ्चविंश male like a ten-lil' which is re l

L 178—अहो प्रमाद Oh calamity' J explains प्रमाद as अवि P 397. l 158 The word occurs elsewhere in the same sense; P 163 l 209, p 167 l 229, p 224 l. 151. See also Utt R Ch Act III Vāsantī's 1st speech

La 179 82—The stanza contains an instance of the Alamkāra called समुच्चय, being similar to द्वयोरा स्मरनाग्रेणाः &c., given in the K Pr under that Alamkāra

L 191—"The flag [celebrating or proclaiming the excellence] of the charms of her fullgrown expansive breasts" Comp such expressions as विजयपताका

La 194 97—"The form of whose body was fierce on account of the pomp of the dreadful banner [in the shape] of a thick and long tail, waving in the exercise of his natural sport [freedom] regained by breaking the bond of the chain [with which he was] tied in the cage which was forcibly broken open in consequence of the union of unbearable anger and fury increased by the pride of budding youth"

L 202—नटो [यदा भवेत्तथा] विद्रावित "made to run away so as to disappear" J has explained the other reading निद्रावित ("one whose firmness is put to the test or exhausted")

La 215 18—Madh dawns upon Māl's sight unexpectedly, wherefore she looks at him steadfastly with her eyes dilated The white portion of the eye, when it is thus stretched, is prominent wherefore it is compared to (looked upon as) a white lotus, and the continuous or uninterrupted gaze forms a garland of white lotuses In the same manner, it is compared to (looked upon as) a quantity of milk, and the steadfast gaze to a stream of milk On the other hand the glances in which the pupil is unsteady and directed again and again to the object looked at are compared to blue lotuses on account of the colour of the pupil and such glances succeeding one another quickly form a garland of blue lotuses (see 1 62 Act IV) There is a similar idea in the Nag where the

uninterrupted glances are compared to the skin of an antelope which is both black and white. The *Utpreksha* in this stanza is *Utprekshâ* and not *Upama*. We have *Utpreksha* when a thing is looked upon as if it were another which it resembles, and *Upama* when simply the resemblance between the two regarded as distinct is stated.

L 236 —समयम्, because *Mak* was attacked by the tiger.

L 238 —सहयम् because the tiger was killed and not on account of a marriage between *Mak* and *Mad* being rendered possible, as *J* takes it.

L 242 —“Motionless,” being supported by the blade of the sword that stuck into the ground.

Act IV.

L 1—*N* reads *Mal* for *Lav* and, at first sight this would appear better, for each of the ladies would then be supporting her lover. But *Mal* has on all occasions been represented as shy, and *Lav* does everything for her and serves as her mouth piece. Neither would it be very consistent with Indian notions to make *Mad* boldly step forward and hold *Mak* in her arms. But she does not know him to be the person *Buddh* spoke to her of and being the nearest to him when his encounter with the tiger took place, she might, very well out of gratitude be expected to look after him. The reading in the text therefore is better. It is supported by seven of our nine *M^s* and by *G*. One *Bh* has कामन्दकी for लवज्ञाना.

L 11—*Mal* utters her speech for *Madh* but it would be hardly consistent with the character of a well bred girl to address herself directly and unreservedly to the man for whom she has conceived a passion and must on that account make her open advances as slow as possible, especially as he has not been yet

given to him by her father. She, therefore, looks at Lav and directs her speech to her. D K 1 K 2 N omit सहि लवङ्गिण् but the reading of the text is certainly better.

L 17 — "This is he," i. e., the youth I spoke to you of.

L 33 — सुहृद्बुधा यथिनोति 'congratulated on your friend's recovery' [from the swoon.]

L 57 — "What, should this be told to us?" The reason is given by J. राजानिनाया लभेन &c. The other hidden senses mentioned by J may or may not have been intended, but one or two of them are hardly good and look very improbable. In the last, he takes मन्त्रिद्वय = मन्त्रिद्वयम्.

L 61 — Our reading being सुन्वस्, the compound must be taken as an adverb to पर्यस्यन्ति.

L 62 — For the reason of their being compared to a *garland* of blue lotuses, refer to the note on ls 215-18, Act III.

L 63 — मनोरथेषु मनोरथैर्वा निर्वृत्त सम्बन्धो ययो "they have formed a connection with each other in or by their wishes," i. e., "conceived a desire for each other."

L 69 — J takes स्तम्भ as qualifying पद्म, but the compound may be dissolved as स्तम्भेन निष्क्रम्पे पद्मणी यत्. 'in which the eyelids are motionless on account of stupor.'

L 78 — 'Let the yoke of restlessness fix itself undisguisedly on me.'

L 89 — You are not then worse off or in a worse condition than before (as regards the acquisition of Māl.)

L 90 — दत्तपूर्वा, the reading of all our Mss except B and including G and sanctioned by J has been accepted. It yields a good sense 'He entertains doubts (about the acquisition of Māl.) because she is now दत्तपूर्वा i. e., given to another before,' (i. e., before Mādh could endeavour to secure her for himself).

Is 90 99 — वाचि प्रसिद्धा येषाम् 'are based on the words uttered.' The arrangements which cause merit and demerit depend on

words" Kām wishes to make out that the intelligence given by the man has made no difference in the condition of Mādh, as regards the prospect of getting Māl. For even before, he knew what Bhūr. had said to the king as regards the giving of Māl. to Nand and now we have been told that she has been given by the king Bhūr's words really did not authorize the king to do so, for though they were true in themselves they were not applicable to Māl. Hence the king's act cannot bind Bhūr.

L. 100—The readings अविमर्शित्यम् and विमर्शित्यम् are apparently opposed to each other. But the former means 'should not be thought of,' i.e., no importance should be attached to it. And the latter like the expression चिन्त्यम् used with regard to a statement which one relates means 'is a matter for thought' is "to be thought about" and is not *seen* or *found* to be true विमर्शित्यम् and विमर्शनीयम् of the Kashmir Mss mean 'should be borne,' not contended against, as it is inoffensive. The reading of G means "it does not deserve to be criticised" or "thought about" and of N that "it is improper."

L. 111—यस्यैकं प्रसक्तं सजातप्रसङ्गं । i.e., an occasion for thy exertion has come to exist or thy exertion has become due.

L. 116—"Alas! so far only is (here ends) Mādh's career (dealings) in the world with Māl." लोकयात्रा 'course or career in life' "

L. 119—एको रसो यत्र "in which there is only one taste," i.e., of one kind even, equable. This stanza occurs in Utt. R. Ch. Act IV.

L. 126—निर्व्यूढम् "proved true, 'tested, 'vindicated," carried out faithfully." Comp. निर्व्यूढस्तेष्वस्यस्नेहः । Utt. R. Ch. निर्व्यूढ (or निर्वाह) प्रतिपन्नवस्तुषु सततमेकहि योजयन्तम् Mudra R. See also p. 346, 182.

LS. 126-27—"An end worthy of the pitiless beginning (or working) of cruel fate is now ensured rendered certain 'settled' Fate rendered her passion so strong and unchangeable that it made

a havoc on her constitution, and now the end is in keeping with this, in as much as she is not to be happy but miserable for ever, and perhaps to die

L 138 — This line occurs in Utt R Ch Act III वस्तेऽहाय मरुद्भ्रूल्लिल्लदृष्टस्य परिकुलिगर्भेनरासया &c

I 140 — बुद्धरक्षितामियसखी must be taken to be a हेतुगर्भविशेषणम् ' Easy to be got because she is the friend of Buddha who will influence her in your favour, and induce her to marry you.'

L 144 — ध्यक्तो य स्नहस्तेन रितमित &c

I 146 — अभोग is extent' Stanza quoted by Sar under the heading पीप्पसमयस्वभाराख्यानम्

Act V.

Ls 25 — The propriety here of the expressions षडपिच-स्या, शक्ति-
ताय &c will be understood from the following extract from the
Yogarasayana occurring in Sar अस्ति कारणमव्यक्त सर्वव्यापि परात्परम् ।
ततोनिच्छस्य देवस्य शक्तिरिच्छेद्यजायत । त्रिद्रूपिण्या तया क्रीडा कर्तुमिच्छत्स
लीलया ॥ क्रियारूपा गुणमयी तस्या बुद्धिरजायत । ज्ञानशक्तिरिति ययाता क्रिया-
शक्तिश्च सा स्मृता ॥ बुद्धेरह ततश्चित्त शक्तिमन्स्या रादाशिव । नभोरूपा ततो
वायुरीश्वरः समजायत ॥ ईश्वरात्मभूद्द्रो ज्योतिर्मय उभापति । रुद्राहिष्णुरभूदाप
स्त्रैलाक्यपरिपालक ॥ विष्णुनाप्यभयो जाता [सविष्णारब्जजाता हि another
Ms] ब्रह्माय पृथिवीमय । तदर्धमभवत्पूर्वं त्रयाण्ड कनकप्रभम् ॥ तैत सृष्ट स्वशक्त्ये
व त्रैलोक्य सत्त्वान्तरम् । Then follows an account of the way in which
all things were created and of the manner of the conception and
birth of a human being, after which we have the anatomy of the
human body in the following words:— भङ्ग प्रत्यङ्ग भागेन तत पिण्ड प्रजा
यते । चर्मणाच्छादिना रास धातव स्युरनुक्रमात् ॥ पिण्डे मज्जासु पूर्णानामम्यना
पि शतैस्त्रिभि । द्वासप्ततिसहस्राभिर्नाडीभि पञ्चर कृतम् ॥ क्रियाशक्त्या विना
कापि ज्ञानशक्तिर्न दृश्यत । तनेह ज्ञानशक्त्यर्थं कृत वदम क्रियामयम् ॥ चतुर्विंश
तभिस्तत्त्वे क्रियाशक्तिरचेतना । ज्ञानशक्त्या युता चापि लभ्यते चेतनावती ॥ सर्व
शापि शिवमन्त्र शक्तिराङ्ग न गार्हित । अस्या न पर वास्त विरति तदिच्छया ॥

प्राणापानमयी शक्तिः पट्टकाधारसयुता । शान्तं शिवं वशीकृत्य वर्तते कामकारत ॥
 आधारः कन्दमित्युक्तः स्वाधिष्ठानं च जन्मभूः । नाभिस्तु भणिपूराख्यं हृदयं विद्धम
 नाहतम् ॥ विशुद्धिः कण्ठ इत्युक्तनाज्ञानकं भ्रुवोन्तरे । आधारो हि चतुर्भिन्नः स्वा
 धिष्ठानं च पट्टकैः ॥ दशनिर्मणिपूराख्यं द्वादशैस्तु अनाहतम् । विशुद्धिः षोडशैर्भिन्नै
 [ज्ञा ?] राजानक इत्येव तु ॥ कालाग्निरुद्रा आधारो शक्तिः कुण्डलिनी तथा । आन
 न्दाख्या स्वाधिष्ठाने शकत्या कामाख्याया सह ॥ नाभौ ब्रह्मा हृदि श्रीशः कण्ठे रुद्रो
 व्यवास्थितः । ईश्वरो लम्बिकाया च तदूर्ध्वे न सदाशिवः ॥ ज्योतिः स्थानानि पैतानि
 पट्टकाणि जगुर्विधा ॥ द्वांसप्ततिसहस्राणि कन्दाम्राडयो विनिर्गता । प्रथि
 द्य नाभिदेशेषु सर्वाङ्गसु ततो गता ॥ Then follow the names of the ten
 Nadis after which we have एता प्राणवहा ज्ञेया प्रथाना दश नाडिका ॥ इडा
 नासापुत्रे वामे पिङ्गला दक्षिणे भवेत् । सुषुम्णा तातु भित्तवैव ब्रह्मद्वारं प्रवर्तिता ॥ सर
 स्वती च जिह्वाया गान्धारी वामकर्णके । दक्षिणे हस्तिजिह्वाख्या पूषा वामे च ला
 चने ॥ अलम्बुपा दक्षिणे स्यादुद्वारे कुडूर्भवेत् । आग्रहारन्ध्रान्ध्रार्गेण ब्रह्मरन्ध्रस्य
 दक्षिणी ॥ सदा विन्दुवहा ज्ञेया लिङ्गद्वारे च दक्षिणी ॥ from this we see that
 according to the Yoga philosophers there first existed the Su
 preme indiscriminate cause of all Then to that Supreme Being
 called शिव or पर शिव as will appear from the 9th line of the
 second extract and from another *Sloka* not here quoted a शक्ति
 called इच्छा was born, and from it sprang क्रियाशक्ति and ज्ञान
 शक्ति and from these sprang the god सदाशिव the representative of
 the element of ether from him ईश्वर the representative of wind,
 from him रुद्र the representative of light from him विष्णु
 of water and from him ब्रह्मा of earth Then followed the rest
 of the creation From the second extract we see that the hu
 man body consists of six parts or चक्राणि, the names and positions
 of which are given there The whole body is presided over or
 tenanted by the supreme Siva who is represented as being de
 luded by the *Saktis* and especially the प्राणापानमयी शक्ति and the
 five other gods dwell in five different parts of it Of the
 72,000 nadis whose function it is to bear the wind the ten
 named there are the principal The *Saktis* therefore alluded
 to in the Stanza are इच्छा ज्ञान and क्रिया The supreme Siva is
 heart with these and is also their lord पदभिरुदशनाडी &c is I
 think thus to be taken — यद्विभक्तं रधिकं यद्विभक्तं नय स्थितं भास्मा

यस्य स । The six Chakras and the ten Nādis are those mentioned above, and they composing the whole body, the supreme Śiva, whose habitation the body is, resides in them. The ten Nādis together are spoken of as constituting a चक्र in the Yoga Chudāman Upanishad इडा च &c .. चाङ्घ्रिनी वसनी स्मृता ॥ एत नडीमहाचक्र ज्ञातव्य योगिभि सदा ॥ हृदि विनिहित रूप यस्य ' whose form is placed (realized) in the heart,' i.e., who is the subject of deep meditation, or, "whose form exists in the heart," "whose abode is the heart of men" (ईश्वर सर्वभूतानां हृद्देशे &c) Stanza quoted in the K Pr to show that the use of words unintelligible to the ordinary reader, which is usually a fault in a composition, is a merit when the speaker is one acquainted with the Sāstra of which the expressions are technical terms, and speaks to himself. In the second sense of पञ्चकदम्बनाडी given by J he does not give the names of the six remaining Nādis. They are given by Kamal thus — लोलजिह्वेभजिह्वा च विजया कामदा पदा । अमृता बहुला नाम माड्यो वायुसमीरिता ॥

Ln 7 S—न्यास is what every Brahman who goes through his संध्यावन्दन (twilight devotion) ought to understand. Of course, he goes through it mechanically, without any attempt at meditation or associating any idea with it. It consists in repeating a Mantra (portions of the Gāyatri in the case of the संध्यावन्दन) and touching the six parts हृदय &c, mentioned by J. Or, the six *Anga chakras* here alluded to, are very likely those mentioned in the note to the last stanza, in which case the whole expression means "placed or residing in the six parts of the body which have been touched mystically by me." लय or 'absorption' is consequent on समाधि a state of mind in which the Yogin is conscious of one thing only, that on which, in a previous process called ध्यान, he has concentrated his mind. Kapāl owes her power to move in the sky to Yoga, which is said to confer this and other miraculous powers. Yoga consists of eight processes; ८१ यमनियमासनापानाद्यानसत्याहारस्वाध्यायसतनाभयोष्टाङ्गानि । Pat. १. S. ॥ २९ अहिंसासत्यानियमस्वाध्यायसतनाभयोष्टाङ्गानि यथा । ॥ ३० तीक्ष्णतीक्ष्णपःस्वा-

ध्यायंश्चतस्रनिधानानि नियमा । II 32 स्थिरमुखमासनम् । II. 46 तद्यथापचा-
सन वीरासन भद्रासन &c. &c तस्मिन्सति श्वासप्रश्वासायोर्यतिविच्छेद प्राणायाम । II
49 स्वविषयासंयोगे चित्तस्य स्वरूपानुकार इवेन्द्रियाणां प्रत्याहार । II.
53 When the mind does not operate on its objects, the other organs
of sense, the eye the ear, &c , imitate the mind, & e, cease to perform
their functions. This is प्रत्याहार, from whence follows a perfect control
over the senses. वैश्वान्धश्चित्तस्य धारणा । III 1 Concentration of the
mind on a particular point the navel, the heart, the head, &c, or any
external object तत्र प्रत्ययैकतानता ध्यानम् । III 2 An uninterrupted pe-
reception of the object on which the mind is concentrated is ध्यान
तदेवार्थमात्रनिर्भास स्वरूपशून्यमिव समाधि । III 3 When the mediator
loses his own identity in the thing meditated, the perception of
which is the only state of his mind, he is in the state called
समाधि. Then, according to the object on which the Yogi, having
gone through the previous processes, fixes and concentrates his
mind and enters into Samādhi, he acquires miraculous powers
of various kinds The last three processes are called सयम भुवनज्ञान
सूर्ये सयमाह । III 25 चन्द्रे ताराणूहज्ञानम् । III. 26 ध्रुवे तदतिज्ञानम् । III
27. नाभिचक्रे कायव्यूहज्ञानम् । III. 28, &c. &c कायाकाशयो संबन्धसय-
माहसुतूलसमापनेश्चाकाशगमनम् । III 41 One is able to move in the sky
when he becomes light after having performed सयम on such light
things as cotton or on the relation of the body to space स्थूलम्बरूप-
सूक्ष्मान्दयार्थवत्त्वसयमाहूतजय । III 43 ततो विनाशिराहुर्भाव &c, III 44

L. 9—The first sense given by J. appears to be the best
When the wind is restrained by प्राणायाम and remains confined in
the Nāḍīs, the five elements are drawn off from the body.
Ordinarily, when the wind moves, the five elements also move
and perform their functions, and when it stops, they also stop.
This seems to be what is meant प्रत्येक पञ्च तत्त्वानि नाड्याश्च बहमानयो ।
बहन्त्यर्हासि तानि ज्ञातव्यानि यतात्मनि ॥ उपै शङ्करप्रप्तोय निरर्थीन समी-
रण । भूमिनि [र] र्थेयुटे व्योम शर्यगे प्रवहापुन ॥ वायोवेङ्कटरपा पृथ्वा व्योम्नस्त-
त्त्वं बहेरकनाम् । बहन्त्यौरभयोनाड्योर्ज्ञातव्योय यथाक्रमम् ॥ &c. Satv Pāt,
Darś.

L. 12 —सर्वद्वेन कृणित्ता कगला किङ्किण्यो येन यत्र या । “The harsh bells rang in consequence of the garland of skulls striking against them” This interpretation looks better than J.’s कृणित् is hardly a proper word to express the sound of the skulls striking against each other.

L. 22 —पूजासभार ‘collection of the things necessary for wor by”

L. 29 — B. and the Com only read पाण्डुर for धूसर That reading is therefore rejected in this edition धूसर is “not bright,” “sombre,” “dusty,” “unclean”—रजोधूसरैरुत्सैन्यम् Ragh V 42

L. 30 —चरणन्यास for विकटन्यास is sanctioned by seven Mss But N. and O, two of our best have विकट which is J’s reading also न्यास is, as J explains the whole form or shape of Madh’s person It is graceful as it was naturally, and still terrible because he has human flesh in his hands which he is going to sell to the evil beings in the burning ground There is no occasion in the cemetery with its many horrors for “graceful footsteps” (नन्दितचरणन्यास)

Ls 43-44 —J’s सभोगे स्तम्भनादयो &c. is unwarranted “Movements, blind through regard, proceeding from love, and in which is seen, deep affection generated by familiarity,” &c., first of all, a regard springs up in the mind of a person, it then grows into love, and afterwards ripens into strong affection Madh wishes himself to be the object of these several feelings in Mal and to witness her behaviour under their influence Stanza quoted in the K Pr. as an instance of that kind of Vipralambha bhāngara (i.e. love sentiment in circumstances when the lovers are either not united to each other by marriage, or are separated after it) which is called *abhilāsha* i.e. desire for union

Ls 47-48 —The allusion is evidently to the garland of Bakula flowers which plays such an important part in this play, and thus to adopt the reading of N अतिमुक्तरूपयित्ता and affirm that that garland had some *Atimuktā* flowers also interwoven with the Bakula flowers is not proper, for the famous garland had no *Atimuktā* flowers in

it when woven by Mādḥ J's first explanation of अतिमुक्त seems to be the only one that is possible. The second is far fetched or अविमुक्त the reading of Bh O and of G might be adopted. J's objection to it does not come to much. With परिवर्त्तन् as our reading, and not परिवर्त्तन्तिम् अति स्तनम् should be taken as an adj. to परिवर्त्त and not adv.

L 49—The reading of the two Kas mir Mss has been adopted in order that the compound कर्ण ननम् may, like that in the first two lines, be construed as an adj. of परिवर्त्त. As an adj. of Mādḥ it is somewhat awkward.

L 50—प्रियया should be construed with विनिवेशिन अङ्ग for अङ्ग was found in A only on the occasion of the first edition. Now I have found it in A K I N O and in G. In order that an embrace of the whole person may be meant and not simply rolling in her lap with which the two adjectives do not harmonize, the reading of these Mss has been adopted.

L 53—The delight of the eye begins [the course of] love, is an introduction to or forerunner of love. J's reading seems to be प्रस्तौति as of O.

L 55—मङ्गलगृहम्. The first and third of J's interpretations of this appear to be good. The second is far fetched and hardly graceful.

L 56—अतिस्वल्पोऽपि &c. It "there will not be even a slight difference (in my condition) by seeing her, i.e. my condition cannot be different from what it is even if I see her personally, for, in my existing condition, she is present in my heart and I have as vivid a knowledge of her as if she were bodily present before me. Seeing her, therefore is superfluous. I do see her even now, my whole soul being full of her.

Ls. 57 60—It is necessary to remember some of the definitions given in the Tarka S. to understand this fully. बुद्धि (or knowledge) is of two kinds. अनुभव and स्मृति. सस्कारमाश्रयन्त्य स्मृतिः । ५८

knowledge produced by an impression alone (created by an object of which one had direct cognition before), is स्मृति or recollection " There are three kinds of *samskāras*, and the one with which we are here concerned is भावना, which is defined as अनुभवजन्या स्मृतिहेतुर्भावना प्रत्यय means " knowledge " or " cognition " विद्यतमा—ज्ञान is " the continuation of the generation of the cognition in the shape of a recollection of my beloved, " i e, the recollection or recalled cognition of her, her image, starts up in the mind every moment Now the *cognition recalled, image, or recollection* must be संस्कारजन्य संस्कारस्या—मान, therefore, is equivalent to " the continuous recollection (recalled cognition) extended, stretched out, or caused, by the constant awakening of the Samskāra or impression " The संस्कार *viz* भावना in this case, is itself अनुभवजन्य उपलम्भ means अनुभव or direct cognition, which is of two kinds, प्रत्यक्ष or perception through the senses, and अनुमान or inference Here प्रत्यक्ष only is to be taken सात्त्विक जन्मन्, therefore, means ' the Samskāra or impression which has derived its birth from the former close perception ' (direct cognition) Now " the flow of this continuity of the recalled or recollected image is undisturbed by any other cognition at variance or inconsistent with it " (तद्विसदृश ह) अन्तर्बुद्धि-त " on account of the resemblance of the internal or mental state to her " My mental state bears likeness to her, hence the whole soul has assumed her form This sentence and the following stanza are quoted in the D R as containing an instance of स्मृति (recollection), which is one of the thirty three subordinate feelings (व्यभिचारिणो भावा) attendant on the principal feelings (स्थायिणो भावा) which constitute the *rasas* It is referred to, in another place, in illustration of the definition of a स्थायिभाव, which is that it is the predominant feeling, that which is not thrown into the shade by any other. रति or love which constitutes the Śringāra rasa is such a feeling in the present case, and predominates over the Bibhatsa sentiment

L. 70 —The last interpretation of ससक्त—य given by J. does not appear good

L. 74 —पुत्र in the sense of छिन्नम् is unauthorized. The other interpretations are good

L. 88 —ज्ञायुना पन्थिभिर्घनानि would perhaps be better.

L. 91 92 —This stanza contains an instance of the Alamkāra called निर्वर्णना एते पिशाचा वग्धपुराणरोहिणाना द्युति इधतीत्यसभवि । अतो रोहिणद्युतिसदृशी तेषा द्युतिरित्युपमाया पर्यवसानम् । इव for इह is a bad reading since it brings in an unnecessary *Utpreksha*

Ls. 94 97 —This stanza is the मूर्धाभिचिन्तमुदाहरणम् (stock instance) of बीभत्सरस, and as such is quoted in the D. R., the K Pr., S'ar, &c आर्त्त. पर्यस्तनेत्र for भान्त-त्र is the reading of the first in the Bibl Ed and of the second (Benares and Mahes'chandra's Ed), उरक्षेप for वच्छोक in Mahes Ed of K Pr and जङ्घा for पिण्ड in the Benares Ed S'ar.'s readings are the same as in the text though the Ms are corrupt

L. 99 —Though there is a grammatical objection to अरुन्, the other reading अरुन् is open to the objection that there could be no blood in the dead bodies It is not unlikely that the poet may not have remembered the rule when he used the word If, however for प्रेतकायान् we accept प्रेतकायान् the reading of O which is a good Ms and of G which also is trustworthy the difficulty is removed नि—रुन् becomes then an ablative and is grammatically correct, so is क-नेहस The remaining adjective ससक्तधूमान् is also read by O though not by G as ससक्तधूमान् The construction is प्रेतकायाञ्जङ्घानलक कृद्वा निष्कृष्य मज्जधारा पिबन्ति । and it yields as good a sense at least as the other J seems to propose this reading.

L. 101 —It is better to take प्रचलत् as an adj to जङ्घानलकम् than to संधि, for "the moving of the joint" is hardly an intelligible expression J. himself takes प्रचलत् given by him as an optional reading, in this way

Ls. 104-7 —Stanza quoted in the D R The doctrine laid down is that two sentiments though represented as independent of each other and not mutually related as principal and subordinate, do not affect the beauty of a composition if one of them contributes to heighten the other, or both to the development of a third This is an instance in which the *Springāra* and *Bibhātsa* contribute to develop a third, viz. *Rusya* Sur quotes it as an instance of *Bibhātsa* The reading सहसा does not yield a satisfactory sense,

though J has given a reason why the ghost damsels should have been in haste. The other readings too, as they are in the Ms., are hardly better. शिरसो or शिरसा विनह्य would be satisfactory, if interpreted to mean "tying or wearing on the head, in the hair, garlands of the heart-lotuses," as ordinarily Hindu ladies wear garlands of flowers. The reading of B upsets the whole and makes the garlands to consist of heads and to be worn on the heart-lotuses of the ghost-damsels, in which case the comparison of the heart to the lotus is without purpose. G. reads शिरसा and Sār. सरसा. The last makes pretty good sense. All our Ms. have सहसा.

L. 111 — J gives no authority for taking विचिन्त in the sense of व्याप्त. Besides, there is no reason why विचिन्तश्चैव &c. should be said despondingly, if it means "the place is all full or filled." The existence of the river also cannot serve as a reason for the statement. G. reads विदित which means "known" for विचिन्त. and interpreting विचिन्त in this light, the sense is "I have searched, seen, wandered over this cemetery on all sides: no more remains to be gone over, for here lies before me its boundary, the river. I have gone over the whole without meeting with any being who would take this flesh from me and promise me the fulfilment of my wish." Hence the despondency. The root चि with वि means to "search," to "look for."

L. 115 — पय सरोध as a better reading has been adopted in Edition कर्करैः पय सरोधस्तेन कुलकप (or कप घ्नत)। The current dashed against the banks, because the free course of the water obstructed by the pieces of skulls that had fallen into it. तरस may also be similarly interpreted. तरस सरोध । सीस्यास्तीति तरस (घ्नत) or घी (निर्गम) "The current, the speed of which obstructed by the skulls was कुलकप' तरसरोधि cannot, I think, be well taken in any other than the manner J does. In this case, however, the epithet is almost without any purpose.

L. 121 — श्रीवरावाह्वेति lit "comes up to an agreement in the ear,"

agreement with a voice heard before, i.e. is recognized by the ear सवाह १८ "agreement" सवहन्त्यस्तराणि Mudra R Act V

Ls 131-32 —कल्याणस्य साधनमेवैकं शुभम् । तस्मिन्स्तदेव वा सकलो व्यापारो यस्या । The other reading is to be taken thus —कल्याणस्य साधनमेवैकम् । तस्मिन्स्तदर्थं वा मुक्त सकलो व्यापारो यया ।

L 136 — 'I will then go up to her (wait upon her, succour her) while she is alive' आनि कान shows 'wish'

L 142 —प्रचलित &c is in a metre called *dandaka*. It is a stanza of four lines, each composed of two न ganas followed by sixteen र ganas and thus consisting of 51 letters and belongs to that species of *dandaka* which is known by the name of सप्तम प्रचलित—नखापात. While she was dancing the hide of an elephant that was wrapped round her body moved upwards and the nails of her hands protruded from its displaced skirts and struck the moon on the head. To take प्रच यन्त as a Bahuv and to connect it with the rest in a Karmadh compound is not satisfactory.

L 146 —साट is J's reading for छत्र

Ls 171-72 —J's interpretation of these lines is not satisfactory except the portion introduced by his first यद्वा. These two lines must certainly be taken to refer to the open and unrestrained manner in which when about to be killed Mal remembered Madh (Ls 108-60) and made confession of her love. The meaning then, is Here before thee is that friend of thine for whom at the time of death thou didst show thy affection in words freely spoken (lit. with thy speech unfettered), having thrown off all hesitation. She never before spoke so freely about her love for Madh प्रलापे निरर्गल यथा स्यात्तया । प्रलापनिरर्गल or र्गलम् does not make good sense. प्रलापनिरर्गलप्रकन्ति has the same sense as the reading in the text प्रकन्ति निम खेहो यस्मिन्नाधवे. The readings मुक्ताशङ्कु or त्यक्ताशङ्कु and प्रलापनिरर्गल or प्रलापनिरर्गल make these adjectives applicable to Madh and then प्रकन्तिनिमखह will have to be taken

as प्रकटितो निज खेही येन, i.e., the sense will be "on the occasion of death, (Māl's of course) Mādh has thrown off all reserve or hesitation, has assumed freedom of speech, or is free in his prowess, and shown his affection for Māl. The last epithet is not decorous as involving boastfulness, as to the first, he had no reserve before as is shown by his offering his heart and life to Māl in the fourth Act, and there he was free or unrestrained in his speech also. In fact these adjectives, appear appropriate only in the case of Māl and they can be rendered applicable to her by taking the readings as in the text and construing them as above.

L. 180.—The acc उपर्यलिन्दकम् is to be explained by the Vārt कालभावाभ्यगन्तव्या कर्मसत्ता ह्यकर्मणाम्, or, as explained in the Sid Kaum, अकर्मकधातुभिर्विगेण वेदाः कालो भावो गन्तव्योऽथा कर्मयज्ञक इति वाच्यम्। The instances of वेद्य given in the Mahabhashya are कुरुन्स्वपिति and पश्चालान्स्वपिति. For the sense of उपर्यलिन्दकम् see note 1 11 12, Act II उपर्यलिन्दके presents no difficulty.

L. 192.—It is not necessary to go so far as I. does, for an explanation of the rise of आतङ्क or fear in the heart of a brave man like Mādh. It may be regarded as consequent on the danger in which the beloved of his heart stood. He was afraid she would be killed before he could be on the spot to save her.

L. 193.—"How should my heart fare!" "In what condition must it be!" It is distracted by a variety of feelings.

L. 202.—अर्षे कन्धर्पम् Comp सचार्षिणिव वेपथ्य मकरकेतोर्जगद्विजयवै जयान्तिका p 47 इदामह मदनस्य जैत्रमन्त्रम् p 108 जननयन लम् Comp सखे अनयामचक्षु फलोसि येन त्वया द्रष्टव्याना पर न इष्टम्। Sak Act II

La 205-08.—Metre—नर्दक—हयवृषाभिर्नजौ भञ्जजल गुरु नर्दकम्। Stanza quoted in the K Pr as containing an instance of the figure called *Kavyalinga* काव्यलिङ्ग हेतोर्बाक्यवधार्यता। When a word or words or a sentence denote by implication, the reason of something else the figure is *Kavyalinga*. Here the words शस्त्र सुपशितम् express the reason or cause of the fall of his arm.

L. 211.—'Protect me, turn away from this risk of evil' His diverting himself from the risk is the way to protect Mâl. An evil chance to Mâdh would be the same thing to her as death. Though the Chhâyâ in the Ms. of the Com omits परि-नाम्, J. must have had the words before him, as will appear from his explanation.

Ls. 214-17.—The second of J's interpretations is not satisfactory.

L. 220.—अप्रतिहतप्रज्ञागति is certainly a better reading than अप्रतिहतप्रज्ञिता which J adopts. The first means "the operation of whose intellect knows no impediment," i. e. its capacity is wide, it is able to grasp any thing. Hence it is she has been able to find out that Aghor must have carried away Mâl.

Ls. 222-23.—The similarity of construction between the two lines (नायोत्पण्णइ &c. and न करालोप &c.) would show that this is the true text. "No other end or object (in taking away Mâl.) appears than a sacrifice to Karâls." भीषण "dreadful" "exciting fear," दारुण, "pitiless," "heart-rending."

Ls. 231-32.—"[My] sword that will make noise when it strikes against the hard knots of thy bones, and whose speed will be impeded for a moment when it has to cut tough muscles."

Act VI.

L. 6.—अनुक्तानुसया -अनुसय may here mean गाडरोप. But its use in such cases also as अनुसयदुःखावेद्दं हतद्वय सप्रति प्रबुद्धम्। where it means, 'repentance' shows that in all cases it retains its original sense, namely, 'thinking over' "pondering over" what has occurred. The "pondering over" his having repudiated Sakuntalâ through loss of memory causes sorrow to Dushyanta and hence there is 'repentance' here while 'the pondering over' Aghor's death makes Kap angry and thus keeps alive her resentment. वी to

lie down," अनुशी is "to lie down with, close to" a certain thing, 'not leave it," "muse over it," "ponder over it"

L 10 — गानावचननिबद्धे "Let divers movements be made by the use of a variety of words or songs, for auspicious purposes"

L 14 — यथा to be connected with आदिशन्ति अन्यथादिशन्ति यथा &c

L 21 — To be यात्राभिमुख is "to start on a journey" यात्राभिमुखे प्रवृत्ता is "started on a journey" Here, the journey is the procession to the temple According to the other reading it is Mak that sends Kal This is equally good if not better

L 26 — मद्नायासप्रबन्ध—"the course of love anxieties"

Ls 39 42 — "Here appear collections of white umbrellas bearing the beauty of white lotuses with prominent stalks, thickly set in the lake of the wide extent of the sky, the lake which has for its waves the rows of banners, moving by the wind fanned by the Chowries pleasant [to the sight] because of [their possessing] the beauty of flying royal swans"

Ls 4° 52 — मयूखाना मेचकास्तेषा चय । मेहन्तो भूरयो मयूखमेचकचया. (कर्म०) । तैरिव । मयूर for मयूख renders the sense plain and is, perhaps, a better reading, though it may be objected to as involving a repetition, since मेचक itself means "the eye on a peacock's tail" G reads मयूरचन्द्रकनिभै The first two compounds contain two *Uti rel shas* on the collections of rays, and the word इव must be connected with both दिवर्तिभि must also, from its position, be similarly taken, i e as involving another *Utprekshâ* "The rays which appear as if they were a collection of the eyes on the tail of a peacock moving about and as if the colour of the wings of *Clâshu* birds flying about were mixed up with them" व्यक्ता—काँ and उच्चिच—वा contain two *Utprekshâs* on the quarters of the sky These appear as if they had rain bows or were covered over with carpets of China cloth with pictures prominent on them

L 54 — The staves or canes in their hands were mounted in this

leaves of gold or silver which formed their outer covering With पङ्क for पङ्क, the staves must be understood to have been gilt

Ls 55-57—उपरक्त मुख दरया । J's reading is given at the bottom of p 248 The she-elephant being likened (in a Rupaka) to the night, and the सिन्दूर to the twilight colour, this सिन्दूर must be understood to have been rubbed over her face, in order that it may correspond with the twilight colour which is the colour on the face of the night, सभ्या or twilight being the face or beginning of the night Hence, the reading in the text is truer than J's which omits मुख and is sanctioned by only two of our ten Mss मक्षत्रनालाधारिणी applies to both in the way explained by J This is an instance of what is called by Dandē सकलरूपक (See II, 69-70) and समस्तवस्तु विषय in the K. Pr The she-elephant is the night on account of her dark colour

L 58—A beautiful woman in distress is often compared to the moon with only one digit enlightened

L 78—J's interpretations are unsatisfactory अनुकूल इष्टावसान नयेत्सिद्ध्यापारकतया च विप्रलम्भो वञ्चना । She is led into the belief that she is now going to be married to Nand and brought to the temple of the city god to perform worship, that the affair may terminate successfully This विप्रलम्भ or delusion is अनुकूल or favourable because the end is to be her marriage with Madh or it is the means of bringing about that end

L 84—आभरणस्तयोगा sets of ornaments'

L 87—एवम् 'yes,' all right ओम् being the reading of three only of the Mss has been rejected in this Edition

L 88—The Mss have प्रती० । तथेति विष्कान्ता The दया in this must be the speech of प्रती०, but it is somehow not in Prakrit It ought to be नह

L 101.—मर्मच्छेदु सहम् in a manner unbearable as it pierces the vitals of my heart with निर्वेदु सहम् the reading of B C in a manner unbearable on account of despondency Error thing that

you say on the point makes the feeling of despondency keen, and hence it is unbearable

L 104 — दुर्लभोभिनिवेशो यस्य । एतादृशमनोग्धेन विसवदद्वागधेयं यस्य ।
J's readings appear to have been °हिणिवेसि for °हिणिवेस and विसवाद् for विसवदन्त

L 107 — तु has been adopted in this Edition as the reading of six of our best MSS and of G. But even च which was adopted before has the same sense as तु. See note on Ls 227-28, Act I

L 109-10 — गर्भान्निर्गमो गर्भनिर्गम । गर्भनिर्गमनाभिष्याप्यागर्भनिर्गमम् ।
आगर्भनिर्गम निरन्तरोपकारोपखुदी यो विसम्मस्तस्य सवृशम्

Ls 110-18 — The first two lines occur in a Sloka in Utt. R. Ch. It is best to take अमृत = पीयूष

Ls 121-22 — "So manage that he will, in consequence of my departure to the other world, at no time grow indifferent as to his career in life, by making it to consist simply of remembrances and talks about me"

L 127 — वास्तस्त्वेन यो मोहस्तेन 'through infatuation produced by kindness (for me)'. Her kindness is so great that it has rendered her almost mad and hence she cries मोह is not to be taken separately and interpreted as "being despondent, though there is hope," for Mādh must also be expected not to take a very hopeful view of the prospect before them

L. 129 — The अमङ्गलम् is the death she is speaking of

L 131 — "Māl's life and not Mal. is dear to you (all)", i. e. you want Māl. to live, but you do not want her to live happily. You care for her life but not for herself, i. e. for her happiness

L 133 — "Why is it so said?" "Why dost thou say so?"

L 136-7 — पराक्षयुज्यतीतिनानवरात्तुनाप्तान परिष्येद्यानाति is about the reading of A B C D and it is a reading which to my mind, makes no satisfactory sense. "I will destroy myself while I am unless by extolling his virtues in his absence" is hardly intelligible. The

reading of Dh. is the same as in the text and of K1 & K2 about the same, there being only a slightly different variety of writing the word केरभ That of N is the same, the difference consisting in its having अवरद्ध for अणवरद्ध. K1 K2 exhibit the mode of transformation of the one reading into the other. The original केरभत्तणेण of Dh and N became केरन्त (त्त) णेण in K1 and then कीरत्तणेण in K2. This is perilously near to किरित्तणेण of A C. It was then taken as the equivalent of the Skt कीर्त्तनेन and then it occurred to somebody that the true Prakrit of this is कित्तणेण as in E. Hence arose a more euphonic form सक्त्तणेण as in B, and since कीर्त्तनेन must be of virtues, we had eventual गुणकीर्त्तनेन and as the original had the word पर in it (परकेरभत्तणेण), this पर became परोक्त्त=परोक्त्त in order that it might be more fitly applicable in the present case than परगुणकीर्त्तनेन. I have therefore adopted the reading in the text understanding the others to be corruptions, though अवरद्ध is as intelligible as अणवरद्ध. The sense is 'I will destroy myself while I have not become sinful by belonging to another. If I remain alive I shall be married to Nand and thus come to belong to another than the man to whom I have given myself. That I may not incur this sin I will kill myself.' With the अवरद्ध of V the sense is

'I will destroy myself as I have been polluted or have become sinful by belonging to another,' i.e. she conceives herself to have been given to Nand and thus by belonging to another than her chosen one she has become defiled and consequently not deserving to live. The reading of G is परभत्तणेण अणवरद्ध अत्ताण=परायत्तत्वेना नपराद्धमात्मानम् which is the same in substance with the Skt translation of the Prakrit in the Com. पराधीनत्वेन. The sense of this also is the same as of the reading in the text परभत्तणेण being substituted by somebody as more intelligible than परकेरभत्तणेण. To take परकेरभत्तणेण or परभत्तणेण as 'being in the hands of others' i.e. her parents, and interpret the passage as 'I have sinned because I am in the hands of others' (N) or 'while I have not sinned as I should if I lived being in the hands of others' (the text) is far fetched (क्लिष्ट). G has also the reading of the other Mss in the margin. The Prakrit

word केरअ, केरभो or केरको occurs frequently in dramatic plays, and from the manner in which it is used, would appear to mean "property" or "possession." See *infra* p 327, ls. 189 90, where it is explained by J. as कृत्यकरवाची जो सो वेस्तामणकेरका अलकारभो सो अरहवो। Mirch, Act III सवदिशणीए केलका अलकाल। *Id* Act IX, &c, &c Hemachandra gives केर as a termination having the sense of "belonging to" and corresponding to the Sanskrit ईय इदमर्थस्य केर। इदमर्थस्य प्रत्ययस्य केर इत्यादेशो भवति। शुभदीय। लुम्हकेरो। अस्मदीय। अम्हकेरो। It appears that the word originally signified 'a possession,' and being compounded with other words, came to be regarded as a termination

L 143 —मरुति "nature"

Ls 146-47.—The words are so chosen that they may be the same in Prākṛit and Sanskrit

L 153 —उत्पीड 'overflow' Com पूरोत्पीडे तडागस्य परीवाह प्रतिक्रिया ॥ अन्तर्लीनस्य दु खामेरथोद्दाम ज्वलिधन'। उत्पीड इय धूमस्य मोह प्रागा वृणोति माम् ॥ Utt R Ch See also l 50, p 341 *infra*

L 160 —बन्धन is "stem" in the case of a flower, or "root" 'Heart the root of which was being twisted'

L 170 —निर्मम has the same sense as that given by J for निर्भिन्न ris, "pressing against each other"

L 177 —सरूपसगम "union created by imagination," "imagining oneself to be united to one's beloved" See l 126, Act II

L 181 —सविधान is 'arrangement of incidents in a plot'

Ls 187 88 —अपि सनापनायाम् "Will this person (Māl) who, verily in the matter of her heart, did not oppose Mādh when he did the daring deed of capturing it at his will, now hesitate if he takes up her hand wearing the wedding string bracelet of his own will" If she allowed herself to entertain and cherish a love for Mādh. . . allowed him to take possession of her heart, why should she now hesitate about marrying him . . . allowing him to take possession of her hand

Mādh, therefore is at liberty to take her hand in marriage. N O which when they agree give a very good reading have here वङ्गुणभरणे करे : e, a locative corresponding to the locative हृदये in both cases it being वल as is called विषयसप्तमी, : e., a locative indicating "the matter" of which something is said. According to the marriage ritual, several ceremonies have to be gone through before the hand of the bride is actually taken hold of by the bridegroom. One of these is the tying of the string bracelet, in the following manner:—ततो दुग्धाक्तैः द्विगुणशुक्लगुणेण वपती कण्ठदेशे कटिदेशे चैशानीमारभ्य पञ्चवारं चतुर्वारं वा प्रदक्षिणं वेदयेत्परोधा एतैर्मेन्दैः ततः कण्ठदेशस्थसूत्रमथो निष्कास्य कुङ्कुमाक्तसूत्राद्युक्तं कृत्वा तेन हृदिद्रास्यण्डं बद्ध्वा तदधुवामहस्तप्रकोष्ठे यतो बध्नीयाच्चित्तौहितेति मन्त्रेण (Rv. 10-85-28) । कटिदेशस्थसूत्रमुपरि निष्कास्य तादृशं कृत्वा परहस्तप्रकोष्ठे बध्नुर्बध्नीयात् ॥ Nārāyana Bhatta

L 197 — वैदग्ध्य is rather "skill" than "effort" (प्रयत्न).

LS 198 99 — निर्धर्तितो विषयो ध्यवसायो येन । निर्धापित चण्ड पासण्डस्य प्रचण्डयोदोर्दण्डयो साहस येन । Ihen a Karmadh of both कृष्णचर्तुर्शीरजन्या दमशानसन्धारेण निर्धर्तित &c

LS 209 10 — It is usual with or natural for Hindu mothers to weep when their daughters are made over to their husbands at the time of marriage, since thenceforward they are separated from them. Kām looks upon Māl as her daughter and has a parental affection for her, hence her weeping.

LS 215 17 — परिणतिरमणीया — "Charming when matured" तत used in addressing or speaking of the father or an elderly person is also a term of endearment and is used like the Marathi word बाबा in addressing a junior.

L. 220 — "Oh, through affection the event transgresses all limits" Out of affection for Māl she is about to prostrate herself before Mādh, in order to induce him to bind himself to give Māl a kind and considerate treatment for ever. प्रसङ्ग is "the event or occurrence," i.e. Kām's conduct, and अतिक्रान्ति "goes beyond" "transgresses" मर्यादा is of course to be understood,

L. 223 — निर्व्यूढ has here the same sense as that given in the note on l. 126, Act IV. She has "vindicated" "proved true" her love by making up her mind to destroy herself when about to be given to Nand.

L. 237 — 'Cause yourself to be married,' by Nand परिणय originally is "taking or carrying round." In the marriage ceremony the bride is taken round the fire three times by the bridegroom. This is परिणय proper, but the word has got a more extensive signification and denotes "marriage" generally.

L. 248 — उद्यानवाट nom. to गम्यताम् pass. उद्वाहनङ्गलार्थम् 'for the performance of the auspicious rite of marriage'.

L. 253 — श्रेय is the reading of five of our MSS and in ordinary language it signifies "good" whether in this world or the next. But the distinction between श्रेय and प्रिय, which is dwelt on in the Kathopanishad seems to have attracted somebody's or even Bhavabhūti's attention, and in keeping with it, he must have used प्रिय instead of श्रेय is "that which pleases one," i. e. "worldly good," and श्रेय is "eternal good" though not pleasing from a worldly point of view.

L. 258 — This seems to be addressed to Kalā who has spoken as if sceptical about the success of the scheme.

L. 262 — The reading in the first Edition was लुपताम् and the following was a note on it: "Whence J gets his अवशिष्यावहे, I cannot say with certainty. But it makes good sense, since Lav must then be understood to say that she is not going away but left behind, and Mālī herself is going away with her lover. G reads उधरामो for लुपताम्. If the च in this and in the reading of A. is really च carelessly transcribed, a thing not seldom observable in MSS, and the लु of लुपताम् is उ, which also is highly probable, the true reading is उधरामो उधरामो, or उधरामो which answers to our modern Marāṭhī verb उरणे "to remain behind," equivalent to the Sanskrit अवशिष्य. We have the word in अतिदुष्परिणत the reading of A. B. C. in note I, p. 257, which is equivalent to the Marāṭhī अफन उरणारे or अकन उरे

इत्तैकं But as it is, the सुवराग्नौ of D. C and E, the भवसराग्नौ of N. and the उचराग्नौ of G all mean nearly the same thing, viz: "we go away in haste in this state of things," i. e. clear the place, in order that you and Mādh may be left alone, to enjoy each other's company." In this Edition उचराग्नौ has been adopted in the text on the authority of Bh and also because उचराग्नौ and सुवराग्नौ seem as mistakes to point to it, as stated in the above note भरिवुचरन्त has also been accepted in l 132, p 313 Hemach in the Des'ikos's gives उचरिभ in the sense of अधिकम् or "superfluous" and अनीक्षितम् or "not wanted" (p 54 Ed. Skr series) This comes to the same as what is stated above

Act VII.

Ls 5-6 — नवदग्धा गृहप्रवेशेन निमित्तेन विरचितोऽस्मिन् कौमुदीमहोत्सवः । &c Joyous preparations as on the night of the moon light festival on the Full moon day in Āsvin were made in celebration of the bringing home of a newly married bride It was not the time of the moon-light festival, therefore अकाल J's second explanation of the word is artificial

L 11 — रोयेण निर्भरं तु खितश्च । "intensely embittered by anger"

L 13 — मसङ्गेन "in connection with this matter" "This will serve as an occasion for her being brought"

L 18 — "Gone to," "entrusted to" Buddh

L 23 — प्रसृष्टस्यैव लक्षणं यस्य "looking like one asleep"

L 27 — अस्याहितम् may be taken in its usual sense of महतीति . दानशीला "cro's," "perverse"

L 33 — अनुप्रान्ते, दायनीयाधान्ते, and दायनीयाधे are the other readings. दायपुप्रान्ते (= दायनोत्प्रान्ते which has no meaning) is a corruption of अपुप्रान्ते and दायनीयाधन्ते of दायनीयाधन्ते दायनीयोध्वान्ते "on the upper end or side of the bed" appears to be the best reading

L 40 —“ It may be ‘on the contrary’ or not ‘on the contrary’ ”

L 43 —The ण after जणो read by five copies does not appear proper. For Buddh constitutes herself, in appearance, an impartial judge, so that, she must, in appearance at least, lay the blame on Māl also. Besides, if we should read न, विप्रतीपम् in l 40 would not be accounted for, and after बुद्धोक्ति or सूयमिति it would be necessary, by the rules of construction, to supply गोपालम्भनीया, which would make no sense. The वि for अवि equivalent to “also” read by G before and by E after बुद्धे would, in the same way, show that in the first part of her speech, Buddh finds fault with Māl. G agrees with the text “This person is reprehensible on account of the defect of bashfulness.” While thus she apparently declares her guilty, she makes the guilt to consist in bashfulness alone, i. e. in effect, she absolves her.

Ls 44-45 —भसा य उपक्रमस्तस्य स्वल्पेन यद्वैलस्य तेन निश्चिद्विदित महानुभावस्य यस्य । ‘Whose gentility or gravity had vanished by the embarrassment consequent on the unsuccessfulness of his forcible advance अपरिस्थानम् “improper,” “ unfit ’

Ls 46-48 —The author of Kāmasūtra mentioned by Buddh is Vatsyāyana and the passage quoted occurs in Chap II of the कन्यासंययुक्तकाविरचणः i. e. Part III of his work. The सद्य and the वि of विद्वेषियौ occurring in our text are omitted in the passage as given in Durgāprasad's Ed. At the end of each chapter of the Kāmasūtra there occur verses, giving the substance or bearing on the subject of the preceding Sūtras and these are often quoted by J. The verses at p 294 beginning with सहसा occur at the end of Chap II from which Buddh quotes उपक्रम “advance”

La 30-31 —G reads अनुह=अनु for लडह and पहवदि for पहवदि — “Burns by the fire of words, because he is her master” (अनवदि) or “thanking ‘I am her master’ ” (अनवदि), i. e. because she is perfectly in his power. A word लडह corresponding to the Prākṛit लडह is found in later Skt. The sense is ‘lovely’ ‘charming’

L 53—महापरिभवा “great indignities” or “insults” “Dislike the birth of female children” कन्दैव मा जायतामिति भाव and not that an *ill-disposed* girl be not born, as J takes it

L 66—तन्न जानीथ is a question, and without न as in B and O it is better to take it as an affirmative sentence

L 67—वाचा मन्त्रितम by Nand “How should we not know what was actually expressed to us in words?” She means to say that the origin and every thing concerning the matter existed in Nand’s words and nowhere else, & the reproach was groundless and was due to Nand’s ill nature

L 69—तारामैत्रकम् “the friendship of the stars,” & a spontaneous, unaccountable love owing its origin, as it were, to the agreement between the stars presiding over the births of the two individuals This will be apparent from the use of the word in Utt R Ch भूयसा जीविष्यमेव यद्रसमयी कम्बुचिक्कचिष्पीति । यत्र लौकिकानामुपचारस्तारामैत्रक वा चक्षु रग इति [वा?] समप्रतिसङ्ख्येयमनिबन्धन प्रेक्षणमामनन्ति । The Calcutta commentators have made a mess of the second sentence in this and of this expression in particular वाभावेत्तन्न A वायामैत्रके O I take to be the Pr of वाचामैत्रकम् and वाभावेत्तन्न N of the same without the क वाचामैत्रकम् is “friendship in words, ‘friendship,’ or ‘love’ not going beyond the words used by each with reference to the other or as वाचामात्रम् it may mean mere rumour ’ ‘mere talk’

Ls 71-72—अभिविषेत् should be taken in its usual sense of “fondness,” “predilection” “attachment” “adherence” “disposition” &c, the अभिविषेत् which Mad wishes to be eradicated must be that of Mal’s heart for in the general statement at the end of the speech she speaks of the हुरभियङ्ग of girls which corresponds to this अभिविषेत् The sense therefore is —‘Act in such a manner that this predilection for the rival of her husband may be thoroughly eradicated from her heart’ भर्तृपक्षाभिविषेत्—Mal’s attachment to a side opposed to her husband i.e. her attachment to his rival अक्षेपाभिविषेत् Bh and अक्षेपाभिविषेत् k’ mean “disposition to underrate or regard with contempt the husband” prejudice

against the husband," वैश्याभिनिवेश N. "disposition to embarrass or shame the husband," and अशर्ण्याभिनिवेश O. "unshakable disposition towards the husband" The reading is evidently corrupt. The MSS. that usually agree when a reading has been correctly handed down, K1, K2, N O. for instance or even N O. here differ

Ls 73-74 —बुद्धिभङ्ग is "attachment to something bad."

Ls. 77-78—"You will not remain spoken to indistinctly," i. e. I will speak plainly.

Ls 79-80 —कडीरक्रेतकीगर्भस्येव विभ्रमी यथा सादृशानामवयवाना दौर्बल्येन निर्वाहित सुन्दरशरीरो यत्र। Thus and the next compound are attributes of मानसया शरीरम्. and प्रभात &c. , of माधवस्य शरीरम्

Ls 83-87 —सविभ्रम यथा स्यात्तथोच्छ्रितमानि कौतूहलनोत्कुलान्येन एव प्रसारन्ति यानि नयनान्यलानि तेषा यो बहलो विलासस्तन मधुषो य संशारस्तेन शरदस्तेन मगृण संशारो याता ता अत एव शरद इति वा यास्नाएकास्सारा दिसजमा वा विभ्रमा यत्र । अनङ्गनादप्यशरत्स्य च शरीरशरीरदशस्तेन निर्मित यद्देग्ध्यं तेन सुग्ध्यं ते मधुराश्च— "Their mutual glances, which were pretty and sweet in consequence of the cleverness or skill arising from the thorough going instructions of that Dancing-master (teacher of gesticulations), Love" Love was the master who taught them the several gesticulations of the eye which rendered their glances so charming नृदिसभेद् is "the meeting of the glances" Comp अन्योन्यसन्निभदृसा p. 6° l. 317

L 99 —निष्कारणबान्धव is "a disinterested friend"

Ls 101-02 —अरुजर्जरितजवापीडहारिणा "surpassing a garland of tattered, full grown Japa or Java flowers by his massive, open and broad bosom frightfully lacerated by the hard jaws" (of the tiger), कृदाभिर्देग्भिर्विशालिमन एव विक्रवं मासल चोत्तान च परिष्वाहि च यद्दशःस्थल तेन । The compound should be dissolved as a कर्मधारय and not बहुव्रीहि For properly he himself as the whole body cannot be compared to a garland of Japa flowers, wherefore that part of the body which makes the comparison possible must as the means of that comparison be mentioned prominently This a कर्मधारय can do but not a बहुव्रीहि The

flowers of Japā (शस्वत Marī'hi) are red. Therefore, in and through the bosom which had the scratches of the tiger's nails, Mak appeared to surpass, i. e. was redder than a wreath of Dauranta flowers. The word हारिणा makes the Alamkāra a Vyatireka which does involve an Upamā, but the relation of औपम्य or resemblance is here implied by that word as by जयति in the instance of Vyatireka आवनेनाकलङ्कनञ्जयतीन्दु कलङ्किनम्। (K. Pr. under that Alamkāra) That this was the sense either intended by the poet or was understood by a later student of the play is shown by the reading of O which is अनुकारिणा. This, however, brings out an Upamā alone and not a Vyatireka as हारिणा does, Mak only "resembles" the garland according to it and does not "surpass" it as the latter reading makes him do K1 K2. N read धारिणा instead of हारिणा. Mak. as a whole body cannot resemble a red garland, but he may wear it, wherefore this reading is better. But he did not wear a red garland as a matter of fact and only seemed to do it, wherefore a particle like इव expressive of an Ūprekshā is necessarily wanted here if we accept this reading. But we have not got it. Hence the reading हारिणा, the कर्मधारय and the Vyatireka make up the best way of taking the passage.

L. 109—By दयम् she means Māl, since, as her friend and attendant she identifies herself with her.

L. 111—कदम्बगोल "the Kadamba shrub." As the form of the tree is spoken of as घटे or "a club," "a stick," elsewhere, so here it is spoken of as a "globe." See note on ls. 65-68, Act III.

L. 112—विशुद्धमुग्ध "pure and simple," or "pure and innocent."

L. 116—नामपद्मानि च स्मरणानि च। J's remark स्वैशदिकं वकारे न्वययति is groundless.

L. 122—" [My] dear friend's body has determined itself," i. e. determined to love Mak., though her mind has not yet done so, or declared itself if it has. The body has shown this determination by the perspiration and other affections observable on it स्ववसायो निश्चयः। This is the explanation of the word given by the commentators in connection with स्ववसायास्मिक्य बुद्धिरेकहृ Bhg II-41.

L. 127.—प्रत्यय is "being convinced," "conviction," "confidence;" confidence generated by Buddh's partiality for him. Comp. याहमस्य क्रुदयताप्रत्ययेन..... अस्य हस्ताभ्यासमुपगता । Śak. Act V. अन्यथा क्व सिद्धादेशप्रथय्यभार्थितायाः Rahn. Act I. (सिद्धादेशप्रथय्यभार्थितायाः another reading) &c.

· Ls. 132-33.—Both "अतिभूमिं गतोनुपगः and भृतोद्भूम् &c., occur in A. B. C. E. The first is omitted in Bh. K1. K2. N.; and the second in C. I have omitted the first in the text as there is a redundancy when both are accepted. For भरिदुव्वरन्न् or भरिदुव्वरन्न्, the latter being not unlikely a transcriptional error, see note on l. 262 Act. VI.

Ls. 136-38 —प्रत्याशाविमोक्षमात्रेण सुकम यन्मृत्युरूप निवांन तस्य प्रतिकूलं सुदुद्धरक्षित, वचन तेन वार्धितस्यावेगस्य व्यतिकरेण विसंगुला । "Death, my deliverer (from all troubles), was easy to be had, for I had simply to give up hope of union; but that was averted by Buddh's holding out hopes, and hence my suffering (in consequence of love) increased and has rendered me shaky, unsteady, or put me in a disturbed condition of mind." जीवनोक्तपरिवर्त "changed condition of life." Comp. तदीदृशो जीवलोकस्य परीवर्तः । Utt. R. Ch. Act III. न एतन्नास्मीदृशं जीवलोकपरिवर्तमनुभाषिषुम् । Ib. Act II. परिवर्तः or परीवर्तः is "change," "vicissitude," and जीवलोक "world of life," used in this sense, and also indirectly, as referring to one's own life. रामभद्रस्य बहुतरकटो जीवलोकः । "life is very painful to young Rāmā" Utt. R. Ch. Act III. विपर्यस्तः संप्रति जीवलोकः । Ib. Act I. See also *infra* p. 408, l. 281, and p. 432, l. 16, p. 449, ls. 128-29. J's explanation of this here is not good.

Ls. 140-1.—सुहृते निर्व्यूढो यो विस्मयस्तेन विसङ्गले उद्भेले विस्तारमाणे च ललितनेत्रपुण्डरीके तयोस्ताण्डवनोऽष्ट यथा स्वात्तथा प्रतिक्रुद्धो मैरैयदर्पो यस्मिन्कर्मणि यथा तथा । "By the increasing wonder, his graceful lotus-like eyes were unsteady, moving, and expanding, and by this dance of the eyes (i. e. varied movements), he was as it were intensely under the influence of wine." प्रतिक्रुद्ध "grown," उद्भट is "pre-eminent," "excited," "intense;" समरकर्मणि निसर्गाऽद्या एव कर्णादाः । Vids'; पदे पदे सन्ति भग रणोद्भवाः Naishadhīya. निध्मोयति "sees closely or intently." Comp. विद्यापरस्वारिका देन राजर्षिणा क्षणं निध्मोना Vikr. Act IV.

Ls. 142 18.—The fragrance of the throat of the Kalkhaṁsa who has eaten the filaments of the lotus flower cannot contribute to the change of his voice, wherefore कषाय must be understood in the sense of "astringent" The astringency of the filaments must make the throat "not smooth," i. e. "rough," and thus the voice being obstructed the sound is पर्पर i. e. "sharp cracking," as the obstructions of skulls makes the sound of the current of water पर्पर in Act V. (p 21b). This same expression कवलित—पर्पर occurs in Act IV Utt R. Ch.

L. 146.—Taking hold of the end of the upper garment was a परिभव "transgression" or "a kind of violence" उत्तमि "heaving," "panting"; धमधमादमान "beating very fast"

L. 148.—"Having thrown off the upper garment, because he held me by its end, I ran away and concealed my bosom with my arms," since it was laid bare after the garment had been cast off भवदृश्य must be connected with, अपवोरित The reading of A, the same as J's, is clear.

L. 149.—The girdle was displaced from its position by her hasty movements, and hardly by रोमाञ्जसञ्चय विकल "loose."

Ls. 151-52.—Her "heart was rendered austere by the ill-feeling consequent on anger brought on by the most careful efforts," i. e. she liked the advances of her lover, but it was necessary to appear as if angry, and this she could do only with great effort. It was apparent to him that her displeasure was affected, and the loving nature of her glances was not required to tell him that; hence it was पुनरुक्त "superfluous" पुनरुक्त meaning "repeated" is used with reference to a thing that is considered superfluous and not in the sense of simply "doing a thing again and again," as J takes it. Comp इदोरपियुदयो खेह प्रत्यक्षः सखीदोहस्तु मा पुनरुक्तवादिनी करोति S'ak Act III. आशास्यमन्यस्तुनरुक्तभूत श्रेयांसि सर्वाण्यधिगम्युपरते Bagh. Canto V इवमुत्पाद्य सर सलिलमदृतरसमुत्पादयता वैधता पुनरुक्ततामिष गीता स्वच्छिः । Kād &c द्विग्वस्य दोहस्य पुनरुक्तं पुनरुक्तिस्तथा पर्यस्त लोचनम् । द्विग्व न्य सपुनरुक्त न्य । or द्विग्व पुनरुक्तं यथा स्वाप्तया पर्यस्तं लोचनम् । पर्यस्त "cast" Comp पल्लव्यान्ति=पर्यस्यान्ति p 178, l 61.

Is 149 50 —भारम्क is "a hard and rough scratch," the word being allied to the Marathi verb भार्कणे प्रकृतो य चावूनस्यकरोरकरुहा पाभोरम्क स एव विक्रम पञ्चावली तदेष प्रसाधार्थं यस्व । एतादृशं वदुत्तान वधः स्थल तत्र निष्ठुरे निवेद्यस्तेन निराहा । The scratches of the nails of the tiger on Mak's breast had become hardened (प्रकृतः) : c left hard scars These, in particular, she remembers, because her love for Mak was rendered firm by his fight with the tiger in order to rescue her from his grasp J's explanation appears curious He clasped her firmly to his bosom, so that she was unable to move

Is 150 38 —सावेग विभुत मद्यन्तिरयेत्यर्याद्यन्मस्तक तत्रादित्वा या कबरी तत्र निहितो य करो मकरन्देन मकरन्दम्य वेति भावस्तस्य परिमहस्तेन पुञ्जीकृता उज्जामिताश्च ये मुखावयवा मद्यन्तिःकाया इति ज्ञेयं क्षेपु स्वच्छन्दविकारोऽन विदग्ध वदनकमल यस्य । ओषग्निव् may be equivalent to अववल्गित अववल्गितं यथा स्यादववल्गितेन योजामिता : c her face was raised in a bounding fashion or at once by Mak पुञ्जीकृतम् is explained by J. as लम्बितम् : c, 'stretched' It should rather mean 'contracted,' pressed together

Is 159-60 —उज्जामिता शरीरतोभा यस्य । The beauty of her person was as it were, made to fly about or "whirl round", i.e., the hairs on the body at once stood on their ends, and this gave it that appearance उज्जामिताश्च ये &c —Her "eyes were rolling and dull on account of the phrenzy caused by the alarming confusion consequent on the rising fear and joy "

Is. 167 68 —The reading is a good deal corrupt But the sense is plain enough Something indecent is meant. The words and manner of expression in N are more becoming The reading मच्छद्वपरापवारित has been rejected in this Ed though it is sanctioned by a good many Ms. and makes sense, as it involves an improbable supposition

Is 170 71 —I c, 'She must have seen such things in the case of Māi and hence her question to you '

L 184 —का प्रतिपत्ति "what step would you take ?" "What would you do ?"

Is 189 90 —वेरभस्त see note on Is 136-37, Act VI

L. 103—J does not read ग्रहर, but without it, it cannot be made out that the night was far advanced, as evidently the poet means to represent it (See the last speech of Mad p 382) नाडिका is घडिका The expression then means —“The drum showing the lapse of the *Ghatikās* of the second *Prahara*” Or विच्छेद may be taken in the sense of ‘a division and नाडिकाविच्छेदग्रह as a compound expression meaning the drum [indicative of the lapse] of the *Ghatika* divisions, i. e., an hour drum or something like a gong The sense of the whole would, then be, “the hour-drum [indicative of the end] of the second ग्रहर is being beaten” A ग्रहर = 3 hours It is therefore mid night.

L. 104—सपादपत्तनम् as the reading of six of our best MSS has been adopted in this Ed instead of से पादपट्टण

L. 222—परिणतो य सुगन्धसस्कार स गर्भे यस्य । charged with a strong scent of the odour of wine’

Act VIII.

L. 7—At first sight, the reading निशीथिनीनायस्य ‘of the moon’ would appear preferable For, the moon is the usual friend of the god of Love, and in the following Sloka it is the moon light that is described The expressions निर्भर्तितदिपसावसानमञ्जना and प्रस्यप्रसायननस्नान &c., would also show that it could hardly have been midnight at the beginning of the scene On the other hand, it will be seen that at the end of this conversation enter Mad and others, when it must have been past midnight for they left Nand’s house at that time The conversation cannot be supposed to have lasted for six hours or even more When Mad. and others started it was intensely dark as will appear from the expression प्रौढं तम &c., used by Buddh in the last Act, which it could not be if the moonrise described by Madh. to L. 1 place at the beginning of the night निशीथस्य is the

reading of seven good copies unconnected with each other and 'of G₁. For these reasons, it appears to be the true reading. निरीय may be spoken of as the great friend of Love, because that is the time for enjoyment and revelry (see l. 178); and the expressions निर्वर्तिसद्विदसावसानम् &c., and प्रत्यमसायंजनम् &c., may be explained by the supposition that the evening bath may either have lasted for a long time, or even if called the "evening bath," it need not have been taken just when the night began.

L. 13.—माक्रन्दः "fall of or mixed with honey," and consequently heavy, and thus going up slowly. मन्दमन्दम् conveys the same idea, directly. The comparison of the light of the moon rising after midnight to the dense pollen of the flowers of the Ketsaki moving up lazily into the air, is very happy. The pollen of these flowers is very abundant.

L. 22.—निरनुरोधा "unacquiescing," "unyielding."

Ls. 23-24.—Śloka occurring in Utt. R. Ch. where the reading for समूहसाध्वत् is ससाध्वत्श्रम. सविभाग "participation," "share."

L. 28.—तु has the sense of "as to," and in this sense it often occurs in argumentative style. यत्तु आसनशब्दस्यासनादेश इति काशिकायामुक्तं नस्मान्नाहिकम्। Sid. Kaum. न चालोपस्य स्थानिदस्त्वं दीर्घविधौ तन्नियेधात् । बहिरङ्गपरिभाषा नूक्तन्यायेन न प्रवर्तते Sid. Kaum. &c यत्तु स्वयं धूमावग्निनुमाय परं प्रति बोधयितुं पञ्चावयववाक्यं प्रयुञ्जे तत्पर्यायानुमानम् । Tark. S. तद्वेदं न तावच्छ्रुतिप्रसिद्धिः काञ्चित्प्रधानविषयास्ति । स्मृतिन्यायप्रसिद्धौ तु परिहरिष्येते । S. Dh. I-4-13; तस्मादपि न स्मृत्यनवकाशं प्रयुञ्जी कोषः । तर्कावष्टम्भं तु न विलक्षणसद्विद्वान्बोधात्मन्यस्यति । Ib. II-1-2. निर्वापितं तु न माम् "as to cooling the body by an embrace, well, let it not be," but let my ear drink, &c. The second तु then, means "but."

L. 31.—अनिर्वहणशीले "O thou who art not disposed to carry out [thy own ideas]." See note l. 126, Act IV.

L. 34.—द्विगुण आवेदो यत्र ।

Ls 37-38.—सर्वतोमुख्यम् "of all kinds," "in every way," उपपत्ता हि वारं प्रभुता सर्वतोमुखी । Śak. Act. V.

L. 44—अनवसितमत एवार्थे मन्थरम् । “Unfinished and therefore unintelligible,” lit. “slow as to the sense,” i.e., not conveying the sense at once, not plain.

Ls. 48-49—The ray of the moon falling upon her cheek is as it were a stalk of the lotus plant stretched forth by the moon in order to suck in the nectar of her beauty, the stalk being hollow inside. निषेधिव involves an Utprekshâ on the incidence of the ray and मृणालरुण्ड on the ray itself, while कान्त्यमृत is a Rûpaka. The कान्ति having become अमृत, it is in a condition to be drunk in. The Utprekshâs are dependent for their existence (स्वरूपनिष्पत्तये) on the Rûpaka, and as there is no natural resemblance between कान्ति and अमृत the Rûpaka is dependent स्वरूपनिष्पत्तये on the Utprekshâs, and these latter are dependent on each other. So we have here an instance of अङ्गाङ्गि भावसकर

Ls. 50-51.—उच्छन्नितो बाष्पोत्पीडो यस्मिन्कर्मणि यया तथा । Bahu तथा चाको मन्थर च Karu उच्छन्नित is represented in Marathi by वसळणें (वसळणें p p. p) “Why do I thou weep slowly with a flood of tears bursting out”

L. 56—The Marathi उतावळा comes from Pr उत्तम, Skr. उत्ताम्य उताम्यति “is anxious, eager.”

L. 63.—मातरीए should be translated by the dat. as observed on a former occasion, or even the gen. would do, the sense being सम्बन्धसामान्य. In either case, it is neither necessary nor good to understand कृते

Ls. 64-65—वर्धयति (वर्धयति) “congratulates by the expression रिष्टया वर्धते.” See note on l. 33, Act IV.

L. 70—भर has the sense of “burden” or “weight,” as in तस्या परि-
हृदितगर्भंभरालसादा Utt. R. Ch., of “moral burden” or responsibility as in भारो तद्वर्धितकुम्भभरिच सार्धम् Sak. Act IV, and of “a large quantity,” “mass” or “bulk” as in कलभगपरिणामद्वयाममम्बुनिकुम्भ *infra* p. 303 माहमेवमयेद्वृत्तं माधवे सार्धिका गली Gita Govinda, III 1, अस्व वज्रा कदरीभरम् Ib. XII-25 Here in the text भर is to be taken in the sense

of "mass," or "bulk" उस्सङ्ग means "lap" or "कोड" which is defined as "भुजान्तर" i.e., 'the interval between the two arms,' i.e., 'the breast,' but more frequently it means the "upper surface" of a thing as in वृषभे वासितोस्सङ्गा निषण्णमृगनाभिभि । Ragh IV-74, सस्योस्सङ्गे प्रणयिन इव Me₂La D, 63 or 67 प्रणयिन प्रियतमस्यैव तस्य कैलासस्योत्सङ्ग ऊर्ध्वभाग ऊरौ च । Com (this last being applicable in the case of the प्रणयिन् or friend) सौधोत्सङ्ग प्रणयक्षिमुखो मा स्म भूरुज्जायिन्या । &c Here the word is to be understood in the latter sense, and the compound is to be dissolved as विस्तारिणो स्तनकुम्भकुङ्कुलयोर्भरस्तस्योत्सङ्गेन "it was treated to, i.e., worn on the surface of the bulk or extent of the expansive bud like jars in the shape of her breasts" This way of construction and interpretation dispenses with the necessity of resorting to an unidiomatic व्यधिकरण Bahuvrīhi, as J does

L 82 —सभावना is "taking notice of," "showing regard for," "treating with regard," "honouring" as by entrusting one with an important commission This last is the sense here intended, "Buddh has discharged the important commission entrusted to her" Comp सिध्यन्ति त्रमेसु महत्स्यपि यन्निर्वाह्या सभावनामुणमयोहि तमी श्वतणाम् । किं वाभविष्यरुणस्तमसा विभेत्ता त श्वेत्तासकिरणो धुरि नाकरिव्यन् ॥ Sak, Act VII

L 97 —J's reading of this line appears to have been the same as that of Bh K1 K2 is, प्रणयलालस राहते and hence he takes the first as an epithet of कर With our reading प्रणयलालसस्य must be taken as an epithet of हरि and not of कर

L 101 —दिक्रान्त धूम यस्मिन्कर्मणि यथामया । J gets over all difficulties by making (विजयतः) as a trans part, for which there is no authority. 'Shining with a valorous, boundless gait'

L 112.—Eight good copies give the speech इकुरिन् & to Mal But there can be little doubt that the reading of N, adopted in the text is the true reading. For, in order that Mal may be found alone and in a place to be taken away by hapal, it is necessary that she should go out from their place of shelter

and be represented as sitting alone on the road. The stage-direction उपविशति answers to the first परिक्रामति, wherefore, both refer to the same person, i.e., Mal. But उपविशति is out of place in the case of Mad, for, she remains at the old place, and has not been represented as going out. She goes out only after the speech in l. 124. J.'s reading वीमदगामय &c. curiously enough, agrees with N, while it disagrees with all the northern copies.

L. 122—The कृत्य of निकृत्य is from the root कृन् 6th conj., to "cut," कृन्तति, निकृन्तति.

Ls 12^a-30—दूरनिक्षेपेण दूरनिक्षेपे वाशिष्ठौ यौ विक्रम ऊरुदण्डौ ताभ्या निदुरै यथा तथा । निक्षेप is 'the placing of the footstep,' 'treading,' भाषित् "darted forth," "cast with force," निदुरम् "fiercely."

L. 139—J understands प्रसृता after अहम् and makes न ता &c., a separate sentence. But the sense intended seems to be, 'Even at first (immediately), she went out to see if you were coming. Since that I have not seen her, i.e. पश्चाद् &c., is to be taken as one sentence. The same words occur in l. 202, where it would clearly not do to understand प्रसृते after आवाम्, for, Mad alone went out, Lav having been absent and come in afterwards. So that, there we have to connect आवाम् with प्रेषावहे, and make the whole one sentence.

L. 143—J's explanation of ननु by अहम् will not do, the doctrines अव्ययानामनेकार्थत्वम् धातूनामनेकार्थत्वम् and such others, not being acceptable to us.

L. 146—सघ्न is 'close meeting' and दुर्गम, something impassible, 'सघनेन दुर्गमम् impassible on account of the close encounter.'

L. 148—परिस्फुरित 'dispersed' reflected on all sides" प्रतिफलित् the optional reading means "reflected."

Ls 148-49—How Balarāma under the influence of intoxication called out to Kāmuna to come up to him, and when she did not

dragged her by his weapon, the ploughshare, is related in the Vishnu P. V. 25, the Bhāgavata and the Harivamśa. मन्त्रीलया कलित कामपालस्तस्य विकटपुञ्जदण्डेनाविद्धो हस्तैर्न हेलया विशुभितमत प्रबोद्धितास्तरगा यस्यैताकृश कलिन्वतनयाधीतरतेन संनिभम् । कलित is "influenced," "overcome."

L. 150 — विकटं विद्मूल च यथा स्यात्तयोस्पतित ।

Ls. 151-52 — तमस्त गगनमेवाङ्गुन तस्यावक्राद्यस्तथावसरन्कलकल्पे यम् । अवसरन् "spreading"

Ls 153-54 — जर्जरितपद्मरा य उपराम्ना. सुभगस्तेषा हस्तैश्च । उपराम्ना उपनता उपस्थिता वा "those who came up to fight him." तस्मै सविह्वानुपसनाय सम्यक् . . प्रोवाच ता सत्त्वती ब्रह्मविद्याम् । Muṇḍaka Up अपसरिद्व = अपसृत is the reading of A. and J. But it was hardly possible for Mādḥ. to snatch weapons from the hands of the soldiers that had fled away; and for them to fly away, when their bones were shattered. Besides, their flying away cannot be mentioned here, since in the latter portion of the compound, Mādḥ. is represented to have driven them away. G K1, K2 read भासद्, the sense of which is similar to that of the reading in the text. Bh. has पन्हत्य for पर्यस्त which means "thrown off" or "tossed up."

Ls. 156-57. — अन्तरित "hidden or placed at a distance from them, by his being on the top of the palace" Hence, the प्रतीहार was sent to quiet them सौधशिखरान्तरितोत् एषावतीर्णस्य प्रतीहारस्य प्रतीहारिण वा विनयोपन्यासेन प्रतिरामित विरोधसकत् येन स. । The king caused his attendant to avert or pacify the evil of hostility by the use of humble or mild words. The attendant spoke mild words to Mādḥ and Mak and thus conciliated them. स्थित for अन्तरित also yields a good sense. The nom स्थित B. Bh. or अन्तरित; K1, K2. O. show that even in the compound अन्तरित is to be taken as an adjective of राजा सकट "an evil"

L. 160. — In the translation of महालिङ्गमुद्दि भूरिवसुणन्वजे, the Chhāyā in the commentary and another by Mudgala or Kondadeva, a very old Ms copy of which I possess, have been followed

But भूरिवसुनन्दने can only be the nom or acc dual or the loc, sing of the Samâhâra Dvandva of the two. But a Samâhâra-Dv of the names of two persons is not to be met with and is unidiomatic. Besides, as such, it cannot have the dual, and the construction will not admit the loc. भूरिवसुनन्दने, therefore, is clearly to be taken as the Prâkrit acc. plural, (Var V. 12, Hemach III-14 राजशस्येत् ।) and is to be translated by the Sanskrit acc. dual भूरिवसुनन्दनौ । The syntactical connection is भूरिवसुनन्दनौ प्रतिबोध्य गत ।

Ls 161-62 —नवदशान् "a fresh, blooming or youthful lool" अनिजन "race," "family," for नद is a good reading.

L. 166.—प्रेयसो माधवस्येत्यर्थः ।

L. 169—अनुपत्य "having fallen upon them" प्राग्वीरानुन्मथनतानुपत्य तत्पहरणान्याच्छिद्य विक्रामत । J's reading for अनुपत्य appears to have been the same as or similar to that of O. These two lines express the same thing as ls 153-54

L. 172—अनुपत्यत्यानम् "a matter for sad reflection"

L. 173—"Wine, on which fell and sparkled the rays of the moon"

Ls 180-81—He expects Mal to smile when she should hear the story of Mad's elopement, and hardly on account of the fight, and Mad to bend her head down through modesty

L. 184—अस्मत्सबन्धेन य उद्दिगस्तेन पर्याकुलस्य तस्मान् ।

L. 185—आत्मान विनीह्यन्त्य is the reading of most of the Mss. The आत्मन् is put in the singular because each one was diverting her own soul. The word is used distributively while in the text it is used collectively

L. 187—Mistaking the noise of footsteps to be that of Mal, they call out सहि मालदि but on a closer inspection, they find Madh. and Mak coming

L. 194.—अनिटैकमुद्धे, because अतिस्नेह पापराजूनी Sak Act IV.

L. 195.—The reading of K1 K2. and of G, which is also that of N O. with a slight difference has been adopted in this Ed. It is also J's reading. द्रवति हृदयम् means "the heart melts" The heart melts by deep love—द्रवीभूत प्रेम्णा सव हृदयमस्मिन्दाणद्वय Utt R. Ch. Act III, by love for God—वाग्गददा द्रवते यस्य पित्तम् (यस्य = मङ्गलियुक्तस्य) Bhāg. P, by sorrow at the remembrance of a beloved person who is lost,—भवति नम विकारस्तेषु कृष्टेषु कोपि द्रव इव हृदयस्य Utt R Ch. Act. III, pity or sympathy for the distresses of other people,—दुत करुणया *supra* p. 231, &c It is the consequence of an overpowering feeling of the altruistic sort which takes possession of the heart to the exclusion of others, and not of a feeling which agitates as fear does. So द्रवति हृदयमन्त is out of place here, and "my internal soul is full of violent and continuous tremor or trembles violently and continuously," is proper.

L. 197.—There is no reason why इह भवान् should not be considered to be exactly like अत्र भवान्, इह भवती like अत्र भवती, and इह भवत्यो like अत्र भवत्यो For इतराभ्योपि हृदयन्त Pan V-3 14 must be taken to be applicable to all the pronouns mentioned in किसर्वनाम Pān V 3 2, when भवन्, वीर्यात् &c are added "And the distressing words of your Ladyships"

L 202.—आवाग् is to be taken with प्रेक्षावहे, as remarked in the note on l 139

L 210 —"Why dost thou resort give way, to dejection, without knowing" what has become of her Why should you suspect evil, for aught we know she may be all right and safe and may have gone to Her Reverence There would be some reason for this dejection, if you knew certainly that she was to be found nowhere, and had met with an evil fate

Ls 218 19 —J's way of taking this is not satisfactory. सखी नो भगवतीभवन याता न वा जीवन्त्युपेक्ष्यति न चैत्युपसङ्गितोरिम । न वा is to be repeated, and the doubt is as to whether she has gone to the house of Kam or not, and whether she will come back alive or not.

L 221 —The use of the word सौमिनी seems to be intentional. The appearance of the Holy Iddy of that name in the next Act is thus suggested

Act IX.

L 4 —श्रीणी is a valley "The forest on or among the mountains of the broad valley"

L 5 —O and G only read प्रदेश, all the rest have प्रवेश B C E have प्रवेशो the nominative and thus complete the sentence with माधवस्य, and the sense is clear. The प्रवेशम् of Bh and प्रदेशम् of O cannot be properly construed. There is evidently a slip there, A and the two Kashmir Mss have कान्तारप्रवेश परिभ्रमतो माधवस्य. Here कान्तारप्रवेश is equivalent to कान्तार [साकन्धेन] प्रविश्य and with परिभ्रमतो the sense is "entering and wandering over the whole forest," the termination being technically called षमुल् (Pan III-4 56). Perhaps this is the true reading and the rest are corruptions. N drops both प्रवेश and its altered form प्रदेश and has कान्तारमुपसृत्य having gone to the forest" as applicable to Saud and not to Madh. This looks like a deliberate change made by somebody to make the sense clear, as also the addition of अधितिष्ठतो after प्रदेश as in G

Ls 8 11 —पारासरिवरिकरञ्जततोन्तरिक्ष विभर्ति is Apahanti and it is rendered possible by the Utpreksha which consists in looking upon pieces of the अन्तरिक्ष as having been torn off by the penetration into it of the tops of the lofty palaces, temples, &c, and thrown down

L 17 —तण्डपान "fall from a precipice"

Ls 23 25 —मरुणाथ ते कदम्बाथ तरुणाथ कदम्बाथेति वा ब्रह्मूथ तेषा वन तेनावनक्षीन्धकारी यव । मत्तावृशा मुरुनिकुञ्जा यव । पत्तावृशोभ्यो गम्भीरग द्वारेभ्य उज्जारेण गाशवयो अतरिता विन्धा विद्यानाथ मत्तनाभुवो येषान । विन्धा on account of the thick wood growing there. This word is often used by the poet in this way. See below अयमनिनव &c The

दक्षिणारण्य भूधरा of Bhavabhūti cannot be मलयार्ण्य as J thinks, for those mountains had the river Godavari running through them, and Malaya and others are too far away from the course of that river दक्षिणारण्य is दण्डकारण्य which was the name in those days of western Maharashtra watered by the Godavari and the Krishna-Venā Comp अविरलानोकहनिवहनिरन्तरजिग्धनीलपरिसराण्यपरिणद्धगोदावरीमुखरकन्दर जनस्थानमध्यगो गिरि प्रसवणो नाम । Utt R Ch Act I एते ते कुहरेणु गह्वरनवद्वीपावरीवारयो मेघालम्बितमौलिनीलशिखरा क्षीणीभृती दक्षिणा 16 Act II

L 26 —After the Purbatī joins the Sindhu, a few miles farther in its course, another river flowing from the South west falls into it This river is called Mohivar or Madhuvar and is very probably our Madhumatī There is a few miles in the vicinity a place called Sonagir (Skr. Suvarnagir) in which is probably preserved the name of the god Suvarnabindu अपारुषेयी प्रतिष्ठा यस्य "not placed there by man"

Ls 28 29 —वरद after अखिल has been inserted on the strength of the two Kas mir Mss and of O J also reads it Besides निगम is a general term and hence निगमनिधि conveys the whole sense that is wanted निखिल or अखिल as an epithet of निगम is therefore without any purpose But as connected with वरद it is necessary, as the sense is that he is "the grantor of boons to all" J, takes अखिलवरद as an epithet of निगम which is certainly not proper अखिलवरद is a vocative like all the rest The metre is Aryā, but without वरद it is उपगीति, since both the halves have a short syllable for the sixth Mātrā gana.

L 32 —ससक्त "mixed" "confused" Comp the use of the word in i 70, p 209 कलिन्दकन्या मधुरा गवापि गङ्गोर्मससक्तजलेव भाति । Ragh VI 48

Ls 35 38 —Stanza occurring in Utt R Ch Act II and Vir Ch Act V विकीर्ण "torn open"

Ls 50-51 —मविशिमम् 'harassed,' 'troubled by doubt' तस्याम् = मालनीविषये

L 57.—अयम् for स्वयम् read by three copies would do very well in Utt R. Ch., where Rāma addresses Sitā sitting near him in these same words,—समन्वयत्सुमुखि गौतमार्षित । अयमागृहीतकमनीय &c—but not here, since Māl is absent. The आ in आगृहीत does not seem to convey any special sense. The कङ्कण was worn at the time of marriage (See note on ls 187-88, Act VI)

Is. 65-67—विकलकरुणै adj to रुदितै विकल is “helpless,” “overwhelming” and करुण “piteous,” “overwhelming and piteous cries” The other reading विकलकरुणै is to be understood as विकलानि करुणानि यत्र, cries “which overwhelmed, destroyed the power of her senses,” “languishing cries” Comp जनस्थाने शून्ये विकलकरुणैरार्यैश्चरिते Utt R Ch करुणकरुणै is another reading for the विकलकरुणै occurring in this. विधुर “overpowered,” “overwhelmed,” “helpless” Comp क. सन्ने विरहविधुरं त्यक्तपेक्षेन जायात् । Megha D विधुरा ब्रह्मनातिसर्जनात्रनु ना प्रापय पत्युरन्तिकम् । Kum IV -32. अङ्गानि स्वमनङ्गनापाविधुराण्येहोहि निर्वापय । Ratn Act III See also *supra* p 363, l 176 and *infra* p 390, l 120 Cries, “helpless or overwhelming as if on account of the pun resulting from a cut in the vital or tender parts” आकृत ३ अभिप्राय “feeling” or “state of the heart” आकृतं स्यादभिप्राय Hal चूडामण्डलबन्धन तरङ्गयत्याकृतजो वेपु । Utt. R Ch Act VI. इदमस्माकमाकृतकरण । Ib Act IV आकृतम् “feelingly” occurs as a stage direction in several plays See *supra* l 240, p 168 हृदयनिहित भावाकृत वमज्जिरिवेभ्रणै . . . कोय . स्वभाव शिलाकृत । Amaru. स्नेह एव स्नेहरूप वाकृत “the internal feeling of love.”

Is. 69-73—Stanza occurring in Utt R Ch. Act III. The Alankāra is not simply विरोधभास, i e, the object is not to bring out mere opposition, but to show that what may be expected to follow does not follow. The “heart is torn, but not broken into two,” “internal heat burns the body but does not reduce it to ashes” Though the cause of its being reduced to ashes i.e. its being burnt by internal heat does exist, the result does not follow. The Alankāra therefore is विशेषोक्ति. In the stanza at p. 62, there is simple विरोध between जडयति च and नाप च गृहते

L 81.—आक्षिपामि “divert his attention”

Ls. 83 86 —Stanza occurring in Utt R Ch Act I. There, the last line is सद्गृहा कुवलयिनो पुनो विभागा J had this reading before him with the exception of इदयन्ताम् for सद्गृहा His explanation of the two terms पुण्डरीक and कुवलय is to be considered as चिन्त्य There were really पुण्डरीकाणि : c, “white lotuses,” there, but the place appeared to Rāma in Utt R Ch as containing कुवलयानि or “blue lotuses,” because, the मल्लिकाक्ष birds, whose bills and feet were blue were sitting on them The white lotuses could not be distinguished from their blue feet, since his sight was bedimmed by tears, his eyes not being quite free from them though he looked at the place in the interval between the dropping of old tears and the springing up of new ones. So would the place appear to Madh, and for the same reason The point is lost when, once being told in the second line that there were white lotuses there, we understand the place to contain blue ones also, and, in this case, the use of the word मल्लिकाक्ष is without purpose, and the third line not quite appropriate

L 88 —J’s first reading seems to be रूपं शून्यमुत्थाय &c प्रतिपत्ति is “knowledge,” “thought,” “apprehension” प्रतिपत्तिरून्य ‘without thought’ or “apprehension” and consequently, like one in an insane condition of mind, who does not apprehend what is said to him

Ls 92 93 —The कुञ्ज flowers are white and, hence, compared to a laugh शानु is “a peak” and प्राग्भार the ‘summit’ generally

L 94 —Comp स्थितमुपगतमृन्भागर्भविन्दै कदम्बैः। Vlt. Ch Act ५.

L 97 —आविर्गन्ध the reading of N O &c good MSS and of J is to be taken as a I abuvrihi=आविर्गन्धा येदा तानि by the Vārtika अभ्ययाना च । अभ्ययाना च दूत्रीहिरेनच्य ।

L 103 —The second of J’s interpretations appears more natural When the expression घर्माभ्याम् is used, what is meant is

perspiration as in पर्मांभ्रविदार १८ p 77, पर्मांभ्रता जालवम, Ś'ak, Act I—At the setting in of the rainy season which is described here, there is a sensation of coolness when a shower is falling and consequently perspiration disappears (पर्मांभ्रविगतम्) but after it has ceased the heat of the hot season which has not quite ended, returns and causes perspiration again (पर्मांभ्र आगतम्) श्रीवाहन and श्रीवादिण are both correct according to Tan VIII-1-11

L 111—विनोद is 'mirth' or "merriment"

Ls 113-14—अपरम e, इतापरम् "after this"

L 116—करुणयोजितासौ विरहितः, क्रम "course" of conduct

Ls 118-21—Stanza occurring in the 3rd Act of Utt R Ch where Rāma is addressing Sita, whom he thinks to be absent, says श श देवि स्फुटि instead of मातर्मातर्हलनि

L 123—कौमुदीमहोत्सव occurs on the full moon day of Ās'vina and not hārttika

Ls 138-41—Comp फलभरपरिणामदयामज्जम्बुनिकुञ्जुस्खलनमुत्तरभूरिद्यो-
तसो निर्झरिष्य । Utt R Ch Act II and Vir Ch Act V सवन्तीमुत्तरेण
is a better construction than the other given by J उपरि is also to be
connected with सवन्त्या understood The cloud resting on the
top of a mountain could not but be "above" the river विपश्मान
"distorted into various shapes" It cannot be a trans part
The last two lines occur in Vir Ch Act V

Ls 143-46—The idea of making a cloud, a messenger, seems to have been borrowed from Kalidasa's Meghaduta It will be seen that the two stanzas addressed to the cloud are in the same metre as that used in that poem viz Mandakranta Comp also the mode of addressing in Megha D कवित्तोम्य च्यवसितविद्ध
बन्धुकृत्य रव्या मे and मा भूदेव क्षणमपि च ते विद्युता विप्रयोग । The
reading of the last line of this stanza is corrupt J's interpre-
tation of it as it is in the text is as good as it can be made
His विश्वं विभक्तु gives a good sense, but it is not found in any of

the ten MSS examined by us G reads विष्णुविष्णुम् which presents no difficulty except that the repetition does not seem to have any purpose J's interpretation of the line as it is may perhaps be improved by construing it as कश्चिद्भ्रम [तत्र] विष्णुस्वरूपतिथनुर्विभ्रमक्ष्मी तनाति । "I hope (कश्चित्) thy appendage or mark bearing (consisting of) the bow of Indra on both sides adorns thee"

Ls 147-48 — प्रतिरवेण भरिता कन्दरा येन द्रुतेन । एतादृश च तदानन्दि .. नुबन्धि च । or प्रतिरवण भरिता या कन्दरास्ताभिरानन्दिता &c आनन्दिता अत एव उद्गतकृष्ण नीलकण्ठास्तैषा कलक्रेका एव अनुबन्ध सौस्यास्तीति । The deep thunder had its continuance in the cries of the peacocks

Ls 152-53 — Comp आधाबन्ध कुसुमसदृश प्रायशो ह्यङ्गनाना सद्य पाति प्रणयि हृदय विप्रयोगे कथञ्चि । Megha D

Ls 159-60 — Comp दयामास्वङ्ग चकितहरिणीप्रेशणे वृष्टिपातह् &c Megha D, though there is some originality in Bhavabhuti's idea

L. 163 — With कथयन्ति the sense is "somehow or other, O heart, thou art not lacerated into two, and with कथयन्ति how is it, O heart, that thou art not, &c"

Ls 166-67 — निर्माणसन्निवेश 'the form of creation or of a created object' The word निर्माण itself, originally signifying "creation" or "a created object," often denotes the "form or shape of creation or of a created object" See note on ls 163-64, Act III

Ls 170-73 — From this, follow addresses to the creatures in the forest as in the fourth Act of the Vikramorvasi अयं वास्या किमभवदिति विदितम् । "Do you know what has become of her?" मदन १५ प्रगल्भ = प्रौढ "grown" or "developed" in strength and influence in the heart, but its effects on the body are not to be seen fully. १६ her look is girlish

L. 173 — The peacock drowns my voice by his cries (कथा) and thou do'st not attend to me

Ls. 178 —“Whom should I beg of, every where begging is out of time (ill timed)”, i.e., at all times, when petitioners approach great men are otherwise engaged, and have no time to attend to them, or do not care to devote time to them
 अनवसरपस्त lit “swallowed up, taken up, by ill-timedness”

Ls. 181 82 —J² reading must have been काम्पि . पालि , for he takes this compound as an epithet of बलीबदन But there can be little doubt that it should be taken as qualifying वक्त्रम् Then only is the sense satisfactory and appropriate. For the face of the monkey lady with the lips open and the reddened teeth exposed, compared to the pomegranate broken open when completely ripe, the red shining seeds in it standing in the place of the red teeth The rind of the pomegranate is reddish in certain parts To this answers the epithet in the compound Face, “the temple region of which was reddish by or on account of the flowers of Kampulaka.” काम्पिलकप्रसवपाण्डपण्डपालि is a Bahuv and also पाकारुणस्फुर्तिरदाडिमकान्ति If we adopt पालि the other reading for पालि the first compound is to be dissolved as a Karmadh = काम्पिलकप्रसवे पाण्डा या गण्डपाली तथा पाका वक्त्रम् But the first reading found in eight of our ten MSS and the construction given above are certainly better

L. 167 —परिचयमागच्छ्यम “self reliance as regards familiarity,”
 “self reliant familiarity

Ls. 194 99 —प्रत्यय विकसिताना कवम्बाना सघातस्वेव सुरभिःशितलभानो दो यस्य । एतादृशो बृहल सगलितो मासलकपोलयोर्निष्यन्द । तेन कर्दमितौ कर दो यस्य । This refers to the elephant, while the compounds ending with निकरम्, नीहारम्, and सारसम् are epithets of सर , or they may be taken as adverbs to अद्गमाद्भ्य which perhaps is better खण्ड “a collection” ताल is the motion and beat of any thing at regular intervals उपसि गजद्वयकर्णतालै विनीतनिद्र । Ragh IX 71 करक्ति तलयतालैर्भुग्धया नख्यमानम् । Utt R Ch. Act III Or, it may mean simply a beat without reference to any interval सहस्तताल विहरय

Mfuh, Act I. कर्णताल, therefore, is the flapping of the ear, and its ताण्ड्य is the variety of ways in which the ears are moved and struck or beaten कर्णतालताण्ड्येन प्रयत्ना जर्जरितजलाश्च (Bahuv) ये नरगास्तैर्विततं नीशारे यश्च यस्मिन्कर्मणि यथा तथेति या ।

L. 200 — प्राच्ययौवन, because he makes proper use of his youth, which is to court and enjoy the company of the fair sex.

Is 202 05 — The stanza occurs in the 3rd Act of Utt R Ch but the introductory remark is simply कान्तानुशुचिश्चातुर्व्यमप्यनुशुचिभित्तयस्तेन, and the stage direction सापवादम् does not occur. Hence, instead of the न in the last line, we have there यत्, and it is proper, since the object of the speaker is not to detect a fault in the elephant's gallantry, as it is here यत् or तत् is out of place here, and न alone makes good sense.

L. 206 — अवधीरण्या नीरस यथा स्यात्तथा "in a manner uninteresting or disagreeable through his neglect of me"

L. 209 — विकारो मानसो भावोऽनुभाषो भावबोधक । Am, अनुभाव मनसो स्यान्नियमे भाववाचके । Med This is the sense in which the words are used in works on Poetics कारणाव्यय कार्याणि सहकारीणि यानि च । रस्यादे स्याद्विनो लोके तानि चैवान्प्रकाशयती । विभावा अनुभावाश्च कथ्यन्ते ध्यनिचारिण ॥ स्यादी रस्यादिको भाव । अनुभावे कथाशुजासेपप्रभृतिभि कार्ये प्रतीतियो न्य कृत । In Pr ; अनुभाषो विकारस्तु भावससूचनान्त्वक । D R IV, बहुलकारणै स्वै स्वैर्विभावं प्रकाशयन् । लोके च कार्यरूप सोऽनुभाव काव्यनाट्ययो ॥ Sub D III अनुभाव, therefore, is 'an external manifestation of a feeling' and भाव "a feeling". According to the Poeticians, a certain feeling, such as love, is created by certain causes which are called विभावा and the external effects of that feeling are अनुभावा Here, beauty in Nature is the cause (विभाव) of a feeling of pleasure (भाव), and the pleased or joyful countenance is the effect and the external manifestation (अनुभाव) The meaning of the line, therefore, is 'Fix upon that beauty which is without or unaccompanied by the marks of thy appreciation (such as a pleased countenance) and thy enjoyment (i.e., a feeling of pleasure in thee)—a beauty

which thou dost not enjoy and express thy admiration of", that is to say, "I will not enjoy beauty without thee" The student will remember that चित्र governs an accusative अनुभावभावम् may be taken as a Samāhāra Dv and interpreted as above, or as a Tatp, अनुभावे भावः as J takes it, or अनुभावस्य भावः In this case the sense would be "the feeling in, i.e., expressed in or corresponding to the external manifestation"

L 210 —The sudden introduction of तथा for मालत्या in the third line does not appear proper, for Mādh. has been speaking of Mak. alone in the preceding lines The reading of B O K1 h2. and also of G as well as the corrected reading of O adopted in the text is, therefore, preferable to the other

Ls 212-13 व्यञ्जन or व्यञ्जक is an उद्बोधक i.e., "something that awakens an old association," "a reminder" प्रबुद्ध "re-awakened"

L 221 —For परिच्छेद see l. 271, Act I and the note on it

Ls 223-24 —आवृत्ता वैपथ्यैश्च भये । यस्मिन्कर्मणि यथा तथान्वभावीति वा । गणयता is to be connected with हृदयेन "All the fear which my heart, tormented through friendly love and expecting or afraid of (*lit counting upon*) calamities in thy case, always entertained tremblingly, even without cause, has now disappeared at once," because thou art now dead गणयती is a bad reading, for it can be taken only as an adj to मन, but its position is in the middle of the adjectival subordinate sentence in which अन्वभावि is the verb, while मन belongs to the principal sentence

L 226 —In the last stanza he says, 'all his fears are now at an end,' but, here, he observes that the time during which he trembled with such fears was even better, because he could then at least see Mādh alive, though in a woful and alarming condition But, now, life to him is a burden, &c त एवातिक्रान्ता मुहूर्ता वर नो वर्तमाना । यत् इदानीं भारः काय इत्यादि ।

Ls 228-31 —'Life is an adamant shaft,' for it afflicts him as much as the shaft does when it pierces the heart Comp. मर्मादि

पातिभि प्राणैर्यच्चकीलायितं स्थिरं । Utt. R. Ch. Act I The vital airs (life) have acted like a वयस्कील, because they have been piercing the heart आलोक is "light". 'The sun of the world of life is set.' Comp निरालोक लोकम् 1 201, p. 232

Ls 237-39 —अतिवृद्धपीडने embraces "in which there was very close pressing" of the limbs उद्गतितो विस्मयो यत्र, glances which betokened "rising wonder". नक्षप्रणय &c, glances "full of (lit overpowered by) dalliance consequent on dawning love"

Ls 242-45 —The idea is "It is a great pity that a thing (or person) should be destroyed just at the time when, having received the highest development its nature is capable of, it is in a condition to be of use to the world." Three Dṛṣṭāntas are contained in these lines. We have this Alamkāra when in two distinct sentences the relation between the Upameya and a certain property is represented to be the same as that between the Upamāna and another property, i.e., the two do not possess a common property, but have corresponding properties

L 248 —स्वयमाहेन जीवितेश्वर 'the chosen lord of life'

L 249 —Some MSS read चन्द्र or चन्द्रमत् only, and omit मुख in which case Mādh himself is identified with the moon which is not proper. Others read चन्द्र before मुख, but here we cannot take चन्द्रमुख as a Karmadh, for the उपमित &c, मुख must be placed first, but must construe it as a Bah = चन्द्र इव मुख यस्य and apply the epithet नन्दन to Mādh as मुख is उपसर्जनीभूत &c, entirely subordinated, or to चन्द्र before making the Bah compound. This is not good. I have therefore chosen मुखचन्द्र as the best reading and construe it as Karmadh = मुख चन्द्र इव or मुखमेव चन्द्र and the whole as नन्दन चन्द्रसदृश मुख यस्य स । or नन्दनो मुखानि चन्द्रो यस्य स । न विद्यत पश्चिनो यस्मात् &c, "that after which there is no other," "which is not followed by any other," "last" पश्चिन also means "last". The expressions are similar to अनुत्तम and उत्तम, the former of which does not mean 'not excellent,' but 'something not excelled' अपश्चिन occurs in this sense in

several places —देवि । अयमपश्चिमस्ते रामस्य शिरसि पादपङ्कजस्पर्श । A Bombay Ms of Utt R Ch Act I अय पश्चिमस्ते is the reading of the Calcutta Ed by Tarakumara Chakravarti and of a Telugu Ms प्रसादितु महाराजो ममानेनापश्चिमेन प्रणयेन । Ven S Act VI प्रणमापश्चिमस्य पितृ पादयो । Mudra R Act VII पत पश्चिमयो पितृ पादयो is the reading of Bombay Mss. तात अम्ब अय मेपश्चिम प्रणाम । Nig Act V. The word may here be taken both as पश्चिम and अपश्चिम पन्तिम is the reading of a Bombay Ms पश्चिमावस्थाप्रापितः "asked for in your last condition"

L 270 —अनिष्ट व्यवसितोसि is like अभ्यमारूढ, but the root सो does not occur in the list of those, the past participles of which are active स्मृ also, does not but still its past part is thus used by Kālidāsa, मधुर विस्मृतोस्येनां कथम् । Sak. Act V, एता विस्मृतासि । Sak Act I व्यवसित also is similarly used to govern an accusative as in दान देवा व्यवसिता इममेव महर्षय । MBh XIV 26-10 O reads अनिष्ट व्यवसितम्

L 275 —अनपेक्षितास्माकमवस्था यत्र । A deed "in which my condition was disregarded" Had the breeze cared at all for my condition, it would not have awakened me, simply to be thus tormented again by thoughts about Māl I was free from all sorrow while insensible, but am now re-awakened to it

L 277.—सवसति "agrees" See note on l 121, Act V

L 294 —दुर्लभित is "fondled too much," so much so, that the person cannot be made to have a liking for any other person than the one who has fondled him. It is applied in this sense to things also by personification हा वस्तु दुःखान्न हा महाज्ञाविरोधिनि पाण्डव हा मन्दुर्दुर्लभित Ven S Act IV नोपनलनामु रम्यविष्णुम् । अमु-र्भ्रातृभूमि तदङ्गनालोक्तुर्लभितम् । 100r त्वनावाहदुर्लभित *Amulke's simile* prominent region of her bosom, 'fondled : e, constantly worn through affection

L 297 —I's second explanation, भवलाकदन इत्यलोक, will not do for us

Ls 299 300 —अपि is not to be taken with लदङ्गिका, as J does but with रचित (रचितोपि) विषम यथा स्यात्तथा मयित "woven unevenly" The अपि is repeated after each of the epithets. The readings of A E and G O dispense with one, but अपि is often repeated in this way for rhetorical effect.

L 305 —स्वराप्रस्ताव 'occasion for haste' प्रस्ताव is "the matter in hand," "haste is the matter in hand," & e, should be used is necessary.

L 308 —The garland is beneficent or has conferred obligations on Madh, because it saved the life of Mal as expressed in the following stanza.

L 311 —"The pangs of love torture, keen on account of the evil of the burning of the body."

Ls 315-18 —The last आगन of the garland mentioned by J can hardly be meant by Madh. The others may be intended, but it is not necessary to restrict the term to such as are indicated in the play. It may well be supposed that Madh refers also to several other occasions when, while enjoying each other's company, they transferred it to one another आनन्द &c 'which strengthened the fever of love which was combined with joy' खेहाङ्गानामि "the marks of affection."

L 322 —खेहस्य हस्तलाभ, खेहस्वहस्तस्य लाभ and स्वहस्तलाभ are the other readings. स्वहस्त is "one's own hand," "hand writing." But there was no handwriting here हस्त therefore is to be understood as 'a recognition,' "a sign," "a proof." In either of the last two senses it is used in the Mūdra R. पर्वतकोस्मभिर्घ्यापादित इति कृतज्ञताया स्वय हस्तो वत्त स्यात्। In Vikr we have किं कार्ये भवतो हस्तेन दयितायेहस्य हस्तेन मे, where it may mean even "handwriting," for the king refers to the love letter written on a Bhūrja leaf by Urrasī. But comparing the expression with its use here स्नहस्वहस्त should be taken more generally to mean 'one's own recognition' (1507

proof) of love", and मालतीसहस्रनाम "a recognition or sign from Māl"

Ls 310-11 —"United for (the development of) the quality of beauty", *s c*, both together heighten the beauty "Let the fair deed remain, la-t," *s c*, it should not be neutralized or marred, for it is a delightful thing in itself, and, as such, deserves to be allowed to remain, and it is a savage act to destroy it The stanza contains an instance of the Alankāra called Aprastataprasmā

Ls 349-59 —The idea here is similar to that in the stanza, Ls 330-42 "The very form, or creation of God," for its own sake and not for any incidental reason, "ought to be treated with tenderness" and not roughly handled, because it is such a matchless creation "Do not take upon thyself the nature of a demon" "Do not act demoniacally", for to destroy a thing which, in itself, is the very image of beauty and goodness and, as such, deserves to be preserved, is savage, demoniacal, worthy only of an evil spirit "Be tender" The last two lines occur in Utt R Ch Act I The reading there is the same as that of A K1 h.2 here But चरणैश्चताडनानि would be appropriate, if it were said of one that he deserves to be treated with respect and should not be subjected to indignities, for the expression 'trampled under foot' implies insulting treatment This is not the idea here What is meant here is, that a certain thing should be treated with tenderness and preserved, and not roughly handled, used violently, or destroyed. This idea is brought out by मुसलैश्चताडनानि, मुसल being the same as the Marāṭhī मुसळ "a heavy pestle of wood about five feet long," used to refine rice or reduce spices to powder in a mortar of the same material of a proportionate size. The stanza contains an instance of the Alankāra Driṣṭānta

L 354 —The conditional is in such cases to be translated by the English pluperfect conditional, 'she would have done, &c

Ls 356-57 —का एन &c, 'Who art thou that art thus o or friend'

Ls 359-60 — गुह्यया is गुह्येना alone, and not गुह्यं चया, which is far fetched वादि is an "accomplishment or miraculous power," and आसेर्विर्वा "that draws or takes away" (in the air), "the power of flying away in the air with another." Comp. गान्धी-महासिप्य निष्कान्ता the reading of G and J in l 123, p 352.

Ls 361-64.—Saud suddenly flew into the air, and gave rise, by her miraculous power, to an appearance of complete darkness, relieved by flashes of light like those of lightning. "A frightful combination of darkness and light or (lightning) destroying the perceptive power of the eye, appeared for a moment and has vanished" The first line occurs in Utt R Ch Act IV., where Chandraketu describes the appearance produced when Lava discharged the शुम्भकास्त्राणि J. attaches only a figurative sense to the lines, which the poet does not seem to have intended, since the figure itself is not appropriate. Such a figurative sense will not do at all in the Utt R. Ch., while the plain meaning fits so well with the surrounding circumstances in both the places, that there can be little doubt that that is the only one intended कथमिह &c When the darkness was over and ordinary light restored, Mak. looks for his friend and does not find him; and asking himself what this can be, concludes that he has been suddenly carried away by Saud "Predominant is the mistress of the Yogis by her might." She has shown her all predominating might in this case

L. 368 — "I am at a loss to know whether this is good or evil," whether it is for his good that Mād. has been taken away, or whether he is to meet with the same fate as Māl. What J means by his कपालकुण्डलानयनेनर्था it is difficult to say. The same idea is further developed in the following stanza

Ls 369-72 — The विस्मय or wonder must be in consequence of Saud's producing suddenly an appearance of a mixture of darkness and light and taking away Mād. अविस्मृत is the reading of N for अपस्मृत If the previous occurrences were अविस्मृत, i e, not forgotten, there

ought to be no termination (बोधन) of infatuation (प्रवेश), wherefore the reading अपश्यत् of seven of our MSS and of G. is preferable

Act X.

L. 6 —यातु 'endearing words,' or even "acts".

Ls 9 10 —' On which there was a cry or a smile irregularly " Children have no stated times for crying or smiling A cry may the very next moment be followed by a smile, and vice versa, and much reason is not wanted for either. Stanza occurring in Utt R Ch. addressed by Janaka in the fourth Act to Sita abandoned by Rāma and supposed to be dead

L. 13 —सुप्रसन्ना मुखचन्द्रस्तेन सुन्दरी ।

Ls 14 15 —दैवस्य दुर्विनयेन परिणाम । दुर्विनय 'an ill bred act'

L. 18 —अभिनवेन रामेण रसो यत्रेति । अभिनवस्य रागस्य रसो यत्रेति वा But these are open to the objection that they are व्यधिकरण hence अभिनवो रागरसो यत्र which is the way of dissolving the compound when it is to be made applicable to the creeper and the tree will do equally well in the case of Mal and Mādh

L. 27 —उञ्जिहानमुध्वं गच्छत् ।

Ls 30-31 —नदीय &c "Thy limbs were nourished by the warmth of my weeds", thou wert bred up in my lap

L. 30 —दत्तपाञ्चालिका "a doll of ivory" Just as children play with it first of all amusing it, then teaching it then getting it married, so did I with thee

L. 41 नि महास्मि जीवितोद्धनेन—'I am fatigued by bearing my life' असमर्थोस्मि or न ननयोस्मि जीवितोद्धनसाहसेन is the other reading "I am weakened by the foolhardy deed of bearing my life'

L. 42 —अवभुज्य or अवभूय 'Shaking myself down'

L 46—The उरुण्डा meant by Kām can hardly be that of being united to Māl. in the next birth, as J. understands it. Such a hope is distinctly renounced in the next stanza. His remark स्वसोत्तिदुःखया &c. is also not good. Kām does not say anything as to Lav's solicitation about a blessing, but, on her part, expresses her wish also to kill herself. उरुण्डा is the "anguish" consequent on disservice, and भावेण "a pang." उरुण्डायाम् "being full of anguish" is also a good reading.

L 47—If the expression यदि न is to be read here, it must be followed by such another as न नाम सः or सतोस्तु मा, but अनागम. in its place makes the sentence incomplete, the consequent clause being wanting. J's reading seems to be similar to that of B.

L 53—मैत्रं जन &c. "Do not forget this person." This is Lav's last adieu to Mad. She is not going to allow the latter to take the lead, but is preparing to kill herself before all.

Ls 61-66—Saud ushers her arrival by the same appearances as those which marked her departure. But here, the first part of the third line of the stanza is spoken by Kam and the answer is given by Māl. appearing suddenly on the stage.

L 70—सुवर्णबिन्दु is the idol of Diva at the confluence of the Madhumati and Sindhu and the women were on the top of the mountain by the slope of which flowed the Madhumati.

L 74—दिष्ट्या in relation to the recovery of Māl., and विक्रष्टम् with reference to Bhurivasu's going to kill himself.

L 76—असिपत्र "the blade of a sword." It does not look well as a Bahuv. referring to वृष्य understood.

L 81—लोकालोक is the mountain that encircles the earth. It is situated beyond the sea of fresh water which itself surrounds पुष्कर the last of the seven continents. According to the Pauranic geography, the earth is composed of seven seas and seven continents. Beyond लोकालोक there is complete darkness and to this side of it there is light. परेण पुष्करस्याप आहृत्यावस्थितो महान् ।

स्वाङ्कुरसमुद्रस्तु स समन्तादवेष्टयत् ॥ स्वाङ्कुरस्य परित शैतस्तु परिमण्डल ।
 प्रकाशश्चाप्रकाशश्च लोकालोक स उच्यते ॥ भालोरुस्तत्र चार्थाङ्कव निरालोरुस्तत
 परम् ॥ Matsya P Chap 122 स्वाङ्कुरस्य पुरता इदयते लोरुसस्यिति ।
 त्रिमुष्णा काञ्चनी भूमि सर्वजन्तुर्विर्जिता ॥ लोकालोकस्तत शैतो योजनानुन
 विस्तृत । उच्छ्रायेणापि तावान्ति सहस्राण्यक्षलो हि स ॥ Vishnu P II ४ लोका
 लोक इति समाख्या यद्नेनाचलेन लोकालोकस्यान्तर्यतिनावस्थाप्यते ॥ Bhag P
 It may have been called लोकालोक because it is in the middle of the
 enlightened and unenlightened or inhabited and uninhabited
 regions लोकालोकान्तराल is the space encircled by the mountain
 and consisting of the seven seas and seven continents Comp
 लोकालोकालवालखलनपरिसरसप्तमाम्भोधिपूरम् । &c Vir Ch In this
 S'loka, the Universe is compared to a tree, with लोकालोक as the wall
 of the basin at its root, against which the waters of the seventh
 ocean dash Also लोकालोकविव्यादिचारणगणैरुद्गीयमान यद्य । Nāg J's
 explanation of this is wrong

Ls 86-87 —The first इव is उत्प्रेक्षाभ्यञ्जक and the second indi
 cates उपमा The अर्घ्य or evil is Mal's swoon consequent on her
 hearing of her father's going to kill himself

L 92 —दिवस्य द्वाराणि, the doors or openings through which the
 effects of the fate of a living creature reach him This line occurs
 in Utt R Ch Act VII जन्तो as the reading of six of our MSS
 and of G has been adopted in this Ed

L 95 —Saud had left Madh and gone away to give intelligence
 to Bhūr of Mal's safe arrival and thus to prevent him from
 throwing himself into the fire तदा योगिन्या सह न नु मालत्या । न
 योगिनी न नु मालती ॥

Ls 105-06 —Saud seems to have caused this shower of rain in
 order to restore Mal and the rest to their senses

L 109 —वितवश्वासा नासा is also a good reading

L 120 —अलद् &c 'the shower of water from the cloud' which

had just fallen on them Her words are more refreshing because they remove the cause of our grief by telling us that Bhur is safe

Ls 126 27 —एहि for जीव is certainly a bad reading "Live thou" and thus make others live, for they were about to die, supposing thee to be dead Her limbs are called cool because her embrace is calculated to cool the fever of anxiety caused by her disappearance, and as they had not come in actual contact with snow, the compound must be dissolved as तुहिनसङ्गेनेव शीतलानि "cool as if by the contact of snow", i e, the contact of snow is उपेक्षित If we take it as तुहिनसङ्गेन शीतलानि it will be necessary to suppose actual contact and "the coolness" would have been physical and not psychical, as it is evidently meant to be.

L 131.—मनोरथमतिक्रान्त दर्शन यस्या । "Her being seen again was a thing so impossible that it was even beyond the reach of desire" Utter impossibilities are not even desired Comp स खलु मनोरथानामप्यभूमिर्विसर्जनावसरसदकार । Sak Act VII अभ्युदयो यामभवन्नजनस्य या सपदस्ता मनसोप्यभूमिः S 1s'. III 59. अगम्या is another reading for अभूमि in this

L 137 —निर्बन्ध is here "resolute perseverance"

Ls. 139 40 —पुनरुक्तदारुण "cruel, oftener than necessary" It was not necessary for fate to have been cruel again, for one cruelty was enough to afflict us so greatly, as to satisfy her bitterest malice (See note on ls 151-52, Act VII.)

L 145 —तरसर्वे &c The whole, i e, her saving the life of Mal. and others is now intelligible

Ls 150 51 —स्पृहणीयसिद्धि "whose miraculous accomplishments are enviable" विलसिते may be taken as the हेतु of यस्या बोधिपरात्त्व is a Buddhistic saint This dignity is attained to as a consequence of virtuous conduct through a long series of lives and is preparatory to that of a Buddha. Benevolence even at the willing sacrifice of one's own life is a necessary constituent of the nature of a Bodhisattva अतिबोधिसत्त्वे is a Tatp

Is. 152-53.—Thou, "whose conduct towards me as a plant, the seed of which was laid in our former acquaintance, is now loaded with fruit."

Is. 155-58.—भगवत्याः संबन्धेन पक्षपातिनी । मयीत्यर्थः । भगवतीसेहोत्रि-
गंतो विशेषो यत्र कर्मणि यथा तथा । or, taking the reading of A. Bh. E.
K1. O, भगवत्यामिर्गतो विशेषो यत्र &c. "I was treated with a kindness,
equal to that of Her Reverence" (Kām.). In the other case, "treated
[by her] just like Her Reverence." अभिज्ञानेन सहितः साभिज्ञानः ।
केसरावन्त्या साभिज्ञानो हस्तो यस्याः । Compound similar to निमित्तसव्यपेक्ष
l. 227, p. 51.

L. 185.—परिहास is "sport," "merriment."

L. 187.—Though by प्रकरण the poet intends a dramatic com-
position of that name, still in the mouth of Kām. it is to be
taken as equivalent to "an affair," or "a matter" generally.

L. 189.—इतरेतरापत्यसंबन्ध आत्मा यस्य । ...सबन्धरूपो मनोरथ इत्यर्थः ।

L. 194.—उपमहात् "on account of his having been brought
over to our side."

Is. 197-98.—According to Amara the Prakritis are स्वाम्यमात्य-
गुह्यकोपाराद्गुर्गंजानि च । राज्याङ्गानि प्रकृतयः पौराणां श्रेणयोपि च ॥ So
also Kāman. IV. 1., Manu IX. 294, and Yājñavalkya I.353. This
has led a critic to believe that the प्रधानप्रकृति spoken of in the
text is the chief of these Prakritis, i.e., the स्वामी or king. But
there is no reason why if the king was meant to be spoken of,
he should be spoken of so indirectly. The Prakritis mentioned in
the above quotations are the constituents of a 'kingdom, but there
are other Prakritis which constitute the power and possessions of
a king—

भमात्यराट्टुर्गार्थदण्डावस्थाः पञ्च आपराः । प्रत्येकं कार्यता ह्येताः संक्षेपेण द्वि-
सप्तति ॥ "Each of the four Mūlaprakritis and eight Sākhāprakritis has
five Dravyaprakritis, as they are called, viz., अमात्य, राट्ट, दुर्ग, अर्थ and
दण्ड. There are thus 60 Dravyaprakritis; and if we add the first

twelve, the total number is 72. See Manu VII. 155-57, with Kullūkabhatta's Commentary; so also Kāman;—

अमारयराट्टदुर्गाणि कोशो वृण्डश्च पञ्चमः। एताः प्रकृतयस्तज्ज्ञैर्विजिगापोरुदाहताः॥
 VIII. 4. So then the chief Prakṛiti of a king is अमारय, and in our text this is to be understood and not a Prakṛiti of a kingdom; for there is no question about the abstract kingdom of Padmāvati here but of the king.* Amātya is a convertible term with Sachiva. Manu VII. 51, directs that a king should have seven or eight *Sachivas*. These are Dhīsachivas or counsellors. In VII., 60 he directs that he shall employ Karmasachivas or executive ministers; and here the word used is अमारयान् and these are explained by Kullūka as कर्मसचिवान्. Now of these Karmasachivas those who are of a timid disposition should be employed in अन्तर्निवेशन i.e. अन्तपुर according to two commentators, and भोजनघनगृहान्तपुरादि according to others. In the commentary on Kāman. V., 20 the term नर्मसचिवाः has been explained as विदूषकामारया येः सह स्वामी नर्मालापं करोति. Nand. is styled नर्मसचिव in our play and he was in charge of the अन्तपुर; so, he was a Karmasachiva and an Amātya. He therefore belonged to the first of the five Prakṛitis or constituents of the king's power, and was thus a प्रधानप्रकृति; and in the stanza at p. 110, Act II., the motive of securing the favour of Nand. has been attributed to Dhūr. Kāman. recommends a dependent of a king not to offend Narmasachivas:—

न नर्मसचिवैः सार्धं किञ्चिदप्यमियं शदेत् ।

ने हि नर्मोप्यनिघ्नन्ति महासेनार्पिं ससहि ॥

प्रधानप्रकृतिः here is, therefore, "the displeasure of Nand" and not of the king, though that of the latter would have followed.

Ī. 194.—सन्तुप्त परिचितमपालपन्ति ताः "politic actions which conceal what is intended." सन्तुप्तं मनस "cherished by the mind."

Ī. 206—घने घन्युबान्धवसुहृदोऽप्यु प्रमोदो यागात् । घन्यु is probably a nearer relation than घन्यु, but the two together form a compound expression signifying all kinsmen.

ABBREVIATIONS USED IN THE EXPLANATORY NOTES

<i>Aghor</i> = Aghoraghaṅga	<i>Mani</i> = Maṇḍarikā
<i>Am</i> = Amara	<i>Māh</i> = Mādhava
<i>Al</i> = Avalokita	<i>Māl</i> = Malatī
<i>Buddh</i> = Buddharaśmitā	<i>M Bh</i> = Mahābhārata
<i>Bh H S'r</i> = Bhairavīhari's Śrī- gīra S'ataka	<i>Megha D</i> = Meghadūta
<i>Bh G</i> = Bhāgavadgītā	<i>Mrekh</i> = Mṛcchhikākatī
<i>Bhāg P</i> = Bhāgavata Purāna	<i>Mudrā R</i> = Mudrārākāśha
<i>Bhū</i> = Bhūtiवासु	<i>Nand</i> = Nandana
<i>Com</i> = Commentary	<i>Nāy</i> = Nāgānanda
<i>Comp</i> = Compare	<i>P</i> = Purāna
<i>D R</i> = Das arupakavaloka	<i>Pat P S</i> = Patañjali's Yoga- sūtra
<i>Dand</i> = Dandin	<i>Pān</i> = Pānu
<i>Hal</i> = Halayudha	<i>Pr</i> = Prakṛita
<i>Hemach</i> = Hemachandra	<i>Ragh</i> = Raghuvamśa
<i>J</i> = Jagaddīśa	<i>Ratn</i> = Ratnavali
<i>K Pr</i> = Kavyaprakāśa	<i>S'ak</i> = Śakuntala by Kalidāsa
<i>Kal</i> = Kalahansa	<i>Sank Vj</i> = Śaṅkara Vijaya by Mādhava
<i>Kamal</i> = Kamalakara	<i>S' Bh</i> = Śaṅkara Bhāṣya
<i>Kapāl</i> = Kapalakundala	<i>S' dr</i> = Śaṅgadhara's Paddhati
<i>Kāl</i> = Kādambarī	<i>S' s'</i> = Śiśupālavadha
<i>Kām</i> = Kāmandakī	<i>Sart</i> = Sarvadarśana Saṅgraha by Mādhava
<i>Kāman</i> = Kāmandakī's Nīti śāstra	<i>Sat D</i> = Saṅgadarpana
<i>Kum S</i> = Kumārasambhava	<i>Saud</i> = Saudāśmī
<i>Kur</i> = Kuraliyananda	<i>Sid Kōm</i> = Siddhanta Kau- mudi
<i>Lav</i> = Lavāṅgikā	<i>Up</i> = Upaniṣad
<i>Lit</i> = Literally	<i>Ut R Ch</i> = Uttararāmacarita
<i>Mad</i> = Mādayantika	<i>Var</i> = Vararuchi's Prakṛitapra- kāśa.
<i>Mahāh</i> = Mahābhāṣya of Pa- tanjali	
<i>Mak</i> = Makaranda	

<i>Vardh G</i> = Vardhamâna's Gaṇa- ratnamahodadhî.		<i>Ven. S.</i> = Venisambhara
<i>Vart</i> = Vârttika.		<i>Ved. S.</i> = Vedântasâra.
<i>Vats</i> = Vâtsyâyana ou Gautama's Nyâyasûtra.		<i>Vid. S.</i> = Viddhes'îlabhañjikû
<i>Vatsy K. S.</i> = Vâtsyâyana's Kâ- masûtra, Durgâprasâda's Ed.		<i>Vikr.</i> = Vikramorvas'î.
		<i>Vir. Ch.</i> = Vircharita by Bhâ- vabhûti.

CORRECTIONS

PREFACE.

P. xiv, l 3, read *Samgramâpîda* for *Sâmgramâpî la*.

TEXT, COMMENTARY, AND CRITICAL NOTES

- P. 31, note 114, l 1, for *before* read *after*
115, l 1, for आलिहिद अहि read अहिलिहिद
- P 49 l 16, संधि is treated as a feminine noun in all the Mss of the commentary.
- P. 54, l 1, read सवि° for सीव°.
- P. 58, l 2, read तैश्च for तक्षे
- P 63, l 14, for मन् read न मे
- P 66, l 12, for सत्स read रस
- P 76, l 8, read अगुम° for अणम°
- P 109, l 9, for °वक्ष्न् । यत् । read °वइ यत् ।
- P —, l 14, for मणेभणे read मणेशणे
- P 115, l 15, read ष before इति
- P 121, l 8, dele इ and put a hyphen after ले in l 7
- P 127, l 10, from bottom, dele “ for before इंदिसो
- P 190, ls 4 and 5, dele । before नद् and put it after इति
- P 203, l. 1, put a hyphen after °बली
- P 204, l 8 from bottom for कर्तृणि read कर्तृणि
- P 205 l 3, read °नस्तदि° for °नरितदि°
- P 221, l 10, from bottom, dele N at the end
- P 227, l 3, from bottom read त्यकन्वा for त्येकन्वा
- P 243 l 4, put a hyphen after एनो
- P 245, l 9, for गमन् read गगन्
- P 249, l 10 from bottom, for °ता उप° read °नोप°
- P 253, l 7, put a semicolon after D
- P 254, l 11 for तर्षकादि read तर्षकाणि
- P 271, l 8, read विभारोदि for विभरिदि
- P -79, l 12 for विभमेन read विरमेन

- P. 287, l. 3, dele the visarga after दु.
- P. 287, l. 8, insert च after भव.
- P. 292, l. 9, for °भार्गिकनाम् । काम- read °भार्गिकनां काम-.
- P. 293, l. 7; °मपुरलभ्यामहे.
- P. 301, l. 5, for °तद्वा° read °वद्वा°.
- P. 303, l. 2, for परेयं read वेरयं.
- P. 307, l. 8 from bottom, for °न्यललल° read °न्यलललल°.
- P. 314, l. 8, for भूतोद्भू° read भूतोद्भू°.
- P. 313, l. 9, for वर्षावपति read वर्षेयति.
- P. 344, l. 5, for कुङ्कुल read कुङ्कुल.
- P. 350, last l. of note on l. 106, dele E.
- P. 359, l. 5, for सेनिक read सैनिक.
- P. 375, l. 1, for °श्रितिल read °श्रितिल.
- P. „ note on l. 23, for “ K2. ; for श्रितिल” read K2. for श्रितिल
- P. 377, last l. read कुपुटाः for कुकटाः
- P. 383, l. 12, dele । after नात्त.
- P. 385, l. 10 from bottom, for सानुने° read सानुने°.
- P. 399, l. 13, for वृताप्त° read वृताप्त°.
- P. 403, l. 9, for °माद्गलि read °माद्गलि.
- P. 408, l. 8 from bottom, read भयन्ते for भयन्तं.
- P. 413, l. 5 from bottom, put semicolon after अपि च.
- P. 423, l. 8, read कष्टं for कष्ट.
- P. 441, l. 10, read विन्दुं for विन्दु.
- P. 445, l. 11, join निय and पुहदे.

NOTES.

- P. 1, l. 18, dele the inverted commas on *The*.
- P. 5, l. 3, for *Āryanakas* read *Āranyakas*.
- P. 6, l. 12, for *Uch.* read *Ull.*
- P. „ l. 23, for *has* read *last*.
- P. 10, l. 10, for *तु* read *दु*.
- P. 15, l. 8, put *shall—friend* within inverted commas.
- P. 16, l. 6, for एव read एवा.
- P. „ l. 7, for a *comma* after -18½ put a *full point*.
- P. 18, l. 19, for *parinama* read *parināma*.
- P. 27, l. 3, dele the full point after गदाप.
- P. 28, l. 13, for ड्ट read डट.
- P. 36, note on l. 89, put inverted commas before *you* and
after *before*.
- P. 91, l. 6, for °वत्यानिर्गते read °वत्या निर्गते.

BOMBAY SANSKRIT SERIES.

Edited under the superintendence of Prof. S R Bhandarkar, M A,
and Prof. K B Phatak, B.A

	Rs	a	p
Buhler (B S S No 14) ...	1	6	0
Part II, containing extracts from Haradatta's Commentary called Ujvala, by Dr. Buhler (B S. S. No 50)	1	2	0
Upanishads and Commentaries, by Col G. A. Jacob (B S S. No. 40)	1	4	0
Attu Kāvya, Vol I, with Mallināth's Commentary, by Mr. K P Trivedi (B S. S No. 56)	9	0	0
Vol II, by Mr K P Trivedi (B S S No 57).	6	0	0
According to the Principal Upanishads and Bhagavadgītā, by Col G A Jacob (B. S S No 39)	4	0	0
Śaṅkharacharita of Dandin, Part I, with Critical Notes, &c, by Dr G. Buhler (B S. S No. 10)	0	8	0
Part II., by Dr P. Peterson (B S. S No 42)	0	8	0
Upanishad Māla, Part I, Text and Critical Notes, by Prof. Pischel and Dr. G. Buhler (B. S S No 17)	1	0	0
Upanishad of Vidyadhar, with Commentary; Tarala of Mallinatha, with Critical Notes, &c, by Mr. K. P. Trivedi, B A. (B S. S. No. 63)	14	0	0
Upanishad, by Vākpati, by Mr S P. Pandit (B S S. No. 34).	3	0	0
Upanishad to Rigveda, Part I., by Dr P. Peterson (B S S. No. 41)	1	8	0
Part II., by Dr. P Peterson (B S. S No 43)	2	8	0
Upanishad of Nārada, by Dr. P Peterson (B S S No 31)	0	14	0
Upanishad of Nārada, by Dr. P Peterson (B S S No 30)	2	4	0
Upanishad of Nārada, by Dr. P Peterson	4	0	0
Upanishad of Nārada, by Dr. P Peterson (B S S No 24)	2	0	0
Upanishad of Nārada, Vol. II (Introduction and Notes), by Dr. P Peterson (B S S No. 24)	4	8	0
Rishi Kaumudi by Mr. A V Katharale (B S S No 25) Out of print (Copyright restored to the Author)			
Kumarapala Charita, by Mr S P Pandit (B S S No 60)	8	8	0
Upanishad bhaktika with two Commentaries and various Readings, by Mr N B. G. Jhale (B S S No 52)	3	8	0
Malavikāgnimitra, by Mr. S P. Pandit (B S S No. 6)	2	2	0
Malati-Madhava, with Critical Notes, &c., by Dr R G Khan and Dr. K B Phatak (B S S. No. 15)	4	1	0

Bombay Sanskrit Series—continued.

Mahābhūshya of Patanjali, Vol I, Parts I, II, & III. (together), by Dr F. Kielhorn (B S S No 18)	4	8
Part II, by do. (B S S No 19).	1	0
Part III, by do (B S S, No 20)	1	0
Mahābhūshya of Patanjali, Vol II, Parts I, II, and III (together), by Dr. F Kielhorn (B S. S Nos 21, 22 and 26) (In the Press)		
Vol III, Part I, by do (B S S No 28)	1	0
Part II, by do (B S S. No 29)	1	0
Part III, by do (B S S. No 30)	1	0
Mudrārākshasa, with the Commentary of Dhundiraja, by Mr K T Telang (B S S No 27). (Copyright restored to the Author)		
Mahānarayana Upanishad, by Col G A Jacob (B S S No 35)	0	7
Niti and Vratagya Sūtakas with Notes and two Commentaries, by Mr K T. Telang (B. S S No 11) (Copyright restored to the Author).		
Naiskarmyasiddhi, with the Chandrika of Jnanottama, by Col G A Jacob (B S S No 38)	2	0
Nyāyakośha, by Mahamahopādhyāya Bhamīcharyā Zālīkar (B, S S No 43)	0	0
Navasāhasānkaśharita, Part I, by Pandit V. S Islampurkar (B S S No 53)	1	10
Panchatantra, Book I, with Notes, by Dr F Kielhorn (B S S No 4)	0	6
Books II. and III, with Notes, by Dr G. Bühler (B S S No 3)	0	1
Books IV and V, with Notes, by Dr G Bühler (B S S No 1)	0	4
Parśāra Smṛiti, Vol I, Part I, by Pandit V S Islampurkar (B S S No 47)	2	2
Vol I, Part II, by Pandit V S Islampurkar (B S S No 48)	2	0
Vol II, Part I, by Pandit V S Islampurkar (B S S No 59)	4	0
Paribhāshendūśekhara, Part I. Text and various Headings, by Dr F Kielhorn (B S S No 2)	0	8
Part II, with Translation and Notes (Paribhāshas 1 to 37) by Dr I Kielhorn (B S S No 7)	0	8
Part II, with Translation and Notes (Paribhāshas 38 to 60). by Dr. F Kielhorn (B S S No 9)	0	8

Bombay Sanskrit Series—conclude 1

	Re a p
Paribhāshenduśekhara, Part II, with Translation and Notes (Paribhāshas 70 to 122) by Dr F Kielhorn (B S S No 12)	0 8 0
Atanjali Sutraai, with the Scholium of Vyāsa and Vāchaspathi's Commentary, by Mahāmahopādhyāya R S Bodas (B S S No 46)	1 10 0
Raghuvamsā, Part I (Cantos i to vi), with Mallinath's <i>Commen-</i> <i>try and Notes</i> , by Mr S P Pandit (B S S No 5)	1 8 0
—————Part II (Cantos vii to xii), with Mallinath's Commentary and Notes, by Mr S P Pandit (B S S No 8)	0 12 0
—————Part III (Cantos xiii to xix) with Mallinath's Commentary and Notes, by Mr S P Pandit (B S S No 13)	0 8 0
Ujjatāngini, Vol I by Pandit Durgaprasad (B S S No 43)	1 8 0
—————Vol II by do do (B S S No 51)	1 4 0
—————Vol III, by Dr P Peterson (B S S No 54)	1 2 0
Lehāgāṇṭha, Vol I, by Mr H H Dhruva and Mr K P Trivedi (B S S No 61)	12 0 0
—————Vol II, by do do (B S S No 62)	9 0 0
Śrngadhara-paddhati Vol I, by Dr P Peterson (B S S No 37)	3 0 0
Subhāshitāvalī of Vallabhaçera by do (B S S No 31)	2 8 0
..... by Mr M N Dirvedi Author) and Notes by Mr	3 4 0
Asishtha Dharmasastra, by Dr A Butler (B S S No 23)	0 8 0
Ukramāṅkadevacharita by Dr G Butler (B S S No 14)	0 8 0
(Copyright restored to the Author)	
Charmorras, with Notes by Mr S P Pandit (B S S No 10)	2 0 0

SANSKRIT PUBLICATIONS NOT INCLUDED IN THE
BOMBAY SANSKRIT SERIES

Amarakosa, the Thesaurus of Sanskrit Words of Amara Sinha, with the Commentary of Maheshvara Edited by Mr Raghu natha Shastri Talekar, with Index	1 0 0
Uharveda Samhitā with the Commentary of Savanacharya Edited by Mr S. P. Pandit M A, Vols I, II, III and IV, each at	10 0 0
Āyaprakāśa (2nd edition) by Pandit Vamanacharya Zalkikar	5 4 0
Almiki—Ramayana (Bālakanda) Edited with Notes by Dr P Peterson	0 14 0

Bombay Sanskrit Series—continued.

Rs. a l

Mahābhāṣya of Patañjali, Vol I, Parts I, II, & III. (together), by Dr. F. Kielhorn (B S S. No 18).	1	8
Part II., by do. (B. S. S. No. 19).	1	0
Part III., by do (B S S, No 20)	1	0
Mahābhāṣya of Patañjali, Vol II, Parts I, II, and III. (together), by Dr. F. Kielhorn (B S. S. Nos 21, 22 and 26) (In the Press.)		
Vol III, Part I., by do (B S S No 28)	1	0
Part II., by do (B S S. No 29)	1	0
Part III., by do (B S S. No. 30).	1	0
Mudrārākṣhaṣa, with the Commentary of Dhundiraja, by Mr. K T Telang (B. S S No 27). (Copyright restored to the Author)		
Mahānārīyaṇa Upaniṣad, by Col G A Jacob (B S S. No 35)	0	7
Nīti and Varagya Sūtakas, with Notes and two Commentaries, by Mr. K. T. Telang (B. S. S. No 11). (Copyright restored to the Author).		
Naishkarmyasiddhi, with the Chandrika of Jnanottama, by Col G. A Jacob (B S S No 38) ..	2	0
Nyāyakoṣha, by Mahāmahopādhyāya Bhumācharyā Zalkikar (B. S S No 49)	6	0
Navasāhasankacharita, Part I, by Pandit V. S Islampurkar (B S S No 53)	1	10
Panchatantra, Book I, with Notes, by Dr F Kielhorn (B S S No 4)	0	6
Books II. and III., with Notes, by Dr. G. Bühler (B S. S No. 5)	0	4
Books IV and V, with Notes, by Dr G Buhler (B S S No 1)	0	4
Parāśara Smṛiti, Vol I, Part I, by Pandit V S Islampurkar (B S S No 47)	2	2
Vol I, Part II, by Pandit V S Islampur- kar (B S S No 48)	2	0
Vol II, Part I, by Pandit V S Islampur- kar (B S S No 50)	4	0
Paribhāṣhendusēkhara, Part I, Text and various Readings, by Dr F Kielhorn (B S S No 2)	0	8
Part II, with Translation and Notes (Pari- bhāṣhas 1 to 37), by Dr F Kielhorn (B S S No 7)	0	8
Part II, with Translation and Notes (Pari- bhāṣhas 38 to 60), by Dr. F Kielhorn (B S S No 9)	0	8